CORINT
ISTORIE

Douglas Murray

STRANIA SINUCIDERE A EUROPEI

IMIGRAȚIE, IDENTITATE, ISLAM

Douglas Murray

STRANIA SINUCIDERE A EUROPEI

IMIGRAȚIE, IDENTITATE, ISLAM

CORINT
ISTORIE

Douglas Murray

STRANIA SINUCIDERE A EUROPEI

IMIGRAȚIE, IDENTITATE, ISLAM

Traducere din limba engleză de Mihnea Gafița
Prefață de Ion M. Ioniță

CORINT BOOKS
-2019-

DOUGLAS KEAR MURRAY (n. 1979) este redactor asociat al săptămânalului britanic *The Spectator* şi scrie frecvent pentru multe alte publicaţii, printre care *The Sunday Times* şi *The Wall Street Journal*. Un expert al dezbaterilor, Douglas a luat cuvântul pe o serie întreagă de platforme de prim-plan, inclusiv la Parlamentul britanic, la Parlamentul European şi la Casa Albă.

Printre cărţile sale se numără *Bosie: A Biography of Lord Alfred Douglas* (2000), *Neoconservatism: Why We Need It* (2005), *Bloody Sunday: Truth, Lies, and the Saville Inquiry* (2011, câştigătoare a Premiului Memorial Christopher Ewart-Biggs pe anii 2011–2012 pentru promovarea păcii şi a înţelegerii) şi *Islamophilia: A Very Metropolitan Malady* (2013).

Redactare: Alexandra Fusoi
Tehnoredactare: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustraţie copertă: © Shutterstock

DOUGLAS MURRAY
The Strange Death of Europe
Copyright © Douglas Murray 2017
This translation is published by arrangement with Bloomsbury Publishing Plc.
All rights reserved

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin
EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978-606-793-693-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

MURRAY, DOUGLAS

Strania sinucidere a Europei: imigraţie, identitate, Islam / Douglas Murray; trad. din lb. engleză de Mihnea Gafiţa; pref. de Ion M. Ioniţă. - Bucureşti: Corint Books, 2019

Conţine bibliografie
Index
ISBN 978-606-793-693-3

I. Gafiţa, Mihnea (trad.)
II. Ioniţă, Ion M. (pref.)

Prefață

Strania sinucidere a Europei, *un exercițiu de manipulare*

Ideea că Europa piere, se sinucide sau se află într-un declin inevitabil nu este deloc nouă. Douglas Murray se înscrie recent în această serie care, cu siguranță, nu se va opri aici. Argumentele sunt simple și repetate la infinit, după tehnica arhicunoscută de a spune un neadevăr de mii de ori, până când devine credibil.

Conservator, admirator al liderilor de extremă dreapta și al mișcărilor născute de aceștia, Douglas Murray anunță axioma din primul rând al cărții sale: liderii europeni au hotărât să se sinucidă și să ducă împreună cu ei în neant întreaga civilizație occidentală. În urma acestei decizii, în decursul vieții actualei generații, Europa nu va mai exista și popoarele europene își vor pierde singurul loc care a fost „acasă". Formulând acest enunț, Murray îl ia ca susținător al ideii și exponent al celor care au vestit prăbușirea Europei înaintea lui pe Stefan Zwieg, din a cărui carte, *Lumea de ieri*, extrage următorul citat: *„Simțeam că Europa, în starea ei de absolută deraiere, își hotărâse propria condamnare la moarte – casa noastră sacră Europa, deopotrivă leagănul și Partenonul civilizației occidentale"*

Dar a-l lua drept argument pe Stefan Zweig în acest demers este o totală răsturnare de termeni. Scriitorul austriac de origine evreiască s-a considerat un cetățean al lumii, și nici pe departe un naționalist. Cartea, scrisă în anii 1930 ai secolului trecut, vorbește despre dispariția Imperiului Habsburgic la sfârșitul Primului Război Mondial, însă autorul, în momentul scrierii cărții, se afla deja în exil, fiind nevoit să se refugieze în Marea Britanie în urma

ascensiunii naziștilor la putere. Citatul reflectă și situația din Europa la momentul scrierii cărții. Cu adevărat, Europa era pe cale să se sinucidă. Dar din cauze cu totul altele decât cele pe care le invocă Douglas Murray în *Strania sinucidere a Europei*.

În fața ascensiunii fascismului și a nazismului, democrațiile occidentale au ales atunci politica de *appeasement*, de împăciuitorism. Au crezut că soluția pentru a combate totalitarismul bolșevic, învingător în Rusia, este să nu acționeze împotriva fascismului în Occident. Cedările în fața cărora doar Winston Churchill a stat împotrivă nu au făcut decât să inflameze visurile agresive ale lui Mussolini și Hitler și să ducă la război. Civilizația Occidentului a fost pe punctul de a pieri, nu în momentul în care primele bombe au căzut deasupra Varșoviei sau a Londrei, ci începând cu ziua de 10 mai 1933, zi în care, în Berlin, în Piața Operei, chiar în fața Universității Humboldt, sute de mii de cărți, între care cele ale lui Zweig, au fost aruncate în foc. Și atunci nimeni nu a făcut nimic. Astăzi, pe placa memorială amplasată în acest loc se pot citi cuvintele lui Heinrich Heine: „Acolo unde ard cărți, vor arde, până la urmă, oameni".

Esența cărții lui Murray este migrația. Reprezintă migrația o problemă și un motiv de îngrijorare? Evident. Toate cercetările europene relevă că este una dintre temele de interes pentru cetățenii europeni și nu numai, dacă ne gândim și la americani. Imaginile din 2015 când sute de mii de imigranți și refugiați au trecut peste frontiere și au ajuns în inima Europei au rămas adânc întipărite în memoria oamenilor.

Dar au rămas și mai mult ca temă de bătaie pentru politicienii care s-au hotărât să profite din plin de momentul politic picat din cer. Partidele xenofobe, naționaliste au înflorit peste tot în Occident. Lideri ca Viktor Orban au sesizat uriașa oportunitate. Frontul Național, Pegida, Alternativa pentru Germania, Mișcarea Leave, toți l-au prins pe Dumnezeu de un picior. Ce s-a întâmplat cu adevărat în 2015 nici nu mai contează. Cine a provocat migrația în masă, cine a permis plecarea bărcilor și apoi deschiderea Rutei Balcanice spre Europa de Vest? A rămas doar declarația Angelei Merkel speculată la maximum, ca dovadă supremă a planului de înlocuire a europenilor cu emigranți musulmani. Și, bineînțeles, Soros, care nu putea lipsi din cartea lui Murray.

Imigrația este o realitate. După 1945, pentru multe țări occidentale a fost o necesitate. Ridicarea Europei din ruine avea nevoie de bani și de forță de muncă. Germania a adus turci. Franța, magrebieni. Economic, a fost profitabil, era o forță de muncă nepretențioasă și ieftină. Istoric, s-a suprapus procesul de destrămare al imperiilor coloniale europene. Anii 1950, 1960 au adus importante contingente din fostele colonii care au venit în metropolă. Pakistanezi, indieni în Marea Britanie, algerieni în Franța. Legile permisive au lăsat rudele să-i urmeze pe cei deja stabiliți pe continent.

A urmat extinderea Uniunii Europene ce a dat noilor veniți drepturi egale. Ceea ce îl nemulțumește profund pe Douglas Murray, care deplânge venirea polonezilor sau a românilor, sugerând că nu ar fi meritat așa ceva. Ei ar fi luat locurile de muncă ale britanicilor, spune autorul, susținând una dintre cele mai folosite teze ale celor care tot anunță apocalipsa invaziei din țările foste comuniste.

Chestiunea de bun-simț este că imigranții nu sunt toți mână de lucru necalificată. Chiar și cei necalificați fac munci pe care nu se bate mai nimeni în țările gazdă. Dar mii de medici și asistente, mii de lucrători în asistență socială, mii de profesori și cercetători, mii de ingineri, mii de specialiști în IT, mii de studenți care alimentează universitățile britanice, tot o povară și un pericol sunt? Dacă este așa, de ce umblă angajatorii să-i ducă în Regatul Unit?

De aici și marea manipulare de la care Douglas Murray nu se dă în lături. Medicii, profesorii, inginerii sunt buni, cum buni sunt și zugravii, zidarii, sudorii și oamenii din salubritate. Dar libertatea de circulație în Uniunea Europeană e rea! Cam asta e ideea.

Unde a greșit Uniunea Europeană? În primul rând, a căzut pradă propriului succes. Unificarea Europei după căderea comunismului a fost o realizare istorică fără precedent în istoria Continentului. Apoi, Europa s-a culcat pe lauri. A desființat granițele interne, dar nu a întărit frontierele externe. Toată povara a fost lăsată pe umerii țărilor de la interfața cu vecinătatea Uniunii. Italia, Grecia, copleșite de traficul cu migranți, devenit o industrie lucrativă, au cerut în zadar ajutor. Nu solidaritatea europeană a dus la situația imposibilă pentru aceste țări, ci egoismul statelor care au refuzat să se implice. Abia după șocul din 2015, Uniunea Europeană

a început să dezvolte forțe pentru controlul frontierelor externe, pentru combaterea traficului cu oameni în Marea Mediterană și în Marea Egee. Din punct de vedere politic, era târziu. Mișcările de extremă dreapta și cele anti-sistem au prins vântul în pânze. Ele înregistrează câștiguri electorale și au devenit un competitor pentru partidele tradiționale.

Africa și Orientul Mijlociu cunosc o explozie demografică nemaiîntâlnită. Generațiile sunt din ce în ce mai tinere și mai numeroase. Locurile de muncă lipsesc, resursele se diminuează. Ce poate face Europa? După Douglas Murray, renunțarea la proiectul european și revenirea la granițele naționale ar salva situația. Dar nu se face așa ceva pentru că liderii europeni au ales să se sinucidă. Ei ar fi de acord să aducă milioane de musulmani în Europa. Iar ca să demonstreze așa ceva, Murray face din cartea sa o înșiruire a atentatelor teroriste, a violențelor împotriva populației care au avut ca autori migranți musulmani. Terorismul este, într-adevăr, un pericol fundamental. Pierderile de vieți omenești nu pot fi tolerate. Iar incapacitatea de a combate fenomenul nu poate duce decât la atingerea obiectivelor pe care promotorii terorii le urmăresc: pierderea modului de viață, a esenței civilizației în care trăim. Efectele politice ale unui climat de teroare sunt la rândul lor devastatoare. Dar înșiruirea actelor de teroare nu poate produce decât teamă și manipulare prin frică. Care este soluția? Douglas Murray nu oferă niciuna, decât sumbra concluzie că soarta Europei este pecetluită.

Ce este rațional să se întâmple necesită efort și perseverență, ceea ce pentru populiști nu se pune problema. Populiștii pot identifica o situație reală, dar rezolvările pe care le propun sunt parte a problemei, și nu parte a soluției.

Diminuarea fenomenului imigraționist în Europa înseamnă măsuri urgente de control al frontierelor externe și măsuri de lungă durată pentru rămânerea în țările de origine a celor care vor să plece din rațiuni economice. Fără viziune și perseverență, Europa chiar va sucomba. Dar nu pentru că există dorința de sinucidere, ci pentru că ar ajunge să fie condusă din nou de cei care au mai ucis-o odată.

ION M. IONIȚĂ

Introducere

Europa se sinucide. Sau liderii ei, cel puțin, au hotărât să se sinucidă. Bineînțeles, dacă și europenii obișnuiți aleg să meargă pe același drum, este o altă chestiune.

Când afirm că Europa este în plin proces de a-și lua viața, nu vreau să spun că povara reglementărilor Comisiei Europene ar fi devenit insuportabilă, nici că prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului n-ar fi făcut destul pentru a satisface necesitățile unei comunități anume. Vreau să spun că Europa, în sens de civilizație, așa cum o știm, se află în plin proces de a se sinucide și că nici Marea Britanie, nici vreo altă țară din Europa Occidentală nu poate ocoli această soartă, pentru că prezentăm, cu toții, aceleași simptome și s-ar părea că suferim de aceeași maladie. Rezultatul este că, atunci când majoritatea europenilor care trăiesc astăzi vor ajunge la capătul vieții, Europa nu va mai fi Europa, iar popoarele europene își vor fi pierdut singurul loc din lume care a fost, pentru noi, „acasă".

Poate fi punctat faptul că diversele proclamații în legătură cu moartea Europei au reprezentat jaloane pe tot parcursul istoriei noastre și că Europa n-ar fi Europa fără predicțiile devenite obișnuință că suntem pe moarte. Și totuși, unele au fost sincronizate mai convingător decât altele. În *Lumea de ieri*, carte publicată pentru prima oară în 1942, Stefan Zweig scria

despre continentul său în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial: „Europa îmi părea sortită morții din pricina propriei ei sminteli. Europa, patria noastră sacră, leagănul și Partenonul civilizației noastre de la soare-apune".

Printre puținele lucruri care i-au dat lui Zweig o brumă de speranță a fost faptul că, în țările din America de Sud, unde a fugit el însuși în cele din urmă, a văzut altoiuri ale propriei sale culturi. În Argentina și Brazilia și-a dat seama că o cultură poate să emigreze dintr-o țară într-alta, în așa fel încât, chiar dacă arborele care a dat viață acelei culturi a murit, ea tot mai poate furniza „flori noi și roade noi". Presupunând că Europa din acel moment s-ar fi anihilat cu totul, Zweig se simțea consolat de faptul că „nu s-a pierdut niciodată pe de-a întregul ce au realizat generațiile dinaintea noastră".[1]

Astăzi, în mare parte din cauza catastrofei descrise de Zweig, arborele Europei s-a uscat de-a binelea. Europa de azi își dorește prea puțin să se reproducă, să lupte pentru sine sau chiar să fie de partea ei însăși într-o confruntare. Cei aflați la putere par convinși că nu contează dacă oamenii și cultura Europei se vor pierde pentru restul lumii. Unii au decis, fără echivoc (așa cum scria Bertolt Brecht în poemul său din 1953, intitulat *Soluția*), să dizolve poporul și să-și aleagă un altul, pentru că, vorba prim-ministrului conservator suedez Fredrik Reinfeldt*, numai „barbarism" pot oferi țări ca a lui; în schimb, din afară vin numai lucruri bune.

Nu există o cauză unică a stării maladive actuale. Cultura datorată acelor tributari ai civilizației iudeo-creștine care au fost grecii și romanii din Antichitate și descoperirilor Iluminismului nu a fost demolată de nimic. Dar lovitura de grație

* John Fredrik Reinfeldt (n. 1965), prim-ministru al Suediei între 2006 și 2014 și ultimul deținător al președinției prin rotație a Consiliului European, în 2009 (n.tr.).

a primit-o în urma suprapunerii a două înlănțuiri de evenimente, din care îi este acum imposibil să-și revină.

Prima este mișcarea în masă de populații către Europa. În toate țările vest-europene, acest proces a început după al Doilea Război Mondial, din cauza deficitului de forță de muncă. N-a trecut mult și Europa a devenit dependentă de fenomenul migrației, nemaiputând să oprească afluxul nici dacă ar fi vrut. Drept rezultat, ceea ce fusese Europa – căminul popoarelor europene – a devenit treptat un cămin pentru lumea întreagă. Locuri care fuseseră europene au ajuns, treptat, locuri din alte părți. Astfel, zonele dominate de imigranții pakistanezi au ajuns să semene cu Pakistanul din toate punctele de vedere, mai puțin localizarea, nou-veniții și copiii lor mâncând ceea ce mâncau și în locurile lor de proveniență, vorbind limba din locurile lor de proveniență și practicând religia din locurile lor de proveniență. Străzile orașelor nord-europene reci și ploioase s-au umplut de oameni îmbrăcați adecvat pentru poalele colinelor pakistaneze sau pentru furtunile de nisip din Arabia. „Imperiul contraatacă"*, au remarcat unii observatori, abia făcând vreun efort să-și ascundă zâmbetul afectat. Și totuși, dacă imperiile coloniale europene fuseseră spulberate, aceste noi colonii erau, în mod evident, instalate de-a binelea.

În tot acest timp, europenii au găsit metode prin care să pretindă că așa ceva putea funcționa. De exemplu, insistând că o asemenea imigrație ar fi fost normală. Sau că, dacă nu avea loc la prima generație, integrarea putea foarte bine să aibă loc odată cu copiii sau nepoții acesteia sau poate odată cu vreo altă generație viitoare. Sau că nici nu conta, de fapt, dacă oamenii se integrau sau nu. În tot acest timp am refuzat să luăm în

* Trimitere la titlul celui de-al doilea film, *Imperiul contraatacă* (1980, în regia lui Irvin Kershner) din prima trilogie *Războiul stelelor* (n.tr.).

considerare probabilitatea mai mare că se putea foarte bine să nu funcționeze. Aceasta e concluzia pe care criza migrației din ultimii ani n-a făcut decât s-o grăbească.

Ajungastfel și la cea de-a doua înlănțuire de evenimente. Pentru că nici măcar venirea în masă a milioane de imigranți n-ar suna chiar ca o notă de final pentru continentul european dacă n-ar trebui luat în considerare faptul că, simultan – coincidență sau nu –, Europa și-a pierdut credința în propriile convingeri, tradiții și legitimitate. La această evoluție a situației au contribuit nenumărați factori, dar unul dintre ei este modul în care și-au pierdut vest-europenii ceea ce numea filosoful spaniol Miguel de Unamuno, cu o formulă devenită celebră, „tragicul sentiment al vieții"*. Au uitat ceea ce învățaseră, cu prețul atâtor suferințe, Zweig și generația lui: că tot ce iubești, chiar și cele mai grandioase și mai cultivate civilizații pe care le cunoaște istoria, poate fi măturat din calea lor de oameni care nu le merită. În afară de a-l ignora, pur și simplu, una dintre puținele căi de a evita sentimentul tragic al vieții este să-l dai deoparte printr-o credință oarbă în progresul omenirii. Această tactică rămâne, deocamdată, cea mai întâlnită abordare.

Și totuși trecem întruna peste – și uneori cădem în – uriașe îndoieli în propria noastră creație. Mai mult decât orice alt continent sau altă cultură din lumea de astăzi, Europa din prezent e apăsată puternic de sentimentul de vinovăție pentru propriul trecut. În paralel cu această versiune explicită de neîncredere în sine, mai există și o variantă mai introvertită a acestei vinovății. Pentru că există, în Europa, și problema unei istoviri existențiale și a unei senzații că probabil povestea în sine a Europei s-a încheiat și că trebuie îngăduit începutul unei noi povești. Imigrația

* Referire la Miguel de Unamuno, *Despre sentimentul tragic al vieții: la oameni și la popoare*, vol. 25 din Eseuri de ieri și de azi, trad. de Constantin Moise, Editura Institutul European, București, 1995 (n.tr.).

în masă – înlocuirea unor părți însemnate din populațiile europene cu oameni veniți din alte locuri – este unul dintre modurile în care a fost imaginată această nouă poveste: am părut a crede cu toții că o schimbare era la fel de bună ca un repaus. O asemenea istovire existențială a unei civilizații nu este un fenomen specific Europei moderne, dar faptul că o societate ajunge să simtă că i s-a terminat elanul exact în momentul în care o nouă societate se pregătește s-o înlocuiască nu poate conduce decât la schimbări majore, de dimensiuni epocale.

Dacă s-ar fi putut discuta despre toate acestea, poate că s-ar fi ajuns la vreo soluție. Și totuși, chiar și în 2015, când se atinsese nivelul maxim al crizei migrației, existau restricții și de vorbire, și de gândire în această privință. La momentul culminant al crizei, în septembrie 2015, Angela Merkel, cancelarul federal german, îl întreba pe directorul general de la Facebook, Mark Zuckerberg, ce se putea face pentru a-i împiedica pe cetățenii europeni să-i mai critice, în comentariile din rețeaua de socializare, politica în domeniul migrației. „Faceți ceva în acest sens?", l-a întrebat ea, iar el i-a dat asigurări că lua măsuri.[2] Critica, ideile și discuțiile ar fi trebuit să fie neîngrădite. Retrospectiv, este surprinzător cât de multe restricții ne-am impus noi înșine în timp ce deschideam larg ușile propriei noastre case către lume. Cu 1 000 de ani în urmă, populațiile Genovei și Florenței nu erau așa de amestecate cum sunt în prezent, dar astăzi amândouă sunt perfect recognoscibile ca fiind italiene, iar diferențele tribale au avut de-a lungul timpului tendința de a se reduce, nu de a se amplifica. Gândirea curentă pare să fie aceea că, la un moment dat în anii următori, populațiile din Eritreea și Afganistan vor fi și ele la fel de amestecate în Europa cum sunt genovezii și florentinii contopiți în Italia. Eritreenii și afganii poate că au culoarea pielii diferită, pot avea origini etnice la mare depărtare, dar Europa tot Europa va rămâne, iar

locuitorii ei vor continua să se amestece, în spiritul definit de Voltaire și de Apostolul Pavel, de Dante, Goethe și Bach.

La fel cum se întâmplă cu atât multe de amăgiri foarte răspândite, și în acest caz există un sâmbure de adevăr. Natura Europei s-a modificat întotdeauna și s-a caracterizat – așa cum demonstrează orașele de comercianți, precum Veneția – printr-o fantastică și neobișnuită receptivitate față de influențele și concepțiile străine. De la grecii și romanii antici încoace, popoarele europene și-au trimis corăbiile să cutreiere lumea și să revină acasă cu povești despre ce au găsit. Foarte rar s-a întâmplat – dacă s-a întâmplat vreodată – ca restul lumii să răspundă printr-o curiozitate similară, dar, chiar și așa, corăbiile europenilor s-au dus și s-au întors cu povești și descoperiri care s-au topit în aerul respirat în Europa. Receptivitatea s-a dovedit prodigioasă: totuși nu a fost nelimitată.

Întrebarea unde se află hotarele unei culturi este dezbătută la nesfârșit de antropologi și nu poate fi rezolvată. Hotare au existat însă. De pildă, Europa n-a fost niciodată un continent al islamului. Și totuși conștiința faptului că avem o cultură care se schimbă în mod constant și subtil are niște rădăcini europene profunde. Filosofii Greciei antice percepeau dilema, rezumând-o sub forma celebrului paradox al corabiei lui Tezeu. Plutarh îl prezintă astfel: corabia cu care navigase Tezeu fusese conservată de atenieni, care înlocuiau scândurile pe măsură ce acestea putrezeau. Dar nu era tot corabia lui Tezeu, chiar dacă nu mai era alcătuită din materialele cu care navigase cândva eroul?

Despre grecii de astăzi știm că nu sunt același popor ca grecii antici. Știm că englezii nu mai sunt astăzi cum erau acum 1 000 de ani, nici francezii nu sunt aceiași cu francii. Și totuși ei sunt perfect recognoscibili ca fiind greci, englezi și francezi – și cu toții sunt europeni. În aceste câteva identități, și

în altele, recunoaștem un anume grad al succesiunii culturale, o tradiție care se păstrează prin anumite calități (deopotrivă pozitive și negative), cutume și comportamente. Recunoaștem că marile mișcări ale normanzilor, francilor și galilor au produs mari schimbări. Iar din istorie știm că, pe termen lung, unele mișcări afectează o cultură într-o măsură relativ redusă, în timp ce altele o pot modifica irevocabil. Problema constă nu în acceptarea schimbării, ci în conștiința faptului că, atunci când schimbările se produc prea repede sau introduc diferențe prea mari, putem deveni altceva – inclusiv ceva ce poate că nu ne-am dorit niciodată să fim.

În același timp, suntem derutați în privința modului în care ar trebui să se întâmple aceste lucruri. Deși acceptăm, în general, că este posibil ca un individ să absoarbă o anumită cultură, indiferent de culoarea pielii sale (dacă există un grad corespunzător de entuziasm atât din partea individului, cât a culturii despre care e vorba), știm foarte bine că noi, europenii, nu putem deveni orice ne-ar plăcea să fim. De exemplu, nu putem deveni chinezi sau indieni. Și totuși se așteaptă de la noi să credem că oricine din lumea largă poate să se mute în Europa și să devină european. Dacă faptul de a fi „european", așa cum sperăm, nu se referă la rasă, atunci este chiar și mai necesar să se refere la „valori". Iată de ce este atât de importantă întrebarea „Care sunt valorile europene?". Dar aceasta e tema unei alte discuții, care ne găsește absolut derutați.

Suntem noi, de exemplu, creștini? La începutul anilor 2000, această dezbatere a avut un punct nodal în disputa legată de formularea noii Constituții a Uniunii Europene și absența din text a oricărei menționări a moștenirii creștine a continentului european. Papa Ioan-Paul al II-lea și succesorul său au încercat să rectifice omisiunea. Cel dintâi scria, în 2003, că: „Respectând întru totul natura seculară a instituțiilor, aș vrea să fac apel,

încă o dată, la cei care redactează viitorul tratat constituțional european, cerându-le să includă în textul acestuia o referire la moștenirea religioasă și în particular creștină a Europei"[3]. Dezbaterea nu numai că a divizat Europa din punct de vedere geografic și politic, dar a și subliniat o aspirație foarte vizibilă. Nu numai că religia pierduse teren în Europa Occidentală, dar, în urma acestei replieri, apăruse dorința de a demonstra că Europa secolului XXI dispunea de o structură de drepturi, instituții și legi care puteau exista foarte bine și fără sursa din care se trăgeau, chiar dacă acest aspect este discutabil. Precum porumbelul lui Kant, ne întrebam dacă n-am fi putut zbura mai repede în „aer liber", fără să mai fim deranjați de vântul care ne menținea, de fapt, în zbor.* Multe s-au bazat pe reușita acestui vis. Locul religiei a fost luat de discursul din ce în ce mai cuprinzător despre „drepturile omului" (concept care tot de origine creștină este). Am lăsat nelămurită întrebarea dacă drepturile pe care le-am obținut erau întemeiate sau nu pe credințe la care continentul întreg renunțase ori dacă existau de sine stătătoare. Aceasta era cel puțin o întrebare mult prea importantă pentru a fi fost lăsată fără un răspuns clar, în condițiile în care erau așteptate să se „integreze" populații noi numeroase.

Concomitent, a apărut o altă întrebare, la fel de semnificativă, legată de poziția și scopul statului-națiune. De la Tratatul din Westfalia** din 1648 și până spre sfârșitul secolului XX,

---

* „Porumbelul ușor, lovind în zbor liber aerul a cărui rezistență o simte, și-ar putea imagina că el ar reuși și mai bine în spațiul vid." (Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ed. a III-a, Editura Iri, București, 1998, p. 26) (n.tr.)

** Tratatul (sau Pacea) din Westfalia se referă la mai multe tratate de pace, încheiate în 1648 în orașele Osnabrück și Münster din landul german Renania de Nord–Westfalia, prin care s-a pus capăt Războiului de 30 de ani și războaielor cu motivație religioasă în Europa (n.tr.).

statul-națiune a fost privit în Europa, în general, nu numai drept cel mai bun garant al ordinii constituționale și al drepturilor liberale, ci și drept garantul suprem al păcii. Dar și această certitudine s-a erodat în timp. Personalități europene importante, precum fostul cancelar federal german Helmut Kohl în 1996, susțineau că „statul-națiune (...) nu poate rezolva marile probleme ale secolului XXI". Contopirea statelor-națiuni din Europa într-o mare uniune politică integrată era de o asemenea importanță, insista Kohl, încât era, de fapt, „o chestiune de război și de pace în secolul XXI"[4]. Alții nu au fost de aceeași părere cu el și, 20 de ani mai târziu, puțin mai mult de jumătate din populația Marii Britanii a demonstrat, la urnele de vot, că nu s-a lăsat convinsă de argumentele lui Kohl.* Dar, încă o dată, indiferent de vederile fiecăruia în această chestiune, era vorba de o întrebare mult prea importantă pentru a rămâne nelămurită într-o perioadă de mari schimbări la nivelul populației.

Deși nesiguri de noi înșine chiar acasă, am făcut eforturi susținute să ne răspândim valorile peste hotare. Totuși, ori de câte ori guvernele și armatele noastre s-au implicat în câte o acțiune în numele acestor „drepturi ale omului" – în Irak în 2003, în Libia în 2011 –, pare-se c-am înrăutățit lucrurile și mai mult și am sfârșit procedând greșit. Când a izbucnit războiul civil din Siria, lumea a cerut intervenția națiunilor occidentale, în numele drepturilor omului care erau fără îndoială încălcate. Dar nu exista nicio dorință de apărare a acestor drepturi, pentru că, indiferent dacă la noi acasă credeam în ele sau nu, cu siguranță ne pierduserăm credința în capacitatea noastră de a le promova în alte părți ale lumii. La un moment dat, a început

* Referire la referendumul organizat la 23 iunie 2016 în Marea Britanie, la care 51,89% dintre alegători au fost de acord ca Marea Britanie să renunțe la calitatea de stat membru al Uniunii Europene (ceea ce s-a numit Brexit) (n.tr.).

să pară plauzibil faptul că așa-numita „utopie supremă" – cel dintâi sistem universal care despărțea drepturile omului de voința zeilor sau a tiranilor – ar fi putut conține o aspirație finală europeană eșuată.[5] Dacă într-adevăr așa este, atunci europenii secolului XXI rămân lipsiți de orice idee unificatoare capabilă să ordoneze prezentul sau să abordeze viitorul.

În orice moment, pierderea tuturor interpretărilor unificatoare despre trecutul nostru sau a ideilor despre ce avem de făcut în legătură cu prezentul sau viitorul nostru ar crea o gravă încurcătură. Dar într-o epocă de schimbări capitale și de prefaceri la nivelul societății consecințele se dovedesc fatale. Restul lumii vine în Europa exact în momentul în care Europa a pierdut din vedere ce este. Și, dacă mutarea câtorva milioane de oameni din alte culturi într-o cultură puternică și hotărâtă s-ar putea dovedi benefică, mutarea câtorva milioane de oameni într-o cultură vinovată, istovită și muribundă nu poate fi așa. Chiar și acum, liderii Europei vorbesc despre un efort mai susținut de includere a milioanelor de nou-sosiți.

Însă și aceste eforturi sunt sortite eșecului. Pentru a include un număr cât mai mare de oameni, este necesară formularea unei definiții cât mai largi și mai inatacabile cu putință a incluziunii. Dacă e vorba să devină o casă a lumii întregi, Europa trebuie să caute o definiție a ei înșăși, care să fie suficient de acoperitoare încât să cuprindă lumea întreagă. Asta înseamnă ca, în perioada care precedă colapsul acestei aspirații, valorile noastre să devină atât de vaste, încât să se dovedească absurd de superficiale. Așadar, dacă identitatea europeană din trecut putea fi atribuită unor fundamente profunde nu numai foarte specifice, ci și filosofice și istorice (statul de drept sau etica derivată din istoria și filosofia europene), astăzi, etica și convingerile Europei – în esență, identitatea și ideologia Europei – se rezumă la „respect", „toleranță" și „diversitate" (cea mai altruistă dintre

toate). Asemenea definiții de sine superficiale ne mai pot susține încă vreo câțiva ani, dar este absolut imposibil ca ele să poată face apel la loialitățile mai profunde la care trebuie să fie capabile să recurgă societățile ca să supraviețuiască pe termen lung.

Acesta este numai unul dintre motivele pentru care probabil că, după ce a durat secole la rând și a împărtășit lumii întregi culmi ale desăvârșirii umane, cultura noastră europeană nu va supraviețui. Așa cum par să demonstreze recentele alegeri din Austria* și ascensiunea partidului Alternative für Deutschland**, dacă probabilitatea eroziunii culturale rămâne inevitabilă, opțiunile în materie de apărare culturală sunt, în continuare, inacceptabile. Stefan Zweig avea dreptate când recunoștea sminteala și condamnarea la moarte pe care și-o pronunțase „leagănul și Partenonul civilizației noastre de la soare-apune". Singură plasarea în timp pe care a făcut-o el nu era corectă. Aveau să mai treacă încă zeci de ani până când să fie dusă la îndeplinire sentința – de către noi înșine asupra noastră. Iar în acest interval, în loc să rămânem o casă pentru popoarele europene, am decis să devenim o „utopie" în sensul originar grecesc al termenului, adică să devenim „un loc de nicăieri". Cartea de față relatează acest proces.

Documentarea și scrierea acestei cărți m-a purtat pe un continent pe unde mai călătorisem de-a lungul anilor, dar acum am ajuns de multe ori în zone pe care altfel nu le-aș fi vizitat. În decurs de câțiva ani, am călătorit din cele mai sud-estice

* Este vorba despre alegerile parlamentare din octombrie 2017, câștigate de Partidul Poporului Austriac (ÖVP), de orientare conservatoare și creștin-democrată (n.tr.).

** Alternative für Deutschland (AfD) – Alternativa pentru Germania, partid de extremă dreaptă german, fondat în 2013 (n.tr.).

insule ale Greciei și cele mai sudice bastioane ale Italiei până în inima nordului suedez și în nenumărate suburbii din Franța, Olanda, Germania și alte țări. Cât am scris, am avut ocazia să stau de vorbă cu mulți reprezentanți ai opiniei publice, cu politicieni și strategi din tot spectrul politic, polițiști de frontieră, agenți ai serviciilor de informații, activiști ai organizațiilor neguvernamentale și cu mulți alții aflați în prima linie. Din multe puncte de vedere, cea mai instructivă parte a documentării au fost discuțiile cu persoane venite recent în Europa – oameni care, în unele cazuri, literalmente sosiseră cu o zi în urmă. În insulele de triere din sudul Europei și prin zonele unde fie se instalează, fie poposesc în drumul lor către nord, fiecare are povestea lui, iar mulți au propriile tragedii. Toți văd Europa drept locul în care și-ar putea duce viața cel mai bine.

Cei dornici să vorbească și să-și împărtășească povestea au fost, în mod necesar, un grup autoselectat. Au existat și momente, când întârziam seara pe lângă câte o tabără de refugiați și când apăreau sau se întorceau oameni care păreau – ca să mă exprim eufemistic – să nu abordeze continentul nostru mânați de generozitate sau de gratitudine. Dar mulți alții erau deosebit prietenoși și recunoscători că li se dădea ocazia să-și spună poveștile individuale. Oricare ar fi fost vederile mele asupra situațiilor care-i aduseseră aici și a reacțiilor Europei, discuțiile cu ei s-au încheiat, fără excepție, cu mine, spunându-le singurul lucru pe care li-l puteam transmite acelor oameni, fără să adaug un avertisment: „Mult noroc".

Capitolul 1

Începutul

Pentru a înțelege proporțiile și rapiditatea schimbărilor care se produc în Europa, merită să ne întoarcem în urmă cu nu foarte mulți ani, la perioada premergătoare celei mai recente crize a imigrației, când fenomenul se afla încă la cote considerate „normale". Și merită să luăm în considerare o țară care a fost ferită, în termeni relativi, de tulburările din ultima vreme.

În 2002, au fost făcute publice rezultatele ultimului recensământ pentru Anglia și Țara Galilor. Adunate pe parcursul anului anterior, datele arătau în ce măsură se schimbase țara în cei zece ani scurși de la recensământul anterior. Să ne imaginăm că s-ar fi găsit în 2002 cineva care să facă extrapolări pe baza rezultatelor recensământului și să speculeze în legătură cu ce aveau să aducă următorii zece ani. Să ne imaginăm că ar fi spus: „Până la finalul acestui deceniu, britanicii de rasă albă vor deveni o minoritate în propria lor capitală, iar populația musulmană se va dubla în următorii zece ani".

Cum ar fi fost primite asemenea declarații? Cu siguranță c-ar fi fost utilizați termeni precum „alarmiste" și „panicarde", foarte probabil c-ar fi fost catalogate drept „rasiste" și chiar, cu un termen pe-atunci proaspăt apărut în vocabularul public, drept „islamofobe". Putem spune cu destul de multă siguranță că asemenea extrapolări pe marginea datelor obținute n-ar

fi fost primite călduros. Oricine este înclinat să se îndoiască de acest lucru ar putea să-și amintească de un incident semnificativ petrecut în 2002, când un jurnalist de la cotidianul *The Times* a făcut niște comentarii cu mult mai puțin surprinzătoare în privința viitorului imigrației, pe care secretarul pentru afaceri interne de atunci, David Blunkett, le-a denunțat ca fiind – spunea el, în virtutea imunității sale parlamentare – „de inspirație fascistă"[1].

Și totuși, oricât de condamnat ar fi fost atunci, oricui ar fi avansat o analiză în acești termeni în 2002 i s-ar fi dat dreptate pe de-a întregul și din toate punctele de vedere ceva mai târziu. Următorul recensământ, efectuat în 2011 și ale cărui rezultate au fost făcute publice la finele anului 2012, a scos la iveală nu numai cele de mai sus, ci și multe altele. A demonstrat că numărul persoanelor care locuiesc în Anglia și Țara Galilor, dar s-au născut în alte părți ale lumii, crescuse cu aproape 3 000 000 într-un singur deceniu. A arătat că numai 44,9% dintre locuitorii Londrei se identificau, de-acum, ca fiind „britanici albi" și că aproape 3 000 000 de persoane din Anglia și Țara Galilor locuiau în gospodării în care nici măcar un singur adult nu vorbea engleza ca limbă principală.

Acestea erau schimbări etnice foarte importante pentru orice țară, în orice moment. Dar erau, totodată, și constatări uimitoare despre modificarea ponderii diferitelor elemente religioase în Marea Britanie. De exemplu, datele arătau că aproape toate credințele, mai puțin creștinismul, urmau un curs ascendent. Singură credința națională istorică a Marii Britanii se afla în cădere liberă. De la precedentul recensământ, numărul persoanelor care se identificau drept creștini scăzuse de la 72% la 59%. Numărul creștinilor din Anglia și Țara Galilor scăzuse cu mai mult de 4 000 000, iar numărul total al creștinilor înregistrase o scădere de la 37 la 33 de milioane.

Însă în vreme ce creştinismul se confrunta cu această scădere puternică a numărului de adepţi – scădere abruptă care era de aşteptat să continue accentuat –, imigraţia în masă aducea cu sine aproape o dublare a populaţiei musulmane. Între 2001 şi 2011, numărul musulmanilor din Anglia şi Ţara Galilor a crescut de la 1,5 la 2,7 milioane. Acestea erau cifrele oficiale, dar, în acelaşi timp, exista şi convingerea larg răspândită că, din cauza imigraţiei ilegale, numărul real era mult mai mare. Era general acceptat faptul că în ţară se aflau ilegal cel puţin 1 000 000 de persoane, fiind puţin probabil să fi completat formularele de la recensământ, iar cele două unităţi teritoriale care cunoscuseră deja creşterea cea mai rapidă (peste 20% în zece ani) erau şi cele unde se înregistrau deja cele mai importante populaţii de musulmani din Marea Britanie (Tower Hamlets şi Newham*). Acestea se numărau şi printre zonele din ţară cu cele mai scăzute rate de răspuns la recensământ, circa una din cinci gospodării omiţând să returneze formularul completat. Toate acestea sugerau că rezultatele recensământului, oricât de surprinzătoare ar fi fost, subevaluau drastic cifrele reale. Dar tot erau nişte constatări izbitoare.

Totuşi, deşi era greu de digerat chiar şi într-un an întreg, ştirea despre recensământ n-a mai fost băgată în seamă după câteva zile – ca orice altă ştire trecătoare. Dar aceasta nu era o ştire trecătoare, ci o descriere a trecutului recent şi a prezentului ţării şi o privire către viitorul ei inevitabil. Dacă studiai rezultatele acelui recensământ, ajungeai la o concluzie unică şi mai ales de neclintit, şi anume că imigraţia în proporţii de masă era pe cale să modifice total ţara – de fapt, o modificase deja. În 2011, Marea Britanie devenise deja un loc radical diferit faţă de ce şi cum fusese

* Două dintre cele 33 de unităţi administrative (32 de *boroughs* – burguri, comunităţi – şi districtul comercial, The City) ale aşa-numitei Greater London (Londra metropolitană) (n.tr.).

timp de secole. Însă aceste realități – cum ar fi că, în 23 dintre cele 33 de burguri londoneze, „britanicii de rasă albă" se aflau deja în minoritate numerică – au fost întâmpinate de-o manieră aproape la fel de elocventă precum rezultatele în sine.[2] Un purtător de cuvânt al Oficiului Național de Statistică (ONS) a apreciat că rezultatele reprezintă o extraordinară demonstrație de „diversitate".[3]

Reacția politică și cea mediatică, în schimb, au fost uimitoare, pentru că au părut a fi exprimate pe-o singură voce. Când au luat cunoștință de rezultatele recensământului, politicienii din toate partidele tradiționale le-au salutat, într-un spirit exclusiv festivist. Așa se întâmpla deja de ani de zile. În 2007, primarul de atunci al Londrei, Ken Livingstone, afirma cu mândrie nedisimulată că 35% dintre persoanele care lucrau la Londra erau născute în afara Marii Britanii.[4] Rămânea totuși întrebarea dacă exista sau nu vreo limită optimă în acest sens. Ani la rând, sentimentul de entuziasm și optimism legat de schimbările prin care trecea țara păruse singura variantă potrivită. Totul susținut de pretenția că nu era nimic nou.

Pe parcursul celei mai mari părți a istoriei sale, și cu siguranță în ultimul mileniu, Marea Britanie a menținut o populație extraordinar de statică. Nici măcar cucerirea normandă din 1066 – poate cel mai important eveniment din istoria insulei – nu a modificat semnificativ structura acesteia, doar 5% din populația Angliei fiind reprezentată de normanzi.[5] Ce transferuri de populație au avut loc înaintea cuceririi normande și după aceasta s-au limitat, aproape în întregime, la mișcări între insula Irlanda și teritoriile care ulterior aveau să formeze Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Apoi, în perioada de după 1945, Marea Britanie a avut nevoie să umple anumite goluri de pe piața muncii, cu precădere în sectorul transporturilor și în proaspăt creatul Serviciu Național de Sănătate. Și

astfel a început perioada imigrației de masă, chiar dacă inițial ritmul a fost lent. Legea Cetățeniei Britanice, din 1948, a permis imigrația din fostul Imperiu Britanic – devenit acum un Commonwealth de națiuni –, iar la începutul anilor 1950 de acest program beneficiau anual câteva mii de persoane. Până la sfârșitul acelui deceniu, numărul nou-veniților crescuse la nivelul zecilor de mii, iar la jumătatea anilor 1960 era deja vorba de sute de mii de persoane. Marea majoritate a nou-veniților proveneau din Indiile de Vest, precum și din India, Pakistan și Bangladesh, ei ajungând în Marea Britanie de multe ori pentru locuri de muncă în fabrici, pentru ca apoi să le recomande și altora – cel mai adesea, din propriile familii sau clanuri – să le calce pe urme și să vină să-și caute locuri de muncă similare.

În pofida unei oarecare preocupări publice în legătură cu situația și semnificația ei pentru țară, nici guvernele laburiste, nici cele conservatoare care au alternat la putere n-au fost în stare să facă mare lucru pentru a stăvili această mișcare. Cât privește țările de pe continent, precum Franța, Olanda și Germania, nu era prea clar – și cu atât mai puțin exista vreun consens în această privință – ce însemna venirea acestor muncitori sau măcar dacă urmează să se stabilească acolo. Numai după ce a devenit limpede că intenționau să rămână și să-și aducă după ei și familiile extinse au devenit clare unele dintre implicațiile stării de fapt.

În anii următori, au fost adoptate în parlament legi foarte concrete, referitoare, de pildă, la infracționalitatea în rândurile imigranților. Dar puține au fost încercările de a inversa tendința generală. Chiar și când au existat norme legislative care au căutat să răspundă îngrijorării publice crescânde, au avut consecințe neașteptate. Legea Imigranților din Commonwealth, de exemplu, adoptată în 1962, a cărei țintă aparentă era să limiteze afluxul de imigranți și să-i determine pe unii dintre ei să se întoarcă în țările lor de origine, a avut exact efectul opus, determinându-i

pe mulți imigranți să-și aducă toată familia în Marea Britanie, cât considerau că mai au ocazia. Faptul că imigranților din Commonwealth nu li s-a mai cerut, după 1962, să dispună de un loc de muncă pentru a putea veni în țară a provocat un alt aflux. Abia odată cu Legea din 1971 a Imigrației s-a făcut o nouă tentativă de stăvilire a fluxului rezultant. Prin urmare, cu toate că nu a existat niciodată vreun plan pentru îngăduirea imigrației la o asemenea scară, guvernele de toate orientările politice s-au trezit că trebuie să facă față consecințelor situației în care se găseau și ele, și întregul popor britanic. Era o situație pe care nimeni n-o prezisese vreodată cu acuratețe, dar ale cărei repercusiuni aveau să oblige fiecare guvern, de atunci înainte, să întreprindă ceva în legătură cu ele.

Printre aceste repercusiuni s-au numărat câteva răbufniri grave ale tulburărilor rasiale. Revoltele din 1958 din cartierul londonez Notting Hill sunt rememorate și astăzi ca fiind o confruntare violentă între imigranții din Indiile de Vest și londonezii albi. Dar asemenea răbufniri sunt ținute minte tocmai pentru că erau excepția, și nu regula. Cu toate că existau fără doar și poate suspiciuni și îngrijorări în legătură cu străinii, dar la un nivel redus, toate eforturile de a le capitaliza au eșuat în mod constant și pe deplin – în special cele ale lui Oswald Mosley*, fost lider al Uniunii Fasciștilor Britanici, devenit ulterior lider al Mișcării de Unificare. Când a încercat să exploateze electoral răzmerițele din Notting Hill, candidând pentru un loc în parlament la alegerile generale din 1959, nu

* Oswald Mosley (1896–1980) – politician englez care a condus Uniunea Britanică a Fasciștilor între 1932 și 1940, redenumită în 1948 Mișcarea de Unificare. A fost parlamentar conservator și apoi laburist; în 1931 a încercat să înființeze o mișcare socialistă, dar a suferit o înfrângere în alegerile pentru Parlament. În 1959 a candidat din nou fără succes, cu o platformă antiimigrație (n.tr.).

a reușit să obțină nici măcar 10% din voturi. Poporul britanic a recunoscut astfel că existau probleme generate de imigrația pe scară largă, dar a și demonstrat că știa că nu extremiștii, pe care-i mai respinsese și altădată, dețin răspunsurile.

Însă necazuri au apărut, mai ales în cazul unora dintre cei care sosiseră în țară invitați și se treziseră, odată ajunși aici, că deveniseră ținte ale discriminărilor. O reacție față de aceste probleme a reprezentat-o trecerea prin parlament a legislației privitoare la relațiile dintre rase în 1965, 1968 și 1976, care penaliza discriminarea împotriva oricui pe motive care țineau de „culoarea pielii, origine rasială sau proveniență etnică sau națională". Dovadă că subiectul nu fusese gândit temeinic este faptul că niciuna dintre aceste legi nu a fost luată în considerare preventiv, ci numai ca reacție după apariția problemelor. În 1948 nu fusese pregătită nicio lege a relațiilor rasiale, tocmai fiindcă atunci nu a prevăzut nimeni numărul celor care aveau să vină în Marea Britanie în viitor sau faptul c-ar fi putut apărea complicații dezagreabile ca rezultat al imigrației în masă.

În toată această perioadă, sondajele de opinie au arătat că poporul britanic se opunea, într-o proporție covârșitoare, politicilor în materie de imigrație ale guvernelor sale și considera că nivelul acesteia era mult prea ridicat în Marea Britanie. Un sondaj realizat în aprilie 1968 de Gallup a arătat că 75% din publicul britanic considerau că imigrația nu era ținută sub un control destul de strict. Procentul urma să crească în scurt timp la 83%.[6] În acea etapă, a survenit unicul moment în care imigrația și-a dovedit vremelnic potențialul de a se transforma într-o chestiune politică majoră. În aceeași lună – aprilie 1968 –, Enoch Powell*,

* John Enoch Powell (1912–1998), politician conservator britanic și membru al parlamentului, cunoscut pentru controversata sa retorică privind populația de imigranți a Marii Britanii și pentru opoziția față de intrarea țării în Comunitatea Economică Europeană (n.tr.).

ministru al cabinetului conservator din umbră* de atunci, a ținut un discurs în fața unei asociații a conservatorilor din Birmingham, care a declanșat o dezbatere pe această temă și la fel de repede a și închis-o. Discursul „râurilor de sânge" – cunoscut astfel, deși Powell n-a folosit propriu-zis aceste cuvinte – era plin de anticipări profetice despre viitorul Marii Britanii, dacă imigrația continua să se manifeste în ritmul pe care-l atinsese în acel moment: „Celor pe care vor să-i distrugă zeii le iau mințile mai întâi", afirma Powell. „Trebuie să fim o națiune de nebuni, literalmente nebuni, ca să permitem un aflux anual de circa 50 000 de oameni care au nevoie de sprijin și care reprezintă, în cea mai mare parte, materialul uman al viitoarei creșteri a populației descendente din imigranți. Este ca și cum ai sta să urmărești cum o națiune întreagă este preocupată să-și ridice propriul rug funerar."[7] Cu toate că discursul ținut de Powell era centrat pe identitate și pe viitorul țării, el conținea și aspecte de ordin practic – de exemplu, despre alegătorii care-și căutau locuri în spitale sau în școli pentru copiii lor, într-un sector public suprasolicitat.

Liderul conservator Edward Heath** l-a eliberat imediat din funcția deținută în cabinetul din umbră, Powell pierzând orice susținere politică din partea bazei partidului, ca și orice perspectivă de carieră. Totuși sprijinul public pentru vederile lui se situa la cote înalte, sondajele de opinie arătând că trei sferturi din marele public îi împărtășeau sentimentele, 69% considerând că Heath greșise înlăturându-l din funcție.[8] După mulți

* În anumite sisteme politice, printre care și cel britanic, există tradiția ca fiecare partid major aflat în opoziție să alcătuiască un guvern „din umbră", neoficial, dar paralel cu guvernul constituit legal, care să urmărească și să pună în discuție politicile acestuia în toate domeniile (n.tr.).

** Sir Edward Richard George Heath (1916–2005), prim-ministru al Marii Britanii (1970–1974) și lider al Partidului Conservator (1965–1975).

ani, Michael Heseltine, unul dintre adversarii lui Powell din Partidul Conservator, a spus că, dacă Powell ar fi candidat la șefia partidului după acel discurs, ar fi câștigat cu o majoritate zdrobitoare și că, dacă ar fi candidat la funcția de prim-ministru, ar fi câștigat cu o „majoritate zdrobitoare la nivel național"[9]. Dar, din punct de vedere politic, Powell nu a mai putut merge mai departe, iar cariera lui nu numai că a devenit nesigură, ci a rămas într-o zonă de penumbră în următoarele decenii ale vieții sale.

De la discursul „râurilor de sânge" încoace, opinia cea mai răspândită din Marea Britanie a fost că intervenția lui Powell nu numai că i-a ruinat cariera, dar a și zădărnicit, pentru cel puțin o generație, orice posibilitate de a mai organiza o dezbatere serioasă ori sinceră pe tema imigrației. Atât de lugubri erau termenii în care s-a exprimat Powell și atât de sumbre avertismentele lui, încât oricine s-a mai arătat vreodată preocupat de problema imigrației a riscat să fie stigmatizat ca fiind „powellist". Cu siguranță că unele părți ale discursului ținut de Powell le-au permis oponenților săi politici să-l atace cu ușurință și le-au oferit o justificare exagerată unor oameni aflați mult mai la dreapta politică decât el. Dar dacă îi citești astăzi discursul – și reacțiile față de acesta –, există fragmente pentru care a fost atacat vehement și care acum par aproape niște subestimări; de pildă, Powell insista asupra faptului că în Marea Britanie exista o stradă unde nu mai locuia decât o singură femeie albă. În interviurile și dezbaterile ulterioare, cazul femeii respective a fost considerat aproape în unanimitate o născocire, deoarece se considera că e imposibil să existe o asemenea stradă. Cu toate acestea, dacă în 1968 i-ar fi sugerat cineva lui Powell să-și folosească discursul de la Birmingham pentru a anticipa că, în timpul vieții majorității celor care l-au ascultat, persoanele care se identifică drept „britanici albi" vor deveni minoritare în Londra, chiar și el l-ar fi trimis la plimbare, acuzându-l că era

maniac. La fel cum s-a întâmplat în toate celelalte țări vest-europene, chiar și cel mai înrăit profet al sfârșitului lumii adus de imigrație a subestimat și minimalizat situația de fapt.

Un adevăr exista în spatele aserțiunii că poziția lui Powell a făcut imposibilă orice discuție pe tema imigrației timp de o generație, și anume acela că intervenția lui – și toate reacțiile înfierbântate pe care le-a declanșat – le-a permis politicienilor să evite discuțiile despre implicațiile politicilor pe care le promovau. Mulți ajunseseră, în mod clar, la concluzia că traiectoria pe care se înscrisese țara lor era imposibil de schimbat. În anii 1960, parlamentul încă mai discuta despre trimiterea imigranților în țările lor de origine, dacă, de exemplu, comiteau infracțiuni în Marea Britanie.[10] Ulterior, s-au adoptat legi care să combată obiceiul „căsătoriilor de conveniență", încheiate numai pentru a putea obține cetățenia britanică.[11] Dar până în anii 1970 și 1980, dimensiunile la care ajunsese comunitatea de imigranți însemnau în mod clar că orice politică menită să reducă numărul acestora era imposibil de aplicat, chiar dacă ar fi fost considerată bine-venită. La fel ca și alte țări de pe continent, Marea Britanie se afla într-o situație în care nu-și propusese câtuși de puțin să ajungă și era nevoită să recurgă la improvizații pentru a reacționa în fața provocărilor și beneficiilor aduse de noua realitate. Dar o măsură a preocupărilor nerostite în privința naturii acestor provocări a fost faptul că, în toată perioada respectivă, chiar și cele mai simple exprimări ale adevărului deveniseră imposibil de rostit.

În ianuarie 1984, Ray Honeyford, directorul unei școli din Bradford, a publicat un articol într-o revistă de circulație restrânsă, intitulată *The Salisbury Review*, în care comenta unele aspecte legate de administrarea unei școli într-o zonă unde 90% dintre elevi aveau părinți imigranți. Honeyford făcea referire la refuzul unora dintre tații musulmani de a le permite

fiicelor lor să participe la orele de dans, teatru sau educație fizică și la lipsa de reacție a autorităților în legătură cu acest aspect, dar și alte practici care țineau de cultură – de exemplu, vizitele în Pakistan chiar în timpul trimestrului școlar. El mai susținea și că elevii trebuiau încurajați să vorbească limba și să prețuiască cultura țării în care trăiau, nu să fie îndemnați să ducă vieți paralele în interiorul societății – așa cum afirma Honeyford că încercau să-i determine factorii de răspundere din domeniul relațiilor interrasiale.

Industria relațiilor interrasiale – tocmai cea pe care o criticase într-un fragment al articolul – a organizat rapid o campanie împotriva lui. Primarul musulman din Bradford a cerut demiterea directorului școlii, acuzându-l, chiar și după mulți ani, de „șovinism cultural"[12] – printre altele. În toiul protestelor și al acuzațiilor la nivel național de rasism, Honeyford a fost nevoit să-și părăsească slujba și n-a mai lucrat niciodată în domeniul educației. În articolul considerat ofensator, el spusese că, din cauza unei politici – ba chiar și a unui limbaj – corupte, era dificil să scrii cu onestitate despre aceste lucruri; iar felul în care a fost el însuși tratat a demonstrat din plin această aserțiune. De ce să fi fost pensionat cu forța un director de școală simpatizat de toată lumea – despre care nu existau alte plângeri –, numai pentru că provocase o asemenea discuție? Singura explicație ar fi că, la vremea respectivă, nici măcar adevărurile evidente privitoare la aceste subiecte nu deveniseră încă digerabile. Fusese pusă în mișcare o paradigmă politică și socială – i se spunea „multiculturalism", un termen cu totul neavenit –, iar în 1984 încă nu era cu putință să zdruncini temelia însăși a credinței cu pricina. Deși pentru Ray Honeyford ar fi fost o palidă consolare, la mai puțin de două decenii după ce apăruse articolul său, mult mai multă lume era de părere că exista, probabil, un

sâmbure de adevăr în spusele lui – iar când a murit, în 2012, miezul argumentației lui devenise deja general acceptat.

În anii 1980 și 1990, sub incidența noului alineat al „multiculturalismului", în Marea Britanie a continuat să ajungă un flux constant de imigranți din subcontinentul indian și din alte părți ale lumii. Dar a existat un consens tacit, prin care imigrația, în ciuda unei tendințe stăruitoare de creștere, a fost și stăvilită – cu discreție. Ce s-a întâmplat apoi, după victoria zdrobitoare a Partidului Laburist în alegerile din 1997, a fost o încălcare a acestui consens. Deși nu a existat nici vreun angajament manifest, nici vreun obiectiv definit ca atare, odată ajuns la putere, guvernul Tony Blair* a pus la punct o deschidere a granițelor în proporții nemaivăzute nici măcar în deceniile postbelice. Laburiștii au desființat „regula scopului primordial", care avusese menirea să elimine cererile de căsătorie de formă. Frontierele au fost larg deschise pentru oricine a fost considerat esențial pentru economia britanică – o definiție atât de vagă, încât până și angajații din domeniul alimentației publice puteau fi considerați „muncitori calificați". În plus, pe lângă faptul că ușile s-au deschis pentru tot restul lumii, frontierele Marii Britanii au fost deschise și pentru cetățenii statelor din Europa de Est, proaspăt devenite membre ale Uniunii Europene. Efectele tuturor acestor mișcări, și ale multor altora, au creat acel tablou dezvăluit de recensământul din 2011.

Desigur, există diverse opinii în privința modului în care s-a produs această explozie a imigrației de după 1997. Una dintre ele, formulată în 2009 și devenită celebră, i-a aparținut lui Andrew Neather, fost autor de discursuri al Partidului Laburist, care afirma că Tony Blair și guvernul condus de el au relaxat

* Anthony Charles Lynton Blair (n. 1953), prim-ministru laburist al Marii Britanii între 1997 și 2007 (n.tr.).

cu bună știință condițiile de imigrare, „pentru a scoate ochii dreptei cu diversitatea" și a crea un electorat despre care au crezut în mod nechibzuit că avea să le rămână loial laburiștilor.[13] După ce rememorarea lui din 2009 a stârnit proteste vehemente, Neather însuși a ținut să-și nuanțeze afirmația. Alte oficialități laburiste din acei ani au început să spună că habar n-aveau cine era Neather. Dar nu e greu de observat că oricine, oricât de lipsit de experiență, putea rămâne cu o asemenea impresie în privința celor ce se întâmplau în anii respectivi.

De exemplu, a fost clar încă din momentul numirii ei în funcția de ministru al imigrării și azilului, în primul guvern al lui Tony Blair, că Barbara Roche avea în plan o regândire din temelii a politicilor Marii Britanii în legătură cu imigranții și azilanții. În timp ce premierul se concentra pe alte chestiuni, Roche a modificat, punct cu punct, toate politicile guvernului britanic în domeniul ei de interes. Din acel moment, oricine se prezenta drept azilant urma să primească permisiunea de a rămâne în Marea Britanie – indiferent dacă era un azilant autentic sau nu –, pentru că, așa cum i-a explicat ea unei alte oficialități, „durează prea mult și se creează emoții prea mari dacă îl trimiți înapoi". Barbara Roche considera și că restricțiile impuse la vremea aceea imigrației erau „rasiste", iar „atmosfera" din jurul dezbaterilor pe această temă „era toxică". În perioada în care a făcut parte din guvern, și-a declarat în repetate rânduri ambiția de a schimba fața Marii Britanii. După cum s-a exprimat un coleg de-al ei de guvern, „Roche nu considera că misiunea ei este să țină sub control intrările în Marea Britanie, ci, privind în perspectivă «de-o manieră holistică», a dorit să ne facă și pe noi, ceilalți, să vedem beneficiile unei societăți multiculturale".

Nici prim-ministrul, nici secretarul pentru afaceri interne, Jack Straw, nu au părut interesați să pună sub semnul întrebării

noua politică a propriului guvern în legătură cu azilanții și nici faptul că, în mandatul Barbarei Roche, orice persoană care intra în Marea Britanie, indiferent dacă o aștepta sau nu vreun serviciu, devenea automat „imigrant economic". Oriunde ar fi apărut vreo critică la adresa politicii sale, fie în interiorul țării, fie în afara ei, Roche o respingea ca fiind rasistă. Ba chiar, criticându-și propriii colegi că erau exagerat de albi, ea insista că simpla menționare a politicii de imigrare era un semn de rasism.[14] Ceea ce urmăreau și ea, și alți câțiva din jurul ei, era o schimbare deplină a societății britanice. Descendentă a unor evrei din cartierul londonez East End, Barbara Roche considera că imigrația nu putea fi decât un lucru bun. La zece ani după schimbările pe care le impusese, ea a declarat, plină de satisfacție, într-un interviu: „Mie-mi place diversitatea Londrei. Mă face să mă simt confortabil."[15]

Activitatea Barbarei Roche, precum și a câtorva colegi de-ai ei din guvernul laburist instalat la putere în 1997, confirmă supoziția că toți aceștia au dus o politică deliberată de transformare a societății britanice – un război cultural împotriva populației britanice, cu imigranții folosiți ca un fel de berbec de asalt. O altă teorie, care nu contrazice întru totul acest punct de vedere, este că totul nu a fost decât o mare harababură birocratică scăpată deja de sub control de mai multe guverne la rând și care doar a răbufnit spectaculos în mandatele Noilor Laburiști*. În sprijinul acestei variante vine discrepanța dintre estimările guvernului laburist privind numărul imigranților care urmau să ajungă în țară și cifrele reale. De exemplu, în 2004,

* Denumire folosită pentru Partidul Laburist după 1994–1995, pentru a sublinia, sub conducerea lui Tony Blair, distanțarea de trecutul postbelic al partidului și a demonstra delimitarea de social-democrația keyensiană, renunțarea la conceptul de colectivism și acceptarea supremației economiei de piață (n.tr.).

când a permis intrarea liberă în Marea Britanie pentru cetățenii din noile state membre UE, guvernul britanic a anunțat că se aștepta ca programul să atragă circa 13 000 de persoane anual. Un studiu comandat de guvern susținea că autoritățile puteau „controla în totalitate" fluxul de nou-veniți după ridicarea restricțiilor. Nu s-a întâmplat așa. Regulile privind acordarea permiselor de muncă, printre altele, au fost modificate astfel încât imigranții, deopotrivă calificați și necalificați, puteau intra și rămâne în țară, invocând pretextul că sunt „muncitori-imigranți". Cei mai mulți aveau să rămână. Lucru cu totul predictibil, cifrele au luat-o razna foarte curând, depășind cu mult chiar și estimările celor mai optimiști susținători ai imigrației în proporții de masă. Numărul celor proveniți din afara Uniunii Europene era așteptat să crească aproape de două ori, de la 100 000 pe an în 1997 la 170 000 în 2004. În realitate, într-un interval de cinci ani, previziunile guvernului în privința numărului de nou-veniți aveau să fie depășite cu aproape un milion de persoane.[16] Printre altele, experții guvernamentali n-au reușit deloc să anticipeze faptul că Marea Britanie s-ar fi putut dovedi o destinație deosebit de atrăgătoare pentru cetățenii unor țări cu niveluri ale venitului mediu lunar substanțial mai scăzute ori fără un salariu minim garantat. Așa stând lucrurile, din cauza acestor politici, numărul est-europenilor aflați în Marea Britanie a crescut de la 170 000 în 2004 la 1,24 de milioane în 2013.[17]

Asemenea subestimări masive ale proporțiilor imigrației ar fi putut fi prevăzute, bineînțeles, de oricine era cât de cât cunoscător într-ale istoriei fenomenului migrației postbelice – o istorie care abundă de subestimări uriașe ale numărului de oameni așteptați să migreze. Dar ele au dovedit în parte și că acordarea unei atenții sporite controlului asupra imigrației nu se număra printre prioritățile acelor primi ani de guvernare laburistă.

Mai important era însă că taxarea oricăror eventuale restricții aduse imigrației ca fiind „rasiste" (chiar și restricționarea sosirilor de est-europeni „albi") a făcut ca orice opoziție, și pe plan intern, și pe plan extern, să fie dificil de formulat. Indiferent dacă politica unei creșteri bruște a imigrației a trecut neobservată sau era, de fapt, aprobată oficial în mod tacit, cert este că ea nu a întâmpinat niciun fel de opoziție în interiorul guvernului britanic.

Oricare ar fi fost cauzele sau motivele fenomenului, rareori a fost comentat faptul că reacția publică față de creșterea bruscă a imigrației și de transformarea rapidă a unor părți din Marea Britanie s-a dovedit excepțional de tolerantă. În deceniul care a urmat, nu au existat răbufniri nici semnificative, nici susținute ale resentimentelor sau violențelor motivate rasial, iar singurul partid politic rasist din țară – Partidul Național Britanic* – a sfârșit prin a fi spulberat la urne. Sondajele de opinie și dovezile adunate din viața de zi cu zi a britanicilor au arătat că marea majoritate a populației nu simțea nicio urmă de animozitate personală față de imigranți sau de oamenii cu origini etnice diferite de ale lor. În schimb, sondaj după sondaj, s-a dovedit că majoritatea era profund îngrijorată de ceea ce însemnau acestea pentru țară și pentru viitorul ei. Totuși, chiar și cele mai palide tentative ale clasei politice de a pune în dezbatere subiectul (de pildă, un afiș de campanie al conservatorilor, pentru alegerile din 2005, care sugera unele „limitări" ale imigrației) au fost imediat condamnate de restul aceleiași clase politice, rezultatul fiind că tot nu putea avea loc nicio discuție publică serioasă pe această temă.

* Partid minor, de extremă dreaptă și orientare fascistă, care nu are, în prezent, niciun membru ales, la niciun nivel de reprezentare politică națională sau locală (n.tr.).

Poate că diferitele guvernări succesive de toate orientările politice au amânat zeci de ani orice discuție reală privind imigrația pentru că bănuiau nu numai că publicul nu era de acord cu ele, ci și că situația le scăpase deja de sub control. Partidul Conservator, care a format o coaliție de guvernare cu liberal-democrații în 2010, promisese în campania electorală să reducă imigrația de la sute de mii de oameni la doar câteva zeci de mii pe an – și a reluat acest angajament, odată ajuns al putere. Dar nu a reușit niciodată să se apropie măcar de acest obiectiv. Nu a fost atins nici de guvernul următor, cu o majoritate conservatoare, cu toate că și acesta și-a luat același angajament. Ba chiar, după cinci ani de guvernare în coaliție și după începutul unei guvernări exclusiv conservatoare care promiseseră reducerea numărului de imigranți, nu numai că imigrația nu a scăzut – de fapt a crescut până la un alt record net al numărului de nou-sosiți, de 330 000 pe an.[18]

Capitolul 2

Cum am ajuns dependenți de imigrație

Cu ușoare variațiuni, aproape aceeași poveste s-a repetat peste tot în Europa de Vest în ultimele câteva decenii. După al Doilea Război Mondial, toate statele occidentale au permis și pe urmă au încurajat venirea muncitorilor străini. În anii 1950 și 1960, Germania de Vest, Suedia, Olanda și Belgia, printre alte state, au instituit programe prin care „muncitorii-imigranți" erau chemați să umple golurile de pe piața muncii. Peste tot pe continent, acest program pentru „Gastarbeiteri", cum era denumit în Germania, atrăgea practic muncitori din aceleași țări. În Germania, afluxul de muncitori provenea mai ales din Turcia, cunoscând o creștere numerică uriașă după acordul germano-turc din 1961 referitor la forța de muncă. În Olanda și Belgia, muncitorii proveneau și din Turcia, dar și din Africa de Nord și din alte țări, foste colonii. Dacă o parte din acest aflux de muncitori avea să suplinească deficitul de forță de muncă, mai ales din zonele de slabă calificare ale sectorului industrial, o altă parte era și un rezultat al decolonizării. În secolul al XIX-lea, Franța intrase în Africa de Nord și colonizase o bună parte din regiune, în timp ce Marea Britanie făcuse același lucru pe subcontinentul indian. După ce s-a încheiat procesul decolonizării, a persistat ideea că foștilor cetățeni din țările respective – cetățeni francezi cu drepturi depline, în cazul

algerienilor – li se datora, în diverse grade, ceva în plus, fie și numai acordarea unei priorități în cadrul programelor pentru muncitorii-imigranți. Noțiunea de „imperiu care contraatacă" sugerează că era inevitabil și poate chiar just ca, în secolul XX, locuitorii din fostele colonii să întoarcă favorul, chiar dacă veneau în fostele metropole ca simpli cetățeni, și nu pe post de cuceritori.

În cazul fiecărei țări europene, autoritățile au trăit cu exact aceleași concepții greșite ca și în Marea Britanie, în special crezând că primii muncitori-imigranți s-ar fi putut dovedi parte a unui fenomen vremelnic și că aveau să se întoarcă în țările de origine după ce-și terminau treaba. Peste tot pe continent, guvernele au părut luate prin surprindere de faptul că majoritatea voiau să se stabilească în țările unde ajunseseră – că aveau să încerce să-și aducă și familiile, că familiile respective ar fi necesitat asistență socială, iar copiii lor ar fi trebuit să meargă la școală. Odată ce se stabileau, era tot mai puțin probabil să mai fie dezrădăcinați vreodată. Și, cu toate că nostalgia după țările de origine rămânea semnificativă, nivelul de trai de care ajungeau să se bucure în țările occidentale însemna că rămâneau mult mai mulți decât se întorceau acasă. Deși își deschisese frontierele la vreme de nevoie, s-ar fi zis că Europa habar n-avea cât de atrăgătoare părea pentru o mare parte a restului lumii, chiar și în starea de slăbiciune în care se afla.

Chiar și atunci când aranjamentele privitoare la muncitorii-imigranți au luat sfârșit – cum s-a întâmplat între Germania și Turcia în 1973 –, oamenii au continuat să vină. Iar cei care veniseră inițial ca „muncitori-imigranți" au devenit parte a populației din țările în care se aflau. Unii au primit cetățenie, în timp ce alții s-au bucurat de dublă cetățenie. În 50 de ani de la începutul acestui proces – în 2010 –, în Germania se aflau cel puțin 4 000 000 de persoane numai de origine turcă. Unele

țări au abordat problema în moduri subtil diferite – Franța, în mod special. De exemplu, Franța a început să accepte imigrația din Algeria în ideea că, așa cum spusese Charles de Gaulle* la 4 iunie 1958 chiar în această țară, „În toată Algeria, nu există decât o singură categorie de locuitori – nu există decât francezi, cu aceleași drepturi și aceleași îndatoriri". Cu toate acestea, când a început la modul serios mișcarea de populație dinspre Africa de Nord către Franța, până și de Gaulle a mărturisit, într-un cadru privat, că Franța nu se putea deschide afluxului celor de altă rasă decât dacă populațiile respective rămâneau „o minoritate restrânsă". Confidenții lui de Gaulle susțineau că generalul se îndoia profund că Franța era capabilă să absoarbă mai multe milioane de nou-veniți care au o cu totul altă formare.[1]

Chiar dacă au existat diferențe în imigrația postbelică, toate țările europene care s-au confruntat cu fenomenul au trecut prin experiențe similare – o politică pe termen scurt, care a generat repercusiunile cele mai îndelungate cu putință. Fiecare țară s-a găsit în situația de a fi nevoită să recupereze permanent – rezultatul necesității de a lua din mers decizii politice majore. Și în fiecare țară dezbaterea a tot fost amânată cu zecile de ani. Așa cum s-a dovedit că predicțiile anilor 1950 erau greșite, și cele din deceniile următoare au fost la fel. Diferențele dintre estimările cu privire la numărul celor ce aveau să imigreze și numărul celor care au imigrat efectiv în fiecare țară erau nesfârșite. Și, în timp ce statisticile guvernamentale spuneau o poveste, ochii europenilor vedeau desfășurându-se o cu totul alta.

* Charles André Joseph Marie de Gaulle (1890–1970), general și om de stat francez, conducătorul Rezistenței antinaziste în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și șef al guvernului provizoriu din anii 1944–1946. Prim-ministru în 1958, apoi președinte al Republicii Franceze în perioada 1959–1969 (n.tr.).

Ca reacție la preocuparea opiniei publice, guvernele și partidele tradiționale de toate orientările politice vorbeau despre impunerea unui control asupra imigrației – uneori rămânând blocate într-o competiție în care fiecare se străduia să pară mai dur decât ceilalți în această privință. Dar, pe măsură ce treceau anii, a început să pară că totul nu era, de fapt, decât un subterfugiu electoral. Breșa dintre opinia publică și realitatea politică a început să arate ca o ruptură provocată de alți factori, nu de lipsa voinței politice sau de refuzul de a lua în considerare preocupările publicului. Poate că nu se făcea nimic pentru inversarea tendințelor fiindcă niciunul dintre cei aflați la putere nu credea că se putea întreprinde ceva. Dacă acesta era adevărul politic, el rămânea absolut imposibil de rostit cu voce tare. Nimeni nu putea spera să fie ales cu o asemenea platformă electorală și astfel a devenit o tradiție la scară continentală ca politicienii să spună lucruri și să facă promisiuni despre care știau foarte bine că erau imposibil de îndeplinit.

Poate că din acest motiv principalele reacții față de situația aflată în plină desfășurare au început să fie atacurile la adresa celor care-și exprimau până și cea mai vagă îngrijorare față de situația dată, chiar dacă reflectau vederile publicului larg. În loc să se ocupe de problema în sine, politicienii și presa au început să acuze opinia publică, nu numai lansând acuzații de „rasism" și „fanatism", ci și prin tactici de abatere a atenției, care au înlocuit acțiunea propriu-zisă. Toate acestea au fost perfect vizibile în urma recensământului din Marea Britanie din 2011, inclusiv cerința ca publicul să facă bine și „să se împace cu ideea".

Într-un articol intitulat „Să nu ne mai cramponăm de imigrație, ci să plantăm semințele integrării", Boris Johnson, primarul conservator de atunci al Londrei, comenta rezultatele recensământului, spunând că: „Trebuie neapărat să încetăm să ne

mai tot văicărim că barajul a cedat. S-a întâmplat. Acum nu mai putem decât să ne străduim să facem procesul de absorbție cât mai digerabil cu putință."[2] Sunder Katwala, de la grupul de reflecție de stânga „British Future", a comentat rezultatele recensământului pe un ton asemănător: „Întrebarea dacă vrei sau nu să se întâmple asta presupune că ai de ales și c-ai putea spune că «hai să mai avem atâta diversitate»". Dar așa ceva nu era cu putință, insista el, fiindcă: „Suntem ceea ce suntem – este inevitabil."[3]

Poate că amândoi aveau dreptate și spuneau, pur și simplu, ceea ce ar fi spus orice politician care urmărea situația. Dar asemenea remarci par făcute pe un ton oarecum distant. Nu în ultimul rând, trebuie observată absența oricărei noțiuni că s-ar putea să existe, în rândurile publicului, oameni care nu vor „să se învețe cu ideea" și gata, cărora le displace felul în care s-a schimbat societatea lor și care n-au cerut niciodată o asemenea schimbare. Într-adevăr, se pare că nici lui Johnson, nici lui Katwala nu le-a trecut prin cap că mai există și cei care ar putea păstra în suflet supărarea că toate partidele tradiționale au luat, ani de zile, decizii în total dezacord cu opinia publică. Cel puțin niciunul dintre ei nu părea să-și dea seama că astfel de declarații sugerau o privare a electoratului de drepturi politice. Nu numai fiindcă lăsau să se înțeleagă c-ar fi existat o finalitate a unei narațiuni aflate de fapt în plină desfășurare, ci și fiindcă adoptau un ton rezervat mai degrabă unei minorități revanșarde oarecare, și nu majorității electoratului.

În luna în care au fost făcute aceste îndemnuri stăruitoare ca oamenii „să se învețe cu ideea", un sondaj de opinie realizat de YouGov a arătat că 67% dintre britanici erau de părere că imigrația din ultimii zece ani fusese „un lucru rău pentru Marea Britanie". Numai 11% dintre cei chestionați considerau că fusese „un lucru bun"[4]. Rezultatele includeau majorități de

alegători ale tuturor celor trei principale partide. Sondaj după sondaj, atât înainte, cât și după aceea, toate au ajuns la una și aceeași concluzie. Pe lângă faptul că plasau de fiecare dată imigrația pe primul loc în rândul preocupărilor lor, majoritatea votanților din Marea Britanie apreciau în mod constant că aceasta este un fenomen care, din cauza supraaglomerării, avea un impact negativ asupra serviciilor publice și a spațiilor locative și afecta sentimentul de identitate al națiunii.

De bună seamă că imboldul politic de „stabili o limită" și de a nu intra într-un „joc al acuzațiilor" creează posibilitatea ca politicienii, după ce s-au văzut scăpați cu fața curată de greșelile comise până acum și după ce au proferat asemenea imprecații potrivite în context, să repete și în viitor exact aceleași greșeli. Până în 2012, șefii tuturor partidelor importante din Marea Britanie recunoscuseră deja că imigrația a atins cote mult prea înalte, dar chiar și în momentul acela insistau toți că publicul trebuie „să se învețe cu ideea". Niciunul nu avea vreo politică clară – nici, după cum s-a dovedit, cu șanse de succes – de schimbare a tendinței. Sondajele de opinie sugerează că una dintre principalele cauze ale distrugerii încrederii dintre alegători și reprezentanții lor politici este faptul că aceștia din urmă nu au luat nicio măsură în privința imigrației, deși discutau subiectul.

Dar nu numai clasa politică se dovedește incapabilă să abordeze preocupările majorității publicului larg. În seara în care au fost anunțate rezultatele recensământului din 2011, la *Newsnight*, principala emisiune de dezbateri de la BBC, a avut loc o discuție în care trei sferturi dintre participanți s-au declarat absolut încântați de rezultate și n-au găsit niciun motiv de îngrijorare legat de acestea. Cu acea ocazie, filosoful A.C. Grayling, el însuși un imigrant cu un succes remarcabil, venit din Zambia (Rhodesia de Nord la vremea aceea), a afirmat, comentând rezultatele recensământului: „Cred că, per total, este un lucru

pozitiv, un lucru care merită sărbătorit". Și criticul și dramaturgul Bonnie Greer, și ea o imigrantă de succes (sosită din America), s-a declarat de acord că era vorba despre un aspect pozitiv și a spus, la fel ca Boris Johnson, că este ceva ce „nu poate fi oprit"[5]. Pe tot parcursul discuției televizate, a prevalat, fără întrerupere, această atitudine de „suntem în pas cu vremurile". Probabil că tentația de a „te lăsa dus de val" este atât de puternică în această dispută pentru că prețul părăsirii consensului este atât de mare. Dacă o discuție televizată despre buget o ia într-o direcție nedorită, riști să fii acuzat de ignoranță în domeniul financiar sau de proastă interpretare a stării de spirit a publicului. Dar dacă nu faci decât să dai din cap, încuviințând starea de spirit covârșitoare a publicului asupra imigrației – pentru că de vorbit în numele ei nu se pune problema –, îți riști reputația, cariera și mijloacele de subzistență.

Și totuși, pierdut în mijlocul consensului atât de în vogă, un lucru lipsea aproape cu desăvârșire din acel studio de televiziune din centrul Londrei – vederile celor mai mulți dintre oamenii care stăteau acasă și urmăreau emisiunea, o lume pe care puțini sunt cei dispuși s-o scoată în evidență în public. Devenise ușor să vorbești despre avantajele imigrației: pur și simplu, încuviințezi din cap când le auzi rostite și se cheamă că exprimi valori precum deschiderea, toleranța și clarviziunea. În schimb, dacă se întâmplă fie și numai să dai din cap a încuviințare la dezavantajele imigrației – că de vorbit despre ele, e și mai rău –, e ca și cum ai lansa o invitație să fii potopit cu acuzații de vederi înguste, intoleranță, xenofobie și rasism abia disimulat. Care, toate, lasă aproape imposibil de formulat în cuvinte atitudinea marii majorități a opiniei publice.

Chiar dacă personal crezi – așa cum crede multă lume – că este bine să existe un anumit nivel de imigrație, deoarece țara devine mai interesantă astfel, nu înseamnă implicit că este cu

atât mai bine cu cât crește numărul imigranților. Nu înseamnă nici că imigrația, oricât de multe avantaje ar avea, nu prezintă și dezavantaje, despre care s-ar cuveni să fie la fel de ușor de vorbit, fără să apară, dintr-odată, acuzații de rea-voință. Pentru că imigrația în masă nu aduce societății în continuare același nivel de beneficii pe măsură ce vin tot mai mulți imigranți. Dacă este posibil să lăudăm imigrația în masă pentru că ne îmbogățește ca întreg, ar trebui să fie posibil în egală măsură să explicăm că este și un proces care ne-a sărăcit în anumite privințe – mai ales fiindcă ne-a introdus ori ne-a reintrodus în societate probleme culturale cu care noi poate că speram să nu mai avem de-a face niciodată.

În ianuarie 2011, înaintea publicării rezultatelor recensământului, membrii unei bande formate din nouă bărbați musulmani – șapte de origine pakistaneză și doi din Africa de Nord – fuseseră judecați și condamnați la tribunalul Old Bailey din Londra pentru trafic de minori cu vârste cuprinse între 11 și 15 ani, în scopul exploatării sexuale. Una dintre victimele traficanților, o fată de 11 ani, fusese vândută într-o formă de sclavie modernă și însemnată cu fierul roșu, cu inițiala celui care-i devenise astfel „stăpân" – „M", de la Mohammed. Potrivit documentelor prezentate curții, Mohammed „a însemnat-o cu fierul roșu ca să-și marcheze proprietatea și să se asigure că știe toată lumea că îi aparține". Și asta nu se întâmplase în cine știe ce văgăună din Pakistan sau din Arabia Saudită, nici măcar în vreunul dintre orășelele mai nordice din Marea Britanie despre care atât de multă lume din țară și uitase, dar care văzuseră petrecându-se multe cazuri similare în aceeași perioadă – nu, se întâmplase, între anii 2004 și 2012, în Oxfordshire.

Nimeni nu poate susține că violurile în grup sau abuzurile comise asupra copiilor ar fi rezervate imigranților, dar

dezvoltarea unor tipuri anume de bande specializate în violuri asupra minorilor a scos la iveală – iar o cercetare ulterioară, comandată de guvern, a confirmat[6] – idei și atitudini culturale specifice, pe care în mod clar le împărtășeau anumite categorii de imigranți. Printre acestea se numărau vederile în privința femeilor – mai ales a femeilor ne-musulmane –, a unor alte religii sau rase și a minorităților sexuale și proveneau din vremuri premedievale. Astfel de fapte au ieșit la iveală abia după ani de zile, în principal din cauza temerii de acuzațiile de „rasism" aduse oricui atrăgea atenția asupra lor și de numărul mic de cariere ca a lui Ray Honeyford, care a fost distrusă public – chiar dacă efectul a fost salutar – pentru că a spus lucruri mult mai puțin grave.

Dezvăluirile au semănat groază mult dincolo de studiourile de televiziune naționale, având consecințe cu mult mai grave. Aceste cazuri de viol în grup au ajuns în fața instanței în ciuda poliției locale, a consilierilor și a asistenților sociali, dovedindu-se ulterior că mulți dintre ei omiseseră să raporteze acest gen de infracțiuni comise de bandele de imigranți, de teama c-ar fi urmat să fie acuzați de „rasism". Mass-media le-a urmat exemplul, împănându-și relatările cu eufemisme, de parcă s-ar fi străduit să evite cu orice preț ca opinia publică să-și tragă singură concluziile. De pildă, în cazuri precum cel din Oxfordshire, bandele erau descrise ca fiind formate din „asiatici", când membrii lor erau, de fapt, aproape toți bărbați musulmani de origine pakistaneză. Faptul că își alegeau victimele înadins dintre cei care nu erau musulmani era numai ocazional menționat în sălile de tribunal și rareori discutat în presă. În loc să-și facă treaba fără teamă și fără părtinire, polițiștii, procurorii și jurnaliștii se comportau de parcă treaba lor ar fi fost să medieze între public și realitatea cotidiană.

Bineînțeles că nimic din toate acestea nu răzbate vreodată în vreo discuție „acceptabilă" pe tema imigrației. Să introduci violul în grup într-o discuție televizată de la BBC despre imigrație ar fi ca și cum ai prezenta sexul dintre oameni și animale într-un documentar despre animalele de companie bolnăvicioase. Numai despre ce e bun și fericit se poate vorbi, în timp ce răul este ignorat. Și nu numai părțile mai dificile ale discuției se pierd, ci și preocupările mai blânde, cotidiene, ale oamenilor: nu e vorba de niște denunțări sălbatice, ci de regretele simple ale oamenilor că societatea în care au crescut s-a schimbat fără să-i pese nimănui de punctele de vedere ale celei mai mari părți a populației.

Celălalt lucru care se pierde în discuțiile televizate prietenești și consensuale de genul celor de la *Newsnight* este orice referire la ceea ce mai demult numeam „cultura noastră". Ca întotdeauna, în mijlocul nesfârșitelor celebrări ale diversității, ironia supremă constă în faptul că lumea nu reușește să celebreze tocmai cultura care a încurajat cea dintâi această diversitate. În tot ce a însemnat reacție politică și mediatică la rezultatele recensământului din 2011 s-au văzut, o dată în plus, diversele etape ale unei direcții de mers profund autodistructive.

Una dintre aceste aserțiuni este că „nu e nimic nou", nici măcar după o perioadă de schimbări atât de ieșite din comun cum sunt cele prin care a trecut Marea Britanie în ultimele decenii. Acest argument poate fi auzit de-a lungul și de-a latul Europei, dar aici el sună, de cele mai multe ori, cam așa: „Marea Britanie a fost dintotdeauna creuzetul în care s-au amestecat oameni de rase și origini diferite. Suntem cu adevărat o națiune de imigranți." Aceasta este, de exemplu, teza unei cărți despre imigrație a lui Robert Winder, care a apărut în perioada guvernării Blair și s-a bucurat de o primire bună, fiind adesea invocată în apărarea guvernului. Printre altele, cartea susține că

„suntem cu toții niște imigranți – depinde numai de cât de mult în urmă te întorci în timp". Ba chiar că britanicii au fost dintotdeauna „o națiune de metiși".[7] Iar Barbara Roche susține același lucru în 2011, într-o discuție din cartierul East End al Londrei:

> Când ne gândim la imigrație sau la migrație, suntem foarte tentați să credem că este ceva ce s-a întâmplat în secolul al XIX-lea. Eu sunt evreică. O parte a familiei mele a venit aici la sfârșitul secolului al XIX-lea. Dinspre mamă, sunt evreică sefardă, așa că o parte a familiei mele a venit aici cu mult înainte. Dar există o tendință de a crede că e vorba de ceva foarte recent – dacă nu din secolul al XIX-lea, atunci e foarte probabil să fie un fenomen de după al Doilea Război Mondial. Nimic mai neadevărat. Eu am fost întotdeauna de părere că Marea Britanie este o țară de imigranți.[8]

Sigur că Barbara Roche e liberă să creadă chiar așa. Dar nu înseamnă că este și adevărat.

Până într-a doua jumătate a secolului XX, Marea Britanie a cunoscut niveluri aproape neglijabile de imigrație. Spre deosebire de americani, de pildă, britanicii n-au fost niciodată o „națiune de imigranți". Cu toate că întotdeauna a existat un flux redus de imigrație, mișcarea de populație în proporții de masă a rămas ceva aproape necunoscut. Ba chiar imigrația era ceva într-atât de străin, încât, atunci când s-a petrecut câte un asemenea fenomen, s-a discutat despre el secole întregi. Când se vorbește astăzi despre imigrația în Marea Britanie, te poți aștepta să fie menționați hughenoții – protestanții obligați să fugă de persecuțiile impuse de catolici în Franța, cărora le-a oferit refugiu regele Angliei, Carol al II-lea, în 1681. Exemplul hughenoților este în continuare mai important decât își închipuie lumea. Întâi de toate, pentru că, în ciuda proximității culturale și religioase de care se bucurau protestanții francezi și cei englezi în vremea respectivă, hughenoților le-au trebuit

câteva secole ca să se integreze în Marea Britanie; mulți spun și astăzi că se trag din acei protestanți francezi. Dar celălalt aspect frapant legat de hughenoți – și motivul pentru care oamenii îi citează atât de frecvent – ține de scara la care s-a produs fenomenul. E de presupus că după 1681 au ajuns în Marea Britanie în jur de 50 000 de hughenoți, ceea ce reprezenta, fără îndoială, o mișcare de populație uriașă pentru acele vremuri. Însă ordinul de mărime era complet diferit de imigrația de masă cu care s-a confruntat Marea Britanie în ultimii ani. Începând din perioada guvernării Blair, pe teritoriul britanic a ajuns, odată la fiecare câteva luni, un număr de imigranți egal cu numărul total al hughenoților, a căror venire a fost însă un eveniment unic. Iar acești imigranți nu erau nicidecum protestanți francezi. Un alt exemplu invocat adeseori pentru a susține ideea unei „națiuni de imigranți" este al celor 30 000 de ugandezi de origine asiatică aduși în Marea Britanie la începutul anilor 1970, după ce fuseseră expulzați din Uganda de Idi Amin*. În Marea Britanie, amintirile despre acest aflux excepțional de populație sunt, în general, influențate de mândrie și sentimente pozitive, nu numai pentru că a fost vorba de o operațiune de salvare demonstrabilă și limitată numeric, în ajutorul unor oameni disperați, dar și pentru că ugandezii asiatici care au sosit în Marea Britanie au contribuit adesea, în mod concret și cu gratitudine, la viața publică. În perioada de după 1997, a intrat în țară, o dată la șase săptămâni, un număr de imigranți egal cu cel al grupului ugandez.

* Idi Amin Dada Oumee (1925–2003), al treilea președinte al Ugandei (1971–1979). Fost ofițer în armata colonială britanică din Uganda, a preluat puterea printr-un puci militar, a instaurat o dictatură brutală și a fost el însuși înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat. În 1972, a ordonat expulzarea minorității sud-asiatice din Uganda, formată din circa 50 000 de persoane (n.tr.).

Mișcările de populație din ultimii ani – chiar și cele dinaintea crizei europene a migrației – au fost complet diferite, din punct de vedere cantitativ, calitativ și al consecvenței, de orice alt fenomen similar din trecut. În pofida acestui fapt, una dintre metodele cele mai răspândite de a disimula schimbările masive la care am asistat recent este să pretindem că istoria s-a dovedit foarte asemănătoare cu ceea ce se petrece în prezent. Nu în ultimul rând, această abordare are avantajul că orice problemă actuală generată de imigrație nu e o problemă cu care să nu mai fi avut de-a face – și pe care să n-o mai fi depășit – și înainte. Orice provocări ale prezentului pot să treacă, în mod fals, drept normale. Însă revizuirea trecutului nu reprezintă decât o tentativă de a formula un argument de etapă. Urmează o serie întreagă de aserțiuni atât implicite, cât și explicite, care abordează imigrația în masă pretinzând fie că țara de destinație nu posedă o cultură proprie, fie că identitatea și cultura ei sunt atât de slab dezvoltate, secătuite sau ticăloșite, încât, dacă s-ar întâmpla să dispară, abia dacă ar fi jelite.

Iată ce mai spunea Bonnie Greer în acea ediție din 2011 a emisiunii *Newsnight*: „Există tot timpul acest mecanism de siguranță, spus sau nespus, ideea că există o identitate britanică. Întotdeauna mi s-a părut interesant. Cred că una dintre particularitățile britanicilor – ale faptului că ești britanic – este că nu există genul de definiție bătută în cuie a identității, așa cum au americanii." E greu să-ți imaginezi vreo altă parte a lumii unde să fie acceptabilă o asemenea aserțiune, cu atât mai mult din gura unui imigrant: cultura ta n-a fost niciodată diferită – nu a existat niciodată cu adevărat. Dacă s-ar găsi cineva care să spună așa ceva la Chicago, unde s-a născut Bonnie Greer – și încă la principalul post de televiziune –, e foarte puțin probabil că i-ar fi rezervată o primire atât de politicoasă cum a avut ea la *Newsnight*.

Exemple chiar și mai neplăcute de atât au abundat în perioada imigrației în masă. În 2006, postul de televiziune Channel 4 a difuzat un documentar intitulat „100% englez". Realizatorii programului au luat un grup de britanici albi, pe care-i considerau în mod evident rasiști – printre ei se număra, de exemplu, și Norman Tebbit, colegul de cabinet atât de loial fostului prim-ministru Margaret Thatcher – și le-au făcut teste ADN. Rezultatele acestora au fost folosite, după aceea, pentru a demonstra că toți membrii grupului erau, de fapt, „străini". Rezultatele au fost apoi prezentate fiecăruia dintre subiecți, pentru a susține una și aceeași concluzie: „Vedeți? Cu toții suntem niște străini, în realitate. Așa că n-avem de ce să ne facem griji în privința imigrației sau a identității naționale." O dată în plus, sigur că nimeni altcineva n-ar concepe măcar să fie atât de grobian încât să facă așa ceva oricărui grup de persoane, oricum ar fi selectate. Dar în cazul cetățenilor britanici și al altor europeni începuseră să fie aplicate alte reguli. Toate acestea erau, aparent, metode de a face față unei schimbări pe ideea că, dacă nu poate fi oprită, atunci trebuie rezolvată prin modificarea mentalității țării-gazdă.

În ultimă instanță, mai există o ripostă, mai brutală, care spune că această formă de distrugere este exact ce merită societățile noastre. Se pune întrebarea: „Știți ce-au făcut oamenii albi? Și voi, europenii, în mod special? V-ați dus peste tot în lume, v-ați instalat în toate țările și le-ați jefuit, după care ați încercat să eradicați culturile locale. Ce se-ntâmplă acum e răsplata. Sau karma." Romancierul Will Self*, în prezent profesor de Gândire Contemporană la Universitatea Brunel, a reluat atacul exact pe această idee la BBC, în aceeași săptămână în care au fost

* William Woodard Self (n. 1961), prozator, jurnalist și comentator politic britanic (n.tr.).

publicate rezultatele recensământului din 2011. În principala emisiune de dezbateri televizate a postului, intitulată *Question Time*, el a declarat:

> Până la criza Suezului* (...), concepția celor mai mulți oameni despre ce însemna să fii britanic se referea la mersul în alte țări, la subjugarea oamenilor cu pielea neagră sau cafenie, la confiscarea posesiunilor și a roadelor muncii lor. Era o parte de bază a identității britanice, era Imperiul Britanic. Diverși membri ai clasei politice de astăzi au încercat să repună pe tapet această idee în ultima vreme, deși fără prea mult succes.[9]

Lăsând la o parte afirmația că vreun membru al clasei politice a încercat să readucă la viață Imperiul Britanic în anii din urmă, în aceste comentarii se aude răsunând vocea autentică și nedisimulată a răzbunării. Demonstrând că un asemenea instinct transcende granițele rasiale și religioase și că poate fi la fel de ușor autoindus sau îndreptat împotriva celorlalți, sugerează că de data asta se cuvine ca Marea Britanie să fie pedepsită exemplar pentru faptele sale istorice. Repercusiunile argumentației cu pricina sunt uimitoare, dacă stai și te gândești. Pentru că, dacă recentele transformări prin care a trecut și trece țara s-au datorat, fie și parțial, unui asemenea imbold, atunci nu putem vorbi numai de un accident sau de o simplă relaxare a pazei la frontiere, ci de un act de sabotaj național, clar

* Criză internațională izbucnită în 1956 în Orientul Mijlociu, când președintele egiptean Gamal Abdel Nasser a naționalizat Canalul de Suez (aflat în proprietatea unei companii controlate de interese franceze și britanice), după refuzul SUA și Marii Britanii de a finanța barajul de la Aswan. În octombrie, 10 brigăzi israeliene au intrat în Peninsula Sinai, urmate la scurt timp de forțe britanice și franceze. În decembrie, ONU a evacuat trupele britanice și franceze, iar cele israeliene s-au retras în martie 1957 (n.tr.).

și deliberat. Oricare ar fi motivațiile, ele ne duc la întrebările esențiale, pe care politicienii noștri se arată atât de puțin dornici să le atace frontal: Cât de mult mai trebuie să dureze toată situația de față? Ne apropiem, oare, de finalul acestei transformări? Sau e doar începutul?

Recensământul din 2011 ar fi putut reprezenta un prilej excelent de a răspunde acestor întrebări, dar el a fost ratat la modul jalnic, la fel ca orice alt prilej similar de a trata problema imigrației ivit de după al Doilea Război Mondial. Nu-i vorba numai de faptul că n-au fost date răspunsuri de niciun fel, ci c-au fost puse atât de puține întrebări pertinente. De pildă, nimeni n-a pus, în contextul de mulțumire de sine care însoțește aceste evoluții, următoarea întrebare: Dacă faptul că „britanicii albi" reprezintă acum o minoritate în propria lor capitală demonstrează cu adevărat „diversitatea" (cum s-a exprimat purtătorul de cuvânt al Oficiului Național de Statistică), când vom considera că situația nu mai stă așa? Recensământul mai demonstrase și că anumite burguri londoneze duceau deja lipsă de „diversitate" – dar nu pentru că nu aveau suficienți imigranți de alte origini, ci pentru că nu mai aveau suficienți britanici albi care să mențină diversitatea.

În anii de după recensământul din 2011, numărul celor care au imigrat în Marea Britanie a sporit și mai mult. Iar diferențele dintre cifrele oficiale și cele reale sunt, în continuare, substanțiale. Un indicator al acestei realități este acela că, deși după recensământul din 2011 cifrele privind migrația netă au depășit mult 300 000 anual, numărul de coduri noi de Asigurări de Stat emise anual (care sunt necesare pentru a putea munci legal) a fost cel puțin dublu. Sporul de populație din Marea Britanie se datorează în prezent aproape integral imigrației și ratei mai mari a natalității în rândurile imigranților. În 2014, femeile născute în alte părți ale lumii au fost răspunzătoare de 27%

dintre toate naşterile de prunci vii în Anglia şi Ţara Galilor, iar 33% dintre nou-născuţi aveau cel puţin unul dintre părinţi imigrant – proporţii duble faţă de cele din anii 1990.

La tendinţele actuale de evoluţie a populaţiei şi fără alte creşteri ale numărului de imigranţi, estimările cele mai moderate ale Oficiului Naţional de Statistică spun că viitoarea populaţie a Marii Britanii va spori, de la nivelul actual de 65 de milioane la 70 de milioane de persoane într-un deceniu, la 77 de milioane până în 2050 şi la peste 80 de milioane până în 2060.[10] Dar estimările acestea presupun ca imigraţia să se situeze sub nivelurile actuale. Dacă s-ar menţine însă cotele înregistrate după 2011, populaţia Marii Britanii ar depăşi 80 de milioane de persoane încă din 2040 şi ar ajunge până la 90 de milioane în 2060 (adică ar înregistra un spor de 50% faţă de 2011).

Predicţiile demografice constituie o zonă cu asupra de măsură problematică, în care se lucrează cu destule variabile ca să se poată înşela multă lume. Dar există un consens în cercurile academice serioase ale demografilor că, şi fără imigraţia în proporţii de masă care s-a manifestat în ultimii ani, din punctul de vedere al populaţiei imaginea ţării se va schimba încă şi mai semnificativ pe parcursul vieţii celor mai mulţi dintre cititorii cărţii de faţă. De exemplu, David Coleman, profesor de demografie la Universitatea Oxford, a demonstrat că, dacă se menţin tendinţele actuale, oamenii care s-au identificat drept „britanici albi" la recensământul din 2011 vor înceta să mai constituie o majoritate la nivelul întregii ţări în anii 2060. Totuşi, subliniază el, dacă imigraţia către Marea Britanie continuă la nivelurile actuale, şi cu atât mai mult dacă mai creşte, pierderea statutului de majoritate „se va muta mai aproape de prezent". S-ar ajunge atunci, afirmă profesorul Coleman, într-o situaţie în care Marea Britanie ar deveni de nerecunoscut pentru locuitorii ei din prezent".[11]

Poate că, în loc să celebreze pur și simplu nivelurile actuale ale imigrației, susținătorii acesteia ar putea simplifica situația dacă ar dezvălui la ce niveluri ale „diversității" își doresc să vadă ajungând această națiune și care este, în viziunea lor, cifra-țintă optimă. De pildă, un plafon de 25% „britanici albi" la Londra – sau în toată țara – este o țintă plauzibilă? Sau ar trebui să coboare până la 10 procente? Sau să nu mai fie deloc? O întrebare finală, poate chiar mai dificilă, ar fi aceasta: când vor putea „britanicii albi" – dacă vor putea vreodată, date fiind acuzațiile care li se aduc – să discute măcar, de-o manieră acceptabilă, fiindcă nici nu poate fi vorba să se plângă, de ceea ce nu le convine?

Cu excepția cazului în care vreun guvern britanic vine cu un plan drastic cu scopul de a stopa această tendință, e greu de imaginat cum ar putea să nu continue procesul care se manifestă în prezent. Asta, nu numai pentru că toate guvernele succesive s-au dovedit în așa măsură incapabile să prevadă sau să prevină orice a ținut de imigrație în ultimii 70 de ani, ci pentru că obiecțiile aduse oricărui asemenea plan ar fi și în continuare foarte puternice. Iată ce mai spunea Will Self, în emisiunea de la BBC de după recensământul din 2011, aplaudat frenetic în studio: „Oamenii care se aliniază în dezbatere de partea opoziției față de imigrație sunt de obicei rasiști [aplauze din public]... și-i antipatizează mai ales pe cei cu pielea neagră sau cafenie". După ce „britanicii albi" au ajuns de mult în situația în care tot ce puteau face era să păstreze tăcerea în privința schimbărilor prin care trecea țara lor, în anii din urmă pare-se că se așteaptă de la ei să se împace, nu numai tăcuți, dar și mulțumiți, cu ideea că sunt aboliți, să încaseze toate loviturile și să accepte că-și pierd țara: „Împăcați-vă cu gândul. Nu e nimic nou. Ați fost cumpliți. Acum, nu mai sunteți nimic."

În tot acest context, este imposibil să treacă neobservată intensitatea setei de răzbunare cu care au fost întâmpinate

preocupările poporului britanic în general – și ale clasei muncitoare și mijlocii albe, în special – de politicieni și de analiști deopotrivă. Poate că va veni o vreme în care această atitudine de „stați la locurile voastre și înghițiți" va dispărea, cu repercusiuni la fel de imprevizibile cum au fost toate cele de până acum. Până atunci însă, dacă ar vrea să încerce măcar să prevină această eventualitate și s-ar simți tentat să manifeste puțină umilință, orice politician ar putea alege variante mai nefericite decât revenirea la punctul din care am plecat cu toții. Să comparăm puțin afirmațiile batjocorite ca fiind clișee pe care le-au făcut atât de mulți votanți albi din clasele muncitoare și mijlocie în ultimii ani cu cele avansate de liderii fiecăruia dintre partidele politice tradiționale. În toți acești ani, cu toate invectivele și insultele proferate la adresa lor și cu toate că preocupările lor au fost ignorate, n-au avut perfectă dreptate alegătorii albi, luați în derâdere, când au spus că-și pierdeau țara? Indiferent dacă vă imaginați că ar fi trebuit să se gândească la asta, ba chiar vă întrebați dacă ar fi trebuit s-o spună, s-o spună altfel sau să accepte mai împăcați schimbarea, lumea ar trebui să se oprească la un moment dat și să își dea seama că glasurile pe care aproape toți și-au dorit să le demonizeze și să le reducă la tăcere s-au dovedit în cele din urmă glasurile ale căror predicții s-au apropiat cel mai mult de adevăr.

Capitolul 3

Scuzele pe care ni le-am spus singuri

În perioada finalului de secol XX și începutului de secol XXI, guvernele europene au pus în practică politici de imigrație în masă fără să aibă acordul opiniei publice. Dar nu poți impune unei societăți astfel de schimbări în pofida voinței ei, fără să fie aduse o serie de argumente care s-o ajute să înțeleagă necesitatea. Argumentele care le-au fost oferite europenilor în această perioadă au fost de ordin moral și tehnocratic. S-au și schimbat, în funcție de nevoi și de cum a bătut vântul politicii. De exemplu, s-a spus adeseori că imigrația la o asemenea scară reprezintă un beneficiu economic pentru țările noastre; că, într-o societate „în curs de îmbătrânire", este necesară o imigrație sporită; că, în tot cazul, societățile noastre devin mai cultivate și mai interesante ca urmare a imigrației; și că, presupunând că niciunul dintre aceste argumente n-ar fi valabil, imigrația în masă este de neoprit din cauza globalizării.

Asemenea justificări tind să devină interconectate și interșanjabile, astfel încât, dacă una dintre ele nu este convingătoare, restul sunt mereu la îndemână pentru a o suplini. Încep adesea cu argumente de ordin economic, dar pot să înceapă, la fel de bine, cu argumente de ordin moral. Dacă nu devii un om mai bogat datorită imigrației în proporții de masă, atunci devii un om mai bun. Iar dacă țara ta nu devine o țară mai bună,

atunci măcar va deveni o țară mai bogată. În timp, fiecare dintre aceste argumente a produs ramuri ale unor industrii de oameni dedicați demonstrării adevărului acestora. În toate cazurile, raționamentul vine după ce s-au petrecut evenimentele, lăsând impresia, în final, că se caută justificări pentru evenimente care s-ar fi petrecut oricum.

Argumentul economic

De exemplu, în ultimii ani a fost întreprinsă o căutare de nișă prin care să se demonstreze că schimbările la nivel de societate prin care a trecut Europa au îmbogățit semnificativ continentul. De fapt, adevărul e tocmai pe dos, așa cum poate oricine să-și dea seama de unul singur, dacă trăiește într-un stat al bunăstării sociale din secolul XXI. După ce au cotizat pentru susținerea sistemului pe toată durata vieții lor active, europenii care muncesc știu că baza statului modern al bunăstării sociale constă, în linii mari, în capacitatea lor de a beneficia de servicii din partea statului (dacă se îmbolnăvesc, dacă rămân fără serviciu sau dacă ajung la vârsta pensionării), tocmai pentru că au cotizat pentru susținerea sistemului pe toată durata vieții lor active. Vor exista și persoane care nu cotizează decât în mod sporadic, dar pentru acestea costurile vor fi suplinite de cei care nu beneficiază de servicii din partea statului decât în mod sporadic.

Oricine își dă seama că o familie care ajunge pentru prima oară în țara de adopție și care nu a cotizat niciodată pentru susținerea sistemului va avea nevoie, în cel mai bun caz, de o perioadă de timp până să ajungă să plătească, sub formă de impozite, o sumă comparabilă cu cea de care a beneficiat sub formă de spații de locuit, școlarizare, ajutoare sociale, beneficii și toate celelalte avantaje pe care le oferă statul european al bunăstării sociale. Tot așa, este evident pentru oricine se implică pe piața muncii – mai ales la nivelul ei cel mai de jos – că o astfel de piață

care este relativ închisă va funcționa diferit de una unde forța de muncă provine din aproape orice alt loc de pe lume. Cu toate că, din punctul de vedere al angajatorului, importul de masă de forță de muncă ieftină este un avantaj evident, este la fel de evident că, pe o piață a muncii larg deschisă, angajații de la ultimul nivel vor fi înlăturați din slujbe de cei veniți din țări cu venituri și standarde de viață mult mai reduse și care sunt deci dispuși să lucreze pentru salarii mai mici.

Alte aspecte ale chestiunii sunt la fel de evidente. În Marea Britanie, de exemplu, spațiile locative sunt insuficiente de mulți ani. Porțiuni semnificative din centurile verzi ale localităților trebuie desființate și transformate în teren construibil, pentru a suplini un deficit de spații locative care însemna, la nivelul anului 2016, că trebuiau construite anual câte 240 000 de noi locuințe – adică, în linii mari, una la fiecare câteva minute. Chiar și luând în considerare o creștere a numărului de persoane care locuiesc singure, acest necesar de 240 000 de locuințe este prezentat drept o realitate inevitabilă a vieții cotidiene. Dar nu e doar o realitate inevitabilă a vieții de zi cu zi. Aceste locuințe noi trebuie construite pentru a-i găzdui pe toți cei care vin în țară în fiecare an. Cert este că, la ritmul imigrației înregistrat în ultimii ani, ar trebui ca Marea Britanie să construiască anual un oraș comparabil ca dimensiuni cu Liverpool. Dar bineînțeles că sectorul construcțiilor nu a ținut pasul cu cererea de locuințe. La fel s-a întâmplat și cu școlile. Lipsa de locuri de școlarizare din Marea Britanie nu este vreun mit urban, după cum nu e nici rezultatul vreunei creșteri a natalității în rândurile populației deja aflate în Marea Britanie. Este consecința faptului că nou-veniții trebuie să-și dea copiii la școală. Se estimează că 60% dintre autoritățile locale se vor confrunta, până în 2018, cu un deficit de locuri în școlile primare. Presiuni similare se manifestă și în cadrul Serviciului Național de Sănătate (care cheltuiește mai

mult de 20 de milioane de lire sterline anual numai pe servicii de traducere) și în toate celelalte sectoare ale serviciilor de stat.

De vreme ce lucrurile acestea sunt în așa măsură evidente, se impun eforturi concertate pentru a pretinde că ele nu sunt adevărate. Un exemplu de asemenea efort este raportul care a funcționat ca document de fundamentare a valului de imigrație în masă de pe vremea guvernării Blair. Raportul se intitula „Migration: An Economic and Social Analysis" și a fost întocmit în anul 2000, ca produs comun al Unității de Analiză Economică și a Resurselor din cadrul Ministerului de Interne și a Unității pentru Performanță și Inovație din cadrul Cabinetului Guvernamental (până și denumirile acestor două entități părând special concepute pentru a-și plictisi oponenții de la bun început și a-i face să nu mai fie atenți). Ambele „unități" erau populate cu persoane cunoscute deja ca fiind în favoarea imigrației în masă și, deci, mânate de intenția clară de a furniza „balast intelectual" care să justifice vederile deja formate ale miniștrilor.[1]

Printre afirmațiile făcute în acest raport fundamental era și aceea că „în general, imigranții au produs efecte combinate neglijabile asupra nivelului salariilor și al ocupării locurilor de muncă la nivel național". Una dintre căile prin care susținea lucrul acesta era să descrie niște imigranți excepționali ca fiind norma, insistând, pur și simplu, că „există prea puține dovezi că angajații autohtoni ar fi afectați de imigrație". Mai departe, în raport se spunea că:

> Nivelul de inițiativă economică și numărul liber-profesioniștilor par și ele destul de ridicate în rândurile imigranților (și mai ridicate printre imigranții din Marea Britanie în comparație cu cei din alte țări europene). De exemplu, ziarul *Le Figaro* a estimat că, din 1995 încoace, în Marea Britanie s-au mutat 150 000 de antreprenori francezi (în parte, atrași de legăturile de transport mai bune prin Tunelul de sub Canalul

Mânecii). Printre aceştia s-au numărat patroni de firme cu afaceri pe internet şi în domenii de înaltă tehnologie, un exemplu citat fiind al unei firme de design computerizat, care şi-a mutat activitatea la Ashford, în comitatul Kent.

După decenii întregi de imigraţie din Lumea a Treia*, să descrii un antreprenor francez din domeniul înaltei tehnologii drept un imigrant tipic presupune o lipsă considerabilă de onestitate. Majoritatea celor care au venit în Marea Britanie după cel de-al Doilea Război Mondial nu erau nişte oameni cu o educaţie superioară, ci dimpotrivă, erau nişte oameni cu o educaţie precară, proveniţi din societăţi sărace – de aceea şi veneau aici, în căutarea unei sorţi mai bune. Iar dintre cei care aveau totuşi o calificare în ţările lor, mulţi pătrundeau, în tot cazul, într-o societate care nu le recunoştea calificările respective ca fiind echivalente cu cele din Marea Britanie, aşa încât erau nevoiţi s-o ia practic de la capăt, de jos, în profesiile lor. Singura metodă prin care imigranţii puteau fi prezentaţi drept nişte oameni care contribuiau nu numai în mod egal, ci, de fapt, mai mult decât cei care lucrau şi plăteau deja impozite în Marea Britanie, era să se vorbească, aproape fără excepţie, despre indivizi cu educaţie superioară, cu venituri deja substanţiale, proveniţi numai din ţările Lumii Întâi. Clişeul cu „imigrantul obişnuit", care vine ca o binefacere economică pentru ţară, nu funcţionează decât dacă asemenea excepţii sunt prezentate cu aerul c-ar constitui, de fapt, regula.

Pe acest subterfugiu se bazează toate strădaniile de a găsi o justificare economică a imigraţiei în masă. Printre cei care l-au

* Denumire generică dată în perioada Războiului Rece aşa-numitelor ţări în curs de dezvoltare din Asia, Africa şi America Latină, care nu erau aliniate nici blocului politico-militar al Alianţei Nord-Atlantice (Lumea Întâi), nici blocului ţărilor socialiste (Lumea a Doua). Astăzi, termenul este căzut în desuetudine (n.tr.).

folosit s-au numărat comisarul european Cecilia Malmström* și reprezentantul ONU Peter Sutherland**. Într-un raport din 2012, cei doi sugerau că, dacă Europa nu-și deschidea frontierele pentru imigrația în masă, „antreprenorii, imigranții cu doctorate" și alții de acest calibru „se vor duce imediat în țări ca Brazilia, Africa de Sud, Indonezia, Mexic, India și China", lăsând astfel Europa sărăcită.[2]

Unul dintre puținele studii pe această temă a fost cel realizat de Centrul de Cercetare și Analiză a Imigrației de la University College London (UCL) și citat pe scară largă. Centrul a publicat, în 2013, un document de lucru intitulat „The Fiscal Effects of Immigration to the UK", care a beneficiat de expunere media extrem de amplă. BBC a prezentat știrea drept principal subiect al zilei, sub titlul „Imigranții proaspăt veniți în Marea Britanie «aduc o contribuție netă»". Știrea pretindea că, nefiind nicidecum o „pierdere" în sistem, contribuția financiară a „imigranților de dată recentă" în țară fusese, dimpotrivă, „remarcabil de solidă".[3] Urmând linia comunicatului de presă optimist al UCL, mass-media națională s-a concentrat pe afirmația că „Recentele valuri de imigranți – altfel spus, cei care au sosit în Marea Britanie după anul 2000 și care au provocat creșterea demografică abruptă a populației de britanici născuți în străinătate(...) au contribuit substanțial mai mult prin impozite și taxe decât au primit sub formă de beneficii"[4].

În altă secțiune, autorii studiului pretindeau că, departe de a reprezenta un cost pentru plătitorii de taxe, imigranții erau,

* Anna Cecilia Malmström (n. 1968), politician suedez, comisar european pentru Comerț din 2014; între anii 2010 și 2014, a fost comisar european pentru afaceri interne (n.tr.).

** Peter Denis Sutherland (1946–2018), om de afaceri, jurist și politician irlandez, reprezentant special pentru imigrație internațională al Organizației Națiunilor Unite (2006–2017) (n.tr.).

de fapt, „mai puțin susceptibili" să constituie o povară financiară pentru stat decât locuitorii țării în care se mutau. De asemenea, potrivit documentului, imigranții de dată recentă erau mai puțin susceptibili să aibă nevoie de locuințe sociale decât ceilalți britanici și era chiar cu 45% mai puțin probabil să primească beneficii din partea statului sau scutiri de impozite decât „britanicii autohtoni". Cu siguranță că, auzind așa ceva, unii dintre britanici și-au pus întrebarea când vor fi reușit atâția imigranți veniți din Somalia, Pakistan și Bangladesh să plătească fiscului britanic atât de mulți bani. Dar studiul nu făcuse altceva decât să recurgă la trucul uzual de prestidigitație: îi prezentase pe imigranții cei mai răsăriți și cei mai puțin străini din punct de vedere cultural ca fiind imigranții tipici. Adică studiul celor de la UCL se concentra asupra „imigranților cu educație superioară" și, mai ales, a imigranților veniți recent din Spațiul Economic European (Uniunea Europeană plus Norvegia, Islanda și Liechtenstein). În documentul de lucru era scos în evidență faptul că acești oameni plăteau ca impozite și taxe o sumă cu 34% mai mare decât cea pe care o primeau înapoi sub formă de beneficii, în timp ce britanicii autohtoni plăteau, sub formă de impozite și taxe, sume cu 11% mai mici decât primeau înapoi sub formă de beneficii. Oricine se îndoia de avantajele financiare ale imigrației în proporții de masă era confruntat, pe neașteptate, cu niște locuitori bogați din Liechtenstein, care se mutau să muncească în Marea Britanie.

Și totuși, oricine ar fi vrut să aprofundeze puțin documentul ar fi descoperit că realitatea era totalmente diferită de interpretarea pe care i-o dădeau mass-media și chiar universitatea unde fusese realizat. Pentru că, deși estimările celor de la UCL susțineau că „imigranții de dată recentă din SEE, sosiți între anii 2001 și 2011, au contribuit cu aproximativ 22 de miliarde de lire sterline la economia Marii Britanii", impactul fiscal provocat

de toți imigranții, indiferent de origine, spunea o poveste radical diferită. Ba chiar, nou-veniții „de dată recentă" din SEE erau singurii, dintre toți imigranții, despre care se putea face o astfel de afirmație pozitivă. Lăsând la o parte interpretarea, ceea ce demonstra cercetarea celor de la UCL în mod tacit era că imigranții care nu proveneau din SEE beneficiaseră, de fapt, de servicii din partea statului a căror valoare depășea cu circa 95 de miliarde de lire sterline suma pe care o plătiseră sub formă de impozite și taxe; ceea ce însemna că, dacă aveai în vedere perioada 1995–2011, incluzându-i pe toți imigranții (nu doar o selecție convenabilă din care făceau parte oameni cu o situație economică bună), atunci, chiar conform sistemului de măsurare al autorilor studiului, rezulta că imigranții sosiți în Marea Britanie beneficiaseră de sume substanțial mai mari decât cele cu care contribuiseră. Altfel spus, imigrația în masă provocase o sărăcire semnificativă a țării în intervalul avut în vedere.

După ce a fost criticat pentru metodologie, pentru maniera de interpretare și pentru faptul că trecuse sub tăcere date care erau de o importanță crucială, în anul următor UCL și-a publicat concluziile completate. La vremea respectivă, și având în vedere numai cifrele calculate de universitate, rezultatele s-au dovedit și mai clare. Conform raportului integral, suma inițială de 95 de miliarde de lire sterline era o masivă subestimare a costurilor imigrației pentru Marea Britanie. În realitate, imigranții sosiți în perioada 1995–2011 costaseră economia britanică mai degrabă 114 miliarde de lire sterline, suma finală putând chiar să se ridice până la 159 de miliarde de lire. Nici nu mai trebuie spus că această descoperire, și anume că imigrația costase de fapt Marea Britanie cu mult peste o sută de miliarde de lire sterline, nu a mai fost mediatizată și că nimeni nu a avut ocazia să vadă, la buletinul de știri, un titlu care ar fi putut suna cam așa: „Imigranții de dată recentă i-au costat pe contribuabilii

britanici peste 100 de miliarde de lire sterline". Cum să fi aflat publicul așa ceva, dacă o asemenea descoperire crucială n-a mai ajuns nici măcar în concluziile publicației care o făcuse?[5]

Când vine vorba despre imigrație, se aplică peste tot aceleași standarde ale veridicității, după cum se aplică și aceleași procese de inginerie inversă. În cazul raportului din anul 2000 despre imigrație, guvernul britanic a recurs la serviciile a două cadre universitare bine cunoscute pentru vederile lor favorabile imigrației în masă – Sarah Spencer și Jonathan Portes –, cerându-le să găsească justificări pentru măsurile pe care voiau să le aplice politicieni precum Barbara Roche. Pentru așa ceva, nu se mai aplicau standardele uzuale de rigoare academică. Ori de câte ori apărea o afirmație dezirabilă, se găseau și „dovezi" care s-o susțină. Ori de câte ori se ivea câte o situație considerată indezirabilă, se spunea fie că „nu există dovezi", fie că existau doar „dovezi nefondate". De pildă, existau numai „dovezi nefondate" că existența unor „concentrări mari de copii de imigranți care nu vorbesc limba engleză ca prima lor limbă ar putea crea presiuni asupra școlilor" și „preocupare în rândurile celorlalți părinți". Aceste dovezi nu erau numai „nefondate", ci și povestioare auzite numai de la „unii". Tot așa se mai lămurea și că numai „în teorie" fenomenul imigrației în masă „ar putea spori presiunea exercitată asupra pieței spațiilor locative, transporturilor și altor elemente de infrastructură, accentuând supraaglomerarea și suprapopularea". Realitatea era cu totul diferită, părea să sugereze acel raport. Cum și-ar putea imagina cineva că un aflux tot mai mare de oameni ar putea genera nevoia de tot mai multe locuințe?

Aceste concluzii n-au surprins pe nimeni, venind din partea unor autori cu un palmares în favoarea imigrației în masă, pe care o considerau ca fiind un lucru bun în sine. Dar lucrarea lor, deși prezentată ca o analiză economică a beneficiilor

imigrației, nu era, de fapt, doar o schiță a unor schimbări la nivelul societății, ci un sprijin entuziast pentru acestea. Argumentând în favoarea imigrației în masă, autorii insistau că, datorită copiilor de imigranți, avea să se manifeste „o mai mare diversitate în școlile din Marea Britanie". La fel au fost minimalizate și toate potențialele preocupări pentru angajații britanici. Existau, de pildă, „prea puține dovezi că angajații autohtoni ar fi afectați" de imigrația pe scară largă. Ba chiar, „imigranții nu vor avea niciun efect asupra perspectivelor forței de muncă autohtone".

Aducerea unor figuri precum Spencer și Portes din zona universitară în lumea de la Whitehall* a asigurat opiniilor lor nu numai fațada respectabilității, ci și girul guvernului. După ce s-a publicat raportul celor doi, miniștri precum Barbara Roche au avut ce să invoce atunci când insistau că imigrația în masă era însoțită de beneficii economice clare. Iar dacă se întreabă cineva cum de a putut guvernarea laburistă să lase imigrația să scape atât de tare de sub control, trebuie să știe că o parte a vinei o poartă efectul de facilitare al unor lucrări de felul acesta.

Realitatea este că, orice alte beneficii ar prezenta, beneficiile economice ale imigrației se adună aproape exclusiv în avantajul nou-veniților. Imigranții sunt aceia capabili să acceseze facilități din sectorul public pentru care nu au plătit în prealabil. Imigranții beneficiază de salarii mai mari decât cele pe care le puteau câștiga în țările lor de origine. Și se întâmplă foarte frecvent ca banii pe care-i câștigă – sau o mare parte din ei – să le fie trimiși rudelor din afara Marii Britanii, în loc să fie reintroduși măcar în economia locală. Reprezentanții mass-mediei care vin cu argumentul că imigrația în masă face

* Denumire generică pentru instituțiile guvernului britanic (n.tr.).

ca toată lumea să fie mai bogată și că ne ridicăm cu toții pe un val de avuție creat de imigranți par să uite în mod constant acest lucru simplu, dar crucial. Chiar și atunci când Produsul Intern Brut al unei țări crește cu adevărat – așa cum se și cuvine să facă, de vreme ce crește nivelul forței de muncă –, nu înseamnă că indivizii beneficiază de creșterea lui. Dimpotrivă, numai PIB-ul pe cap de locuitor crește. Și nu există nicio dovadă a faptului că imigrația în masă ar determina creșterea PIB-ului pe cap de locuitor. Iată de ce, odată devenit caduc acest argument, susținătorii fenomenului imigrației în masă tind să-și caute altele.

Argumentul populației care îmbătrânește

Dacă argumentul economic în favoarea imigrației masive se bazează pe atracția exercitată de o formă de mită, asupra unei alte justificări a imigrației în proporții de masă plutește spectrul unei amenințări. Acest alt argument insistă că europenii sunt tot mai bătrâni, că societatea din Europa „încărunțește" și, deci, într-o asemenea situație, trebuie să aducem mai mulți oameni, fiindcă altfel societatea noastră nu va mai avea suficienți tineri care să-i ajute pe europenii mai în vârstă să-și păstreze stilul de viață cu care s-au obișnuit.

Acesta, o dată în plus, este unul dintre argumentele comisarului european Cecilia Malmström și ale reprezentantului Națiunilor Unite, Peter Sutherland – amândoi niște autorități internaționale de prim rang în domeniul imigrației în masă și avocați convinși ai acesteia. În 2012, susțineau că:

> Îmbătrânirea populației europene este un fenomen istoric fără precedent. Populația activă pe piața muncii va cunoaște o scădere abruptă și s-ar putea reduce cu aproape o treime până la mijlocul secolului XXI, cu enorme consecințe asupra

> modelului social european, asupra vitalității orașelor Europei, asupra capacităților ei inovative și competitive și a relațiilor dintre generații, pe măsură ce bătrânii vor deveni tot mai mult dependenți de cei tineri. Și, în timp ce istoria ne învață că națiunile care întâmpină cu deschidere forța și energia nou-veniților se dovedesc cele mai competitive pe plan internațional, Europa se plasează pe o poziție opusă, închizându-și tot mai mult frontierele.[6]

Cea mai bună reacție în fața unei asemenea situații, conchid autorii, este ca următoarea generație să fie adusă din străinătate. Înainte de a puncta de ce este atât de nefericit argumentul acesta, merită recunoscut micul sâmbure de adevăr pe care-l conține.

Pentru ca o populație să se mențină stabilă, este necesar ca societatea respectivă să înregistreze o rată a fertilității de circa 2,1. Asta înseamnă că, pentru a menține o anumită creștere demografică pe termen lung a populației autohtone, la fiecare două persoane ar trebui să existe, în medie, 2,1 copii. În ultimii ani, acest nivel optim nu a fost atins nicăieri în Europa. În Portugalia, de pildă, rata fertilității a fost de numai 1,23 în 2014, ceea ce, în lipsa unor măsuri, e de natură să conducă aproape la înjumătățirea populației pe parcursul unei singure generații. La începutul mileniului trei, nu exista nici măcar o singură țară europeană în care natalitatea să fi atins nivelul crucial de 2,1 copii în medie la fiecare cuplu de părinți. Unele țări, mai cu seamă Germania (unde cifra era de 1,38), se situau cu mult sub nivelul considerat optim.[7]

Interesant este că a fost o vreme în care partidele de extremă stânga – în primul rând partidele „verzi" din Occident – făceau campanie tocmai în acest sens, pentru a ține în frâu explozia demografică. De exemplu, susțineau – chiar și după conotațiile neplăcute pe care le-a generat introducerea unei politici

similare în China* – că, pentru atingerea unui „nivel optim al populației" în lume, fiecare cuplu ar trebui să aibă un singur copil. Era de așteptat ca țările dezvoltate să dea exemplu. Este un amănunt minor acela că, odată cu creșterea dramatică a imigrației din Lumea a Treia către Europa, mișcările „verzi" au încetat să mai susțină limitarea creșterii demografice sau să mai susțină impunerea unor restricții asupra reproducerii. Deși le spuneau bucuros europenilor albi să nu se mai înmulțească, aceiași militanți se arătau mai reticenți să le ceară și nou-veniților cu pielea mai închisă la culoare să procedeze la fel. Chiar și așa, ideea că europenii, pur și simplu, nu mai fac destui copii și că trebuie, prin urmare, să-și asigure cel puțin generația următoare pe calea imigrației reprezintă o eroare dezastruoasă, din mai multe motive.

În primul rând, pentru că este o premisă greșită aceea că populația unei țări trebuie să rămână mereu la același nivel, dacă nu chiar să sporească încontinuu. Printre statele-națiuni din Europa se numără unele dintre cele mai dens populate țări de pe glob. Nu e deloc de la sine înțeles că, dacă populația continuă să crească, se va îmbunătăți și calitatea vieții. Mai mult decât atât, imigranții care sosesc în aceste țări se stabilesc în marile orașe, nu în zonele rămase cu o populație mai răsfirată. Dintre statele europene, Marea Britanie, alături de Belgia și Țările de Jos, este una dintre țările cel mai dens populate, iar Anglia, considerată separat, este a doua cea mai populată țară din Europa.[8] Dar imigranții tind să nu se îndrepte spre dealurile Scoției, nici spre platourile din Dartmoor. Așa se face că o populație în continuă creștere provoacă dificultăți demografice

* În China, din 1979 până în 2015, a funcționat așa-numita „politică a copilului unic", o formă de control al natalității prin care cuplurilor li se interzicea să dea naștere unui al doilea copil. Nu a fost aplicată riguros, și nu în toată țara (n.tr.).

în zone care și așa suferă de lipsa unor spații locative suficiente și unde infrastructura, cum ar fi transportul public, face cu greu față nevoilor unei populații aflate în rapidă expansiune. S-ar cuveni ca oricine se preocupă de calitatea vieții europenilor să caute soluții de reducere a populațiilor din cele mai multe țări europene, și nu de sporire substanțială a lor.

Dar să zicem că e nevoie de imigrație, pur și simplu pentru a menține populația la același nivel, presupunând c-ar fi nevoie de așa ceva. Dacă se convine că o țară anume trebuie să-și mențină populația la un nivel stabil sau în ușoară creștere, atunci, înainte de a aduce locuitori din alte state, cu siguranță c-ar fi mai rezonabil să se determine dacă există motive pentru care populația în cauză nu dă naștere mai multor copii. Oare pentru că nu-i vrea sau pentru că nu-i poate avea, chiar dacă și-i dorește? Dacă situația reală este cea de-a doua, s-ar pune întrebarea dacă există ceva ce poate face guvernarea pentru a-i aduce pe oameni în situația de a da naștere copiilor pe care și-i doresc.

Dovezile din cele mai multe țări, inclusiv din Marea Britanie, arată că, deși populațiile respective se situează sub nivelurile optime de înlocuire demografică, motivul nu este că oamenii nu-și doresc să facă mai mulți copii. De fapt, cifrele arată exact opusul. În 2002, de exemplu, în plină explozie a fenomenului imigrației din timpul guvernării laburiste, un studiu demografic al Oficiului Național de Statistică a relevat că numai 8% dintre femeile britanice nu-și doreau să aibă copii. Și numai 4% își doreau să aibă un singur copil. Cea mai răspândită dorință a femeilor britanice – țelul unui procent clar de 55% dintre ele – era să aibă doi copii. Încă 14% își doreau trei copii, alte 14% – patru copii, iar 5% – cinci sau mai mulți copii, ceea ce, dacă era vorba de menținerea populației la un nivel stabil sau cu o creștere ușoară, ar fi suplinit fără probleme cele opt procente de femei care nu-și doreau să aibă copii.[9]

De ce fac europenii prea puțini copii? Această întrebare a fost abordată atât din punct de vedere biologic, cât și sociologic în ultimii ani, dar, din abordarea ei, a lipsit o remarcă pe care mulți europeni sigur o vor confirma. Un cuplu cu venituri medii sau mijlocii din cele mai multe țări europene își face griji și când e vorba să aibă fie și un singur copil, întrebându-se dacă-și poate permite acel copil, ceea ce presupune să rămână, cel puțin o perioadă, fără un salariu în cuplu. Iar dacă e vorba să aibă doi copii, cei doi părinți devin și mai preocupați, și mai îngrijorați. Aproape orice european cunoaște măcar câteva cupluri în care amândoi părinții au slujbe bune, dar cărora nici prin minte nu le trece că ar putea întreține și un al treilea copil. Cert este că numai trei categorii de oameni își permit astăzi să aibă trei sau mai mulți copii: cei foarte bogați, cei săraci și cei mai recenți imigranți. În cazul imigranților – mai ales al celor sosiți din țări ale Lumii a Treia –, orice alocații pentru creșterea copiilor plătite de statul bunăstării sociale european sunt mai substanțiale decât orice ar fi putut ei aștepta în țările de origine. Asta, în timp ce europenii autohtoni sunt preocupați de competiția pentru locurile de școlarizare, de lipsa spațiilor locative, care ridică prețul locuințelor la valori de cinci până la zece ori mai mari decât salariul mediu din zona respectivă, și de cum și-ar putea permite să aibă chiar și un singur copil, cu atât mai puțin trei sau patru. Este posibil și ca unii părinți – contrar celor susținute de Spencer și Portes – să nu aprecieze o „diversitate" practic fără margini în școlile din zona în care locuiesc și să prefere să-și vadă copiii educați printre alți copii proveniți dintr-un mediu cultural similar. Asta înseamnă, mai ales dacă părinții respectivi locuiesc în zone urbane sărace sau în cartiere mărginașe, că se vor întreba probabil dacă-și pot permite o casă în genul de cartier cu oameni din clasa mijlocie, astfel încât copilul lor să se afle în aria de arondare a unei școli mai puțin

„diverse". Dacă nu au condițiile necesare pentru a-și vedea copilul sau copiii crescând așa cum ar vrea ei, mulți oameni ar renunța să aibă câți copii și-ar dori.

Problema felului cum va arăta propria ta țară într-un viitor previzibil ridică un mare semn de întrebare, când vine vorba nu numai să faci copii, dar și să crești generația următoare. Când privesc viitorul cu optimism, oamenii tind să privească la fel de optimist și nașterea copiilor. În schimb, dacă-și imaginează viitorul marcat de o nesfârșită fragmentare de ordin etnic sau religios, este foarte posibil să se mai gândească dacă vor sau nu să dea viață unor copii într-o asemenea lume. Guvernările europene, dacă sunt realmente atât de preocupate în legătură cu declinul demografic al propriilor populații încât se gândesc serios să aducă populații din alte părți ale lumii, cu indici reproductivi mai ridicați, ar face bine să-și pună mai întâi problema dacă există politici care ar putea încuraja populațiile deja existente să procreeze mai mult. În Polonia, de exemplu, partidul Lege și Dreptate a majorat în ultimii ani alocațiile pentru copii, căutând să încurajeze natalitatea locală și să reducă orice formă de recurgere la imigrație. Guvernele ar trebui cel puțin să analizeze dacă nu cumva unele dintre lucrurile pe care le fac ele înrăutățesc situația.

Este, apoi, chestiunea îmbătrânirii populației. Ce-i drept, europenii de astăzi trăiesc mai mult decât în oricare altă perioadă a istoriei lor. Nepunând la socoteală vreun război major sau vreo molimă devastatoare, progresele medicinei ar trebui să permită generației următoare să trăiască și mai mult. Și, bineînțeles, cu toate că o viață îndelungată este adeseori descrisă ca fiind o povară teribilă, chiar o năpastă abătută asupra unei societăți, poate că n-ar fi rău de reamintit că, pentru marea majoritate a indivizilor, este mai degrabă un lucru bun. Poate aduce cu sine o serie întreagă de beneficii pentru societate în

ansamblul ei, fie și numai dacă mai temperează puțin obsesia culturală a tinereții într-o veșnică opoziție cu experiența dată de vârstă. O „populație încărunțită" devine o „năpastă" numai dacă este înfățișată ca atare. În tot cazul, chiar dacă ajungi la concluzia că longevitatea este un blestem pentru societate, mai sunt multe de făcut până la decizia de a aduce de pe alt continent generația următoare.

După al Doilea Război Mondial, oamenii aveau o speranță de viață de numai câțiva ani după ce se pensionau. Astăzi, speranța lor de viață s-a prelungit cu câteva decenii. Soluția evidentă a acestei provocări economice este majorarea vârstei de pensionare, astfel încât pensionarii să nu primească, sub formă de pensii ori de servicii medicale, mai mult decât contribuția din perioada vieții lor active. În unele țări, acest lucru se întâmplă în mod natural. De exemplu, între anii 2004 și 2010, vârsta medie de pensionare din Marea Britanie a crescut cu un an (de la 63 la 64 de ani la bărbați și de la 61 la 62 de ani la femei).[10] E drept că nu este întotdeauna un proces nici simplu, nici voluntar. După colapsul financiar din 2008 și succesiunea de crize din zona euro, cetățenii greci s-au trezit cu vârsta de pensionare majorată. Până atunci, grecii care practicaseră o gamă largă și relativ excentrică de profesiuni (de pildă, coafori, crainici de radio sau interpreți la trombon) se puteau pensiona după ce împlineau 50 de ani. Când realitățile economice au lovit cu forța unui baros, aceste vârste de pensionare au crescut brusc. Dar se poate foarte bine ca un guvern aflat în căutarea unei reușite ieftine în fața populației să refuze cu obstinație să se plece în fața realității economice. În 2010, președintele francez Nicolas Sarkozy a reușit, în ciuda unei opoziții încăpățânate, să crească vârsta de pensionare în Franța de la 60 la 62 de ani. După doi ani, succesorul său, François Hollande, a scăzut-o la loc la 60 de ani.

Întotdeauna vor exista persoane care vor protesta împotriva ideii de a lucra după ce au împlinit 60 de ani. Dar poate că vor exista și oameni care să considere că este preferabil să lucreze mai mult într-o societate cu care sunt familiarizați, decât să moară într-o societate în care se simt străini. Și, cu toate că există voci care susțin că nu va mai fi de lucru pentru forța de muncă îmbătrânită, e nevoie de o discuție serioasă despre ce schimbări se cer făcute în economie pentru a spori productivitatea acestei comunități care îmbătrânește. Într-un interviu din 2012, cancelarul federal german Angela Merkel a prezentat succint provocarea cu care se confrunta continentul european: „Dacă Europa de astăzi reprezintă cu puțin peste 7% din populația lumii, produce în jur de 25% din Produsul Intern Brut global și are de finanțat 50% din cheltuielile sociale globale, atunci este evident că va trebui să muncească din greu ca să-și mențină prosperitatea și stilul de viață. Trebuie să încetăm cu toții să mai cheltuim în fiecare an mai mult decât câștigăm."[11]

Există o gamă foarte vastă de răspunsuri posibile la această problemă și niciunul dintre ele nu e simplu. Dar cel mai inutil de complex dintre toate este să aduci într-o societate o populație uriașă de imigranți ca să pui bazele forței de muncă din generația următoare. În primul rând, pentru că factori imprevizibili sunt cu nemiluita în acest domeniu. Istoria imigrației postbelice din Europa a fost o istorie a oamenilor care nu au făcut ce se aștepta de la ei să facă. Cu toate că guvernele europene cred poate că știu cum ar putea contribui următoarea generație de imigranți la economia națională, nu există nicio dovadă că ar fi făcut vreodată previziuni corecte legate de generațiile anterioare. Există și factori predictibili care sunt ignorați cu desăvârșire – cum ar fi că și imigranții îmbătrânesc. Oricât de surprinzător li s-ar putea părea multor strategi politici, aducerea unui număr mare de imigranți tineri nu rezolvă problema îmbătrânirii populației,

pentru că și aceștia îmbătrânesc și, când se întâmplă, se așteaptă și ei – pe bună dreptate – să aibă aceleași drepturi ca și restul lumii. Concluzia logică este aceea că soluția pe termen scurt devine o bătaie de cap și mai mare pe termen lung, pentru că va apărea o nevoie constantă de a aduce tot mai mulți imigranți, pentru a asigura unui număr tot mai mare de persoane stilul de viață cu care s-au obișnuit.

În același timp, în toate țările europene se aude argumentul că există locuri de muncă pe care mai ales europenii tineri „nu le vor". Unde se întâmplă așa ceva, este o consecință a beneficiilor oferite de sistemele de asigurări sociale, din cauza cărora, în unele situații, este preferabil să te ferești să muncești decât să accepți o muncă prost plătită. Dar este și rezultatul faptului că tinerii au ajuns la un asemenea nivel de educație, încât privesc de sus muncile aparent rușinoase ori neatractive. În ansamblul societății, acest punct de vedere e surprinzător de răspândit. De exemplu, circulă ideea că este nevoie să aducem din altă parte oameni care să umple rafturile în supermarketuri (un loc de muncă devenit emblematic), pentru că este o activitate deloc atrăgătoare pentru europenii autohtoni. În timpul dezbaterii din Marea Britanie cu privire la oportunitatea rămânerii în Uniunea Europeană, un antreprenor milionar pro-UE a insistat că imigrația era necesară pentru că nu-și dorea ca propria lui fiică să devină „culegătoare de cartofi".[12] Dincolo de insinuarea cu iz rasial că europenii sunt mai presus de asemenea munci, care, în schimb, li se potrivesc de minune altora, s-ar cuveni să ne întrebăm de ce tinerii noștri sunt (dacă într-adevăr sunt) „mai presus" de asemenea munci. Trebuie să ne întrebăm, de asemenea, dacă suntem pe de-a-ntregul mulțumiți de acest rezultat. În toată Europa sunt mulți tineri fără loc de muncă. O bună parte dintre ei nu posedă competențele necesare pentru locuri de muncă de top. Și-atunci, de ce să aducem din

străinătate oameni care să presteze muncile de jos, când avem deja, în Europa, atât de mulți lucrători necalificați?

Uneori, pledoariile în favoarea imigrației în masă invocă avantajele pe care le oferă în susținerea pensionarilor; alteori, pentru avantajul oferit tinerilor, care astfel ar fi scutiți să presteze activități pe care nu și le doresc. Dar, în ambele cazuri, dacă este invocat, acest argument nu va face decât să creeze o problemă din ce în ce mai mare, cu fiecare an care va trece, pentru că vor fi tot mai mulți oameni în vârstă care vor avea nevoie de susținere și tot mai puțini tineri care vor mai avea vreo șansă de a-și găsi de lucru. A devenit un obicei pe care și l-a făcut Europa și care devine tot mai dificil de abandonat cu fiecare an care trece.

Argumentul diversității

Unul dintre lucrurile cele mai izbitoare când vine vorba despre argumentele în favoarea actualei imigrații în proporții de masă către țările europene este că acestea se schimbă între ele când nici nu te aștepți. Ori de câte ori se văd infirmate, chiar și temporar, premisele economice ale imigrației în masă, imediat sunt invocate premise de ordin moral sau cultural. Fără a face nicio concesie, raționamentul funcționează cam așa: „Să presupunem că imigrația în masă nu ne îmbogățește financiar. Nu contează, pentru că ne îmbogățește din alte puncte de vedere. De fapt, chiar dacă ne sărăcește din punct de vedere financiar, ceea ce pierdem la capitolul beneficii economice câștigăm la cel al beneficiilor culturale."

O astfel de argumentație consideră de la sine înțeles faptul că societățile europene sunt oarecum plictisitoare și stătute – o premisă care n-ar fi la fel de bine primită în multe alte societăți. Ideea sugerată este că, spre deosebire de restul lumii, țările europene au nevoie de imigrație pentru a progresa

și chiar ar beneficia în mod special de pe urma unor asemenea mișcări de populații. Ca și cum toată lumea ar fi de acord că în inima Europei există un mare hău care trebuie umplut și că, în caz contrar, vom fi mai săraci din toate punctele de vedere. Nou-veniții aduc și culturi diferite, atitudini diferite, limbi diferite – și, bineînțeles, exemplul invocat la nesfârșit, al unei gastronomii noi și incitante.

Așa cum se întâmplă în cazul celor mai multe argumente în favoarea imigrației în masă, și aici există un sâmbure de adevăr. În ciuda proliferării deja existente a limbilor, culturii și gastronomiei din Europa, cine n-ar vrea să-și ridice și mai mult nivelul de cunoaștere a lumii și a culturilor ei? Și nu-i așa că orice cultură care nu vrea să se îmbogățească din cunoașterea lumii în ansamblul ei cu siguranță va fi mai săracă din acest motiv? Oricum, argumentul se bazează pe câteva erori de judecată. Prima este că metoda cea mai bună de a învăța despre lume și culturile ei nu este să călătorești în toată lumea, ci s-o încurajezi pe ea să vină la tine – și apoi să și rămână. A doua este că valoarea imigranților sporește întruna, odată cu numărul lor, așa încât, dacă în orașul tău sosește o singură persoană dintr-o cultură cu totul diferită, atunci orașul întreg beneficiază de cultura respectivă și, dacă mai urmează încă una, atunci orașul beneficiază dublu și continuă să beneficieze cu fiecare nou reprezentant al acelei culturi care poposește în mijlocul său. Dar cunoașterea unei culturi sau beneficiile rezultate din cunoașterea ei nu sporesc direct proporțional cu numărul de persoane provenite din acea cultură. Gastronomia constituie unul dintre beneficiile pe care această argumentație pune stăpânire de-o manieră oarecum stânjenitoare. Ca să luăm și un exemplu concret, plăcerea pe care ți-o dau mâncărurile turcești nu sporește an de an, cu cât sunt mai mulți turci în țară. Nu înseamnă că, la fiecare 100 000 de somalezi, eritreeni sau pakistanezi care pătrund în

Europa, îmbogățirea culturală rezultantă e de tot atâtea ori mai mare. Se poate foarte bine ca Europa să fi învățat deja ce avea nevoie să învețe în materie de gastronomie asiatică și, prin urmare, a câștigat tot ce avea de câștigat și, ca să se bucure în continuare de mâncarea indiană, nu mai are nevoie să mai aducă și alți indieni în societățile noastre. Dacă este adevărat că „diversitatea" este un lucru bun în sine, acest fapt nu explică de ce în toate țările imigranții provin, într-o proporție copleșitoare, din foarte puține țări. Dacă voiai neapărat să aduci „diversitate" în Europa după primele decenii de imigrație în masă, ar fi fost de bun-simț să cauți imigranți nu numai din fostele colonii, ci și din țări care nu au fost niciodată colonizate și din țări despre care se știa realmente foarte puțin.

Totuși, în spatele insistenței asupra „diversității" ca fiind un lucru bun în sine se ascunde o altă idee, poate mai puțin prezentabilă publicului larg. Deși raportul din anul 2000 al Noilor Laburiști era menit să fie o analiză economică, aspectul social al imigrației a fost cel care l-a interesat cel mai mult pe unul dintre autori. În volumul *Strangers and Citizens: A positive Approach to Migrants and Refugees*, al cărui editor a fost, în 1994, Sarah Spencer, de la Centrul privind Migrația, Politica și Societatea de la Oxford, susținea că „au apus vremurile când apartenența la națiunea britanică ținea de conceptul de loialitate".[13] În altă parte, ea și coautorii cărții afirmau că statul-națiune s-a schimbat și că statul modern a devenit „o asociere deschisă și formală, capabilă să armonizeze diverse stiluri de viață" și că, în acest stat, „politica de imigrație trebuie văzută (...) și ca un mijloc de îmbogățire a diversității culturale a țării".[14] Un an mai târziu și într-o altă publicație, Sarah Spencer cita, pe un ton aprobator, ideea potrivit căreia „conceptul tradițional de naționalitate poate fi retrogradat la un statut strict simbolic", susținând ea însăși că: „Suntem o societate diversă, de identități

care se suprapun, și nu suntem legați, nici nu putem fi legați de valori universale ori de loialități singulare. Dacă e vorba să fim legați unii de alții, asta nu se poate face decât bucurându-ne, în egală măsură, de aceleași drepturi și responsabilități."[15]

Era o interpretare cu totul diferită despre ce constituie un popor sau o țară și avea conotații profunde și greu de digerat pentru cea mai mare parte a publicului. Sarah Spencer a schițat aceste aspecte în 2003, când a scris, că „integrarea" nu este ce face imigrantul pentru a se adapta la societatea care-l primește, ci, mai degrabă, „un proces biunivoc de adaptare a imigrantului și a societății-gazdă fiecare la celălalt"[16]. Dacă li se spune oamenilor că vor avea de câștigat de pe urma imigrației, aceasta devine un lucru pozitiv. Dacă li se spune că vor fi nevoiți să se schimbe din cauza imigrației, probabil că hapul va fi înghițit mai greu. De aceea, singura parte pe care se pune accentul este cea pozitivă.

Însă argumentul în favoarea imigrației în masă pe motiv că „diversitatea" este un lucru bun în sine ignoră un adevăr profund și, până de curând, de nerostit. La fel cum cele mai multe culturi au de spus lucruri bune și interesante în legătură cu ele, pentru toate există și anumite aspecte supărătoare și dezagreabile. Și, în timp ce părțile pozitive pot fi accentuate și exagerate de la bun început, până să fie recunoscute aspectele negative – dacă sunt recunoscute vreodată –, pot trece ani întregi.

E suficient să ne gândim la zecile de ani care au trecut până să fie recunoscut faptul că unele grupuri de imigranți au vederi mai puțin liberale decât majoritatea locuitorilor din țările unde au ajuns. Un sondaj efectuat de compania Gallup în Marea Britanie în 2009 a scos la iveală procentul foarte precis de zero musulmani britanici intervievați, dintr-un eșantion de 500, care considerau că homosexualitatea este moralmente acceptabilă.[17] Un alt sondaj, realizat în 2016, a arătat că 52%

dintre musulmanii britanici considerau că homosexualitatea ar trebui scoasă în afara legii.[18] Reacția obișnuită față de asemenea concluzii este că mulți britanici aveau, cu o generație sau două în urmă, atitudini similare. Consecința logică nerostită este că homosexualii din Marea Britanie ar trebui să aibă răbdare și să mai aștepte o generație sau două, pentru ca nou-veniții să prindă din urmă atitudinile restului populației. Între timp, este trecută cu vederea posibilitatea ca nou-veniții să nu ajungă niciodată la aceste atitudini și, prin creșterea demografică sau alte mijloace, să schimbe cu timpul imaginea de ansamblu națională. Așa că, în anul 2015, când YouGov a făcut un sondaj privind atitudinea britanicilor față de homosexualitate, una dintre întrebări a fost dacă persoanele intervievate consideră homosexualitatea „moralmente acceptabilă" sau „moralmente greșită". Unii vor fi crezut că un asemenea studiu avea să dea în vileag homofobia latentă din anumite zone rurale, în timp ce populația din zonele urbane sofisticate, diversificate, avea să se arate relaxată față de toată chestiunea.

În realitate, rezultatele au arătat că lucrurile stăteau tocmai pe dos. În timp ce în restul țării în jur de 16% din populație considerau că homosexualitatea este „moralmente greșită", la Londra procentul era aproape dublu – 29%.[19] De ce să fi fost londonezii aproape de două ori mai homofobi decât restul populației? Pur și simplu pentru că diversitatea etnică din capitală însemna că fusese adus un număr disproporționat de mare de oameni având atitudini pe care restul țării le-ar considera în prezent ca fiind moralmente retrograde. Și totuși, dacă vederile unor comunități de imigranți în privința homosexualității erau depășite istoricește cu doar câteva generații, vederile unor părți ale acelor comunități în privința femeilor se dovedeau a fi depășite istoricește, fără exagerare, cu multe secole.

Mass-media din Anglia a început abia în prima parte a anilor 2000 să investigheze poveștile pe care le spuneau deja de ani buni comunitățile *sikh** și ale muncitorilor albi. Acestea au scos la iveală faptul că în orășelele din nordul Angliei, dar nu numai, erau la ordinea zilei abuzurile sexuale comise de bande organizate de bărbați musulmani nord-africani sau pakistanezi asupra unor fete adesea minore. În toate aceste cazuri, poliția locală fusese mult prea speriată ca să abordeze problema, iar când mass-media se aplecase, în sfârșit, asupra chestiunii, jurnaliștii preferaseră și ei să dea înapoi. Difuzarea unui documentar din 2004 despre serviciile sociale de la Bradford a fost amânată după ce grupuri care se declarau „antifasciste", dar și membri din conducerea poliției locale au cerut postului de televiziune Channel 4 să renunțe la material. Fragmentele referitoare la bandele „asiatice" care exploatau sexual fete albe erau considerate potențial incendiare. Autoritățile din zonă au insistat în mod special că difuzarea documentarului înaintea unor alegeri locale ar putea reprezenta un ajutor la urne pentru Partidul Național Britanic. Difuzarea documentarului a fost reprogramată la câteva luni bune după scrutin. Dar tot ce era legat de acest caz și detaliile dezvăluite ulterior au creat imaginea unui microcosmos – o problemă reală și o reacție la aflarea ei care avea să se răspândească în toată Europa.

În perioada aceea, tentativele de campanie pe tema abuzurilor sexuale comise de bande sau chiar simpla menționare a subiectului creau probleme serioase. Când parlamentara laburistă Ann Cryer, reprezentând orașul Bradford, a ridicat problema violurilor asupra unor minore din propria ei circumscripție, a

* Denumire dată adepților unei religii monoteiste inițiate în secolul al XV-lea, în regiunea Punjab din partea de nord a subcontinentului indian (n.tr.).

fost denunțată rapid și pe scară largă ca fiind „islamofobă" și „rasistă" și la un moment dat a primit și protecția din partea poliției. A durat ani de zile până când guvernul central, poliția, autoritățile locale sau Serviciul de Procuratură al Coroanei să accepte realitatea. Când au început să abordeze situația, o singură anchetă oficială asupra abuzurilor din orașul Rotherham a descoperit cel puțin 1 400 de cazuri de copii exploatați în perioada 1997–2014. Toate victimele erau fete ne-musulmane din comunitatea locală, cea mai tânără dintre ele având 11 ani. Toate fuseseră violate în mod brutal, iar unele fuseseră stropite cu benzină și amenințate că urma să li se dea foc. Altele fuseseră amenințate cu arme și forțate să privească în timp ce erau violate alte fete, ca avertisment să nu povestească nimănui despre abuzurile pe care le sufereau. În cursul anchetei s-a dovedit că, deși făptașii erau, aproape în exclusivitate, bărbați de origine pakistaneză care operau în bande, angajații consiliului local vorbeau despre „nervozitatea pe care o resimțeau când era vorba să identifice originile etnice ale făptașilor, de teamă să nu fie considerați rasiști; alții își aminteau că primiseră directive clare din partea șefilor" să nu facă astfel de distincții. Și despre poliția locală s-a descoperit că nu acționase, temându-se de eventuale acuzații de „rasism" și de impactul asupra relațiilor din interiorul comunității.[20]

Povestea de la Rotherham, la fel ca o serie întreagă de cazuri similare petrecute în orașe din toată Marea Britanie, a ieșit la lumină în parte pentru că niște jurnaliști au fost suficient de hotărâți încât s-o dezvăluie. Dar comunitățile din care proveneau bărbații incriminați nu au dovedit niciun moment nici cea mai vagă dorință de a discuta problema, ci, dimpotrivă, au fost mai mult decât doritoare s-o mușamalizeze. Chiar și în tribunale, după ce s-au dat sentințele, familiile celor acuzați

au pretins că totul nu era decât o înscenare guvernamentală.[21] Când s-a pronunțat împotriva violurilor în grup comise de membri ai propriei lui comunități asupra unor fete albe, un musulman din nordul Angliei spune că a primit amenințări cu moartea de la coreligionari de-ai săi tot din Marea Britanie, pentru simplul fapt că vorbise.[22]

Peste tot, aceeași poveste. Fetele erau alese, după cum s-au exprimat judecătorii care, în cele din urmă, au prezidat ședințele de la tribunal, pentru că proveneau dintr-o altă comunitate, nu erau musulmane și erau considerate „prăzi ușoare". Mulți dintre bărbații respectivi își aduseseră din Pakistan și din alte culturi patriarhale propriile idei despre femei, mai ales despre femeile neînsoțite sau „neprotejate". În fața unor asemenea atitudini în legătură cu femeile, manifestate în Marea Britanie, niciunul dintre departamentele statului nu a reușit să apere ceea ce reprezentau normele britanice, inclusiv domnia legii. Explicația cea mai blândă ar fi că afluxul uriaș de oameni din astfel de culturi a creat o anumită nervozitate în rândul autorităților, care n-au mai știut unde să tragă linie. Dar a fost mai mult decât atât. Ori de câte ori au survenit scandaluri de exploatare sexuală, s-a dovedit și că autoritățile locale s-au făcut că nu vedeau, de teamă c-ar fi putut provoca probleme comunitare sau ca să nu fie acuzate de rasism. Poliția britanică a rămas traumatizată după Raportul Macpherson din 1999*, în care era acuzată de „rasism instituționalizat", și s-a temut să nu cumva să fie acuzată din nou de același lucru.

* Trimitere la o anchetă publică din 1999, desfășurată sub conducerea judecătorului Sir William Macpherson (n. 1926), de la Curtea Supremă a Marii Britanii, în legătură cu asasinarea pe motive rasiale a tânărului de culoare Stephen Lawrence (1974–1993), într-o stație de autobuz din sud-estul Londrei (n.tr.).

Același adevăr a ieșit la iveală cel puțin la fel de greoi peste tot în Europa Occidentală, de multe ori chiar în momentul în care a fost spulberat tabuul în Marea Britanie. În fiecare țară, perioada de tăcere a fost prelungită de refuzul autorităților de a elabora sau defalca orice fel de statistică în privința infracțiunilor bazată pe criterii de etnie sau religie. În 2009, poliția norvegiană a dezvăluit că imigranții proveniți din medii culturale diferite de cele occidentale erau răspunzători pentru comiterea „tuturor violurilor fără premeditare" înregistrate în Oslo – cele în care atacatorul își prinde victima de pe stradă sau din locuri publice.[23] În 2011, biroul de stat norvegian pentru statistică era dispus să afirme că „imigranții sunt suprareprezentați în statisticile privitoare la infracționalitate". Totuși, aceeași instituție a sugerat că situația nu se datora unor diferențe culturale, ci poate mai degrabă faptului că în rândurile populației de imigranți predominau bărbații tineri. Hanne Kristin Rohde, fostă șefă a secției de anchetă a infracțiunilor violente a Departamentului de poliție din Oslo, a depus mărturie în legătură cu fantastica reticență a tuturor autorităților norvegiene de a recunoaște ce se petrecea. În ceea ce privește „legătura statistică evidentă" dintre violuri și imigranții proveniți din culturi în care „femeile sunt lipsite de o valoare proprie", Rohde a spus că „era o ditamai problema, dar era foarte dificil de vorbit despre ea". Cât despre atitudinile violatorilor față de femei, ea a afirmat că „este o problemă culturală".[24]

De bună seamă, acestea și alte exemple similare de bande care comit violuri constituie exemple neobișnuite și nereprezentative de comportament al imigranților în ansamblu. Totuși ar trebui să fie acele infracțiuni cel mai ușor imaginabil de descoperit, investigat și pedepsit. Faptul că a fost nevoie de ani de zile și, în unele cazuri, chiar de zeci de ani până ca polițiștii și procurorii să accepte măcar existența problemei aduce în discuție o posibilitate mai mult decât îngrijorătoare. Cazuri

cum sunt cele de mutilare genitală a femeilor* s-ar cuveni să fie mai uşor de rezolvat. Dar societăţile vest-europene s-au luptat mulţi ani să abordeze problema fie şi foarte pe ocolite. Dacă astfel de cazuri sunt atât de dificil de gestionat, alte comportamente, mai puţin ieşite din comun sau nu atât de violente, care vin odată cu unele grupuri de imigranţi, ar putea să nici nu fie investigate vreodată la fel de amănunţit. Dacă violarea în grup a unor copii, survenită pe scară largă, iese la iveală după mai bine de un deceniu, cât le va trebui unor exemple mai puţin violente şi oripilante de atitudini nefericite să iasă la lumină, presupunând că vor ieşi vreodată?

Această situaţie demonstrează printre altele că, deşi există fără îndoială beneficii ale imigraţiei în masă şi toată lumea este foarte bine informată în legătură cu acestea, durează foarte mult până să fie recunoscute dezavantajele aducerii în ţară a unui mare număr de persoane venite din alte culturi. Până atunci, pare să fi survenit un acord tacit cu publicul larg, în sensul că nu este o afacere chiar atât de proastă: chiar dacă avem un pic mai multe decapitări şi agresiuni sexuale decât aveam înainte în Europa, măcar avem parte şi de o gamă gastronomică mult mai largă.

Argumentul că imigraţia nu poate fi oprită din cauza globalizării

Justificarea – sau scuza – supremă pentru imigraţia în masă sfidează raţiunea şi depăşeşte nivelul scuzelor. Chiar dacă ar fi demontate toate celelalte argumente în favoarea imigraţiei,

* Termenul se referă la îndepărtarea chirurgicală, totală sau parţială, a părţilor externe ale organelor sexuale femeieşti. Se mai numeşte şi „circumcizie la femei" şi este o practică destul de larg răspândită în ţări din Africa, Orientul Mijlociu şi Asia (n.tr.).

acesta tot ar rămâne. E vorba de argumentul că nimic din toate astea nu contează, pentru că oricum nu se poate face nimic. Toate frâiele ne-au scăpat din mâini. Asta ne e soarta.

Pe la începutul crizei actuale, am participat la o dezbatere, la Atena, pe tema politicilor pe care s-ar cuveni să le adopte Europa în privința imigrației. Prezentându-mi argumentația, mi-am îngăduit să observ că restul participanților (printre care se numărau și economista greacă Antigone Lyberaki și politicianul și activistul social francez Bernard Kouchner) erau susceptibili de a-i comunica publicului faptul că „nu se poate face nimic". Abia după aceea, când Bernard și-a lăsat jos discursul pregătit dinainte, am remarcat că tăiase primul rând, pe care nu-l mai rostise cu voce tare. Discursul ar fi urmat, într-adevăr, să înceapă cu ideea că Europa nu putea stopa revărsarea de imigranți în Grecia și că „nu se poate face nimic". Este un strigăt bine cunoscut, deși politicienii mai înțelepți, când îl aud, realizează adesea ce potențial dezastruos comportă. De atunci, politicieni de frunte, inclusiv Theresa May, care în 2015 era secretar pentru afaceri interne în guvernul britanic*, au afirmat că statele europene ar trebui să ia măsuri de ameliorare a standardului de viață din țările Lumii a Treia, în încercarea de a opri imigrația în Marea Britanie. Dar adevărul este – și multe studii au demonstrat – că abia când nivelul de trai crește, chiar dacă nu ajunge niciodată la niveluri de lux, începe realmente imigrația în proporții de masă. Cei care trăiesc într-o sărăcie lucie nu au destui bani ca să-i mituiască pe traficanții de oameni.

* Theresa May (n. 1956) a devenit prim-ministru al Marii Britanii după referendumul de la 23 iunie 2016, în care s-a votat ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană. Ea a demisionat din funcție după trei ani, în iunie 2019, în urma nereușitei de a obține votul Parlamentului britanic pentru acordul de ieșire din UE negociat cu autoritățile europene (n.tr.).

Există și tentative de a conferi acestei opinii un aer de respectabilitate academică. În ultimii ani, în discursul academic pe tema imigrației s-a conturat o linie de gândire care insistă asupra faptului că fluxurile de imigrație s-ar datora, de fapt, tuturor măsurilor de controlare a imigrației. Printre alți autori, Hein de Haas, de la universitățile Oxford și Maastricht, insistă că măsurile de controlare a imigrației nu numai că nu funcționează, ci, dimpotrivă, amplifică fenomenul, descurajând circulația firească a imigranților între Europa și țările lor de origine. Devenită predilectă în mediile academice, o asemenea direcție de argumentație nu este adoptată, desigur, decât de cei care se opun oricărei forme de control asupra imigrației.

Înainte de a atrage atenția asupra explozibilului democratic încă nedetonat din spatele acestei linii de gândire, merită văzut ce anume este adevărat în această aserțiune. Este cert că prevalența telefoanelor mobile și a mass-mediei – a televiziunii, în principal – în țările Lumii a Treia, la care se adaugă, în ultimele decenii, costurile din ce în ce mai accesibile ale călătoriilor, au sporit mai mult ca oricând dorința și posibilitățile oamenilor din întreaga lume de a călători. Însă dacă este într-adevăr imposibil, din cauza globalizării, să-i împiedici să vină din tot restul lumii în Europa, merită subliniat că alte țări nu sunt afectate de această tendință globală. Dacă atracția economică este cauza, atunci nu există niciun motiv să nu înregistreze și Japonia valuri de imigrație fără precedent dinspre zonele occidentale. În 2016, economia japoneză era pe locul al treilea în lume după Produsul Intern Brut nominal, situându-se înaintea Germaniei și a Marii Britanii. Dar bineînțeles, cu toate că are o economie mai puternică decât orice țară europeană, Japonia a evitat această situație implementând politici care să oprească o imigrație în masă, să descurajeze oamenii să rămână în țară și să îngreuneze obținerea cetățeniei. Indiferent dacă ești sau nu

de acord cu politica japoneză, aceasta demonstrează că este posibil, chiar și în această epocă a hiper-conectivității, ca o economie modernă să evite experiența imigrației în masă și arată că un asemenea proces nu este „inevitabil". La fel, chiar dacă economia Chinei se situează pe locul al doilea în lume, nici ea nu este o destinație la nivelul Europei pentru solicitanții de azil sau pentru imigranții din motive economice. Fără a lua în considerare dacă așa ceva e de dorit sau nu, este în mod evident posibil ca până și cele mai bogate țări să nu devină destinații atractive pentru imigranți proveniți din toată lumea.

Motivul pentru care oamenii își doresc să vină în Europa nu ține numai de percepțiile lor despre bogăție și locuri de muncă. Ține și de faptul că Europa s-a transformat într-o destinație atractivă din mai multe motive. Printre ele, nu lipsit de importanță, și informația că, odată ajunși în Europa, nou-veniții vor primi permisiunea de a rămâne pe continent. Iar unul dintre motivele importante pentru care oamenii se înghesuie să vină în Europa este cunoașterea faptului că statele asistențiale europene au grijă de imigranți și că, oricât de mult ar dura, oricât de nesemnificativă ar fi asistența socială de care vor beneficia, tot se vor bucura de un nivel de trai mai bun și de un registru de drepturi mai cuprinzător decât oriunde în altă parte, incomparabile cu cele din țările lor de origine. Mai este și credința – tot atât de măgulitoare pentru europeni, pe cât de adevărată – că Europa este un loc mai tolerant, mai pașnic și mai primitor decât cele mai multe părți ale lumii. Dacă ar exista mai multe asemenea continente pe lume, atunci europenii s-ar putea bucura de un statut de societate generoasă printre altele. În schimb, dacă devine din ce în ce mai răspândită percepția că Europa este de fapt singurul loc din lume unde este și ușor de intrat, și ușor de rămas, și sigur de stat, atunci continentul ar putea considera că atenția rezultată este mai puțin măgulitoare pe termen lung decât este

pe termen scurt. În orice caz, nu este inevitabil ca toți imigranții lumii să vină în Europa. Ei vin pentru că Europa însăși a făcut în așa fel – din motive multe corecte și câteva greșite – încât să fie atrăgătoare în ochii imigranților din lumea întreagă.

Ceva se poate face – e clar acest lucru. Oricum ar fi, de dorit sau nu, dacă ar trebui să limiteze afluxul de imigranți, Europa ar putea lua măsuri care s-o facă să pară, și chiar să fie – dintr-o serie întreagă de puncte de vedere – mai puțin îmbietoare pentru o lume aflată în mișcare. Ar putea să adopte un chip ceva mai sever pe care să-l arate lumii, să trimită înapoi oamenii care nu au ce să caute aici, să nu le mai ofere aceleași beneficii sociale nou-veniților și să pună în practică, pe viitor, o politică de asistență socială bazată mai mult pe principiul „primul venit, primul servit". Dacă imigrația se datorează atractivității, atunci trebuie găsită o formulă care să anuleze atractivitatea. Sunt lucruri neplăcute care trebuie luate în considerare, nu în ultimul rând fiindcă ne afectează una dintre viziunile despre noi înșine pe care ne place să le întreținem ca europeni și ar putea chiar, cu timpul, să ne modifice percepția de sine. Dar acest drum ar putea să nu fie pe cât de primejdios se tem unii că ar fi. Puțini sunt cei care ar susține că Japonia este o țară barbară pentru că pune în practică reguli stricte în materie de imigrație. În tot cazul, ideea că fenomenul prin care trece Europa este de neoprit e periculoasă, nu numai fiindcă nu-i adevărat, ci și prin problemele pe care le face să se adune.

Mulți ani, în toată Europa Occidentală chestiunea imigrației s-a situat mereu în fruntea listei de preocupări publice. Sondajele de opinie din fiecare țară au arătat, în mod constant, că practic nu există altă problemă care să îngrijoreze mai mult publicul larg. Dacă publicul, în marea sa majoritate, resimte o preocupare timp de mulți ani și nu se face nimic pentru a o rezolva, cu siguranță că se acumulează tulburări și resentimente.

Dacă reacția, dincolo de ignorarea preocupării, este să afirmi că, de fapt, nu se poate face nimic în sensul rezolvării problemei, atunci cu siguranță vor începe să se urzească soluții alternative radicale. În cel mai bun caz, astfel de preocupări se vor manifesta la urnele de vot. În cel mai rău caz, vor ieși la suprafață în stradă. E și greu de imaginat orice altă chestiune, cu atât mai mult una situată atât de sus pe lista preocupărilor publicului larg, la care reacția să fie un răspuns de tip „nu se poate face nimic".

Chiar și acest răspuns final, fatalist, este rezultatul unei politici care nu a fost niciodată gândită până la capăt și care acum pare să fi devenit – în ochii politicienilor și ai reprezentanților mediului academic –, în esență, de nedepășit. La urma urmei, așteptările privitoare la ce avea să se întâmple s-au dovedit false, una după alta. În schimb, ceea ce s-a petrecut a demonstrat fie că lucrurile nu fuseseră gândite profund, fie că fuseseră gândite greșit. Să luăm, de exemplu, verdictul uneia dintre persoanele care au permis guvernului laburist de după 1997 să-și extindă politicile. După ce a lucrat pentru guvernul britanic, Sarah Spencer a fost recompensată cu un titlu de CBE*. Dar la vremea respectivă, când începuseră deja să se facă simțite unele repercusiuni ale zelului ei și al altora, Sarah Spencer a făcut o evaluare mai curând lacrimogenă, admițând că, în anii cât colaborase cu guvernul, când ea și colegii ei ridicaseră stăvilarele, „nu exista o politică de integrare. Am crezut, pur și simplu, că imigranții aveau să se integreze."[25] Toate acestea se petreceau cu ani buni înaintea marii crize cu care ne confruntăm astăzi, dar au revenit ca argumentații de fundamentare care să scuze mișcarea colosală, de dimensiuni continentale, care se pregătea.

* Commander of the Most Excellent Order of the British Empire, grad al unui ordin cavaleresc instituit în 1917 de regele George al V-lea (n.tr.).

Capitolul 4

„Bun venit în Europa"

Insula Lampedusa este cel mai sudic bastion al Italiei. Mai apropiată de linia de coastă nord-africană decât de cea siciliană, Lampedusa este legată de Sicilia printr-o linie de feribot, iar drumul durează nouă ore. Când te afli pe Lampedusa, parcă și simți această izolare. Cei 20 de kilometri pătrați de stâncă aridă oferă un peisaj mult mai asemănător celui din Tunisia ori din Libia decât celui din Italia. De-a lungul secolelor, a avut genul de istorie la care te aștepți în cazul unui avanpost neatrăgător prin nimic, dar folositor, de pe întinderea Mediteranei. A trecut în repetate rânduri de la o stăpânire la alta, iar istoria ei, atâta cât a fost documentată, este una de permanentă depopulare și repopulare. Raidurile piraților au constituit tot timpul o problemă, mai cu seamă în secolul al XVI-lea, când pirați originari din Turcia au răpit 1 000 de locuitori din Lampedusa și i-au luat în sclavie. Un vizitator englez din secolul al XVIII-lea a găsit un singur locuitor pe insulă.

Prinții de Lampedusa – care au avut suficientă minte să rămână în palatele lor din Sicilia chiar și după ce li s-a făcut cadou acest titlu – au încurajat repopularea insulei. Astăzi, dacă denumirea ei mai spune și altceva în afară de nenorocirile recente cu care s-a confruntat, se datorează unui deținător

anume al titlului. Autorul *Ghepardului** a fost ultimul din linia de succesiune a prinților cu această titulatură. Dar pe insulă nu mai există nimic legat de el sau de lumea lui care să-i poarte numele. Grandoarea decadentă a barocului sicilian al scriitorului pare pe cât de departe este și în realitate de acest afloriment prăfos cu case simple și scunde. În zilele noastre, insula are vreo 5 000 de locuitori, concentrați în principal în jurul unicului port. Există o singură stradă comercială – Via Roma –, care duce la port, iar localnicii tineri își fac veacul în bande sau gonesc pe cele câteva străduțe ale orașului, câte doi pe un scuter. Bătrânele se adună pe băncile din jurul pieței orașului, în fața bisericii; bărbații se salută tot timpul unii pe alții, de parcă nu s-ar mai fi întâlnit de cine știe când. Este genul de loc din care orice tânăr italian ambițios ar face practic orice să evadeze. Și totuși, în fiecare zi, mii de oameni își riscă viețile, încercând să ajungă tocmai aici.

Desigur, oamenii fug de ani buni din Africa de Nord. Și, după cum atestă cimitirul de pe insulă, nu numai în ultima vreme traversarea s-a dovedit fatală pentru mulți. Sunt îngropați aici, alături de localnici, unii dintre cei care s-au îmbarcat cu destinația Lampedusa, dar a căror călătorie s-a sfârșit în mare. *Migrante non identificato. Qui riposa. 29 Settembre 2000***, scrie pe una dintre plăcile memoriale instalate de autoritățile locale. În prima parte a anilor 2000, în Lampedusa soseau în mod regulat ambarcațiuni ticsite cu imigranți originari nu numai din Africa

* *Il Gattopardo*, roman al scriitorului italian Giuseppe Tomasi di Lampedusa (1896–1957), publicat pentru prima oară postum, în 1958, a cărui acțiune se petrece în timpul așa-numitului *Risorgimento*, mișcarea pentru unificarea Italiei din secolul al XIX-lea (n.tr.).

** Imigrant neidentificat. Odihnește aici. 29 septembrie 2000 (it. în original) (n.tr.).

de Nord și subsahariană, ci și din Orientul Mijlociu și din Orientul Îndepărtat. Traficanții pretindeau bani grei pentru drumul cu barca, dar mulți oameni disperați plăteau pentru acea traversare scurtă oricât li se cerea. Cu o durată a călătoriei de mai puțin de o zi, oricât de prost ar fi sistemul de propulsie, a devenit cunoscută drept una dintre cele mai bune căi către o viață nouă. De îndată ce puneai piciorul pe Lampedusa, te găseai în Italia; și, odată ce ai ajuns în Italia, ești în Europa.

Este o primă perspectivă ciudată asupra continentului. Imigranții ale căror bărci se apropie de linia țărmului nu văd mare lucru care să deosebească destinația la care ajung de locurile pe care tocmai le-au părăsit. Cei care pătrund în golful orientat către sud găsesc un mic port, înconjurat de câteva magazine și cafenele liniștite, menite să-i primească și să-i hrănească pe turiștii italieni care veneau până aici să-și petreacă vacanțele. Pescuitul rămâne principala ocupație a insulei. Pe coloana înaltă care domină portul stă cocoțată o statuie a Madonei cu Pruncul și veghează asupra tuturor ambarcațiunilor care intră în și ies din rada portuară.

În primul deceniu din anii 2000, autoritățile locale au început să se îngrijoreze în legătură cu numărul mare persoane venite din Africa de Nord și au fost nevoite să construiască un centru de primire pentru acestea. Centrul inițial era gândit să poată găzdui până la 350 de persoane, în ideea că imigranții ar fi fost înregistrați rapid și trimiși apoi mai departe, cu bărcile, în Sicilia sau în Italia continentală, pentru evaluarea cererilor de azil. Dar noul centru s-a dovedit în scurt timp insuficient pentru acest scop, din cauza numărului mare de persoane care au început să sosească. La 500 de oameni, centrul este supraaglomerat. În anumite momente de la începutul anilor 2000, s-a întâmplat să găzduiască și câte 2 000 de oameni concomitent,

iar în jurul centrului s-a extins o tabără de corturi. În asemenea situații, resentimentele izbucnite pe plan local amenințau să devină o problemă.

În tot acest timp și oricât de strâmtorată ar fi fost, Italia a suportat, practic fără niciun ajutor din partea nimănui, povara financiară și umană a întregului proces. Lucru deloc surprinzător, guvernul italian a făcut inclusiv improvizații. Pe parcursul a ceea ce avea să fie ultimul deceniu la putere al colonelului Gaddafi* în Libia, italienii au încheiat un acord secret cu regimul acestuia, pentru returnarea africanilor care nu aveau dreptul de a rămâne în Italia și trebuiau deportați. Când au ieșit la iveală detaliile acordului, Italia a fost criticată de alte țări europene, practic într-un singur glas. Numai că această țară nu făcea decât să treacă prin genul de îngrijorări și compromisuri cu care avea să se confrunte ulterior toată lumea în Europa. Curând, și urmând un model cu care avea să se familiarizeze orice alt european, dacă nu era deja, aproape oricine ajungea pe Lampedusa rămânea în Italia. Chiar dacă oamenilor le erau analizate și respinse cererile de azil, făceau recursuri și erau respinse și acelea, chiar dacă erau emise ordine de deportare, ei tot rămâneau în Italia. Numărul celor nou-veniți era prea mare și întregul proces devenise deja mult prea costisitor ca să mai fie adăugate și costurile pentru niște repatrieri adesea forțate. Se ajunsese până acolo, încât, fie în cadrul unei încuviințări oficiale, fie ca parte a unei acceptări neoficiale a inevitabilului, se considera că returnarea în țara de origine era prea costisitoare nu numai din punct de vedere economic, ci și diplomatic. Mai

* Muammar Mohammed Abu Minyar al-Gaddafi (1942–2011), revoluționar și om politic libian, care a condus Libia cu mână de fier din 1969 până când a fost ucis în timpul așa-numitei „Primăveri arabe" (n.tr.).

simplu era să fie lăsați să se piardă printre ceilalți locuitori ai țării, eventual să încerce să se mute altundeva, prin restul Europei, dacă puteau, iar dacă nu, să rămână în Italia și să-și găsească singuri un fel în care să trăiască. Unii ar fi găsit o cale de a obține cetățenia. Cei mai mulți ar fi sporit rândurile economiei negre a Italiei sau a continentului, adeseori lucrând pe niște sume de bani nu cu mult mai mari decât ar fi putut obține și în țările lor – și de multe ori lucrând pentru bande de indivizi proveniți chiar din țările de unde veniseră ei înșiși, singurii cu care aveau vreo legătură în Europa.

În timp ce restul Italiei spera că imigranții aveau să se disperseze de-a lungul și de-a latul țării, centrul de primire de pe Lampedusa – situat chiar în spatele portului din insulă – se supraaglomera în mod constant și trebuia să vină cu niște răspunsuri. În anumite momente, situația devenea periculoasă. Izbucneau lupte și răzmerițe printre cei cazați în centru, adesea generate de rivalități interetnice. Deși centrul fusese conceput pentru a-i reține pe imigranți, aceștia au început să umble liberi prin oraș. Când autoritățile au încercat să-i împiedice să mai iasă pe poarta principală, unii dintre ei au spart gardul din spatele clădirii și au ieșit pe acolo. Centrul nu este gândit ca o închisoare, iar imigranții nu erau prizonieri. Ce anume erau și care era statutul lor au constituit o problemă care căpăta un aer de improvizație. Imigranții știau tot mai bine ce drepturi au și ce puteau sau nu puteau să facă autoritățile italiene cu ei.

Era firesc ca localnicii, care demonstraseră o extraordinară înțelegere și simpatie față de nou-veniți, să se lase descurajați uneori de numărul acestora. Într-un punct de aflux maxim, numărul celor care ajungeau pe insulă putea foarte bine să depășească în doar câteva zile numărul localnicilor. Și, cu toate că vânzătorii locali își plasau stocurile și așa limitate ultimilor

nou-veniți, iar uneori le mai făceau și daruri, autoritățile erau conștiente că trebuiau să fluidizeze cumva procedura de primire. Mai ales, trebuia să facă în așa fel încât să-i mute mai repede pe aceștia de pe insulă, să-i îmbarce și să-i transporte în Sicilia și pe continent într-un ritm ceva mai susținut decât reușiseră până atunci. Și asta se întâmpla în perioada fluxurilor relativ reduse din primul deceniu al anilor 2000, când imigranții ajungeau „cu picătura".

Din anul 2011, după așa-numita „Primăvară arabă"*, picăturile s-au transformat în șuvoi. În parte din cauza numărului de persoane care fugeau de schimbările de guverne și de tulburările civile. În parte din cauza ruperii înțelegerilor dubioase cu foștii dictatori care limitaseră anumite activități ale traficanților de persoane. Începând cu anul 2011, sute și, uneori, mii de oameni ajungeau zi și noapte pe Lampedusa. Veneau cu niște bărci de lemn șubrede, cu vase de pescuit vechi din Africa de Nord, cumpărate (sau furate) de contrabandiști, care-și obligau clienții să plătească „biletul" de traversare indiferent de cât de proastă era starea în care se găseau ambarcațiunile. N-a trecut mult și întrebarea ce era de făcut cu toate acele bărci a devenit o adevărată problemă pentru Lampedusa. Nemaiavând ce utilitate să dea tuturor acelor epave, autoritățile insulare le-au stivuit unele peste altele în spatele portului și în alte locuri de pe insulă – în ditamai cimitirele de vase compromise. Din când în când, în momentul în care se adunau mult prea multe, erau strânse la un loc și li se dădea foc.

Acel prim an al Primăverii arabe a constituit o perioadă deosebit de proastă pentru insulă. În timp ce se forma o coadă

* Denumire colectivă dată unei serii de proteste, revolte și rebeliuni armate îndreptate împotriva regimurilor dictatoriale din mai multe țări musulmane din Africa de Nord și Orientul Mijlociu, începută în decembrie 2010 în Tunisia (n.tr.).

la feribot de câte 500 de persoane care așteptau să fie preluate de pe Lampedusa, în același port soseau alte 1 000 de persoane. Începând cu anul 2011, în centrul de primire au fost înghesuite de multe ori între 1 000 și 2 000 de persoane în același timp. Și, bineînțeles, nu toți cei care porneau spre Europa reușeau să ajungă până pe insulă cu ambarcațiunile din ce în ce mai șubrede pe care-i urcau traficanții. Autoritățile locale au înființat tot mai multe cimitire pentru trupurile neînsuflețite care ajungeau pe insulă, identificându-le pe care puteau și îngropându-le pe celelalte cu o cruce și un număr de identitate atribuit cadavrului la sosire. L-am întrebat odată pe un localnic: „Unde sunt celelalte cadavre?", iar el mi-a răspuns „Și le-a păstrat marea pe cele mai multe".

Când a izbucnit războiul civil din Siria, tot în 2011, mulți dintre cei veniți erau sirieni, inclusiv unii mai bogați, din clasa mijlocie. Într-o zi, în portul Lampedusa a sosit un iaht plin cu sirieni bine îmbrăcați, care au coborât pe țărm și s-au dus, ca toți ceilalți, să fie luați în evidență. Dar după 2011 au venit sirieni dintre cei mai săraci, iar numărul lor s-a redus. Cei care veneau pe această cale povesteau despre o rută prin Egipt, care presupunea să treacă prin sisteme întregi de tuneluri, unde copiii aveau nevoie de măști de oxigen. Diversele grupuri etnice veneau pe rute diferite, dar aveau și așteptări diferite, și dorințe diferite. Cei mai mulți își exprimau dorința de a rămâne în Italia. Nu și eritreenii, probabil din cauza reminiscențelor legate de foștii lor stăpâni coloniali. Erau singurii care întotdeauna își exprimau dorința de a pleca mai departe spre nordul Italiei și restul Europei.

Așa cum au remarcat de la bun început unii observatori, demografia imigrației era sugestivă în sine. Circa 80% dintre nou-veniți erau bărbați tineri. Erau și copii, printre care și minori neînsoțiți, care le provocau cele mai mari îngrijorări

autorităților care-i întâmpinau. Copiii nigerieni care veneau singuri erau adeseori trimiși în Europa și cădeau victimă rețelelor de trafic de minori. Erau și femei, câteodată, cărora li se promisese, în general, că aveau să găsească de lucru odată ajunse în Europa. Întâmpinate de oamenii de contact ai traficanților fie în Italia, fie mai departe spre nord, care le împrumutau bani și cărora ele, prin urmare, le deveneau datoare, aflau abia în acest ultim stadiu al călătoriei că „slujbele" care le fuseseră promisese se reduceau, de fapt, la prostituție. Cei mai mulți știu cât de primejdioasă este o asemenea călătorie pentru orice femeie neînsoțită. Rar se întâmpla ca femei sau fete musulmane să vină singure.

Odată sosiți pe insulă, imigranții demonstrează cele mai variate comportamente. Cei cu bani merg la cumpărături pe Via Roma. Sirienii sunt cunoscuți pentru faptul că-și cumpără haine, imediat după sosire. Unii imigranți își cumpără alcool. Mulți cumpără imediat cartele telefonice și sună acasă, la familii, ca să le spună rudelor c-au ajuns în Europa și să facă aranjamentele necesare, cu ce oameni de legătură au acolo, pentru faza următoare a călătoriei.

Într-o zi, am întâlnit pe stradă trei tineri eritreeni, niciunul mai mare de 16 ani. Tocmai își cumpăraseră – și purtau cu mare mândrie – pălării de suvenir de pe insulă, pe care scria „Iubesc Lampedusa". Altădată, în piața din fața bisericii, opt băieți din Africa subsahariană păreau să urmeze instrucțiunile unui imigrant ceva mai în vârstă. Nu se integrau în peisaj. Dintre micile grupuri de imigranți care tot roiesc prin oraș, unii se străduiesc să-i salute pe localnici, făcându-le semn cu mâna sau din cap. Alții se strecoară pe străzi, uitându-se urât și părând cuprinși deja de resentimente. Prevalența copleșitoare a bărbaților tineri este observabilă peste tot. Au venit ca reprezentanți ai familiilor lor. Cu timpul, speră să poată să le

trimită bani. Mai mult ca orice, speră să fie capabili să-și aducă familiile alături de ei.

Până în 2013, afluxul crescuse atât de mult, încât guvernul a luat măsura neobișnuită de a-i duce cu avionul până în Sicilia sau în Italia continentală pe cei sosiți recent de pe insulă. În luna iulie a acelui an, papa Francisc a vizitat Lampedusa, aducându-i pe localnici în extaz. A aruncat o coroană de flori în mare și a ținut o slujbă în aer liber, pentru care a folosit ca altar o bărcuță pictată. Cu ocazia vizitei, papa a condamnat „indiferența globală" față de ceea ce se petrecea și a îndemnat lumea întreagă la o „retrezire a conștiințelor". Pentru locuitorii Lampedusei, aceasta era, în sfârșit, o recunoaștere cât de cât cuvenită a celor ce se petreceau pe insula lor.

Apoi, la 3 octombrie 2013, o ambarcațiune care pornise de la Misrata, din Libia, încărcată în principal cu imigranți din Africa subsahariană, s-a scufundat în largul coastelor Lampedusei. Paza de coastă italiană a salvat mai mult de 100 de imigranți, dar alți peste 300 de oameni s-au înecat. A urmat un teribil protest public. A fost proclamată o zi de doliu public în Italia, cu drapelele coborâte în bernă și cu păstrarea câte unui minut de reculegere în toate școlile italiene. Pe Lampedusa, cei mai mulți localnici au luat parte la o procesiune tăcută, cu lumânări aprinse, și la o slujbă de seară. Numărul cadavrelor recuperate din Mediterana era atât de mare, încât unul dintre hangarele micuțului aeroport de pe Lampedusa a fost transformat în morgă temporară.

A urmat și un puternic protest politic – nu numai în Italia, ci în întreaga lume. Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite, Ban Ki-moon, a spus că tragedia demonstra necesitatea creării „mai multor canale pentru o migrație sigură și ordonată". Scufundarea altor ambarcațiuni, în cursul aceleiași luni, s-a soldat cu zeci de morți și a declanșat reacții din ce în ce

mai puternice. Chemând Europa să acorde mai mult ajutor, prim-ministrul Maltei vecine s-a plâns că Mediterana devenea un „cimitir". În cele din urmă, comunitatea internațională a început să acorde atenție celor ce se petreceau pe mările din jurul insulei Lampedusa. Ca reacție directă, guvernul italian, cu un sprijin mai larg, a lansat programul Mare Nostrum*, care permitea marinei militare italiene să patruleze pe cei aproape 70 000 de kilometri pătrați din jurul insulei și să efectueze misiuni de căutare și salvare a ambarcațiunilor care transportau imigranți. Fregatele și elicopterele marinei erau susținute de rețele de radare costiere, totul costând guvernul italian în jur de 9 milioane de euro lunar. Organizațiile neguvernamentale au susținut această politică, trimițând reprezentanți la bordul navelor, pentru asistență în situațiile în care erau interceptate ambarcațiuni cu imigranți. Cu siguranță că programul a salvat multe vieți, dar a și creat probleme noi.

Printre acestea s-a numărat și faptul că traficanții de ființe umane care acționau din zonele necontrolate de pe coastele libiene nu mai aveau de ce să încerce să folosească ambarcațiuni măcar la fel de rezistente ca până atunci. Programul Mare Nostrum adusese granițele Europei încă și mai aproape de coastele libiene. Tot ce aveau de făcut de-acum traficanții era să lanseze orice barcă la apă. Dacă se întâmpla chiar să rămână pe linia de plutire, marina militară italiană ar fi întâmpinat-o la jumătatea distanței până la coastele Lampedusei, uneori chiar și mai aproape de Libia. Dacă ambarcațiunea cu imigranți era capabilă „să țină marea", nava militară italiană ar fi remorcat-o până în portul din Lampedusa. În mod normal, imigranții erau

* În limba latină, această formulă era utilizată pentru a desemna Marea Mediterană, mai ales după ce Imperiul Roman a reușit, în secolul I î.e.n., să cucerească teritorii situate de jur împrejurul mării, care a devenit o mare interioară (n.tr.).

întâi aduși la bordul vaselor italiene. Această operațiune, care a durat mai puțin de un an, a fost salutată, printre alte organisme internaționale, și de Organizația Internațională pentru Migrație (OIM), care a estimat ulterior că, în perioada respectivă, numai marina militară italiană a sprijinit în jur de 150 000 de oameni să ajungă în Europa. OIM a reiterat poziția oficială, potrivit căreia operațiunea italienilor nu a fost de natură să încurajeze și mai mulți oameni să vină pe continentul european.[1]

Cu toate acestea, ținând cont de numărul atât de mare de imigranți și fără nicio perspectivă de încetare a fenomenului, costurile programului Mare Nostrum s-au dovedit prea mari pentru statul italian, care se strecura nesigur printre diversele crize din zona euro. Așa se face că, după un an în care oficialitățile au cerut ajutor, dar au primit între foarte puțin și deloc, misiunea Mare Nostrum a fost cedată agenției pentru paza coastelor și a frontierelor Uniunii Europene, Frontex, sub denumirea „Operațiunea Triton". Și acest program căuta bărcile pornite în traversare din Africa de Nord și fie le oferea imigranților asistență chiar la bordul navelor Frontex, fie le remorca ambarcațiuni până în portul insulei Lampedusa ori până în porturi siciliene precum Augusta, devenit și el o destinație pentru mulți imigranți. În toată această perioadă, Frontex și diverse oficialități au continuat să nege că operațiunea ar fi avut vreun rol de încurajare a imigrației.

Și totuși, cum ar fi putut să n-o încurajeze? De-o parte a Mediteranei erau oameni din tot nordul Africii, din Orientul Mijlociu și din cel Îndepărtat, dintre care unii călătoriseră cu lunile, numai ca să ajungă pe coastele Libiei și să pornească în această ultimă fază a periplului lor prin lume. Cu siguranță că ajungeau și până la ei vești despre politicile guvernului italian și despre atitudinile europenilor. Acest lucru le oferea traficanților de oameni avantaje considerabile. Nu în ultimul rând, cu cât era

cererea mai mare, cu atât mai mari erau taxele pe care puteau să le ceară și cu atât mai mulți oameni puteau înghesui pe bărci. Povești despre comportamentul acelor traficanți au fost aduse cu ei, fără îndoială, de imigranți, dintre care unii plătiseră până la 4 000 de euro numai pentru „biletul" de traversare. Numai că rar se întâmpla ca aranjamentul să fie cinstit. Violurile erau la ordinea zilei, mai ales asupra femeilor – indiferent dacă erau însoțite sau nu. Mulți imigranți ajungeau în Libia, unde li se mai cereau și alți bani, peste ceea ce plătiseră deja. Li se luau bunurile personale. Unii povesteau despre cum se foloseau traficanții de telefonul mobil al câte unui imigrant ca să filmeze cum îl băteau și torturau. După care înregistrarea era trimisă familiei acelui imigrant, însoțită de amenințarea că mai urmau și alte torturi dacă rudele lui nu trimiteau alți bani. Oficialitățile care-i înregistrează pe imigranți la sosirea în Italia știu unde se află casele conspirative ale traficanților, dar nu se poate face practic nimic pentru pedepsirea bandelor aflate pe teritoriul libian.

Cu toate că lumea îi vede pe toți acești oameni drept „imigranți" sau „refugiați", în rândurile lor sunt persoane foarte diferite, de origini diferite și cu motive diferite de a face aceeași călătorie. Demonstrează acest lucru ierarhizarea care funcționează printre imigranți, chiar și atunci când se află în bărci, pe mare. Rasismul a devenit o rutină în cadrul diferitelor grupuri și între acestea. De pildă, tunisienii și sirienii îi privesc de sus, disprețuitor, pe cei proveniți din Africa subsahariană – și nu doar metaforic. Atunci când ambarcațiunile pornesc pe mare, locurile cele mai bune – cele de la prova și de pe punte – sunt ocupate de reprezentanții acestor grupuri care o duc mai bine, provenite din Orientul Mijlociu și din Africa de Nord. Eritreenii, somalezii și alții stau pe jos sau chiar în picioare în cala vasului. Dacă barca se scufundă, aceștia din urmă sunt primii și au cele mai mari șanse să se înece.

În vara lui 2015, în timp ce mă aflam pe Lampedusa, mi s-a întâmplat să stau de vorbă cu doi eritreeni, care să fi avut puțin sub sau peste 20 de ani și care stăteau în tăcere așezați la marginea portului, unde-și treceau degetele de la mâini printre cele de la picioare și priveau peste marea pe care tocmai ce o traversaseră. În timp ce vasele uriașe ale marinei militare păreau să urmeze linia orizontului din zare, mi-au arătat ambarcațiunea cu care sosiseră în săptămâna dinainte, aflată între navele guvernamentale italiene din port. Văzând-o așa, printre bărcile vechi și uzate care se aventuraseră în larg de pe coastele Libiei, părea destul de capabilă să țină marea. Fusese zărită de paza de coastă și escortată în port de un elicopter, secondat de bărci de salvare. Cei doi tineri eritreeni călătoriseră în locul cel mai afund, în bezna calei, dar iată că barca lor se menținuse pe linia de plutire, așa că și ei rămăseseră în viață.

Angajații ONG-urilor a căror sarcină este să-i recupereze pe acești oameni de pe bărcile șubrede în largul mării spun povești cumplite. Când este zărită pe mare o barcă, în orice moment al zilei sau al nopții, iar ei nu se află pe un vas oficial, au la dispoziție o oră, cel mult două, ca să ajungă în port. Unul dintre ei spunea că, atunci când imigranții urcă pe vasul marinei militare în larg sau pun piciorul pe uscat, în port, li se spune: „Sunteți în Italia!". Pe urmă, li se dau asigurări că se află în deplină siguranță. Cu excepția eritreenilor, cum spuneam, cei mai mulți se arată fericiți și zâmbitori. În țările de unde vin acești oameni, oficialitățile, și mai ales polițiștii, sunt priviți cu mare suspiciune, așa încât este foarte important ca imigranții să fie asigurați de alte persoane că aici, în Europa, oficialitățile și poliția lucrează, de fapt, în favoarea lor. O angajată a unui ONG spunea că primul lucru pe care li-l spune imigranților, în momentul în care-i vede urcați la bordul navei militare în larg sau coborâți pe docul din portul Lampedusei, este, pur și simplu: „Bun venit în Europa!".

După tot ce au avut de îndurat acești oameni, chiar și înaintea călătoriei pe mare atât de nesigure din Africa de Nord, nu e deloc surprinzător că mulți ajung pe insulă epuizați și traumatizați. Unii și-au pierdut, poate, vreun membru de familie în cursul traversării. În 2015, o namilă de bărbat nigerian stătea pe jos, în port, și lovea cu pumnul în beton, plângând ca un copil. Ambarcațiunea cu care pornise pe mare se scufundase și, cu toate că-și salvase unul dintre copii, nevasta și un alt fiu se înecaseră chiar sub ochii lui.

Și totuși vin, conștienți de riscuri, pentru că, dincolo de toate poveștile cu bărci scufundate și oameni morți la bord, majoritatea celor care se îmbarcă rămân pe linia de plutire, ajung în apele teritoriale italiene și, odată sosiți acolo, devin cetățeni europeni. Indiferent dacă fug de persecuții politice, religioase ori dogmatice sau dacă urmăresc să-și facă o viață mai bună în lumea dezvoltată, cu toții solicită azil. Mulți au motive serioase și e de datoria Italiei să le ofere azil: în temeiul Convenției de la Geneva și al Acordului de la Dublin* al Uniunii Europene, prima țară în care ajunge un imigrant și solicită azil este țara care trebuie să-i evalueze cererea și să-i acorde protecție. Dar adevărul trist este că nu există aproape nicio metodă prin care să se poată stabili cine este fiecare și ce este adevărat din ce spune. Dacă afluxul de solicitanți de azil n-ar fi la nivelurile la care se menține de ani buni, amprentarea, intervievarea și tot ce mai urmează ar putea fi judecate cu atenție. Poveștile invocate ar putea fi verificate și urmărite la surse. Dar, cum imigranții ajung în ritm susținut și în număr mare, nu a existat niciodată timp pentru așa ceva.

* E vorba de mai multe reglementări încheiate la Dublin începând cu anul 1990, apoi lărgite și adoptate de tot mai multe state ale Uniunii Europene, privitoare la solicitarea și acordarea de azil politic, economic, social (n.tr.).

Alte două elemente înrăutățesc și mai mult situația. Mulți dintre cei care sosesc – uneori, marea majoritate – înadins nu-și aduc niciun fel de acte de identitate cu ei, pentru că este în avantajul lor să rămână neidentificați. Pentru că agențiile guvernamentale implicate nu dispun de timpul necesar, oamenii pot pretinde că au alte vârste, că sunt alte persoane sau chiar că provin dintr-o altă țară. Când s-a răspândit vestea că un anumit grup avea prioritate la coada pentru azil – de pildă, sirienii –, mulți s-au declarat sirieni, cu toate că unii dintre cei care lucrau cu și pentru refugiați au remarcat că aceștia nu vorbeau niciunul dintre dialectele siriene și nu știau absolut nimic despre țara din care pretindeau c-ar fi provenit.

Acest fenomen se datorează, cel puțin în parte, organizațiilor neguvernamentale care susțin orice fel de imigrație în Europa ca parte a mișcării „lumea fără frontiere". Când afluxul de imigranți a început să crească, în anii 2010, unele grupuri de ONG-uri au decis să-i ajute pe imigranți încă dinainte ca ei să ajungă în Europa. Viitorilor candidați la statutul de european le-au fost oferite informații ușor de accesat pe internet și aplicații pe telefoanele mobile care să-i ghideze în cursul procesului. Ghidul cuprindea sfaturi: unde să se ducă și ce să spună, odată ajunși acolo. Lucrătorii din linia întâi au remarcat că, pe măsură ce trece timpul, imigranții posedă o cunoaștere tot mai clară în legătură cu ce li se va întâmpla și la ce trebuie să se aștepte. În parte, acesta e rezultatul veștilor ajunse în țările lor de origine de la cei care și-au încheiat călătoria cu succes. Dar se datorează și existenței unei mișcări întregi care caută să-i învețe pe imigranți cum să rămână în Europa, indiferent de cât de îndreptățite sunt cererile lor de azil. Toate aceste grupuri pleacă de la prezumția corectă că Italiei secolului XXI îi lipsesc și banii, și timpul, și voința de a cerceta minuțios fiecare asemenea cerere. Sigur că există oameni cărora li se respinge cererea de azil, decizie la care ei pot

face recurs. Și totuși, chiar dacă solicitarea este respinsă și la recurs, rareori mai urmează ceva. Cu greu se poate găsi vreun caz în care să fi fost trimis înapoi în țara de origine cineva care a ajuns în Italia și i-a fost refuzat dreptul de ședere. Foarte rar se întâmplă și ca o persoană condamnată în Italia, pentru cine știe ce infracțiune, să fie repatriată. Chiar și într-un asemenea caz, ștacheta e fixată, de obicei, amețitor de sus. Este mai ușor să lași pe oricine să se piardă printre italieni, apoi printre ceilalți europeni, decât să te menții pe linia unei aplicări dure a legii. Adevărul este că, dacă ai supraviețuit până în apele din jurul insulei Lampedusa, rămâi în Europa definitiv.

Bineînțeles, chiar și pe cei care mint în cererea de azil îi așteaptă o viață infinit mai bună decât cea pe care o lasă în urmă. Din Lampedusa este ușor să-ți imaginezi tot felul de planuri de distribuire echitabilă și armonioasă în Europa a acestui val imens și continuu de oameni. Însă oricine cunoaște fie și numai Italia știe că nu-i chiar așa. Lăsându-i la o parte pe acei puțini imigranți de la început, mai bine situați, marea majoritate a celor care sosesc în ultima vreme vor ajunge, până la urmă, să doarmă pe lângă pereții gării de la Milano sau în vreo parcare din Ravenna. Cei mai norocoși dintre ei vor ajunge să lucreze pentru diferite bande sau încercând să vândă imitații de produse de lux pe podurile Veneției sau pe străzi lăturalnice la Napoli. Ori de câte ori văd câte un polițist sau lumina roș-albastră a unui girofar de poliție, își adună în mare grabă gențile contrafăcute sau își închid repede rucsacii pe rotile, plini cu ochelari de soare copiați după mărci importante, și se fac nevăzuți. Poate că sunt mai bine protejați, mai liberi și mai în siguranță decât erau la ei acasă, dar nu se poate spune că-i așteaptă un viitor strălucit.

Iar Lampedusa e doar o insuliță. În ultimii ani, bărci ticsite cu imigranți au acostat și pe insulele cele mai apropiate de

Lampedusa, inclusiv în Malta și Sicilia. Numai în 2014 – anul dinainte să „înceapă" criza imigrației –, 170 000 de oameni au sosit în felul acesta. Oficialitățile vorbesc despre rezolvarea problemei prin eliminarea vidului de putere din Libia. Dar uită că afluxul de imigranți a continuat chiar și în perioada în care guvernele europene – inclusiv cel francez – îl mituiau pe Gaddafi. Și mai uită ceva: că bărcile nu pleacă numai din Libia, ci și din Egipt, Algeria și Tunisia. Mai mult decât atât, aici avem de-a face cu o singură rută. La capătul de vest al Mediteranei, mai există o rută, complet diferită, care duce din Maroc în Spania. Imigranții se revarsă de zeci de ani peste cea mai îngustă întindere de apă dintre Africa și Europa, strâmtoarea Gibraltar. Și deși, dintre toate guvernele din Africa de Nord, Marocul are de departe cele mai bune relații cu orice țară europeană – prin urmare, și cele mai bune șanse de a încheia înțelegeri prin care să fie contracarată activitatea traficanților de carne vie –, imigrația către Spania pare să nu poată fi oprită. Ba chiar, la începutul anilor 1990, imigrația pe această rută s-a dovedit a fi doar o anticipare a ceea ce avea să urmeze. În perioada aceea, tariful obișnuit al traficanților pentru parcurgerea unui braț de mare lat de 10 mile marine – circa 19 kilometri – era de 600 de dolari americani. Atunci, ca și acum, ambarcațiunile ieșeau în larg zilnic, iar cadavrele celor care nu-și încheiau călătoria (fiindcă adeseori traficanții îi obligau pe imigranți să parcurgă înot ultima porțiune a traversării) erau aduse la țărm pe plajele Spaniei.

Atunci, ca și acum, mișcarea nu era numai continuă, ci și dublată de diversitate. Un raport din 1992 documenta faptul că, din cei 1 547 de imigranți ilegali reținuți într-un interval de zece luni de autoritățile spaniole numai în orașul Tarifa din sudul extrem al Peninsulei Iberice, 258 erau etiopieni, 193 liberieni și 64 somalezi. După cum sublinia raportul, „știrea despre noua

rută s-a răspândit până mult dincolo de granițele Marocului, printre cei reținuți numărându-se nu numai algerieni și din ce în ce mai mulți indivizi originari din Africa subsahariană, ci și filipinezi, chinezi și chiar, uneori, câțiva est-europeni". Dintre cei care evadau pe această rută, unii fugeau de oprimare, dar alții căutau, pur și simplu, locuri de muncă și o viață mai bună. După cum s-a exprimat Santiago Varela, adjunctul din acea vreme al ministrului spaniol de interne, „În Africa de Nord există o problemă structurală. Nu știm cum va evolua situația politică și economică de acolo. Iar presiunea demografică este una enormă." Se referea la o situație în care, chiar și atunci, 70% din populația marocană aveau sub 30 de ani, iar nivelul oficial al șomajului urcase la 17,5%. „Deocamdată nu se poate compara problema noastră cu cea din alte state europene", spunea Varela. „Dar este un avertisment pentru ce se poate întâmpla și aici în viitor. Spania a trecut foarte repede de la statutul de țară a emigrației la cel de destinație pentru imigranți."[2]

Varela vorbea după o perioadă când nord-africanii care se îndreptau înainte spre Franța și Belgia își căutau acum slujbe în Italia și Spania, într-un moment în care aceste țări nu mai cereau vize. Imigranții puteau intra în oricare dintre ele ca turiști, după care să-și continue călătoria către tot restul Europei. Iar în parte acest factor de atracție era, încă de pe atunci, angajamentul Europei de a relaxa granițele interne, facilitând libera mișcare odată ce ajungeai pe continent. În anii 1990, eforturile de a reduce numărul intrărilor ilegale erau zădărnicite de refuzul Marocului de a primi înapoi pe oricine părăsise țara, dacă nu era marocan. Astfel, după cum sublinia un funcționar spaniol, chiar dacă reușea guvernul să descurajeze afluxul de bărci pline cu imigranți, „aceștia vor găsi alte căi de intrare. Vor utiliza bărci mai mari și vor acosta în altă parte, nu

aici. Vor încerca prin Italia sau Portugalia. Câtă vreme acolo va fi o asemenea sărăcie, nu vor înceta să vină."[3]

Deşi eforturile de a stăvili afluxul de imigranţi au cunoscut succese mai mari în Spania decât în Italia sau Grecia, şuvoiul continuă să se reverse până în ziua de astăzi. În anii 2010, ele s-au concentrat asupra enclavelor spaniole din Africa de Nord, Melilla şi Ceuta, revendicate de Maroc, ale căror poziţii rămân foarte avantajoase pentru oricine caută să-şi croiască drum în Europa. Strădaniile neîntrerupte ale imigranţilor de a crea breşe în gardurile de metal şi zidurile care înconjoară cele două enclave provoacă ciocniri cu poliţia şi frecvente răzmeriţe. În acelaşi timp – şi oricât de puternice rămân presiunile asupra celor două enclave –, bărcile cu imigranţi continuă să se aventureze peste mare către Spania continentală sau către diverse palme de teritoriu spaniol, cum este insuliţa Alborán*. În decembrie 2014, pe o mare agitată, o ambarcaţiune cu peste 50 de persoane din Africa subsahariană a pornit din apropiere de Nador, un oraş din nordul Marocului, către coastele sudice ale Spaniei. Căpitanul camerunez, musulman, a dat vina, pentru vremea câinoasă, pe un pastor nigerian creştin, care se ruga la bordul bărcii. Căpitanul şi oamenii lui din echipaj l-au bătut pe pastor şi l-au aruncat peste bord, pe urmă i-au luat la verificări pe ceilalţi pasageri, i-au identificat pe creştini, i-au bătut şi pe aceştia şi i-au aruncat peste bord, în acelaşi mod.[4]

Este, şi aceasta, o rută importantă, care a existat mulţi ani şi care, o dată în plus, nu aduce nimic nou, în afară de scara la care se desfăşoară fenomenul. Către acest alt capăt al Mediteranei s-a întors atenţia lumii în anii de vârf ai crizei.

---

* Insulă de mici dimensiuni (0,07 km^2) situată mai aproape de coastele Marocului decât de ale Spaniei, cucerită de spanioli în 1540 de la piratul tunisian Al-Borani. Pe insulă se află doar o garnizoană a marinei militare spaniole şi un far (n.tr.).

Capitolul 5

„Am văzut de toate"

La fel ca în insulele italiene, bărcile tot vin pe insulele Greciei de ani buni. Și tot la fel ca italienii, de ani buni, autoritățile grecești caută să rezolve singure această problemă. O dată în plus, greu s-ar fi putut găsi o țară mai nepotrivită să facă față unei asemenea provocări. În 2015, economia grecească se afla deja de șase ani într-o criză a rambursării datoriilor. În timp ce se lupta cu măsurile economice aspre impuse de celelalte țări din zona euro, în fruntea cărora se afla Germania, Grecia se mai lupta și cu o criză umanitară aflată în plin avânt de-a lungul coastelor ei franjurate.

La fel cum s-a întâmplat pe insulele italiene, imigrația și-a văzut de-ale ei timp de ani buni înainte ca restul continentului să înceapă măcar să dea atenție fenomenului. Și fel ca Lampedusa italiană, insulele grecești sunt prizoniere nu numai ale proximității lor geografice de un alt continent, ci și ale propriei istorii. Fiindcă zeci de insule grecești se află la distanțe mici de linia de coastă a Turciei, cele din partea de nord a Mării Egee și din așa-numitul arhipelag Dodecanez devin puncte inevitabil mai vulnerabile ale continentului decât insulele mai apropiate de coastele Africii de Nord. Ca și Italia, insulele grecești erau deja atât de sleite de probleme financiare și sociale când s-a amplificat afluxul de imigranți, încât și acestea i-au împins

spre continent, în speranța că-și vor continua drumul mai departe către nord, lăsând în urmă Grecia și îndreptându-se către tot restul Europei.

De-a lungul istoriei, porțiunile acestea de linie de coastă au fost nefiresc de vulnerabile, chiar și după standardele regiunii. Este motivul pentru care toată lumea – bizantinii, otomanii și alte neamuri – s-a luptat pentru insulele respective și le-a stăpânit în diferite momente. Din extremul nord al insulei Lesbos, Turcia se vede mai clar decât se văd cele mai multe insule grecești unele de pe altele. Cinci mile nautice – 9 kilometri –, atât de lat este brațul de mare ce separă această parte a Europei de Turcia. Se poate înțelege de ce traficanții de oameni îi păcălesc pe cei care-și pun soarta în mâinile lor, că ultima porțiune a călătoriei până în Europa e practic totuna cu a traversa un râu. Deși o asemenea traversare durează mai puțin decât drumul din Africa de Nord până pe insula italiană Lampedusa, costul curent al ultimei părți a călătoriei pe această rută către Europa este de 1 500 de dolari. Iarna, când marea poate să devină agitată, unii dintre cei momiți până pe țărm văd epava de ambarcațiune care le este oferită și refuză categoric să se urce la bord. Li se spune că, dacă nu vor să se urce, tot vor trebui să plătească suma convenită, de 1 500 de dolari, plus alți 1 500 de dolari pentru barca în care vor accepta să se urce.

Odată ce li se dă brânci de la țărm, acestor bărci le ia între 90 de minute și două ceasuri ca să ajungă în Grecia. Spre deosebire de cei care transferă oameni din Libia în Italia, traficanții din Turcia nu-și bat capul să facă rost de bărci de lemn pentru o traversare atât de scurtă. Le preferă pe cele de plastic, iar acestea nu pot fi puse pe foc, așa cum se face cu cele de lemn, după ce sunt clădite, din când în când, sub forma unor gigantice ruguri funerare, la țărmul Lampedusei. Nici nu pot fi reciclate pe insula pe care ajung, atât de ieftin e genul de material

plastic din care sunt făcute. Drept urmare, din când în când, mormane uriașe de asemenea bărci sunt încărcate la bordul câte unui vas mai mare și trimise în Grecia continentală, să fie reciclate acolo. Dar, bineînțeles, orice barcă se poate scufunda, indiferent dacă vremea e bună sau rea.

La fel cum s-a întâmplat cu locuitorii Lampedusei, în toți acești ani în care lumii întregi puțin i-a păsat de ce pățeau localnicii de pe insulele grecești, ei au răspuns cu sentimente filantropice și istoricești, conștienți nu numai de ce se întâmpla pe moment, ci și de propriul lor trecut. Multe dintre familiile de insulari au amintirile lor legate de migrație. Când s-a sfârșit războiul greco-turc, în 1922, insulele grecești situate cel mai aproape de țărmul Turciei au fost invadate de cetățeni greci care fugeau din Asia Mică. Peste 3 000 000 de greci au părăsit actualul teritoriu al Turciei, trecând prin insule ca Lesbos, unde, în prezent, unul din trei locuitori e descendentul unora dintre acei refugiați. În zilele în care așa-zisul „râu" dintre Turcia și Lesbos e împânzit de bărci, care seamănă cu o armadă în miniatură, unul dintre primele locuri pe care-l zăresc mulți imigranți e sătucul Skala Skamnias de pe coasta cea mai nordică a Lesbosului. Micuțul port, cu câteva restaurante-bar care parcă ar ține în brațe golfulețul, și capela tot atât de mică de pe promontoriul său, de câțiva refugiați din 1922 au fost construite.

Și totuși, chiar dacă mișcările de populație și migrația sunt cuvintele care au marcat existența tuturor acestor insule timp de secole, ceea ce se întâmplă în ultimii ani e ceva nou. Nu doar în privința regularității cu care a tot crescut numărul celor sosiți, ci și a locurilor de unde vin. Deși puțini sunt insularii care insistă asupra distincției, nou-veniții nu sunt greci care fug de vreun conflict din străinătate și se întorc la ei acasă. E vorba de oameni care fug de conflicte în desfășurare la mare distanță și

care adesea trec, în periplurile lor, prin mai multe țări unde nu-i paște niciun pericol. Printre ei se numără din ce în ce mai mulți care fug de sărăcie, de lipsa locurilor de muncă ori a perspectivelor, care văd Europa ca fiind răspunsul pentru toate problemele lor și Grecia, drept calea lor de a ajunge în Europa.

La fel cum s-a întâmplat la punctele de intrare în Italia, afluxul către insulele grecești s-a intensificat în siajul Primăverii arabe și mai cu seamă după izbucnirea războiului civil sirian. Dar, tot ca în Italia, nou-veniții proveneau și de mai departe – din țări cu insurgențe și guvernări nesigure, în special din Afganistan, dar și din țări aliate puterilor europene și care aveau guvernări după toate aparențele stabile, precum Pakistanul. Acest aflux de oameni care-și croiseră drumul prin patru sau cinci țări până să ajungă la punctele de îmbarcare de pe țărmurile Turciei era alimentat și de cei care veneau din Africa, pe calea mai lungă și mai dificilă.

Chiar și în Grecia însă, unde ajungeau de ani buni valurile de imigranți, totul s-a schimbat în 2015. Nu pentru că în Orientul Îndepărtat, în Orientul Mijlociu sau în Africa s-ar fi întâmplat ceva nou, ci pentru că se întâmplase ceva departe spre nord, în Germania.

Programele de știri, care le spuneau celor din Africa și din Orientul Mijlociu cum se trăia în Europa, le spuneau, bineînțeles, și europenilor cum arătau viețile oamenilor din Africa și din Orientul Mijlociu. Și puține lucruri au creat o emoție mai puternică, la jurnalele de știri de seară, decât poveștile cu bărci care se răsturnau și se scufundau în apele Mediteranei – despre cum se transformau mările aflate la sud de Europa în vaste cimitire acvatice. După anul 2011, asemenea povești de viață, despre toată nefericirea umană, care îi impresionaseră deja pe italieni și greci, au început, ușor-ușor, să fie remarcate și în restul Europei.

Și nicăieri n-au fost mai comentate și privite cu mai mare îngrijorare decât în Germania. Dar ceea ce avea să se întâmple s-a desfășurat pe un fundal nicidecum propice. O creștere bruscă a numărului de imigranți veniți în Germania însemna că, încă din 2014, nivelul imigrației atinsese cel mai înalt nivel din ultimii 20 de ani. S-a estimat că, în anul respectiv, 200 000 de persoane au solicitat azil în Germania. Ca reacție, unii germani au început să fie preocupați de propria siguranță și îngrijorați de chestiuni identitare. Cum ar fi putut Germania să facă față, dacă trebuia să primească într-un asemenea ritm refugiați și solicitanți de azil, care veneau să se adauge după deceniile în care țara își deschisese deja frontierele – ca toată lumea, de altfel – pentru cei care fuseseră, din motive cinstite sau nu, primiți ca muncitori străini? La ce impact asupra țării lor ar fi trebuit să se aștepte, în condițiile în care cei mai mulți dintre acești nou-veniți erau și de credință musulmană? În cursul anului 2014, aceste preocupări, adesea rostite în particular, au început să se audă ceva mai sonor și pe străzi. La Dresda și în alte orașe germane s-a constituit o mișcare a celor care se declarau împotriva islamizării Occidentului, Pegida*, care obiecta față de o asemenea creștere bruscă a imigrației.

În mesajul ei de Anul Nou de pe 31 decembrie 2014, Angela Merkel a criticat în mod special astfel de mișcări. Germanii, a insistat ea, nu trebuia să fie mânați, în inimile lor, „de prejudecăți, de răceală sau de ură", așa cum se întâmpla în cazul acestor grupări. În schimb, îi îndemna pe germani să dea dovadă de o nouă și cuprinzătoare deschidere față de refugiați. Merkel explica că războaiele și crizele de la nivel mondial erau de natură să aducă

* Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes (Europenii patrioți contra islamizării Occidentului) – mișcare politică naționalistă germană, de extremă dreaptă, opusă de principiu islamizării țării și a continentului (n.tr.).

„mai mulți refugiați decât ne-a fost dat să vedem de la al Doilea Război Mondial încoace. Mulți au scăpat literalmente din ghearele morții. Se înțelege de la sine că-i ajutăm și-i primim pe oamenii care-și caută la noi refugiul." Mai mult decât atât, a vorbit despre demografia Germaniei și a explicat că, „de vreme ce populația îmbătrânește", imigrația, care-i îngrijora pe mulți, avea să se dovedească, de fapt, „un câștig pentru noi toți".[1] În luna mai a anului următor, ministrul federal de interne, Thomas de Maizière, a anunțat la Berlin că autoritățile se așteaptă ca în cursul anului să ajungă în Germania 450 000 de refugiați.

Apoi, în iulie 2015, latura umană a fenomenului imigrației a răbufnit în presa germană, sub chipul unei tinere palestiniene de 14 ani, a cărei familie părăsise Libanul. În cadrul unui program interactiv de televiziune, care presupunea o sesiune de întrebări și răspunsuri între copii și cancelarul federal german, transmis în direct de la Rostock, fata i-a spus Angelei Merkel că se temea că familia ei risca să fie deportată. Răspunsul cancelarului federal a condensat în el dificultatea de a reconcilia între ele înțelegerea umană firească și o problemă politică mai vastă. I-a spus fetei așezate față-n față cu ea că părea „o persoană foarte simpatică", dar apoi a ținut să adauge că „politica e dură". În Liban se aflau și alte mii și mii de persoane, i-a spus cancelarul, și, dacă Germania spunea „puteți veni cu toții" și veneau fie și numai toți cei aflați în Africa; atunci fata trebuia să-și dea seama că Germania „nu poate face față" unui asemenea aflux. Merkel a promis că dosarele cazurilor aveau să fie analizate mai rapid, însă era clar că vor fi oameni care „vor trebui să plece înapoi". Pe urmă, în genul acela de moment de tensiune dătătoare de fiori mai degrabă reci, despre care producătorii și prezentatorul și-au dat seama de îndată că avea să ajungă la toate emisiunile de știri de seară, în timp ce Merkel se pregătea să primească o altă întrebare, s-a auzit un sunet dinspre tânăra

palestiniană. Începuse să plângă. Angela Merkel s-a dus către ea, s-o consoleze. A urmat o dispută cu prezentatorul, care a sperat, pare-se, c-ar fi putut obține o amnistie în direct. Merkel avea în minte, în mod cert, recenta afluență de imigranți în Grecia și Italia. Dar o mare parte a mass-mediei germane, cucerită de poveștile personale ale imigranților, a criticat-o pe Merkel pentru „răceala" răspunsului său. Răceala cu pricina, dacă despre așa ceva fusese vorba în emisiune, a părăsit-o curând.

Cum atât Grecia, cât și Italia le-au permis nou-veniților să treacă mai departe spre restul Europei, în luna următoare, Ministerul de Interne german și-a și revizuit estimarea pentru numărul de persoane așteptate să ajungă în Germania în 2015: până la 800 000, adică de peste patru ori mai mult decât numărul înregistrat în 2014. După numai o săptămână, ministerul și Oficiul Federal pentru Migrație și Refugiați au luat în discuție întrebarea cum aveau să procedeze cu toți acei oameni care soseau în Germania prin Grecia și Ungaria. Să-i trimită înapoi în Ungaria, cum s-ar fi cuvenit, în virtutea protocoalelor corespunzătoare? S-a ajuns la un acord să nu fie returnați. La 25 august, acest lucru a fost anunțat pe rețeaua de socializare Twitter de către Oficiul pentru migrație, care spunea că: „În prezent și în mare măsură, nu mai aplicăm procedurile de la Dublin în cazul cetățenilor sirieni". Mesajul a făcut rapid înconjurul lumii. Apoi, în ultima zi a lunii august, cancelarul federal Angela Merkel a făcut cea mai importantă declarație a ei. În fața unui auditoriu format din jurnaliști străini acreditați la Berlin, ea a afirmat că: „Meticulozitatea germană e super, dar acum e nevoie de flexibilitatea germană". Europa întreagă „trebuie să se miște și statele ei trebuie să împartă responsabilitatea în privința refugiaților aflați în căutare de azil. Drepturile civile universale au fost, până acum, legate strâns de Europa și de istoria ei. Dacă Europa dă greș în chestiunea refugiaților, legătura

ei strânsă cu drepturile civile universale se va spulbera. Nu va mai fi Europa pe care ne-o imaginăm."[2] În felul acesta, cancelarul federal german deschidea ușile Europei, iar cuvintele de încurajare pe care le-a adresat conaționalilor ei au fost unele de ordin motivațional: *Wir schaffen das* („Putem face asta"). Merkel a insistat că Germania era suficient de puternică și politic, și economic, pentru a reuși să se achite și de această sarcină, așa cum reușise să se achite și de sarcinile asumate în trecut. O bună parte a mass-mediei a susținut-o. „Merkel cea hotărâtă", a titrat *The Economist*, proclamând, în articolul care urma după acest titlu, că: „În chestiunea refugiaților, cancelarul federal german Merkel se arată bravă, decisă și corectă"[3].

Cu toate că decizia nu-i aparținea numai Angelei Merkel, declarația plină de forță a cancelarului federal german a făcut ca întregul continent să se alinieze în spatele ei, indiferent de ce voiau reprezentanții acestuia. Într-o Europă ale cărei frontiere fuseseră deschise larg și în care libera circulație devenise un principiu doctrinar, deplasarea în masă a unor persoane din afară a început să creeze probleme la scară continentală. Vecinii Germaniei au constatat că sute de mii de oameni treceau pe teritoriile lor, în drum către nord și către teritoriul german. Pe parcursul anului 2015, în jur de 400 000 de imigranți au străbătut numai teritoriul Ungariei. Mai puțin de 20 dintre ei s-au oprit și au cerut azil în Ungaria. Și acest imens val uman s-a revărsat și peste restul Europei. Zeci de mii de locuitori din Balcani, care altfel nu reușiseră să găsească o metodă legală prin care să migreze către nord și către Germania, s-au alăturat marilor mase de oameni care veneau de la sud și treceau prin țările lor. În același timp, a luat proporții chiar și mișcarea cu destinația și mai departe spre nord. Guvernul suedez a făcut cunoscută o creștere spectaculoasă a propriei disponibilități de a primi afluxul, așa că în scurt timp mii de persoane se îndreptau

zilnic spre Danemarca, uneori cu gândul de a rămâne acolo, în loc să meargă mai departe spre Suedia. În cursul anului 2015, peste 21 000 de persoane au făcut cerere de azil în Danemarca (de trei ori mai mulți decât cu doi ani înainte), dar mult mai mulți au ajuns până în Suedia. Sigur c-au existat și obiecții și desigur că au existat și cei care au protestat de-a dreptul împotriva unei asemenea politici. Dar, în acel moment crucial, o mișcare ce risca să devină depersonalizată, prin simplul ei nivel numeric, a căpătat brusc o față umană.

Exact la sfârșitul acelui august, când începuse să se facă auzită o vagă opoziție internă față de politica Angelei Merkel, pe o șosea din Austria a fost găsit un camion abandonat, în care se aflau cadavrele a 71 de imigranți morți, chiar înaintea sosirii cancelarului federal german la Viena, unde urma să participe la o reuniune. Dezbaterea se încinsese deja și devenise zgomotoasă, cu ecouri. Apoi, la doar două zile după anunțul făcut de Merkel, o familie de kurzi din Siria a plecat cu o ambarcațiune din plastic de la Bodrum, în Turcia, sperând să ajungă pe insula Kos din Grecia. Barca s-a scufundat, iar printre cei înecați se afla și un băiețel în vârstă de trei ani, pe nume Aylan Kurdi. Trupul său a fost adus curând la țărm, cu fața în jos, pe o plajă din Turcia, unde imaginea a fost surprinsă de un fotograf. Iar imaginea a făcut înconjurul lumii. Un subiect care devenise deja o întrecere între minte și inimă, între aspectul practic și cel emoțional, s-a tranșat în favoarea inimii, care a pus stăpânire pe întregul sistem, chiar în acel moment crucial. Fotografia copilului înecat a înăbușit opoziția respectabilă față de politica ușilor deschise în Europa promovată de Merkel. Oponenții acesteia s-au văzut nevoiți să explice cum puteau rămâne imuni în fața imaginii cu trupul neînsuflețit al lui Aylan Kurdi. Ziarele care susțineau, de obicei, o imigrație bine ținută în frâu și-au schimbat dintr-odată tonul, ca să se armonizeze cu imaginea

de pe prima lor pagină. Unele ziare și unii politicieni s-au întrebat dacă nu era momentul declanșării unui atac în Siria, pentru a mai atenua din toată acea suferință. Între timp, actori și alte celebrități s-au dezlănțuit pe Twitter cu hashtag-ul „Refugees Welcome", insistând că Europa trebuia neapărat să-și deschidă larg porțile. Opoziția însemna, brusc, indiferență față de copiii morți. Lucru deloc surprinzător, până și premierul Marii Britanii* – care până atunci se străduise să se opună cotelor de imigranți impuse de Uniunea Europeană – a cedat, declarându-se de acord să mai primească, pentru început, 20 000 de refugiați sirieni (chiar dacă într-un interval de cinci ani). Stăvilarele au cedat și în tot restul Europei, cameramanii posturilor de televiziune alergând cot la cot cu imigranții care se revărsau peste câmpuri, pe drumuri și peste granițe. De partea ei, Angela Merkel a declarat că „nu mai exista o limită" a numărului de imigranți pe care urma să-i primească Germania, anunțând că: „Suntem o țară puternică, avem o economie sănătoasă și tăria de a face tot ce este necesar". În următoarele 48 de ore, cotidianul *The New York Times* a relatat despre o creștere spectaculoasă a nivelului migrației dinspre Nigeria – printre alte țări –, oamenii înțelegând că li se deschisese o fereastră de oportunitate pentru a deveni cetățeni europeni.

E mai ușor să critici asemenea decizii decât să le iei, și e mai ușor să le iei decât s-ar cuveni poate să fie. În toate țările europene, politicienii erau în situația cuiva care stă pe țărm și vede că se apropie o barcă. Dacă oamenii din fața ochilor tăi se chinuie să ajungă la țărm, instinctul celor mai mulți observatori – și, în mod cert, al celor mai mulți europeni moderni – ar fi să-i ajute pe cei aflați în dificultate și să-i aducă în siguranță la mal. Foarte

* La vremea respectivă, prim-ministru al Marii Britanii era David William Donald Cameron (n. 1966), care a deținut funcția între anii 2010 și 2016 (n.tr.).

puțini le-ar da brânci înapoi în mare. La doar câteva luni după ce spusese că „politica e dură" și încercase să-și mențină poziția în fața unei adolescente venite din Liban, Angela Merkel a hotărât să se arate mai blândă. Cu toate că luase o decizie în numele unui continent întreg, nu numai al ei personal, impulsul pe care l-a dovedit nu a fost unul atipic. Dorința de a-i primi pe toți nou-veniții poate că nu fusese o chemare firească de-a lungul istoriei, dar devenise una firească în ochii europenilor de acum, iar o atitudine contrară părea de neimaginat.

Localnicii din Lesbos, la fel ca și alți insulari, exemplifică perfect această afirmație. Portul de acolo, Mitilíni, este printre cele mai apropiate de țărmurile Turciei. Și tot la Mitilíni imigranții pot zări Europa când își lansează la apă bărcile. Puternic luminat și dominând centrul portului, se înalță domul Sfântul Therapon, dedicat episcopului de Cipru masacrat de arabii musulmani în timp ce ținea slujba. În biserică, se află sarcofagul episcopului Ignatios, un opozant de frunte împotriva ocupației otomane asupra insulei, din secolul al XIX-lea. De-a lungul cheiului din port se înșiră magazine, baruri și hoteluri, inclusiv Hotelul Sappho, nume care se regăsește practic peste tot pe insula unde s-a născut celebra poetesă din Antichitate.* Cu o populație de 87 000 de persoane, Lesbos este una dintre insulele grecești considerate mai mari. În dogoarea zilei, din cauza mirosului de ulei, pește și apă sălcie, portul parcă nu mai e la fel de apetisant cum pare la prima vedere. Seara, în schimb, când bate câte o briză, barurile și cafenelele de pe chei

* Sappho ar fi trăit în secolele VII-VI î.e.n. pe insula Lesbos, unde a creat o poezie lirică, menită să fie recitată cu acompaniament de liră, pentru care a fost considerată „a zecea Muză". E cea mai cunoscută susținătoare antică a iubirii între femei, de unde și atributele *safic* și *lesbian*, care se referă la aceasta (n.tr.).

prind viață și vibrează de muzică pop, revărsată peste port de sistemele de sonorizare.

Ca și pe Lampedusa, contrastele pot fi izbitoare. Pe insula italiană, un asistent umanitar descria momente în care se întâmpla, vara, să ajungă la țărm bărci cu imigranți, cadavre și supraviețuitori la un loc, în timp ce pe faleze și plaje se auzea muzica italienilor avuți, care și astăzi vin în vacanțe pe insulă ca să se distreze. Și la Mitilíni, imigranți care, de multe ori, fie tocmai au scăpat din propria lor versiune de iad, fie au traversat-o, își fac primii pași în noua viață nimerind în câte o scenă care demonstrează perfect cât de bine știu să se distreze grecii.

În 2015, a existat o perioadă în care oamenii ajungeau în portul Mitilíni – un oraș cu 30 000 de locuitori – în ritmul de 8 000 de suflete pe zi. Bărcile trăgeau la țărm de-a lungul șoselei de coastă care leagă aeroportul de orașul propriu-zis. Dintre imigranți, unii ajungeau în oraș ca pietoni. Alții opreau câte un taxi, de cum coborau din barcă, și-i cereau șoferului să-i ducă la Moria, principalul centru de primire, situat dincolo de oraș. Taximetriștii locali au comentat faptul că toți cei care veneau cu bărcile păreau să știe dinainte că tariful unei călătorii cu taxiul până la Moria era de 10 euro.

Ca și pe insulele italiene, și pe cele grecești autoritățile locale s-au simțit lăsate să se descurce singure. Primarul de pe Lesbos a încercat să-și determine concetățenii să reacționeze. La fel a procedat și primarul de pe insula vecină, Samos. Dar a cooperat populația? Nu, spun cei de la biroul primarului: fiecare și-a văzut de treburile lui. Chiar și pe fiecare insulă în parte e dificil să te organizezi. Când afluxul de imigranți s-a transformat în torent, fosta bază militară de la Moria s-a văzut și ea transformată în centru de primire temporară, aflat sub controlul ministerului de resort de la Atena. Asta, în timp ce Kara Tepe, a doua

tabără de refugiați de pe insula Lesbos, este controlată de municipalitatea locală. Ori de câte ori întrebi de ce, oamenii oftează. În tot cazul, efortul de a-i înregistra pe toți nou-veniții și de a le elibera acte pentru restul călătoriei a funcționat bine o vreme. Cam la două zile după ce ajungeau, imigranții coborau iarăși în port și se îmbarcau din nou, de astă dată pe un feribot, cu destinația fie Atena, fie Kavala (în apropiere de Salonic, de-a lungul coastei). Odată ajunși acolo, autoritățile grecești n-aveau nimic împotrivă dacă se făceau pierduți. Cei mai mulți – după cum bine se știa – n-ar fi vrut să rămână într-o țară cu o rată a șomajului suficient de mare chiar și pentru localnici. Nou-veniții aveau să-și continue călătoria, prin Europa de Sud-Est, către țările unde credeau că vor fi primiți – în special Germania și Suedia. Când procesul de înregistrare a început să se prelungească, fiindcă autoritățile s-au văzut copleșite de numărul mare de imigranți, au început și tulburările. În septembrie 2015, când a culminat afluxul rezultat de pe urma invitației cancelarului federal german, au apărut grave tulburări între unii dintre imigranții de pe insula Lesbos și forțele locale de ordine. Când operațiunile de înregistrare au ajuns să dureze și câte două săptămâni, imigranții adunați în port au scandat „Azil!" și „Vrem Atena să mergem!" Câțiva sirieni au aruncat cu pietre și sticle către polițiști. Alții au încercat să-i oprească.

Deși existau soluții temporare, în iarna lui 2015 și la trecerea în 2016 procesul a dat semne de blocaj. Veneau la fel de mulți oameni ca și înainte, dar entuziasmul pe care-l dovedise restul Europei deja nu mai era cel de la început. La un moment dat, la Mitilíni erau 20 000 de refugiați. Centrele de primire de la Moria și Kara Tepe nu erau concepute să găzduiască nici măcar un sfert din acest număr. Dar locuitorii din Mitilíni nu s-au întors

împotriva nou-veniților, cu toate că erau cât pe ce să fie depășiți numeric. Când ambele centre de primire au devenit neîncăpătoare, tot centrul orașului a fost năpădit de corturi – pe fiecare palmă de pământ cu iarbă sau pietriș liberă, pe refugiile sensurilor giratorii și pe trotuare. În toiul iernii, localnicii și-au deschis casele ori și-au golit garajele ca să-i găzduiască pe imigranții care încercau să scape de vremea câinoasă de afară.

Bărcile au continuat să vină și în vara lui 2016, când înțelegerile făcute cu puterile străine și avertismentele venite din interiorul Europei ar fi trebuit să pună capăt puhoiului de oameni către aceste insule. Dar un acord de urgență între Uniunea Europeană și Turcia, încheiat în martie, a mai atenuat din presiune și a mai stăvilit afluxul. UE a oferit Turciei 6 miliarde de euro și dreptul de călătorie pentru mulți turci, în schimb numărul imigranților care pătrundeau în Europa s-a redus considerabil. În cursul lunii august, numărul celor care ajungeau în Lesbos scăzuse la câteva sute, uneori câteva zeci, pe zi. Într-o noapte din acea lună, când marea era perfect calmă, au reușit să ajungă trei bărci, două în partea de nord a insulei și una chiar în portul Mitilíni. A patra ambarcațiune a fost oprită de forțele navale turcești, despre care imigranții și asistenții umanitari spun în consens că tratau într-un stil de *laissez-faire** bărcile pe care, în virtutea înțelegerii dintre Uniunea Europeană și Turcia, ar fi trebuit să le întoarcă din drum. În realitate, când le descoperă în largul mării, opresc unele, dar altora le îngăduie să treacă mai departe.

Al doilea centru de primire de pe insulă, Kara Tepe, înființat de municipalitate în 2015, este menit să găzduiască familii, femei și copii – dar nu și minori neînsoțiți, care sunt plasați

* Textual: „lăsați să se întâmple" (fr. în original) (n.tr.).

în locuințe particulare. Deși Kara Tepe poate găzdui 1 500 de imigranți, în august 2016 au existat perioade când era plin doar pe jumătate. Deși agențiile fuseseră puse în stare de alertă după recenta lovitură de stat din Turcia*, pentru că exista posibilitatea unei reluări a mișcărilor masive de persoane din vara precedentă, situația era relativ calmă în insulă la momentul respectiv. La intrarea în tabără, există oportunități de furnizare de servicii – prin urmare, și de făcut bani. Micii întreprinzători aveau instalate acolo microbuze cu mâncare și standuri cu băuturi. Singura persoană, în afară de noi, care a încercat să pătrundă în tabără a fost un tânăr din Congo, al cărui loc de cazare era mai sus pe drum, în tabăra de la Moria, dar care venise până la Kara Tepe să-și viziteze sora și pe copiii acesteia. Sub soarele amiezii, el a rămas afară, să bea niște bere și să fumeze, în timp ce noi îi țineam companie. Ne-a spus că nu mai putuse rămâne în Congo. Avea legături cu opoziția politică din țara sa, drept care nu se mai simțea în siguranță acolo. Ne-a spus că avea educație superioară, că lucrase într-un spital de psihiatrie din Congo și că nu reușea să-și facă telefonul să funcționeze, ca să poată vorbi cu sora lui, aflată în centrul de la Kara Tepe. Oamenii nu sunt închiși acolo, dar nici nu poate cineva din afară să intre așa, pur și simplu.

Înăuntru, tabăra era ce și cât poate fi un biet refugiu improvizat, menit să ofere adăpost pentru peste 1 000 de persoane. Avea barăci de tablă în care locuiau familii, precum și barăci

* Tentativă de lovitură de stat militară, îndreptată împotriva regimului și persoanei președintelui Recep Tayyip Erdoğan, care a avut loc în ziua de 15 iulie 2016. După ce a eșuat, aceasta a fost urmată de epurări masive la toate nivelurile administrației civile și militare turce, de multiple arestări și destituiri și de instituirea unui regim prezidențial semidictatorial (n.tr.).

medicale și alte dotări strict necesare. Avea amenajat un teren de fotbal pentru copii și un amfiteatru de mici dimensiuni, cu copertină metalică, pentru spectacolele de muzică desfășurate acolo din când în când, ca să le ridice moralul celor internați în tabără. Pentru bătrâni și persoanele cu dizabilități – precum sirianul matusalemic, îmbrăcat cu un veșmânt *keffiyah* tradițional, care privea în gol de la fereastra barăcii lui metalice –, existau dotări speciale, inclusiv toalete instalate separat de cele din vastul complex amenajat pentru toți ceilalți. Majoritatea celor din tabără erau sirieni – probabil cam 70% în momentul acesta. Următoarele grupuri, ca dimensiuni, erau cele de afgani și de irakieni. Femeia originară din Atena care conduce, în numele municipalității din Lesbos, centrul de la Kara Tepe era foarte mândră de el și de atitudinea inovatoare care, spunea ea, era cultivată aici. Insista că aici oamenilor nu li se spune „refugiați" sau „imigranți" – cu toții sunt „vizitatori". Tabăra era una progresistă și din alte puncte de vedere, motiv pentru care li se permitea accesul jurnaliștilor cu acreditările necesare. Vizitatorilor le erau servite câte trei mese pe zi și, spre deosebire de ce se întâmpla în alte asemenea centre, inclusiv în cel de la Moria, nu erau nevoiți să stea la cozi. Asta, pentru că mâncarea le era livrată chiar la ușile barăcilor. Când aveau nevoie, li se puneau la dispoziție și haine cu care să se schimbe. O întreagă familie din Siria stătea pe jos, lângă baraca în care locuiau toți membrii ei; un tânăr căruia aproape că nu-i dăduse barba și încă mai era plin de coșuri își bărbierea tuleiele, cu un aparat electric de ras într-o mână și cu oglinda în cealaltă mână. O fetiță de doi sau trei ani își scăpase un pantofior și se chinuia să și-l pună la loc. Am ajutat-o noi, după care s-a ridicat în picioare, a luat-o la fugă și a căzut din nou.

Cu toate avantajele de a se afla în tabăra de la Kara Tepe, marea problemă a „vizitatorilor" aflați aici în vara lui 2016 o constituia faptul că erau blocați. După afluxul de imigranți din 2015, restul țărilor europene își închiseseră frontierele, ceea ce însemna că nu exista nicio posibilitate pentru reluarea circulației prin Europa la nivelul din anul precedent. Acești „vizitatori" nu puteau să ajungă nici măcar până la Atena, pentru că autoritățile își dădeau seama că, dacă se crea o gâtuire a imigrației în Grecia continentală, exista riscul apariției unor dificultăți cu totul noi. Așa se face că, într-un loc unde înainte n-ar fi petrecut mai mult de 48 de ore și unde prelungirea la două săptămâni a perioadei de ședere crease necazuri, acum unele dintre aceste familii petrecuseră deja câteva luni bune. Lângă tabără, o tânără de 17 ani și surioara ei de șapte ani își cumpărau cartofi prăjiți cu sos picant. Erau din Alep și locuiau în tabăra de la Kara Tepe de aproape cinci luni. Urmau deja cursuri în tabără, unde existau și încercări de predare a unor competențe suplimentare, inclusiv muzică – ba chiar și lecții de vioară. Dar nu știa nici când vor pleca, nici unde se vor duce nici ele, nici ceilalți „vizitatori".

Lucru de înțeles, autoritățile și ONG-urile care contribuie la funcționarea și finanțarea taberelor dau dovadă de circumspecție când e vorba să le permită „vizitatorilor" să stea de vorbă cu ziariști. Mulți sunt traumatizați, și, la fel ca pe insula italiană Lampedusa, nimeni nu știe ce-i de făcut cu imigranții sau ce restricționări sunt legale sau posibile – dacă există vreunele. Dar de-a lungul drumului și pe plajă se afla o îngrămădire improvizată de corturi. Pe parapetul autostrăzii de vizavi, un graffiti mâzgălit de cineva cu majuscule uriașe proclama: „Refugiați! Condamnați acordul! Niciun om nu este ilegal! Bine ați venit, refugiați!" Mesaje similare erau mâzgălite și în limba spaniolă. Dacă ai fi coborât de pe vreo barcă în punctul respectiv, așa cum

chiar se întâmpla cu unii dintre imigranți, ar fi fost primele cuvinte pe care ți-ar fi căzut ochii în Europa.

Grămada de corturi de peste drum era administrată de un oarecare „Grup fără frontiere". Un tânăr german, pe nume Justus, a venit spre noi fumând o țigară rulată de mână. De fel, era din Dresda, ne-a precizat pe un ton apologetic. În urmă cu două săptămâni, el și un grup de germani, francezi și elvețieni de aceleași opinii deschiseseră un centru social, într-o clădire atât de dărăpănată, încât era practic o ruină, situată de cealaltă parte a drumului. Scopul nu era să fie un centru pentru azilanți, ci un centru de zi, care să le ofere imigranților un loc unde să vină și să mai scape de plictiseala din tabere. Clădirea era proprietatea unei bănci, care i-a dat afară după numai câteva zile, temându-se că ar organiza acolo o tabără ilegală. Drept care, iată, se instalaseră pe plaja de vizavi, cu câteva corturi mari improvizate, încercând să-și mențină în viață mișcarea. Oda, o nemțoaică trecută de 40 de ani, originară din Hanovra, care nu se simțea prea bine sub soarele amiezii grecești, ne-a explicat: „Nu e suficient să mergi întruna la demonstrații și să tot scandezi «Fără frontiere!» Mai trebuie să și faci ceva concret."

Aici, acest grup, format în principal din germani, încerca să dea o mână de ajutor. Era șubred, subfinanțat și ușor haotic. O familie care trece fără griji prin fața tuturor pancartelor adresate refugiaților și vine în fiecare zi în tabără ca să se trateze cu ceai s-a dovedit a fi o familie de localnici romi, stabiliți deja în Lesbos. Oda ne-a arătat fotografii cu clădirea pe care tocmai fuseseră puși s-o elibereze. Văruiseră pereții din camerele principale ale fostului lor viitor centru social și atârnaseră ornamente viu colorate. Regulile centrului fuseseră vopsite cu litere albastre și roșii direct pe pereți și scoase în evidență cu marcatori: „Fără rasism. Fără violență. Fără discriminări. Fără homofobie."

Oda și colegii ei spuneau că la corturile lor vin vreo 50 de oameni, care însă nu sunt atrași de ceaiul, apa sau cele 300–600 de porții de mâncare pe care le împarte zilnic grupul pentru a suplimenta porțiile pe care le primeau oamenii în taberele principale. Ceea ce voiau afganii, pakistanezii, marocanii, eritreenii, toți echitabil amestecați, care veneau la ei, spuneau cei de la centrul de zi, era „ca oamenii să-i respecte". Recent, dăduseră peste un creștin din Pakistan, a cărui întreagă familie fusese lichidată de talibani. Întrebat ce-și dorea cel mai mult acum, omul zisese: „Un zâmbet".

Dar „Grupul fără frontiere" german nu era bine-venit la modul general. Dincolo de problemele cu fostul proprietar și cu autoritățile insulare, și unii dintre localnici se arătau bănuitori. Și nu numai pentru că aveau senzația că prezența grupului sugerează că grecii nu sunt în stare să se descurce. Un localnic spunea că: „(...) sunt oameni răi. Sunt activiști politici." Dar alți localnici îi ajutau. Unii chiar contribuiau și ei cum puteau. Un comerciant local de legume le oferea gratuit alimente. Și măcar aici, spre deosebire de ce se întâmpla ceva mai încolo, la Moria, nu trebuia să stea nimeni la cozi lungi chiar și de 200 de metri ca să-și capete mâncarea. Reclamațiile legate de hrana insuficientă, intoxicațiile alimentare și alte condiții mizere din tabăra de la Moria constituiau motivele pentru care autoritățile refuzau să permită oricui s-o viziteze. Trei afgani în vârstă de 16 ani spuneau că nu li se dădea voie nici măcar să fotografieze în stabilimentul de la Moria, unde se aflau, în acel moment, 3 000 de oameni. Nimeni altcineva în afară de imigranți nu putea ajunge decât până la poartă, dar și de afară se vedea clar că era cu totul altceva decât la Kara Tepe.

Fosta bază militară de la Moria dispunea de trei sau patru secțiuni diferite de garduri cu sârmă ghimpată pe fiecare

latură. Ocupanții ei proveneau, când am vizitat-o, de peste tot din Orientul Mijlociu, Africa și Asia. Deși cei mai mulți erau din Siria, Irak, Afganistan și din Africa, mai găseai și câțiva imigranți din Bangladesh, Myanmar și Nepal. Un tânăr eritreean ne povestea care fusese ruta lui până în Sudan, de unde luase avionul până în Irak, de acolo călătorise până în Turcia și apoi până pe plaja de pe insula Lesbos, unde sfârșiserăm prin a sta de vorbă cu el. Afganii, în schimb, veniseră prin Iran și, uneori, prin Pakistan, de unde ajunseseră în Turcia. Cu toții spuneau că nu mai exista obiceiul să se întâlnească față-n față cu traficanții de oameni pe care-i plăteau ca să fie aduși până unde se aflau. Totul se făcea prin telefon, cu instrucțiuni pe care le primeau pas cu pas, pe toată lungimea traseului. Un băiat afgan de nouă ani, însoțit de tatăl său, își povestea și el ruta. De-acum, era deja în Europa de două luni. Tatăl ne-a făcut semn că prefera să stea de vorbă în particular.

Am găsit o clădire delabrată chiar pe țărmul mării, unde ne-a spus povestea lui și-a băiatului. Veniseră cu o ambarcațiune care se răsturnase de două ori pe parcursul traversării din Turcia până pe Lesbos, care n-ar fi trebuit să dureze decât o oră. La cea de-a doua scufundare, fuseseră culeși din mare de paza de coastă grecească. Avea 31 de ani. Venise cu soția lui, cu cei doi fii și cele două fiice. Una dintre fete avea cinci ani, iar cealaltă, un an și jumătate. Chipeș, bine făcut și cu o singură șuviță alburie în mijlocul unei coame de păr negru, purta niște haine sport pe care se vedea clar că le primise după sosirea pe insulă. În Afganistan, fusese angajat la Ministerul Educației, responsabil de școlile din regiunea Herat. Când reveniseră în forță talibanii, primise un telefon din partea lor, spunându-i-se clar să renunțe la slujbă. Nu renunțase, drept care fusese răpit și închis timp de trei zile. Cât fusese acolo, în temniță, îi rupseseră

amândouă mâinile. Avea, la fiecare, câte o umflătură mare, unde oasele brațului se îmbucau cu încheieturile mâinilor. Spunea că reușise, cumva, să evadeze, dar, în timp ce fugea prin munții Afganistanului se împiedicase și își spărsese capul de-o stâncă.

În două luni, cât rămăsese acasă, nu fusese în stare să lucreze. Totuși, după aceea, se întorsese la serviciu. Moment în care fusese iarăși răpit de talibani. De astă dată, nu-l mai ținuseră trei zile, ci trei săptămâni. Îl torturaseră din nou – avea cicatrice și pe laturile corpului, și pe brațe. Îl și violaseră sau, după cum s-a exprimat afganul din tabără care făcea oficiile de interpret, fusese „atacat pe la spate". „Știți ce înseamnă asta?" – ne-a întrebat el, ca să fim lămuriți, mimând actul prin gesturi, în timp ce bărbatul se uita în altă parte. În fiecare noapte, era violat de talibani. În timp ce-i făceau asta, îi spuneau: „Că nu mai am niciun Dumnezeu. Că ei, de-acuma, erau dumnezeii mei și că asta însemna că trebuia să fac tot ce-mi ordonau ei." În acest moment, ne-a spus el, se declarase de acord să-i ajute. Îi spuseseră că voiau să se folosească de poziția lui de la minister ca să înlesnească intrarea unui om de încredere de-ai lor în autoritatea din domeniul educației. Își făcuseră un plan, să introducă o substanță în sistemul de aprovizionare cu apă a școlilor cu 600 până la 700 de copii dintre satele Adraskan și Gozareh. Talibanii credeau că, dacă reușesc să otrăvească toți copiii în timp ce se aflau la ore, atunci părinții nu i-ar mai fi trimis la școală. Pentru că fusese de acord să-i ajute chiar și atunci, a doua oară, îi dăduseră drumul.

Însă odată ajuns acasă, fugise, luându-și toată familia și nelăsându-i pe talibani să-și numească omul în postul pe care și-l doreau. La sosirea în Turcia, spunea, îi telefonase unui cunoscut de acasă, anunțând astfel oficialitățile despre ce plan

aveau talibanii și încercând să-i împiedice să și-l pună în aplicare. „Am pierdut tot ce aveam", spunea. „Dar sunt fericit c-am putut să salvez viețile tuturor acelor copii." Nu se mai putea întoarce acasă și, susținea el, „dacă mă deportează guvernul grec, mă sinucid". L-am întrebat ce însemna pentru el faptul că se afla în Europa. „Mă bucur să fiu aici, pentru că aici pot să rămân în viață. Pentru că sunt în siguranță acum", ne-a spus, după care și-a întors privirile în altă parte, încercând să-și ascundă lacrimile care i se prelingeau pe față. Am tăcut câteva momente. Mai târziu, ne-a mai arătat câteva cicatrice pe picioare, rămase de la torturile talibanilor. Ne-am strâns mâinile, și afară, pe drum, ne-am întâlnit cu familia lui. Ni le-a prezentat pe soția și pe fiicele lui, dintre care cea mai mare purta o pălărioară de copii de un roz aprins, cu siguranță primită de la vreuna dintre agenții. Au luat-o înapoi spre tabără împreună, ca o familie ce erau.

Printre ceilalți imigranți din tabăra de la Moria se găseau și doi frați din regiunea Ghazni, din sud-estul Afganistanului. Ne-au spus că aveau unul 20 și celălalt 18 ani și că erau, de fel, din populația hazara, o minoritate șiită devenită o țintă predilectă pentru Statul Islamic în Afganistan, care recursese la decapitări în masă în rândurile membrilor acelei „secte eretice". ISIS* nu este altceva decât cea mai recentă nenorocire care s-a abătut peste ceea ce numesc patrie acești oameni. Înaintea celor din Statul Islamic, talibanii le arseseră școala, după care

* ISIS sau ISIL sunt acronimele denumirilor din limba engleză Islamic State of Iraq and Syria / and the Levant, pe scurt, Statul Islamic, organizație militantă fundamentalistă și jihadistă, autodeclarată califat, care s-a constituit în urma războiului purtat de Statele Unite în Irak, în 2003, și a devenit o forță militară în 2014. În prezent, Statul Islamic a fost învins, teoretic, de o vastă coaliție internațională (n.tr.).

încercaseră să-i recruteze pe amândoi. Frații spuneau că și Statul Islamic încercase să-i recruteze de la bun început, de cum ocupase zona respectivă. Când fuseseră puși să aleagă – „ori veniți alături de gruparea noastră, ori vă omorâm toată familia" –, băieții își părăsiseră satul și fugiseră la Kabul. Și tatăl, și mama lor erau bolnavi, așa că ei doi, fiind băieții cei mai mari, își asumaseră întreținerea gospodăriei și a familiei.

Cum stăteam de vorbă cu ei, așezați cu toții pe pământul stâncos al Greciei, ni s-au alăturat alți băieți și bărbați afgani, care au început, ca la un semn, să-și frece mâinile de solul prăfos. Un bărbat mai în vârstă, de 62 de ani, din aceeași provincie din care proveneau și cei doi frați, avea probleme cu inima, dar spera să ajungă până la fiica lui din Austria. Venise prin Iran, unde populația hazara e mai numeroasă. Dacă nu era în siguranță în Afganistan, oare n-ar fi putut rămâne în Iran? l-am întrebat. A răspuns cu lacrimi în ochi: „Nu știu pe nimeni în Iran. Ce-aș putea face în Iran?". În timp ce vorbeam, aduna mici grămăjoare de țărână și umplea denivelările din sol. Dar am observat că fratele mai mic dintre cei doi, cu sprâncenele unite într-o linie sumbră și stufoasă, care aproape că-i acoperea ochii negri, culegea pietricele și lovea întruna cu ele același sol.

Cei din populația hazara, mi-au explicat cu toții, au parte de persecuții oriunde merg. Nici măcar în Pakistan, unde trăiesc o mulțime de etnici hazara, viața lor nu e deloc ușoară. Li se iau banii, sunt răpiți, iar cererile de răscumpărare, ca să fie redați familiilor, pot să meargă și până la 1 000 000 de dolari. Cei doi frați intraseră ilegal în Pakistan, trecuseră ilegal și prin Iran, după care tot ilegal intraseră în Turcia. Băiatul mai mare spunea că fratele lui suferea în mod special de tulburări psihice. Nimic surprinzător aici. Când vorbea mezinul, cuvintele

lui păreau niște răbufniri de exasperare. „Fiecare țară are oameni și buni, și răi", a zis el, la un moment dat. „De ce ne privesc europenii pe toți ca pe niște câini și criminali? Nu sunt buni cu noi. De ce?" Se plângeau de faptul că, deși ei acceptau o țară precum Grecia, țara nu-i accepta pe ei. Oamenii se uitau la ei, în autobuze, și se purtau cu ei neprietenos. La Moria, se plângea băiatul mai tânăr, poliția taberei se răstea la ei când venea vorba să-și ia mâncarea, de parcă ar fi îndemnat niște animale. Multă lume avea nemulțumiri în privința taberei de la Moria – spuneau și că șerpii făcuseră găuri în pereții corturilor și omorâseră deja doi dintre cei internați acolo, ceea ce autoritățile ar fi încercat să mușamalizeze.

La un moment dat, băiatul mai mare a menționat, în trecere, că fratele lui fusese violat de talibani în Afganistan. Cel mai mic răspunde singur când e întrebat ce văzuse pe drum într-acolo. „Suntem afgani", a zis. „Am văzut de toate. Decapitările. Cadavrele. Totul." Voia să se sinucidă și, ca și ceilalți, spunea că o va și face dacă va fi trimis înapoi. Întrebați ce le-ar fi plăcut să facă dacă ar fi putut rămâne, fratele mai mare a zis că el abia începuse cursuri de farmacie la universitate, înainte să fugă din Afganistan. I-ar fi plăcut să continue pe aceeași cale. Fratele mai mic a zis că el nu voia decât „să-și facă o viață în situațiile astea rele".

Toți afganii erau furioși pe sirieni. Sentimentul general era că sirienii se bucurau de anumite favoruri. Adevărul era că invitația din 2015 a cancelarului federal Merkel suspenda în mod specific orice nevoie de a susține cu probe cererea de azil, dacă imigranții erau sirieni. „De ce?" – ar fi vrut să știe afganii. „În Siria, războiul durează de cinci ani. În Afganistan, avem război deja de 15 ani." Și cum rămânea cu afirmația că oamenii veneau în Europa fiindcă-și doreau o viață mai bună?

A răspuns unul dintre afgani, care vorbea englezește bine: „Nu trece o zi fără să explodeze o bombă în Afganistan. Dar lumea crede că noi venim aici ca să fim fericiți, ca să ne distrăm. Nu avem probleme economice în Afganistan", a insistat omul. „Găsim câți bani vrem în Afganistan. Problema noastră e siguranța vieții."

Auzind asemenea lucruri, în asemenea vremuri, de la oameni care au trecut prin asemenea locuri, instinctul demonstrat de cancelarul federal Angela Merkel și de miniștrii ei în 2015 poate părea eminamente justificat. Ea și colegii ei au nimerit o parte a răspunsului când au recunoscut că pe continentul nostru se face, probabil, singurul lucru pe care îl poate face un popor civilizat: îi salvează pe acești oameni, primindu-i și încercând să le ofere siguranță. Dar instinctul acesta, cu toată generozitatea lui, se poate dovedi foarte bine – atât pentru oamenii care au traversat marea, cât și pentru continentul care se străduiește să-i primească – partea cea mai ușoară a călătoriei.

Capitolul 6

Multiculturalismul

La Berlin, deci, la 31 august 2015, cancelarul federal german și-a declarat noile intenții și a oferit și o justificare motivațională, spunând: *Wir schaffen das* (Putem face asta). Dar și aceste câteva cuvinte au fost de natură să ridice semne de întrebare. Ce anume era „asta", ce voia Merkel să se facă? Și ce scopuri, ce intenții acoperea cuvântul „asta"? Exista vreun punct final sau vreun punct în care să se poată spune că procesul fusese finalizat? Cum ar fi arătat reușita unei asemenea întreprinderi? Chiar și în sine, aceste întrebări s-ar fi dovedit destul de dificile. Dar cele trei cuvinte rostite de Merkel mai provocau și o altă întrebare, în egală măsură demnă de luat în seamă: cine eram „noi", cei subînțeleși în afirmație? Ce entitate era chemată să îndeplinească sarcina respectivă, altminteri greu de definit? Când își lansase îndemnul, Angela Merkel considerase de la sine înțeleasă existența unor anume „noi". Doar că, în anii care precedaseră discursul ei, Europa se autoanalizase profund și constant, tocmai în căutarea unui răspuns la întrebarea cu pricina. Iar această revenire constantă pe canapeaua psihiatrului nu se referise la o întrebare abstractă, ci la una care sugera urgență, alimentată mereu de conștiința că – așa cum formulase cu opt ani mai devreme scriitorul olandez Paul Scheffer –, „fără un anume «noi», n-o să meargă"[1].

Angela Merkel însăși era mai mult decât conștientă de acest adevăr. Cu cinci ani înaintea gestului ei măreț, într-un alt discurs pe care l-a ținut, ea s-a referit la una dintre preocupările care deveneau din ce în ce mai presante pentru națiune. În același timp, a declanșat o adevărată întrecere a liderilor europeni, care s-au grăbit să spună de ce anume nu funcționa politica europeană tradițională privitoare la imigrație și integrare. În octombrie 2010, la Potsdam, Merkel a ținut un discurs esențial despre „starea națiunii". A făcut acest lucru în toiul unei dezbateri publice majore care se desfășura deja în propria-i țară. Cu câteva săptămâni înainte, Thilo Sarrazin, fost senator și membru al comitetului executiv al Băncii Federale a Germaniei, Bundesbank, publicase o carte intitulată *Deutschland schafft sich ab*, care venise ca o detunătură într-o asemenea societate ghidată de consens. Thilo Sarrazin explica, în cartea lui, că nivelul scăzut al natalității în rândurile germanilor și cel excesiv de înalt al imigrației – mai ales al imigrației musulmane – erau de natură să transforme într-un mod fundamental societatea germană. Cea mai mare controversă, probabil, a fost iscată de afirmația lui că o natalitate sporită în rândurile unor oameni mai puțin educați și una scăzută în rândurile celor cu o educație superioară constituiau riscuri pentru succesul și prosperitatea Germaniei postbelice.

Dovezile faptului că imigranții din Germania nu reușeau să se integreze, exact cum susținea Sarrazin, se găseau la tot pasul, dar clasa politică și media s-au năpustit asupra lui fără întârziere pentru că venise cu aceste argumente. În furtuna rezultată, Sarrazin a fost nevoit să demisioneze din postul său de la Bundesbank. Și, cu toate că el însuși provenea din stânga politică germană, atât propriul său partid, SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands – Partidul Social-Democrat din Germania), cât cel și al Angelei Merkel, CDU (Christlich-Demokratische

Union Deutschlands – Uniunea Creștin-Democrată din Germania) s-au delimitat de el. Diverse organizații musulmane din Germania au încercat să-l dea în judecată și, lucrul cel mai nociv dintre toate (chiar dacă lipsit de orice bază), Sarrazin a fost acuzat inclusiv de antisemitism. Chiar și așa, cartea lui a atins o coardă sensibilă a opiniei publice. Un sondaj de opinie întreprins cam în aceeași perioadă a descoperit că 47% dintre germani erau de acord cu afirmația că islamul nu avea ce căuta în Germania. Deși politicienii germani instituiseră un fel de *cordon sanitaire* compact în jurul dezbaterii pe temele imigrației, integrării și religiei islamice, cele 2 000 000 de exemplare ale cărții lui Sarrazin vândute sugerau, printre altele, că acesta nu împiedica societatea, luată în ansamblul ei, să gândească inclusiv acele lucruri pe care reprezentanții ei politici n-ar fi vrut să le gândească.

Cu simțul ei politic aparte, Angela Merkel a preferat să abordeze chestiunea, căutând să-i țină în tabăra partidului ei pe oamenii preocupați de acele subiecte și, totodată, să vină cu anumite corecții acolo unde considera că Sarrazin și cei care-i împărtășeau vederile greșeau. În discursul de la Potsdam, ea a început prin a se referi la programul german pentru muncitorii-imigranți și la mișcarea de masă a turcilor, dar și a altora care veniseră să trăiască și să muncească în Germania începând din anii 1960. A recunoscut că – la fel cum s-a întâmplat cu imigrația de pe piețele postbelice ale muncii din Marea Britanie și alte țări europene – „ne-am păcălit singuri o vreme", apoi a continuat: „Ne-am spus: «Nu vor rămâne, tot or să plece până la urmă», dar n-a fost așa". Nimeni nu fusese în stare să anticipeze vreuna dintre consecințele care aveau să decurgă din politica respectivă. În cele din urmă, Merkel a criticat și greșelile ceva mai recente, comise în cadrul dezbaterii pe tema imigrației și a integrării în Germania.

Discursul a fost însoțit de relatări în lumea întreagă. Ceea ce-l făcea atât de interesant ca subiect de știre era faptul că includea cele mai percutante critici formulate până atunci de vreun politician important față de eșecurile politicii de integrare într-o țară europeană. Unele dintre ele mai fuseseră menționate în zonele periferice ale politicii, dar niciodată formulate cu atâta vigoare în politica de prim-plan. Referindu-se la ce nu funcționase în relația dintre Germania și numeroșii ei imigranți, cancelarul federal a spus: „Bineînțeles, încercarea de a construi o societate multiculturală, în care oamenii să trăiască unii alături de alții și să se bucure unii de alții, a eșuat – a eșuat la modul absolut". De aceea, „integrarea este atât de importantă", a insistat Merkel. Cine voia să participe activ la viața societății germane trebuia să respecte legile și constituția Germaniei, a adăugat ea – și trebuia, de asemenea, să învețe limba germană.[2]

Relatările de presă din Germania speculau că, de fapt, cancelarul federal își clarifica poziția în perspectiva scrutinului programat în primăvara următoare. Un sondaj de opinie publicat în aceeași lună arătase o creștere abruptă a procentului de germani care deveneau tot mai îngrijorați de nivelurile imigrației, dezvăluind că 30% dintre aceștia se temeau că țara lor era „cotropită de străini", veniți numai în căutarea beneficiilor de asistență socială care-i așteptau în Germania.[3] Inteligența politică a discursului Angelei Merkel a constat în aceea că oamenii respectivi urmau să audă – și aproape tot restul lumii, odată cu ei – ceea ce simțeau nevoia să li se spună într-un discurs, care însă fusese atent formulat pentru a recunoaște și meritele imigranților și a insista că sunt la fel de bine-veniți în Germania. Chiar și așa, formularea ideii în sine – și utilizarea de două ori a acelui cuvânt anume – că multiculturalismul „a eșuat, a eșuat la modul absolut" a fost de natură să atingă o

coardă sensibilă. Din momentul în care publicul de la Potsdam a ovaționat-o, ridicându-se în picioare, Angela Merkel s-a găsit în situația de a fi lăudată pentru curajul cu care atacase o chestiune atât de dificilă. De-a lungul și de-a latul Europei, a fost comparată în termeni favorabili cu alți lideri politici, gazete din alte țări sugerând că numai cancelarul federal german avusese tăria și curajul de a rosti un adevăr atât de dificil.

Așadar, n-a fost deloc de mirare că și alți lideri politici au dorit să se bucure măcar în mică parte de un astfel de tratament și au plonjat în apele despre care Angela Merkel demonstrase că erau surprinzător de călduțe. În luna februarie a anului următor, prim-ministrul Marii Britanii, David Cameron, s-a folosit de un discurs ținut la Conferința pentru Securitate de la München pentru a declara că: „În virtutea doctrinei multiculturalismului de stat, am încurajat diferite culturi să ducă vieți separate, izolate unele de altele, și toate izolate de curentele principale din societățile noastre. Nu am reușit să le oferim o viziune asupra societății căreia să simtă că vor să-i aparțină. Ba chiar am tolerat să vedem cum aceste comunități separate se comportă în moduri diametral opuse valorilor noastre."[4] După doar câteva zile, în cadrul unei dezbateri televizate, președintele francez, Nicolas Sarkozy, a declarat și el multiculturalismul un eșec, spunând: „Adevărul este că, în toate democrațiile noastre, am fost prea mult preocupați de identitatea celor care au venit și nu suficient de identitatea țărilor care i-au primit"[5]. Acestor lideri li s-au alăturat curând și alții, printre care și John Howard, fostul prim-ministru australian, și José María Aznar, fostul prim-ministru spaniol.

Într-un interval de câteva luni, ceea ce păruse să fie de nerostit a fost spus de aproape toată lumea. În fiecare țară, cu fiecare ocazie, a început o mare dezbatere. Avea dreptate David Cameron să pună laolaltă chestiunea securității naționale și

pe cea a coeziunii naționale? Oare Angela Merkel încerca, pur și simplu, să reacționeze în fața presiunilor și să mențină cu iscusință un bloc de centru-dreapta în interiorul propriei tabere politice? Oricare ar fi fost motivațiile, în fiecare țară, dezbaterea pe marginea „multiculturalismului eșuat" a părut să marcheze un fel de cumpănă a apelor.

Și totuși, în ciuda prolificității unor asemenea dezbateri, nu era foarte clar, nici măcar la vremea respectivă, ce semnificație aveau aceste afirmații. Fie și simplul cuvânt „multiculturalism" suna deja radical diferit pentru oameni diferiți (ca să nu mai vorbim despre varianta lui din limba germană – *Multikulti*). Timp de mulți ani – chiar și astăzi, pentru mulți –, termenul a părut să însemne „pluralism" sau, pur și simplu, realitatea conviețuirii într-o societate a diversității etnice. Dacă spuneai că erai favorabil multiculturalismului putea foarte bine să însemne că nu te deranja să trăiască în țara ta oameni de origini diferite. Sau putea să însemne că erai convins că viitorul tuturor societăților era să devină un mare creuzet, unde fiecare cultură posibilă să vină cu câte ceva: un fel de Organizație a Națiunilor Unite în fiecare țară. Pe de altă parte, să spui că „multiculturalismul a eșuat" le-ar fi putut suna unora dintre alegători drept o recunoaștere a faptului că întreaga migrație postbelică a fost o idee proastă și că imigranții n-ar fi trebuit să vină deloc. Ar fi putut suna chiar ca un apel la stoparea imigrației în masă și chiar la revocarea acestor politici. În fiecare țară în parte, înțelegerea diferită a uneia și aceleiași expresii fără îndoială că s-a dovedit benefică din punct de vedere politic, oferindu-le politicienilor prilejul de a îmbrățișa cauzele unor votanți pe care, altminteri, poate c-ar fi evitat să-i curteze. Nu a fost nicio coincidență în faptul că toți liderii politici care au efectuat acest plonjon aparțineau dreptei și căutau să

ţină laolaltă o mişcare politică neunitară, care ameninţa să se risipească în toate direcţiile.

Dar confuzia legată de semnificaţia acestor discursuri avea şi o cauză mai veche, deoarece „multiculturalismul" fusese dintotdeauna un termen dificil de definit. În măsura în care putea fi dedus ceva clar din discursurile lor, s-ar fi zis că Angela Merkel, David Cameron şi Nicolas Sarkozy se refereau la un soi anume de multiculturalism, încurajat de stat. În mod cert, nu criticau o societate a diversităţii rasiale, nici o societate deschisă imigraţiei. Dimpotrivă, în părţile de discurs care nu dădeau titlurile de pe prima pagină a ziarelor, cu toţii îşi afirmau sprijinul pentru imigraţia în proporţii de masă. Ceea ce pretindeau aceşti lideri c-ar fi acuzat era multiculturalismul ca politică susţinută de stat, adică ideea că statul încuraja oamenii să ducă vieţi paralele în aceeaşi ţară şi, cu precădere, să trăiască după cutume şi legi aflate în opoziţie cu cele din ţara în care-şi duceau viaţa. Liderii europeni păreau să cheme la instituirea unei societăţi post-multiculturale, în care aceeaşi domnie a legii şi anumite norme ale vieţii în societate li se aplicau tuturor.[6] Poate că era destul de tardiv ca să mai fie susţinute asemenea lucruri, dar poate că era şi un pas înainte semnificativ.

Mulţi critici din stânga politică au ridicat obiecţii faţă de întreaga discuţie, afirmând că este vorba despre argumente de tip „om de paie" şi insistând fie că aceste probleme nu există, fie că există, dar nu reprezintă probleme reale. Numai că, la nivelul anului 2010, îngrijorarea opiniei publice tocmai faţă de asemenea societăţi paralele era în creştere peste tot în Europa. Cauza cea mai clară a îngrijorării din ce în ce mai profunde era numărul tot mai mare de atacuri teroriste, reuşite sau contracarate, care implicau persoane născute şi crescute în Europa. Dar, dacă aceste atacuri agravau preocupările, îngrijorările cu privire la celelalte exprimări ale diferenţei, mai puţin violente

sau non-violente, erau și ele în creștere – și nu întotdeauna pentru că erau exprimări ale unor minorități.

În 2006, ministrul olandez al justiției, Piet Hein Donner, a provocat un val de furie în Țările de Jos, când a sugerat, într-un interviu, că, dacă musulmanii doreau să înlocuiască legea pământului cu legea islamică sharia pe căi democratice (adică atunci când ar fi fost atins un număr suficient de mare de musulmani), atunci erau liberi s-o facă. În 2004, același Donner propusese, în trecere, să fie repusă pe tapet legislația națională în materie de blasfemie, pentru a răspunde, astfel, preocupărilor unora dintre musulmani. Pe urmă, în 2008, s-a iscat o indignare publică la fel de mare în Marea Britanie, când arhiepiscopul de Canterbury, Rowan Williams*, a ținut o conferință la Curțile Regale de Justiție, în care a vorbit despre cum se dezvoltau jurisdicții paralele din punct de vedere legal în interiorul țării. În cursul conferinței, arhiepiscopul a sugerat că adoptarea unor elemente din legea islamică sharia „pare inevitabilă" în Marea Britanie. După cea dintâi răbufnire de mânie publică, arhiepiscopul a insistat că fusese înțeles greșit. Dar, într-un interviu pe care l-a dat chiar a doua zi la postul de radio BBC, menit să-i clarifice intențiile, el a mers încă și mai departe, afirmând că ideea potrivit căreia „există o singură lege pentru toți și nu mai e nimic altceva de spus" devenise „oarecum un pericol".[7]

Ca și cum n-ar fi fost de ajuns anii de îngrijorare crescândă în privința imigrației și a siguranței, s-ar fi zis că dintr-odată anumite baze absolute ale civilizației occidentale erau puse pe masă, pentru a fi negociate. La fel, s-ar fi zis, uneori, că nici trecutul nu mai avea nicio valoare. Cu numai două săptămâni

* Lordul Rowan Douglas Williams (n. 1950) a deținut funcția de arhiepiscop de Canterbury, echivalentă cu cea de primat al Bisericii Anglicane, între anii 2002 și 2012. A demisionat pentru mai multe posturi universitare (n.tr.).

înaintea intervenției de la Potsdam a cancelarului federal Angela Merkel, și președintele Germaniei, Christian Wulff, a ținut un discurs cu prilejul Zilei Unității Germane. Printre comentariile sale, menite, și ele, să dea răspuns întrebării puse de Sarrazin despre locul islamului în Germania, Wulff a sugerat că islamul era parte din istoria țării, așa cum fuseseră și creștinismul și iudaismul. Un strigăt de revoltă s-a înălțat în Germania, inclusiv din propriul său partid. Însă nu numai președintele german părea dispus la schimbarea trecutului de dragul adaptării la realitățile prezentului.

În fiecare caz, reacția vehementă împotriva unor asemenea comentarii se datora unui sentiment larg răspândit că, în epoca multiculturalismului, se aștepta de la Europa să cedeze prea mult din tot ceea ce însemna ea – inclusiv din istoria ei –, în timp ce de la nou-veniți nu se aștepta să cedeze mai nimic din tradițiile lor. Dacă aceasta era, într-adevăr, una dintre direcțiile în care s-ar fi zis că se îndrepta Europa, David Cameron, Angela Merkel, Nicolas Sarkozy și alți politicieni de dreapta încercau să indice și o direcție alternativă posibilă. Niciunul dintre ei nu nega faptul că procesul de adaptare s-ar fi putut dovedi un drum cu două sensuri, dar toți aveau grijă să sublinieze ce se aștepta de la imigranți – în primul rând, să știe să vorbească limba țării în care se aflau și să accepte să trăiască după legile acelei țări.

Virulența cu care erau dezbătute asemenea cerințe minimale reamintea faptul că absolut nimic din toate acestea nu fusese planificat în perioada postbelică. Era doar cea mai recentă fază a unui proces de genul „vedem noi pe parcurs ce facem". Și mai însemna ceva: că până și termenii folosiți erau într-o continuă schimbare. După cum afirma Rumy Hasan, istoric și critic al multiculturalismului, într-o carte pe care a publicat-o în acea perioadă, fazele distincte ale imigrației

postbelice în Marea Britanie nu făceau decât să demonstreze această realitate. În prima fază (din anii 1940 până în anii 1970), nou-veniților care nu erau albi din țările Commonwealthului li se spunea „imigranți de culoare" și erau considerați diferiți de restul societății. Apoi, în anii 1970 și 1980, ca parte a unui efort de a stăvili discriminarea, aceștia au devenit „britanici negri" și au început să fie considerați cetățeni obișnuiți și cu drepturi egale. La scurt timp după aceea, țara a început să fie caracterizată drept o societate „multiculturală", în sensul că trăiau în ea oameni proveniți din culturi diferite. După cum afirmă Hasan, termenii de societate „multirasială" sau „multietnică" ar fi descris mai bine realitatea, dar faptul că ideea de rasă era deja discreditată la vremea respectivă însemna că „multiculturalism" părea cea mai potrivită exprimare disponibilă. Totuși, dacă intenția era să-i unească pe oameni sub o singură umbrelă națională, noua definiție a sfârșit prin a avea efectul diametral opus. De fapt, în loc să conducă la o identitate unificată, a condus la o fracturare identitară, care, în loc să determine societatea să devină indiferentă la culoarea pielii sau la identitate, a transformat, dintr-odată, totul în chestiuni ce țineau de identitate.

În societate a pătruns o versiune de favoritism politic. S-au constituit organizații și grupuri de interese care pretindeau că reprezintă și vorbesc în numele tuturor formelor imaginabile de grupări identitare. Personajele ambițioase, în general autoproclamate, care-și arogau aceste roluri au început să devină mijlocitori între autorități și câte o comunitate oarecare. Nu erau singurii beneficiari ai acestui tip de abordare. Politicienii de la nivel local sau național au avut și ei de câștigat de pe urma unui proces care le ușura viețile într-așa măsură, lăsând impresia – fiindcă până acolo s-a ajuns – că nu aveau decât să pună mâna pe telefon și vorbeau imediat cu orice comunitate, oricum definită. De bună seamă, când erai de partea

unei comunități anume, exista potențialul de a obține voturile așa-zisei comunități monolitice și, în unele cazuri, comunitățile s-au conformat.

În mod inevitabil, consiliile locale și alte surse au direcționat bani către anumite grupuri etnice și religioase. Și, deși uneori scopul era obținerea de voturi, în alte cazuri direcționarea banilor a avut obiective mai nobile, în special o dorință sinceră de a descuraja orice discriminare. Totuși, chiar și grupările „antirasiste" aveau tendința de a depăși teritoriile politice pe care și le stabiliseră inițial. Grupările care aspirau să descurajeze orice formă de discriminare au încercat, cu timpul, să-și sporească influența, capacitatea de accedere și finanțarea. Și erau conștiente că nu le puteau obține decât dacă problema nu era rezolvată niciodată. În timp, efectul a fost că discriminarea părea mai gravă – iar lupta împotriva ei necesita eforturi mai mari – chiar în punctele unde situația se îmbunătățea. Plângerile formulate împotriva societății erau tot atâtea oportunități de creștere. Motivele de mulțumire au ajuns o specie pe cale de dispariție.

Totodată, singura cultură care nu putea fi celebrată era tocmai cultura care permisese, de la bun început, celebrarea tuturor celorlalte culturi. Pentru a deveni multiculturale, țările au descoperit că trebuia să se denigreze, în principal axându-se pe toate trăsăturile lor negative. Așa se face că state care fuseseră într-atât de deschise și de liberale încât permiseseră și încurajaseră o imigrație pe scară largă erau prezentate ca fiind cele mai rasiste dintre toate. Și, în timp ce absolut toate celelalte culturi din lume puteau fi celebrate pe pământ european, celebrarea în Europa chiar și a lucrurilor bune care țineau de Europa a devenit suspectă. Era multiculturală a fost una de lepădare de sine europeană, în care societatea-gazdă părea să se autonege și să spere că nu avea să fie remarcată, decât, eventual,

ca o formă oarecare de organizator inofensiv. Iată de ce, printre alte motive, ilustrul filosof politic american Samuel Huntington a scris, în ultima sa carte, că: „Multiculturalismul este, în esența lui, civilizație antieuropeană. Este practic o ideologie antioccidentală."[8]

În fiecare țară europeană, etapa în care nu se putea spune o vorbă despre acest subiect a luat sfârșit în momente diferite, dar, în linii mari, în aceeași perioadă. În Marea Britanie, activitatea agențiilor publice din domeniul „relațiilor interrasiale" a contribuit la menținerea sub control a situației până în vara lui 2001. De atunci, în parte din cauza răzmerițelor din nordul Angliei în care au fost implicați tineri musulmani și în parte din cauza evenimentelor de la New York și Washington de la 11 septembrie 2001, existența unor comunități paralele a început să fie discutată în cercuri din ce în ce mai largi, iar conceptul de multiculturalism – să mai fie și criticat. În Olanda, zăgazurile se rupseseră ceva mai devreme. În Franța, totul a rămas nerostit până la răzmerițele din suburbii din 2005.* Germaniei și Suediei le-a luat mult timp. În tot cazul, în primul deceniu al anilor 2000 au apărut peste tot disidențe față de consensul multiculturalismului.

Unii dintre cei care au pus capăt consensului erau politicieni de stânga. Apostazia lor a avut un impact deosebit, pentru că, dacă era aproape de așteptat ca politicienii și comentatorii de dreapta să aibă o problemă cu multiculturalismul și puteau fi oricând suspectați că nutresc tendințe nativiste, cei de stânga erau văzuți, în general, ca niște oameni cu motivații mai puțin atacabile și care puteau chiar să fie crezuți. Și totuși, breșele

* Trimitere la o serie de tulburări civile care au avut loc în lunile octombrie–noiembrie 2005 în suburbiile Parisului și ale câtorva orașe franceze, perioadă în care mai ales tineri musulmani originari din țări africane au incendiat mașini și clădiri publice (n.tr.).

cu cel mai mare potențial eliberator (nu în ultimul rând, pentru că le dădeau altor oameni ocazia de a vorbi) li s-au datorat cetățenilor europeni cu origini etnice diferite. În Marea Britanie, desprinderea lentă de industria relațiilor interrasiale a unuia dintre foștii ei corifei, Trevor Phillips*, a făcut posibil accesul pe teritorii unde alții nu îndrăzniseră să calce. Când și-a dat seama că industria relațiilor interrasiale era de fapt o parte a problemei și că, parțial din cauza exagerării diferențelor, țara „se îndrepta ca un somnambul către segregare", revelația lui a început să fie împărtășită și de alții în toată Europa. Dintre ceilalți disidenți din tabăra multiculturalismului care au ieșit la iveală în cursul aceluiași deceniu, unii au intrat în politică, în timp ce alții au rămas în afara ei, ca formatori de opinie. Însă apariția, în primul deceniu al anilor 2000, a unor personalități precum Ahmed Aboutaleb și Ayaan Hirsi Ali în Olanda, Nyamko Sabuni în Suedia, Naser Khader în Danemarca și Magdi Allam în Italia a avut un efect eliberator palpabil. Cu toții se adresau, din chiar interiorul comunităților cărora le aparțineau, unor țări care aveau nevoie de oameni din asemenea medii care să spargă gheața. Cu toții au reușit acest lucru, în mai mică sau mai mare măsură.

În fiecare țară, criticile timpurii s-au axat pe aceleași chestiuni. Cele mai dure și mai greu de acceptat practici ale anumitor comunități au devenit primele căi de atac asupra credințelor tradiționale prevalente. Peste tot, cutumele omorurilor „pentru onoare" și mutilării genitale a femeilor au căpătat brusc o atenție masivă. Acest lucru s-a datorat, în parte, faptului că mulți oameni erau realmente șocați că asemenea lucruri chiar se petreceau și s-ar fi temut să recunoască dacă ar fi știut de

* Mark Trevor Phillips (n. 1953), scriitor, prezentator de televiziune și fost politician britanic, ai cărui părinți au imigrat în Marea Britanie din Guyana britanică, în 1950 (n.tr.).

ele dinainte. Se mai datora, parțial, și faptului că aceste chestiuni erau și cele mai „accesibile" – sau mai ușor de verbalizat – îngrijorări în privința epocii multiculturalismului. Chiar dacă nu întru totul lipsite de opoziție, aceste subiecte aveau măcar capacitatea să unifice opiniile în cel mai larg spectru politic cu putință: de la o feministă de stânga la un naționalist de dreapta. Aproape oricine putea fi de acord că era greșit să ucizi niște femei tinere. Și mai toată lumea putea exprima la unison groaza la gândul mutilării organelor genitale ale unei fete, în Europa secolului XXI.

Pe parcursul primilor ani de după 2000, s-au înmulțit criticile aduse unor asemenea exemple împinse la extrem ale multiculturalismului din societatea europeană. Peste tot, întrebările pe care le învârteau pe toate fețele europenii gravitau în jurul limitelor toleranței. Ar fi trebuit să fie tolerat cel intolerant, în societățile liberale? Sau exista un moment în care până și cea mai tolerantă societate trebuia să spună: „Ajunge, gata!"? Fuseseră, poate, societățile noastre prea liberale și permiseseră astfel să prospere ne-liberalismul sau anti-liberalismul? Cam în aceeași perioadă, așa cum arăta Rumy Hasan, era multiculturalismului s-a transformat, ușor-ușor, în era „multicredinței". Identitatea etnică, până atunci aflată în miezul dezbaterii din jurul multiculturalismului, a început să piardă teren, iar identitatea de credință, despre care mulți au avut senzația că a apărut din senin, a devenit subiectul principal. Discuția care se purtase înainte în legătură cu negrii, caraibii sau nord-africanii, a devenit acum discuție despre musulmani și credința islamică.

La fel cum s-a întâmplat cu fiecare dintre perioadele precedente de schimbări postbelice, procesul de înțelegere a naturii acesteia nu s-a petrecut peste noapte. Guvernelor europene le-au trebuit zeci de ani până să admită că programul muncito-

rilor-imigranți nu decursese după cum fusese plănuit. După cum au avut nevoie de timp ca să realizeze că, dacă imigranții rămâneau în țările lor de adopție, atunci aveau nevoie de o legislație care să-i protejeze împotriva discriminării. Și epoca multiculturalismului s-a consumat abia după două decenii. Dar, la fel ca în cazul episoadelor anterioare, cu toate că sfârșitul ei a fost nu numai recunoscut, ci și anunțat, a rămas neclar ce anume însemna și cu ce putea fi înlocuit.

O cultură-nucleu?

Unul dintre puținii oameni care cugetaseră deja în această privință a fost Bassam Tibi, un profesor universitar imigrat în Germania din Siria în 1962, care, timp de mulți ani, a îndemnat întruna la integrarea comunităților minoritare în societatea germană. Într-o atmosferă inițial descurajantă, a definit și un concept specific prin care putea fi abordată chestiunea. Țările europene, susținea el, ar fi trebuit să treacă de la o politică a multiculturalismului către una care să încurajeze crearea unei *Leitkultur** sau a unei „culturi-nucleu". Avansat de Tibi pentru prima oară în anii 1990, conceptul venea să definească o societate multietnică, în care oameni de origini diverse ar fi trăit laolaltă, uniți de un set de teme comune[9]. La fel ca la jazz, ar fi putut foarte bine să funcționeze dacă oamenii cunoșteau tema pe care o repetau întruna, ca pe un laitmotiv. În schimb, n-ar fi avut cum să funcționeze dacă tema era necunoscută, uitată sau rătăcită. Într-o asemenea situație, societatea nu numai că n-ar fi reușit să se rămână laolaltă – totul ar

* Termen din limba germană, care se traduce textual prin „cultură diriguitoare" și, mai liber, prin „cultură comună" sau „cultură de bază". Sociologul germano-sirian Bassam Tibi (n. 1944) l-a discutat pe larg în cartea sa din 1998, *Europa ohne Identität* (n.tr.).

fi sunat ca o cacofonie. A fost una dintre primele tentative de a veni cu o soluție la problema europeană a multiculturalismului, mai ales la întrebarea cum puteau fi uniți oameni cu origini atât de disparate, cum aveau cei care locuiau de-acum în Europa. Cel mai simplu răspuns era c-ar fi trebuit să se unească nu neapărat dedicându-se uneia și aceleiași moșteniri, ci măcar unei credințe unitare în conceptele care constituiau nucleul statului liberal modern – domnia legii, separația bisericii de stat și drepturile omului. Totuși, în același timp în care figuri precum Bassam Tibi concepeau o asemenea eră, cea mai mare parte din restul societății era obligată să-și găsească drumul prin ea. Dacă a existat o lentoare dureroasă în găsirea drumului respectiv, lucrul a fost cauzat, măcar în parte, de o serie de neîntrerupte și chinuitoare disonanțe cognitive.

Odată ce a conștientizat că imigranții urmau să rămână, Europa a nutrit două idei fundamental opuse, care, totuși, au izbutit să coabiteze timp de câteva decenii. Prima era cea pe care începuseră să și-o spună europenii, începând din anii 1970–1980. Era vorba de o convingere, potrivit căreia țările europene ar fi putut deveni un tip nou de societate multirasială, multiculturală, în care putea să se stabilească oricine dorea, de oriunde ar fi venit. Nu a fost niciodată o idee bine primită de opinia publică, dar de un anumit sprijin din partea elitelor s-a bucurat și, lucrul cel mai important, a fost încurajată de incapacitatea oricărei guvernări de a face reversibil procesul imigrației în masă, odată acesta declanșat. În cursul primelor valuri de imigrație (și, cu siguranță, câtă vreme încă mai exista speranța că mulți dintre imigranți aveau să se întoarcă, totuși, la casele lor la un moment dat), puțini erau cei cărora le păsa dacă nou-veniții nu reușeau să se integreze. Adevărul este că nici n-ar fi vrut să-i vadă asimilați.

În diferite grade, în funcție de țară, nou-veniții au fost instalați împreună în orașele mai mici și în suburbiile celor mai mari, de obicei în zonele în care aveau să muncească. Chiar și când nu mai erau disponibile locuri de muncă, oamenii veniți din aceleași comunități aveau tendința să se mute în zonele în care trăiau persoane de aceeași origine ca și ei. Deși nu erau încurajați mereu să procedeze astfel, nici nu se făceau mari eforturi pentru a-i descuraja. Guvernările au fost ulterior blamate pentru segregare, dar mulți dintre imigranți se autosegregau, dintr-o dorință absolut firească de a-și păstra cultura și cutumele, într-o societate cu care, altminteri, nu aveau nicio legătură.

Când oamenii și-au dat seama că nou-veniții nu mai plecau nicăieri, a apărut o anume rezistență a localnicilor față de prezența lor și orice sugestie făcută în sensul că s-ar cuveni ca imigranții să-și schimbe felul de a fi s-a văzut, inevitabil, contaminată prin asociere. Dacă tot aveau să rămână, atunci ar fi trebuit făcut ceva ca să se simtă ca acasă. Pentru asta, trebuiau făcute o mulțime de lucruri. Dar cele abstracte erau mai ușor de făcut decât cele concrete. Printre cele abstracte se număra și efortul evident de a schimba ori adapta povestea națiunii-gazdă. Uneori, era vorba, pur și simplu, de un proces de rescriere a istoriei ori de schimbare a accentelor. Alteori, părea să fie vorba de o denigrare a ei pe un ton hotărât.

Un asemenea efort, precum acela pus în practică de președintele Germaniei, Christian Wulff, presupunea ridicarea în slăvi a fiecărui aspect al culturii non-europene, pentru a-l aduce la un nivel de paritate cu aspectele culturii europene. De exemplu, cu cât aveau loc mai multe atacuri teroriste cu substrat islamist, cu atât era mai mult prețuită influența neo-platoniștilor islamici și era mai puternic subliniată importanța științei islamice. În deceniul de după acele atacuri, regimul califatului musulman de la Córdoba, din Andaluzia spaniolă, care a existat

între secolele al VIII-lea și al XI-lea, a ieșit din obscuritatea istorică și a devenit modelul exemplar al toleranței și coexistenței multiculturale. Și acesta, în sine, a necesitat o atentă reformulare a istoriei, dar ideea este că era invocat trecutul pentru a genera o vagă speranță în prezent.

Unele aspecte ale culturii islamice au fost nevoite, curând, să suporte o povară aproape imposibil de dus. O expoziție intitulată „1 000 de invenții islamice", care a fost găzduită, printre alte instituții, de Muzeul Științei de la Londra, insista pe ideea că aproape totul, în civilizația occidentală, își avea originile, de fapt, în lumea islamică. Oricât de anistorice ar fi fost, asemenea pretenții au dezvoltat, inevitabil, o aură de credință. Oamenii simțeau nevoia să fie adevărate și au încetat să le mai pună sub semnul întrebării. A devenit o chestiune nu numai de politețe, dar și de necesitate să fie subliniat, ba chiar să fie subliniat cu două linii, cât de mult datora cultura europeană culturii comunităților cu cele mai mari probleme. Când medievistul francez Sylvain Gouguenheim a publicat, în 2008, un studiu în care susținea că textele în greacă veche, despre care se spune adesea c-ar fi fost salvate de la distrugere de musulmani arabi care nu cunoșteau câtuși de puțin limba greacă, au fost păstrate de fapt de creștini siriaci, dezbaterea intelectuală s-a transformat într-o dispută politică aprinsă. Gouguenheim a fost denunțat, prin petiții publice și scrisori deschise, pentru „islamofobia" de care dădea dovadă ajungând la o asemenea concluzie. Puțini alți universitari s-au ridicat în apărarea dreptului său de a spune ce arătau dovezile pe care le adusese. Lăsând la o parte lașitatea, acest caz nu a făcut decât să demonstreze necesitatea urgentă – la fel cum s-a întâmplat cu argumentul că „dintotdeauna suntem o națiune de imigranți", care s-a ivit cam în același timp – de a schimba trecutul european destul de monocultural, pentru a se potrivi prezentului foarte multicultural.

Totodată, au existat oameni care au dus până la extrem aceste metode. O cale de a pune pe picior de egalitate culturile nou-venite și cultura-gazdă era minimalizarea celei din urmă. Un astfel de exemplu, notoriu și de anvergură, a fost dat de ministrul suedez al integrării, Mona Sahlin, într-un discurs susținut în 2004 într-o moschee kurdă. Politiciana social-democrată (care a purtat văl cu acea ocazie) a spus asistenței că mulți suedezi îi invidiau pe kurzi, pentru că aceștia aveau o cultură și o istorie bogate și unificatoare, în vreme ce suedezii nu aveau parte decât de niște prostii, precum sărbătoarea de Noaptea de Midsommar.[10] O altă cale de a obține același rezultat a fost aceea de a insista că, în esență, nici nu există cultură europeană. În anul 2005, o jurnalistă a întrebat-o pe Lise Bergh, secretar pentru relația cu parlamentul în guvernul suedez și cea mai înaltă oficialitate în materie de integrare, dacă merita păstrată cultura suedeză. Bergh a răspuns: „Păi, ce e cultură suedeză? Și cu asta cred că v-am răspuns și la întrebare."[11]

Nu e posibil, practic, să fie blamați doar imigranții pentru confuziile rezultante din această epocă. Societățile europene care i-au primit au fost cele care habar n-au avut ce atitudine trebuia să aibă față de ei, odată ce sosiseră. Faptul că liderilor politici ai Franței, Germaniei și Marii Britanii (printre alții) le-au trebuit șase decenii de imigrație pentru a spune răspicat că era obligatoriu ca imigranții să vorbească limba țării în care se aflau nu face decât să demonstreze care era problema. Cu numai câțiva ani mai devreme, o asemenea cerință ar fi fost – și chiar a fost – atacată drept „rasistă". Că abia în 2010 un cancelar german a insistat că imigranții trebuie să respecte legea pământului și constituția germană a indicat un eșec al Germaniei, în cel puțin egală măsură ca și al oricăruia dintre imigranți. O dată în plus, cu numai câțiva ani înainte, oricine ar fi venit cu o asemenea solicitare ar fi fost acuzat de cele mai

josnice motive. Dar în anii premergători anunțului că era multiculturalismului se încheiase și înainte ca terenul politic să fi început să se zgâlțâie au existat nenumărate confuzii.

Întrebarea dacă se aștepta de la imigranți să se integreze ori erau încurajați să se mențină în limitele propriei lor culturi a fost doar una dintre aceste confuzii. Dacă, așa cum erau de acord în 2011 majoritatea politicienilor care reprezentau curentele tradiționale, era de așteptat o soluție de mijloc, atunci care erau aspectele din cultura nou-veniților la care trebuia renunțat și care erau aspectele culturii autohtone care trebuiau adaptate? Probabil că unul dintre motivele pentru care a lipsit o asemenea discuție publică a fost acela că ea s-ar fi dovedit foarte dureroasă pentru cei mai mulți europeni. La ce părți ale propriei lor culturi se ofereau singuri să renunțe? Ce recompensă aveau să primească și când aveau să resimtă efectele acelei recompense? Bineînțeles că o asemenea idee nu a fost niciodată rostită în spațiul public, pentru că niciodată opinia publică din statele europene nu și-ar fi dat acordul pentru așa ceva. Dar, în subtext, pândeau prezumții încă și mai rele.

Dacă țara-gazdă nu renunța la ceva însemna că nu le rămânea decât nou-veniților să renunțe, nu-i așa? Dar la ce anume și cine se oferea să facă o listă de posibile renunțări? Și care erau sancțiunile, dacă nu se conformau? De exemplu, ce li se întâmpla imigranților care, odată veniți în Europa, refuzau să învețe limba țării în care se stabileau? Dacă nu existau sancțiuni sau mijloace de constrângere, atunci orice asemenea sugestie nu era decât o vorbă în vânt. Și, totodată, era neclar câți imigranți nu voiau decât să se bucure de drepturile omului din Europa și câți își doreau să devină cu adevărat europeni. Care era diferența dintre o situație și cealaltă și care erau stimulentele pentru fiecare dintre variante? Și europenii – oare își doreau cu adevărat ca nou-veniții să ajungă totuna cu ei?

În tot acest timp, linia oficială a fost una și aceeași: odată ce era eliberat un pașaport sau emisă o viză, imigrantul nou-sosit pe continent sau într-o țară anume era la fel de european ca toți ceilalți europeni. Și, în timp ce guvernele discutau posibile măsuri necesare pentru a încuraja milioane de persoane deja aflate în Europa să devină europeni, mințile europenilor întorceau pe toate fețele o altă idee – una împinsă, de obicei, la marginile cele mai îndepărtate ale dezbaterii publice, dar cu potențial de a răbufni în orice moment.

Era vorba de teama că totul nu era decât un castel din cărți de joc și că planul existent avea să eșueze – dacă nu în totalitate, atunci în mare măsură. Îngrijorarea se baza pe credința că integrarea, dacă avea să se întâmple, oricum ar fi durat foarte mult – eventual, secole – și că, în tot cazul și cu toată certitudinea, încă nu avusese loc în Europa. În acest sens, experiența cotidiană a europenilor trage mai greu la cântar decât orice studiu, iar experiența pe care o căpătau cu propriii lor ochi era mai importantă decât statisticile oficiale cu care venea orice guvernare.

„Marea înlocuire"

Orice călătorie către mii de locuri de pe tot continentul european poate stârni frica de ceea ce scriitorul și filosoful francez Renaud Camus caracteriza drept *le grand remplacement* (marea înlocuire).* Să luăm, de pildă, suburbia Saint-Denis, de la periferia nordică a Parisului. Este unul dintre locurile cele mai importante ale istoriei și culturii franceze, numită după marea

* *Le grand remplacement* este și titlul unei cărți din 2012 a lui Renaud Camus (n. 1946), în care autorul dezvoltă o teorie a înlocuirii treptate a populației albe, creștine, a Europei în general cu populații din afara Europei, mai ales arabe, maghrebiene și subsahariene musulmane (n.tr.).

catedrală din centrul său, unde se află rămășițele pământești ale episcopului de Paris din secolul al III-lea devenit astăzi patronul religios al metropolei. Clădirea din prezent datează din secolul al XII-lea și mai e celebră dintr-un motiv. Începând cu secolul al VI-lea, aici a fost amplasată necropola familiei regale franceze. Monumentele comemorative, cuprinzând reprezentări sofisticate în piatră, adună laolaltă capetele încoronate ale dinastiei Capețienilor, ale Bourbonilor, ale celor din familia de Medici și ale merovingienilor. La vremea Revoluției Franceze, toate aceste locuri de veci au fost pângărite, dar în cripta de azi tronează mormintele severe, în marmură, ale regelui și reginei detronați și ghilotinați de Revoluție – Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta.

Dintre mormintele mai vechi de la Saint-Denis, nu cel mai puțin important este al lui Carol Martel, căpetenia francilor care, la un secol după moartea profetului Mahomed, când califatul Omeiad* încerca neobosit să pătrundă în Europa, a respins forțele musulmane. Este recunoscut faptul că victoria lui Carol Martel în bătălia de la Tours din 732 a împiedicat răspândirea islamului peste tot în Europa. Dacă trupele lui de franci n-ar fi reușit, nicio altă putere din Europa vremii n-ar fi putut să împiedice oștirile musulmane să ocupe continentul. Când au pătruns în Europa în anul 711, unul dintre comandanții armatelor turce, Tariq bin Zayad, a dat ordinul, devenit celebru, ca bărcile cu care navigaseră până acolo să fie incendiate, spunând: „N-am venit până aici ca să ne mai întoarcem vreodată. Fie cucerim și ne stabilim, fie pierim." Martel s-a asigurat că pier și că, în afară de capul de pod stabilit în sudul Spaniei, islamul nu va

* Al doilea dintre cele patru califate principale (regate religioase) instaurate după moartea profetului Mahomed (cca 570–632), care a existat între anii 661 și 750 și a fost condus de dinastia Omeiazilor (n.tr.).

mai înainta niciodată în Europa. Așa cum scria Edward Gibbon după un mileniu, cu o formulare devenită și ea celebră, dacă n-ar fi fost victoria celui cunoscut mai târziu drept „Ciocanul"*, „poate că acum ar fi predată în școlile de la Oxford interpretarea Coranului, iar predicatorii săi ar demonstra unor oameni circumciși sfințenia și adevărul revelației lui Mahomed". Mai departe, Gibbon spunea: „De asemenea calamități a fost salvată creștinătatea prin geniul și șansa unui singur om".[12]

Astăzi, un vizitator al catedralei unde se află mormântul lui Carol Martel ar putea foarte bine să se întrebe dacă, într-adevăr, căpetenia francilor a izbutit să oprească invazia musulmanilor – sau, cel puțin, să reflecteze la faptul că, după ce el a reușit, descendenții lui au dat greș. Dacă te plimbi astăzi prin districtul Saint-Denis, vezi un tablou care seamănă mai mult cu Africa de Nord și mai puțin cu Franța. Spațiul din fața catedralei aduce mai degrabă a bazar oriental decât a piață obișnuită. La tarabe se vând hijaburi de stiluri diferite, iar grupările radicale distribuie broșuri cu texte împotriva statului. Înăuntru, deși toți clericii sunt bărbați bătrâni albi, restul congregației îl formează africani de culoare, parte a valului de imigranți nemusulmani proveniți din Martinica și Guadelupa.

Această zonă are una dintre cele mai numeroase populații musulmane din toată Franța. În jur de 30% dintre cei care trăiesc în Seine Saint-Denis, cunoscut și ca Districtul 93, sunt musulmani. Nu mai mult de 15% sunt catolici. Dar, cum cei mai mulți imigranți din zonă provin din Maghreb și din Africa subsahariană, iar numărul tinerilor este în creștere, nu e deloc surprinzător faptul că până și în școlile particulare catolice din acest district în jur de 70% dintre elevi sunt musulmani.

* În vechea franceză, *martel* (din latinescul *martellus*) însemna „ciocan". Varianta modernă este *marteau* (n.tr.).

În paralel, populația evreiască din zonă s-a înjumătățit în ultimii ani. Conform datelor Ministerului de Interne, în acest district se află circa 10% (230) din numărul total de moschei cunoscute din Franța. Cine le vizitează își dă seama imediat că nu sunt nici pe departe suficiente pentru nevoile comunității. La rugăciunile de vineri, credincioșii se revarsă în stradă, iar unele moschei mai mari se luptă să creeze amenajări mai încăpătoare, ca să facă față cererii.

Desigur, dacă pomenești de Saint-Denis oricui din centrul Parisului, te alegi cu o grimasă. Oamenii știu ce-i acolo și caută să evite zona cu orice preț. Excepție făcând Stade de France, nu prea are nimeni motive să ajungă acolo. După valuri întregi de industrializare, dez- și re-industrializare care au lăsat cicatrice adânci, guvernul a încercat, în ultimii ani, să aplice un program de inginerie socială, construind în zonă birouri municipale, în care să lucreze angajați ai statului. Dar în general aceștia (în jur de 50 000) nu locuiesc în zonă. Vin dimineața de prin alte părți ale orașului și pleacă înapoi seara, după ce clădirile lor de birouri sunt încuiate cu grijă și gardurile de siguranță sunt coborâte. Se vede acolo, concentrată într-un singur district, provocarea imigrației în Franța.

Aceleași fenomene se manifestă în suburbiile Marsiliei și în multe alte zone din Franța. Dar pot fi observate și de vizitatorii sau localnicii care, oricât de puțin dispuși ar fi să se ducă în Saint-Denis, merg cu trenul suburban RER* sau cu metroul prin centrul Parisului. În trenurile de mare adâncime RER, care opresc numai din când în când și au distanțe mari între stații, te simți adeseori ca și cum ai lua un tren asemănător printr-un oraș african. Majoritatea călătorilor sunt de culoare

* Abrevierea sistemului *Réseau Express Régional* de trenuri de navetiști, care leagă Parisul de suburbiile sale și de aeroporturi (n.tr.).

și se îndreaptă către cele mai îndepărtate suburbii. Zonele cu stații RER din centrele elegante ale Parisului – Châtelet, de exemplu – sunt cunoscute drept locuri unde pot apărea probleme, cu precădere seara, când o mulțime de tineri plictisiți din *banlieues* – suburbii – își fac veacul prin oraș. În aceste zone persistă amintirea anului 2005, când răzmerițele și incendierea mașinilor, izbucnite în suburbii, s-au extins spre centru până spre districtul Marais.

Pe de altă parte, cine călătorește cu trenurile rețelei de *Métro*, situate deasupra celor din sistemul RER și care deservesc distanțele mai scurte din zona de centru a metropolei, pătrunde într-o lume diferită. Călătorii din metrou sunt, în marea lor majoritate, albi care merg la serviciu, în timp ce RER-ul este frecventat mai ales de persoane care merg fie la slujbe prost plătite din categoria serviciilor publice, fie par să circule fără vreo destinație anume. N-ai cum să trăiești senzația de spațiu aerisit din centrul Parisului, să vezi și valurile de oameni de dedesubt și să nu ai senzația că nu e chiar totul în regulă. Același sentiment îl are oricine călătorește prin anumite orașe din partea de nord a Angliei sau prin cartiere din Rotterdam și Amsterdam. Astăzi, o experiență similară poate fi trăită și în suburbiile unor aglomerări urbane ca Stockholm și Malmö. Sunt zone unde trăiesc imigranții, dar care nu seamănă câtuși de puțin cu cele unde trăiesc localnicii. Politicienii pretind că această situație poate fi remediată printr-o urbanizare mai elegantă sau mai inovativă sau prin intervenția unui ministru al spațiilor locative care să dea dovadă de talente cu totul speciale. După 2015, au fost nevoiți să încerce în continuare să susțină aceleași lucruri în capitale care aveau deja zone ce începeau să semene cu niște tabere de refugiați. Deși poliția a încercat întruna să-i mute pe imigranți, ca să păstreze aspectul orașelor, la Paris, în 2016, existau tabere enorme de nord-africani, numai bărbați, care își

tot schimbau locul prin suburbii. În zone precum cea denumită Stalingrad, situată în arondismentul XIX parizian, sute de corturi au fost instalate pe refugiile din mijlocul bulevardelor sau chiar la marginea trotuarelor. Dacă poliția le-a ridicat, ele au reapărut, pur și simplu, în alte părți. Însă chiar și înainte de 2015 teoriile așa-zișilor experți și ale politicienilor despre ce s-ar putea întâmpla sau ce n-are cum să nu se întâmple pentru a diminua această problemă au intrat pur și simplu în conflict cu ceea ce se petrecea în realitate chiar în fața ochilor lor.

Conștiința prezenței zilnice a problemei respective, precum și conștiința faptului că ea rămânea, în mare măsură, nerostită au însemnat că mulți europeni rumegau, în sinea lor, o altă sumbră îngrijorare. Anume că simplul fapt de a vedea mulțimile acelea de oameni și de a-i observa cum își duceau viețile în așa măsură diferite îi trimitea cu gândurile la un eventual viitor în care aceștia ar fi ajuns într-o postură dominantă – altfel spus, că o cultură puternic religioasă, de exemplu, adusă în contact direct cu o altă cultură, slăbită și relativizată, s-ar fi putut menține între anumite limite la început, dar, până la urmă, ar fi putut ajunge să se facă simțită în moduri mult mai evidente. O dată în plus, nici studiile, nici sondajele de opinie nu sunt de prea mare folos în privința definirii clare a acestui sentiment al unei schimbări iminente. Sondaje de opinie întreprinse din când în când sunt utilizate pentru a „dovedi" cât de bine s-au integrat comunitățile de imigranți în societatea existentă. Dar dacă ar fi avut loc cu adevărat integrarea despre care ne spun politicienii și unii autori de sondaje că s-ar fi produs deja, atunci am avea în fața ochilor o realitate foarte diferită. Iată un exemplu: în zonele din Marea Britanie în care s-au stabilit în număr mare pakistanezi și alți imigranți musulmani se închid adesea puburile. Dacă nou-veniții ar deveni „la fel de britanici ca restul lumii" – așa cum insistă miniștrii, și

nu numai ei, că se întâmplă –, atunci barurile ar rămâne deschise, iar nou-veniții ar bea și ei bere călduță, ca toți foștii locuitori din zonă. În aceeași situație sunt și bisericile. Dacă ar fi să devină „la fel de britanici ca restul lumii", atunci nou-veniții ar uita și ei să se ducă la biserică în cele mai multe duminici, în schimb ar fi prezenți la cununii, uneori botezuri și, aproape sigur, măcar o dată pe an, la slujba de Crăciun. Dar este evident că nu se întâmplă așa. Bisericile s-au închis, ca și puburile, iar clădirilor în care funcționaseră a trebuit să li se găsească alte întrebuințări.

Deși se face în continuare aserțiunea că nou-veniții, care nu beau și frecventează moscheile, reprezintă o tranziție fără hopuri în tradițiile locale, din aspecte vizibile de identitate este evident că rezultatele vor fi foarte diferite. Iar cauzele aflate în spatele acestor diferențe sunt și cele mai dificil de contracarat. Aceeași poveste și aceeași tăcere caracterizează și suburbiile turcești și nord-africane ale Amsterdamului, suburbiile cum este Molenbeek la Bruxelles, zone ale Berlinului cum sunt Wedding și Neukölln și altele asemănătoare, din oricare alt oraș de pe continent. În fiecare caz în parte, prețul pe care au fost nevoiți să-l plătească localnicii pentru că au adoptat cea mai pozitivă atitudine cu putință față de sosirea în orașele lor, mai mici sau mai mari, a sute de mii de persoane aparținând unor alte culturi, s-a dovedit a fi, pur și simplu, prea mare. Cariere întregi, nu numai din politică, ci și din orice alt domeniu, puteau fi compromise numai recunoscând existența noii stări de lucruri – că de vreo propunere de modificare a ei nici nu putea fi vorba. Drept urmare, singurul lucru pe care-l mai puteau face oamenii – localnici, oficialități sau politicieni – a fost să ignore problema și să mintă în privința ei.

Cu timpul, atât politicienii, cât și publicul larg au început să susțină varianta voit optimistă a evenimentelor. Așa se face că

o trăsătură culturală minoră sau nesemnificativă – cum ar fi statul la coadă sau comentatul vremii din Marea Britanie – era luată și exploatată la maximum. Faptul că un imigrant oarecare găsea o plăcere în a sta la coadă sau a trăncăni despre vreme se transforma într-o demonstrație a faptului că acesta – și, prin extensie, toți imigranții – se integrase și devenise la fel ca toți ceilalți britanici. După ce autorii atacurilor sinucigașe cu bombă din iulie 2005* asupra sistemului de transport din Londra au fost identificați drept musulmani născuți în Marea Britanie, s-a descoperit că unul dintre ei lucrase într-un restaurant care vindea pește cu cartofi prăjiți** și fusese jucător de crichet. S-a făcut multă vâlvă pe această temă, de parcă marele mister era că acest englez tipic fusese cuprins de o ură îngrozitoare. Ideea că i s-ar fi transmis o întreagă cultură numai pentru că vindea o mâncare tradițională britanică era doar o modalitate de a amâna abordarea discuțiilor neplăcute aflate în spatele acestui detaliu.

Când epoca multiculturalismului a început să se apropie de final, a început o îmbulzeală pentru identificarea vreunei țări în care să fi funcționat acest experiment. În urma atacurilor teroriste din 2005 de la Londra, britanicii au dezbătut aprins dacă nu cumva modelul francez de *laïcité* indica drumul de urmat pentru rezolvarea problemelor integrării. Apoi, după ce s-au înmulțit atacurile teroriste comise în Franța de persoane născute în această țară, a început o altă discuție: dacă nu

* Pe 7 iulie 2005, patru teroriști islamiști au comis atacuri sinucigașe separate, dar coordonate (trei în metroul londonez, practic simultane, și al patrulea altul ceva mai târziu, într-un autobuz cu imperială). Atentatele s-au soldat cu 52 de morți și peste 700 de răniți (n.tr.).

** *Fish-and-chips*, specialitate englezească apărută pentru prima oară în anii 1860, constând în file de pește prăjit în aluat, cu garnitură de cartofi prăjiți și sosuri picante (n.tr.).

cumva, dimpotrivă, modelul anglo-saxon avea și el anumite merite. Totodată, și în cea mai mare a timpului, țările scandinave erau lăudate pentru faptul că veneau cu o soluție specială – până când și problemele acestor țări au devenit mai clare. În general, opinia publică vedea ceea ce strategii politici păreau să nu vadă, și anume că, în ciuda tuturor diferențelor dintre aceste țări europene, rând pe rând, toate dăduseră greș în privința asimilării nou-veniților.

Au fost aduse critici tehnicii de planificare urbană de tip „gogoașă-inel" din aglomerările urbane franceze, care păreau să-i țină pe imigranți la marginea orașelor. Dar aceleași probleme s-au ivit și în țările care s-au străduit să evite asemenea politici. Așa se face că, atunci când un politician francez începea să critice „comunitățile paralele" apărute în Marea Britanie, ca urmare a modelului aplicat de britanici, exact aceleași acuzații puteau fi aduse și în propria lui țară[13]. S-ar zice că, deși sunt de interes, diferențele dintre legislația de planificare urbană a diferitelor țări europene nu sunt, de fapt, esențiale. Cât privește sistemele de educație ale diferitelor țări și accentul pe care-l pun pe anumite aspecte ale programelor analitice școlare, acestea sunt subiecte de dezbateri academice. Dar, o dată în plus, niciunul dintre sisteme nu pare să fi funcționat bine cu prisosință, nici nu e vreunul cu precădere admirabil în comparație cu altul, când vine vorba de rezultatele concrete.

Așa se face că mintea europenilor a jonglat întruna cu două lucruri contradictorii. Cel dintâi este narațiunea dominantă, bine împământenită, a unei generații: că oricine, de oriunde din lume, poate veni în Europa și să devină european și că, pentru a deveni european, tot ce trebuie să faci este să te afli, pur și simplu, în Europa. Cealaltă parte a minții europenilor a stat, în tot acest timp, a observat și așteptat. I-a fost întotdeauna

ușor să recunoască faptul că nou-veniții nu numai că soseau într-un număr fără precedent, dar aduceau cu ei niște obiceiuri care, chiar dacă nu erau totalmente fără precedent, cu siguranță nu mai existau în Europa de foarte mult timp. Prima parte a minții europenilor insistă că nou-veniții vor fi asimilați și că, în timp, chiar și aspectele cel mai greu de înghițit ale culturii acestora vor putea fi identificate ca fiind europene. Optimismul înclină către această primă parte a minții europenilor. Evenimentele înclină spre cea de-a doua, care se întreabă, din ce în ce mai mult, dacă are cineva timp suficient la dispoziție pentru schimbările care ar trebui să se producă.

Nu e cazul să se mire nimeni de faptul că undeva, sub toate aceste lucruri de la suprafață, mocnesc temeri mai sumbre, subterane. Acestea nu sunt nicăieri mai pronunțate decât în Franța, care, după al Doilea Război Mondial, s-a confruntat cu același deficit de forță de muncă înregistrat și de alte state vest-europene. A răspuns în exact același mod, deschizându-și larg frontierele ca să primească lucrători din toată lumea. În anii 1950 și 1960, când s-au făcut simțite și aici efectele decolonizării din Africa de Nord, și pentru Franța s-a dovedit la fel de imposibil să oprească afluxul de oameni din fostele colonii către fosta metropolă cum se dovedise și pentru Marea Britanie și alte foste țări coloniale. Iar afluxul de muncitori, în cea mai mare parte săraci și cu o educație limitată, a modificat, încetul cu încetul, aparențele și cultura mulțimilor de francezi, așa cum se întâmplase și în alte părți.

O reacție subterană la toate acestea – reacție despre care filosoful francez Bernard-Henri Lévy a postulat că este „sumbra specializare"[14] a țării sale – a fost apariția unei îngrijorări privitoare la înlocuirea populației. În condițiile celui mai mare procent de musulmani raportat la populația totală înregistrat în Europa Occidentală și ale amenințării electorale perpetue

pe care o reprezintă Frontul Național*, partidul familiei Le Pen, limitele discuției și ale exprimării unor asemenea preocupări erau păzite la fel strașnic ca oriunde altundeva în Europa. Totuși, în Franța s-a ivit una dintre cele mai stânjenitoare și profetice abordări ale acestei temeri.

„Sumbra specializare"

În 1973, în Franța a văzut lumina tiparului *Le Camp des saints*, un roman straniu care a devenit rapid o carte de succes. Jean Raspail, autorul cărții, era deja cunoscut ca romancier și autor de cărți de călătorii. Fiind el umblat în lung și-n lat, om cultivat și curios, ideea care stă la baza scrierii sale celei mai cunoscute i-a venit într-o dimineață, când se afla în propria locuință de pe țărmul Mediteranei. După cum spune el însuși, în acea dimineață din 1972, a avut o viziune: „Un milion de bieți nefericiți, singurele arme fiindu-le doar propria slăbiciune și numărul mare, copleșiți de mizerie, împovărați de copii înfometați, cu pielea cafenie și neagră, pregătiți să debarce pe pământurile noastre, avangardă a mulțimilor care presau din plin, din toate direcțiile, Occidentul obosit și bine hrănit. Literalmente i-am văzut, am văzut problema complicată pe care o prezentau, problemă absolut insolubilă după standardele noastre morale curente. Să-i lăsăm să intre, ne-ar distruge. Să-i respingem, i-am distruge noi pe ei."[15]

Romanul pe care l-a scris Jean Raspail în următorul an și jumătate este plasat, cronologic, la un moment dat în următoarele decenii și descrie o Franță – și o Europă – pe cale de a

* Front National, partid naționalist și populist francez, de extremă dreapta, înființat în 1972 de Jean-Marie Le Pen (n. 1928), care l-a și condus până a demisionat, în 2011. De atunci, șefa partidului este fiica acestuia, Marine Le Pen (n. 1968). Din 2018, partidul se numește Rassemblement National (n.tr.).

fi copleșită de imigrația în masă din Lumea a Treia. Factorul catalizator general pentru această imigrație îl constituie disparitatea tot mai mare dintre numărul persoanelor afectate de sărăcie în Lumea a Treia și procentul în scădere al populației mondiale care trăiește în paradisul relativ care este Europa. Cu mediile de comunicare în masă moderne, o asemenea disparitate nu mai poate fi ascunsă, drept care Lumea a Treia își întoarce privirile către Europa. Un milion de oameni pleacă pe mare cu o întreagă flotilă de ambarcațiuni, dar, între timp, alte cine știe câte milioane stau cu ochii pe aceștia și așteaptă să le vină și lor rândul să se îmbarce. Totul depinde de reacția Europei în fața primului milion. Din motive de strategie politică – pe care le-a explicat mai târziu –, Raspail a optat pentru varianta în care toată această imigrație să provină nu din Africa de Nord, ci de la Calcutta, și tocmai de acolo să se îndrepte spre Riviera franceză.

Începutul memorabil al romanului prezintă un profesor bătrâior, cultivat, care stă în casa lui de pe coasta de sud a Franței și ascultă Mozart, în timp ce armada imigranților trage la țărm. Crede că e singur, de vreme ce anarhia care rezultă i-a pus deja pe fugă pe localnici. Și totuși, un tânăr cu aer de hipiot dă buzna în biroul profesorului. Se fălește cu țara cea „nouă" care va apărea, o țară care „se va naște din nou". Și-i spune profesorului tânărul acela că e „(...) terminat. Veștejit. O ții tot într-un gândit și-un vorbit, dar nu mai ai timp de așa ceva. S-a sfârșit. Așa că, haide, șterge-o!" În sinea lui, profesorul acceptă că tânărul ar putea chiar să aibă dreptate și-i zice: „Lumea mea n-o să mai trăiască dincolo de dimineața care vine, mai mult ca sigur, așa că am de gând să mă bucur din plin de ultimele ei clipe". Așa că îl împușcă pe tânăr.[16]

În romanul lui Raspail, catalizatorul specific al imigrației în masă este anunțul guvernului belgian că va primi un număr

de copii nevoiaşi din Lumea a Treia. Curând, mamele îşi împing cu forţa copiii prin porţile consulatului general belgian de la Calcutta. Belgia încearcă să renunţe la politica respectivă, dar e deja prea târziu. Mulţimea ia cu asalt consulatul şi-l calcă în picioare pe consulul general. Din masa aceea de oameni se desprinde un conducător cu nişte diformităţi hidoase, care-i îndeamnă pe oameni să se îndrepte spre Europa: „Naţiunile se ridică din cele patru colţuri ale lumii, şi oamenii sunt atât de mulţi, câte fire de nisip sunt pe fundul mării", spune el. „Ei vor mărşălui peste lumea largă şi vor împresura tabăra sfinţilor şi oraşul mult-iubit..."[17] Această ultimă frază trimite la un pasaj din Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, un citat care ajunge şi în mottoul romanului. Este un citat potrivit, pentru că romanul, într-adevăr, este unul apocaliptic.*

Este şi unul profund neplăcut. Figura mesianică în spatele căreia Lumea a Treia se încolonează sub forma unei armade nesfârşite şi ia cu asalt Europa este un „mâncător de rahat", în aşa măsură diform, încât e monstruos, şi este şi descris monstruos. În altă parte, marele ocean de oameni este aproape la fel şi uniform de grotesc, de o sărăcie de neiertat şi de o necurăţie de-a dreptul endemică. Nici nu e greu de înţeles de ce romanul publicat de Raspail a fost rapid şi aproape unanim desfiinţat de critici, ca fiind un opuscul rasist. Dar precizia lui dătătoare de fiori şi, nu în ultimul rând, felul în care descrie sucombarea societăţii europene, odată cu începutul imigraţiei, îl salvează, practic, de la a fi doar atât.

---

* „Şi s-au suit pe faţa pământului şi au înconjurat tabăra sfinţilor şi cetatea cea iubită" (*Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993, Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, 20, 9) (n.tr.).

Confruntat cu amenințarea la adresa Republicii Franceze, fiecare brat al statului – la fel ca la vecinii săi europeni – cedează. Când e limpede că armada s-a pornit și că Franța va fi copleșită nu prin forță, ci prin simpla prezență a unor oameni care debarcă pașnic pe plajele ei, fiecare, în felul său, eșuează. Politicienii șovăie, neputând să-și dea seama ce atitudine ar trebui să adopte și pendulând bezmetici între tentația de a primi armada cu brațele deschise și dorința neexprimată de a o scufunda. Când primesc ordine să torpileze ambarcațiunile, unii militari francezi refuză să le execute. Totodată, conducătorii Bisericii, copleșiți de propria lor vinovăție numai la gândul opulenței lumești în care trăiesc, îndeamnă ca Franța să-și deschidă larg porțile. În tot acest timp, celebritățile și stelele mediatice își dichisesc și-și lustruiesc reputațiile în fața camerelor de filmat, descriind momentul ca pe o minunată oportunitate. Conștient, probabil, că orice alt final i-ar fi făcut romanul încă și mai puțin acceptabil, până la urmă, Raspail lasă armada să acosteze, iar Franța nu-i respinge pe toți acei oameni.

Cu toate că s-a transformat într-o carte de mare succes în Franța, criticii francezi au impus un *cordon sanitaire* în jurul ei și astfel *Le Camp des saints* s-a scufundat în văzul tuturor. În deceniile următoare, au apărut câteva traduceri ale romanului, dar acestea, mai toate, au fost publicate la edituri mici asociate cu organizațiile care se opun imigrației. În ciuda detaliilor șocante aproape de necitit, cartea are ceva care a rămas în zonele subterane ale mentalului colectiv european. Indiferent de soarta ei critică sau editorială, viziunea distopică a lui Raspail în privința viitorului Europei – descrisă de doi colaboratori ai revistei *The Atlantic*, în 1994, drept „unul dintre cele mai tulburătoare dintre toate romanele sfârșitului de secol XX"[18] – și-a păstrat obiceiul enervant de a scoate capul întruna la suprafață, ba chiar, uneori, de a se ridica deasupra ei.

În 1985, Jean Raspail a făcut o rară mișcare de revenire la una dintre temele romanului său, într-un articol publicat în *Le Figaro Magazine*. Articolul de fond, semnat alături de celebrul demograf Gérard François Dumont, întreba: „Oare Franța va mai fi franceză în anul 2015?"[19] Imaginea de pe copertă o reprezenta pe Marianne*, figura-simbol a națiunii franceze, acoperită cu un văl islamic. Articolul susținea, făcând referire la proiecții demografice, că imigrația în curs la vremea aceea și creșterea demografică disproporționată în rândurile comunităților de imigranți deja existente însemnau că în curând populația non-europeană avea să crească suficient de mult ca să pericliteze supraviețuirea culturii și a valorilor țării-gazdă.

Articolul a fost atacat cu ardoare. Miniștri ai guvernului s-au încolonat pentru a-l denunța public. Georgina Dufoix, ministrul pentru afaceri sociale, a spus că articolul „amintește de cele mai nebunești teorii naziste". Ministrul culturii, Jacques Lang, a numit revista însăși „un organ al propagandei rasiste" și a caracterizat articolul drept „grotesc și ridicol", iar prim-ministrul Laurent Fabius a spus în Parlament că: „Imigranții au contribuit, în mare măsură, la bogăția Franței. Cei care au manipulat statisticile cu privire la imigrație se pun împotriva interesului național autentic al țării noastre."[20] Ministerul condus de Dufoix și-a prezentat propriile cifre, ca să încerce să le contracareze pe cele din articol. Printre altele, a susținut că Raspail și Dumont exageraseră în privința posibilei structuri demografice

* Marianne, nume generic alcătuit din Marie și Anne, două nume feminine tipic franțuzești, este, de la Revoluția Franceză din 1789, întruchiparea Republicii Franceze, personificând libertatea și rațiunea. De unde la început avea trăsăturile anonime ale unei femei din popor, din 1969, actrițe celebre și-au împrumutat chipurile pentru realizarea busturilor care o întruchipau pe Marianne și care erau expuse în diverse locuri (n.tr.).

viitoare, pentru că plecaseră de la premisa că rata natalității va rămâne în continuare ridicată în rândurile imigranților și se va menține la un nivel scăzut în rândul populației locale. Interesant este că proiecția lui Raspail și Dumont a presupus un ritm anual net și continuu al imigrației în Franța de 59 000 de persoane. În realitate, potrivit cifrelor oficiale franceze[21], la nivelul anului 1989 numai numărul solicitanților de azil ajunsese la 62 000 (în creștere de trei ori față de începutul acelui deceniu). În 2006, imigrația anuală netă în Franța crescuse la 193 000 de persoane. În 2013, același indicator ajunsese la 235 000 (ceea ce presupunea o creștere demografică de 2,6 milioane de persoane în doar opt ani).[22] Poate cea mai controversată predicție făcută de cei doi autori ai articolului din *Le Figaro Magazine* a fost aceea legată de faptul că islamul avea să devină cea mai importantă religie din Franța până în 2015.

Când cel mai cunoscut roman al său a fost reeditat în 1985, Jean Raspail a reiterat faptul că înțelegea și resimțea deopotrivă contradicția centrală care avea să ducă la împlinirea profeției sale din *Le Camp des saints*. În fața unei alternative precum aceea de a deschide ușa larg ori a o trânti în fața tuturor defavorizaților lumii, „Ce e de făcut, de vreme ce nimeni nu vrea să-și abandoneze propria demnitate umană, acceptând rasismul? Ce e de făcut, de vreme ce toate persoanele și toate națiunile au dreptul sacru de a-și păstra identitățile și diferențele, în numele propriului viitor și al propriului trecut?"[23]

În zorii unei zile din 2001, o ambarcațiune în care se înghesuiau refugiați kurzi din Irak a eșuat pe nisipul unei plaje din sudul Franței, la ora 4 dimineața. Dintre cei 1 500 de oameni aflați în ambarcațiune, unii au coborât pe țărm și au început să bată la ușile caselor unor localnici. Întâmplarea a făcut ca barca să acosteze la numai 50 de metri de casa de pe Riviera franceză unde-și scrisese Jean Raspail romanul, cu vreo

30 de ani mai devreme. După încă un deceniu, mass-media recunoștea că exista, într-adevăr, o inspirație profetică în *Le Camp des saints*. Cu ocazia unei alte reeditări a cărții, autorul, pe atunci în vârstă de 86 de ani, a venit în emisiunea *Ce soir (ou jamais !)* a postului de televiziune France 3, pentru un interviu surprinzător de indulgent, sugerând că unele idei generale din carte poate că nu mai erau la fel de controversate cum fuseseră odată. Când i s-a reamintit despre barca acostată în 2001, a spus că este „un semn". Singurul aspect pe care a recunoscut că nu l-a nimerit în viziunea lui cu refugiații a fost numărul acestora. E drept, a fost el de acord, „nu există, în prezent, o flotă care să transporte un milion de oameni". Asta se întâmpla în februarie 2011.

Cu mult înainte de 2015, controversata și mult-hulita viziune a lui Jean Raspail fusese intuită de oameni din toată Europa. Chiar și înainte ca mass-media să înceapă să prezinte zilnic imagini cu ambarcațiuni care soseau în Europa și falange de tineri din țările Lumii a Treia care luau continentul european la picior în marș forțat, pornind de pe țărmuri și îndreptându-se în toate direcțiile, autorul francez atinsese coarda unei spaime deja existente. Iar dacă această spaimă anume – această „sumbră specializare" – părea să fi prins contur cel mai evident în Franța, ea nu se limita la o singură țară. Politicienii și oamenii de cultură de pe atunci, plus cei din deceniile următoare, păreau siguri că știu cum să o controleze. Aceasta și alte spaime puteau fi înfruntate respingându-le și zgândărindu-le simultan. Așa se face că, în timp ce politicienii francezi luau în derâdere viziunea lui Jean Raspail, etichetând-o drept fascistă și fără fundament, tot ei se luau la întrecere, să vadă care avea retorica mai dură despre cum ar fi putut stăvili afluxul de imigranți și crește numărul repatrierilor. Ani de zile, chiar și – sau poate în mod special – politicienii socialiști ai țării au practicat jocul acesta.

Indiferent dacă-și dădeau seama sau nu, s-au făcut răspunzători de criza care le-a lovit țara. Realitățile se schimbau în fiecare an. În fiecare an, aceeași clasă politică, prin guvernările succesive de toate culorile politice, a continuat să asiste la o creștere tot mai pronunțată a numărului francezilor născuți în străinătate. De-a lungul întregului proces, statisticile oficiale au continuat să ascundă schimbările despre care politicienii spuneau insistent că nu aveau loc, dar pe care populația le vedea cu ochii ei petrecându-se. Acest lucru nu era întru totul rău-intenționat. Grație unei legi vechi, menite să prevină orice repetare a abuzurilor vichy-iste*, pe tot parcursul anilor 1970, 1980 și 1990, statul nu a colectat niciun fel de date statistice legate de etnie, rasă sau religie referitoare la structura populației franceze. Pe la mijlocul primului deceniu din anii 2000, legislația franceză a înregistrat o relaxare. Dar analiza populației existente – ca să nu mai vorbim de proiecțiile asupra viitoarei structuri demografice – a rămas un subiect politic mai dificil decât în aproape oricare altă țară. Însă chiar în timp ce numărul musulmanilor creștea vertiginos, tinzând să ajungă la cel mai ridicat nivel european în raport cu restul populației și era de așteptat să crească și în anii următori, orice demograf francez care nu subestima viitoarele modificări în structura populației ar fi fost considerat pe nedrept susținător al extremei dreapta. Michèle Tribalat, de exemplu, o respectată specialistă din domeniul demografic, și-a văzut reputația serios afectată când Hervé Le Bras, un demograf „bine înfipt", a etichetat-o disprețuitor ca fiind „favorita Frontului Național"[24].

* Aluzie la politica de colaborationism a guvernului de la Vichy, al așa-numitei Franțe Libere, adică neocupate de germani în al Doilea Război Mondial, care a pus în practică, totuși, legile rasiale naziste, persecutându-i pe evrei și alte minorități (n.tr.).

E ușor de plecat de la premisa că faptele nu mint. Dar în statistica imigrației, și cu atât mai mult în proiecțiile demografice, adeseori mint – și nicăieri altundeva mai mult decât în Franța. Nu e tocmai surprinzător că, într-o țară unde faptele au devenit atât de maleabile, o parte a populației s-ar putea să creadă mai degrabă ce vede în fața ochilor decât statisticile, iar consecințele sunt încă necunoscute. Predicția făcută în 1985 de Raspail și Dumont, că islamul avea să fie religia dominantă în Franța în anul 2015, nu a fost corectă. Cel puțin nu din punct de vedere numeric. Un sondaj de opinie realizat de Ipsos Group și publicat de săptămânalul liberal *L'Obs* pe 4 februarie 2016 arăta că 33,2% dintre liceenii francezi se identificau drept creștini și 25,5% – drept musulmani. Dar nu putea nimeni să mai nege faptul că islamul era credința cu cel mai mare avânt în Franța. Același sondaj de opinie dezvăluia că mai puțin de jumătate dintre ne-musulmanii chestionați (și doar 22% dintre catolici) descriau religia ca pe „ceva important sau foarte important" pentru ei. În schimb, dintre tinerii musulmani, 83% afirmau că religia era „ceva important sau foarte important" pentru ei.[25]

Și, bineînțeles, profeția lui Raspail despre un milion de oameni ce aveau să vină în Europa a fost o subestimare. Când au venit, nu pe nave uriașe, ci în flotile cu nenumărate bărcuțe, numărul lor a depășit cu mult viziunea lui distopică. Și asta, înaintea crizei propriu-zise a imigrației. Când s-a declanșat cu adevărat criza, Franța primea deja câte un milion de imigranți la fiecare câțiva ani. Datele oficiale arătau că în Franța intrau legal 200 000 de imigranți anual, însă se presupunea că tot pe-atâția intrau și ilegal în fiecare an. În discuții private, unele oficialități franceze recunosc, discret, că singurul motiv pentru care au reușit, în ultimii ani, să evite nivelurile de imigrație din Germania îl constituie percepția răspândită printre imigranți

că Franța este o țară neprimitoare și rasistă. Este o reputație pe care nici chiar cei mai de stânga reprezentanți ai autorităților nu o găsesc lipsită de utilitate în vremuri cum sunt cele din prezent.

Cu toate că în 2015 Marianne nu-și acoperise fața cu vălul islamic, țara văzuse petrecându-se lucruri pe care Jean Raspail nu le prezisese nici în cele mai negre coșmaruri ale lui. Lui nu i-ar fi trecut prin minte să-i descrie pe căpitanii musulmani ai multora dintre ambarcațiunile cu imigranți din Mediterana aruncând peste bord pasageri creștini numai din cauza credinței lor. N-ar fi cutezat să imortalizeze niște nou-veniți în timp ce-i taie gâtul unui preot în toiul slujbei pe care acesta o ținea.* Și nici n-ar fi prezis că, într-o dimineață de duminică din 2016, la Saint-Denis, în timp ce preoții oficiau în catedrală slujba pentru câți membri ai congregației mai rămăseseră să-i asculte, preoții și mormintele regilor Franței trebuiau păzite de numeroși soldați înarmați până în dinți. Nu era pentru prima oară când, în Europa, cei mai crânceni profeți ai pierzaniei se dovedeau a fi subestimat situațiile reale.

* Trimitere la un atac terorist din iulie 2016, revendicat de Statul Islamic: un preot de 86 de ani, dintr-o biserică parohială din Normandia, a fost ucis chiar în timpul slujbei de mai mulți atacatori înarmați cu cuțite, care au luat ostatice alte trei persoane (n.tr.).

Capitolul 7

Au ajuns deja

La vremea când și-a ținut discursul de la Potsdam, în octombrie 2010, Angela Merkel părea să fi făcut o concesie importantă în privința trecutului și chiar să fi semnalat o schimbare de direcție pentru viitorul relației dintre Europa și imigranții săi. Și totuși, după numai câțiva ani, acele afirmații mult-aplaudate păreau să fi rămas fără absolut nicio semnificație. În discursul său, cancelarul federal admitea că Germania eșuase la capitolul integrării oamenilor care veniseră pe teritoriul țării până atunci. În 2010, un total de 48 549 de persoane făcuseră cerere de azil în Germania.[1] După numai cinci ani, Merkel accepta – dacă estimările interne ale guvernului, scurse către presă, erau corecte – până la 1,5 milioane de oameni în Germania, într-un interval de numai un an.

Dacă multiculturalismul nu funcționa, în condițiile în care circa 50 000 de oameni solicitau azil în Germania în fiecare an, cum ar fi putut funcționa când veneau anual de 30 de ori mai mulți imigranți? Dacă în 2010 nu se făcea destul, cum s-ar fi putut ca, după numai cinci ani, rețeaua de integrare a guvernului german să fi devenit atât de bună (chiar de 30 de ori mai bună)? Iar dacă Germania se amăgise de una singură, în anii 1960, în privința întoarcerii muncitorilor-imigranți în țările lor de origine, oare în ce măsură se amăgea de una singură

crezând că solicitanții de azil din 2015 s-ar mai fi întors vreodată în țările de unde veniseră? Dacă multiculturalismul nu funcționase bine în 2010, atunci în 2015 funcționa încă și mai puțin bine. Același lucru este valabil pentru Marea Britanie. Dacă multiculturalismul reprezenta un eșec în 2011, când recunoscuse chiar premierul David Cameron, de ce eșecul nu mai era așa de evident în 2015, când guvernul britanic asista la o nouă depășire a recordului net în materie de imigrație către Marea Britanie?[2] Să fi fost relația dintre Franța și populația ei de imigranți mai bună în 2015 decât fusese cu câțiva ani mai înainte? Sau a Suediei, sau a Danemarcei? Peste tot în Europa, răbufnirea din 2015 a imigrației a adus un număr suplimentar de oameni într-un sistem despre care toți liderii politici ai momentului recunoscuseră deja că reprezenta un eșec. Nu se întâmplase între timp nimic notabil care să asigure acestui sistem șanse mai mari de succes decât avusese până atunci.

La un moment dat pe parcursul crizei, cancelarul Angela Merkel i-a telefonat premierului israelian Benjamin Netanyahu. Se zice că i-ar fi cerut sfatul. Israelul este singura țară din lume care a integrat cu succes un număr comparabil de nou-veniți, într-un interval de timp relativ egal. E vorba despre evreii din spațiul sovietic care au emigrat în Israel după 1990 – lăsând la o parte afluxurile pe scară largă din deceniile de după crearea statului Israel în 1948. Cum reușise Israelul să absoarbă atâția oameni și să rămână totuși un stat remarcabil de unit, ba chiar tot mai unit? Angelei Merkel i-ar fi putut fi prezentate diverse motive – nu în ultimul rând, legătura formată în Israel prin experiența comună a serviciului militar obligatoriu în armata israeliană și programele de absorbție sponsorizate de guvern. Discreția diplomatică l-a împiedicat poate pe premierul Netanyahu să remarce – dar ar fi fost un argument valid – că Israelul beneficiase de avantajul că aproape toți cei care ajunseseră

în Israel în ultimele decenii erau legați între ei de moștenirea comună evreiască, iar Merkel și țara sa trebuiau să recunoască, în lunile și anii ce aveau să vină, că puțini dintre cei pe care-i primiseră în 2015 erau germani luterani.

Cu toate că imigrația în Europa creștea exponențial, justificările reiterate de oficialități erau aceleași pe care le foloseau de zeci de ani și se regăseau peste tot, de la șefii organizațiilor suprastatale până la nivelul autorităților locale. La mijlocul lui august 2015, în timp ce cancelarul federal german se pregătea să deschidă frontierele, primarul orașului Goslar, din Saxonia Inferioară, insista că municipalitatea sa avea să-i întâmpine pe imigranți „cu brațele larg deschise". Primarul Oliver Junk – membru al partidului de centru-dreapta condus de Merkel – a subliniat că Goslar își pierdea câte o mică parte din populație în fiecare an. În ultimul deceniu, populația de 50 000 de locuitori se redusese cu vreo 4 000 – situație care se datora plecării tinerilor în căutarea de locuri de muncă și ratei în scădere a natalității în rândul populației locale. În 2014, orașul primise 48 de imigranți. Acum, primarul afirma că, în viziunea lui, nu puteau fi suficienți doritorii să vină la Goslar. Imigranții, spunea el, „ar oferi orașului nostru un viitor"[3]. În loc să găsească o cale de a crea locuri de muncă prin care să-i atragă pe tineri să rămână la Goslar, primarului i se părea că era o politică rațională să înlocuiască locuitorii plecați cu o populație totalmente diferită.

Tot în august 2015, o lună crucială, directorul pentru zona UE al Organizației Internaționale pentru Migrație a schițat, în *The Wall Street Journal (Europe)*, un alt argument familiar. În opinia lui Eugenio Ambrosi, era „tulburător" faptul că Europa întâmpina „dificultăți" în privința primirii valului fără precedent de imigranți care ajunsese deja pe continent în acel an. Ambrosi susținea că Europa era capabilă să facă față foarte ușor afluxului. Cel mai scandalos era, după el, faptul că Europa

„se confruntă cu cele mai răspândite și mai profunde sentimente împotriva imigranților din ultimele decenii". El insista că situația trebuie să se schimbe, iar una dintre căi era explicarea argumentului fundamental pe care deciseseră să-l promoveze el și colegii săi – că acest aflux de imigranți reprezenta o mare oportunitate pentru Europa. Imigranții, spunea el, „aduc idei noi și o motivație superioară", plus că „se pun serios pe treabă și contribuie la economiile și societățile noastre, dacă li se dă o șansă cinstită. Uneori, vin cu o etică a muncii superioară celei a europenilor autohtoni." După care urmau afirmațiile obișnuite:

> Europa îmbătrânește și se va confrunta curând cu un deficit grav de forță de muncă activă (...) Germania singură ar putea suferi un deficit de forță de muncă de până la 2,4 milioane de oameni până în 2020, după cum afirmă Boston Consulting Group. Sistemele noastre de asigurări sociale nu sunt amenințate de imigrație. Ba chiar dimpotrivă: prin contribuțiile imigranților, europenii vor continua să primească și în viitor ajutorul social pe care-l primesc în prezent.[4]

Era, și acesta, un alt argument în favoarea înlocuirii populației, de astă dată poleit în termenii asistenței paliative.

Dacă scăderea demografică din Europa era chiar atât de severă pe cât pretindea Ambrosi, răspunsul cel mai firesc nu era neapărat să fie aduși oameni aparținând unor culturi cu totul diferite care să formeze generația următoare. Dacă Ambrosi și alte oficialități erau chiar atât de preocupați să umple orice goluri existente sau viitoare de pe piața forței de muncă din Germania, cu siguranță c-ar fi fost mai rațional, înainte să arunce năvodul global, să se uite ceva mai aproape de casă, la cei 25% până la 50% de tineri din Spania, Portugalia, Italia și Grecia aflați în șomaj în exact aceeași perioadă. Susținătorii fervenți ai argumentului pieței libere, așa cum era și Ambrosi,

nu înțelegeau evenimentele nici chiar din punctul de vedere pe care-l susțineau. Și mai îngrijorător, păreau să plece de la premisa că argumentele pieței libere sunt singurele care contează și că, printre altele, populațiile de tineri din sudul Europei n-ar fi avut nimic împotrivă dacă le-o lua înainte absolut oricine venit din afara Europei.

Și, bineînțeles, în timp ce imigrația către Europa se ridica la o cotă istorică nemaiauzită, unii erau dispuși să argumenteze că totul era perfect normal. Singura țară unde procentul de imigranți raportat la populația totală a fost similar cu cel înregistrat în Germania în 2015 a fost Suedia (1-2%). Numărul de nou-veniți înregistrat în 2015 s-a situat între 160 000 și 180 000 – un record istoric chiar și pentru o țară care primise refugiați în istoria recentă. Așa încât, dacă în 2004 fuseseră primiți în Suedia în jur de 400 de copii refugiați, numai în 2015 a trebuit să primească 35 000 de copii nou-sosiți, cu costuri anuale de zeci de mii de euro pentru fiecare dintre aceștia. În vara lui 2015, imigranții au intrat în număr mare în Suedia nu numai din Danemarca, pe celebrul pod Øresund* (între Danemarca și Suedia neexistând frontieră), ci și dinspre nord. Majoritatea nou-veniților nu aveau niciun fel de acte de identitate, ceea ce nu era un accident chiar întotdeauna. Locuitorii din Malmö declarau că văzuseră în gară coșuri de gunoi pline cu acte de identitate distruse.

Și totuși, chiar în timp ce Suedia trecea prin experiența cu totul anormală a anului 2015, autoritățile continuau să pretindă că nimic nu era nou. În octombrie 2015, guvernul a organizat o conferință în sprijinul politicii sale de imigrație, sub deviza „În Suedia, împreună". Au luat parte regele și regina Suediei, împreună cu aproape tot ce însemna mediul politic local.

* Sau Öresund, pod combinat, rutier și de cale ferată, care leagă Danemarca de Suedia peste brațul de mare cu aceeași denumire (n.tr.).

Printre vorbitori s-a numărat și Ingrid Lomfors, președinta Forumului suedez al Istoriei Vii, un organism educațional specializat în Istoria Holocaustului. În discursul ei mai mult decât lăudat, Lomfors a insistat pe trei aspecte: că imigrația către Suedia nu este ceva nou; că toată populația e formată, de fapt, din imigranți; și că, în tot cazul, nici nu există o cultură suedeză propriu-zisă.[5]

În felul său, Forumul Istoriei Vii cristaliza problemele nenumărate care au însoțit imigrația postbelică peste tot în Europa. Chiar în timp ce se petreceau evenimentele în fața ochilor opiniei publice, autoritățile refuzau să admită că s-ar fi întâmplat ceva nou. Când făceau, totuși, această concesie, nu se puteau abține să prezinte situația ca pe o nesperată oportunitate pentru țară. Nu exista nici cea mai vagă disponibilitate de a accepta că o parte din suspiciunile opiniei publice privind consecințele acestor mișcări ar putea fi justificate. Începând din anii 1950, continentul a prezentat o tendință unificată de a subestima numărul persoanelor așteptate să vină în Europa, iar apoi a supraestimat grosolan capacitatea țărilor europene de a-i integra pe nou-veniți. Puține au fost momentele în care cei care luau aceste decizii au fost conștienți de propriile eșecuri, chiar și în cazul unuia dintre cele mai mari și mai evidente insuccese – reticența de a observa că grupurile de imigranți care veneau în Europa s-ar putea să aibă puncte de vedere diferite nu numai față de curentele generale din societatea în care ajungeau, ci și între ele, iar acest lucru să aibă consecințe.

Nimic nu demonstrează mai bine acest eșec din epocile multiculturală și „post-multiculturală" decât faptul că ideologiile – deopotrivă politice și religioase – ale nou-veniților rareori au fost luate în seamă și aproape niciodată nu au constituit subiecte de dezbatere acceptate. Așa se face că în toate țările, dacă s-a discutat despre imigrația postbelică, aceasta a fost abordată

ca o chestiune care ținea de rasă. Identitatea rasială a nou-veniților a fost luată în discuție, ce-i drept, și toate îngrijorările privitoare la ea, respinse în termenii antirasismului. Ceea ce foarte puțini oameni au remarcat sau menționat a fost faptul că proveniența rasială a nou-veniților era o chestiune insignifiantă în comparație cu problema infinit mai vastă a credinței lor. Când au ajuns în Olanda primele grupuri numeroase de marocani, s-a vorbit despre marocani. Când au ajuns în Marea Britanie primele grupuri numeroase de pakistanezi, s-a vorbit despre pakistanezi. La fel și în cazul turcilor, în Germania. Dar pe la sfârșitul unui mileniu și începutul celuilalt, în Europa s-a insinuat era multi-credinței, iar însemnătatea rasei grupurilor de imigranți a început să scadă. Europa și-a pus, pentru prima oară, întrebarea dacă nu cumva problema reală era religia. A fost o temă care i-a luat cu totul prin surprindere pe cei mai mulți politicieni și comentatori din Europa Occidentală.

În anii 1980 și 1990, aproape nimeni nu a prevăzut că primele decenii ale secolului XXI european aveau să fie marcate într-o asemenea măsură de discuțiile pe tema religiei. Continentul din ce în ce mai secularizat se aștepta să poată lăsa religia undeva în urmă sau, cel puțin, recunoștea că, după multe secole, locul religiei în statul modern fusese, mai mult sau mai puțin, stabilit. Mai exact, dacă ar fi spus cineva, în ultima parte a secolului XX, că primii ani ai secolului următor vor fi marcați din plin de discuții despre blasfemie și că în Europa se va putea vorbi din nou despre moartea pentru blasfemie, orice public l-ar fi privit cu dispreț și i-ar fi pus sub semnul întrebării sănătatea mintală. Și nu-i vorba că sirenele prevestitoare n-ar fi fost auzite. Cum să nu fi fost auzite, pur și simplu? Doar c-au fost ignorate sistematic.

Marea Britanie a înregistrat unul dintre avertismentele cele mai timpurii în 1989, de ziua Sfântului Valentin. Liderul

suprem al Republicii Revoluționare Islamice Iran, ayatollahul Khomeini, a emis un document în care-i înștiința pe „toți musulmanii fervenți din lume" că „autorul cărții cu titlul *Versetele satanice* – care a fost scrisă, tipărită și publicată împotriva islamului, a Profetului și a Coranului – și toți care au fost implicați în publicarea ei și care au cunoștință de conținutul ei sunt condamnați la moarte". Mai departe, ayatollahul spunea: „Îi chem pe toți musulmanii fervenți să-i execute rapid, oriunde i-ar găsi pe toți aceștia, pentru ca nimeni altcineva să nu mai îndrăznească să insulte ceea ce e sfânt pentru musulmani".[6] Șeful unei „fundații caritabile" de la Teheran a adăugat o recompensă de 3 000 000 de dolari pentru asasinarea scriitorului britanic de origine indiană (recompensa urma să fie redusă cu 2 000 000 de dolari dacă ucigașul nu era musulman). Marea Britanie – și restul Europei – au învățat, cu această ocazie, cuvântul *fatwa*.

În mai puțin de 24 de ore, Salman Rushdie se afla într-o ascunzătoare, sub protecția statului britanic. Curând, mii de musulmani britanici au ieșit în stradă, susținând impunerea în Marea Britanie a legilor islamice privind blasfemia. La Bradford, în nordul Angliei, un exemplar din roman a fost bătut în cuie pe un suport de lemn și a fost ars sub privirile a mii de musulmani. Un om care, datorită acestei controverse, a prins avânt în cursa pentru calitatea de lider în comunitatea musulmană britanică, Iqbal – mai târziu, Sir Iqbal – Sacranie, a fost întrebat dacă și el credea că autorul *Versetelor satanice* merita să moară. Iată ce a răspuns: „Probabil că moartea e ceva prea simplu pentru el"[7]. Cel mai cunoscut dintre britanicii convertiți la islam, Yusuf Islam (fostul cântăreț Cat Stevens) a fost întrebat într-o emisiune de televiziune dacă i-ar oferi adăpost lui Rushdie în cazul în care s-ar trezi cu acesta la ușă. „Aș încerca să-i dau telefon ayatollahului Khomeini și să-i spun exact unde se află individul". Întrebat apoi dacă ar lua parte la o demonstrație unde

s-ar da foc efigiei lui Rushdie, a răspuns: „Aș spera să fie vorba de omul în carne și oase".[8]

Subiectul readus în actualitate al blasfemiei a fost discutat atât în mediile culturale, cât și în cele politice. Au existat voci, și de stânga, și de dreapta, care au considerat că romancierul încălcase regulile de politețe. Dintre conservatorii de dreapta de rang înalt, lordul Dacre, Hugh Trevor-Roper, a declarat pentru un ziar: „N-aș vărsa o lacrimă dacă niște musulmani britanici, nemulțumiți de comportamentul său, l-ar acosta pe vreo alee întunecată și i-ar da o lecție de bune maniere"[9]. Secretarul pentru afaceri externe, Sir Geoffrey Howe, a spus apăsat, la un post de televiziune, că el însuși nu aprecia deloc *Versetele satanice*, o carte pe care o considera grosolană la adresa Marii Britanii. Alții au scormonit după critici mai vechi ale lui Salman Rushdie aduse Marii Britanii și au tras concluzia că omul nu se dezmințea. Însuși prințul de Wales ar fi spus, într-o convorbire privată, că Rushdie culegea furtuna iscată de vântul pe care-l semănase.[10] Între timp, liderii religioși se întreceau să calmeze Republica Islamică. Arhiepiscopul de Canterbury, pe atunci Robert Runcie, a spus că el, unul, „înțelegea sentimentele musulmanilor"[11]. Rabinul-șef Immanuel Jakobovits a spus că „și domnul Rushdie, și ayatollahul Khomeini au abuzat de libertatea de expresie"[12]. Luări de poziție similare au avut și conducerea Bisericii Catolice, și conducerile altor culte.

Din tabăra de stânga a politicii, scriitorul John le Carré a declarat că „nu există nicio lege în viață ori în natură care să afirme că marile religii pot să fie insultate fără să pățească nimeni nimic"[13]. Iar deputatul laburist Bernie Grant – unul dintre primii deputați de culoare din Camera Comunelor a Parlamentului britanic – a spus, într-o reuniune parlamentară, că albii încercau să-și impună valorile asupra întregii lumi și că, deși nu era de acord cu ayatollahii, musulmanii din Iran ar

fi trebuit să aibă dreptul de a-și duce viața cum își doreau. În plus, „arderea cărților nu constituie cine știe ce problemă pentru negri", a adăugat el.[14]

Totuși, un grup mic, dar hotărât, de persoane a înțeles ce însemna *fatwa* și l-a sprijinit pe romancierul pe care ayatollahul Khomeini îl numise „blasfematorul acela nenorocit"[15]. Romanciera Fay Weldon, care a asistat din studio la comentariile făcute de Cat Stevens, s-a declarat uimită de faptul că un comisar-șef de poliție, prezent și el în acea emisiune, nu s-a ridicat de pe scaun ca să-l aresteze pe loc pe interpret pentru incitare la omor. Într-o broșură publicată ulterior, Fay Weldon afirma că Marea Britanie plătea prețul pentru faptul că prea puțini britanici își bătuseră capul să citească efectiv Coranul și se mulțumiseră, în schimb, să preia de-a gata „platitudini despre «marile religii ale lumii»"[16]. Unii musulmani britanici au considerat acest atac drept instigare la ură, chiar și un autor musulman moderat al vremii, Ziauddin Sardar, scriind că: „S-ar fi zis că Fay Weldon era capabilă să inventeze ce vrea ea și să producă o diatribă plină de prejudecăți numai fiindcă musulmanii erau ținte ușoare"[17]. În realitate, numai persoanele asociate cu Salman Rushdie erau „ținte ușoare". În 1991, traducătorul în italiană al cărții lui Rushdie a fost înjunghiat și bătut măr în apartamentul său de la Milano. În 1993, editorul norvegian al *Versetelor satanice*, William Nygaard, a fost împușcat de trei ori, în fața casei sale din Oslo. În Marea Britanie, două librării au fost atacate cu bombe incendiare, pentru că aveau cartea în stoc. În alte magazine, inclusiv într-unul universal din Londra, unde se afla și o librărie Penguin, au fost amplasate bombe. Iar în 1989, un tânăr pe nume Mustafa Mahmoud Mazeh s-a aruncat în aer, distrugând și câteva etaje ale unui hotel din Londra, în timp ce construia o bombă artizanală destinată lui Rushdie.

Unii oameni – deopotrivă din America și din Europa – și-au dat seama că aici era o problemă care ținea de libertatea de expresie. De exemplu, președinta din acel an a clubului scriitorilor PEN, Susan Sontag, a organizat un eveniment literar la care autori de prim rang urmau să citească din romanul lui Rushdie – „De un pic dârzenie civică e nevoie aici"[18], după cum s-a exprimat ea. Însă deși a existat ceva dârzenie civică, dar și guvernamentală, abia dacă a existat o perspectivă mai largă asupra celor ce se petreceau. Atacuri dure ca al lui Fay Weldon erau foarte neobișnuite în perioada aceea, puțini înțelegând că Rushdie nu avusese doar ghinionul de a stârni un cuib de viespi. Stârnise un cuib de viespi care fusese recent importat și care mai și creștea în dimensiuni. Când a publicat, în 1938, cartea *The Great Heresies*, Hilaire Belloc a dedicat un capitol „Marii și durabilei erezii a lui Mahomed", fragment care face ca *Versetele satanice* să pară de-a dreptul benigne. Dar asta nu l-a obligat pe autor să se ascundă ca să-și salveze viața ori să trăiască sub protecția poliției timp de un deceniu, pentru că, în anii 1930, numărul musulmanilor din Marea Britanie era neglijabil. La vremea scandalului cu Salman Rushdie, în Marea Britanie se aflau aproape un milion de musulmani, număr care avea să se tripleze în decurs de două decenii. Marea Britanie urma un curs intensiv de reguli ale islamului, așa cum avea să urmeze practic oricine altcineva în anii următori.

Grație măsurilor de protecție pe care i le-a asigurat guvernul britanic, Salman Rushdie a supraviețuit controversei *Versetelor satanice*. Dar, așa cum s-a exprimat scriitorul Kenan Malik mult mai târziu, societatea în ansamblul ei – și mai ales industria editorială – și-a însușit acea *fatwa*.[19] Texte care fuseseră publicate înainte de 1989 n-au mai fost publicate după aceea. „Vetoul asasinului" a preluat controlul și curând au fost considerate de nepublicat nu numai romane care ar fi putut

fi considerate critice la adresa islamului, ci și romane lipsite până la slugărnicie de nuanțe critice. Editura care publicase cartea lui Rushide a decis, în 2008, din motive de securitate, să retragă un roman de dragoste despre fondatorul islamului, cu titul *The Jewel of Medina**. O mică editură independentă londoneză care a preluat romanul, pentru a se poziționa împotriva cenzurii de orice fel, a fost ulterior atacată cu bombe incendiare de trei musulmani britanici.

Pe lângă faptul că a obligat o societate întreagă să asimileze amenințarea cu violența, scandalul Rushdie a mai avut un efect important în Marea Britanie. A inoculat ideea „politicii comunitare" duse după criterii bazate pe credință, pentru că, de îndată ce musulmanii furioși au ieșit pe străzile britanice, s-a pus întrebarea cine vorbea în numele lor. În Marea Britanie, scandalul Rushdie a dus la crearea celei dintâi organizații musulmane „reprezentative" oficiale. Comitetul de Acțiune pentru Afaceri Musulmane din Regatul Unit (UK Action Committee on Islamic Affairs – UKACIA) s-a constituit ca un efort direct de canalizare a nemulțumirii legate de controversa *Versetelor Satanice* și de prevenire a unor situații similare. În anii următori, a fost înființat Consiliul Musulman din Marea Britanie (Muslim Council of Britain – MCB), cea mai mare grupare-umbrelă care susține că-i reprezintă pe musulmanii britanici. Organizația nu era numai politică, era și partizană. Deși era sprijinită de Arabia Saudită, care pe atunci rivaliza cu Iranul pentru poziția de putere musulmană dominantă, era formată aproape numai din membri ai grupării pakistaneze

* *The Jewel of Medina*, roman istoric al jurnalistei americane Sherry Jones (n. 1961), despre Aișa, una dintre soțiile profetului Mahomed, carte care ar fi trebuit să apară la Random House în 2008, dar a fost publicată, până la urmă, în Statele Unite (n.tr.).

islamiste Jamaat-e-Islami*. Crearea unei asemenea entități i-a avantajat, evident, pe aceia care s-au văzut, aproape de la o zi la alta, promovați dintr-o totală obscuritate în poziția de „purtători de cuvânt comunitari" (exclusiv bărbați). Era și în avantajul propriei lor variante dure de islam, fiecare escaladare a crizei, reală sau numai aparentă, consolidându-le poziția și marginalizând elementele mai liberale și mai independente din comunitate.[20]

Pe termen scurt, apariția unor asemenea grupuri a părut utilă pentru autorități. Se spune că Henry Kissinger ar fi întrebat cândva „Ce număr trebuie să formez, ca să vorbesc în Europa?"; la fel a întrebat și guvernul britanic, în urma scandalului Rushdie: „Ce număr trebuie să formez, ca să vorbesc în comunitatea musulmană?". Cei care pretind că acesta era un tic al politicii de stânga uită că secretarul pentru afaceri interne de pe atunci – conservatorul Michael Howard – a fost cel care a încurajat crearea Consiliului Musulman din Marea Britanie și care a făcut din acesta partenerul de dialog al guvernului. Așa-zisul succes al modelului a determinat exportul său în alte țări vest-europene, până și Franța – în ciuda propriilor tradiții – optând să încurajeze organizațiile reprezentative pentru musulmanii francezi, în special Consiliul Francez al Cultului Musulman (Conseil Français du Culte Musulman – CFCM). În Franța, ca și în Marea Britanie, acest consiliu a reprezentat creația unui guvern de dreapta și a unui politician de dreapta în mod special – Nicolas Sarkozy.

Dezavantajele ar fi trebuit să fie perfect vizibile de la bun început, dar n-a fost așa. Printre acestea, și faptul că musulmanii

* Mișcare politică și națională de dreapta, islamistă, fondată în India britanică în 1941, care apoi s-a scindat în două ramuri, una indiană și alta pakistaneză, după desprinderea Pakistanului de India, în 1947 (n.tr.).

de rând s-au trezit dintr-odată cu o ramificație religioasă interpusă între ei și reprezentanții lor politici. De asemenea, modelul îi favoriza pe cei care deja erau activi și angajați politic, defavorizându-i pe cei mult prea ocupați cu propriile vieți și cariere ca să-și mai bată capul cu politica de la nivelul comunității, ca să nu mai vorbim despre această politică de la nivelul comunității deja împărțite în facțiuni partizane. Modelul îi favoriza pe cei sonori, extremi, ofensați și pe cei cum erau membrii grupării Jamaat, deja organizați – ceea ce însemna că varianta lor de politică partizană, adesea prost văzută chiar și în țara de origine, a devenit vocea de bază a reprezentării musulmanilor din Europa. La patru ani după atentatele de la 11 septembrie 2001, Salman Rushdie a dat un interviu în care a vorbit despre eforturile islamiste de dominație în siajul scandalului *Versetelor satanice* și, în particular, de excludere a vocilor musulmane „progresiste": „Lumea nu era interesată, pe atunci, să audă așa ceva", sublinia el. „După care vine 11 septembrie și acum multă lume spune că, retrospectiv, *fatwa* a fost un prolog și acesta este de fapt evenimentul principal".[21]

Chiar și înaintea „evenimentului principal" au existat semnale de avertizare în toată Europa, care sugerau că în secolul XXI continentul avea să fie prins în plasa pretențiilor unei anumite religii, pentru că adepții acesteia fuseseră aduși în număr atât de mare în Europa. O țară care a avut parte de un avantaj considerabil la start a fost Olanda.

Capitolul 8

Profeți lipsiți de onoare

Când forța de muncă era la mare căutare în Țările de Jos, în anii 1960, imigrația către această țară provenea mai ales din Maroc și din Turcia. Imigranții și-au adus nevestele și familiile, așa că, până în anii 1990, imigrația neîntreruptă și nivelurile mai ridicate ale natalității în rândurile acestor comunități au făcut ca ele să crească într-un ritm mai susținut decât oricare altă comunitate din țară. Guvernul olandez adoptase politica de încurajare a „integrării fiecăruia, fără prejudecăți, în funcție de propria identitate". Puținele voci din rândurile opiniei publice care au ridicat obiecții față de politicile guvernamentale privind imigrația și integrarea din această perioadă nu au fost deloc tratate cu blândețe. În anii 1980, un politician rebel, Hans Janmaat, a proclamat că Țările de Jos erau pline ochi și s-a declarat împotriva modelului multicultural, insistând ca imigranții ori să se lase asimilați de modul de viață olandez, ori să plece. Nu numai că Janmaat a fost marginalizat politic, dar, în 1986, hotelul din Kedichem unde se desfășura o reuniune a partidului său a fost incendiat de activiști de stânga. Soția lui Janmaat s-a numărat printre cei obligați să sară pe fereastră, ca să scape cu viață. Femeia și-a pierdut un picior, în urma căzăturii.

Poate că în parte datorită reputației sale de a fi fost cea mai liberală țară din Europa (de vreme ce legalizase drogurile

ușoare și adoptase atitudini liberale în privința minorităților sexuale), în anii 1990 Olanda începea deja să resimtă unele tensiuni în relația cu minoritatea sa aflată în cel mai rapid proces de creștere. În perioada respectivă, o serie de politicieni au căzut de acord, în particular, că numărul tot mai mare de musulmani din Țările de Jos punea probleme prea dificile ca să fie rezolvate de un singur partid, că imigrația în masă și integrarea imigranților în Olanda nu funcționau și că simplele atacuri la adresa celor care își exprimau îngrijorarea nu mai reușesc să rezolve problema în sine. Libertatea de expresie s-a constituit, încă de timpuriu, într-un punct de ciocnire. Pe 5 octombrie 1990, un lider religios musulman a spus, într-o emisiune a unui post de radio de la Amsterdam subvenționat de statul olandez: „Pe cei care opun rezistență islamului, ordinii islamice sau care-i combat pe Allah și pe Profetul său, aveți permisiunea să-i ucideți, să-i spânzurați, să-i măcelăriți ori să-i alungați, așa cum se spune în legea *sharia*".

În 1991, Frits Bolkestein, șeful Partidului Poporului pentru Libertate și Democrație (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie – VVD), partid liberal olandez, a ținut un discurs și a scris un articol în continuarea lui, în care exprima ceva ce începuse să-i îngrijoreze și pe alți lideri, din tot spectrul politic. Bolkestein a explicat că islamul „nu e numai o religie, este un mod de viață. În acest sens, viziunea lui se opune separației liberale dintre Biserică și Stat." A subliniat și diferențele dintre atitudinea islamică față de femei și cea a legislației și cutumei olandeze. Recunoscând că noile populații din Olanda, în mod evident, nu aveau de gând să mai plece nicăieri, Bolkestein conchidea că integrarea lor deplină și autentică în viața olandeză era unicul răspuns la întrebările pe care tot el le formula. Dar exista o ultimă problemă: „Problema este că nu ne putem permite să greșim"[1]. Atât discursul, cât și articolul au fost întâmpinate cu

nenumărate critici. Prim-ministrul Ruud Lubbers a apreciat că articolul este „periculos", în timp ce un alt ministru l-a acuzat pe autorul acestuia de „insultă adusă comunității musulmane". Un jurnalist de prim-plan, autor de editoriale, a susținut că Bolkestein „stârnește sentimente rasiste"[2].

Într-o cultură în care ideile încă mai contează, cartea din 2000 a sociologului Paul Schnabel, intitulată *The Multicultural Illusion: A Plea for Adaptation and Assimilation*, aducea multe dintre aceste chestiuni mai în centrul discuției acceptabile, așa cum făcea, de altfel, și un alt studiu, „The Multicultural Drama", al profesorului universitar Paul Scheffer, membru al partidului laburist olandez.[3] Dar publicul și politicienii se aflau încă pe poziții radical divergente. Un sondaj de opinie întreprins în 1998 descoperise că jumătate dintre olandezi considerau că „modurile de viață vest-european și musulman sunt ireconciliabile"[4]. Avându-i în frunte pe Bolkestein și alți câțiva ca el, țara s-a bucurat de avantajul de a fi trecut relativ devreme prin dificultățile de care orice altă țară vest-europeană avea să se împiedice în deceniul următor. Chiar și așa, în rândurile clasei politice s-a menținut o reticență serioasă în privința tratării directe a problemei. Până la urmă, a fost nevoie de un expert și profesor cunoscut dintr-un partid de stânga ca discuția să devină firească.

Până nu și-a îndreptat el atenția către subiectul islamului, nu era nici cea mai vagă legătură între „aripa dreaptă" și Pim Fortuyn*. Profesor universitar de orientare marxistă și homosexual, Fortuyn era și un avocat de prim-plan al promiscuității

* Pseudonimul lui Wilhelmus Simon Petrus Fortuijn (1948–2002), care și-a creat în 2002 propriul partid politic, denumit „Lista lui Pim Fortuyn", cu puțin timp înainte să fie asasinat de un cetățean olandez, care a vrut să-l împiedice să-i mai facă „țapi ispășitori" pe musulmani și alți imigranți (n.tr.).

și al aproape oricărei alte atitudini libertarianiste. Abia în momentul în care a venit în contact cu islamul a devenit reprezentant al „aripii de dreapta". Cartea sa din 1997, *Against the Islamisation of our Culture*, se axa pe gama de provocări pe care spunea el că le prezenta islamul pentru societatea olandeză.[5] Toate erau chestiuni care constituiseră, până atunci, teme de campanie electorală pentru stânga politică.

Printre acestea se număra și faptul că islamul nu ajunsese încă la separația dintre Biserică și Stat, o realizare importantă a creștinismului în Olanda – separație care le dăduse olandezilor nu numai libertatea cuvântului, libertatea presei și alte drepturi ale omului, dar în lipsa căreia spațiul public n-ar fi avut nicio pavăză împotriva intruziunii clericale bazate pe „texte sacre". O altă obiecție importantă adusă de Fortuyn islamului se referea la diferența de atitudine față de cele două sexe. El susținea că s-ar fi cuvenit ca femeile musulmane din Olanda să aibă același drept la emancipare ca toate celelalte femei olandeze. Și s-a năpustit cu furie asupra atitudinilor islamice față de minoritățile sexuale. Societatea olandeză fusese cea dintâi, în toată lumea, care adoptase o legislație și crease o cultură ale egalității între bărbați și femei și între homosexuali și heterosexuali, iar această egalitate devenise norma. Practicile țărilor majoritar musulmane demonstraseră, cu diverse grade de rigiditate, că asemenea principii erau incompatibile cu islamul. Și totuși, în ciuda unor nepotriviri evidente, societatea olandeză încerca să mimeze faptul că propria-i toleranță putea coexista cu intoleranța segmentului social care înregistra cea mai rapidă creștere numerică. Fortuyn era de părere că nu putea.

Prin rubricile sale din gazete și la emisiuni de televiziune populare, Pim Fortuyn a devenit un maestru nu numai când era vorba să-și exprime propriile opinii, ci și când voia să afle opiniile celorlalți. Într-o discuție televizată s-a comportat cât

de bombastic a putut în fața unui imam olandez, până când acesta a avut o izbucnire de furie legată de homosexualitatea lui Fortuyn. Și unii politicieni olandezi din partidele tradiționale îi spuneau ce cred despre el. Într-o dezbatere televizată din 1997, pe marginea cărții sale despre „islamizare", Marcel van Dam, politicianul laburist cel mai cunoscut și fost membru al cabinetului, i-a spus lui Fortuyn: „Sunteți o ființă umană din cale-afară de inferioară"[6]. Dar asta nu era decât un strop din vitriolul care avea să urmeze.

Când s-au petrecut atacurile de la 11 septembrie 2001 din America, societatea olandeză trecuse deja de mai multe ori peste părțile centrale din toată această discuție, și Pim Fortuyn începuse să-și dedice toată energia politicii. Fiind exclus din partidul al cărui membru era, după ce descrisese islamul drept o cultură *achterlijk* („înapoiată"), își lansase de îndată propriul partid politic, Lijst Pim Fortuyn (LPF). Datorită sistemului național de vot, politica olandeză, poate mai mult decât cea din oricare altă țară europeană, oferă partidelor noi și marginale șanse incomparabil mai mari de a se afirma. În răstimp de câteva săptămâni, chiar în perioada premergătoare scrutinului național din 2002, Fortuyn a întors cu fundul în sus toată lumea politică olandeză.

Nemaifiind ținut în frâu de colegi, el a început să avertizeze din ce în ce mai vehement asupra amenințării la adresa identității naționale și în special a identității liberale a Olandei. A atras atenția că multiculturalismul nu funcționa și că nu făcea, în schimb, decât să alimenteze niște societăți paralele, în special prin amploarea pe care o căpătau ghetourile musulmane. A avertizat că mai erau „cinci minute până la miezul nopții" și că doar atât mai avea la dispoziție Olanda pentru a se întoarce din drumul pe care se angajase. Cum el combina toate acestea cu talentul său înnăscut de a face spectacol și refuzul de a se angaja

în jocurile mass-mediei în condițiile puse de aceasta, înaintea alegerilor din 2002 se părea că populația ar fi dispusă să-i încredințeze conducerea țării. Adversarii săi politici au aruncat în luptă toate armele de care dispuneau. L-au acuzat c-ar fi fost rasist. L-au acuzat c-ar fi fost un Hitler. Cei mai moderați dintre adversari l-au comparat cu Mussolini. Într-un interviu televizat pe care l-a acordat cu puțin timp înainte să moară, Fortuyn a vorbit despre amenințările cu moartea pe care le primea și a spus că, dacă i se întâmpla ceva rău, adversarii săi politici care-l demonizaseră în așa măsură ar fi făcut bine să-și asume fie și o parte a responsabilității de a-i fi pus arma în mână asasinului.

Bineînțeles că n-au făcut așa ceva. Cu numai o săptămână și câteva zile înaintea scrutinului, în timp ce Fortuyn pleca de la un interviu pe care-l dăduse unui post de radio în orașul Hilversum, un bărbat trecut de 30 de ani l-a împușcat de mai multe ori în cap, de la mică distanță. Națiunea și-a ținut respirația, de teamă că ucigașul ar fi putut fi musulman. Dar vinovatul s-a dovedit a fi un extremist de stânga, vegan, care a declarat la proces că-l omorâse fiindcă i se părea că Fortuyn îi ataca pe musulmani. Ca o imediată consecință a omorului, Țările de Jos au intrat în doliu; în scrutinul care a urmat, votanții au acordat Listei nou-înființate a lui Pim Fortuyn cel mai mare număr de locuri în Parlament, generozitate pe care partidul a răsplătit-o prin lupte interne meschine și o totală incapacitate – probabil inevitabilă, dată fiind graba cu care se constituise – de a-și onora mandatul primit.

Dorința opiniei publice olandeze de a-și rezolva la urnele de vot problemele a fost contracarată. Și, cu toate că printre cei care i-au preluat ștafeta politică s-a numărat și Geert Wilders, care a părăsit principalul partid „liberal" – VVD – și, la fel, și-a constituit un partid propriu, niciunul dintre succesorii lui Pim Fortuyn nu s-a dovedit capabil să obțină voturile clasei

muncitoare și ale tinerilor antreprenori pe care reușise să-i atragă acesta. Deși asasinarea omului care avea să fie votat, mai târziu, drept cel mai mare olandez al tuturor timpurilor a blocat o parte a politicii electorale, a permis totuși ca dezbaterea să se extindă în întreaga societate. Nu puteai susține convingerea că Fortuyn fusese fascist și că o mare parte din opinia publică olandeză sprijinise un fascist.

Unul dintre cei care au continuat să se exprime în spațiul rămas vacant după dispariția lui Pim Fortuyn a fost realizatorul de film Theo van Gogh*. Cei doi nu numai că fuseseră prieteni, dar apăruseră împreună la televiziune de multe ori, nu în ultimul rând în emisiunea lui Van Gogh, intitulată „O conversație plăcută", la finalul căreia prezentatorul îi înmâna invitatului său câte un cactus. După asasinarea lui Fortuyn, van Gogh a realizat un film despre crimă și a continuat, în paralel, să scrie cărți și articole. Cartea sa din 2003, *Allah weet het beter*, avea pe copertă o imagine care-l înfățișa pe van Gogh însuși purtând un acoperământ de cap musulman și având o privire fixă, imitându-i pe fundamentaliștii islamului.

În aparițiile sale de la televiziune și în dezbaterile publice, van Gogh i-a criticat pe cei mai vehemenți islamiști din Țările de Jos, inclusiv, la un moment dat, pe Dyab Abu Jahjah, un extremist antrenat de organizația Hezbollah din Orientul Mijlociu, pe care l-a descris ca fiind „peștele profetului". După acel episod (care s-a sfârșit brusc, personajul vizat refuzând să stea pe aceeași scenă cu van Gogh), suita lui Jahjah a fost auzită spunând: „Las' că punem noi mâna pe porcul ăla gras și-l spintecăm"[7]. Cam în această perioadă, la evenimentele publice, inclusiv la sesiunile de autografe pentru *Allah weet het beter*, van Gogh a început să

* Theo(door) van Gogh era strănepot al comerciantului de obiecte de artă, Theo(dorus) van Gogh (1857–1891), fratele pictorului Vincent Willem van Gogh (1853–1890) (n.tr.).

devină agitat în privința siguranței personale. Apoi, în 2004, a realizat un scurtmetraj intitulat *Submission*, pe tema relelor tratamente aplicate femeilor în lumea islamică. Scenariul a fost scris de o tânără imigrantă somaleză în Țările de Jos, pe nume Ayaan Hirsi Ali; cam la vremea când a fost difuzat de televiziunea olandeză, la sfârșitul lui august, amenințările împotriva celor care lucraseră la film s-au înmulțit. Van Gogh a refuzat să accepte măsurile de securitate care i-au fost oferite. După el – și după cum au atestat ulterior apropiații lui –, era foarte puțin probabil ca vreun asasin islamist să-l ia drept țintă pe „prostul satului"[8].

Prostul satului sau nu, un asasin i-a ținut calea, la Amsterdam, în dimineața zilei de 2 noiembrie 2004, în timp ce el se îndrepta spre serviciu cu bicicleta. Mohammed Bouyeri l-a împușcat pe Theo van Gogh, i-a tăiat beregata și l-a înjunghiat în piept. În momentele dinaintea morții, victima i-ar fi spus lui Bouyeri: „Nu putem să stăm de vorbă?". Cuțitul înfipt în pieptul lui van Gogh purta și o amenințare cu moartea pentru Ayaan Hirsi Ali. Ea a fost imediat scoasă din țară pe ascuns de serviciile de securitate olandeze, iar mai mulți critici olandezi ai islamului, printre care și profesorul universitar de origine iraniană Afshin Ellian, au fost puși sub protecția poliției. O vreme, chiar și cei mai prudenți critici ai unor elemente ale islamului – de pildă, universitarul olandez Paul Cliteur – și-au impus tăcerea. Politicieni, cadre universitare, jurnaliști și alții își învățaseră lecția dură: dacă societatea olandeză putea critica orice altă religie, criticile aduse islamului riscau să atragă cel puțin aspecte care să-ți schimbe viața și aveau șanse să devină letale, dacă nu beneficiai de protecția poliției. Țara care încurajase, în trecut, îndoiala în materie de religie și care dăduse gânditori raționaliști ca Spinoza devenise de-acum foarte precaută în tot ce ținea de religie.

Acest lucru a sporit presiunile asupra celor câțiva care nu acceptau să joace după regulile asasinilor. Printre cei dispuși, în continuare, să-i sfideze pe extremiști se număra și tânăra de origine somaleză care fugise în Olanda cu zece ani înainte, pentru a scăpa de o căsătorie forțată. Ayaan Hirsi Ali era, din toate punctele de vedere, o imigrantă-model. Odată sosită în Olanda, ceruse și primise azil; apoi, în timp ce lucra ca muncitoare necalificată în fabrică, învățase limba olandeză, ceea ce-i dăduse posibilitatea, curând, să se înscrie la facultate. Studiase la Universitatea din Leiden, lucrând între timp cu alți imigranți, ca interpretă. La doar un deceniu după ce ajunsese în Țările de Jos, își luase masteratul în Științe Politice, lucrase în cercetare și fusese aleasă deputată în Parlament, din partea Partidului Liberal. Era povestea succesului meteoric al unui imigrant. Reușita ei se datora faptului că era inteligentă, charismatică, muncitoare și dădea dovadă de o excepțională bravură personală. Dar celeritatea cu care-și căpătase recunoașterea se mai datorase și nevoii disperate a societății olandeze de asemenea povești de succes ale unor imigranți. Și totuși, mai ales unii dintre adepții stângii erau de-a dreptul șocați văzând că această imigrantă refuza să spună lucrurile pe care le așteptau din partea ei.

Ayaan Hirsi Ali avea să scrie, mai târziu, că atacurile de la 11 septembrie 2001 au determinat-o să cerceteze „în ce măsură pot fi legate rădăcinile răului de credința în care am fost crescută: era posibil ca ura și agresivitatea să fie inerente islamului însuși?".[9] După șase luni, spunea ea, citise o carte despre ateism, pe care o primise cu câțiva ani mai înainte, și mersese până acolo încât recunoscuse că nu mai era credincioasă.[10] Când socotise ea potrivit, își anunțase public evoluția în gândire. Dar mai ales mass-media olandeză părea hotărâtă să insiste, încercând s-o facă să spună lucruri pe care oamenii de presă înșiși refuzau să le spună. Un ziarist care o intervieva

a tot insistat s-o facă să spună cuvântul esențial pe care-l folosise Pim Fortuyn – *achterlijk*. Era islamul „înapoiat" prin comparație cu societatea olandeză? Două tendințe păreau s-o preseze pe Ayaan Hirsi Ali. Una provenea dinspre stânga politică – oamenii voiau s-o audă spunând lucruri pentru care ar fi putut s-o atace ulterior. Alta venea și dinspre stânga, și dinspre dreapta: se aștepta de la ea să spună lucruri care să limpezească apele pentru toată lumea. Era mai greu să acuzi de rasism o femeie de culoare decât un bărbat alb. Și totuși adepții păstrării unui statu-quo au găsit o cale prin care să evite acest lucru: au pretins că Ayaan Hirsi Ali nu știa ce spune, pentru că fusese „traumatizată" de propriile experiențe – despre care insistau că fuseseră cu totul ieșite din comun.

Fiind ea însăși o victimă a mutilării genitale a femeilor (subiect despre care avea să scrie în termeni expliciți în autobiografia ei)[11], o persoană care, în adolescență, crezuse că lui Salman Rushdie i se cuvenea pedeapsa cu moartea, care fugise de o căsătorie forțată și cunoștea din proprie experiență provocările integrării, Ayaan Hirsi Ali s-a pronunțat în chestiunile cele mai delicate. Semn că anii următori nu se arătau buni pentru această imigrantă-model, ea s-a trezit asaltată nu numai de o mare parte a clasei politice olandeze, ci și criticată extraordinar de agresiv de către comunitatea musulmană din Olanda.

Pe vremea când cariera ei de persoană publică abia demara, o prietenă o întrebase pe Ayaan Hirsi Ali: „Tu nu realizezi cât de mică e țara în care trăiești și ce potențial exploziv au lucrurile pe care le spui?" Ea rememorează, în autobiografie, răspunsul pe care-l dăduse:„Potențial exploziv? Într-o țară în care prostituția și drogurile ușoare sunt legalizate, unde se practică eutanasia și avortul, unde bărbații plâng la televizor și oamenii umblă goi pușcă pe plaje, iar papa e subiect de glume la televiziunea

națională? O țară în care cunoscutul autor Gerard Reve este renumit pentru declarația că are fantezii despre cum face el amor cu un catâr, animal prin care-l substituie metaforic pe Dumnezeu? Cu siguranță că nimic din ce-aș putea spune eu n-are cum să treacă drept «exploziv» într-un asemenea context."[12] Dar iată c-a trecut. Ayaan Hirsi Ali atinsese punctul cel mai nevralgic al societății olandeze. Un popor căruia îi plăcea să se considere deschis, decent și tolerant se întreba acum dacă nu cumva mersese prea departe cu atâta deschidere, decență și toleranță. Cum ar fi putut impune anumite limite? De la Ayaan Hirsi Ali, concetățenii ei olandezi aflau că asemenea limite chiar existau, iar ea însăși era dovada vie a existenței câtorva dintre ele. Iată motivul pentru care, cu toate amenințările la adresa vieții ei, primite și înainte, și după ce fusese ucis colegul ei Theo van Gogh, credea că „unele lucruri se cer spuse și există momente în care tăcerea devine complice cu nedreptatea"[13].

Peste tot în Europa, se amplificau îngrijorări de același tip. În deceniile în care guvernele europene au permis imigrației să atingă nivelurile la care s-a ajuns, abia dacă au existat câțiva care să se aștepte ca una dintre consecințe să fie că își vor petrece viitorul previzibil încercând să echilibreze legile și cerințele islamice cu tradițiile și cultura europene. Și totuși, pe măsură ce populațiile de imigranți deveneau tot mai numeroase, se iveau peste tot probleme de aceeași natură. Uneori se produceau când se descoperea ce se întâmpla în interiorul acelor comunități. În Franța, în 2004, o tânără musulmană pe nume Ghofrane Haddaoui a fost ucisă cu pietre la Marsilia, pentru că refuzase avansurile unui tânăr, tot musulman. În Marea Britanie, poliția a recunoscut că nu investigase o mulțime de decese suspecte ale unor tinere, considerând că erau potențiale „crime în numele onoarei", care priveau strict comunitatea musulmană.

În 2006, Asociația Medicilor Britanici a raportat că un număr de cel puțin 74 000 de femei din Marea Britanie fuseseră supuse mutilărilor genitale.

Totodată, membri ai comunităților musulmane din Europa care se pronunțaseră public despre oricare dintre aspectele negative ale culturii lor sau care păruseră să-și înfrunte comunitățile sub orice formă cădeau, din ce în ce mai mult, victime intimidării și violențelor fizice. De la cazul cântăreței de muzică pop norvegiene Deepika Thathaal*, care a fost atacată chiar pe scenă, la Oslo, pentru că dădea dovadă de „indecență", până la cel al jurnalistei și activistei pentru drepturile femeilor Nosheen Ilyas, din Italia, care a primit amenințări cu moartea, minoritățile din rândurile minorităților s-au dovedit a fi categoriile poate cele mai amenințate. Și a existat permanent sentimentul tot mai răspândit că ultimii veniți în Europa nu-i priveau întotdeauna cu ochi buni pe unii dintre cei ajunși printre primii. Pe tot parcursul erei multiculturalismului, se presupusese că minoritățile urmau să aibă în comun cu alte minorități tocmai statutul acesta de minoritate. Ideea că ele ar fi putut aduce cu sine vechile lor animozități păruse a nu-i trece prin minte absolut nimănui dintre cei aflați la putere. Dar, pe măsură ce minoritățile deveneau tot mai numeroase, această prezumție a început să se fisureze.

În anul 2003, un raport privind antisemitismul elaborat de Centrul European de Monitorizare a fost pus cu discreție deoparte când autorii au descoperit că amplificarea activităților antisemite în Europa se datora creșterii numărului atacurilor comise de tineri musulmani asupra evreilor. În ciuda unor asemenea

* Numele de scenă sub care cântă activista pentru drepturile omului Deeyah Khan (n. 1977), de naționalitate norvegiană și britanică, născută la Oslo dintr-un tată pakistanez și o mamă afgană (n.tr.).

tentative de mușamalizare, realitatea s-a încăpățânat să iasă la iveală – adeseori, în cele mai brutale moduri cu putință. În 2006, Franța a fost îngrozită când Ilan Halimi, un evreu francez, a fost ucis după ce fusese torturat trei săptămâni de o bandă de musulmani din Paris care-și spuneau „barbarii". Torționarii crezuseră că puteau stoarce bani de la Halimi și de la familia lui, pentru că „evreii au bani". În toți anii de imigrație în masă, atacurile împotriva evreilor s-au înmulțit peste tot. Potrivit Biroului Național de Vigilență împotriva Antisemitismului (BNVCA – Bureau National de Vigilance Contre l'Antisémitisme), organismul care monitorizează agresiunile de acest fel din Franța, numărul atacurilor antisemite înregistrate s-a dublat din 2013 până în 2014, ajungând la 851 de incidente numai în acel an. Deși reprezintă mai puțin de 1% din populație, evreii au fost victimele în aproape jumătate dintre toate atacurile rasiste înregistrate în Franța: în 2014, de Ziua Bastiliei, credincioșii care se rugau într-o sinagogă din Paris au fost sechestrați înăuntru de imigranți protestatari, care scandau, printre altele, și „Moarte evreilor!"; în 2012, un musulman înarmat a împușcat și ucis trei copii și un profesor la școala evreiască din Toulouse; în 2014, un alt musulman înarmat a împușcat și omorât patru persoane la muzeul evreiesc din Bruxelles; în 2015, tot un musulman înarmat a împușcat și ucis patru evrei la un magazin Hypercacher cu produse cușer din Paris; și un alt musulman înarmat a împușcat și ucis, în 2015, un bărbat evreu, care asigura paza la Marea Sinagogă din Copenhaga. Printre alte forme de atac, aceste asasinate au adus, în cele din urmă, în discuție antisemitismul islamic.

Dar în cazul antisemitismului renăscut, la fel cum s-a întâmplat cu o serie întreagă de probleme noi sau readuse în actualitate, drumul până la recunoașterea celor ce se petreceau a fost lent și aproape înadins lungit. În Germania s-a format în

2013 un partid politic nou, Alternativa pentru Germania (AfD). Odată ce partidul și-a clarificat poziția antiimigrațională, mass-media și clasa politică germane s-au grăbit să demonstreze că noua formațiune politică era de orientare antisemită. Și totuși, în 2014, nu adepți ai partidului AfD, ci mai ales imigranți protestatari s-au adunat pe străzile orașelor germane, inclusiv la Frankfurt, Dortmund și Essen, și au scandat: „Hamas, Hamas, la evrei, tu dă-le gaz" și „Rahați evrei". Nu vreun politician de la AfD, ci un imam al comunității musulmane din zona berlineză Neukölln a luat cuvântul în moschee, în 2014, și i-a cerut lui Allah: „Distruge-i pe evreii sioniști! Omoară-i, să nu mai rămână niciunul!"[14].

În fiecare țară au existat persoane care încercaseră să formuleze avertismente. Unii, precum Ayaan Hirsi Ali, erau persoane crescute în religia musulmană, dar care o abandonaseră. Alții se născuseră musulmani și erau hotărâți să rămână credincioși acestei religii, promovând din interior o agendă de reformă liberală. Alte avertismente au venit din partea unor europeni ne-musulmani, care au insistat în privința dreptului lor de a vorbi în numele propriului continent.

Puțini au vorbit cu mai multă ardoare decât celebra jurnalistă și scriitoare italiană Oriana Fallaci. Unica ziaristă occidentală care a reușit să-l intervieveze pe prigonitorul lui Salman Rushdie chiar în Iran, Oriana Fallaci era deja trecută de 70 de ani la schimbarea de milenii. În tinerețe, interviurile ei devenite celebre cu ayatollahul Khomeini, cu colonelul Gaddafi, cu șahul Iranului, cu Henry Kissinger și alte personalități făcuseră din ea poate cea mai temută autoare de interviuri.[15] Asemenea întâlniri față-n față cu puterea, precum și călătoriile ei prin toate zonele de război ale globului, îi induseseră o furie cumplită împotriva multor lucruri – iar furia împotriva islamului se număra printre acestea.

Fiică de antifasciști, Oriana Fallaci crescuse în Italia lui Mussolini. Prin tatăl ei, se implicase în activități antifasciste, iar la sfârșitul vieții rememora comisioanele care i se încredințau când era doar o fetișcană – să ducă la cartierul general al opoziției salate în care fuseseră ascunse grenade de mână, să introducă fraudulos arme în diverse zone și să afișeze materiale de propagandă ale partizanilor.[16] Țara ei și orașul natal – Florența – s-au aflat sub ocupație nazistă în anii 1943–1944 și, cu toate că avea doar 14 ani la vremea respectivă, și ea, și familia ei luptaseră să-și recucerească orașul și țara. Când vorbea despre fascism, Oriana Fallaci propria experiență și-o evoca.

După toți anii aceia de interviuri brutale și fără compromisuri, a trecut la relatări de ficțiune pe baza vieții sale, printre care și un roman (*Insciallah**), bazat pe experiența proprie din războiul civil din Liban. În anii 1990, s-a retras într-o solitudine încă și mai mare, locuind la New York, într-un apartament situat deasupra librăriei propriului editor și lucrând la un roman despre familia și copilăria ei. Când s-au petrecut atacurile de la 11 septembrie 2001, printre efectele lor s-a numărat și acela c-au deșteptat în ea un vulcan literar adormit, chiar acolo, în Manhattan. În răstimp de două săptămâni, Oriana Fallaci a scris un lung eseu, care a fost publicat sub formă de supliment special al ziarului italian *Il Corriere della Sera.* Era vorba de un asalt caracteristic, tumultuos, pătimaș, torențial, îndreptat împotriva celor care doborâseră turnurile gemene de la World Trade Center, a celor care se făcuseră că nu vedeau amenințarea, împotriva musulmanilor din întreaga lume

* Sau *Inshallah*, expresie din limba arabă, cu sensul „Dacă vrea Domnul" sau „Să dea Domnul". Romanul a fost publicat de Oriana Fallaci în 1990, după ce tot deceniul 1980 fusese corespondentă de război în Orientul Mijlociu (n.tr.).

care celebraseră actul criminal și împotriva religiei islamice însăși – un produs cu totul aparte, plin de pasiune.[17]

Numărul respectiv din *Corriere della Sera* s-a epuizat, iar autoarea și-a transformat rapid polemica din acel text într-o carte publicată în același an, *Mânia și orgoliul**, din care s-au vândut peste un milion de exemplare în Italia și sute de mii de exemplare în traducere în alte țări. Încă de la început, în țara ei natală cartea a fost ținta unor contraatacuri năprasnice, dar a atras și pledoarii aprige, atât din partea unor persoane religioase, cât și din partea unor atei ca și ea. Printre suișurile și coborâșurile modelor intelectuale și politice, lucrări ca *Mânia și orgoliul* pot fi lesne uitate sau considerate simple „senzații efemere". Dar aproape nicio altă scriere nu a cunoscut un asemenea impact vast și solid asupra cititorilor ei, nici nu a dovedit un efect atât de puternic în afara societății rafinate.

Cartea Orianei Fallaci lua, după cum ea însăși mărturisea, forma unui *Acuz...!***, adică a unei predici adresate Occidentului, în care-i ataca pe cei ce răspândeau teroarea în numele islamului, vorbind despre numărul în continuă creștere al musulmanilor din Occident și despre occidentalii care nu aveau „destul sânge în ei" ca să se ridice în nume propriu împotriva nou-veniților.[18] „Sunt foarte, foarte, foarte furioasă. Furioasă și plină de-o mânie rece, lucidă, rațională" – își începea ea

* Oriana Fallaci, *Mânia și orgoliul* (*La rabbia e l'orgoglio*), traducere de Mariana Adamești eanu; cuvânt înainte de Emil Hurezeanu, Editura Corint, București, 2011. Cartea a fost urmată de *La forza della ragione* și *Oriana Fallaci intervista sé stessa. L'Apocalisse* (n.tr.).

** *J'Accuse...!* („Acuz...!") este titlul unei scrisori deschise publicate în ziarul francez *L'Aurore* la 13 ianuarie 1898 de scriitorul Émile Zola, care i se adresa președintelui Republicii Franceze, Félix Faure (1895–1899), acuzând guvernul francez de antisemitism și de întemnițarea ilegală a ofițerului de origine evreiască Alfred Dreyfus (1859–1935) (n.tr.).

diatriba. „O mânie care face imposibilă orice detașare, orice indulgență, care-mi impune să le răspund și să-i scuip între ochi."[19] Vigoarea discursului nu-și reducea intensitatea în restul cărții.

Scriind despre lupta în care fusese implicată în adolescență alături de familia ei, a făcut o comparație cu reacția recentă a oficialităților publice față de „ocuparea" pieței Domului din Florența, înconjurat de corturile ridicate de un grup de musulmani somalezi. Tabăra, care a fost menținută acolo timp de trei luni, a creat o controversă majoră în oraș la vremea respectivă. Autoarea povestea, în diatriba ei, cum luase legătura cu toate oficialitățile publice de la Florența și apoi și din restul Italiei, cerând să i se spună de ce nu putea fi eliberat centrul orașului – și tot ce căpătase, în fiecare caz, fuseseră dovezi de incapacitate. Până la urmă, spune ea, îi telefonase unui polițist local și-i spusese că, dacă nu evacua toate corturile din zona Domului, le dă ea foc și atunci ar fi trebuit s-o aresteze și s-o întemnițeze în propriul ei oraș.

Asemenea indivizi fără bărbăție – italieni, europeni și occidentali în general – atrăgeau furia Orianei Fallaci în aceeași măsură ca și musulmanii. Și toți cei capabili să imagineze comparații ori să pună semnul egalității între lumea occidentală și lumea islamului. Cu toate că recunoștea eșecurile și păcatele Occidentului, autoarea insista că: „Vreau să apăr cultura mea, nu pe a lor, și vă informez că-mi plac Dante Alighieri, Shakespeare, Goethe, Verlaine, Walt Whitman, Leopardi mult mai mult decât îmi place Omar Khayyam"[20]. Spunea că venerează orice operă de artă la fel de mult cum declara orice musulman că venerează Mecca.[21] Se prea poate ca mândria culturală și sfidarea ei să fi ieșit în evidență în asemenea măsură pentru că erau atât de rare în perioada respectivă.

Dar stilul înfocat al Orianei Fallaci, fără îndoială, s-a transformat câteodată în altceva. Descriind felul în care pângăreau musulmanii somalezi piața Domului din Florența, era preocupată de nevoile lor trupești, de mulțimea excrementelor și, mai ales, de urmele de urină din tabără: „dârele gălbui de urină care profanează chiar și dalele de marmură milenare ale Baptisteriului* și porțile lui aurite (Doamne, iartă-mă! – da' chiar că au vezicile pline, acești fii ai lui Allah!)".[22] Totuși, abia când a trecut la obiceiurile în materie de reproducție ale noilor musulmani din Italia a dat de necaz Oriana Fallaci.

Fixația ei legată de numărul musulmanilor care veneau în Europa și al copiilor pe care-i aduceau cu ei ori îi făceau după sosire nu apăruse din senin. Și nici ideea că fenomenul imigrației – *hijra*, în limba arabă – ar fi fost o intenție declarată a unor lideri musulmani. În *Mânia și orgoliul*, cita lideri islamici care se lăudau că intenționează să facă exact ce descria cartea ei. Oriana Fallaci cita un istoric al islamului care ar fi spus, în cadrul unui sinod ținut la Vatican, în 1999: „Prin democrația voastră vă vom invada; prin religia noastră, vă vom domina". Era vorba, în viziunea autoarei, de o „cruciadă inversată".[23] Toate acestea o conduceau la concluzia că musulmanii Europei încercau să realizeze „nu numai o cucerire de suflete, ci și o cucerire de teritorii". După care: „Se și înmulțesc exagerat. Italienii nu mai aduc pe lume copii – dobitocii. Sunt decenii de când au – și acum au – cea mai scăzută natalitate din tot Occidentul."[24] Aceasta, însă, este varianta ușor atenuată pe care au publicat-o editorii, după ce autoarea și-a tradus propria carte în engleza ei caracteristică. În ediția originală, cea italiană, în schimb, afirmația era

* Baptisteriul Sfântului Ioan, clădire octogonală situată și în piața Domului, și în piața Sfântul Ioan din Florența, între catedrală și campanilă. Dante a fost botezat în Baptisteriul din Florența (n.tr.).

condimentată cu observația că musulmanii „parc-ar fi șobolani, așa se înmulțesc"[25].

Mai multe grupuri musulmane din Italia au insistat ca Oriana Fallaci să fie adusă în fața justiției sub acuzația – printre altele – de „calomniere a religiei". Tentative asemănătoare au avut loc și în Franța. Se întâmpla în 2002, când a existat un potop de încercări de declanșare a unei acțiuni similare în justiție împotriva multor figuri publice. În Franța, Brigitte Bardot, actrița devenită activistă pentru drepturile animalelor, a fost dată în judecată pentru afirmațiile și atacurile ei referitoare la practica *halal** de sacrificare a animalelor.[26] Grupări musulmane din Franța și-au pus mintea să-l aducă în fața tribunalului și pe romancierul Michel Houellebecq, care spusese într-un interviu că el, unul, considera islamul „cea mai stupidă religie", și Coranul – „o carte scrisă prost".[27]

Perspectiva de a fi urmărită penal chiar în țara ei natală pentru ofense aduse islamului nu a fost singura amenințare cu care s-a confruntat Oriana Fallaci după ce a publicat *Mânia și orgoliul*. Când s-a întors în Italia, s-a dovedit necesar să fie păzită non-stop de carabinieri.[28] Acestea și alte jigniri care i-au fost aduse în propria ei țară au incitat-o să scrie o lucrare mai puțin stăpânită decât *Mânia și orgoliul*. Continuarea primei cărți s-a intitulat *La Forza della Ragioni*, s-a vândut în aproape la fel de bine în Europa continentală și a dus aceleași preocupări cu o treaptă și mai sus. Argumentația nu era lipsită de dovezi istorice sau din contemporaneitate. În sprijinul viziunii sale că musulmanii încercau să-i depășească numeric pe europeni chiar

* *Halal* și *haram*, „îngăduit", respectiv „interzis", constituie o pereche de noțiuni antagonice și se referă la ce este sau nu permis de religia islamică. *Halal*, mai ales, privește forma de preparare a mâncării, în funcție de regulile de dietă musulmane (n.tr.).

în Europa, autoarea îl cita pe fostul președinte algerian Houari Boumedienne, care a spus în 1974, în Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, că: „Într-o bună zi, milioane de bărbați vor părăsi emisfera sudică a planetei și vor da buzna în emisfera nordică. Dar nu ca prieteni. Pentru că vor da buzna ca să o cucerească și o vor cuceri populând-o cu copiii lor. Victoria va fi a noastră și va lua naștere din pântecele femeilor noastre."[29] A urmat o a treia și ultimă carte, în același spirit.[30]

O aripă vehementă a stângii italiene a desființat-o pe Oriana Fallaci pentru scrierile ei ultime. Dar milioane de alți italieni au ascultat-o și au apreciat-o. În anul 2005, la scurt timp după ce fusese ales papă, cardinalul Joseph Ratzinger a invitat-o să stea de vorbă la reședința lui de vară, dându-i a înțelege că nimic din ce urmau să discute nu avea să fie făcut public. În anul următor Oriana Fallaci a murit de cancerul cu care se lupta deja de zeci de ani. Până în ziua morții sale, încă mai erau declanșate acțiuni în justiție împotriva ei, dar dezbaterea din jurul acestei Casandre a Italiei s-a potolit pentru câțiva ani, până când realitatea i-a readus în actualitate cărțile.

În anul în care a murit ziarista însuși noul papă a intrat în conflict cu forța zgândărită de Oriana Fallaci. Papa Benedict al XVI-lea nu s-a lansat într-o tiradă în stil Fallaci. În schimb, într-o alocuțiune cu tema „credință și rațiune" pe care a susținut-o la Universitatea din Regensburg, el s-a mulțumit să citeze o singură frază a împăratului bizantin Manuel al II-lea Paleologul*: „Arătați-mi ce anume a adus nou Mahomed și veți descoperi numai lucruri ticăloase și inumane, ca de pildă porunca lui de a-i fi răspândită cu sabia credința pe care o propovăduia". Înainte

* Manuel al II-lea a domnit peste Imperiul Bizantin între anii 1391 și 1425, dar, cu puțin timp înainte să moară, s-a călugărit. Fraza citată i-ar fi spus-o, chiar în primul său an de domnie, unui savant persan (n.tr.).

să dea citire pasajului, papa Benedict și-a luat precauția să spună că fraza era „de-o bruschețe pe care o găsim inacceptabilă"[31]. Făcând această precizare, el a reiterat faptul că doar cita. Și totuși, în lumea întreagă s-a răspândit vestea că papa insultase islamul. În toată lumea musulmană s-au iscat răzmerițe, iar o călugăriță în vârstă de 65 de ani a fost ucisă în Somalia. Protestele și violențele motivate de caricaturile cu profetul Mahomed publicate în Danemarca doar cu câteva luni mai devreme deveniseră deja locuri comune. Acum, li s-au alăturat alte proteste și violențe, de astă dată legate de papă. Faptul că toată lumea, de la cei mai dedicați atei din Europa și până la capul Bisericii Catolice, erau luați în colimator de aceleași forțe, în același timp, tot n-a părut un avertisment destul de clar.

Capitolul 9

Sirenele care au sunat din vreme

Și alte sirene răsunau de-a lungul și de-a latul Europei. În primul deceniu al anilor 2000, în Olanda și apoi în Norvegia, scriitorul gay american Bruce Bawer a început să fie tot mai îngrijorat de faptul că din ce în ce mai mulți bărbați homosexuali, cunoscuți de-ai săi din cele mai liberale orașe europene (inclusiv de la Amsterdam), erau bătuți de bărbați musulmani. Bawer își părăsise țara natală în anii 1990, în parte din cauza a ceea ce considera el a fi o influență crescândă a pastorilor creștini care se opuneau vehement recunoașterii drepturilor homosexualilor. În Europa, a început să observe că exista un tip diferit de cleric, dintr-o altă religie decât cea cu care era obișnuit el, care nu considera doar că homosexualilor nu ar trebui să li se permită să se căsătorească, ci și că ar trebui aruncați de pe acoperișul unor clădiri înalte. La fel ca Pim Fortuyn, Bawer s-a întrebat de ce o societate mândră de liberalismul ei părea să-și facă mai multe griji să nu-i ofenseze pe musulmani decât pentru apărarea homosexualilor. Homofobia islamică – un subiect abia abordat de presa specializată în drepturile comunităților gay și cu atât mai puțin de presa tradițională – a început să capete puțină atenție. Dar grupările pentru drepturile homosexualilor, care atacaseră cu atâta virulență Biserica catolică și alte biserici creștine, păreau dispuse nu numai să asiste nepăsătoare

la evoluția unei asemenea probleme chiar mai acute, ci și să-i atace pe cei care, precum Bawer, aduceau în discuție subiectul. În două cărți și o mulțime de articole, scriitorul american a căutat să sublinieze ciudățenia faptului că societățile liberale tăceau în legătură cu această intoleranță numai și numai pentru că era manifestată de o comunitate de imigranți. Bawer a arătat că păreau să existe o serie de scenarii contradictorii ale victimelor, însă gay-ii erau depășiți de musulmani în aceste narațiuni.

Ca și toți ceilalți care au formulat avertismente timpurii, Bawer a fost considerabil defăimat pentru eforturile sale, adeseori de presa gay liberală și de alții, de la care s-ar fi putut aștepta să vină în întâmpinarea chemării sale. Cazul său n-a făcut decât să demonstreze că, atunci când mesagerul nu era împușcat de-a dreptul, era redus la tăcere, pe cât posibil, prin alte mijloace.[1] Dar pe tot parcursul primului deceniu al secolului XXI, sirenele care au sunat din vreme în legătură cu blasfemia și libertatea cuvântului au fost cele care s-au făcut auzite cel mai tare în linia întâi.

Publicarea unei serii de caricaturi înfățișându-l pe profetul islamului, într-o gazetă de circulație restrânsă din Danemarca – *Jyllands-Posten* –, a ilustrat unul dintre punctele nevralgice ale epocii. Așa-numita „criză a caricaturilor" a venit și ea să demonstreze, la fel ca povestea cu Salman Rushdie cu 16 ani mai înainte, că dificultățile provocate de imigrația în masă aveau să-i ia în continuare prin surprindere pe locuitorii Europei. Dacă vreun danez din anii 1990 ar fi spus că episodul care avea să atragă cel mai mult atenția opiniei publice asupra țării sale în deceniul următor era, cel mai probabil, o „criză a caricaturilor" – expresie pe care oamenii o pronunțau, din ce în ce mai mult, cu niște fețe severe –, lumea l-ar fi considerat sărit de pe fix.

„Criza" cu pricina s-a declanşat în 2005, când un redactor de la *Jyllands-Posten* a aflat că un editor danez de cărţi pentru copii nu reuşea să găsească niciun caricaturist dispus să contribuie cu desene la un volum despre islam, inclus într-o serie de cărţi pentru copii dedicată religiilor lumii. Surprins de faptul că putea să existe un asemenea tabu într-o societate liberă, ziarul a vrut să verifice dacă acesta putea fi spulberat. A reuşit să demonstreze că se putea, dar cu un preţ uriaş. Pe lângă faptul că au izbucnit revolte şi au fost incendiate ambasade peste tot în lumea musulmană, a declanşat proteste ale musulmanilor şi în toată Europa*. La Londra, cei care au demonstrat în faţa sediului ambasadei daneze purtau pancarte pe care scria: „Libertate, du-te dracului!", „7 iulie se apropie" şi „Decapitaţi cei ce insultă islamul!". După mai multe încercări nereuşite de a-l asasina pe Kurt Westergaard, unul dintre autorii caricaturilor, un musulman înarmat cu o secure, antrenat de organizaţia al-Shabaab** din Cornul Africii, i-a pătruns acestuia în casă, în ziua de Anul Nou 2010, cu intenţia de a-l decapita. O cameră de refugiu, pe care Westergaard se lăsase convins să şi-o amenajeze, a fost cea care i-a salvat viaţa. Curând, asemenea lucruri au devenit noua stare de normalitate din Europa. În siajul celei daneze, „crize ale caricaturilor" au început să izbucnească în tot mai multe locuri de pe continent.

În 2006, în Norvegia, editorul gazetei creştine *Magazinet* a reprodus caricaturile din ziarul danez, pentru a le arăta cititorilor săi care fusese toată povestea. Prim-ministrul norvegian

* Caricaturile, aparţinând mai multor autori, au fost publicate pe 30 septembrie 2005, iar protestele s-au desfăşurat în lunile ianuarie–februarie 2006 (n.tr.).

** Mişcare fundamentalistă jihadistă, care acţionează în ţările din Africa de Est şi este afiliată organizaţiei al-Qaeda (n.tr.).

de pe atunci, Jens Stoltenberg*, nu numai că l-a criticat pe editorul Vebjørn Selbekk pentru această decizie, dar l-a și amenințat cu cercetarea penală. Când o mulțime furioasă a dat foc ambasadei norvegiene de la Damasc, premierul l-a făcut pe Selbekk răspunzător în egală măsură pentru acel ultraj. Alte figuri politice și culturale s-au aliniat să atace „provocarea" și lipsa de respect de care dăduse dovadă ziarul, iar Selbekk însuși s-a văzut silit să se ascundă și să intre sub protecția poliției.

În anul următor, a izbucnit și în Suedia o criză a caricaturilor, când artistul Lars Vilks a desenat un portret al profetului Mahomed, iar apoi a fost nevoit să se ascundă. La fel cum s-a întâmplat și cu caricaturiștii de la *Jyllands-Posten*, în anii următori au existat mai multe tentative teroriste de asasinare a lui. În 2011, birourile de la Paris ale revistei satirice franceze *Charlie Hebdo* – una dintre foarte puținele publicații care au preluat caricaturile daneze – au fost atacate cu bombe incendiare. În 2013, jurnalistul și istoricul danez Lars Hedegaard, un critic acerb al islamului, a fost atacat cu două focuri de armă trase în direcția capului de un bărbat care i-a sunat la ușă într-o dimineață. Hedegaard, în vârstă de 70 de ani, a supraviețuit, pentru că pistolul asasinului s-a blocat la cel de-al doilea glonț, iar el a reușit să-și îmbrâncească agresorul, care s-a speriat și a fugit, găsindu-și apoi refugiu în Turcia.

Iată doar câteva dintre atacurile care s-au petrecut în perioada ulterioară anului 2005. Dar multe altele abia urmau. Pe data de 7 ianuarie 2015, asasinii au avut noroc când au atacat redacția *Charlie Hebdo*: au reușit să treacă de paza clădirii, i-au executat pe cei desemnați de stat gărzi de corp ale

* Jens Stoltenberg (n. 1959) a fost de două ori prim-ministru al Norvegiei, în anii 2000–2001 și 2005–2013, iar din 2014 este secretarul general al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) (n.tr.).

redactorului-şef şi au masacrat cea mai mare parte a echipei editoriale, chiar la locurile de muncă ale redactorilor. Pe lângă anii îndelungaţi de ameninţări cu moartea pentru că-l înfăţişaseră pe profetul Mahomed*, editorii săptămânalului *Charlie Hebdo* petrecuseră ani îndelungaţi şi prin tribunale, unde fuseseră târâţi de organizaţiile musulmane din Franţa. După o lună de la masacrul din redacţia *Charlie Hebdo*, pe 15 februarie, participanţii la o reuniune organizată la Copenhaga în sprijinul caricaturistului suedez Lars Vilks au fost atacaţi de un tânăr înarmat, născut în Danemarca, în vârstă de 22 de ani. La fel cum se întâmplase în cazul atacurilor de la Paris din luna precedentă, şi această izbucnire ucigaşă a început cu caricaturiştii şi s-a încheiat cu obiective evreieşti – la Paris, un magazin cu produse cuşer; la Copenhaga, o sinagogă.

S-ar fi zis că nu era de prevăzut vreun sfârşit al acestor agresiuni deopotrivă juridice şi fizice, aşa că nimeni n-a mai băgat de seamă, în 2015, o menţiune făcută în trecere, într-un articol din revista *The Atlantic*, despre „aceste războaie nesfârşite şi epuizante din Europa, legate de blasfemie"[2]. Deşi avertismentele se făceau auzite deja de două decenii, începând cu cazul Salman Rushdie, nimeni dintre cei care aflaţi în poziţii de autoritate sau de putere nu prevăzuse această succesiune a evenimentelor. Nimeni dintre cei care deschiseseră larg frontierele Europei ca să permită imigraţia în masă din ţările Lumii a Treia nu se gândise măcar, vreodată, că totul avea să devină o chestiune legată de islam. Nu se pregătise nimeni pentru eventualitatea că nou-veniţii nu numai c-ar fi putut să nu se integreze, ci că ar fi putut aduce cu ei multe vederi de ordin social şi religios şi

* Islamul este în mod fundamental iconoclast, ceea ce presupune că nu admite reprezentări de niciun fel ale niciunei persoane importante din religia musulmană, cu atât mai puţin reprezentările caricaturale (n.tr.).

că alte minorități ar fi putut cădea victime primele unei asemenea lipse de prevedere. Nimeni aflat într-o poziție de influență nu se aşteptase ca o creştere a nivelului imigrației să conducă la recrudescențe ale antisemitismului şi persecutării homosexualilor. Nimeni dintre cei care încuviințaseră, sub o formă sau alta, politicile atât de laxe de imigrație nu prevăzuse vreodată că blasfemia, în felul în care era percepută şi tratată de musulmani, urma să devină una dintre problemele culturale şi de securitate majore ale secolului XXI european. În schimb, toți cei care avertizaseră în acest sens fuseseră ignorați, defăimați, dați la o parte, urmăriți penal sau omorâți. Şi foarte rar, chiar şi după ce realitățile s-au schimbat, victimele propriu-zise au fost privite, cât de cât, cu înțelegere.

Ceea ce făcuseră politicienii de prim-plan şi o mare parte a mass-mediei până la începutul noului mileniu şi în primul său deceniu fusese o încurajare a sentimentului că tocmai europenii care strigau: „Foc!" erau, de fapt, cei care puneau focul şi-l ațâțau. Eforturile de a reduce la tăcere pe oricine vorbea mai răspicat – indiferent cum: prin violență, intimidare sau acțiuni în instanțe – făceau ca, la 30 de ani după scandalul Salman Rushdie, aproape nimeni să nu mai îndrăznească, în Europa, să scrie un roman, să compună o piesă muzicală ori să schițeze măcar vreun desen care le-ar fi putut stârni mânia musulmanilor. Ba chiar o lua la fugă în direcția opusă. Politicienii şi aproape oricine altcineva se dădeau peste cap să-şi dovedească admirația față de islam.

Sigur că, în urma unor atacuri teroriste de amploare – cel de la Madrid, din 2004*, cel de la Londra, din 2005, sau cel de

* În dimineața zilei de 11 martie 2004, în apropierea gării Atocha din Madrid, mai multe bombe au explodat în vagoanele a patru trenuri de navetişti, la intervale de câteva secunde una de alta, omorând 193 de oameni şi rănind alți aproape 2 000 (n.tr.).

la Paris, din 2015 – guvernele erau nevoite să întreprindă ceva și să fie văzute că întreprindeau ceva. Majoritatea s-au dovedit capabile să facă față aspectelor de luptă antiteroristă ale situației. Dar au rămas captive fără speranță ale propriilor politici – și ale politicilor guvernelor precedente –, prinse pe mai departe într-un joc lingvistic creat chiar de ele. În iunie 2007, un medic din Serviciul Național de Sănătate și un alt musulman, doctorand, au lăsat în centrul Londrei două mașini-capcană. Una dintre mașini a fost parcată în fața unui club de noapte foarte frecventat, în așa-numita „seară a doamnelor"; se afla chiar în fața vitrinei principale și conținea o bombă cu încărcătură de cuie. Cealaltă mașină fusese plasată puțin mai departe pe aceeași stradă, ca să-i prindă în explozia ei pe cei care fugeau după prima deflagrație. Din fericire, un trecător a observat că din prima mașină ieșea fum, așa încât ambele bombe au fost descoperite înainte să fie detonate. Noul ministru de interne, laburista Jacqui Smith, a apreciat că aceste atentate nu pot fi descrise drept „terorism islamist", pentru că autorii se comportaseră contrar credinței lor. Prin urmare, a spus ea, mai potrivit ar fi fost ca faptele să fi fost descrise drept „activități antiislamice"[3].

Șase ani mai târziu, după ce alți doi musulmani britanici îl hăcuiseră, ziua-n amiaza mare, în districtul Woolwich din sud-estul Londrei, pe Lee Rigby, toboșar în cadrul Regimentului Regal de Pușcași, prim-ministrul conservator David Cameron a ieșit pe treptele de la Downing Street nr. 10 și a declarat că „Acesta nu e doar un atac împotriva Marii Britanii și a stilului nostru de viață britanic. Este și o trădare a islamului și a comunităților musulmane, care dăruiesc atât de mult țării noastre. Nu există nimic, în tot islamul, care să justifice un astfel de act realmente revoltător."[4] În anul următor, ca reacție după decapitarea unui asistent umanitar britanic din Siria de către un jihadist născut chiar în Marea Britanie, același

prim-ministru a spus: „Unii pretind că fac asta în numele islamului. Ce prostie! Islamul este o religie a păcii. Asemenea oameni nu sunt musulmani, sunt niște monștri."[5]

Și mass-media s-a străduit din răsputeri să nu abordeze frontal cele întâmplate. A doua zi după ce Lee Rigby fusese omorât în plină stradă la Londra de doi convertiți care citau din Coran în timp ce-l înjunghiau, ziarul britanic *The Daily Telegraph*, principalul tabloid de centru-dreapta, a preluat linia de gândire a lui David Cameron. Un editorialist susținea că: „Omul cu acel cuțit plin de sânge care a vorbit în fața unei camere video din Woolwich nu avea o agendă recognoscibilă (...) nimic din ce-a spus nu avea sens"[6]. În același ziar, un alt autor a scris: „Pentru mine, barbaria gestului de teroare de ieri din Woolwich a fost lipsită de sens, nu altceva. Nimic din ce s-a întâmplat acolo nu a avut niciun sens... Am văzut cuțite, elicoptere, arme de foc și cadavre. Efectiv, nu avea niciun sens." Urma o lungă listă de lucruri petrecute la fața locului, despre care autorul declara că nu avuseseră niciun sens: „A zis: «pământurile noastre». Dar avea un accent din sud-estul Londrei. Și asta n-avea niciun sens... Nimic din ce s-a întâmplat acolo nu avea niciun sens. Absolut nimic." Autorul trăgea concluzia grandilocventă că: „Ieri a fost ziua fără sens".[7] La celălalt capăt al spectrului politic, în *The Guardian*, comentariile politice sugerau că tot ce se întâmplase nu fusese decât „un act de violență perfect lumesc"[8].

La fel ca politicienii, cea mai mare parte a mass-mediei din întreaga Europă a demonstrat în toți acești ani foarte puțină dorință fie de a înțelege, fie de a spune public ce se petrecea. În cazul presei, motivele erau evidente: o combinație de teamă, lașitate și o asimilare a amenințării. În același timp, politicienii nu puteau trata direct problema, pentru că se făceau răspunzători de introducerea ei în Europa. Pe parcursul tuturor deceniilor care trecuseră, aproape nimeni nu se aplecase

asupra ideologiilor sau credințelor aduse de nou-veniți în Europa – nici măcar nu arătase cine știe ce curiozitate în sensul acesta. Politicienii și mass-media, în general, minimalizaseră diferențele dintre islam și orice altă credință. Și insistaseră tot timpul că soluția problemei, dacă exista vreuna, consta în interconectarea viitorului societăților europene cu viitorul islamului, susținându-i pe musulmanii „moderați", astfel încât să prevaleze un „islam reformat". Acest lucru, o țineau politicienii una și bună, avea să rezolve problema atât pentru Europa, cât și pentru islam. Păreau să nu fie conștienți de faptul că, de la mutaziliții* din secolul al X-lea până la iranianul Ali Dashti** din secolul XX, istoria islamului a fost martora multor mișcări de reformă și a cunoscut multe persoane cu gândire reformatoare, dar toate acestea au fost învinse de forța, de argumentele și de apelurile la autoritate ale fundamentaliștilor. În toată această perioadă, politicienii europeni au încercat să lege viitorul securității europene de o mișcare de reformă care tot dăduse greș în decursul istoriei și avea toate șansele să dea greș din nou. Și totuși au susținut neabătuți acest argument. Într-un discurs ținut la conferința din 2014 a Partidului Conservator, Theresa May, pe atunci secretar pentru afaceri interne, a făcut ce făceau toți politicienii, și anume a subliniat cât de pașnic e islamul și a citat câteva dintre versetele ei preferate din Coran. După ce fuseseră martorii intensității cu care erau dispuși să-și apere mulți musulmani credința, s-ar fi zis că atitudinea prevalentă a majorității politicienilor din curentele tradiționale devenise aceea de a pretinde că religia islamică era, cel puțin în parte, adevărată și o sursă de înțelepciune și îndrumare. În 2016, unul dintre principalii aliați politici ai Angelei Merkel,

* Școală raționalistă de teologie islamică din secolele VIII–X, care a înflorit mai ales în orașele Basra și Bagdad (n.tr.).

** Filosof raționalist și senator iranian (1897–1982) (n.tr.).

ministrul german de finanțe Wolfgang Schäuble*, chema la crearea unui „islam german".

Carierele celor care au exprimat vederi contrare nu au înflorit în egală măsură. În Olanda, spre exemplu, după ce fusese obligată să trăiască perioade îndelungate în cazărmi ale armatei și case conspirative ale guvernului, serviciile de securitate îi permiseseră în sfârșit lui Ayaan Hirsi Ali să locuiască într-o clădire cu protecție specială, situată pe teritoriul Olandei. Dar noii ei vecini se temeau așa de tare pentru propriile vieți, cu o femeie care face probleme locuind așa de aproape, încât i-au cerut în justiție să se mute de-acolo. La scurt timp după aceea, bazându-se pe acuzațiile neîntemeiate ale unui post de televiziune, ministrul imigrației și integrării (reprezentant al VVD, partidul liberal din care făcea parte și Ayaan Hirsi Ali) i-a retras cetățenia. Cu alte cuvinte, țara care primise pe teritoriul ei sute de mii de musulmani, fără să se aștepte ca aceștia să se integreze, țara care adăpostea unii dintre cei mai radicali predicatori și cele mai radicale celule din Europa i-a retras cetățenia unuia dintre foarte puținii imigranți care dovediseră cu adevărat cum ar arăta un imigrant pe deplin integrat în Olanda. Ayaan Hirsi Ali s-a mutat în Statele Unite, devenind, așa cum s-a exprimat Salman Rushdie mai târziu, „poate primul refugiat din Europa Occidentală, de la Holocaust încoace".[9]

O vreme, Europa a părut să fi ajuns la concluzia că problemele pe care le provoca extremismul aveau să dispară dacă dispăreau cei ce le arătau cu degetul. Dar problema nu a dispărut, nici dacă au fost uciși criticii, dacă au fost izgoniți prin cine știe ce ascunzători sau alungați din Europa. Nu în ultimul rând, bineînțeles, pentru că imigranții au rămas și nu aveau nicio

* Wolfgang Schäuble (n. 1942) a ocupat mai multe funcții în administrația germană. A fost ministru de finanțe între anii 2009 și 2017, apoi a devenit președintele Bundestagului (n.tr.).

intenție să plece nicăieri. Mulți dintre ei s-au ghidat după sfatul deopotrivă implicit și explicit primit în țările lor de origine: să rămână în Europa, dar să nu devină europeni. La un miting desfășurat în 2008 la Köln, prim-ministrul de atunci (mai târziu președinte) al Turciei, Recep Tayyip Erdoğan, a spus în fața unei mulțimi de 20 000 de turci care trăiau în Germania, Belgia, Franța și Țările de Jos: „Înțeleg prea bine că vă opuneți asimilării. Nu se poate aștepta nimeni să vă lăsați asimilați. Asimilarea este o crimă împotriva umanității." Chiar și așa, le-a spus celor care-l ascultau că trebuia să se implice în politică și să câștige influență, astfel încât cele 5 000 000 de turci care trăiau atunci în Europa să ajungă să reprezinte un „element constituțional", și nu să rămână la stadiul de „oaspeți".[10]

În 2016, la Amsterdam, la fel ca în multe metropole europene, există suburbii care sunt enclave musulmane. Într-o zi cu soare, clădirile din aceste zone nu arată mai rău decât cele din oricare altă suburbie europeană; de fapt, majoritatea caselor sunt de genul celor pe care cele mai multe cupluri tinere din Europa Occidentală s-ar lupta să și le permită, ca un prim pas pe drumul ascendent al spațiului locativ. Aici s-au adunat muncitorii-imigranți încă de pe vremea când au venit în Olanda, în urmă cu 60 de ani. Astăzi, la fel ca multe alte zone suburbane din Amsterdam și Rotterdam, și acestea conțin câte o mini-Turcie și un mini-Maroc. Magazinele alimentare sunt *halal*. Toate femeile poartă o formă sau alta de acoperământ al capului, iar viața comunităților se desfășoară, în linii mari, la fel cum s-ar desfășura dacă oamenii ar trăi în Turcia sau în Maroc. Una dintre casele înșiruite pe o stradă liniștită și plăcută este cea în care locuia Mohammed Bouyeri – casa din care a plecat acesta, cu un deceniu în urmă, ca să-l găsească pe Theo van Gogh și să-l măcelărească. Și nu este o zonă exagerat de amenințătoare. E doar o zonă diferită. Multe ferestre poartă afișe electorale și toate îl înfățișează pe Recep Tayyip Erdoğan.

Capitolul 10

Tirania sentimentului de vinovăție

Reacția Europei a fost aproape unanimă în zilele acelea de septembrie când valurile au adus pe o plajă din Turcia trupul neînsuflețit al lui Aylan Kurdi, băiețelul sirian în vârstă de trei ani care se înecase în timpul traversării Mediteranei. Era, după cum au titrat mai multe ziare, „o rușine pentru Europa". Când presa a relatat că părinții copilului voiau de fapt să ajungă la familia din Canada și că le fusese deja refuzată o cerere de acordare a vizei, moartea lui Aylan Kurdi a devenit subiect de dezbatere și în America de Nord. Parțial, campania pentru alegerile generale din Canada, programate în luna următoare, a fost suspendată. Adversarii politici ai guvernului în exercițiu, condus de Stephen Harper, au exploatat așa-zisul eșec al Canadei de a salva viața copilului de trei ani. Guvernul Harper a și pierdut alegerile.

Sentimentul acesta general de vinovăție și rușine s-a răspândit în toată Europa și America de Nord, reducând la tăcere orice discuții de ordin practic despre ce anume s-ar fi putut face pentru familia Kurdi sau pentru toate celelalte familii care ar fi dorit să urmeze același drum. Atât de puternică era toată această revărsare de vinovăție, încât mai multe realități altminteri pertinente au fost omise cu desăvârșire. Nu în ultimul rând, faptul că familia Kurdi pornise dintr-o țară considerată

sigură – Turcia. Tatăl hotărâse să plece din țară, deși avea un serviciu plătit acolo, și să-și ducă familia în Europa. Trupul fără suflare al copilului fusese descoperit pe o plajă din Turcia, nu din Europa. Și, cu toate că presa turcească a deplâns într-o oarecare măsură tragedia, în Turcia nu s-a înregistrat nimic care să se apropie măcar de nivelul introspecției și al autoflagelării cărora li s-au dedat politicienii și mass-media din Occident.

Cu toate că unele părți ale lumii arabe și musulmane au stăruit asupra tragediei, urmările nu au ajuns nici pe departe la nivelul contestării politicilor la care s-a ajuns în Occident. De fapt, tragedia copilului înecat a subliniat cel puțin o discrepanță extraordinară nu numai între felurile de a reacționa din Europa și Orientul Mijlociu, ci și între atitudinile față de azil din cele două regiuni. Deși Libanul, Iordania și Turcia primiseră nenumărați refugiați de pe urma războaielor din Irakul și Siria vecine și primiseră pentru aceasta un sprijin financiar substanțial din partea comunității internaționale, atitudinea întregului Orient Mijlociu față de astfel de crize umanitare – ca să nu mai vorbim și de alte crize umanitare și economice din Africa și Orientul Îndepărtat – se afla în totală opoziție cu atitudinea guvernelor și a mass-mediei din Europa. Dacă țările europene își încărcau conștiința cu moartea unui copil de trei ani care se înecase, lumea arabă din care provenea copilul – și *ummah*, sau comunitatea musulmană, în sens mai larg – au fost surprinzător de puțin înclinate să acționeze.

De exemplu, cele șase țări membre ale Consiliului de Cooperare al Golfului – Kuweit, Bahrein, Qatar, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită și Oman – acordaseră azil, până în 2016, unui total general de zero refugiați sirieni. Iar atitudinea lor față de refugiații din Eritreea, Nigeria, Pakistan și Bangladesh se dovedise încă și mai puțin generoasă. Cu numai câteva luni înaintea morții lui Aylan Kurdi, un oficial din Kuweit, pe nume

Fahad al-Shalami, explicase, într-un interviu acordat postului de televiziune France24, de ce țările din zona Golfului, cum era și a lui, refuzau să le acorde azil chiar și refugiaților sirieni: „Kuweitul și țările din zona Golfului sunt scumpe, nu sunt potrivite pentru refugiați", zisese acesta. „Sunt potrivite pentru oamenii muncitori. Transportul e scump. Costul vieții din Kuweit e ridicat, pe când în Liban sau în Turcia poate că e mai mic. Iată de ce e mult mai ușor ca refugiații să fie plătiți [să rămână acolo]. La urma urmelor, nu poți primi tot felul de oameni care provin dintr-o atmosferă diferită, dintr-un loc diferit. Sunt oameni cu tot felul de probleme psihologice, de traume." Nu se putea chiar așa, să-i așezi, pur și simplu, în societățile țărilor din zona Golfului, explica el.[1]

O astfel de atitudine nu e surprinzătoare. Al-Shalami încerca doar să apere societatea din propria-i țară de dificultățile cu care credea că s-ar alege dacă permitea intrarea unui mare număr de refugiați. Ciudat este că atitudinea standard europeană pare să accepte că țările din Golf și alte societăți au un echilibru fragil, în timp ce Europa este infinit de maleabilă. Nimeni din Europa nu a dat vina pe Turcia sau pe Oman pentru moartea lui Aylan Kurdi. Și, dacă prim-ministrul spaniol Mariano Rajoy a spus, referindu-se la o altă ambarcațiune cu imigranți care s-a scufundat în apele Mediteranei, că exista riscul „să ne pierdem credibilitatea, dacă nu suntem capabili să prevenim asemenea situații tragice", puțini au fost cei care au pretins că în joc era credibilitatea unor țări arabe sau africane. Ba chiar, în perioada în care criza refugiaților a fost dominată de problema siriană, aproape nimeni nu a acuzat țările implicate efectiv în războiul civil din Siria – incluzând aici Iranul, Arabia Saudită, Qatarul și Rusia – pentru costurile umane ale conflictului. Nu a existat niciun demers la nivel european pentru a cere Iranului să

primească refugiați, după cum n-au existat nici presiuni asupra Qatarului să accepte un număr echitabil de refugiați.

În spatele unei asemenea lipse de implicare stau multe premise politice și strategice. Dar există și o preocupare de sine morală care le depășește pe toate. Iar preocuparea de sine nu a început odată cu criza refugiaților. Mai degrabă, este una dintre temele pe care stă clădită întreaga Europă contemporană – un sentiment al vinovăției unic, stăruitor și, poate, în ultimă instanță, fatal, devenit obsesie.

În aprilie 2015, după ce încă o ambarcațiune cu imigranți se scufundase în apele Mediteranei, europarlamentara suedeză Cecilia Wilkstrom și-a intensificat campania pentru asigurarea unor rute către Europa „sigure și legale" pentru imigranți. Dacă nu se întâmpla acest lucru, insista ea, situația creată avea să fie comparată de generațiile viitoare cu Holocaustul.

> Copiii și nepoții mei vor întreba, cred, de ce nu s-a făcut mai mult pentru a-i ajuta pe oamenii care fug de Statul Islamic, sau de violențele din Eritreea, sau de pe unde și de ce anume fug, dacă știm că oamenii mor cu miile acolo. Se va pune aceeași întrebare care a fost pusă și după război: „Dacă știați ce se întâmpla, de ce n-ați făcut ceva?". În Suedia, am permis ca liniile noastre de cale ferată să fie folosite pentru a-i transporta pe evrei către lagărele morții naziste. Astăzi există în lume mai mulți refugiați decât în timpul și după al Doilea Război Mondial. În momentul de față, lumea arde și noi trebuie să facem față acestei vâlvătăi.[2]

Politicienii din Germania nu aveau nevoie să fie chiar atât de expliciți. Toți germanii care au ascultat-o știau precis la ce se referea cancelarul federal Angela Merkel în marele ei anunț de pe 31 august 2015, când a spus: „Lumea vede Germania ca pe un pământ al speranței și al oportunităților. Ceea ce n-a fost întotdeauna la fel." Se referea la ceva ce avea ecou în

conștiințele lor, ceva ce simțeau ca fiind profund relevant. În zilele acelea cruciale de la sfârșitul lui august, în orașul est-german Heidenau avuseseră loc proteste în fața unui centru de primire a refugiaților, iar o clădire fusese incendiată. Când și-a făcut apariția în oraș după aceea, Merkel s-a trezit în mijlocul huiduielilor și al tirului cu întrebări din partea mulțimii. Unii germani au privit îngroziți acele imagini și erau pregătiți să ia măsuri, pentru a arăta un chip diferit al țării lor. În primele zile din septembrie, sute de mii de oameni au venit din sudul Europei în Germania, trecând prin Serbia, Ungaria și Austria. Iar când cancelarul federal a deschis larg porțile țării, conaționalii ei au primit provocarea. La frontiere și în gările din München și Frankfurt s-au adunat sute de oameni ca să-i întâmpine pe imigranți la sosire.

Secvențele filmate au făcut înconjurul lumii. Iată mulțimi de germani care nu numai că le acordau asistență imigranților care veneau în țara lor, ci le și organizau ceva ce semăna adesea cu o petrecere de bun venit. Imigranții, care străbătuseră cel puțin un continent, păreau năuciți și adeseori jubilau când se vedeau înconjurați de nenumărații nemți care-i aplaudau și-i ovaționau din toate părțile. Comitetele de întâmpinare țineau deasupra capetelor baloane și pancarte cu sloganuri de genul: „Bine ați venit!" și „Îi iubim pe refugiați!" După ce trenurile intrau în gări, iar imigranții coborau din ele și pătrundeau în mulțimile de germani, unii localnici fluierau cu degetele în colțurile gurilor și-și plesneau palmele de palmele nou-veniților. Lanțuri umane formate din voluntari împărțeau alimente și daruri, inclusiv dulciuri și ursuleți de pluș pentru copii. Nu era doar o ilustrare a acelei *Willkommenkultur* (cultură a primirii ospitaliere) pe care spun germanii că le place s-o manifeste. Imigranții nu erau doar întâmpinați. Sosirea lor era celebrată, de parcă ar fi fost echipa locală de fotbal revenită acasă după cine știe ce

triumf sau niște eroi care se întorceau dintr-un război. Dintre cei care beneficiau de o asemenea întâmpinare, unii s-au pătruns de spiritul ei, și-au ridicat brațele și au început să lovească aerul cu pumnul, în timp ce treceau pe dinaintea gărzii de onoare formate ad-hoc.

Și nu numai germanii s-au lăsat afectați de acest spirit. Au venit oameni din toată Europa ca să ia parte la efortul germanilor și peste tot erau vizibile explicit paralele istorice. Doi studenți din Marea Britanie s-au dus cu mașina la granița dintre Austria și Ungaria, ca să transporte imigranți la München. La întrebările mass-mediei, unul dintre ei a spus că: „Suntem aici pentru c-am văzut la televizor scene care ne-au dus cu gândurile la anii 1940 și pentru că paralelele istorice cu ceea ce se întâmplă aici amintesc atât de mult de lucruri precum linia ferată subterană*. Drept care te-ntrebi ce-ai fi făcut atunci, iar mie mi-ar plăcea să pot spune c-aș fi dat o mână de ajutor – de-asta ne aflăm azi aici."[3]

Fenomenul nu s-a rezumat la situațiile petrecute pe teritoriul Germaniei. Peste tot în Europa au început să fie făcute paralele cu cel de-al Doilea Război Mondial. Din Danemarca veneau deja în Suedia numeroși imigranți, care treceau cu trenul podul Øresund în Suedia. Nu aveau nevoie de pașapoarte, pentru că nu exista frontieră între cele două țări. Dar nu toată lumea găsea destul de puternică imaginea trenurilor pline cu imigranți. În timpul războiului, când naziștii ordonaseră deportarea evreilor din Danemarca, rezistența locală daneză reușise, într-o acțiune plină de eroism care a devenit faimoasă, să-i transporte în toiul nopții pe aproape toți cei 8 000 de membri ai

* „Linia ferată subterană" era o denumire codificată pentru sistemele de rute secrete și case conspirative din prima jumătate a secolului al XIX-lea folosite de sclavii de culoare din Statele Unite ca să ajungă în state libere de sclavie sau în Canada (n.tr.).

comunității evreiești în Suedia neutră. Iată de ce tânăra politiciană daneză Annika Holm Nielsen, pe atunci în vârstă de 24 de ani, a început să ducă imigranți cu iahtul personal peste întinderea de 5 mile marine (9 kilometri) de apă care desparte Copenhaga de orașul suedez Malmö. Un bărbat pe nume Abdul, care venise din Germania și pe care-l cunoscuse la Gara Centrală din Copenhaga, s-a văzut și el transportat de ea peste apele învolburate, într-o călătorie care a fost, inevitabil, comparată de mass-media cu acțiunile rezistenței din 1943. Nielsen a negat c-ar fi fost vorba de un gest „simbolic" și a ținut să sublinieze că i se păruse, pur și simplu, „mai sigur așa".[4]

N-are importanță că drumul lui Abdul către Suedia ar fi fost mai sigur, mai rapid și mai confortabil dacă doamna Nielsen l-ar fi lăsat în pace, să se urce în trenul către Malmö, alături de toți ceilalți imigranți ca și el – în septembrie 2015, asemenea „gesturi" se încadrau în contextul general. Era un mod de prezentare a situației pe care mulți dintre cei care făceau parte din comitetele de primire din gările germane îl exprimau explicit: era un fel de remediu pentru ce se întâmplase în anii 1930 și 1940. Comportamentul aproape isteric al mulțimilor nu degaja doar un sentiment de ușurare, ci unul similar extazului – pentru că oamenii aceia veneau în Germania, nu plecau de-acolo. În loc să fie o țară din care oamenii fug pentru că viața lor e în pericol, Germania devenise un loc în care oamenii se refugiau, de fapt, ca să scape de războaiele și persecuțiile din țările lor.

Bineînțeles că aceste paralele ridicau o serie de probleme serioase. Comparația dintre imigranții din 2015 și evreii din epoca nazistă șchiopăta din mai multe puncte de vedere. În primul rând, evreii care fugeau de regimul hitlerist erau disperați să găsească orice altă țară unde să stea. Cei care veneau în Germania în 2015 trecuseră prin mai multe țări, inclusiv câteva europene, până să ajungă la destinație. În al doilea rând, cu toate

că numeroși sirieni, printre alții, fugeau, într-adevăr, de războiul în care și-ar fi putut pierde viețile, o comparație între toți acești imigranți (inclusiv cei care imigrau din motive economice) și evreii din anii 1930 nu făcea doar să minimalizeze suferința celor exilați din Germania hitleristă. Era o modalitate de a insista că europenii nu aveau de ales și trebuiau să-i primească pe toți cei care voiau să vină în Europa. Altfel, însemna să fii nazist.

Indiferent dacă erau conștienți sau nu, germanii și ceilalți care se îngrămădeau pe străzile și peroanele gărilor ca să celebreze afluxurile de imigranți luau parte la un proces istoric mult mai presus de ei. Chiar și actul acesta emoțional aducea cu sine, tocmai când era nevoie, același balast intelectual ca orice altă argumentație din fenomenul postbelic al imigrației. Dintre cei intervievați de jurnalele de știri ale televiziunilor, unii au afirmat că, date fiind deficitele demografic și de forță de muncă înregistrate de Germania, era „perfect rațional" ca țara să primească acele sute de mii de nou-veniți. Dar asemenea raționamente au părut a fi secundare – veneau doar să susțină o decizie care fusese deja luată. Instinctul primar al unei părți a populației și al reprezentanților politici ai acesteia se dovedea mai semnificativ și era expresia cea mai recentă și mai vizibilă a unei poveri istorice a cărei apăsare o simțeau mulți europeni.

Pata de pe obrazul Europei

Europenii contemporani poate că nu sunt singurii oameni din lume care simt că s-au născut în păcatul originar, însă cu siguranță par să sufere de varianta cea mai gravă a acestei probleme. Înainte să ridice altcineva problema, europenii de astăzi se așteaptă să poarte o vină istorică specifică, în care sunt incluse nu numai vinovăția legată de război și cea legată de Holocaust, ci o panoplie întreagă de vinovății care le-au precedat pe acestea. Lista include sentimentele de vinovăție stăruitoare legate de

colonialism și de rasism, dar nu se limitează nicidecum la ele. Și, chiar dacă toate acestea se adună și rezultă o ditamai povara, nu mai este o povară pe care să considere cineva că ar trebui s-o purtăm singuri. În ultimele decenii, același tip de șantaj istoric care a afectat Europa modernă a fost admis și de un grup de națiuni remarcabil de omogene. Uimitor este că toate celelalte țări care ar trebui să sufere de pe urma acelorași păcate sunt țări pentru a căror creare este blamată Europa, de unde apare și impresia că pata de pe obrazul Europei se regăsește peste tot în lume.

Dacă pentru europenii contemporani colonialismul este numai unul dintre păcatele de nivel mediu și de etapă, pentru australieni acesta a devenit păcatul originar, pe care e fondată națiunea. Și nu pentru că sunt acuzați, ca și popoarele europene, că au prădat alte țări în goana lor după îmbogățire, ci pentru că sunt acuzați că și-au prădat propria țară – că reprezintă un proiect colonial care încă își mai reprimă colonia. Se spune că în cazul Australiei colonialismul a început chiar acasă. Elevilor australieni li se spune că, indiferent de virtuțile ei din prezent, națiunea lor a fost întemeiată pe genocid și jaf. Iar faptul că forțele coloniale de la început mai erau și formate din albi proveniți din Europa face actul în sine incomparabil mai rău decât dacă ar fi fost vorba despre povestea la fel de familiară cu popoare de culoare care le iau pământurile altor popoare de culoare. Cucerirea teritoriului unui grup de către un alt grup și persecutarea învinșilor de către învingători e povestea celor mai multe națiuni de pe Pământ. În cazul australienilor însă, tratamentul aplicat în istorie aborigenilor și altor „prime populații" constituie un subiect care s-a mutat în ultimele decenii de la periferia dezbaterii publice către miezul ei – și a devenit cel mai crunt păcat, unul fondator, al națiunii. Curios lucru, acest scenariu al vinovăției pare să fie, de fapt, dorit și bine primit de societatea din Australia.

La fel cum se întâmplă cu orice alt lucru pe care și-l doresc oamenii, și aici adevărul are tendința de a fi amplificat în mod disproporționat pe parcurs. Așa se face că politica misionarilor și a oficialităților din Australia, de a lua de lângă părinți o parte dintre copiii aborigeni (așa-numita „generație furată") a fost promovată la statutul de „genocid".[5] A făcut obiectul a numeroase cărți și filme intens popularizate, al unor anchete guvernamentale și al unor nesfârșite scuze prezentate de politicieni, inclusiv de șefi de guvern.[6] Respingeri ale unor asemenea poziții sunt greu de susținut, pentru că până și pretențiile cele mai exagerate sunt bine primite; în schimb, combaterea lor trece drept dovadă că autorul se află în stare de negare și este rasist. Ca urmare, în prezent nu mai pare să fi rămas de discutat decât nivelul compensațiilor care se cuvin distribuite comunităților de aborigeni pentru această mare traumă istorică. Efectul cumulativ al sentimentului de vinovăție profund întipărit a provocat o schimbare deja palpabilă în impresia restului lumii despre Australia și în imaginea țării despre ea însăși – de la o parte a lumii în general însorită și optimistă, la una vizibil mai sumbră și care mai are și o atitudine plângăreață față de propriul trecut.

În ultimii ani, această situație a fost ilustrată prin gesturi de succes, precum expozițiile intitulate „Mare de mâini", în care sute de mii de cetățeni au sponsorizat și semnat câte o mână de plastic în culorile aborigenilor, mâinile fiind apoi așezate ca să formeze diverse modele pe spațiile verzi din fața clădirilor publice, inclusiv în fața Parlamentului de la Canberra. Un alt ritual, care a găsit mare trecere la mii de oameni, a fost acela de a semna în „Cărți ale regretului" naționale. Din 1998 încoace, în Australia, se ține și o „Zi națională a regretului".[7] Firește, așa cum se întâmplă în cazul oricărui păcat originar, și acesta, pentru care australienii sunt invitați întruna să-și ceară iertare,

este imposibil de corectat. Mulți dintre oamenii care trăiesc în prezent în Australia poate că sunt descendenți ai europenilor și ai altor coloniști, dar ei înșiși nu au luat cu japca pământurile nimănui și nu au furat nicio generație. Pentru pământurile pe care le-au moștenit, nu au persecutat pe nimeni și nu au uzurpat drepturile nimănui. Și, cu toate că oportunitățile economice și de angajare ale aborigenilor din țară sunt evident rămase în urmă față de cele ale altor australieni – chiar departe în urmă –, această situație readuce în actualitate un cerc vicios de nedepășit. Pentru că și acum, ca și în trecut, australienii care doresc să „corecteze" politicile destinate aborigenilor se lovesc de aceeași dificultate insurmontabilă: cum să „conserve" modul de viață al acestora, fără să-i încurajeze ori să-i forțeze să îmbrățișeze tocmai modul de viață al celorlalți australieni, anulându-și astfel propria cultură.

Voga australiană a autoacuzării nici măcar nu mai este ceva neobișnuit. Cu doar câteva luni înainte ca prim-ministrul Kevin Rudd să prezinte, în 2008, scuze față de populațiile indigene, prim-ministrul canadian Stephen Harper făcuse un gest similar la adresa popoarelor indigene din Canada.[8] Ambele discursuri au fost primite pozitiv de mai toată lumea, fiind considerate o ispășire la nivel de oameni de stat pentru o perioadă sumbră a istoriei celor două țări. Puține voci aflate în dezacord s-au putut face auzite, și chiar datele istorice au părut, pentru o vreme, imposibil de invocat cu onestitate. În Canada, ca și în Australia și în toate cazurile similare, ar fi trebuit ca dorința de amplificare prin discurs a gravității crimelor pentru care se cerea iertare să fie o supapă de scăpare. La urma urmei, oricine s-ar înfățișa înaintea unui tribunal ca să fie judecat pentru crime reale și s-ar lăuda cu comiterea unor crime și mai grave decât cele de care este acuzat ar fi considerat inapt de a fi supus judecății. În schimb, dacă nu te afli tu însuți în boxa acuzaților

sau nu ești considerat direct vinovat, ci nu faci decât să vorbești în numele unor predecesori decedați, poate că tendința spre hiperbolizare sporește. Politicienii din ziua de azi nu au decât puncte politice de câștigat din asemenea declarații, și, cu cât e mai mare păcatul, cu atât mai mare este indignarea și cu cât e mai apăsată cererea de iertare, cu atât mai mare câștigul politic potențial pentru toate regretele exprimate. Prin asemenea declarații, liderii politici se pot bucura de toate beneficiile mărinimiei, fără să aibă obrazul propriu pătat de implicare: persoana care prezintă scuzele nu a greșit concret cu nimic și toate persoanele cărora li se adresează acele scuze au murit de mult.

În mod evident, este o manie. O manie specifică și comună a europenilor. Calculul politic pare să fie acela că astfel de declarații reprezintă exerciții care nu prezintă niciun cost. Numai că nu este așa. Pentru că națiunile ai căror lideri oferă constant scuze pentru manifestările istorice ajung să pară în cele din urmă (într-o lume în care asemenea scuze revin cu obstinație din anumite țări și lipsesc, în schimb, cu desăvârșire din altele) națiuni care au motive speciale pentru o asemenea vinovăție. Dacă Australia se arată mereu atât de onestă și-și cere iertare întruna pentru propriul trecut, în timp ce China păstrează tăcerea, în cele din urmă copiii australieni, ca și alții, vor rămâne cu impresia că Australia este țara cu cele mai multe motive de a-și cere iertare. Și, dacă amplificarea marilor greșeli istorice până la statutul de genocid poate părea un gest gratuit pentru istoricii angrenați în polemici sau pentru politicienii mânați de ambiții, ea generează o impresie generală de fărădelege, care poate ajunge, în ultimă instanță, să submineze profund nu numai viziunea lumii în privința unei întregi națiuni, ci și viziunea despre sine a națiunii respective.[9]

Dincolo de un grad corespunzător de umilință istorică, oare ce se poate obține, concret, din ducerea la extrem a unei

asemenea tendințe? Presupunând că Australia s-ar fi născut din păcat, nu se poate face nimic altceva pentru corectarea situației, decât ca – după mai multe secole de la întemeierea statului australian modern – societatea australiană să fie împărțită după criterii rasiale, iar cei bănuiți că sunt descendenții primilor coloniști să fie obligați să-și cedeze averile celor considerați a fi (după analize genetice elaborate) descendenții populațiilor indigene. Codurile genetice ale celor de origine rasială combinată ar fi, probabil, evaluate de un tribunal specializat în genetică și care, în funcție de ce descoperă, ar putea decide că aceștia trebuie să renunțe la o parte din avere, să primească o sumă neașteptată sau să păstreze o anumită sumă, în funcție de rezultatele analizelor ADN. Dacă infracțiunea este jaful, atunci nu poate exista altă pedeapsă decât restituirea.

În absența unei asemenea soluționări puțin probabile a chestiunii, acordul provizoriu între părți pare a fi acela că australienii pot să-și păstreze rezidența în Australia, cu condiția să trăiască într-o stare de perpetuă remușcare. Acesteia i se adaugă tributul adus în mod regulat culturii aborigenilor, inclusiv artei aborigene, și prezentarea generalizată a culturii indigene ca fiind posesoarea unei purități ori a unui adevăr speciale, care apoi să fie comparată cu Australia contemporană doar în termeni defavorabili acesteia din urmă. În ultimii ani, această abordare a condus la dezvoltarea unei variante australiene a celebrului mit al „nobilului sălbatic".[10] Mitul acesta pretinde că orice exista înaintea epocii prezente era mai bun sau mai pur, chiar și atunci când era – demonstrabil cu probe – mai rău. Descrie ca stârnind simpatia lucruri și comportamente care, în mod normal, i-ar determina pe oameni să nu mai resimtă nicio simpatie. Este o modă a primitivismului romantic ajuns, poate, să înflorească în Australia modernă, dar nu este prezent numai acolo.

O altă țară care poate fi arătată cu degetul ca fiind un produs de export al europenilor este și cea care, după standardele economice, a devenit cea mai de succes țară din lume.

Timp de câteva secole după ce Cristofor Columb a debarcat undeva în arhipelagul Bahamas, „descoperirea" continentului american a fost considerată un lucru bun, iar navigatorul însuși, celebrat pentru faptele lui de eroism. La 400 de ani după sosirea lui, imigranții din America îi mai ridicau încă statui, prin subscripții publice.[11] Dar, până la împlinirea celui de-al cincilea secol de la eveniment, în 1992, socotelile se schimbaseră. Columb nu mai era descoperitorul Americii – devenise distrugătorul ei, de fapt. America era acum tot mai populată cu oameni care ar fi preferat ca el să nu fi descoperit deloc acest teritoriu. Din explorator de succes și aventurier, Columb se transformase într-un colonialist și, bineînțeles, autorul unui genocid.

O puzderie de cărți publicate la împlinirea a 500 de ani de la descoperirea Americii veneau cu pretenția, de-acum obligatorie, că acțiunile lui Columb fuseseră, de fapt, precursoarele acțiunilor de mai târziu ale naziștilor: „Pe drumul către Auschwitz, calea trecea nemijlocit prin inima Indiilor și a Americii de Nord și de Sud", după cum formula unul dintre autori.[12] Un alt autor de mare popularitate a scris o carte intitulată *The Conquest of Paradise*, care vorbea despre America de dinaintea lui Columb ca fiind, literalmente și metaforic, o grădină a Edenului, un loc în care omul și natura coexistau, pașămite, într-o armonie perfectă. În schimb, țara care luase naștere ca urmare a sosirii lui Columb era groaznică în așa măsură, încât părea să se facă răspunzătoare de „probabila distrugere a întregii planete"[13].

În anii următori, în America, tot ce era legat de Columb a intrat într-un proces de revizuire. A fost vizată până și sărbătoarea

națională Ziua lui Columb*. Astăzi, multe orașe, începând cu Seattle și Minneapolis, au decis prin lege să redenumească Ziua lui Columb, spunându-i „Ziua Populațiilor Indigene" și oferind astfel posibilitatea de a pune accentul pe cei care se aflau deja în America înaintea venirii exploratorului. După cum s-a exprimat în timpul acestei dezbateri o descendentă a populațiilor indigene, la un post local de radio din Oklahoma City: „Cu așa ceva mă lupt de multă vreme. Faptul că țara noastră, statul nostru și orașul nostru marchează această sărbătoare, legată de omul care i-a ucis, i-a înrobit și i-a violat pe indigeni și care a decimat o întreagă populație."[14] Sigur că nimic din toate acestea nu se petrecuse în timpul vieții ei, nici în timpul vieții vreuneia dintre persoanele pe care le cunoscuse ea vreodată.

O dată în plus, atât făptașii, cât și victimele au murit de mult și sunt prea puține căi – dacă există vreuna – de atenuare a resentimentelor. Cu toate că rămâne opțiunea, la fel ca în Australia, de a susține aceste mituri pastorale și povești romantice care circulă prin toată lumea, dar ocupă o nișă atât de îngustă în societățile postindustriale din Occident. Acestea văd constituirea civilizației moderne ca pe un proces care a dus nu numai la distrugerea unor peisaje odinioară minunate, ci și la pângărirea unor ființe umane, până atunci neatinse de rău, cu cele mai grele păcate de moarte ale lăcomiei omenești. Este o viziune rezumată, deși nu inventată, de Jean-Jacques Rousseau, care, însă, a căpătat o popularitate nebănuită la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI. Potrivit acestei concepții, europenii, care s-au apucat să călătorească prin toată lumea și să colonizeze, s-au transformat într-o specie de distrugători ai Edenului.

---

* Comemorează data de 12 octombrie 1492, când cele trei corăbii ale lui Cristofor Columb au ancorat la țărmul insulei San Salvador din arhipelagul Bahamas (n.tr.).

Printre păcatele pe care sunt acuzați acum europenii că le-ar fi răspândit în toată lumea se numără și acela care constituie păcatul fondator al Americii – sclavia și, ca un corolar al sclaviei, rasismul. Este un eufemism să spui că președinții americani își cer scuze, de zeci de ani, pentru aceste păcate. Cu aproape două secole în urmă, țara a dus și a câștigat un război civil din acest motiv. Și totuși, în 1998, în timpul unei vizite în Uganda, președintele Clinton a mai prezentat o dată scuze din belșug pentru comerțul cu sclavi. Dacă el însuși sau vreunul dintre consilierii lui a crezut că putea rezolva lucrurile în felul acesta, s-a înșelat amarnic. Deși comerțul cu sclavi a implicat cel puțin la fel de mulți oameni la capătul ugandez al lanțului ca și la cel american, ideea că numai descendenții europenilor trebuie să se simtă permanent vinovați pentru acțiunile strămoșilor este acum profund înrădăcinată și este utilă pentru toată lumea în afară de cei care fac parte din poporul acuzat. În ultimele două decenii, deși situația negrilor americani s-a îmbunătățit încetul cu încetul, retorica vinovăției n-a făcut altceva decât să se amplifice. Statele Unite au avut secretari de stat de culoare* – din ambele partide –, au avut judecători de culoare la Curtea Supremă** și un președinte de culoare, dar până și în al doilea mandat al lui Barack Obama s-au făcut auzite cereri tot mai

* Colin Luther Powell (n. 1937), general de rang înalt în Armata Statelor Unite și secretar de Stat în perioada 2001–2005, în primul mandat al președintelui George Bush-fiul, din partea Partidului Republican; și Condoleezza Rice (n. 1954), secretar de Stat în perioada 2005–2009, în al doilea mandat al aceluiași președinte, tot din partea Partidului Republican; Rice a fost afiliată Partidului Democrat, dar numai până în anul 1982 (n.tr.).

** Primul a fost Thurgood Marshall (1908–1993), numit de președintele Lyndon B. Johnson în 1967; al doilea, Clarence Thomas (n. 1948), numit de președintele George Bush-tatăl în 1991, ca succesor al lui Marshall (n.tr.).

vehemente de acordare a unor „reparații" pentru americanii de culoare. Ba chiar disputa s-a mutat în prim-planul politicii, cum nu fusese timp de generații întregi.[15] Parcă pentru a dovedi că într-adevăr nu se poate face nimic pentru a mai atenua păcatele trecutului, în cel de-al șaselea an al administrației Obama a devenit larg răspândită ideea că acțiunile strămoșilor multora dintre americanii albi trebuie să-i determine pe descendenții lor să le acorde majorității americanilor de culoare despăgubiri bănești pentru fapte comise cu câteva secole în urmă. Chestiunea reparațiilor cuvenite altor grupuri etnice, care au suferit persecuții pe parcursul istoriei, nu și-a găsit locul în dezbaterea care a urmat. Numai europenii și descendenții lor sunt bântuiți de sentimentul vinovăției. Deci numai acestora li se cuvine să-și ispășească întruna vinovăția.

În America, la fel ca în Australia, o asemenea pledoarie zgomotoasă care clamează vinovăția ajunge să modifice sentimentele firești ale unui popor pentru istoria sa proprie. Îi transformă patriotismul într-un sentiment al rușinii sau, în cel mai bun caz, într-un amestec profund eterogen de emoții, cu efecte îngrijorătoare. O țară care crede că nu a făcut niciodată nimic rău este o țară care ar putea face rău în orice moment. Dar o țară care crede c-a făcut numai rău, sau c-a făcut un rău teribil în trecut, rămas deocamdată neispășit, este susceptibilă să devină o țară care tinde să se îndoiască de propria-i capacitate de a mai face vreun bine în viitor. Devine o țară neliniștită în privința ei înșăși, oricât de înțelepte i-ar fi acțiunile. Inocularea ideii păcatului originar în conștiința unei națiuni este calea cea mai indicată de a hrăni îndoiala de sine. Păcatul originar național sugerează că prea puțin poți face în direcția binelui, de vreme ce ai cunoscut putreziciunea de la bun început.

O altă țară pentru care tot europenii „se fac vinovați", în general, și care este deci adeseori privită ca fiind întemeiată

pe același „păcat originar" este Israelul. De la întemeierea statului Israel, în 1948, „păcatul" său fondator nu face decât să se amplifice. Nu contează că întemeierea Pakistanului, în același an, a provocat masacre de neînchipuit și a necesitat strămutarea forțată a milioane de oameni.* Dar nu, strămutarea unor mii de palestinieni – uneori, și expulzarea lor – în vederea creării statului Israel în 1948 a devenit „păcatul originar" al apariției singurului stat al evreilor din lume. Odată cu trecerea anilor, a devenit foarte răspândit un termen din limba arabă care desemnează acest fapt istoric – *nakba*, sau „nenorocire". Foarte puține state au fost create vreodată fără să fie necesară strămutarea unor populații. Multe dintre cele întemeiate în secolul XX (Bangladeshul**, de exemplu) au fost scena unor mișcări de populație și a unor băi de sânge care depășesc cu mult orice fenomen înregistrat în Israel în oricare zece ani consecutivi de după înființarea statului. Dar Israelul este cel despre care se spune astăzi, cu obstinație, că s-a născut în condițiile acestui „păcat originar". Cetățenii Pakistanului sau ai Bangladeshului pot să dea vina pe britanici pentru tot ce s-a întâmplat în țările lor, dar nu se așteaptă nimeni din partea lor la sentimentul de vinovăție pe care-l au toți europenii și descendenții lor.

---

* India și-a obținut independența față de Coroana Britanică în 1947. Cu această ocazie, teritoriile din nord-vest s-au separat de India, sub denumirea de Pakistan („Țara celor puri", în limbile urdu și persană), unde trăiau mai ales populații de religie musulmană și unde au fost strămutate mase mari de musulmani de pe teritoriul Indiei în același timp în care mase mari de ne-musulmani erau strămutate din noul Pakistan în India (n.tr.).

** Sub denumirea de Bangladesh („Țara Bengalului") s-au separat de India independentă, în 1947, teritoriile din partea de nord-est a fostei colonii britanice. La început, între Pakistan și Bangladesh s-a constituit o uniune, dar, în 1971, în urma unui război civil, Bangladeshul a devenit națiune independentă (n.tr.).

Bineînțeles că, în cazul Israelului, stat relativ nou, sugestiile duse până la extrem privind posibila remediere a situației par mai plauzibile. Chiar dacă puțină lume vorbește serios despre expulzarea din Americi a persoanelor cu descendență europeană, nu este deloc neobișnuit (ba chiar este o politică în unele țări din Orientul Mijlociu) să apară apeluri pentru expulzarea din Israel a descendenților europenilor și „returnarea" pământurilor în proprietate exclusivă triburilor arabe care au locuit inițial în zonă (și în multe cazuri încă mai locuiesc). Și deși istoria Orientului Mijlociu este, poate mai mult decât în alte cazuri, o istorie a triburilor și popoarelor care și-au uzurpat drepturile și și-au luat locul unele altora fără a recurge la nicio instanță de investigație de tip istoric care să aplice corecții, când vine vorba despre „populația indigenă" palestiniană se pleacă de la premisa că există un răspuns. Asta, pentru că motivele victimizării le pot fi puse în cârcă europenilor. Așa cum a realizat oricine a călătorit în zonă, cea mai binevoitoare viziune despre cum a apărut statului Israel este c-au făcut europenii ceva rău în timpul Holocaustului, iar acum arabii trebuie să plătească.

Australia, Statele Unite și Israelul sunt trei țări foarte diferite, situate pe trei continente cu totul diferite, dar toate au legătură cu Europa. Coloniștii din Australia proveneau din Europa. Coloniștii din America proveneau tot din Europa. Și, cu toate că jumătate din populația statului Israel este formată din evrei care s-au refugiat acolo din țările arabe, despre toți evreii din statul Israel se crede c-au imigrat acolo exclusiv din Europa. Drept care, în cazul europenilor nu e mania persecuției, ci o simplă observație că „răul" care unește toate aceste cazuri, printre multe altele, nu sunt doar niște oameni care au făcut lucruri rele de-a lungul istoriei, ci niște europeni care au făcut lucruri rele. Și, luând în considerare un popor care a făcut atâtea lucruri rele

și la o asemenea scară, cine n-ar bănui că e vorba pur și simplu de niște oameni răi?

E de înțeles că europenii moderni simt ei înșiși că suferă de o anumită toxicitate Aproape singurii dintre toate popoarele lumii, europenii par capabili să facă lucruri îngrozitoare nu numai pe continentul lor, ci și să-și răspândească relele în toată lumea. Și, când apar metastaze, răul se și generalizează. Puține sunt în Europa crimele intelectuale mai grave decât „generalizarea" sau „esențializarea" unui alt grup de oameni din lume. În schimb, generalizării și esențializării li se îngăduie să înflorească atunci când europenii devin subiectul despre care vorbește restul lumii. Un european ar fi luat la rost dacă ar acuza fiecare african în parte pentru infracțiuni comise de orice african sau pe fiecare asiatic în parte pentru infracțiunile oricărui asiatic. Însă sunt normale și acceptabile generalizările și aruncarea responsabilității pentru greșelile și crimele istorice comise de europeni asupra europenilor în general.

De aceea, nu e deloc surprinzător să auzi, într-o dezbatere pe tema culturii occidentale, ținută chiar și la Londra, cum unii vorbitori le spun celor care-i ascultă că „noi" – nu doar din Europa, ci din tot Occidentul – purtăm răspunderea pentru ce au însemnat nazismul și Holocaustul.[16] Faptul că un public londonez are mai multe șanse să fie format din descendenți ai unor oameni – sau chiar să includă persoane – care au luptat împotriva Germaniei naziste (mai degrabă decât să se facă vinovați de complicități ori să poarte răspunderi istorice) devine un detaliu de fundal, dacă nu este cu desăvârșire neglijat. Lumea întreagă poate generaliza în voie în privința Occidentului, și mai ales a europenilor, atâta timp cât generalizarea se referă la momentele cele mai penibile din istoria Occidentului. Și, cu toate că oricine studiază istoria cu onestitate nu are cum să nu ajungă la concluzia că orice comunitate, rasă ori grup uman nu numai

că este în stare să comită lucruri îngrozitoare, dar a și comis așa ceva, ceea ce hotărăște o entitate sau epocă anume să scoată în evidență spune multe despre ea însăși. La fel cum spune și ceea ce nu capătă un accent aparte și nici prea multă atenție ori însemnătate.

Standardele duble și triumful masochiștilor

Imperiul Otoman a fost unul dintre cele mai mari și mai durabile imperii din istoria omenirii. Mai bine de 600 de ani, a stăpânit un teritoriu vast, le-a impus religia și concepțiile culturale islamice popoarelor pe care le-a subjugat și, aplicând propriul sistem de legi, i-a pedepsit pe cei care i se opuneau. A avansat cu armatele sale până în sud-estul Europei, în Orientul Mijlociu și în Africa de Nord, iar Europa a reușit să evite ocupația musulmană numai datorită forței unei coaliții de armate europene care i-a ținut piept în bătălia de la Viena din 1683.

În urma Primului Război Mondial, desigur, Imperiul Otoman s-a dezmembrat. Dar, în același timp, a comis și una dintre cele mai mari atrocități din istorie și, de fapt, primul genocid al secolului XX. Eliminarea populației armenești din Anatolia turcească a însemnat că mai mult de 1 000 000 de oameni au fost masacrați într-un interval de câțiva ani, iar alte sute de mii au rămas apatrizi. În 1973, la cinci decenii după dezintegrarea Imperiului Otoman, Turcia modernă a invadat Ciprul, un stat național european. Ocupând o jumătate de insulă, armatele turcești au măcelărit mulți ciprioți greci, iar pe alții i-au alungat de la casele lor. Ocupația continuă și astăzi, cu toate că Turcia face parte din NATO, iar porțiunea sudică a Ciprului, cea grecească – din Uniunea Europeană. Se poate spune că Turcia, ca forță istorică, n-a fost nici mai rea, chiar dacă în mod cert n-a fost mai bună decât orice altă țară din lume. Cine n-a comis un genocid, n-a menținut un imperiu de două ori mai mult timp decât britanicii

și n-a invadat în ultimele câteva zeci de ani o națiune suverană? Nu asta este frapant. Frapant este că acest subiect abia dacă este discutat, iar turcii abia dacă simt vreo urmă de vinovăție pentru rolul jucat de țara lor în istorie.

În parte, se întâmplă așa pentru că guvernul turc se asigură că lucrurile stau așa. Turcia modernă se află pe primele locuri în lume la numărul de ziariști condamnați la închisoare, iar unul dintre motive este că articolul 301 din Codul penal incriminează „insultarea națiunii turce". Orice menționare a genocidului armean încalcă legea și determină condamnarea la închisoare a făptașului. Și deși un grup de greci ciprioți se plânge în continuare de ocupația din jumătatea de nord a insulei, acest lucru n-a împiedicat guvernul britanic (printre alții) să facă apel la integrarea Turciei în Uniunea Europeană, cu statut de membru deplin.[17]

Poate că nu e surprinzător faptul că guvernul turc nu a prezentat niciodată scuze pentru excesele Imperiului Otoman. Și poate că nu e surprinzătoare nici interdicția stabilită prin lege, în Turcia, de a menționa, sub orice formă, istoria recentă de ocupație și epurare etnică. Mult mai surprinzător este că sunt atât de puțini cei care s-ar folosi de aceste lucruri împotriva turcilor ca popor. Dacă istoria de genul celei predate și asimilate în școli astăzi într-o mare parte a Europei are menirea de a preveni, pur și simplu, repetarea celor mai negre aspecte ale istoriei popoarelor europene, atunci merită pusă întrebarea cine ar mai trebui supus aceluiași tratament. Ce alte națiuni ar trebui să fie încurajate să se rușineze de propriul trecut? Și, dacă nimeni altcineva n-ar mai trebui tratat astfel, nu numai ținând cont de mândria națională, ci și scoțând în afara legii cercetarea istorică, nu ajunge Europa în situația stranie de a se simți nefiresc de vinovată doar pentru că e la fel cu toată lumea?

Problema este mai gravă. Pentru că, dacă toate greșelile istorice se cer ispășite în prezent, atunci legea prescripției ce mai

este și în ce cazuri se mai aplică ea? La fel cum se întâmplă cu teoria „imperiului care contraatacă", se afirmă ori se sugerează adesea că Europa trebuie să sufere toate consecințele imigrației în proporții de masă, pentru că este o parte integrantă din procesul de ispășire a greșelilor istorice. Dar, dacă imigrația în masă este, fie și parțial, o ispășire a unui rău istoric precum imperialismul, de ce nu tratăm ca atare și Turcia modernă? Ar trebui să fie și Turcia o țară care merită să fie modificată pe de-a întregul? Dacă da, valurile de imigrație de unde ar trebui încurajate să se reverse peste ea? Și n-ar trebui ca toți turcii nemulțumiți de procesul respectiv să fie reduși la tăcere cu acuzații de „rasism"? Și când s-ar cuveni pusă o stavilă procesului de imigrație în masă, presupunând că i s-ar pune vreodată? Ba chiar, dacă e vorba să ajungem într-o fază în care popoarelor li se impune „diversitatea" pentru ispășirea marilor abuzuri istorice, de ce nu i s-ar impune aceeași „diversitate" și Arabiei Saudite? De ce n-ar putea fi obligat Iranul să-și ispășească păcatele istoriei proprii, încurajând unele minorități din toată lumea să se îndrepte către teritoriul său? Din moment ce toate țările, popoarele, religiile și rasele au săvârșit câte ceva cumplit la vremea lor și din moment ce majoritatea raselor și culturilor nu sunt pedepsite în acest fel, de ce să nu vedem o motivație specific antioccidentală și, mai ales, antieuropeană, în spatele tuturor acestor mișcări de populații din ultima perioadă? În spatele acestei situații se află o idee ciudată și îngrijorătoare.

Pentru că, dacă înseamnă ceva, conceptul de vinovăție istorică înseamnă că s-ar putea spune că pata ereditară a complicității se transmite de la o generație la alta. Ce-i drept, secole întregi, din cauza unui singur verset din evanghelii, unii creștini i-au considerat răspunzători pe evrei, exact în acest sens.[18] Și abia în 1965, un papă catolic a ridicat la modul formal această povară istorică.[19] Dar, în acest caz și în aproape oricare altul

asemănător, epoca modernă privește blamarea descendenților ca fiind respingătoare din punct de vedere moral. Cazul evreilor este cu atât mai tulburător, cu cât sugerează că o asemenea vendetă poate dura extrem de mult. În schimb, vina cu care se trezesc împovărați acum europenii a început să se contureze abia în ultimele câteva decenii. Este o anomalie care a apărut la sfârșitul secolului XX. Așa că ar putea să dureze câteva milenii – precum ideea creștină a vinovăției ereditare a evreilor. Și e greu de imaginat cum ar putea fi eliminată, chiar și atunci.

În primul rând, pentru că atât de mulți europeni par să vrea s-o vadă perpetuată. Vinovăția, după cum a diagnosticat-o filosoful francez Pascal Bruckner în cartea sa, *Tirania penitenței*, a devenit un fel de narcotic moral în Europa Occidentală.[20] Oamenii și-o inoculează pentru că le place – îi ajută să devină euforici. Li se pare că-i înalță și-i exaltă. În loc să fie persoane responsabile pentru propriile fapte și să răspundă în fața cunoscuților, devin reprezentanți autoproclamați ai celor vii și ai celor morți, purtători ai unei istorii îngrozitoare, dar și potențiali mântuitori ai omenirii. De unde erai un nimeni, devii cineva. În 2006, Marea Britanie a scos pe tapet un specimen deosebit de ciudat de asemenea om – pe un anume Andrew Hawkins.

Domnul Hawkins este un regizor de teatru care a descoperit, în floarea vârstei, că e descendentul unui negustor de sclavi din secolul al XVI-lea, pe nume John Hawkins. În 2006, a fost invitat de organizația de caritate Lifeline Expedition (care organizează expediții de „ispășire a trecutului") într-o călătorie „de iertare" în Gambia.[21] Rezultatul a fost că, în iunie 2006, Hawkins și alți 26 de urmași ai unor negustori de sclavi au mărșăluit pe străzile capitalei gambiene, Banjul, cu lanțuri de mâini și cu gâturile vârâte în juguri. S-au îndreptat spre stadionul cu 25 000 de locuri purtând tricouri pe care aveau inscripționate cuvintele: „Ce rău

îmi pare!". Plângând și stând în genunchi, grupul și-a cerut iertare, în engleză, franceză și germană, de la cei vreo 18 000 de ocupanți ai tribunelor stadionului, după care au fost „eliberați" din lanțuri, foarte ceremonios, de însăși vicepreședinta țării, Isatou Njie-Saidy.[22]

Se cuvine spus că participarea la o asemenea ceremonie demonstrează o suferință deopotrivă psihologică și morală. Hawkins și prietenii săi au fost norocoși să dea peste niște beneficiari atât de binevoitori ai turneului lor de penitență cum au fost gambienii nedumeriți în fața cărora s-au manifestat. Nu toată lumea e la fel de blândă în fața obiceiul occidental al autoflagelării. Cu mulți ani în urmă, în timpul unuia dintre destul de frecventele blocaje din tratativele de pace israeliano-palestiniene, un jurnalist i-a luat un interviu lui Yasser Arafat*, în birourile acestuia de la Ramallah. Către finalul interviului, unul dintre asistenții lui Arafat a intrat în biroul șefului său, ca să-l anunțe că sosise delegația americană. Jurnalistul, întrebându-se dacă nu cumva dăduse peste vreo mină de aur, s-a interesat cine erau americanii din camera de alături. „E o delegație americană care face un tur al regiunii ca să-și ceară iertare pentru cruciade", a răspuns Arafat. După care, și el, și oaspetele lui au izbucnit în râs. Știau prea bine, amândoi, că americanii practic nu avuseseră nicio implicare în acele războaie religioase din secolele XI–XIII. În tot cazul, Arafat era foarte mulțumit să facă pe placul oricui credea că avuseseră și să folosească această convingere în propriul său avantaj politic.

Dorința de a te simți întruna vinovat își atinge probabil obiectivul în societățile moderne și liberale europene – cele dintâi societăți din istoria omenirii care, atunci când sunt

* Yasser Arafat (1929–2004), zis Abu Ammar, a fost președintele Organizației pentru Eliberarea Palestinei între anii 1969 și 2004 și al Autorității Naționale Palestiniene din 1994 până în 2004 (n.tr.).

lovite, întreabă ce au greșit ca să merite lovitura. Pentru că vinovăția istorică imposibil de atenuat se transferă în prezent, din cauza ei europenii devenind partea vinovată, chiar și când în realitate ei sunt cei loviți, dacă nu mai rău. Cu câțiva ani înaintea celei mai recente răbufniri a crizei imigranților, un politician de stânga norvegian, pe nume Karsten Nordal Hauken (autocaracterizat ca „feminist", „antirasist" și heterosexual), a fost violat cu brutalitate, în propria locuință, de un refugiat somalez. Atacatorul a fost prins și condamnat, cu ajutorul probelor de ADN. După ce și-a ispășit condamnarea la patru ani și jumătate de închisoare, el a fost programat pentru deportare în Somalia.

Într-un articol pe care l-a publicat ulterior în presa norvegiană, Hauken a descris vinovăția pe care o resimțea din acest motiv. Ba chiar a spus că la început, din instinct, se simțise „răspunzător" de returnarea violatorului său către Somalia: „Mă încerca un puternic sentiment de vinovăție și responsabilitate. Din cauza mea, omul acela urma să nu se mai afle în Norvegia și să fie trimis, în schimb, către un viitor întunecat și nesigur în Somalia."[23] Una este să încerci să-ți ierți dușmanii. Dar este cu totul altceva să fii violat cu brutalitate, după care să-ți faci griji în legătură cu viitoarele condiții de viață ale violatorului. Poate că există în orice moment un anumit număr de persoane afectate de masochism. Poate că masochiștii, ca și săracii, nu vor lipsi niciodată dintre noi. Dar o societate care-i recompensează pe cei ce demonstrează asemenea tendințe, ba chiar le spune că tendințele lor nu sunt numai firești, ci și un semn de virtute, este o societate susceptibilă să producă o concentrație de masochiști mai mare decât oricare alta.

Sigur că toți masochiștii, oricât de mulți sau de puțini ar fi, au o problemă unică și se confruntă cu ea permanent: ce se întâmplă când dau peste un sadic autentic, când se întâlnesc cu

cineva care spune: „Crezi că eşti nenorocit, îngrozitor şi nu eşti bun de nimic? Ei bine, aşa zic şi eu." Poate că Europa şi ţările pentru care se simt răspunzători europenii de astăzi nu duc lipsă de masochişti. Dar nu duc lipsă nici de sadici, gata oricând să reafirme şi să ne bage pe gât fiecare idee pe care o nutrim despre propria noastră nefericire. Este celălalt motiv pentru care, deocamdată, vinovăţia existenţială funcţionează într-un singur sens. Cei mai mulţi nu vor să se simtă vinovaţi şi nu vor nici să fie acuzaţi de alţii că s-ar face vinovaţi de ceva, cu atât mai puţin de cei mânaţi de rele intenţii faţă de ei. Singuri europenii moderni par fericiţi când se autodenigrează în mijlocul unei întregi pieţe internaţionale de sadici.

În timp ce naţiunile occidentale, şi mai ales cele europene, s-au sfâşiat singure şi s-au aşteptat ca lumea întreagă să le sfâşie pentru comportamentul strămoşilor, nicio autoritate sau guvern serios nu a recomandat ca vreo altă naţiune să fie făcută răspunzătoare de crimele ereditare ale propriului popor. Nici măcar pentru crimele comise de când se ştiu cei care mai sunt încă în viaţă. Motivul ar putea fi acela că, în Occident, sunt destul de puţini sadici. Sau, mai degrabă, că nu sunt destui masochiştii prin alte ţări, pentru ca o asemenea misiune să aibă vreo şansă de reuşită. Invaziile mongole în Orientul Mijlociu, din secolul al XIII-lea, rămân printre cele mai crunte brutalităţi din toată istoria consemnată. Masacrele de la Nişapur, din anul 1221, de la Alep şi Harem, şi prădarea Bagdadului în 1258 au însemnat nu numai uciderea câtorva sute de mii de bărbaţi, femei şi copii, ci şi spolierea unor cantităţi inimaginabile de produse ale ştiinţei şi cunoaşterii umane. Dacă astăzi, despre cruciade, auzim atât de multe, iar despre aceste violenţe, atât de puţine, problema nu este numai c-ar fi destul de greu de stabilit care sunt descendenţii acelor mongoli, pentru a-i putea trage la răspundere, ci şi că niciun descendent al mongolilor de atunci nu

ar fi receptiv la ideea de a primi blamul pentru niște atrocități comise de strămoșii lui din urmă cu aproape 800 de ani.

Numai națiunile din Europa și descendenții lor își îngăduie să se lase judecați în funcție de momentele lor cele mai josnice. Dar acest proces este cu atât mai sinistru, cu cât se desfășoară în același timp în care se așteaptă ca europenii să trateze pe oricine altcineva în funcție de momentele sale cele mai lăudabile. Deși este ceva destul de obișnuit să auzi menționate Inchiziția spaniolă sau cruciadele în orice dezbatere pe marginea extremismului religios, la fel de obișnuit este să auzi, în același context, cum sunt lăudate califatul din Andaluzia sau neo-platonicienii de religie islamică. Nu poate fi o simplă coincidență faptul că aceste două lucruri – să ne judecăm pe noi înșine după momentele noastre cele mai proaste și pe oricine altcineva, după cele mai bune – au mers întotdeauna mână-n mână. Este o demonstrație a faptului că fenomenul care se desfășoară în Occident constituie o afecțiune politică și psihologică deopotrivă.

Chiar și așa, cu toate că sentimentul de vinovăție modern european este descris în prezent ca fiind într-un stadiu terminal, nu există nicio certitudine că va fi chiar așa. Oare tinerii germani, sau nepoții, strănepoții și, până la urmă, stră-strănepoții celor care au trăit în anii 1940 își vor simți obrajii pe vecie pătați de propria ereditate istorică? Sau este posibil ca, la un moment dat, să vină o vreme în care tinerii care n-au făcut nimic rău ei înșiși, să spună: „Ajunge!" cu toată această vinovăție? „Ajunge!" cu sentimentele de slugărnicie pe care li le impune vinovăția; „ajunge!" cu ideea că a existat un rău absolut undeva în trecutul lor; și „ajunge!" cu folosirea unei istorii cu care n-au avut niciodată nimic de-a face personal pentru a li se spune care pot fi sau nu pot fi prezentul și viitorul lor. E posibil. Poate că industria vinovăției nu e decât un fenomen care va dura o singură generație și va fi înlocuit de cine știe ce.

Capitolul 11

Amăgirea repatrierii

În 1795, Immanuel Kant scria că prefera statele în locul unei „monarhii universale". Pentru că, recunoștea el, „cu cât este mai amplă sfera jurisdicției lor, cu atât legile își pierd mai mult din forță; iar despotismul fără suflet, după ce sugrumă binele incipient, se scufundă, până la urmă, în anarhie".[1] Nu i-au împărtășit viziunea și oamenii politici care au condus Europa în ultimul sfert de secol. „Frontierele sunt cea mai proastă invenție cu care au venit vreodată politicienii", proclama președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, în august 2016. Chiar dacă era cel puțin discutabilă afirmația că politicienii au „inventat" frontierele, până în momentul în care Juncker a declarat așa ceva devenise deja clar că politicienii erau în stare, fără niciun dubiu, să le facă să dispară.

În 2015, când Angela Merkel a deschis larg ușa care era deja întredeschisă, prin aranjamentele făcute pe continent au ajuns cu siguranță să prevaleze vederile lui Juncker, și nu cele ale lui Kant. Oricine a venit în Europa în acel an a descoperit că, odată ce pusese piciorul pe pământ european, gata cu frontierele. Începând cu anul 1995, 26 de țări au aderat la Acordul de la Schengen, care stabilea crearea unei zone lipsite de frontiere. Din Portugalia, Spania, Italia și Grecia, aflate în sudul continentului, până în Suedia, Finlanda și Estonia, în partea lui de nord, trecând prin

Ungaria, Slovacia, Austria, Franța și Țările de Jos, acordul însemna că peste 400 de milioane de persoane aflate în Europa se bucurau de dreptul de a se deplasa în deplină libertate pe continent, fără să mai trebuiască nici măcar să-și arate pașaportul. Una dintre condiții era ca țările membre să-și asume responsabilitatea comună de a controla frontierele externe. Altminteri, însă, excepție făcând Regatul Unit al Marii Britanii și alte cinci state mai mici membre ale Uniunii Europene, care au refuzat să se implice în proiectul Schengen, continentul întreg a devenit, din anul 1995, un singur spațiu vast și lipsit de frontiere. Era materializarea visului european de integrare și armonizare.

Acordul de la Schengen era menit să devină semnul unei noi ere a unității și păcii. Îți venea și greu să-ți imaginezi care ar fi putut fi dezavantajele unei asemenea „circulații libere și nerestricționate a oamenilor, bunurilor, serviciilor și capitalului". Era un lucru bun pentru comerț și perfect pentru francezul care ar fi vrut să-și petreacă seara la Bruxelles. Oricare i-ar fi fost punctele nevralgice, Acordul de la Schengen nu implica doar facilitarea practică a călătoriilor pe care o aducea, ci și mesajul pe care-l transmitea. Dacă a existat vreodată un continent a cărui populație să poată fi convinsă că frontierele sunt adevărata lui problemă, acela este Europa. O interpretare dată secolului XX este aceea că, de două ori într-un sfert de secol, întregul continent a declanșat războaie din cauza granițelor. În 1914 și încă o dată la sfârșitul anilor 1930, chestiunea frontierelor vestise catastrofa Europei. Dacă aceste conflicte, în care Europa și-a pierdut de două ori câte o generație de bărbați tineri, au fost într-adevăr provocate de existența frontierelor, cine nu și-ar dori să le desființeze? În același sens, dacă statul-națiune este cauza războiului, cine nu și-ar dori să scape de o asemenea organizare statală?

Printre fisurile acestei argumentații se numără ideile greșite că Primul Război Mondial ar fi fost provocat de frontiere, și

nu, mai degrabă, de militarismul german (dintr-o serie de factori complecși) și că al Doilea Război Mondial a fost declanșat de orice altceva, numai de agresiunea nazistă nu. Le-ar putea conveni unora – nu în ultimul rând, unora dintre germani – să adopte motivații alternative, dar să dai vina pe frontiere pentru conflagrațiile secolului XX este ca și cum ai da vina pe mașini pentru toate accidentele de circulație. Dacă este adevărat că frontierele pot provoca, uneori, conflicte, nu înseamnă că o lume fără frontiere ar deveni, automat, o lume fără conflicte. La urma urmelor, înaintea războaielor dintre statele-națiuni europene, continentul a fost devastat de războaiele motivate religios.

Dar cusururile Acordului de la Schengen rezidau nu numai în prezumțiile de natură istorică de la care pleca. Deficiența sa gravă era modul de punere în practică a principiilor. De exemplu, cu toate că statele membre se angajau să coopereze pentru controlul granițelor externe ale continentului, în realitate greul a fost lăsat în seama statelor frontaliere. În anii 1990 și în primul deceniu al anilor 2000, Italia, Spania și Grecia au fost lăsate să se descurce singure cu afluxul de imigranți. Chiar și după crearea structurii Frontex, în 2004, statele din sudul Europei au continuat să suporte povara. Așa cum a fost nevoit să le reamintească exasperat omologilor săi europeni ministrul italian de interne Angelino Alfano, în timpul crizei din Lampedusa din 2014, „frontiera mediteraneeană este o frontieră europeană".

Dar nu numai povara pazei la frontierele întregului continent a solicitat statele mediteraneene în această perioadă. Au mai fost și cele trei (până acum) variante ale Acordului de la Dublin privind azilul, o înțelegere instituită începând cu anii 1990 la nivelul Uniunii Europene. Versiunile succesive ale Acordului își propuneau să asigure faptul că statul în care solicita azil un imigrant era și cel care era obligat din punct de vedere legal să înregistreze cererea. Teoretic, scopul era să împiedice depunerea

unor solicitări multiple și să prevină deplasarea imigranților de colo până colo prin statele membre. În practică, Acordul de la Dublin a plasat sarcina în seama statelor din sudul Europei. Dat fiind că mulțimea de imigranți veniți pe mare, cu sau fără acte, ajungeau și solicitau azil mai degrabă în Italia și Grecia, și nu în Olanda sau Germania, Acordul de la Dublin lăsa puține posibile opțiuni unor țări ca Italia și Grecia.

Se puteau simți obligate să soluționeze cererile de azil ale tuturor imigranților care debarcau pe țărmurile lor. Sau îi puteau încuraja pe imigranți să nu ceară azil unde debarcau, ci să se îndrepte spre nord, către alte state membre, și să-și depună solicitările acolo. Începând cu Acordul Dublin III (care a intrat în vigoare în 2013), țara în care sunt arhivate amprentele și cererile de azil este cea obligată să ducă la bun sfârșit întregul proces și să și ofere azil. Cu miile de oameni care ajungeau zilnic în sudul Europei, la vremea când a intrat în vigoare această prevedere părea cu totul extraordinar că statele nordice chiar se așteptau ca țările din sud să nu încerce să găsească metode de a ocoli această obligație. Una dintre acestea a fost să aibă grijă ca țara în care soseau imigranții să nu le înregistreze amprentele tuturor nou-veniților. Dacă le luau amprentele, aveau apoi obligația de a finaliza întregul proces și, foarte probabil, de a oferi azil. Mult mai simplu era să-i îndrume pe imigranți mai departe spre nord, fără să fie înregistrați, fără să li se preleve amprentele și fără să fie identificați. Numărul celor care au avut parte de un astfel de tratament nu este cunoscut și nu poate fi cunoscut, dar cei care lucrau în prima linie recunosc, în particular, că se întâmpla tot timpul. Așa încât Acordul Dublin III, conceput pentru a limpezi întregul proces, a împins, practic, statele să nu participe nicicum la desfășurarea procesului.

Mai mult decât atât, imigranții care au sosit în 2015 știau că, dacă acceptă să li se ia amprentele ar fi fost obligați să rămână în

țara unde se aflau, astfel că și ei se opuneau tot mai des. Autoritățile italiene și grecești nu-i puteau obliga, așa încât, pe măsură ce afluxul de oameni sporea, și imigranții, și statele din sudul Europei aveau motive similare pentru a evita să urmeze procedurile. Dacă un imigrant își exprima dorința de a se îndrepta către nordul Europei, atunci pentru Italia și Grecia era mai bine să nu-i ia amprentele. Altminteri, atât imigrantul, cât și țara în care ajungea acesta se vedeau constrânși să urmeze o procedură de obținere de azil, în condițiile în care nici țara respectivă nu-l dorea pe imigrant, nici el nu dorea să rămână pe teritoriul ei.

Acordul de la Dublin, ca și Acordul de la Schengen, s-a dovedit a fi atractiv când fenomenul imigrației către Europa se desfășura la niște niveluri care până atunci deveniseră ceva normal. Dar au devenit catastrofice când imigrația s-a transformat în fenomenul de proporții biblice din 2015. Peste tot, sentimentele păreau să prevaleze în fața realității. Cancelarul federal german, care, cu numai câteva luni mai devreme, îi explicase fetiței venite din Liban că „politica e dură", pare-se c-ar fi fost „mișcată" de un grup de albanezi, irakieni și sirieni, filmați la gara din Budapesta, pe 1 septembrie, în timp ce strigau: „Ger-ma-nia, Ger-ma-nia! Mer-kel, Mer-kel!" Mai târziu, când s-a dus ea însăși să-i întâmpine pe imigranții care soseau, Merkel a zâmbit, părând relaxată și fericită când s-a lăsat fotografiată împreună cu ei, în poze de tip *selfie* făcute cu telefoanele lor celulare.

Dar, ce-i drept, existau numeroase rute posibile. Din Grecia, imigranții puteau să călătorească prin Macedonia și, de acolo, mai departe spre nord, prin Serbia. De aici, puteau fie să meargă direct prin Ungaria și apoi prin Austria, până când ajungeau în cele din urmă în Germania, fie să ajungă tot acolo, dar luând-o prin Bosnia, Croația, Slovenia și Austria. Cei care sperau să ajungă din Italia în Germania sau până în țările nord-europene aveau de ales: fie străbăteau Italia, mergând spre nord și apoi spre

vest, pe la Genova și prin Ventimiglia, sau pe alte rute de-a lungul coastelor franceze; fie se îndreptau spre cealaltă parte a Italiei și treceau granița în Austria.

La începutul lui septembrie 2015, autoritățile ungare, printre alții, s-au declarat copleșite de numărul imigranților încurajați să vină și au anunțat că situația din țara lor scăpase de sub control. Guvernul ungar a încercat să stopeze afluxul, împiedicând trenurile să părăsească Ungaria și să se îndrepte spre Germania. În jur de 14 000 de oameni ajungeau la München zilnic. La sfârșitul unei singure săptămâni, erau așteptați 40 000 de nou-veniți. Cancelarul federal german l-a pus pe adjunctul purtătorului său de cuvânt să anunțe că Germania nu avea de gând să-i întoarcă din drum pe refugiați. Așa că imigranții au luat-o pe jos, urmând autostrăzile și liniile de cale ferată ale Ungariei. Lumea întreagă a urmărit cum niște coloane parcă fără capăt de imigranți, aproape numai bărbați, își croiau drum prin Europa. În acea toamnă a anului 2015 a început să se năruie visul european al unui continent fără frontiere. După ce durase câteva decenii bune ca frontierele din Europa să fie desființate pentru europeni, sosirea unui număr necunoscut de oameni din afara Europei însemna că frontierele Europei începeau să se instaleze la loc.

Ungaria, printre alte state, a devenit țința criticilor cancelarului federal german și ale altor lideri ai Uniunii Europene, pentru că părea să se întoarcă la vechile frontiere naționale. Dar țara central-europeană se aflase, o vreme, sub o presiune considerabilă, pentru care nu avea nicio vină. În 2013, înregistrase circa 20 000 de solicitanți de azil. În 2014, numărul acestora se dublase, ajungând la 40 000. În primele trei luni ale anului 2015, în Ungaria intraseră mai multe persoane decât pe parcursul întregului an anterior. La sfârșitul lui 2015, poliția înregistrase în jur de 400 000 de nou-veniți. Imigranții, care se îndreptau, aproape toți, către Germania sau Scandinavia, intrau

în Ungaria dinspre Serbia sau Croația, într-un ritm de până la 10 000 pe zi. Majoritatea veniseră prin Grecia și, deci, ar fi trebuit să fie luați în primire acolo. Autoritățile ungare erau de părere că, din numărul total al celor care circulau pe teritoriul țării, poate unul din zece fusese înregistrat corect în Grecia. În opinia ungurilor, grecii, pur și simplu, nu respectaseră Acordul de la Schengen și legislația Uniunii Europene.

Până în luna iulie, guvernul ungar începuse să construiască un gard metalic de protecție de-a lungul frontierei cu Serbia, ceea ce a însemnat o creștere a afluxului la granița cu Croația. Așa că autoritățile ungare au construit un gard și pe această graniță. Afluxul s-a mutat și mai departe, concentrându-se în zona frontierei cu Slovenia. Aceste garduri lungi de sute de kilometri au fost unica metodă prin care guvernul ungar a putut stăvili numărul din ce în ce mai mare de imigranți. Dar și motivul pentru care a fost condamnat vehement de autoritățile austriece – și nu numai. Dar n-a trecut mult și toată lumea a urmat exemplul Ungariei. În august, Bulgaria s-a apucat să construiască un gard asemănător de-a lungul frontierei sale cu Turcia. În septembrie, Austria a impus controale la granița cu Ungaria, în timp ce Germania a introdus temporar controlul la frontiera cu Austria. Când ministrul de interne german, Thomas de Maizière, a anunțat, pe 13 septembrie, că țara sa urma să reintroducă procedura de control la granițe, s-ar fi zis că nu știa nimeni în numele cui vorbea. Chiar și membrii guvernului german păreau să fie înspăimântați de ce mecanism pusese în mișcare cancelarul federal.

La mijlocul lui septembrie, guvernul ungar a declarat stare de urgență și a închis frontiera cu Austria. Pe urmă, Croația și-a închis frontiera cu Serbia. Curând, Austria a început construcția unei bariere la frontiera cu Slovenia. Cu ce era diferit gardul austriac de cel pe care-l ridicaseră autoritățile ungare? Potrivit guvernului vag rușinat al Austriei, diferența consta în

faptul că ei construiseră, de fapt, „o ușă cu intrări laterale". Curând, Slovenia a început și ea să construiască un gard pe toată lungimea graniței cu Croația, în timp ce Macedonia ridica o barieră de-a lungul graniței sale cu Grecia. La momentul respectiv, Comisia Europeană însăși îndemna Macedonia să-și închidă frontiera cu Grecia, în numele întregii Uniuni Europene, scoțând practic Grecia, în mod unilateral, din spațiul Schengen.

Fiecare acțiune inițiată la Berlin declanșa o reacție în lanț pe tot restul continentului. Sosirea câtorva sute de mii de oameni, dintre care mulți nu aveau cum și cu ce să se întrețină, a generat consecințe absolut predictibile. Unele erau de ordin practic – unde să cazezi și cum să îmbraci și să hrănești atât de mulți nou-veniți. În Germania, guvernul a început să amenințe că va rechiziționa clădirile neocupate dacă proprietarii nu le închiriau statului, pentru găzduirea imigranților. La nivelul întregului continent, s-a creat o preocupare din ce în ce mai serioasă, legată de cine anume erau de fapt nou-veniții. Oficialitățile ungare au estimat că aproximativ jumătate dintre nou-veniții înregistrați în primele luni ale anului 2015 proveneau din Balcanii de Vest, mai ales din Kosovo. La fel ca peste tot, majoritatea nu aveau acte de identitate. Circa jumătate dintre cei care așteptau la gara Keleti din Budapesta se prezentau ca fiind sirieni, dar oficialitățile și voluntarii care le-au pus întrebări despre Siria au constatat în multe cazuri că imigranții nu știau nimic – sau mai nimic – despre această țară. Și aici, ca peste tot, marea majoritate a refugiaților (întotdeauna peste 60%) erau bărbați tineri.

Până și cancelarul federal german a început să dea semne de îngrijorare în privința mecanismului pe care-l pusese în mișcare. Atât ea, cât și președintele francez Hollande au mers înainte cu singura soluție care putea reduce o parte din presiunea tot mai mare exercitată asupra Germaniei. Împreună cu

Comisia Europeană, au încercat să convingă toate celelalte state membre UE să primească o cotă-parte din numărul total de imigranți. Dar statele membre au refuzat – din Marea Britanie până în Ungaria. Unul dintre motivele refuzului a fost acela că-și dădeau seama că numărul de imigranți pe care li se cerea să-i primească nu reflecta cifrele reale. Comisia Europeană și Merkel căutau să convingă statele membre să se angajeze să respecte un sistem de cote-părți care era deja inadecvat pentru numărul de imigranți care ajunsese deja în Europa.

Guvernele care au refuzat să facă jocul cancelarului german și al Comisiei Europene reflectau și voința propriilor popoare. Un procentaj substanțial, de două treimi dintre ungurii chestionați în această perioadă, era de părere că guvernul acționase corect refuzând să accepte nivelul cotelor stabilit la Bruxelles sau Berlin. Și totuși, unul dintre cei mai cunoscuți unguri din lume nu era de acord. Finanțistul miliardar George Soros a cheltuit sume considerabile de bani în 2015, sponsorizând grupuri de presiune și diverse instituții care să militeze pentru deschiderea granițelor și libera circulație a imigranților către și prin Europa. Pe lângă site-ul Welcome2EU, Fundația pentru o Societate Deschisă, patronată de Soros, a publicat milioane de broșuri, în care imigranții erau informați despre ce aveau de făcut. Aflau din ele cum să ajungă în Europa, ce drepturi aveau odată ajunși pe continent și ce puteau sau nu puteau să facă autoritățile. Gruparea din jurul lui Soros a susținut fățiș „rezistența împotriva regimului frontalier european".

În octombrie 2015, prim-ministrul Ungariei, Viktor Orbán, l-a criticat la scenă deschisă pe Soros, afirmând că face parte dintr-un cerc de activiști care „susține orice e de natură să slăbească statele-națiuni". Soros i-a răspuns tot public și a confirmat că numeroasele grupuri pe care le finanța lucrau, într-adevăr, în scopurile descrise de Orbán. Într-un e-mail adresat companiei

media Bloomberg, Soros a spus că fundația lui era cea care căuta să „sprijine valorile europene", acuzându-l pe Orbán că „submina aceste valori". „Planul său – afirma Soros despre Orbán – face din apărarea frontierelor naționale un obiectiv și din refugiați, un obstacol. Planul nostru, dimpotrivă, tratează protecția refugiaților ca fiind obiectivul și frontierele naționale, ca fiind obstacolul."[2] Dialogul a luat sfârșit înainte să apuce cineva să-l întrebe pe Soros cât ar mai rezista aceste valori europene din momentul în care în Europa puteau intra oameni din toată lumea.

Dar apoi argumentele s-au schimbat. Mass-media de pe tot globul ajunsese deja să spună că Europa se „încovoia" sub apăsarea fluxului de nou-veniți, când, în seara zilei de vineri, 13 noiembrie, Parisul a fost zguduit de trei ore de atacuri teroriste coordonate. Bărbați înarmați cu arme de asalt, aflați la bordul unei mașini, au deschis focul asupra parizienilor care mâncau și beau în baruri și restaurante. În același timp, mai mulți atentatori sinucigași și-au detonat încărcăturile la Stade de France din Saint-Denis, unde se desfășura un meci de fotbal și printre spectatori se afla și președintele François Hollande. Pe lângă alte atacuri armate și un atentat sinucigaș comise la câteva restaurante, trei bărbați înarmați au pătruns în sala de concerte Bataclan, aflată pe bulevardul Voltaire. În timp ce peste 1 000 de persoane asistau la un concert de muzică heavy metal, atacatorii au deschis focul la întâmplare, doborând cât de mulți spectatori puteau. Pe cei aflați în scaune cu rotile i-au aliniat în secțiunea pentru persoane cu dizabilități și i-au împușcat unul câte unul. Alții cutreierau prin clădire, urmărindu-i pe cei care erau răniți sau se ascundeau. O tânără care a supraviețuit atacului a scris după aceea: „Când zăceam în sângele unor necunoscuți și așteptam glonțul care să pună capăt celor doar 22 de ani ai mei, mi-au trecut prin fața ochilor toate chipurile pe care le-am iubit vreodată și am șoptit «te iubesc», iar și iar, gândindu-mă la cele mai frumoase momente

din viață." Asasinii au continuat să împuște spectatori în toată clădirea, până la sosirea poliției, când și-au detonat vestele explozive. Până la încheierea evenimentelor, la Paris fuseseră ucise 129 de persoane și alte câteva sute fuseseră rănite.

Statul Islamic din Siria și-a asumat responsabilitatea pentru aceste atacuri. La fel ca în cazul tuturor atacurilor teroriste produse până atunci în Europa, continentul și-a ținut răsuflarea și a luat în considerare scenariul cel mai sumbru. Cu timpul, s-a dovedit că vinovații erau de fel din Franța și Belgia. Dar unul dintre liderii grupului reușise, după atacuri, să se întoarcă nestingherit în Belgia. La fel de important era și faptul că unul dintre atentatorii sinucigași de la Stade de France avea un pașaport sirian fals, pe numele „Ahmad al-Mohammad". Oficialitățile au recunoscut că o persoană cu acest nume intrase în Europa ca solicitant de azil, cu o lună înainte de atentate. Amprentele corespundeau cu cele ale unui bărbat care se folosise de același nume ca să intre în Grecia în octombrie. Acesta fusese recuperat de paza de coastă grecească, la începutul acelei luni, dintr-o barcă aproape scufundată, pe care se mai aflau și alți 70 de imigranți. După toate aparențele, în luna noiembrie, călătorise de pe insula Leros, prin Serbia, Croația, Austria și Ungaria, până ajunsese la Saint-Denis. Cu toate că informațiile au apărut extrem de greoi, la un an după atentate era deja clar că majoritatea atacatorilor, inclusiv liderii lor, nu numai că fuseseră în Siria pentru instructajul terorist, dar se și strecuraseră în și din Europa prezentându-se drept imigranți.

Orice apetit public pentru frontiere externe atât de permeabile a început să pălească. La fel și apetitul pentru o lipsă totală de frontiere la interiorul continentului european, după vestea că membrii celulei teroriste se mișcaseră neîngrădit, intrând și ieșind din Franța în seara atacurilor. Și totuși, la doar două zile după atentate, Jean-Claude Juncker insista, la o conferință de

presă desfășurată în stațiunea turcească Antalya, că „nu există motive pentru a revizui politicile europene în materie de refugiați". În continuare a explicat că atacatorii de la Paris fuseseră niște „criminali", nu „refugiați ori solicitanți de azil", adăugând: „Aș vrea să le transmit un lucru acelora care încearcă să modifice agenda pe care am adoptat-o în privința imigrației. Aș vrea să le reamintesc să trateze cu seriozitate subiectul și să nu cedeze acestor reacții instinctuale, pe care eu, unul, nu le agreez." Indiferent dacă-i plăcea sau nu, atitudinile publicului și ale clasei politice erau în schimbare. Dacă pentru un parizian care se ducea să-și petreacă noaptea la Bruxelles avantajele fuseseră dintotdeauna evidente, lumea recunoștea acum și riscurile unui sistem care-i permisese unui musulman belgian să plece seara la Paris și să se întoarcă, nestingherit, în aceeași noapte. Atacurile de la Paris au accelerat un proces de inversare a atitudinilor care se desfășura deja cu repeziciune. Norvegia a început să-și modifice în grabă politica de azil, iar în două săptămâni de la atacuri chiar și Suedia a anunțat că introduce controlul la frontieră. Din acel moment, cei care intrau în țară trebuiau să prezinte un act de identitate. Totul a fost anunțat pe un ton care sugera că nu mai auzise nimeni vreodată de așa ceva. Când a făcut anunțul, viceprim-ministrul Åsa Romson, din Partidul Verzilor, a izbucnit în plâns.

Președintele Hollande, pe de altă parte, a declarat că Franța se afla în război, „în țară și în străinătate". Franța a intensificat imediat campania de bombardamente aeriene asupra pozițiilor Statului Islamic de pe teritoriul Siriei. Dar partea din străinătate a fost cea mai ușoară. Partea dificilă era cea din țară. A fost declarată imediat starea de urgență, care a fost menținută pe termen nedeterminat*. Ca urmare a atacurilor, poliția franceză

* După ce a fost prelungită de mai multe ori, starea de urgență a fost ridicată în cele din urmă în 2017, la doi ani după atentate, fiind înlocuită cu o lege antiteroristă care acordă puteri sporite forțelor de securitate (n.red.).

a efectuat 168 de raiduri în două zile, pe tot teritoriul țării. Un asemenea raid a condus la descoperirea unui lansator de rachete la Lyon. Un altul, de la Saint-Denis, a culminat cu gestul unei femei de a se arunca singură în aer, detonând o vestă cu explozibil. S-a dovedit că unul dintre autorii atacului de la Bataclan locuia lângă catedrala din Chartres. La fel ca în urma atacurilor din ianuarie 2015, de la redacția săptămânalului *Charlie Hebdo* și de la magazinul cu produse cușer, politicienii francezi erau conștienți că era unul dintre momentele în care votanții erau preocupați de o anumită problemă de securitate. Dar erau conștienți și de faptul că publicul francez ar fi putut foarte bine să meargă și mai adânc și să-și pună problema cum făcuse țara lor, de ajunsese într-o asemenea situație.

La nici două săptămâni după atacuri, prim-ministrul francez, Manuel Valls, a spus că Franța nu va mai accepta decât cel mult 30 000 de solicitanți de azil în următorii doi ani. După o întâlnire avută la Paris cu cancelarul federal german Angela Merkel, Valls a spus tăios: „Nu Franța le-a spus: «Veniți!»" În timp ce Merkel insista în continuare pe importanța menținerii unui sistem de cote de refugiați pentru fiecare țară, Valls le-a spus jurnaliștilor că: „Nu mai putem primi alți refugiați în Europa, este imposibil!" De la cabinetul său, mai târziu, s-a spus că intervenise o eroare de traducere, fiindcă prim-ministrul intenționase, de fapt, să spună că Europa nu mai putea primi „atât de mulți refugiați".

La fel ca în Marea Britanie și în alte țări europene, și publicul francez avea dreptate să se arate sceptic în legătură cu asemenea retorică și declarații oficiale. În tot ce ținea de imigrație și de integrare, nimeni nu auzise decât aceleași lucruri, decenii la rând. În timp ce în rândul populației franceze creștea ponderea persoanelor născute în alte țări, politicienii francezi, ca și omologii lor din restul Europei, se luau la întrecere să pară mai duri pe această temă. Pe tot parcursul anilor 1970 și 1980, președinții francezi

Valéry Giscard d'Estaing și François Mitterrand, împreună cu echipele lor, se întrecuseră să facă în așa fel încât să pară unul mai sever decât celălalt în privința refugiaților. În 1984, Jacques Chirac, pe atunci primar al Parisului, lansase un avertisment public: „Rămâi îngrozit când compari Europa cu celelalte continente. În termeni demografici, Europa dispare. Peste vreo 20 de ani, țările noastre se vor fi golit și nu va mai conta forța noastră tehnologică, pentru că nu va mai avea cine să se folosească de ea."

În 1989, un prim-ministru socialist, Pierre Rocard, spusese, într-un interviu televizat pe marginea chestiunii azilului, că Franța „nu poate primi cu brațele deschise toată nefericirea lumii". Mai departe, Rocard se lăudase cu câți oameni returnase guvernul său către țările de origine și promisese în van și mai multe expulzări în anii care urmau. La fel ca Mitterrand înaintea sa, Rocard punea în practică o manevră electorală inteligentă a stângii franceze înainte de alegeri. Toate acele declarații sforăitoare făceau parte dintr-un joc politic. Prea puține dintre ele se transformau, cât de cât, în realitate.

În 1985, când Jean Raspail și Gérard Drumont publicaseră articolul în care se întrebau cum avea să arate Franța în 2015, stânga franceză condusă de Mitterand era dezorganizată. Trecerea de la politicile economice tipic socialiste la unele mai orientate către piața liberă se dovedise un adevărat dezastru politic, înstrăinând clasa muncitoare sindicalizată care forma cel mai vast bazin electoral al său. Stânga era deja împărțită între socialiști și comuniștii lui Georges Marchais, iar înaintea alegerilor parlamentare din 1986 se părea că socialiștii n-aveau cum să câștige în sistemul electoral al celei de-a Cincea Republici franceze. Experiența sa de fost ministru al celei de-a Patra Republici îl învățase pe președintele Mitterrand tehnica manevrelor electorale, așa încât, la mijlocul anilor 1980, a conceput un plan de neutralizare a dreptei și de recâștigare a președinției

în alegerile din 1988.* Planul își propunea să determine parlamentul socialist să voteze o nouă lege electorală, bazată pe reprezentarea proporțională, și să facă în așa fel încât imigrația să devină o problemă uriașă.

În acel moment, Jean-Marie Le Pen și partidul său antiimigrație, Frontul Național, s-au dovedit a fi excepțional de utili pentru Mitterrand, care s-a străduit să asigure taberei lui Le Pen, marginalizată cât mai mult cu putință până atunci, o expunere cum nu avusese niciodată. Pentru prima oară, Le Pen a început să primească invitații de participare la emisiuni de televiziune și a fost încurajat să-și exprime vederile în mod fățiș. Reversul monedei a fost acela că o mișcare antirasistă, susținută de socialiști (Touche pas à mon pote – „Nu te-atinge de amicul meu"), avea să capete și ea o expunere maximă. În felul acesta, Mitterrand a făcut ca o stângă în vrie să creeze și o dreaptă în vrie. Știa că Frontul Național nu putea decât să aducă prejudicii dreptei, împingând voturile în direcția opusă, și că niciunul dintre partidele de dreapta n-ar fi format în veci o alianță cu Frontul Național – iar acum, nici n-ar fi îndrăznit să adopte vreo poziție cât de cât apropiată de-a Frontului Național în privința imigrației, a identității naționale și a patriotismului. Dacă ar fi făcut așa ceva, Mitterrand știa că și acele partide ar fi fost etichetate drept fasciste, rasiste și trădătoare ale valorilor Republicii.

Planul lui Mitterrand a funcționat atât de bine în 1986 și 1988, încât a fost păstrat ca strategie a stângii în toată perioada următoare. La fiecare scrutin, o prestație bună a Frontului Național s-a dovedit a fi cea mai bună metodă de a ține dreapta departe

* Durata unui mandat prezidențial a fost de șapte ani (*Septennat*) în Franța, până în 2002, când a fost redusă la cinci ani. François Mitterrand (1916–1996) a avut două mandate consecutive de câte șapte ani (1981–1995), iar Jacques Chirac (n. 1932), două mandate consecutive, unul de șapte și unul de cinci ani (1995–2007) (n.tr.).

de putere și de a se asigura că aceasta nu poate decât cel mult să dea aprobator din cap în fața preocupărilor legate de imigrație și de identitate, dar fără a reuși să devină și toxică. În paralel, Mitterrand și succesorii lui de stânga subliniau cât de duri aveau să se arate ei în privința imigrației, dar, concomitent, numărul imigranților din Franța creștea întruna. Până la urmă, și politicienii dreptei tradiționale au încercat să-și facă un nume adoptând o duritate retorică în privința imigrației.

În 1993, când avea responsabilități ministeriale în zona imigrației, Charles Pasqua a anunțat că Franța urma să-și închidă frontierele și să devină o țară cu „zero imigrație". În același an, s-a lăudat cu măsuri iminente împotriva imigranților ilegali: „După ce vom fi trimis pachet acasă mai multe avioane, sau chiar vapoare și trenuri pline cu imigranți, lumea va pricepe mesajul". Greu de crezut că el însuși lua în serios așa ceva, chiar și la vremea respectivă. „Problemele imigrației se află înaintea noastră, nu le-am lăsat în urmă", a spus același Pasqua puțin mai târziu, recunoscând că în viitorul nu foarte îndepărtat zecile de milioane de tineri africani, deocamdată „fără niciun viitor", aveau să ia, mai mult ca sigur, calea nordului.[3]

Dezbaterea politică franceză din toți acești ani a fost deopotrivă unică și perfect reprezentativă pentru Europa. De-a lungul atâtor decenii, în loc să se arate capabile să facă față marilor dificultăți generate de imigrația în proporții de masă, principalele partide vest-europene s-au concentrat pe chestiuni mărunte, simbolice. Uneori, nu era decât lăudăroșenie. Alteori, era o acțiune special regizată împotriva unor imigranți ilegali. Ideea părea să fie că astfel de subiecte nu numai că le permiteau politicienilor să pară că ar fi avut o atitudine dură într-o anumită privință, ci erau și o supapă pentru presiunea publică. Dată fiind tradiția seculară a Franței, dezbaterile privind stilul vestimentar au devenit un criteriu special.

Așa se face că prima dezbatere din Franța pe tema vălului islamic s-a iscat în 1989, când elevele din orașul Creil, aflat la nord de Paris, au început să-și acopere capetele la școală, iar conducerea școlii le-a interzis așa ceva. În dezbaterea ulterioară, guvernul de pe atunci a recomandat ca fiecare școală să decidă o politică proprie în legătură cu vălul islamic. Subiectul a revenit în atenție la începutul anilor 2000, când, deoarece în societatea franceză erau tot mai vizibile vălurile islamice, iar guvernul trebuia să fie văzut luând măsuri, președintele Chirac a promulgat o lege care interzicea afișarea în clădirile publice a unor simboluri religioase evidente. Statul francez nu interzisese purtarea unor asemenea simboluri în școlile publice sau în tribunale pentru că erau prea mulți evreii francezi care purtau pe capete kipa* sau creștinii care purtau cruciulițe prinse cu lănțișoare la gât. Mai degrabă, decizia fusese luată din cauza creșterii numărului de femei care se afișau în spațiul public având capetele acoperite cu vălul islamic. Admițând că numărul tot mai mare de femei care purtau văl semnala o intensificare a conservatorismului musulman în orice loc se înregistra, guvernul francez a stabilit o limită clară, încercând să pună capăt unei tendințe. Faptul că erau afectate și toate celelalte religii era considerat un sacrificiu care merita făcut.

După câțiva ani, în 2009, elvețienii au consfințit ceea ce considerau ei a fi un jalon rezonabil, într-un sens asemănător. Amendamentul constituțional care interzicea construcția de minarete pe teritoriul țării a fost supus unui referendum și aprobat cu 57,5% de voturi pentru și 42,5% contra. În anul următor, Nicolas Sarkozy, succesorul lui Jacques Chirac la președinția Franței, a avut ocazia să aducă în dezbatere veșmintele care acoperă complet fața. În 2010, a fost adoptată o lege care interzice

* Sau *iarmulka*, șepcuță fără cozoroc și fără boruri, de obicei făcută din stofă, pe care o poartă bărbații evrei pe creștetul capului, pentru a respecta, fie și simbolic, obligația rituală de a-și acoperi capetele (n.tr.).

purtarea unor veşminte care acoperă complet chipul în locuri publice cum sunt străzile sau centrele comerciale. În fine, în vara lui 2016, mai multe oraşe franceze au interzis aşa-numitele costume *burkini** pe plajele lor. Deşi această interdicţie a fost suspendată de instanţa administrativă supremă din Franţa, subiectul a dominat copios jurnalele de ştiri din august 2016. Unul dintre oraşele unde a fost interzis *burkini* (care lasă la vedere faţa, dar nu şi corpul) a fost Nisa. Într-un fel, aceasta a reprezentat o distilare a soluţiei găsite de Franţa pentru a trata marile probleme ridicate de imigraţia în masă.

Cu o lună înainte de decizia privind interdicţia legată de *burkini* la Nisa, un tunisian pe nume Mohamed Lahouaiej-Bouhlel a intrat cu un camion în mulţimea adunată pe faleza oraşului pentru a sărbători Ziua Bastiliei. În seara aceea, pe Promenade des Anglais au fost ucise 86 de persoane şi multe altele au fost rănite. Statul Islamic a pretins ulterior că teroristul săvârşise atacul ca răspuns la apelul organizaţiei, care ceruse comiterea unor astfel de atentate în toată Europa. Guvernul francez a prelungit din nou starea de urgenţă care se afla în vigoare pe tot teritoriul ţării încă din noiembrie 2015. Tipic a fost însă faptul că, în săptămânile de după această atrocitate, cea mai aprinsă dezbatere publică s-a referit la un costum de baie pentru femeile musulmane, inventat cu doar zece ani în urmă. Era chiar ispititor să te cramponezi de asemenea mărunţişuri, pentru că devenise imposibil de răspuns la întrebările majore. Poate că există metode să-i împiedici pe oameni să facă rost de pistoale-mitralieră Kalaşnikov, dar cum îi poţi împiedica să-şi facă rost de camioane? Şi poate că poţi împiedica alţi extremişti să intre în ţară, dar ce faci cu extremiştii care au deja cetăţenie?

* Sau *burqini*, termen compus, care trimite la *burka*, veşmânt tradiţional pentru femeile musulmane, care acoperă tot corpul, şi *bikini*, costumul de baie pentru femei format din două piese, desemnând un costum de baie destinat femeilor musulmane, conceput în Australia (n.tr.).

Capitolul 12

Cum te înveți că asta e, și gata

Carnajul de la Nisa nu a fost decât primul dintr-o serie de atacuri petrecute aproape zilnic, în vara lui 2016. În lunea următoare, într-un tren din landul german Bavaria, un solicitant de azil pe nume Mohammad Riyad, în vârstă de 17 ani, a scos o secure și un cuțit, a strigat: *Allahu akbar!* („Dumnezeu e cel mai mare!") și a început să-i înjunghie pe ceilalți pasageri. A rănit grav cinci persoane până să fie împușcat și omorât de polițiști. Ulterior, s-a aflat că tânărul agresor jurase credință Statului Islamic. S-a mai aflat și că, deși pretinsese c-ar fi fost din Afganistan când ceruse azil în Germania, înregistrările cu vocea lui sugerau că era, de fapt, din Pakistan. Dacă în Franța cu greu se putea discuta despre asemenea lucruri, în Germania era mai rău ca oriunde altundeva. În discuția publică de după agresiunea din tren, parlamentara germană Renate Künast, reprezentând Partidul Verzilor, a vrut să știe de ce poliția feroviară îl omorâse pe atacator în loc să tragă doar ca să-l rănească.

În ziua următoare, lângă Montpellier, în Franța, un anume Mohamed Boufarkouch, născut în Maroc, a strigat *Allahu akbar!*, după care a înjunghiat o franțuzoaică și pe cele trei fiice ale ei, de 8, 12, și 14 ani, pare-se fiindcă erau îmbrăcate „necuviincios". După alte câteva zile, fiul unor imigranți iranieni de la München, Ali David Sonboly, a omorât nouă persoane într-un

atac armat, începând cu șapte adolescenți aflați într-un restaurant McDonald's. Motivațiile acestuia rămân obscure. După alte două zile, un solicitant de azil de origine siriană, înarmat cu o macetă, a hăcuit și omorât o femeie însărcinată la Stuttgart, într-un atac despre care s-a relatat c-ar fi fost o crimă pasională. A doua zi, un alt solicitant de azil sirian, pe nume Mohammad Daleel, nu a fost lăsat să intre la un concert de muzică organizat la Ansbach, în Bavaria, pentru că nu avea bilet. S-a dovedit apoi că avea la el o bombă cu încărcătură de șuruburi și cuie, pe care a detonat-o, până la urmă, în fața unei vinării. Cu puțin peste 24 de ore mai târziu, doi bărbați au dat buzna într-o biserică din Rouen în timpul liturghiei catolice, strigând în gura mare numele Statului Islamic, au luat ostatice călugărițele și congregația prezentă și l-au măcelărit pe preot, părintele Jacques Hamel. O călugăriță, care era de față, a povestit cum cei doi ucigași – Adel Kermiche și Abdel Malik Petitjean –, ambii în vârstă de 19 ani, zâmbeau când i-au tăiat preotului beregata cu un cuțit, l-au lăsat să zacă în propriu-i sânge până a murit și s-au înregistrat scandând sloganuri în limba arabă, deasupra victimei. Ultimele cuvinte ale preotului muribund au fost: „Piei, satano!".

Dintre aceste atacuri, unele au fost comise de oameni care veniseră în Europa odată cu valurile de imigranți din ultimii ani. Altele – de persoane născute pe continentul european. Căutarea de răspunsuri simple s-a dovedit mai dificilă ca niciodată. Cei care și-ar fi dorit să pună terorismul pe seama lipsei unor strategii europene de integrare s-au găsit în imposibilitatea de a explica logica primirii unui număr atât de mare de nou-veniți pe un continent care nu se descurcase deloc bine în privința integrării celor veniți mai demult. Cei care ar fi vrut să vorbească numai despre valul de imigrație cel mai recent s-au găsit și ei în imposibilitatea de a explica de ce până și oameni care se născuseră și crescuseră în Europa ar comite astfel

de atacuri. Cei care au căutat să minimalizeze motivațiile s-au împiedicat de simpla diversitate a țintelor. Cei care considerau că redactorii unei reviste precum *Charlie Hebdo*, atât de secular-exuberantă și antiteistă, „o căutaseră cu lumânarea" oarecum n-au putut să explice cu ce greșise un preot care-și ținea liturghia, ca să merite să fie ucis chiar lângă propriul altar, un an și jumătate mai târziu. O pariziancă de 46 de ani, intervievată după atacurile teroriste din noiembrie 2015 din capitala Franței, a schițat, fără să vrea, traiectoria de acceptare a răului pe care se înscrisese propria ei societate. Folosind cuvântul *numai* de o manieră neinspirată, ea a spus că: „Fiecare parizian a fost vizat de aceste atacuri. Până acum, ținte erau numai evreii, scriitorii sau caricaturiștii."[1]

Dacă toate acestea erau cumplite pentru viziunea Europei despre sine și despre viitorul ei, urmau lucruri și mai rele. Poate că atacurile teroriste le furnizaseră oamenilor cele mai clare motive de îngrijorare crescândă. Însă au apărut și alte preocupări, cel puțin la fel de profunde, în legătură cu ceva poate și mai greu de menționat. Aproape oricine era în stare să recunoască un atac terorist atunci când se petrecea, chiar dacă se mai eschiva eventual în privința cauzelor. Dar alături de preocupările tot mai însemnate legate de securitate, despre care toată lumea începea să fie de acord că trebuie abordate cumva, a mai apărut un subiect pe care nu voia nimeni să-l discute și pe care toată lumea era îngrozită să-l abordeze.

În tot primul deceniu al anilor 2000, agresiunile sexuale comise de bande de imigranți asupra unor femei localnice deveniseră un secret pe care-l știa toată lumea. Erau ceva despre care nu voia să vorbească nimeni și nimeni nu voia nici măcar să audă. Chiar și simpla menționare era ceva mult prea josnic și cumva pestilențial. Simpla sugestie că bărbații cu pielea

tuciurie ar avea o predilecție pentru maltratarea femeilor albe părea să provină din cine știe ce text rasist odios, încât nu-ți venea, în primul rând, să-ți imaginezi că se poate întâmpla așa ceva, iar, în al doilea rând, să crezi că subiectul merita pus în discuție. Oficialitățile britanice erau atât de îngrozite și să pomenească despre asemenea infracțiuni, încât absolut niciuna dintre instituțiile statului nu a reacționat de-a lungul anilor. Când același fenomen s-a petrecut și în alte părți de pe continent, au fost întâmpinate exact aceleași îngrijorări și dificultăți.

În 2015, simpla menționare a faptului că majoritatea nou-veniților în Europa erau, după toate aparențele, bărbați tineri, însemna să-ți atragi oprobriul. Să te întrebi dacă toți acești indivizi vor fi adus cu ei niște vederi moderne în privința femeilor – și asta era ceva de nerostit (cu predilecție în Marea Britanie), pentru că părea să sune ca un fel de cleveteală josnică, rasistă. Iar teama de a cădea în capcana clișeelor rasiale sau de a suferi acuzații de rasism a împiedicat autoritățile și opinia publică europeană să admită existența unei probleme care se răspândise deja la nivelul continentului întreg. Și, cu cât o țară accepta mai mulți refugiați, cu atât problema se amplifica.

Încă din 2014, în Germania crescuse numărul agresiunilor sexuale împotriva femeilor și a băieților. Iată câteva dintre ele: o femeie germană de 20 de ani a fost violată, la München, de un solicitant de azil somalez, în vârstă de 30 de ani; o femeie de 55 de ani a fost violată de un marocan de 30, la Dresda; o fată germană de 21 de ani a fost la un pas de a fi violată, la München, de un solicitant de azil senegalez, în vârstă de 25 de ani; o fată de 17 ani din Straubing a fost violată de un solicitant de azil irakian, care avea 21 de ani; o femeie germană de 21 de ani a fost violată, în apropiere de Stuttgart, de doi solicitanți de azil afgani; și o femeie germană de 25 de ani din Stralsund a fost

violată de un solicitant de azil eritreean, în vârstă de 28 de ani. Toate aceste cazuri și multe altele au ajuns în sălile de tribunal, dar multe altele, nu.

Odată cu creșterea numărului cazurilor de viol asupra germanilor, a crescut și numărul violurilor și al agresiunilor sexuale în adăposturile pentru refugiați. În 2015, guvernul german ducea o asemenea lipsă de spații pentru adăpostirea imigranților, încât inițial nu a reușit să le asigure femeilor adăposturi separate de cele ale bărbaților. Mai multe grupuri pentru drepturile femeilor au scris parlamentului regional din landul Hesse, afirmând că acest lucru a avut drept consecință „numeroase violuri și agresiuni sexuale. Primim și tot mai multe informații despre cazuri de femei obligate să se prostitueze. Dar este obligatoriu de subliniat că nu e vorba de cazuri izolate". În săptămânile următoare, au fost raportate violuri în adăposturile pentru refugiați din toată Bavaria. Și, la fel ca în Marea Britanie cu zece ani înainte, autoritățile au fost atât de preocupate de implicațiile acelor fapte, încât, în multe dintre cazuri, s-a descoperit ulterior că făcuseră tot posibilul să le mușamalizeze. La Detmold, unde un solicitant de azil a violat o fată musulmană de 13 ani, poliția locală a trecut sub tăcere agresiunea. O investigație a ziarului *Westfalen-Blatt* a descoperit că poliția locală mușamaliza în mod curent cazurile de agresiuni sexuale în care erau implicați imigranți, ca nu cumva să alimenteze criticile la adresa politicii „ușilor deschise". Chiar și așa, în multe orașe au fost înregistrate violuri comise asupra copiilor, inclusiv într-o instituție de cazare a imigranților din Bremen.

Deoarece numărul cazurilor a crescut pe parcursul anului 2015, în cele din urmă autoritățile germane n-au mai putut trece sub tăcere informațiile tot mai numeroase despre violuri comise de refugiați nou-veniți asupra femeilor și băieților germani. Printre acestea, se numărau violurile cărora le căzuseră victime

o fată de 16 ani la Mering, una de 18 ani la Hamm, un băiat de 14 ani la Heilbronn și o tânără de 20 de ani la Karlsruhe. În câteva dintre aceste cazuri, inclusiv cel de la Karlsruhe, poliția a păstrat tăcerea până la publicarea informației într-un ziar local. Nenumărate alte agresiuni sexuale și violuri au fost raportate la Dresda, Reisbach, Bad Kreuznach, Ansbach, Hanau, Dortmund, Kassel, Hanovra, Siegen, Rinteln, Mönchengladbach, Chemnitz, Stuttgart și în alte orașe din toată Germania.

În ultimă instanță, subiectul acesta de nepus în discuție a devenit atât de grav, încât, în septembrie 2015, oficialitățile bavareze au început să-i avertizeze pe părinți, sfătuindu-i să se asigure că fiicele lor nu poartă o vestimentație prea sumară în public. „Tricourile sau bluzele decoltate, șorturile foarte scurte și fustele mini pot da naștere unor interpretări greșite", potrivit unei scrisori adresate localnicilor. În anumite orașe bavareze, de pildă la Mering, poliția i-a sfătuit pe părinți să nu-și lase copiii să iasă din casă singuri. Femeile erau sfătuite să nu se ducă neînsoțite la gară. Începând cu anul 2015, s-au înregistrat practic în fiecare zi violuri comise pe străzile orașelor germane, în clădirile comunitare, la piscinele publice și în multe alte locuri. Evenimente similare au fost raportate și în Austria, Suedia și în alte părți. Dar, peste tot, subiectul violurilor a fost ținut sub obroc, mușamalizat de autorități și neluat în seamă de majoritatea presei europene.

În mod cu totul neobișnuit, în decembrie 2015, cotidianul *The New York Times* a relatat despre cursurile organizate în Norvegia pentru imigranții care erau dispuși să învețe cum să le trateze pe femei. Cursurile își propuneau să răspundă problemei tot mai serioase a violurilor, explicându-le refugiaților că, de exemplu, dacă o femeie le zâmbea ori era îmbrăcată astfel încât să i se vadă și ceva piele nu însemna că puteau s-o violeze. Inițiativa norvegiană a creat confuzie, într-adevăr, în rândurile

unor oameni care – așa cum s-a exprimat unul dintre organizatori – nu văzuseră în viața lor o femeie care să poarte o fustă mini, ci numai îmbrăcată cu *burka*. Un solicitant de azil în vârstă de 33 de ani a explicat: „Bărbații au slăbiciuni, și le vine greu să se controleze când văd pe cineva zâmbindu-le". În Eritreea, țara lui de proveniență, „cine-și dorește o femeie poate s-o ia, pur și simplu, și nu-l pedepsește nimeni".[2] Această ciocnire de culturi în materie de sex mocnise ani de zile în toată Europa, dar era considerată un subiect prea nedelicat, de-a dreptul nociv, pentru a fi discutat în prim-planul politico-mediatic. Abia în ultima zi din 2015 scandalul a răbufnit cu o asemenea forță, încât n-a mai putut fi trecut cu vederea.

Dar până și evenimentele petrecute la Köln în ajunul Anului Nou au ieșit cu greu la iveală. Inițial, principalele medii de informare nici măcar n-au relatat despre ce se întâmplase, și numai după câteva zile și grație mai ales blogosferei, a aflat continentul, ca să nu mai vorbim de restul lumii, ce s-a întâmplat. Într-una dintre cele mai aglomerate seri ale anului, în timp ce orașul sărbătorea venirea noului an, o mulțime de până la 2 000 de bărbați a agresat sexual și a jefuit în jur de 1 200 de femei, în piața mare din fața Gării Centrale și a Domului din Köln și pe străzile din jurul acestora. Curând, s-a aflat că atacuri asemănătoare avuseseră loc și în alte orașe germane, de la Hamburg, în partea de nord, până la Stuttgart, în sud. În zilele de după agresiuni, pe măsură ce începeau să devină clare amploarea și gravitatea faptelor, departamentele de poliție din Köln și de prin alte orașe s-au străduit din răsputeri să ascundă identitățile făptașilor. Poliția a recunoscut că suspecții au înfățișare tipică Africii de Nord și Orientului Mijlociu abia după ce în social media au apărut înregistrări video și fotografii, care au fost ulterior confirmate de mass-media. În Germania anului în 2016, la fel ca în Marea Britanie la începutul anilor 2000, teama de consecințele pe care

le-ar fi putut avea de suportat dacă precizau proveniența rasială a suspecților de agresiune sexuală a prevalat asupra obligației forțelor de ordine de a-și face datoria.

Totul făcea parte dintr-o schemă, care avea să continue și părea fără sfârșit. Pe tot parcursul anului 2016, potopul de violuri și agresiuni sexuale s-a răspândit în toate cele 16 landuri germane, fără nicio excepție. Atacurile aveau loc efectiv zilnic, iar cei mai mulți dintre făptași nu erau găsiți niciodată. Potrivit ministrului german al justiției, Heiko Maas, numai o zecime dintre violurile din Germania sunt reclamate, iar dintre cazurile care ajung în fața justiției, numai opt procente se încheie cu o condamnare. Mai mult decât atât, au apărut câteva probleme suplimentare în aceste cazuri, în special faptul că părea să existe un efort concertat la nivel oficial de a ține secrete informațiile despre infracțiuni cu suspecți care ar putea fi imigranți. Era, după cum a recunoscut, până la urmă, cotidianul *Die Welt*, „un fenomen la nivelul Germaniei întregi"[3]. La fel ca în Marea Britanie cu un deceniu înainte, s-a dovedit că fuseseră implicate grupurile „antirasism" locale. De data aceasta, exercitaseră presiuni pentru a convinge poliția germană să omită factorii de identificare a rasei din orice reclamații privitoare la suspecți, din cauza riscului de „stigmatizare" a unor grupuri întregi de oameni.

Și mai exista o problemă ciudată, care nu se limita la Germania – și anume că unele femei și chiar fete care fuseseră agresate sexual încercau să ascundă identitățile celor care abuzaseră de ele. Unul dintre cazurile cele mai surprinzătoare a fost al unei femei de 24 de ani, violată de trei imigranți la Mannheim, în ianuarie 2016. Ea însăși pe jumătate turcoaică, a pretins, imediat după agresiune, că făptașii ar fi fost etnici germani. Abia mai târziu, victima – care era și purtătoare de cuvânt a unei mișcări de tineret de stânga germane – a recunoscut că mințise în legătură cu identitatea agresorilor, pentru că nu voia „să alimenteze

rasismul agresiv". Într-o scrisoare deschisă adresată celor care abuzaseră de ea, femeia le-a prezentat scuze și a scris:

> Am vrut o Europă deschisă și prietenoasă. Una în care să pot să trăiesc bucuroasă și una în care să fim în siguranță și eu, și tu. Îmi pare rău. Incredibil de rău îmi pare și pentru mine, și pentru tine. Tu nu ești în siguranță aici, pentru că trăim într-o societate rasistă. Eu nu sunt în siguranță aici, pentru că trăim într-o societate dominată de sexism. Dar ceea ce mă face să-mi pară cu adevărat rău este că, din cauza circumstanțelor în care eu am căzut victima unor acte misogine și care au depășit limitele conviețuirii, tu ești lovit de un rasism în creștere, din ce în ce mai agresiv. Îți promit că voi striga din răsputeri. Nu voi îngădui ca lucrurile să continue în același fel. Nu voi sta nepăsătoare, să mă uit când rasiștii și cetățenii îngrijorați spun că tu ești o problemă. Nu tu ești problema. Nu ești câtuși de puțin o problemă. De cele mai multe ori, ești o ființă umană minunată, care merită să trăiască liberă și în siguranță, ca oricine altcineva.[4]

Nu numai în Germania se petreceau astfel de lucruri. În vara lui 2015, o tânără activistă care lucra pentru mișcarea „No Borders" la punctul de trecere dintre Italia și Franța de la Ventimiglia, a fost victima unui viol în grup comis de niște imigranți sudanezi. Ceilalți activiști, colegii ei de la „No Borders", au convins-o să păstreze tăcerea în legătură cu agresiunea, ca să nu-și saboteze propria cauză. Când, în cele din urmă, femeia a recunoscut că fusese atacată, ceilalți au acuzat-o că reclamase violul „de ciudă"[5].

În toată situația creată, în Germania ca și în restul Europei, adeseori a fost lăsat pe seama oficialităților locale să încerce găsirea de răspunsuri la provocările ivite în existența lor. Asta nu însemna doar că le revenea sarcina de a găsi posibilități de cazare, ci și să vină cu politici corespunzătoare. Un primar din

Tübingen a rezolvat problema numărului tot mai mare de violuri comise la piscinele locale asupra femeilor și copiilor cerându-le imigranților să vină în număr mai mare și să se angajeze la piscine. După cum a scris el pe Facebook, „Municipalitatea noastră a luat o măsură preventivă și de integrare grozavă. Avem un salvamar sirian, care poate face cunoscut în limba arabă și cu autoritate ce comportamente sunt permise și care nu sunt."[6] Opinia publică a trebuit să vină cu soluții la problema cu care o obligaseră politicienii să se confrunte – și asta, știind cu certitudine că efectul asupra societății era unul ireversibil, chiar și în eventualitatea că politica respectivă s-ar fi schimbat brusc.

La urma urmelor, ce poate face un guvern, odată ce realizează că politicile sale au asemenea efecte? Răspunsul german, ca și cele ale guvernelor de pe tot continentul, timp de ani buni, a fost să atace o parte anume a problemei, dar numai pe aceea. La fel cum guvernele Franței scoseseră în afara legii vălul, veșmintele *burka* sau costumele de baie *burkini*, autoritățile germane s-au concentrat asupra subiectului limitat al măsurilor antiteroriste. În perioadele dinainte și de după criza imigranților, serviciile de informații germane utilizaseră capacități de supraveghere impresionante în cazul unor persoane bănuite de implicare în cele mai radicale mișcări. Prin comparație cu francezii sau belgienii, abilitățile germanilor în acest domeniu se bucurau de admirația întregii Europe. Dar o asemenea reușită a fost de natură să mențină dezbaterea într-o zonă inevitabil foarte îngustă. Politicienii germani, la fel ca și cei implicați direct în lupta antiteroristă, s-au axat pe chestiuni fantastic de restrânse, cum ar fi așa-numitele „căi ale radicalizării", care fuseseră discutate în fiecare țară, dar în Germania se aflau practic în centrul discuției. S-a dezvoltat astfel o pseudoștiință, în timp ce strategii politici pierdeau din vedere în mod constant întrebările mai serioase din spatele acesteia, întrebări pe care opinia publică și le punea

de multă vreme. Asta, pentru că publicul părea să știe deja ceea ce oficialitățile nu-și permiteau să recunoască, și anume că „radicalizarea" își avea originile într-o comunitate anume și că, atâta timp cât această comunitate sporea numeric, „radicalizarea" se amplifica și ea. Până la urmă, exista un motiv pentru care țara europeană cu cea mai mare comunitate musulmană raportată la totalul populației – Franța – suferise cele mai multe atacuri comise de „radicali", pe când o țară ca Slovacia, de exemplu, nu se confruntase cu asemenea probleme.

În astfel de momente, prăpastia dintre ceea ce vedea populația cu ochii ei și ce-și permiteau politicienii – că de făcut ceva, nici nu se punea problema – s-a lărgit primejdios de mult. Un sondaj de opinie realizat de compania Ipsos și publicat în iulie 2016 a testat atitudinile publicului față de imigrație. Astfel a ieșit la iveală faptul că foarte puțini erau cei care considerau că imigrația le influențase în bine societatea. La întrebarea: „Considerați că imigrația a avut, în general, un impact pozitiv sau negativ asupra țării dvs.?", numai un procent extraordinar de scăzut din cei chestionați în fiecare țară a apreciat că imigrația avea un efect pozitiv. Marea Britanie avea o atitudine pozitivă, prin comparație cu a celorlalte țări, 36% dintre britanici considerând că imigrația avusese un impact foarte sau relativ pozitiv asupra țării. În schimb, numai 24% dintre suedezi și 18% dintre germani au fost de aceeași părere. În Italia, Franța și Belgia, numai 10–11% din populație considera că imigrația avusese o influență cât de cât pozitivă asupra țării.[7]

În urma unei asemenea explozii a fenomenului imigrației, după decenii întregi de variațiuni pe una și aceeași temă, cum ar fi putut guvernele europene să se aștepte să fie ascultate, chiar dacă vorbeau cu mare forță și hotărâre despre chestiunea imigrației și a integrării? Lăsând la o parte faptul că, în cazul unui guvern cum era cel german, ar fi implicat repudierea

unor politici decise cu doar câteva luni înainte, mai era și problema că retorica își pierduse de mult din puterea de convingere. Fusese uzată de politicieni din toată Europa, și de dreapta, și de stânga – de oameni ca Michael Howard și Gordon Brown în Marea Britanie, sau ca Michel Rocard și Nicolas Sarkozy în Franța. Europenii văzuseră cu ochii lor, zeci de ani, prăpastia dintre retorică și realitate – afirmațiile pompoase, de-o parte, iar de cealaltă parte, concomitent, neverosimilul acelor afirmații. Auziseră chiar și o retorică de genul „trimiteți-i înapoi" – oricât de penibilă ar fi fost – și realizaseră că era la fel de găunoasă ca toate celelalte afirmații.

În 1992, crescuse spectaculos numărul bărcilor cu imigranți care acostau ilegal pe țărmurile sudice ale Spaniei. Politica de atunci a guvernului spaniol era să-i returneze pe marocanii care intraseră în Spania fără forme legale, iar acordurile cu omologii din Maroc, relativ cordiali și îndatoritori, erau încă în vigoare. Dar guvernul de la Rabat refuza să primească persoane de altă naționalitate, chiar dacă plecaseră de pe țărmurile Marocului. Și, cu toate că asemenea imigranți aflați ilegal în țară puteau fi reținuți în Spania până la 40 de zile, li se înmânau documentele și li se cerea să părăsească țara în decurs de 30 de zile. La fel ca în anii dinainte și în cei de după, covârșitoarea majoritate au rămas în Spania, cu sau fără documente de expulzare eliberate pe numele lor. Un reporter care s-a ocupat de acest subiect în 1992 a intervievat un tânăr de 19 ani, de origine algeriană. Încotro avea să se îndrepte? „Am o mulțime de rude în Franța", i-a răspuns tânărul. Și cum avea de gând să ajungă până la ele? „Peste munți, bineînțeles." Le trimisese rudelor pașaportul prin poștă, ca să nu-i fie confiscat pe drum. Printre toate celelalte persoane pe care le reținuseră temporar autoritățile spaniole se numărau și africani din țările subsahariene, și toți spuneau același lucru – că, de îndată ce-ar fi fost eliberați

din arest, intenționau să se îndrepte spre nord.[8] Atunci, ca și acum, autoritățile spaniole și marocane au anunțat noi acorduri, cadre de lucru și soluții. Atunci, ca și acum, toate aceste acorduri și soluții erau aproape lipsite de conținut, din cauza capacității multor oficialități din ambele tabere de a închide ochii la traficul de persoane și a deciziei că, odată ce imigranții ajungeau în Europa, era mai simplu să fie lăsați să meargă mai departe pe continent.

Același lucru se întâmplase peste tot în Europa. Chiar în timp ce ducea imigrația la nivelul de fenomen care modifica țara din temelii, Tony Blair și-a dorit uneori să pară dur în privința imigrației. În anul 2000, în Marea Britanie se aflau 30 000 de solicitanți de azil ale căror cereri fuseseră respinse – o treime din numărul total de 90 000 de persoane care formulaseră cereri în 1999. În anul respectiv, numai 7 645 de solicitanți de azil fuseseră expulzați din țară efectiv. Fusese luată decizia că obiectivul era imposibil de atins, iar îndeplinirea acestuia risca să creeze dispute, era dificilă din punct de vedere politic și prea costisitoare din punct de vedere financiar.[9] Partidelor de dreapta – care se temeau să nu le fie atribuite motivații josnice – le venea și mai greu să abordeze problema. Într-o operațiune spectaculoasă organizată în 2013, în condițiile unei majorități conservatoare aflate la guvernare, Oficiul pentru Afaceri Interne a adus mai multe furgonete cu postere publicitare pe ele, care să circule prin șase cartiere din Londra unde locuiau imigranți aflați ilegal în țară. Pe afișele respective scria: „Te afli în Marea Britanie ilegal? Du-te acasă, dacă nu vrei să fii arestat", după care urma un număr de telefon guvernamental. Imediat, posterele au devenit toxice din punct de vedere politic. Secretarul pentru afaceri interne al cabinetului laburist din umbră, Yvette Cooper, a spus despre ele că erau „învrăjbitoare" și „rușinoase". Grupul militant

Liberty a afirmat că mesajele erau nu doar „rasiste", ci și „ilegale". După câteva luni, s-a descoperit că proiectul-pilot reușise să convingă doar 11 imigranți ilegali să părăsească de bunăvoie țara. Theresa May, atunci secretar pentru afaceri interne, a recunoscut că programul fusese o greșeală și prea „direct" și nu a mai fost reluat. Bineînțeles, programul nu-și propusese sincer să convingă până la un milion de imigranți aflați ilegal în Marea Britanie să se întoarcă acasă, ci să dea asigurări restului populației că guvernul are o poziție dură. Eforturile ulterioare de arestare a imigranților care lucrau ilegal în țară au fost întâmpinate de militanții de stânga cu proteste de stradă violente și energice. Că totul nu a fost decât o farsă o demonstrează foarte clar faptul că Marea Britanie nu avea la dispoziție decât în jur de 5 000 de locuri de detenție disponibile în toată țara, iar cazurile de expulzare forțată nu se ridicau la mai mult de 4 000 într-un singur an, număr care includea proporții aproximativ egale de deținuți, solicitanți de azil ale căror cereri fuseseră respinse și imigranți care săvârșiseră diverse infracțiuni.

Cu mult înaintea punctului culminant al crizei imigrației, oficialitățile renunțaseră deja chiar și la ideea deportării solicitanților de azil cu cele mai serioase motive de respingere. Așa încât n-a fost deloc surprinzător că, odată ce criza era în plină desfășurare, chiar și cei care nu aveau niciun motiv legitim să primească azil puteau spera să rămână în țară. Implicațiile crizei începând să le copleșească, guvernele Germaniei și Suediei au pretins în 2016 că dispuneau de un sistem capabil să-i înregistreze pe nou-veniți și pe solicitanții de azil și să determine cine putea să rămână și cine trebuia să plece. Nu numai că nu exista un sistem fiabil care să țină evidența nou-veniților, dar nu reușiseră nici măcar să se ocupe de cazurile celor cărora li se respinseseră cererile de azil. Mohammad Daleel, autorul

primului atentat sinucigaș cu bombă din Germania, comis în fața unei vinării din Ansbach în iulie 2016, se înregistrase ca refugiat în Bulgaria, iar autoritățile germane dispuseseră deja întoarcerea lui în această țară în 2014 și apoi în 2016. Iar în Suedia, unde grupări de stânga încercau să împiedice deportarea oricărui solicitant de azil, un reprezentant al partidului de stânga Die Linke a recunoscut ulterior că intervenise în favoarea lui Daleel, pentru a împiedica deportarea sa din Germania în Bulgaria.

În august 2016, două polițiste belgiene au fost atacate în plină stradă, la Charleroi, de un algerian care flutura o macetă, strigând: *Allahu akbar!* Agresorul avea legături cu Statul Islamic, după cum s-a dovedit ulterior. După atac, secretarul de stat belgian pentru azil, imigrație și simplificare administrativă, Theo Francken, a dezvăluit că algerianul se afla în Belgia din anul 2012. Primise ordin de expulzare de două ori, dar Belgia și Algeria nu dispun de niciun acord de repatriere, iar în centrele de detenție din Belgia nu mai erau locuri.

Poveștile de acest fel – ale unor oameni despre care se știe că au fost implicați în atacuri teroriste – sunt ușor de identificat. Dar poveștile imigranților obișnuiți, care au rămas, pur și simplu, și au fost uitați printre alți sute de mii reprezintă adevăratul subiect din spatele acestor titluri de presă. În ianuarie 2016, doi politicieni au dezvăluit adevăratele dimensiuni ale dezastrului. Într-un interviu la televiziunea olandeză, Frans Timmermans, vicepreședintele Comisiei Europene, a recunoscut că majoritatea celor care veniseră în Europa în anul precedent nu fuseseră solicitanți de azil, ci refugiați cu motivație economică. Cel puțin 60% dintre cei sosiți în 2015 erau de fapt imigranți cu motivație economică și nu aveau mai multe drepturi de a se afla în Europa decât oricine altcineva din lume,

a spus Timmermans, citând statistici ale agenției UE pentru frontiere Frontex. Cât despre cei proveniți din țări ale Africii de Nord, cum ar fi Marocul și Tunisia, Timmermans a spus că „sunt oameni despre care poți presupune că nu au niciun motiv să solicite azil".

Apoi, ministrul suedez de interne, Anders Ygeman, a recunoscut și el că, din cei aproximativ 163 000 de oameni care veniseră în Suedia în anul precedent, cel mult jumătate aveau motive legitime de a se afla în țara sa. Ygeman a vorbit despre câte avioane va trebui să închirieze guvernul suedez și a avertizat că procesul de repatriere ar putea dura câțiva ani. Referindu-se la cei care intraseră în țară în 2015, dar guvernul stabilise că nu au ce căuta în Suedia, el a spus că: „Vorbim aici despre 60 000 de oameni, dar numărul ar putea ajunge la 80 000". Este înspăimântător să te gândești că un guvern poate să conștientizeze o asemenea situație numai după ce a permis unui număr atât de mare de oameni să intre în propria lui țară.

Guvernul german s-a văzut nevoit, până la urmă, să angajeze firma privată de consultanță McKinsey's, care să încerce să-i analizeze programul de repatrieri. Probabil că avea nevoie de o perspectivă nouă asupra haosului pe care-l crease. Și ce program exista avea tendința să dea greș. Când autoritățile încercaseră să repatrieze 300 de pakistanezi cărora li se refuzase statutul de azilanți, Pakistanul refuzase, pur și simplu, să-i primească, așa că Germania i-a luat înapoi. La sfârșitul lui mai 2016, în Germania se aflau peste 220 000 de persoane pe numele cărora fuseseră emise ordine de deportare. Numai 11 300 dintre ei au fost deportați către alte țări, inclusiv către țările prin care intraseră în Europa (cum era Bulgaria). Și totuși, când ministrul german de interne, Thomas de Maizière, s-a lăudat în parlament spunând că „sunt mult mai mulți decât în

anii trecuți", el n-a făcut decât să scoată în evidență cât de neînsemnate fuseseră eforturile din anii precedenți.

Pentru că, presupunând că datele lui Timmermans și ale agenției Frontex erau corecte și că estimările guvernului german cu privire la afluxul de imigranți din 2015 erau și ele corecte, atunci însemna că Germania trebuia să se pregătească să deporteze circa 750 000 de persoane care veniseră numai în 2015. Dar absolut nimeni, din toată birocrația guvernamentală germană, nici n-a fost, nici nu va fi vreodată pregătit să execute o asemenea operațiune. După cum nici guvernul suedez nu avea să deporteze 80 000 de falși solicitanți de azil ajunși în Suedia numai în anul 2015. Oricine știa, în Suedia sau în restul Europei, că nici nu s-ar fi încercat vreodată așa ceva. Deportările în masă din Europa nu se aflau pe agendă nici în 2015, nici în 2016, după cum nu s-au aflat în niciun alt moment al perioadei postbelice. Politicienii europeni nu puteau recunoaște un lucru știut de orice imigrant care traversa Mediterana, un lucru pe care cea mai mare parte a opiniei publice europene ajunsese, cum-necum, să-l priceapă – și anume că, odată ce ajungeai în Europa, acolo rămâneai.

Mai mult, Europa mai e lider mondial într-un domeniu: nu numai că le permite oamenilor să rămână, dar îi mai și ajută să opună rezistență statului, chiar dacă se află acolo ilegal. În 2016, Marea Britanie nu reușise încă să deporteze un bărbat urmărit în India pentru două atacuri cu bombă comise în 1993. Băcanul Tiger Hanif din Bolton a sosit ilegal în Marea Britanie în 1996 și a reușit să primească asistență legală în valoare de peste 200 000 de lire sterline din partea contribuabililor britanici, pentru a evita să fie repatriat.[10] Și nebunia întregului continent nici măcar nu se oprește aici. Când anchetatorii din Belgia i-au cercetat pe autorii multor atentate teroriste comise de cetățeni

belgieni, au descoperit că mulți dintre aceștia își plănuiseră atacurile în timp ce trăiau pe socoteala statului. De exemplu, Salah Abdeslam, principalul suspect supraviețuitor al atacurilor de la Paris din noiembrie 2015, încasase ajutoare de șomaj în valoare totală de 19 000 de euro chiar în perioada premergătoare atacurilor. Ultimele tranșe le primise cu numai câteva săptămâni înainte de atentate, astfel încât societățile europene au devenit primele din istorie care plătesc oameni să le atace.

Sigur că asemenea cazuri nu sunt decât cele mai răsunătoare – oameni despre care se află doar pentru că se implică în acte de terorism. Dintre sutele de mii de persoane care au ajuns în Italia în 2015, cam jumătate au cerut azil în această țară. Au fost emise în jur de 30 000 de ordine de expulzare, dar au avut loc încercări de punere în aplicare în mai puțin de jumătate din cazuri. Acestea sunt situațiile despre care există informații în Italia. În Europa însă nu știe nimeni unde se află acum cei 50% care nu au solicitat azil în Italia în 2015. Odată ce frontierele au început să se închidă, au început să se amplifice și presiunile asupra acestora. La granița dintre Italia și Austria, oameni care, în mod evident, nu erau italieni au fost împiedicați să intre în Austria, împotriva tuturor protocoalelor, dar în conformitate cu standardul noii Europe. În schimb, alții au continuat să încerce să ocolească forțele de ordine și să pătrundă în Franța. Cele două rute fiind blocate, a reapărut opțiunea de a trece peste munți în Elveția. Dar, altfel, blocajele au existat în continuare – și au rămas problema Italiei. Și Grecia s-a trezit sufocată de imigranții care soseau întruna. Dacă înainte imigranții debarcau și plecau mai departe nestingheriți, acum, începând din Bulgaria și mergând mai departe spre nord, guvernele căutau să-și inverseze politicile. Totuși, Grecia și celelalte țări de primire se luptau cel mai mult cu efectele acelor

inversări de politici. Grecia era cea care nu-i mai putea împinge pe imigranți către nord și nu-i putea nici trimite înapoi de unde veniseră.

Și ce avea de spus femeia care era, în cel mai înalt grad, răspunzătoare de toată această imensă încurcătură? În septembrie 2015, cancelarul federal german a primit un doctorat onorific din partea Universității din Berna, capitala Elveției. După o scurtă alocuțiune, cei prezenți au fost invitați să pună întrebări. O femeie, cam de vârsta Angelei Merkel, a întrebat-o politicos despre ceva ce vorbitoarea tocmai menționase. Cu doar un minut mai înainte, cancelarul federal vorbise despre ce responsabilitate aveau europenii față de refugiați. Dar cum rămânea cu responsabilitatea europenilor de a proteja bunăstarea celorlalți europeni? Creșterea numărului de persoane din țări islamice care veneau chiar în acel moment în Europa era, cu siguranță, o preocupare pentru mulți europeni, a spus femeia respectivă. Cum își propunea cancelarul federal să-i apere pe europeni și cultura europeană de acest aflux?

Angela Merkel și-a dres glasul și a spus că, dat fiind numărul de europeni care se alăturaseră unor grupări ca Statul Islamic, europenii nu puteau spune că n-au nimic de-a face cu această situație. Dar nu asta o întrebase interlocutoarea. Totuși, cancelarul federal a insistat: „Frica e un sfetnic prost, și în viața personală, și în cea socială". Apoi, referindu-se la remarcile pe care le făcuse mai devreme despre islamul care este parte a Germaniei, Merkel a spus: „Avem această dezbatere acum, dacă islamul este parte a Germaniei. Când ai 4 000 000 de musulmani în țara ta, cred că nu mai are niciun rost să discuți dacă musulmanii sunt acum parte a Germaniei, dar islamul nu este, sau dacă islamul este și el parte a Germaniei". Ceea ce a urmat, însă, a fost de-a dreptul extraordinar.

„Bineînțeles că avem cu toții posibilitățile și libertățile noastre de a practica religiile pe care ni le dorim", a spus cancelarul federal, adăugând:

> Și, dacă mi se pare că lipsește ceva din toată această discuție, nu e vorba de faptul c-aș reproșa cuiva că-și urmează propria credință musulmană, ci mai degrabă c-ar trebui, atunci, să fim noi suficient de curajoși încât să spunem că suntem creștini, suficient de curajoși încât să spunem că vrem să intrăm într-un dialog. Dar atunci, vă rog, să facem asta pe baza tradițiilor pe care le avem – să mergem, din când în când, la câte o slujbă de rugăciune, să cunoaștem Biblia cât de cât și poate chiar să știm să explicăm ce reprezintă câte o pictură din biserică. Dac-ar fi să cereți cuiva din Germania să scrie vreo compunere despre ce semnificație au Cincizecimile, mă tem că s-ar dovedi că știința oamenilor despre creștinismul occidental nu e cine știe ce. Și să te plângi, după aceea, că musulmanii își cunosc mai bine Coranul – asta mi se pare destul de ciudat. Poate că o asemenea dezbatere ne va determina, câteodată, să ne gândim la propriile noastre rădăcini și să mai acumulăm puțină cunoaștere în legătură cu ele.
>
> Istoria Europei este atât de bogată în conflicte dramatice și groaznice, încât am face bine să fim foarte atenți și să nu ne plângem chiar imediat dacă se întâmplă câte ceva rău prin alte părți. Trebuie să combatem acest lucru, să încercăm să luptăm împotriva lui, dar nu avem absolut niciun motiv să fim aroganți, zic eu. Și spun acum asta în calitate de cancelar federal german.[11]

În mass-media germană, Merkel a fost mult elogiată pentru curajul și înțelepciunea unui asemenea răspuns.

Capitolul 13

Saturație

Așa cum se întâmplă adesea, germanii au și pentru asta un cuvânt: *Geschichtsmüde*, care înseamnă „sătul de istorie". Este ceva ce pot resimți europenii moderni aproape în orice moment. Unii pot resimți fără întrerupere acest sentiment, în timp ce alții sunt copleșiți de el în valuri, adesea în momente dintre cele mai surprinzătoare. În cursul unui zbor pe care l-am făcut recent către Budapesta, m-a lovit brusc un asemenea val, după ce am afișat, pe monitorul din fața mea, harta de navigare a rutei acelui avion. Zburam pe deasupra Germaniei, și harta mișcătoare ne plasa în centrul unui triunghi ale cărui colțuri erau orașele Nürnberg, Regensburg și Bayreuth.

Mi-a fost ușor atunci să identific orizonturile minții: la Nürnberg, evident, au fost procesele postbelice, dar și *Maeștrii cântăreți**; la Regensburg, acea recentă alocuțiune, deopotrivă precaută și profetică, pe care a ținut-o papa Benedict al XVI-lea la universitatea din oraș; iar la Bayreuth, ce înălțimi și profunzimi culturale! Dar o asemenea răbufnire de gânduri stratificate a scos la suprafață două lucruri, mai presus de tot restul: mi-a readus în minte vechimea continentului nostru și

* *Die Meistersinger von Nürnberg* (Maeștrii cântăreți din Nürnberg), titlul unei opere de Richard Wagner (1813–1883), a cărei premieră a avut loc la Teatrul Regal din München, în 1868 (n.tr.).

nenumăratele lui straturi de istorie. Și-apoi, îndată, cauza sentimentului de saturație: teama că nu există scăpare de niciunul dintre acele straturi de istorie și că ele, toate, sunt prezente întruna și capabile nu numai să erupă, dar și să ne tragă la fund. Nu trebuie neapărat să fii german ca să trăiești această experiență, deși e de ajutor.

Nu-i un fenomen pe de-a întregul nou. Timp de secole, au existat în Europa termeni, chiar unii pseudomedicali, care au descris apatia și extenuarea, inclusiv diverse forme de epuizare nervoasă. În secolul al XIX-lea, era în vogă diagnosticul de „neurastenie". Dar nici măcar extenuarea de secol al XIX-lea nu se referea numai la nervii întinși, ci și la oboseala existențială. Era un subiect al gândirii și literaturii germane cu mult înaintea catastrofelor din secolul XX. La trecerea dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud, Thomas Mann și Rainer Maria Rilke au scris cu toții despre ea. La vremea respectivă, s-a creat un consens în legătură cu faptul că repeziciunea și diversitatea presiunilor exercitate asupra existenței însemnau, printre alte lucruri, că avea loc o secătuire a spiritului, care era specifică vieții moderne. Cei care s-au aplecat asupra chestiunii ori care sufereau de acest sindrom au căutat soluții de vindecare sau diagnosticare și le-au găsit într-o panoplie întreagă de schimbări ale stilului de viață, care încorporau totul, de la practicarea exercițiilor fizice până la apariția unei culturi a sanatoriului, trecând prin modificări de dietă și printr-un cult al consumului de müsli. Alții au căutat o soluție în străinătate, identificând originile propriei apatii într-o „Euro-saturație" caracteristică. Dintre aceștia, unii au căutat în Orient răspunsurile la problemele lor. Acolo, europenii obosiți își puteau purifica sufletele cuprinse de anxietate, ca să scape de povara zdrobitoare a trecutului și prezentului lor.

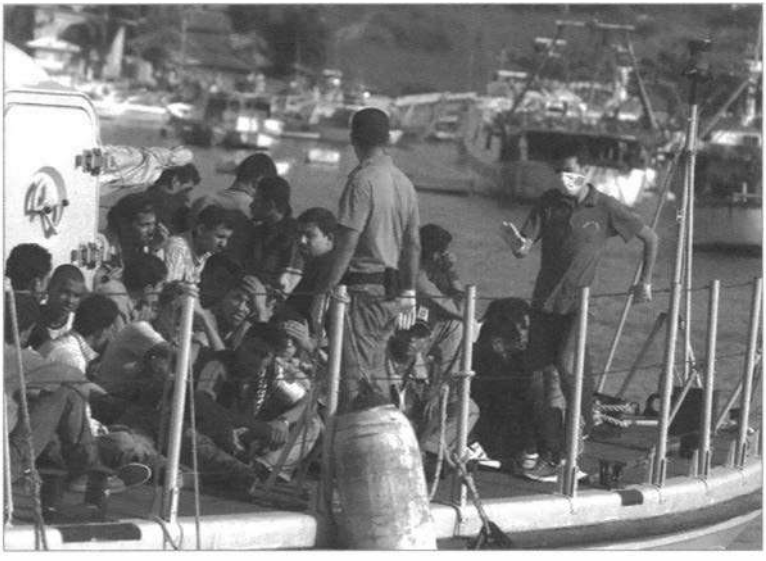

Refugiați sosiți pe insula Lampedusa din sudul Italiei, august 2007.
Sara Prestianni/Noborder Network

Nava irlandeză *LÉ Eithne* a salvat câteva sute de refugiați din Libia în iunie 2015.
https://www.flickr.com/photos/dfmagazine/18833934641/in/lbum-72157654599285615/

Imagine din timpul *Operațiunii Triton*, a agenției pentru paza coastelor și frontierelor Uniunii Europene, Frontex, iunie 2015.
https://www.flickr.com/photos/dfmagazine/18898637736

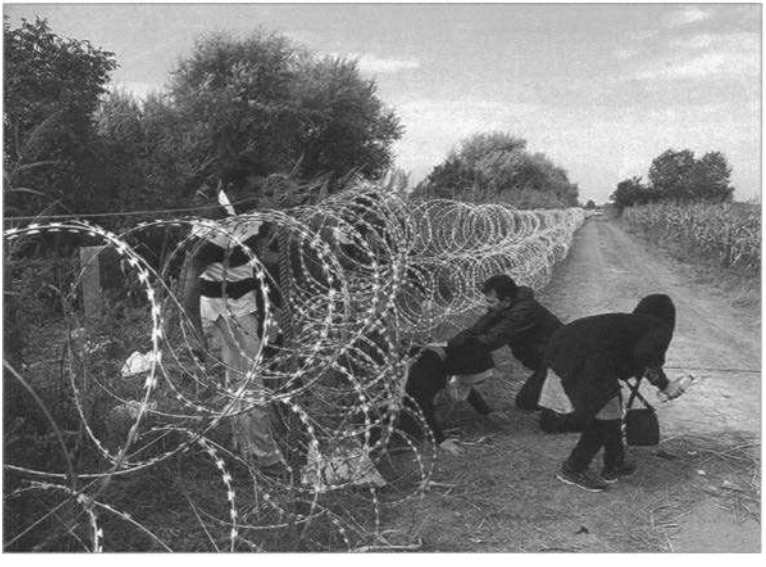

Pe parcursul anului 2015, în jur de 400 000 de imigranți au străbătut teritoriul Ungariei. Imagine din apropierea graniței cu Serbia, 18 august 2015.

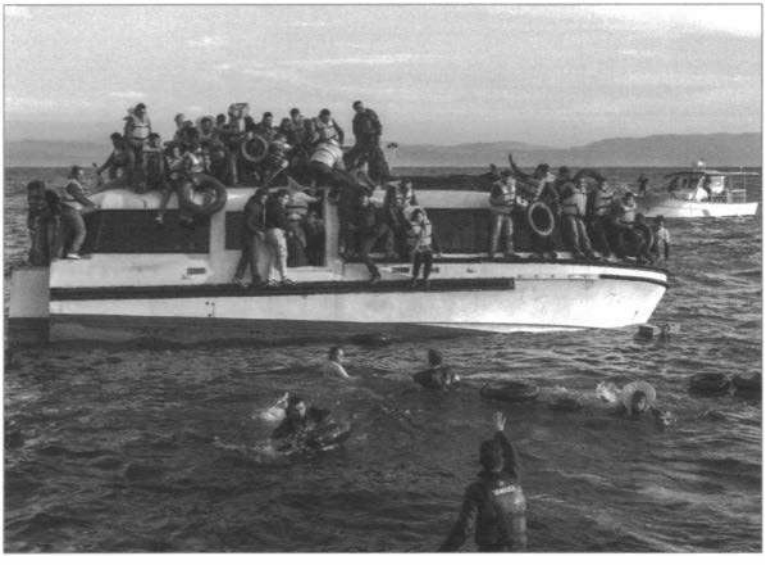

Refugiați din Siria și Irak ajunși în Skala Sykamias,
un sat de pescari din insula greacă Lesbos, 30 octombrie 2015.

Tabăra de refugiați din Lesbos, 20 iulie 2015.
https://web.archive.org/web/20161101143927/http://www.panoramio.com/photo/121833823

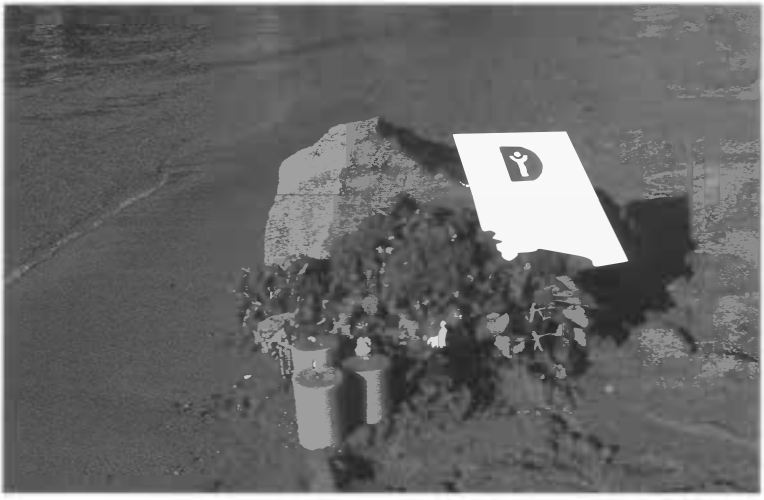

Locul în care a fost găsit trupul lui Aylan Kurdi, un băiețel kurd în vârstă de 3 ani, plecat cu familia lui din Siria cu o ambarcațiune din plastic de la Bodrum (Turcia) spre insula Kos (Grecia). Fotografie din septembrie 2015.
http://defendinternational.org/minute-of-mourn-for-aylan-kurdi-and-others/

În august 2015, cancelarul Angela Merkel a anunțat deschiderea frontierelor Germaniei pentru refugiați. În imagine, Angela Merkel *(în dreapta)*, cu prilejul sosirii la conferința Supporting Syria and the Region, 4 februarie 2016.
Adam Brown/Crown Copyright

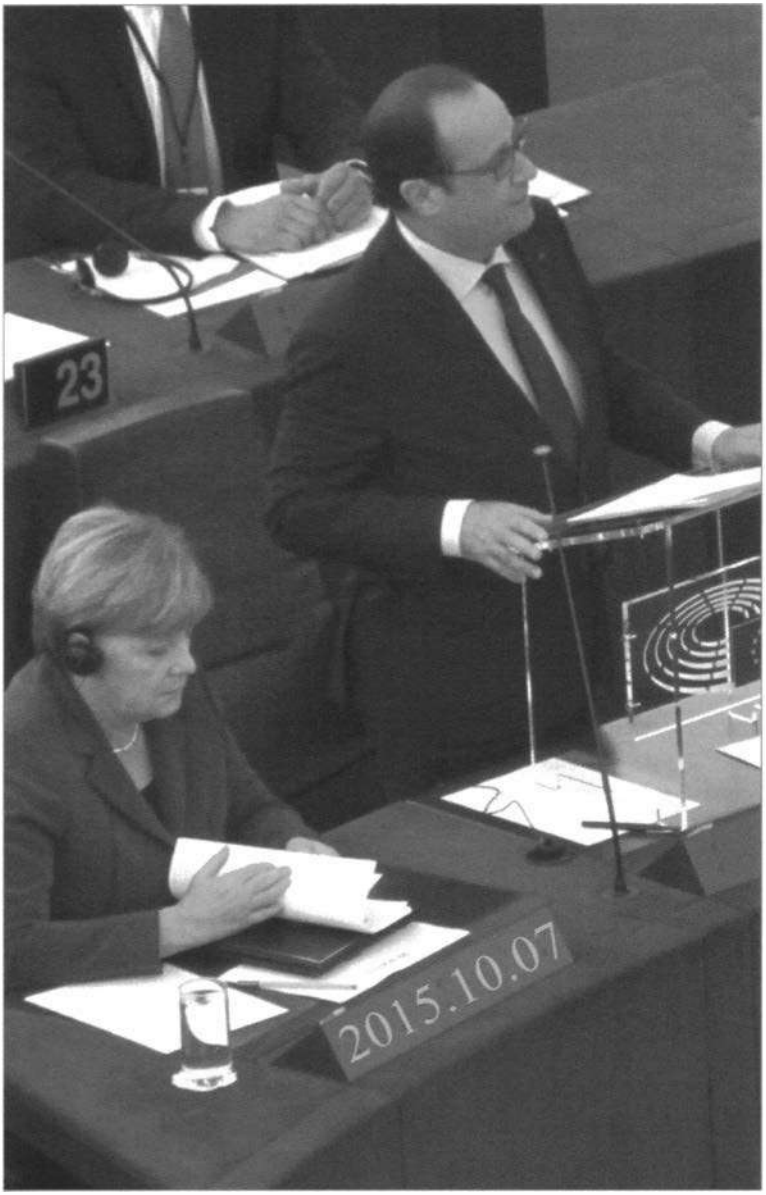

Președintele francez François Hollande și cancelarul german Angela Merkel în Parlamentul European, 7 octombrie 2015.
https://web.archive.org/web/20161030202917/http://www.panoramio.com/photo/127437231

Imagine din timpul manifestațiilor de simpatie pentru victimele atentatului comis de islamiști împotriva redactorilor revistei franceze *Charlie Hebdo*, Luxemburg, 7 ianuarie 2015.

Flori depuse pe Borough High Street, în amintirea victimelor atentatului terorist de la London Bridge, din iunie 2017.
John Lubbock

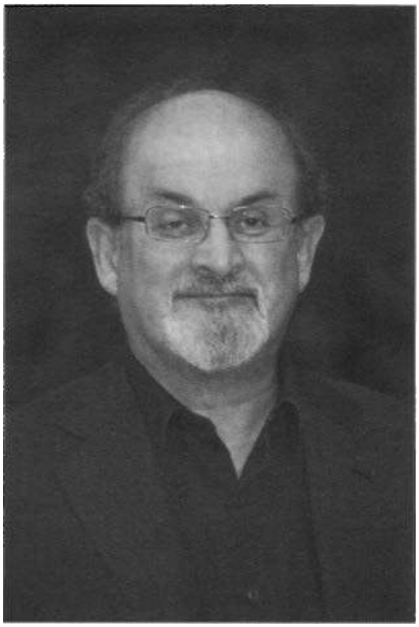

Salman Rushdie, la cea de-a zecea aniversare a Festivalului de Film Tribeca, 2011.
David Shankbone

Ayaan Hirsi Ali, în timpul discursului de la Congresul Național al Ateiștilor Americani, 29 iunie 2015.
American Atheists

Marş organizat de English Defence League la Newcastle, 29 mai 2010.
Gavin Lynn

Bundesanwaltschaft
und Bundeskriminalamt
bitten um Ihre Mithilfe
TERRORISMUS
VORSICHT! Person könnte gewalttätig und bewaffnet sein!
Name: AMRI
Vorname: Anis
Alter: 24 Jahre
Geburtsland: Tunesien
Größe: 178 cm
Gewicht: ca. 75 kg
Augen: braun
Haare: schwarz
Der Gesuchte ist im Zusammenhang mit dem Anschlag auf den
Weihnachtsmarkt an der Gedächtniskirche in Berlin am 19.12.2016
dringend tatverdächtig.
Wer kann Angaben zu gegenwärtigen oder früheren
Aufenthaltsorten der abgebildeten Person machen?
Für Hinweise, die zur Ergreifung des Beschuldigten führen:
Belohnung bis zu 100.000 Euro*
Hinweise können auf Wunsch vertraulich behandelt werden!

Anunț prin care autoritățile germane l-au dat în urmărire generală pe Anis Amri, un tunisian în vârstă de 24 de ani, care, la 19 decembrie 2016, a ucis 12 persoane într-un atentat terorist în Berlin. După câteva zile, a fost împușcat mortal lângă Milano.

În deceniile următoare, atenția care i-a fost acordată acestei probleme s-a văzut adesea reconsiderată, dar nu a dispărut nicio clipă. Astăzi, în contextul locului de muncă global tehnologizat, o descriere modernă a epuizării existențiale a fost repusă în context, în Germania, ca „burnout", o istovire profesională. Poate că termenul a prins, pentru că e mai măgulitor decât „epuizarea" și-l absolvă pe cel care suferă de ea de indulgența implicită care-i însoțește pe cei bănuiți a suferi de „oboseală" ori de „plictis". La urma urmelor, „istovirea" sugerează, printre alte lucruri, că persoana care suferă de ea s-a dăruit pe sine prea mult, eventual, cu prea mult altruism, lăsând să se înțeleagă c-a făcut acest lucru pentru binele general. Și totuși, chiar dacă termenul s-a schimbat, simptomele și cauzele vechii epuizări și ale noii istoviri au rămas aceleași. Printre ele se numără o anumită saturație, provocată de celeritatea și complexitatea schimbărilor din lumea modernă și din conduita muncii, care sunt rezultatele capitalismului modern și ale tehnologiei informației. Dar aceeași istovire a fost asociată și cu dislocarea provocată de secularismul contemporan. În ultimii ani, au apărut atâtea cărți și articole despre „burnout" în Germania, încât unii oameni au ajuns chiar să se plângă de o „istovire a istovirii".[1]

Dacă se acceptă, în prezent, că o persoană poate suferi de istovire existențială, pare mai puțin obișnuit, în ziua de astăzi, ca societățile să sufere și ele de ceva similar. Dacă despre povara de a munci pentru o răsplată meschină, într-o societate care alienează, lipsită de orice scop dominant se poate spune că are un efect asupra indivizilor, cum să nu se poată spune c-ar avea un efect asupra societății în ansamblu? Sau, pentru a pune problema în sens invers, dacă suficiente persoane dintr-o societate suferă de diverse forme de epuizare, nu cumva societatea în care trăiesc a devenit și ea epuizată?

Scriitorii și gânditorii nu au fost întotdeauna la fel de reticenți cum sunt astăzi când a fost vorba să accepte o asemenea posibilitate. Una dintre cele mai revigorante prin pesimismul ei scrieri din gândirea germană de la începutul secolului XX, *Declinul Occidentului*, de Oswald Spengler, tocmai asta susținea. Că și civilizațiile, ca și oamenii, se nasc, înfloresc, decad și mor, și că Occidentul s-ar afla undeva, în stadiile avansate ale acestui proces. Chiar dacă ar fi adevărat argumentul standard folosit împotriva concepției lui Spengler – că una dintre caracteristicile remarcabile ale culturii occidentale e tocmai aceea că se teme permanent că se află în declin –, nu înseamnă că, la un moment dat al existenței sale și tot autocompătimindu-se, Occidentul n-ar putea să aibă și dreptate. Cu o generație mai devreme, Nietzsche avea în vedere aceeași posibilitate și întrezărea unele dintre aceleași semnale de avertizare: „Nu mai acumulăm", scria el, în carnetele de însemnări din ultima parte a vieții. „Risipim capitalul adunat de strămoșii noștri, chiar și prin felul în care ne manifestăm cunoașterea."[2]

Cu ajutorul unor asemenea gânditori, e mai ușor de recunoscut: ceea ce afecta deja Germania la sfârșitul secolului al XIX-lea nu era o istovire provocată de lipsa de müsli sau de aer curat, ci o epuizare datorată pierderii de sens, o conștiință a faptului că întreaga civilizație a vremii „nu mai acumula", ci trăia de pe urma unui capital cultural care se împuțina văzând cu ochii. Dacă aceasta era situația la sfârșitul secolului al XIX-lea, atunci cu cât este mai gravă cea de astăzi, când trăim din bucățele și mai mici ale acelei moșteniri și ne ducem existența și mai departe de sursele din care acea cultură își lua energia?

Timp de secole, în Europa, una dintre cele mai puternice – dacă nu cumva cea mai puternică – surse de asemenea energie o dădea spiritul religiei continentale. Acesta îi mâna pe oameni în războaie și-i îmbărbăta când venea vorba să se apere. La fel

cum a împins Europa spre cele mai înalte culmi ale creativității umane. I-a determinat pe europeni să edifice catedrala Sfântul Petru de la Roma, pe cea de la Chartres, Domul din Florența și bazilica San Marco de la Veneția. Tot el a inspirat lucrările lui Bach, Beethoven și Messiaen, altarul lui Grünewald de la Isenheim și *Madona de pe stânci* a lui Leonardo.

Și totuși, în secolul al XIX-lea, această sursă a primit două lovituri de proporții seismice, din care nu și-a mai revenit, lăsând în urmă un hău care nu a mai fost umplut. Efectele valului de critică a preceptelor biblice care a cuprins universitățile germane în prima parte a secolului al XIX-lea încă se mai resimt două secole mai târziu. Când Johann Gottfried Eichhorn, de la Göttingen, s-a apucat să trateze textele *Vechiului Testament* cu aceeași meticulozitate care ar fi putut fi aplicată oricărui alt text istoric, demersul a avut un efect care și azi e rareori recunoscut. Europa avea cunoștință de mari mituri, dar narațiunea creștină constituia mitul fondator al continentului și, ca atare, fusese inviolabilă până atunci.

În 1825, când Edward Pusey a fost trimis de universitatea Oxford să afle cu ce se ocupau acei critici germani, tânărul englez și-a dat seama fără întârziere de importanța muncii respective. Târziu în viață i-a destăinuit biografului său ce impact avuseseră asupra lui descoperirile pe care le făcuse în Germania:

> Țin minte și acum camera de la Göttingen în care mă aflam când am realizat care era cu adevărat condiția gândirii religioase din Germania. Mi-am spus, în sinea mea: „Toată povestea va da buzna peste noi, în Anglia; și cât de nepregătiți suntem s-o întâmpinăm!"[3]

Pusey a fost uimit de „absoluta insensibilitate" a lui Eichhorn față de ceea ce el însuși vedea ca fiind „importanța religioasă autentică a narațiunii". Cu timpul, acest val de insensibilitate, sau de sensibilitate, s-a extins și către *Noul Testament*, nu în ultimul

rând prin cartea din 1835 a lui David Friedrich Strauss, *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet*. În cele din urmă, chiar s-a răspândit în Anglia, la fel cum s-a răspândit peste tot. În aceeași măsură în care clericii musulmani de astăzi se luptă pentru a ține orice critică la distanță de fundamentele credinței lor, știind foarte bine ce efecte ar putea avea asupra întregului, și clerul creștin din toată Europa s-a străduit să țină rezultatele unei asemenea critici la distanță de turma credincioșilor. Doar că n-a putut, la fel cum clerul de astăzi nu e capabil să stăvilească pe de-a întregul valul de critici îndreptat asupra lor. Val care s-a revărsat de-a lungul și de-a latul continentului, exact cum întrevăzuse Pusey.

Nu era vorba numai de faptul că investigațiile savanților germani descoperiseră noi căi de atingere a cunoașterii. Încercarea de a menține Biblia imună în fața criticilor a eșuat, dar nu pentru că întrebările ivite în mințile scepticilor germani de înaltă clasă le aparțineau exclusiv acestora, ci tocmai pentru că erau întrebări ivite în mințile multor oameni. De-acum, ele fuseseră formulate, iar Biblia devenise obiect de cercetare și analiză critică, la fel ca oricare alt text. Sfâșiate de comparațiile istorice, de problemele de paternitate a textelor și de failibilitate, generațiile de credincioși de după Strauss aveau să fie obligate să găsească noi metode prin care să se adapteze la aceste descoperiri. Unii au pretins că respectivele schimbări nici nu avuseseră loc, nu aveau relevanță sau că la toate întrebările se răspunsese deja. Dar o mare parte a clerului a început să-și dea seama că se petrecuse o mutație fundamentală și că era nevoie să se transforme, la rândul său.

Bineînțeles, erudiția textuală nu a reușit această performanță de una singură. În 1859, i s-a alăturat și cealaltă parte a dublei pieze rele pentru credința creștină, cartea lui Charles Darwin, *Originea speciilor*. Și poate mai important decât conținutul propriu-zis al cărții a fost procesul pe care l-a grăbit Darwin. Dacă până atunci intervenția divină explicase tot ceea ce

inspira teamă și uimire, Darwin a venit cu o propunere pe de-a întregul nouă – anume că, așa cum rezuma Richard Dawkins:

> Cu condiția să aibă destul timp la dispoziție, supraviețuirea nealeatorie a unor entități ereditare (care câteodată se copiază eronat) este capabilă să genereze o complexitate, o diversitate, o frumusețe și o iluzie a intenționalității atât de convingătoare, încât este aproape imposibil de făcut distincție între acestea și un proiect inteligent deliberat.[4]

Descoperirea lui Darwin a generat o dezbatere feroce la vremea respectivă, așa cum încă mai generează. Însă reacția ostilă era condamnată la eșec. După Darwin, argumentele în favoarea planului divin se aflau într-o stare precară. La mijloc nu era o descoperire singulară – nu era vorba de umplerea unui anumit gol de mari dimensiuni în cunoașterea omenească. Pur și simplu, era prima explicație atotcuprinzătoare a lumii în care trăim, o explicație care se putea dispensa de Dumnezeu. Și, cu toate că originea vieții rămânea un mister, ideea că întregul mister își găsea rezolvarea prin aserțiunile religiei părea tot mai puțin plauzibilă. Încă se mai puteau găsi înțelepciune și semnificații în Scripturi, dar Biblia devenise, în cel mai bun caz, precum scrierile lui Ovidiu sau Homer – conținea mult adevăr, fără să fie, în sine, adevărată.

Deși aproape oricine din Europa cunoaște, în prezent, o versiune oarecare a tuturor acestor fapte, încă nu s-a găsit o cale de conviețuire cu ele. Realitatea pierderii credinței și încrederii în religie pe un continent întreg este discutată adesea și considerată de fapt de la sine înțeleasă. Dar efectele acestei realități nu sunt la fel de frecvent luate în considerare. Foarte rar se recunoaște – dacă se recunoaște vreodată – că procesul tocmai descris a însemnat un lucru, mai presus de orice altceva: că Europa și-a pierdut narațiunea întemeietoare. Iar faptul că Europa și-a pierdut religiozitatea nu a lăsat doar un gol în concepțiile de ordin moral sau în atitudinea etică a unui continent – a creat un

hău în chiar geografia acestuia. Spre deosebire, să zicem, de Statele Unite, în Europa geografia înseamnă o colecție de orășele și sate. Ieși dintr-un sat și dai într-altul până la urmă. Și, în orice asemenea zonă cu clădiri joase, primul edificiu pe care-l observi este biserica, de obicei plasată în inima comunității. Astăzi, chiar și acolo unde aceste inimi ale comunităților nu sunt cu desăvârșire moarte și convertite în spații cu alte destinații, în tot cazul sunt muribunde, iar oamenii care se mai adună încă în ele știu că fac parte dintr-o mișcare pe cale de extincție.

Acolo unde credința încă mai există, este fie complet neinformată – precum în comunitățile evanghelice –, fie lezată și slăbită. În foarte puține locuri mai beneficiază de încrederea de care se bucura în vremuri apuse, și niciuna dintre tendințele prevalente nu favorizează asemenea ultime bastioane. Curentul se manifestă într-o singură direcție, și nu există contracurenți importanți care să-i țină piept. Chiar și în Irlanda, care tot a mai avut, în ultimele decenii, unul dintre cele mai religioase și pioase medii politice din Europa, s-a trecut, în mai puțin de zece ani – în parte, din cauza unui scandal major din rândurile clerului –, la o situație în care opoziția față de credință a devenit tendința națională dominantă.

Visele pe care le visăm

Chiar și așa, cu toate că ne-am pierdut narațiunea, mai suntem încă prezenți. Mai trăim încă printre rămășițele concrete ale acelei credințe. Puțini oameni, din mulțimile care se revarsă pe străzile Parisului, se îndreaptă către Notre-Dame ca să se roage, dar catedrala e tot acolo. Abația Westminster și Domul din Köln domină în continuare locurile în care se înalță și, cu toate c-au încetat să mai fie locuri de pelerinaj, încă mai posedă o semnificație, chiar dacă nu mai știm foarte bine care este aceea. Suntem în stare să fim turiști ori savanți, să studiem istoria unor

asemenea monumente în calitate de amatori sau de profesioniști. Dar semnificația lor s-a pierdut ori a fost deturnată. Și, desigur, splendidele rămășițe printre care trăim nu sunt numai de ordin fizic – țin și de morală, și de imaginație. Teologul ateu englez Don Cupitt scria, în 2008, că: „Nimeni din Occident nu poate fi pe de-a întregul ne-creștin. Poți foarte bine să te dai ne-creștin, dar visurile pe care le ai tot visuri creștine sunt."[5]

Nicăieri altundeva nu este frica legată de consecințele acestui fapt resimțită mai clar decât frica de ceea ce ține loc de fundamente – în locul credinței – ale așa-numitelor „valori europene". Se poate foarte bine, cum tot Cupitt spunea, ca „lumea secularã occidentală modernă să fie o creație creștină *ea însăși*."[6] După o perioadă de respingere adesea frenetică, un număr semnificativ de filosofi și istorici au reînceput, în ultimii ani, să accepte ideea. Dacă este așa, implicațiile acestei realități rămân profund neliniștitoare. Cultura postbelică a drepturilor omului, care insistă asupra sieși și despre care adepții vorbesc de parcă ar fi o credință, pare eă însăși o încercare de a pune în practică o variantă secularã a conștiinței creștine. Ar putea chiar să reușească, fie și parțial, să realizeze acest lucru. Dar este o religie care, în mod inevitabil, nu se simte în largul său, pentru că nu e deloc sigură pe propriile-i ancoraje. Limbajul o dă de gol. Cu cât limbajul drepturilor omului devine mai prețios, iar pretențiile în legătură cu sine – din ce în ce mai insistente, cu atât incapacitatea sistemului de a realiza ceea ce aspiră să realizeze li se vădește mai clar tuturor.

Un asemenea eșec vizibil și un sentiment al ancorelor pierdute pot fi – pentru individ în egală măsură ca și pentru societate – nu numai motiv de îngrijorare, ci și un proces emoțional epuizant. Unde odată exista o explicație atotcuprinzătoare (indiferent de câte necazuri provoca ea), nu mai sunt acum decât o incertitudine și un dubiu atotcuprinzătoare. Și nu putem dez-învăța ceea ce știm. Nici măcar cineva care acum își regretă

incapacitatea de a se mai conecta la credința care-l punea în mișcare nu poate crede din nou numai și numai pentru a-și recâștiga energia de propulsie. Așa cum a învățat Europa de la filosofi precum John Locke, nu este posibil să-ți „forțezi credința".[7] Cu toate acestea, societățile noastre merg mai departe, în linii mari evitând să abordeze aceste chestiuni și altele care provoacă fisuri abisale sau pretinzând că ele nici nu contează.

În Germania, mai mult decât în majoritatea celorlalte societăți, pierderea lui Dumnezeu nu a survenit fără să existe ceva care să-l înlocuiască. Parțial, scopul religiei – mai cu seamă căutarea adevărului și conștiința faptului că el se cere căutat – a fost dus mai departe, într-o formă oarecare, prin intermediul filosofiei și al culturii națiunii germane. Dar și aceasta s-a prăbușit, încă și mai spectaculos decât religia însăși. De la Ludwig Feuerbach și alții, Richard Wagner a preluat ideea că arta duce mai departe ștafeta pe care i-o pasează religia, considerând că arta poate reprezenta mai mult decât o simplă înlocuitoare a religiei – că poate fi chiar mai bună decât religia. Și asta, nu în ultimul rând, pentru că arta poate să trăiască și fără „piedicile" religiei. Cum spunea Wagner la începutul studiului său din 1880, *Religion und Kunst*: „În timp ce preotul mizează totul pe faptul că alegoriile religioase vor fi acceptate ca stări de fapt, pe artist nu-l interesează deloc așa ceva, de vreme ce el, din proprie inițiativă și fără nicio reținere, dă drumul în lume lucrărilor sale ca fiind propriile invenții". În felul acesta, Wagner își asuma rezolvarea marii enigme a lui Arthur Schopenhauer (din *Dialogul despre religie*), cu situația tragică a preotului care nu poate admite că totul e doar metaforă, nimic altceva.

Pentru Wagner, rolul artei era „să salveze spiritul religiei". Elementul căruia încerca el să-i vorbească, în muzica și eseurile sale, era izvorul acelei voci subconștiente, de pe lumea cealaltă, care ne strigă, ne pune întrebări și caută să obțină răspunsuri

de la noi. De la *Tannhäuser* până la *Parsifal*, prin ambiția și desăvârșirea sa, Wagner a creat un soi de religie, care putea foarte bine să stea pe propriile-i picioare și să se sprijine pe sine. Poate mai mult decât oricare alt compozitor, el a fost cel care a reușit să atingă această țintă. Și totuși, n-a fost suficient – bineînțeles că și ea s-a prăbușit. Nu a reușit să ofere o stare pe deplin religioasă la nivel individual: cei care încearcă să trăiască după religia wagneriană își dau seama că duc niște vieți foarte nefericite. Și a eșuat cu atât mai fățiș, cu cât lumii întregi – indiferent dacă pe drept sau altcumva – i-a fost dat să afle într-o bună zi de la Wagner însuși că, de una singură, cultura nu poate face pe nimeni mai bun sau fericit.

Mai rămânea filosofia. Dar filosofia germană se afla, practic, la originea problemei. Starea de neurastenie resimțită la sfârșitul secolului al XIX-lea se datora, în parte, unei saturații de filosofie. Și asta nu numai pentru c-ar fi existat, dintr-odată, o foarte acută conștiință a mulțimii de lucruri la care se cerea cugetat, ci pentru că gândirea germană se caracteriza deja printr-o încărcătură care se transforma prea ușor în saturație și chiar fatalism. Sigur că sunt multe motive pentru o asemenea mutație. Printre ele, se numără, însă, obiceiul tipic german de a urmări, întruna și neobosit, ideile, până la ultimele lor consecințe – indiferent încotro și până unde ar putea duce asta.

Și această tendință are o denumire în limba germană – *Drang nach dem Absoluten* („elanul către absolut"). Nu este o expresie pe care ar utiliza-o limba sau filosofia engleză, dar surprinde foarte potrivit acel obicei de a forța și iar a forța ideile, până când ajung la ceea ce pare să fie un punct final inevitabil și chiar aparent predeterminat. Odată devenită clară acea ultimă consecință, ce se mai poate face pentru a o evita? Există o interpretare a lui Hegel, care-i poate conduce pe oameni la așa ceva – la ideea că istoria în sine este o forță căreia trebuie, pur

și simplu, să i ne supunem. Din această perspectivă asupra filosofiei – și asupra politicii –, poate c-ar fi mai corect să descriem nu atât un elan, cât o *atracție* către absolut. Cel puțin din secolul al XIX-lea încoace, filosofia germană a înclinat să prezinte anumite idei și teorii ca pe niște adevăruri revelate, ce exercită o forță aproape gravitațională căreia nu-i poți opune rezistență, indiferent cât de greu ar fi de acceptat aceste adevăruri. Tenacitatea în urmărirea ideilor până la consecințele ultime a adus filosofia germană mult înaintea celorlalte filosofii ale vremii. Iată de ce s-a răspândit nu doar în toată Europa, ci și în toată Rusia și, până la urmă, și în universitățile din America. Cert este că filosofia germană aproape c-a stăpânit lumea întreagă o vreme. Și a pus umărul și la zdrobirea ei.

Adevărurile au fost puse pe masă, și oamenii au fost obligați, pur și simplu, să găsească o cale de a le accepta. Despre Martin Heidegger se spune adesea c-ar fi indicat nadirul în 1933, când a profitat de alocuțiunea sa de rector al Universității din Freiburg pentru a-i anunța pe cei din publicul său că deciziile cruciale cu privire la viitorul țării în care trăiau fuseseră de-acum luate în locul lor. Deciziile erau de domeniul trecutului, în viziunea lui, pentru că în toate chestiunile importante „se decisese" deja. Tot ce mai rămăsese de făcut era ca toată lumea să se supună acestor decizii.

Numai că una dintre marile probleme legate de absoluturi și de căutarea lor este ce se petrece atunci când absoluturile se spulberă. Spre deosebire de atitudinea evazivă a liberalismului, care permite oricui să dea vina, într-un mod plauzibil, pe orice, un absolut, atunci când se spulberă, lasă totul în stare de ruină – și nu doar oameni și țări, ci și toate ideile și teoriile dominante. Din ruinele teoriilor care se prăbușesc întruna, este nu doar plauzibil, ci și inevitabil să ia naștere o anumită saturație. În secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX,

de la Bismarck la Primul Război Mondial, Germania a trecut în repetate rânduri prin asemenea prăbușiri. Una dintre urmările importante ale fiecărei catastrofe în parte a fost că următoarea devenea cu atât mai probabilă. Scriitorul britanic Stephen Spender și-a petrecut o parte din anii 1930 la Berlin și a reflectat asupra acestei perioade în jurnalul său, în 1939. Înainte să înceapă catastrofa supremă, el cugeta în privința germanilor pe care-i cunoscuse cât stătuse în țara lor. După cum scria el, „Problema era că toți oamenii buni pe care i-am cunoscut în Germania erau fie obosiți, fie slabi"[8]. De ce erau atât de obosiți oamenii buni? Epuizarea existențială nu este o problemă numai pentru că produce un tip de viață apatic. Este o problemă pentru că poate îngădui să fie urmată de aproape orice.

Unora li s-ar putea părea neplauzibil ca filosofia, care nu va fi niciodată decât preocuparea celor foarte puțini aleși, să aibă efecte atât de răspândite. Dar eșecul ideilor și al sistemelor pe care le creează acele idei are efect. Ideile religioase și cele seculare pornesc de la un număr restrâns de persoane, dar au talentul să se infiltreze într-o națiune întreagă. O atitudine bine cunoscută în privința întrebărilor ivite în cursul vieții este aceasta: chiar dacă tu personal nu știi răspunsul, undeva există cineva care-l știe. Când se dovedește că oamenii care știu răspunsurile, fie ei artiști, filosofi sau clerici, dau greș întruna, efectul nu-i câtuși de puțin stimulator. Și, chiar dacă unele sisteme se pot eroda cu timpul, așa cum s-a întâmplat cu monoteismele în cea mai mare parte a Europei Occidentale moderne, ele pot fi demontate și relativ rapid, așa cum s-a întâmplat cu eugenia și teoriile rasiale. Ideile filosofice și politice pot fi născute de un număr mic de oameni, dar, când se prăbușește fundația, cu cât au fost mai răspândite, cu atât mai multă pustiire lasă în urmă. Așa cum s-a întâmplat cu cele mai

bine primite filosofii dintre toate – filosofiile care au putut fi transformate în viziuni politice totalitare.

O mare parte a nenorocirii politice europene din secolul XX a fost rezultatul unui efort contemporan secular de atingere a unui absolut politic. În realitate, marxismul nu s-a apropiat așa de mult de o religie doar pentru că s-a bazat pe texte sacre proprii și o succesiune de profeți, ci și din cauza obiceiurilor sale schismatice și a războaielor interne. Lupta pentru postura celui care deține adevărata înflăcărare și este cel mai autentic interpret al credinței a constituit unul dintre punctele sale de atracție, precum și una dintre slăbiciunile majore. Dar visul lui Marx și, de la Marx, visurile comunismului și socialismului, au reprezentat cele mai sincere tentative ale vremii de a formula și pune în practică o teorie unificatoare. Nesfârșitele scrieri, și broșuri, și catehisme din fiecare țară a Europei nu au fost decât încă o încercare de a visa ceva plin de semnificație, un vis capabil să rezolve totul și să soluționeze problemele tuturora. Cum atât de memorabil a descris T.S. Eliot întregul fenomen, a fost un efort „de a visa niște sisteme în așa măsură perfecte, încât niciunul nu avea nevoie să fie și bun"[9].

Ca întotdeauna, procesul disoluției acestei credințe s-a manifestat în etape: erezia lui Leon Troțki*, foametea din Ucraina** și momentul în care mulți comuniști au înțeles treptat, în anii 1930, că societățile-model nu numai că nu erau modele, dar abia dacă erau societăți. Eforturile de epurare a disidenților și

* Leon Troțki (Lev Davidovici Bronștein, 1879–1940) a creat un sistem propriu de interpretare a comunismului, paralel cu cele ale lui Lenin și Stalin. A ocupat mai multe funcții în primii ani ai puterii bolșevice, fiind ulterior exclus din partid și expulzat din URSS; a fost asasinat asasinat în Mexic de un agent al lui Stalin (n.tr.).

** În 1932 și 1933, Ucraina a suferit două crize de foamete provocată deliberat de sovietici, soldate cu milioane de morți (n.tr.).

a tuturor acelor elemente bănuite că stau în calea forțelor adevărului au reușit o vreme nu numai să-i impulsioneze pe unii dintre credincioși, ci și să convingă lumea că exista o puritate sufletească la care se putea reveni. În perioada proceselor publice orchestrate de Ghenrih Iagoda* la sfârșitul anilor 1930, scuza că ar mai fi rămas și altceva în afara dorinței de putere s-a evaporat și i-a determinat pe comuniștii rezonabili să plece.

Cei care au rămas aveau să se desprindă după război, la invadarea Ungariei în 1956 și înăbușirea Primăverii de la Praga, în 1968. Aceste evenimente le-au dovedit tuturor comuniștilor care mai rămăseseră și care aveau ochi să vadă și urechi să audă că până și cele mai îngrozitoare lucruri pe care le auzeau, și nu numai acestea, erau adevărate. Tot ce răzbătea din Rusia și din restul blocului comunist – poveștile care se completau atât de bine și se asemănau atât de tare încât nu puteau fi respinse decât de cel mai bătăios dintre credincioși – arăta că, dacă fusese un coșmar pentru întreaga lume, comunismul fusese o catastrofă pentru cei pe care și-i revendicase pentru a-i guverna. Încă din anul 1970, Jean-François Revel putea afirma sigur pe el, în cartea sa *Ni Marx ni Jesus*, că: „nimeni nu mai susține serios astăzi, nici chiar în partidele comuniste din lumea occidentală, că Uniunea Sovietică ar fi un model revoluționar pentru alte țări"[10]. Dacă s-au îndepărtat treptat o vreme, drept-credincioșii au dispărut aproape până la ultimul când a căzut Zidul Berlinului, în 1989, iar lumea întreagă le-a confirmat ce încercaseră să le transmită ani de zile propriile semnale de avertizare. Confirmarea ororilor comise de adepții propriei credințe în efortul de a crea sistemul

* Ghenrih Grigorievici Iagoda (Ienoh Gherșevici Ieguda, 1891–1938), director al serviciului de securitate sovietic NKVD, a supervizat arestarea, simulacrul de proces și execuția vechilor membri ai partidului bolșevic Lev Borisovici Kamenev (1883–1938) și Grigori Ievseievici Zinoviev (născut Hirsch Apfelbaum – 1883–1936), căzuți în dizgrația lui Stalin (n.tr.).

perfect era greu de crezut. Dar nenumăratele milioane de cadavre și viețile irosite – ale viilor și morților deopotrivă – lăsate în urma sa de comunism ca mărturie a principalei sale realizări, erau suficiente pentru a determina orice adept rațional să cadă pe gânduri. Au mai rămas câțiva drept-credincioși autentici, precum istoricul britanic Eric Hobsbawm, dar reacția generală a fost de scepticism cuvenit unei persoane cățărate pe un morman de cadavre, care promite că nu mai trebuie să moară decât câțiva oameni și o să poată îndrepta lucrurile.

Pe tot parcursul etapelor prăbușirii sale, comunismul nu numai că-și dezvăluise ororile, dar scosese la iveală și nesăbuința câtorva generații de oameni care ar fi trebuit să se numere printre cei mai inteligenți și informați din Europa. Din epoca lui Marx și până în 1989, mulți dintre cei mai culți oameni ai vremii s-au lăsat contaminați de faptul că aprobaseră sistemul comunist. De la George Bernard Shaw la Jean-Paul Sartre, aproape toți profeții seculari s-au dovedit a fi apologeții celui mai rău sistem al timpurilor lor.

Dacă exista o explicație fie și pe jumătate rezonabilă pentru faptul că atât de mulți dintre ei nu se îndepărtaseră de comunism, iar întregul experiment reușise să supraviețuiască atât de mult timp, aceasta se bazează în parte pe forța politică împotriva căreia păruse să i se împotrivească o vreme comunismul. Visul fascist, la fel ca vărul său comunist, a început ca un efort sincer de a găsi răspunsuri la problemele grave ale vremii – mai ales la problema șomajului și a lipsurilor generalizate din Europa devastată după Primul Război Mondial. Fascismul nu a înregimentat niciodată clasa intelectualilor, așa cum a făcut comunismul, dar a fost capabil să-i vrăjească într-un mod asemănător pe unii romantici și sadici. Și, cu toate că s-a prăbușit după mai puțin timp decât omologul său comunist, în bună măsură cu ajutorul acestuia, dezastrul rămas după el a fost la fel de mare.

Italia a reușit să supraviețuiască acestei catastrofe în parte pentru că fascismul local a fost oarecum diferit de cel din Germania și în parte pentru că drept-credincioșii nu au fost niciodată la fel de convinși în număr la fel de mare ca în cazul aliaților lor din nord. De asemenea, fascismul italian a putut fi minimalizat și considerat o reacție față de haosul omniprezent în țară, haos pe care planificatorii statului italian postbelic au făcut tot ce-au putut pentru a-l prelungi. Însă deși italienii au recurs intens la izvorul istoriei Italiei și a Romei pentru a-și justifica starea și rolul, izvorul în sine nu a părut să fi fost contaminat – sau otrăvit de la bun început – cum a părut în cazul Germaniei. Întrebarea devenită celebră și pusă frecvent în legătură cu Germania – și anume cum a fost posibil ca o asemenea cultură, cea mai sofisticată din punct de vedere artistic din întreaga lume, să devină cea mai barbară – era cu dus și întors. Asta, pentru că imediat apărea posibilitatea ca tocmai cultura și gradul de sofisticare să fi permis barbaria: nu cultura și filosofia germane fuseseră cele contaminate de nazism, ci fuseseră chiar cele care-l alimentaseră. Izvorul fusese dintotdeauna contaminat.

Urmările au fost numeroase, unele dintre ele devenind evidente numai în timp. De exemplu, acum, după zeci de ani, e mai ușor de înțeles lupta din secolul XX între două viziuni totalitare concurente, care își disputau o lume din ce în ce mai lipsită de credință. Dar este și mai ușor decât a fost oricând să resimțim o teamă nu numai de aceste ideologii, ci de orice ideologie. Dacă două doctrine opuse (cum păreau la vremea aceea) au putut duce unde au dus, atunci poate că orice lucru similar poate duce în același punct. Este posibil, oare, ca orice ideologie sau certitudine să fie problema?

E posibil ca poluarea intelectuală și politică a Europei secolului XX să nu dispară niciodată. Poate că este un păcat care nu poate fi spălat. Dar numărul forțelor pe care le-a contaminat pe

parcurs încă nu e stabilit definitiv. Unele dintre ele nu pot trece neobservate. Cele care ies cel mai mult în evidență sunt teoriile rasiale care i-au fascinat pe unii scriitori și geneticieni europeni înainte de anii 1940, dar care și-au pierdut savoarea după Bergen-Belsen*. Alte forțe prinse în vârtej erau lucruri de care europenii ar fi putut avea nevoie în anii următori. De exemplu, chiar conceptul de stat-națiune și sentimentul naționalității, precum și ideologiile naționalismului. Fiind o formă de hipernaționalism, nazismul le-a distrus odată cu el însuși. Undeva, în aval de acest punct, a rămas înghițită de șuvoi și posibilitatea patriotismului. Catastrofa pe care a reprezentat-o Primul Război Mondial făcuse deja ca patriotismul să pară de neiertat și fără sens. Catastrofa pe care a reprezentat-o al Doilea Război Mondial a lămurit faptul că patriotismul putea fi sursa răului însuși.

Ce altceva au mai distrus aceste conflicte și ciocnirea ideologiilor? Dacă nu cele din urmă vestigii ale religiei, atunci, cu siguranță, ultimul refugiu al ideii unui Dumnezeu milostiv. Dacă asta nu se realizase în noroaiele Flandrei, a fost dusă până la capăt în felul în care Dumnezeu a fost pus la încercare la Auschwitz, așa cum își descria experiența de acolo Elie Wiesel. Evreii, ca popor, și-au putut continua tradițiile și au putut crede mai departe în oameni, chiar dacă își pierduseră credința în propriul Dumnezeu. Dar Europa creștină își pierduse credința nu numai în Dumnezeul ei, ci și în oamenii ei. Orice urmă de credință pe care omul o mai avea în om a fost făcută praf și pulbere în Europa. Din perioada Iluminismului începând, pe măsură ce slăbiseră în intensitate, credința și încrederea în Dumnezeu fuseseră înlocuite parțial de credința și încrederea în om. Credința în omul autonom sporise în ritm accelerat după ce Iluminismul pusese accentul pe înțelepciunea potențială a omenirii luate separat. Și

* Lagăr de concentrare nazist, amplasat lângă orașul Bergen, din landul Saxonia Inferioară (n.tr.).

totuși, cei care se lăsau conduși de rațiune păreau acum la fel de caraghioși ca și restul lumii. „Gândirea" și „raționalismul" îi împinseseră pe oameni să facă lucruri dintre cele mai negândite și mai iraționale. Nu fusese nevoie decât de un sistem folosit de oameni pentru a ține sub control alți oameni. Credința în autonomia omului oamenii o spulberaseră.

Așa se face că, până la sfârșitul secolului XX, europenii puteau fi iertați dacă fie resimțeau, fie moșteniseră o anumită saturație. Încercaseră deopotrivă religia și anti-religia, credința și ne-credința, raționalismul omului și o credință în rațiune. Fuseseră la originea mai tuturor marilor proiecte politice și filosofice. Și Europa nu numai că le încercase pe toate și le suferise pe toate, dar – poate că acesta era faptul cel mai devastator – le și supraviețuise tuturor. Aceste idei, la un loc, omorâseră sute de milioane de oameni, nu numai în Europa, ci peste tot în lume, oriunde fusese încercată vreo variantă a vreuneia dintre ele. Ce poți face când ai asemenea regrete sau știi așa ceva? Un individ răspunzător de greșeli atât de mari n-ar putea decât ori să le nege, ori să moară de rușine. Dar o societate ce face?

În primul deceniu al acestui secol, s-ar fi zis, pentru o clipă, că toată sastiseala europeană și-ar fi putut găsi o formă de destindere în ceea ce s-a numit „liberalism de forță": o apărare concertată și, uneori, chiar brutală a drepturilor liberale în întreaga lume. Mai ales Marea Britanie s-a înscris pe această linie, la fel cum au făcut mai multe țări europene, printre care – câteodată – și Franța. Dar după intervențiile din Irak, Afganistan și Libia, toate întreprinse în numele apărării drepturilor omului, am remarcat că lăsaserăm în urmă numai state eșuate. Înainte să ne fi dat seama pe deplin de acest fapt, un ministru din guvernul german mi-a spus odată că și țara lui avea să fie pusă cândva în situația să accepte faptul că există valori pentru s-ar putea să fie dispusă nu numai să lupte și să moară, ci și să ucidă. O recunoaștere uimitoare chiar

și aceasta, într-o țară care este încă atât de răspicat antimilitaristă. Puteam să-l citez în această privință? Chiar și neoficial și sub protecția anonimatului? Bineînțeles că nu, mi-a răspuns el, și m-a lăsat să meditez la eficacitatea unei politici care permite unui popor să se declare eventual dispus să lupte, să moară și să ucidă pentru convingerile sale – dar numai neoficial. Momentul liberalismului de forță a venit și a trecut și, până să se destrame Siria fără vreo intervenție occidentală, am recunoscut, aparent, că nu puteam controla situația globală și că, dacă era vorba să fim acuzați și dacă acționam, și dacă nu acționam, atunci era cel mai bine să nu facem nimic. De orice atingeam noi, europenii, se alegea praful.

Icar căzut

După căderea Uniunii Sovietice, gânditoarea franceză Chantal Delsol a formulat cea mai obsedantă analogie pentru starea în care se găsesc în prezent europenii moderni. În cartea ei din 1996, intitulată *Le Souci contemporain*, tradusă în engleză sub titlul *Icarus Fallen*, autoarea compară condiția europeanului modern cu cea a lui Icar, dacă ar fi supraviețuit căderii. Noi, europenii, am căutat întruna să ajungem la soare, am zburat prea sus și aproape de el, drept care ne-am prăbușit înapoi pe pământ. Chiar dacă am eșuat – e cert –, chiar dacă suntem năuciți, totuși am supraviețuit, cum necum, și mai suntem încă prezenți. Ne înconjoară ruinele – metaforice și reale – ale visurilor, religiilor și ideologiilor noastre politice și ale altor o mie de aspirații care, rând pe rând, s-au dovedit toate false. Și, cu toate că nu ne-au mai rămas iluzii și aspirații, suntem încă prezenți. Bun, și ce avem de făcut?

Există un număr de posibilități. Una – și cea mai evidentă – este ca toți Icarii căzuți să se dedice unor vieți rezervate în mod exclusiv plăcerii. Așa cum observa Chantal Delsol, nu este ceva neobișnuit pentru cei care și-au pierdut zeii: „Marea

prăbușire a idealurilor atrage adesea după sine un fel de cinism: dacă tot ne-am pierdut orice speranță, măcar să ne distrăm!". Așa cum arată ea, este ceea ce au făcut, printre alții, și liderii sovietici odată ce și-au pierdut credința în idealul lor remarcabil de utopic. Văzând că sistemul în care se presupunea că aveau o credință absolută și căruia își dedicaseră viețile în întregime nu era doar nefuncțional, ci și o minciună sfruntată, o castă elitistă din imperiul sovietic a făcut față situației bucurându-se, în ciuda mizeriei de nedescris din jurul ei, de o existență dedicată confortului și bunăstării proprii. Dar, așa cum arată Delsol, situația noastră e mai rea chiar și decât cea a liderilor sovietici, care au preferat să trăiască numai pentru plăcerea personală după ce divinitatea lor a dat greș: „Pe noi nu numai neputința de a ne atinge diversele certitudini ne-a îndemnat să le abandonăm". Nu ne-am transformat în cinici „absoluți", dar am devenit profund „bănuitori" în privința tuturor adevărurilor.[11] Faptul că toate utopiile noastre au eșuat într-un asemenea hal nu numai că ne-a spulberat încrederea în ele, ci ne-a spulberat inclusiv încrederea în absolut toate ideologiile.

Dacă trăiești în orice societate din Europa de astăzi, pare că această viziune aparte asupra lumii a prins la public. Nu doar industriile divertismentului, ci și ale informației se adresează unor populații pe care nu le interesează decât un gen destul de superficial de plăcere personală. După cum suna un celebru slogan ateu dintr-o campanie publicitară cu afișaj pe autobuzele din Marea Britanie, „Probabil că nu există Dumnezeu. Așa că nu vă mai faceți griji și bucurați-vă de viață." La întrebarea cum ar trebui să ne bucurăm de viață, singurul răspuns este „Cum vă convine". Nu se știe ce va umple acest gol, dar, deocamdată, consensul pare să fie că răspunsul ar fi să ne bucurăm de cultura noastră consumeristă, cumpărând frecvent lucruri care nu țin prea mult și apoi cumpărând versiuni mai

noi ale acelorași lucruri ca să le înlocuim. Putem să mergem în vacanță, bineînțeles, și, în general, să căutăm să ne petrecem timpul cât mai plăcut cu putință.

Oricare i-ar fi beneficiile, un asemenea stil de viață se bazează pe câteva lucruri. Unul este numărul maxim posibil de oameni dintr-o societate care se simt mulțumiți de ea și nu caută alte valori. Un altul este că trebuie să continue pe termen nedefinit, pentru că aproape sigur nu poate fi susținut decât câtă vreme economia se află pe un trend ascendent. Dacă una dintre condițiile necesare pentru a evita extremismul politic este aceea ca economia să n-o ia pe o cale greșită, atunci europenii vor trebui să trudească din greu ca să se asigure că economia merge bine. Iată unul dintre motivele pentru care este atât de răspândit argumentul că imigrația în proporții de masă reprezintă un câștig economic net. Dacă imigranții ne ajută să ne păstrăm stilul de viață cu care ne-am obișnuit atât de mult, furnizându-ne un aport constant de forță de muncă tânără și ieftină, atunci poate că ne vom arăta dispuși să acceptăm o serie întreagă de potențiale neajunsuri. Dacă, în schimb, economia nu merge bine și standardul de viață al europenilor scade, atunci orice lider politic înțelept va trebui să cunoască numărul de coborâșuri care pot fi atinse o dată sau de mai multe ori. Deocamdată, însă, plutitul pe deasupra tuturor acestor temeri și încercarea de a ne simți bine este un răspuns, chiar dacă nu e cel mai interesant pe care a fost capabilă să-l formuleze specia noastră.

Ar putea însemna o generalizare îngrozitoare, dar trebuie spus că, sub această existență de suprafață, tot restul gândirii și filosofiei europene este în haos. Într-o asemenea măsură încât, și când ne dăm seama unde au greșit unii dintre filosofii secolelor al XIX-lea și XX, tot s-ar putea să ne uităm la ideile lor cu un sentiment care aduce cu invidia. Cât de siguri erau pe ei! Cât de infinit mai siguri pe ei păreau, totuși, predecesorii

lor! Imensitatea hăului căscat între ei și noi ne izbește în anumite momente. Iată, de pildă, biografia lui John Donne (1640), de Izaak Walton. La finalul acestei scurte scrieri, Walton descrie ultimele zile din viața prietenului său și, apoi, trupul neînsuflețit al acestuia, „care a fost odată un templu al Sfântului Duh, iar acum nu mai e decât o brumă de țărână creștină". Iar ultimul rând sună astfel: „Dar îl voi vedea reînsuflețit".

Uneori, ne comportăm de parcă am avea și noi certitudinile strămoșilor noștri, numai că nu avem nimic de felul acesta și nici vreuna dintre consolările lor. Până și cei mai sumbri filosofi din Germania secolului al XIX-lea par asaltați de certitudine și consolare în comparație cu descendenții lor din ziua de astăzi. Filosofia germană contemporană, la fel ca filosofia din restul continentului, a fost devastată nu numai de îndoială (cum și trebuia să fie), ci și de întregi decenii de deconstrucție. S-a sfâșiat pe sine și orice altceva, fără să aibă habar de cum s-ar cuveni să pună iarăși laolaltă orice – și cu atât mai puțin pe sine. În loc să se lase cuprinși de spiritul adevărului și preocupați de cercetarea marilor întrebări, filosofii continentului european au fost cuprinși, în schimb, de transa evitării întrebărilor. Faptul că au deconstruit nu doar ideile, ci și limbajul, a condus la un efort concertat de a nu trece niciodată dincolo de instrumentele filosofiei. Ba chiar, evitarea marilor întrebări pare uneori să fi devenit singura treabă care privește filosofia. Locul pare să-i fi fost luat de o preocupare obsesivă legată de dificultățile de limbaj, dublată de o neîncredere în toate lucrurile fixe. Dorința de a pune totul sub semnul întrebării pentru a ajunge oriunde pare să fie scopul, eventual pentru a demonetiza cuvintele și, deopotrivă, ideile, de teama direcției în care ar putea duce. Și aici există o vastă lipsă de încredere în sine.

În urmă cu câțiva ani, în timpul unei conferințe desfășurate la Universitatea din Heidelberg, am avut o bruscă revelație a

întregii nenorociri a gândirii moderne germane. Un grup de universitari și nu numai se adunase să discute pe tema istoriei relațiilor Europei cu Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Mi-a fost clar, nu după mult timp, că nu se va putea afla nimic, pentru că nu se putea spune nimic. O serie de filosofi și de istorici își petreceau sârguincios timpul încercând cât mai strălucit să nu spună nimic. Cu cât reușeau să spună mai puțin, cu atât erau sentimentul de ușurare și aplauzele mai intense. Nicio încercare de a aborda vreo idee, istorie sau fapt nu reușea să scape fără treacă prin halta de ajustare a mediului academic modern. Nu putea fi făcută nicio încercare de generalizare și nu putea fi rostit nimic concret. Nu erau suspecte doar istoria și politica. Filosofia, ideile și limbajul însuși fuseseră despărțite de restul lumii printr-un cordon, de parcă ar fi fost locul crimei. Pentru oricine venea din afara mediului respectiv, limitele locului crimei erau perfect vizibile. Treaba universitarilor prezenți era să stea de pază lângă cordon, totodată păstrând în funcțiune anumite mijloace de distragere a atenției, ca să-i împiedice cu orice preț pe hoinari să nimerească pe tărâmul ideilor.

Toate cuvintele relevante erau imediat marcate cu steguleț roșii și contestate. Cuvântul „națiune" constituia o problemă evidentă. Un alt cuvânt care provoca imediat o întrerupere era „istorie". Când se mai dovedea câte cineva suficient de nechibzuit încât să folosească termenul „cultură", lucrurile se împotmoleau. Cuvântul avea prea multe conotații diferite și motive de controversă pentru a putea fi permisă folosirea lui. În sine, termenului nu i se putea îngădui să însemne absolut nimic. Scopul acestui joc – pentru că asta era, un joc – era să mențină iluzia unei cercetări academice, totodată făcând imposibilă orice discuție rodnică. La fel ca în atâtea universități și colegii din toată Europa, jocul continuă, spre satisfacția ori ușurarea celor care iau parte la el și spre frustrarea sau indiferența oricui altcuiva.

Dacă rămâne vreo idee precumpănitoare, este că ideile în sine constituie o problemă. Dacă rămâne vreo judecată de valoare pe care s-o împărtășească toată lumea, aceasta este că judecățile de valoare sunt greșite. Dacă rămâne vreo rămășiță de certitudine, aceea este o neîncredere în certitudine. Iar dacă toate acestea la un loc nu se adună într-o filosofie, cu siguranță se adună într-o atitudine superficială, prea puțin susceptibilă să supraviețuiască oricărui asalt susținut, dar destul de ușor de adoptat.

Și totuși cei mai mulți oameni caută în viață o formă oarecare de certitudine. Religia, politica și relațiile personale se numără printre foarte puținele căi de a încerca să creăm o asemenea certitudine în fața haosului pe care-l vedem de jur împrejurul nostru. Cei mai mulți oameni din afara Europei – sau din culturile pe care le-am influențat – nu împărtășesc niciuna dintre aceste spaime, neîncrederi sau îndoieli. Nu duc lipsă de încredere în propriile instincte sau acțiuni. Nu se tem să acționeze în interesul propriu, nici nu consideră că propriul interes – al lor sau al celor ca și ei – nu se cuvine să fie urmărit. Caută să-și promoveze propriile vieți și aspiră să atingă și ei niveluri de trai pe care i-au văzut pe alții atingându-le. Și au, totodată, o serie întreagă de idei, adeseori la fel de numeroase cum le au și europenii, care-i conduc, însă, către alte concluzii.

Care este efectul sosirii în Europa a unui mare număr de persoane care n-au moștenit îndoielile și intuițiile europenilor? Nu știe nimeni și nici n-a știut vreodată. Dar putem fi siguri de un singur lucru: că un efect va avea. Aducerea câtorva zeci de milioane de oameni, cu propriile lor seturi de idei și contradicții, pe un continent care are deja propriul lui set de idei și contradicții este condamnată să aibă anumite consecințe. Prezumția celor care au crezut în integrare era că, odată cu trecerea timpului, nou-veniții aveau să devină la fel ca europenii – o prezumție puțin probabil să fie confirmată, pentru că

atât de mulți europeni nu sunt siguri că vor să fie europeni. Este extrem de puțin probabil ca o cultură a îndoielii de sine și a lipsei de încredere în sine să fie în stare să-i convingă pe alții să-i adopte atitudinea. În același timp, este posibil ca mulți – cel puțin – dintre nou-veniți fie să se cramponeze de propriile certitudini, fie chiar – și foarte plauzibil – să-i atragă pe viitorii europeni, în decursul generațiilor care vor veni, cu aceste certitudini. Este la fel de plauzibil și ca mulți dintre nou-veniți să se bucure de stilul de viață, să participe la toate aspirațiile și la roadele creșterii economice atâta vreme cât aceasta se menține, și totuși să disprețuiască ori să desconsidere cultura în care au venit. Ar putea să se folosească de ea ca de un autobuz – cum atât de memorabil s-a exprimat președintele turc Erdoğan în privința democrației –, din care să coboare de îndată ce i-a dus la destinația unde voiau să ajungă.

Sondajele care abordează atitudinile sociale arată, în mod constant, că în cadrul comunităților de imigranți veniți din afara Europei există vederi cu privire la liberalismul social, ca să nu mai vorbim despre libertarianismul din Europa, care i-ar îngrozi de-a dreptul pe europeni dacă acestea ar proveni din propriile lor comunități. Liberalismul Europei moderne le și furnizează acestor nou-veniți unele justificări de suprafață pentru atitudinile lor. Dacă tatăl este musulman, el nu vrea ca fata lui să devină precum femeile occidentale, pentru că vede unele femei occidentale și știe ce fac ele. Nu vrea ca fata lui să devină obsedată de cultura consumeristă când vede ce produce aceasta din urmă. Ceea ce respinge el se află în toată societatea din jurul său. Cu timpul, poate că asemenea oameni, în loc să se adapteze din ce în ce mai mult la societatea în care s-au stabilit, se vor adânci tot mai mult în propriul fel de a fi, tocmai din cauza societății în care s-au stabilit. În același timp, dovezile, atâtea câte avem deocamdată,

sugerează că este puțin probabil ca europenii să se străduiască prea tare să-și apere propriile valori în fața unor asemenea oameni. Într-o țară ca Marea Britanie, a durat decenii întregi până când opoziția față de mutilarea genitală a femeilor să devină atitudinea generală. Cu toate că este ilegală deja de 30 de ani și că peste 130 000 de femei din Marea Britanie au avut de suferit de pe urma unui asemenea tratament barbar, nici până în ziua de astăzi nu au fost pronunțate condamnări pentru această infracțiune. Dacă Europei Occidentale îi vine atât de greu să facă față unui lucru atât de evident ca mutilarea genitală, pare puțin probabil că va fi în stare să-și apere valorile mai subtile în anii următori.

Și totuși, chiar dacă nou-veniții s-ar dovedi o amenințare clară, chiar dacă europenii ar considera întreaga imigrație viitoare ca fiind compusă exclusiv din oameni care ar ajunge să-i displacă – până și atunci, sentimentul de saturație ar fi prezent. Pentru că, dacă ar fi așa, înseamnă c-ar trebui luată atitudine în această privință și ar trebui să se manifeste o anumită reacție sau chiar o rebeliune. Iar înainte de așa ceva, s-ar manifesta o saturație pe care au mai resimțit-o europenii și înainte – cel mai evident, după Primul Război Mondial. Să fie oare posibil ca, după ce am pierdut atât de mult, să se ivească o altă problemă, eventual de o anvergură și mai mare? Și noi, care credeam că un asemenea sacrificiu, o nenorocire atât de mare ne îngăduie măcar să ne luăm puțin timp liber din marele calendar al istoriei!

Lipsa întrebărilor și a discuției pe marginea schimbării care se petrece în Europa s-ar putea rezuma, în linii mari, astfel: mai bine să nu fie puse întrebările, pentru că răspunsurile la ele sunt rele. Cu siguranță așa s-ar putea explica nivelurile extraordinare de oprobriu îndreptat împotriva oricui a făcut opinie separată în era imigrației în proporții de masă. Așa se

explică, mai ales, credința de neclintit potrivit căreia, dacă li se închide gura celor care strigă: „Foc!", sau dacă sunt împiedicați să mai strige, problema identificată de ei dispare, pur și simplu. După atacul cu bombe incendiare din 2011 de la redacția *Charlie Hebdo*, ministrul de externe francez, Laurent Fabius, a criticat revista. „Oare chiar este înțelept să torni gaz peste foc?", s-a întrebat el. Pe el însă nu l-a întrebat nimeni cine dăduse foc societății franceze.

O eră care nu se teme de consecințele deciziilor sale n-ar fi încercat să reducă la tăcere toate vocile care au spus fie și numai „pauză!". Și totuși, povara saturației poate cădea chiar și pe cei – sau poate tocmai pe cei – care au tras cele mai critice semnale de alarmă. Într-un interviu acordat în 2016 unui ziar italian, Ayaan Hirsi Ali a fost întrebată despre situația din Olanda, fosta ei țară de adopție. După plecarea ei, ce se mai alesese de oamenii care au continuat să vorbească despre lucrurile pe care și ea le arătase cu degetul, înainte să fie gonită? De scriitori, artiști, caricaturiști, intelectuali și jurnaliști? Amuțiseră chiar de tot, cu toții? „În Țările de Jos, oamenii care scriu și discută despre islam și toate aceste chestiuni au obosit"[12], a răspuns ea.

De ce e diferit Estul?

Toate acestea conduc la o altă întrebare. De ce este atât de diferită Europa de Est? De ce, pe tot parcursul crizei imigranților, atitudinea ei în legătură cu frontierele, cu suveranitatea națională, cu coeziunea culturală și cu multe alte chestiuni a fost în așa măsură contrară celei a Europei Occidentale? De-a lungul crizei, ca și în anii anteriori, era de neînchipuit ca un lider vest-european de dreapta să fi spus măcar jumătate din ce spunea un lider est-european de stânga. Din vara lui 2015

până în prezent, indiferent de amenințările și ocările venite dinspre guvernul Germaniei și Comisia Europeană, grupul de la Vișegrad*, format din Slovacia, Polonia, Ungaria și Republica Cehă, a adoptat o poziție absolut contrară celei a cancelarului federal german Angela Merkel și a organismelor europene. Aceste țări au criticat miopia politică a Angelei Merkel și au refuzat cu obstinație să preia cotele-parte de imigranți dictate de la Berlin și la Bruxelles.

În ianuarie 2016, când autoritățile suedeze, Comisia Europeană și alții au început să recunoască public faptul că majoritatea celor pe care-i primiseră în anul precedent nu aveau niciun drept să solicite azil în Europa, Jean-Claude Juncker a continuat să insiste asupra aplicării sistemului de cote propus de Comisie pentru distribuirea imigranților între toate țările membre. Slovacia a refuzat în continuare să se implice în ceea ce guvernul țării central-europene a caracterizat drept „o prostie" și „un fiasco absolut". Deși s-a declarat gata să contribuie cu 300 de grăniceri la asigurarea controlului asupra frontierelor externe ale spațiului Schengen, Slovacia a refuzat în continuare să accepte orice cote de imigranți. Prim-ministrul de stânga Robert Fico a spus, pe un ton de disperare: „Am impresia că noi, cei din Uniunea Europeană, comitem o sinucidere rituală și nu facem nimic s-o împiedicăm, doar stăm și privim"[13]. Celelalte țări din grupul de la Vișegrad aveau același punct de vedere. N-ar fi putut fi mai radicală diferența dintre ele și partenerii lor vest-europeni. Ce anume determina Estul

* Oraș din Ungaria unde s-a format, în 1991, o triaterală culturală și politică între Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, ca un ecou al Congresului de la Vișegrad, din anul 1335, între regii Ungariei, Boemiei și Poloniei. În 1993, când Cehoslovacia s-a scindat în Republica Cehă și Slovacia, numărul țărilor care formau grupul a crescut la patru (n.tr.).

și Vestul aceluiași continent să gândească în așa măsură diferit în chestiuni esențiale?

Chantal Delsol observase germenii acestei diferențe încă de la mijlocul anilor 1990. Petrecând un timp în Europa de Est după căderea Zidului Berlinului, ea văzuse că europenii din est „ne considerau, din ce în ce mai mult, niște ființe de pe altă planetă, chiar dacă, la un alt nivel, visau să devină ca noi. Mai târziu, m-am convins că în aceste societăți est-europene trebuia să caut unele răspunsuri la întrebările noastre (...) divergențele dintre noi și ei m-au condus la credința că ultimii 50 de ani de bunăstare ne șterseseră cu totul sentimentul dimensiunii tragice a vieții."[14] Acea dimensiune tragică a vieții nu fusese ștearsă cu totul din Est. Și nicăieri nu s-au văzut mai clar afișate consecințele acestui fapt decât în atitudinile conducătorilor din țările est-europene, care s-au bucurat de sprijinul opiniei publice din țările lor în privința crizei imigranților.

Toate aceste țări și-au dorit să se alăture Uniunii Europene și toate au vrut cea mai mare integrare posibilă a țărilor europene, cu libertatea de mișcare și toate beneficiile economice pe care le presupunea calitatea de stat membru. Dar atunci când cancelarul federal german Angela Merkel a deschis larg frontierele externe ale Europei, toate aceste țări s-au revoltat – și nu numai că s-au revoltat, ci și-au și exprimat punctul de vedere. Pe 15 martie 2016, prim-ministrul Ungariei s-a folosit de discursul său ceremonial de Ziua Națională pentru a explica modul cu totul diferit în care abordează Estul imigrația, granițele, cultura și identitatea. Viktor Orbán le-a spus ungurilor că noii dușmani ai libertății erau alții decât sistemele imperial și sovietic din trecut, că astăzi nu mai ajungeai să fii bombardat sau trimis în închisoare, ci doar amenințat și

șantajat. Dar „se prea poate ca popoarele Europei să fi înțeles, până la urmă, că miza este viitorul lor". Iată ce a spus el:

> În cele din urmă, popoarele Europei, care au dormit liniștite în abundență și prosperitate, au înțeles că principiile de viață pe care s-a construit Europa se află într-un pericol de moarte. Europa este comunitatea națiunilor creștine, libere și independente; a egalității între bărbați și femei; a competiției corecte și a solidarității; a mândriei și umilinței; a dreptății și compasiunii.
>
> De astă dată, pericolul nu ne atacă la fel ca războaiele și dezastrele naturale, trăgându-ne covorul de sub picioare brusc. Imigrația în masă este ca un șuvoi de apă lent, care erodează stăruitor malurile. Ea se prezintă sub masca unei cauze umanitare, dar adevărata ei vocație este ocuparea de teritorii. Iar ceea ce înseamnă câștig de teritorii pentru acei oameni înseamnă pierderi de teritorii pentru noi. Cârduri întregi de apărători obsedați ai drepturilor omului simt nevoia de neoprit să ne dojenească și să facă afirmații nedovedite despre noi. Afirmă că suntem niște xenofobi ostili, dar adevărul este că istoria națiunii noastre este și una de incluziune, este și o istorie a împletirii culturilor. Cei care au vrut să vină aici ca noi membri ai familiei noastre, ca aliați sau ca persoane strămutate care se temeau pentru viețile lor au fost primiți ca să-și facă aici un nou cămin. Dar celor care au venit aici cu intenția de a ne schimba țara, de a ne remodela națiunea după chipul și asemănarea lor, cei care au venit la noi cu violență și împotriva voinței noastre le-am opus întotdeauna rezistență.

Pentru cea mai puternică țară din Europa, era inacceptabilă o asemenea viziune diferită venită din partea Ungariei. Această țară mică nu se plasa numai în opoziție față de politica guvernului german din acel moment, ci și față de toate politicile în materie de imigrație ale tuturor guvernelor germane de

după al Doilea Război Mondial. Presiunea exercitată de la Berlin a fost neînduplecată. Și totuși, diferențele ireconciliabile de viziune dintre Est și Vest au persistat. În luna mai a aceluiași an, cu numai o lună înainte ca țara lui să preia președinția rotativă semestrială a Consiliului Uniunii Europene, Robert Fico a susținut refuzul Slovaciei de a primi cotele de imigranți dictate de la Bruxelles și Berlin. Cu toate amenințările unor amenzi uriașe pentru fiecare imigrant neacceptat, prim-ministrul slovac a insistat, spunând că „Islamul nu are ce căuta în Slovacia" și că „Imigranții vin să modifice caracterul țării noastre. Nu vrem să vedem schimbat caracterul țării."[15]

De-a lungul celei mai mari părți a istoriei, aceste țări se alimentaseră din aceleași izvoare ca și țările Europei Occidentale, însă era evident că pe teritoriul lor se împământenise o atitudine diferită. Poate că nu împărtășeau sau nu asimilaseră sentimentul de vinovăție al Europei Occidentale și nu considerau că li se pot imputa toate greșelile întregii lumi. Sau poate că nu sufereau de moleșeala și saturația care afectau țările vest-europene. Sau poate că, neavând parte în perioada postbelică de o imigrație în proporții de masă (deși avuseseră parte de multe altele), își păstraseră un simț al coeziunii naționale pe care vest-europenii se străduiau să și-l închipuie sau amintească. Poate se uitau la ce se întâmpla în Europa Occidentală și deciseseră, pur și simplu, că nu voiau ca și pe teritoriile lor să se întâmple aceleași lucruri.

Poate c-a fost vorba de toate aceste lucruri la un loc. Și poate că la baza lor a stat faptul că țările grupului de la Vișegrad mai suferiseră o dată din cauza efectelor apatiei occidentale. Cu siguranță că, dintre toate națiunile europene, numai ele trăiseră, într-o perioadă încă vie în memoria oamenilor, dimensiunile tragice ale existenței pe care le uitaseră aliații lor

occidentali. Știau că tot ce aveau le putea fi smuls dintr-o direcție și apoi, la fel de ușor, le putea fi smuls din altă direcție; că istoria nu le dă oamenilor vreun moment de respiro, nici chiar când lor li se pare că li s-ar cuveni.

Între timp, restul continentului a rămas, mai mult ca niciodată, prizonierul istoriei. În vara lui 2016, autoritățile austriece și franceze au încercat să-și închidă frontierele în fața valurilor succesive de imigranți care veneau către nord, prin Italia, de la punctele de acces în Europa de pe insulele Lampedusa și Sicilia. Când restricțiile au intrat în vigoare, și mai mulți imigranți hotărâți să se îndrepte către nord au recurs la opțiunea elvețiană. Pe timp de iarnă, trecătorile dintre munți pot fi mortale, dar vara potecile înguste, izolate, care traversează granița dintre Italia și Elveția sunt accesibile. În vara acelui an, trimișii ziarului italian *La Stampa* au stat de vorbă cu localnicii din satul Dumenza, situat între lacul Maggiore și granița elvețiană. Au văzut potecile folosite de imigranți, iar un bătrân localnic a comentat, în trecere: „Sunt aceleași poteci pe unde au fugit evreii italieni în pe timpul războiului"[16].

Dacă te gândeai la imigranți, te gândeai și la imigranții dinainte. Dacă-i aveai în vedere pe oamenii care o luau pe acele poteci ca să ajungă în Germania, îți veneau în minte și ceilalți refugiați, care o luaseră în sens invers mai demult. Dacă te gândeai la imigranții de azi, te gândeai automat la evreii de odinioară – un punct de trecere inevitabil.

Capitolul 14

A rămas pe capul nostru

Pe 19 mai 2016, poliția belgiană a împușcat și arestat un cetățean francez de origine marocană născut în Belgia, care jucase rol de lider al autorilor atacurilor de la Paris din noiembrie 2015. După atacuri, Salah Abdeslam plecase în Belgia, iar amprentele sale au fost identificate în cel puțin două apartamente din Bruxelles, aflate în Molenbeek, un cartier cu o mare concentrație de populație musulmană. A fost arestat, în cele din urmă, într-o altă locuință, tot din Molenbeek, unde stătea cu o familie locală. Imediat după arestarea sa, jandarmeria belgiană a fost obligată să trimită trupe în zonă, ca să se confrunte cu „tinerii" din cartier, care-l aclamau pe Abdeslam ca pe un erou și aruncau pietre și sticle în polițiști, în semn de protest față de arestarea lui. Trei zile mai târziu, trei atentatori sinucigași și-au detonat încărcăturile explozive în capitala Belgiei. Najim Laachraoui și Ibrahim el-Barkaoui s-au aruncat în aer la terminalul de plecări al aeroportului din Bruxelles, în timp ce fratele lui Ibrahim, Kalid el-Barkaoui, și-a detonat încărcătura la stația de metrou Maelbeek, în imediata vecinătate a sediului Comisiei Europene. Toți cei trei făptași erau „localnici" – o dată în plus. Printre victimele lor s-au numărat 32 de persoane, de vârste și naționalități dintre cele mai diferite.

De-a lungul și de-a latul continentului a început căutarea de explicații, devenită deja tradițională. Unii au dat vina pentru atacuri – comise de cetățeni belgieni din cartierul Molenbeek – pe sistematizarea urbană; alții, pe lipsa „gentrificării" zonei. Au mai fost și alții, care au dat vina pe politica externă belgiană, pe istoria Belgiei, care includea și colonialismul belgian, sau pe „rasismul" societății belgiene. După cea dintâi rundă a dezbaterii publice, *The New York Times* a publicat un articol care nu ieșea în evidență prin nimic, dar arăta cu degetul diverse nereușite ale politicii belgiene. În articol, era intervievat un anume Yves Goldstein, în vârstă de 38 de ani, fiul unor refugiați evrei, care acum era consilier local în zona Schaerbeek și șef de cabinet al ministrului-președinte al Regiunii Metropolitane Bruxelles. Acesta insista că era greșit să fie învinovățit islamul pentru atacuri, dar critica faptul că oameni ca el nu reușiseră să prevină o asemenea recrudescență a „radicalismului printre tineri". „Orașele noastre se confruntă cu o problemă uriașă, poate cea mai amplă de după al Doilea Război Mondial. Cum se poate ca niște oameni care s-au născut aici, la Bruxelles, sau la Paris să-i numească eroi pe alți oameni, care comit violențe și răspândesc teroarea? Iată adevărata problemă cu care ne confruntăm", spunea el.

Pe urmă, în trecere, Goldstein a lăsat să-i scape și lucrul cu adevărat interesant. Prieteni de-ai săi, care predau la licee din zonele predominant musulmane Molenbeek și Schaerbeek, îi spuseseră că, în privința atitudinii elevilor față de teroriștii care tocmai comiseseră atacuri în orașul lor, „90 la sută dintre ei, elevi de 17–18 ani, îi numeau eroi"[1]. În altă parte, într-un interviu acordat ziarului *De Standaard*, ministrul belgian al siguranței, Jan Jambon, spunea că „un segment semnificativ al comunității musulmane a dansat când au avut loc atacurile". După cum a devenit o normă, pentru această declarație

Jambon a fost criticat de către colegii săi parlamentari și de mass-media. El a replicat că primise informația de la mai multe servicii de siguranță belgiene. Dar afirmația lui, ca și dezvăluirea lui Goldstein, era, de fapt, ca o privire aruncată sub nivelul de suprafață îngăduit publicului în toate știrile de după orice act de terorism comis în Europa. Poveștile acestea sunt răspunzătoare, în cel puțin aceeași măsură ca și atacurile propriu-zise, pentru mutația decisivă petrecută în starea de spirit a europenilor. Pentru că, deși atentatele teroriste cu bombe, arme de foc și arme albe provoacă, toate, îngrijorări maxime, o îngrijorare secundară (dar care, pe termen lung, se dovedește a fi mai gravă) este problema relațiilor dintre numărul totuși mic al extremiștilor care comit asemenea gesturi brutale și restul populației de aceeași origine.

Un sondaj de opinie realizat în Marea Britanie în 2006, în anul de după publicarea caricaturilor din ziarul danez, arăta că 78% dintre musulmanii britanici erau de părere că toți cei implicați în publicarea desenelor ar fi trebuit să fie urmăriți în justiție. O proporție puțin mai mică (68%) considera că oricine insulta islamul ar fi trebuit să fie urmărit în justiție. Același sondaj de opinie a scos la iveală faptul că aproape o cincime dintre musulmanii britanici (19%) îl respectau pe Osama bin Laden, iar 6% – că aveau „un profund respect" pentru el.[2] După nouă ani, când doi membri ai rețelei al-Qaeda din Peninsula Arabică au intrat în redacția din Paris a săptămânalului *Charlie Hebdo* și au masacrat aproape întreaga echipă editorială, pentru publicarea de caricaturi cu profetul Mahomed, 27% dintre musulmanii britanici au declarat că resimțeau „o anumită înțelegere" față de motivele atacatorilor. Aproape un sfert (24%) au răspuns că, în opinia lor, violența împotriva unor oameni care publică reprezentări ale profetului are o anumită justificare.[3] Postul BBC, pentru care a fost realizat

sondajul, l-a făcut public sub un titlu ca de veste bună: „Majoritatea musulmanilor britanici «se opun represaliilor față de publicarea caricaturilor cu profetul Mahomed»"

Combinația dintre evenimentele care atrag atenția și conștientizarea faptului că aspectele aflate în spatele terorismului reprezintă de fapt o problemă chiar și mai mare înseamnă că în ultimii ani punctul de vedere al opiniilor publice din Europa s-a îndepărtat tot mai mult de cel al liderilor. După aproape fiecare atac terorist, liderii politici din Europa au anunțat public că atentatele n-au nicio legătură cu islamul și că islamul este oricum o religie pașnică. Opinia publică a părut să nu fie de acord.

În iunie 2013, firma de sondare a opiniei publice ComRes a realizat un sondaj pentru postul BBC Radio 1, întrebând 1 000 de tineri britanici despre atitudinea față de principalele religii ale lumii. Când au fost făcute publice rezultatele, după trei luni, ele au iscat o mică furtună. Dintre cei chestionați, 27% au spus că nu aveau încredere în musulmani, iar 44% au apreciat că musulmanii nu împărtășesc vederile restului populației. BBC și alte media britanice s-au pus imediat pe treabă, încercând să descopere ce nu mersese și cum poate aborda Marea Britanie faptul că acesta era punctul de vedere al unui număr atât de mare de persoane. Reacția copleșitoare față de sondajul de opinie a fost de îngrijorare în legătură cu faptul că tinerii britanici gândeau astfel – ceea ce a dat naștere unei dezbateri despre cum ar fi putut fi răsturnate asemenea percepții. Și mai erau și alte lucruri surprinzătoare în rezultatele acelui sondaj de opinie, nu în ultimul rând faptul că 15% dintre cei chestionați au răspuns că nu aveau încredere în evrei, 13% nu aveau încredere în budiști și 12% nu aveau încredere în creștini. Întrebarea ce anume făcuseră budiștii în ultimele luni ca să supere chiar atât de mulți tineri britanici a fost trecută cu vederea.

Dar, mai degrabă decât să fie declanșat un program de reeducare a tineretului britanic, un indiciu privind motivele răspunsurilor date de tinerii britanici ar putea fi legat de perioada de desfășurare a sondajului – între 7 și 17 iunie 2013.[4]

Cu doar câteva săptămâni înainte, Lee Rigby, un tânăr soldat întors din Afganistan, fusese izbit de o mașină, ziua în amiaza mare, în fața unei cazărmi din sudul Londrei*. Din mașină coborâseră Michael Adebolajo și Michael Adebowale, își târâseră victima în mijlocul drumului și acolo îi hăcuiseră trupul cu două macete. Încercaseră să-l decapiteze, dar nu reușiseră să-i desprindă capul de trup în întregime. Așteptând să sosească poliția înarmată, cu mâinile năclăite de sânge și ținând încă strâns mânerul macetei, Adebolajo se răstise în fața unei camere de luat vederi, încercând să explice de ce comiseseră fapta. După ce a fost arestat, polițiștii au găsit asupra lui o scrisoare, și aceea stropită cu sânge, în care li se adresa propriilor copii și oferea o justificare pentru acțiunile sale. Scrisoarea a fost prezentată ca probă la procesul care a urmat. Printre altele, Adebolajo spunea: „Iubiții mei copii, aflați că este obligația voastră să luptați împotriva dușmanilor lui Allah". Și, mai departe: „Nu vă petreceți zilele în controverse nesfârșite cu toți lașii ori proștii, dacă asta înseamnă să amânați confruntarea cu dușmanii lui Allah pe câmpul de luptă". Scrisoarea se încheia cu o notă de subsol, conținând peste 20 de trimiteri la pasaje din Coran, pe care Adebolajo le vedea în mod evident ca justificare scriptică a conținutul epistolei.[5]

Se prea poate ca tinerii chestionați în cadrul sondajului de opinie de la postul BBC Radio 1 să nu fi fost neapărat niște bigoți, care făceau aserțiuni despre mase mari de oameni fără să

* Lee James Rigby era toboșar și mitralior în cadrul Batalionului nr. 2 al Regimentului Regal de Pușcași. La data morții, avea 25 de ani și fusese repartizat în trupele care deserveau Turnul Londrei (n.tr.).

aibă nicio dovadă, ci, pur şi simplu, erau vinovaţi că urmăriseră ştirile. La urma urmelor, cât de mult ar fi diferit rezultatele sondajului în privinţa neîncrederii faţă de evrei sau creştini, dacă doi extremişti evrei sau doi creştini fundamentalişti ar fi măcelărit un soldat britanic în plină zi, cu doar câteva zile înainte? Oricât de mult s-ar lamenta unii, oamenii cărora li s-a cerut opinia şi care au legat islamul şi comunitatea musulmană de violenţă au procedat astfel pentru că islamul fusese asociat foarte recent, chiar pe străzile lor, cu un gest de violenţă extremă.

O poveste similară s-a petrecut la scurt timp după aceea, când elevilor unei şcoli din oraşul scoţian Dundee li s-a cerut să facă o listă de cuvinte pe care le asociau cu musulmanii. Printre cuvintele şi expresiile pe care le-au avansat şcolarii s-au numărat „înfricoşător", „terorişti" şi „11 septembrie". Profesorii şocaţi au reacţionat sunând la un centru musulman local şi cerând să trimită pe cineva care să îndrepte percepţia elevilor. În scurt timp, era înfiinţată o organizaţie de caritate care trimitea prin şcolile scoţiene femei musulmane care să le „corecteze" copiilor vederile în privinţa islamului şi a musulmanilor. Relatarea unei astfel de acţiuni precizează că două femei musulmane, care purtau acoperăminte de cap, le-au explicat elevilor că teroriştii care deturnaseră avioanele de la 11 septembrie 2001 nu aveau „nimic de-a face cu islamul"[6].

Din păcate pentru cei care s-au implicat în reeducarea publicului, eforturile lor au fost mult depăşite de conştientizarea tot mai acută în rândurile opiniei publice a existenţei unei probleme. Aproape întregul sistem politic şi mass-media din Europa au eşuat în încercarea de a convinge publicul că problema era una exagerată. Acest lucru s-a datorat, în parte, faptului că internetul a diversificat sursele de informare, dar, în principal, faptului că evenimentele s-au desfăşurat sub ochii oamenilor. Dacă-ţi propui să compari ceea ce spun şi fac liderii

politici europeni cu ceea ce gândește opinia publică din țările lor, discrepanțele sunt uluitoare.

Un sondaj de opinie întreprins în Țările de Jos în 2013 a arătat că 77% dintre cei chestionați considerau că islamul nu le îmbogățea cu nimic țara; în jur de 73% – că „exista o relație" între islam și atacurile teroriste; iar 68% – că, în opinia lor, exista „suficient" islam în Țările de Jos. Această poziție nu se limita la votanții vreunui partid anume, ci era împărtășită de o majoritate de alegători ai tuturor partidelor politice.[7] Aceleași puncte de vedere au rezultat pe tot continentul. În Franța, în același an – cu doi ani înainte de atacurile teroriste de la Paris din 2015 –, 73% dintre cetățenii chestionați au răspuns că aveau o percepție negativă asupra islamului[8], în timp ce 74% îl considerau o religie intolerantă[9]. Merită reamintit că musulmanii reprezintă aproximativ zece procente din populația Franței.

În aceleași sondaje de opinie, 55% dintre votanții olandezi au spus că nu mai voiau și alți musulmani în țara lor; 56% dintre germani – că asociau islamul cu o luptă pentru influență politică, iar 67% dintre francezi – că valorile islamice sunt incompatibile cu societatea franceză.[10] În 2015, un sondaj de opinie arăta că numai 30% din populația generală a Marii Britanii mai considerau că valorile islamului sunt „compatibile" cu valorile societății britanice.[11] Un alt sondaj de opinie, realizat cam în aceeași perioadă, a arătat că numai o cincime (22%) dintre britanici mai susțineau afirmația că valorile islamice și valorile britanice sunt „în general compatibile".[12]

Același lucru se întâmplă peste tot. Un sondaj de opinie realizat în 2012 în Germania arăta că 64% din totalul celor chestionați asociau islamul cu violența, în timp ce 70% îl asociau cu fanatismul și radicalismul. Numai 7% dintre germani asociau această religie cu deschiderea, toleranța sau respectul față de drepturile omului.[13] Așa cum observa Daniel Pipes, istoric american al

islamului contemporan, sondajele de opinie asupra unor asemenea chestiuni indică, în mod constant, o traiectorie ascendentă. Sondajele realizate în Europa nu indică niciodată o diminuare a preocupării legate de aceste subiecte. Este o stradă cu sens unic. De exemplu, în 2010, mai puțin de jumătate (47%) dintre germani se declarau de acord cu afirmația că „islamul nu are ce căuta în Germania". În mai 2016, procentajul germanilor care susțineau această afirmație crescuse la 60%.[14]

Această realitate se perpetuează, în ciuda faptului că toți guvernanții vest-europeni le spun întruna oamenilor că nu au dreptate. De fapt, până în prezent, cea mai răspândită replică a tuturor celor aflați la putere în Europa Occidentală a fost că oamenii care gândesc în acest fel nu au trăit, evident, experiența unei diversități suficiente, mai precis nu au trăit suficient experiența conviețuirii cu islamul, și că, dacă ar fi trăit-o pe deplin, atunci ar gândi altfel. Sondajele de opinie demonstrează exact contrariul. Cu cât există mai mult islam într-o societate, cu atât se răspândesc mai mult, în respectiva societate, aversiunea față de islam și neîncrederea în el. Dar reacția politicienilor a mai avut ceva în comun, și anume insistența lor că, pentru a rezolva problema, trebuie să rezolve această exprimare a opiniei publice. Prioritatea a fost nu să stabilească niște limite în cazul problemei la care ridica obiecții publicul, ci mai degrabă în cazul publicului care obiecta. Ei bine, dacă dorește cineva un caz de manual despre cum poate să greșească politica, iată unul, în ceea ce urmează.

În anul 2009, Regimentul Regal de Angli*, care se întorcea din Afganistan, a fost întâmpinat cu o paradă de bun venit în orașul Luton. Este unul dintre orașele din Anglia în care „britanicii

* *The Royal Anglian Regiment*, unitate de infanterie a Armatei britanice, constituită ca atare în 1964, dar ale cărei rădăcini pot fi urmărite în timp până în anul 1685 (n.tr.).

albi" se află în minoritate (45%) și unde există o comunitate musulmană deosebit de mare. Mulți localnici s-au adunat ca să asiste la paradă și au fost deranjați la vederea extremiștilor din gruparea islamistă Al-Muhajiroun*, care-i hărțuiau cu strigăte și proteste pe militari, în timpul marșului acestora prin centrul orașului. Printre altele, gruparea îi numea pe soldați „criminali" și „ucigași de bebeluși". Unii spectatori, înfuriați, au încercat să-i ia la rost pe protestatari, însă poliția britanică i-a protejat pe aceștia, amenințând în schimb să-i aresteze pe localnici. În săptămânile următoare, unii dintre localnici au încercat să organizeze un protest împotriva islamiștilor, dar au fost împiedicați să se îndrepte către aceeași Primărie la care ajunseseră nestingheriți membrii Al-Muhajiroun. Și, deși aceștia din urmă își împărțiseră manifestele de protest în moschei fără probleme, poliția le-a interzis localnicilor să împartă orice fel de fluturași.

Scandalizați de standardele duble pe care le percepeau, în săptămânile următoare locuitorii din Luton au înființat un grup care a devenit cunoscut sub denumirea de Liga Engleză pentru Apărare (English Defence League – EDL). În anii care au urmat, membrii Ligii au organizat proteste în multe orașe din tot Marea Britanie, care adeseori au degenerat în violențe. Acest lucru se întâmpla, cum a recunoscut organizatorul principal (căruia i se spune „Tommy Robinson"**), în parte din cauza oamenilor pe care îi atrăgeau asemenea proteste, dar și pentru că, oriunde mergeau aceștia, își făceau apariția de îndată grupuri de „antifasciști", bine organizate și adesea formate preponderent

* „Emigranții", organizație islamistă militantă, întemeiată de Omar Bakri Muhammad (n. 1958), care a fost dezmembrată în Marea Britanie în anii 2004–2005, dar a continuat să militeze sub diverse denumiri (n.tr.).

** Nume tipic britanic, unul dintre cele sub care se prezintă Stephen Christopher Yaxley-Lennon (n. 1982), activist al extremei drepte britanice (n.tr.).

din musulmani, ceea ce ducea la confruntări violente. Aceste grupări „antifasciste" aveau, toate, sprijinul politicienilor de vârf, inclusiv al prim-ministrului. Organizaseră, mai înainte, mitinguri „antifasciste", la care unul dintre ucigașii lui Lee Rigby se adresase mulțimii de susținători ai „antifasciștilor". Dar lucrul cel mai important în privința Ligii Engleze pentru Apărare a fost legat nu atât de activitățile ei, cât de atitudinea autorităților față de aceasta. În niciun moment, poliția sau autoritățile locale ori naționale nu au dat câtuși de puțin dreptate EDL. Pe lângă faptul că s-au aliat cu acele grupări care se opuneau Ligii, chiar și atunci când acestea erau implicate în acțiuni violente sau extremiste, eșaloanele superioare ale puterii au dat, în mod clar, ordine ca Liga Engleză pentru Apărare să fie destructurată, iar conducătorii ei, cercetați penal.

La un moment dat, liderul Ligii a fost arestat pentru c-ar fi încercat să străbată pe jos, însoțit de o altă persoană, zona Tower Hamlets din Londra, în care populația este formată aproape numai din musulmani. Altă dată, a fost arestat după ce un protest organizat a depășit cu trei minute intervalul de timp alocat și aprobat. Și, de la bun început, autoritățile au făcut orice le stătea în putință ca să facă viața grea, dacă nu chiar imposibilă, conducerii colective a Ligii. Din momentul în care a pus bazele organizației, conturile bancare ale lui Robinson au fost blocate. Au fost făcute percheziții la domiciliile lui și ale membrilor apropiați ai familiei și au fost confiscate dosare și calculatoare. Până la urmă, a fost găsită o neregulă la ipoteca lui Robinson, iar el a fost judecat, condamnat și trimis la închisoare pentru aceasta.[15] Concomitent, au existat amenințări permanente venite din partea grupărilor extremiste. Pe lângă atacurile repetate comise de bande de musulmani asupra conducătorilor Ligii, au existat și eforturi serioase de a-i omorî. În iunie 2012, poliția a oprit o mașină în care se

aflau câțiva membri ai unei celule formate din șase islamiști. La bordul mașinii se mai aflau și bombe, arme de asalt cu țevile tăiate, cuțite și un mesaj împotriva reginei Elisabeta. Suspecții se întorceau de la o demonstrație organizată de Liga Engleză pentru Apărare, la care plănuiseră să lanseze un atac, dar care se încheiase mai devreme, din cauza prezenței scăzute. Ca și cu alte ocazii, a existat prea puțină susținere publică, din cauza sentimentului generalizat că Liga își atrăgea astfel de atacuri. Ca reacție față de lumina problematică sub care apărea orașul, din cauza bandelor musulmane și a Ligii, consiliul local a organizat un eveniment sub titulatura „Te iubesc, Luton", care era, de fapt, o celebrare a „diversității" și „multiculturalismului" în oraș, cu tot felul de mâncăruri servite și cu numere de echilibristică pe picioroange.

În diferite versiuni, aceeași poveste s-a repetat peste tot în Europa. În 2014, în Germania a fost formată, la Dresda, o mișcare autointitulată Pegida, cu o agendă similară celor ale Ligii Engleze pentru Apărare și ale altor mișcări populare de protest din Europa. Acestea se declarau adversari ai musulmanilor radicali și ai imigrației în proporții de masă, cu toate că-și subliniau deschiderea față de imigrație în general (mai ales față de solicitanții de azil autentici, în cazul organizației Pegida). La fel cum se întâmpla cu Liga din Anglia, în componența lor se regăseau membri de frunte ai minorităților etnice și sexuale, chiar dacă acestea rareori se vedeau menționate în mass-media. Protestele celor de la Pegida s-au axat pe obiecții față de primirea fără discernământ a imigranților musulmani și pe obiecții față de predicatorii urii – salafiști* și alte categorii de extremiști. La fel ca și în cazul EDL, simbolurile fondatoare

* Mișcarea salafistă este o ramură reformistă a islamului sunnit, apărută în Egipt, la finele secolului al XIX-lea, ca reacție față de imperialismul britanic (n.tr.).

nu erau numai antiislamiste, ci și antinaziste, într-o încercare de a se distanța de la bun început de orice legătură posibilă cu ororile trecutului. Cu toate că asemenea conexiuni se făceau în mod constant în mass-media, până în decembrie 2014 numărul participanților la protestele organizate de Pegida se ridica la peste 10 000, și fenomenul a început să se răspândească în toată Germania. Spre deosebire de Liga Engleză pentru Apărare, care atrăsese în Marea Britanie aproape exclusiv susținători din rândurile clasei muncitoare, Pegida părea capabilă să mobilizeze o varietate mai mare de categorii în Germania, inclusiv profesioniști din clasa de mijloc. În cele din urmă, mișcarea s-a răspândit și în alte părți ale Europei, chiar dacă a atras mai puțini susținători.

Autoritățile germane au reacționat la fel ca omoloagele lor britanice. În ciuda – sau poate chiar din cauza – sondajelor de opinie, care arătau că nici mai mult, nici mai puțin, decât un german din opt s-ar fi alăturat unui marș al organizației Pegida în orașul său, întregul stat german s-a năpustit asupra mișcării. La momentul său culminant, în jur de 17 000 de protestatari au ieșit în stradă la Dresda să sprijine Pegida în lunea dinaintea Crăciunului. În mod cu totul extraordinar în cazul unei mișcări de protest care atrăsese o porțiune atât de firavă din opinia publică germană, cancelarul federal german s-a folosit de mesajul de Anul Nou pentru a da o replică fenomenului Pegida. Anul 2014 fusese unul extraordinar pentru Germania, deși nu atât de ieșit din comun cum avea să fie anul pe care se pregătea să-l întâmpine Merkel. Dar în 2014 cifrele oficiale în privința solicitanților de azil (la nivelul de 200 000) erau de circa patru ori mai mari decât cu numai doi ani înainte și reprezentau deja un maxim al ultimilor 20 de ani.

Cancelarul federal a profitat de ocazia mesajului de Anul Nou nu pentru a risipi aceste temeri, ci pentru a-i critica pe

cei care le resimțeau: „Se înțelege de la sine că-i ajutăm și-i primim pe oamenii care caută refugiu la noi", a spus ea. După care a avertizat opinia publică în legătură cu Pegida. În opinia ei, asemenea mișcări făceau discriminări între oameni în funcție de culoarea pielii sau de religie: „Nu-i urmați pe cei care organizează așa ceva – i-a îndemnat ea pe germani –, pentru că sunt lipsiți de sentimente, cu inima adesea plină de prejudecăți și chiar de ură." A doua zi, a avut loc un protest organizat de Pegida la Köln. Administrația catedralei a făcut cunoscut dinainte că avea să stingă luminile în semn de protest față de mitingul din oraș. Puțini au fost locuitorii Kölnului cărora le-a scăpat simbolistica faptului că, după exact un an, luminile catedralei ardeau orbitor în timp ce sute de femei din oraș erau molestate, violate și jefuite de imigranți, chiar pe străzile unde administrația catedralei nu fusese de acord să manifesteze susținătorii Pegida.

Acest obicei de a trata simptomele secundare ale unei probleme în locul problemei în sine are multiple cauze. Una dintre ele, dar nu cea mai puțin importantă, ar fi că este infinit mai simplu să critici în general persoane cu pielea albă, în special dacă aparțin clasei muncitoare, decât să critici oameni în general cu pielea mai închisă la culoare, indiferent de unde ar proveni ei. Și nu numai că e mai ușor – îi și ridică statutul celui care critică. Orice critică adusă islamismului sau imigrației în masă – chiar și cele aduse terorismului sau agresiunilor sexuale – poate fi preluată de oricine și prezentată drept demonstrație de rasism, de xenofobie sau de bigotism. Oricât de neadevărată ar fi, acuzația poate veni din orice direcție și poate aduce întotdeauna o oarecare contaminare morală. Dimpotrivă, oricine înfierează pe altcineva drept rasist sau nazist este, cum necum, înălțat la rangul de judecător și juriu deopotrivă, tocmai pentru că este antirasist și antinazist. Standardele diferite se aplică și în cazul dovezilor.

De exemplu, președintele Centrului Islamic din Luton, Abdul Qadeer Baksh, este și directorul unei școli din zonă, are legături cu politicieni locali, inclusiv membri ai parlamentului, și colaborează cu oficialitățile locale în cadrul rețelei interconfesionale numite „Consiliul Credințelor de la Luton". El consideră și că islamul se află deja de 1 400 de ani în război cu „evreimea", că într-o societate ideală homosexualii ar fi lichidați și este un susținător al pedepselor cu tăierea mâinilor, în cazul hoților, și cu biciuirea femeilor, în baza legilor islamice *hudud* – de „limitare", adică de pedepsire. Totuși, niciunul dintre aceste fapte – chiar dacă sunt foarte ușor accesibile, toate cunoscute sau cognoscibile – nu face din el vreun paria sau vreun intangibil. Poliția locală nu a percheziționat niciodată casele rudelor sale, în căutarea oricărei scuze posibile pentru a-l aresta. În schimb, din momentul în care și-a făcut apariția Tommy Robinson, s-a manifestat și dorința de a-i asocia acuzații de „rasism" sau de a-l eticheta drept „nazist", indiferent ce făcea. Islamiștii împotriva cărora protestau Liga Engleză pentru Apărare sau alte mișcări asemănătoare erau nevinovați chiar și când li se demonstra vinovăția, în schimb cei care-i combăteau se făceau vinovați, chiar și când nu aveau nicio vină. Guvernele europene încercau să evite stabilirea vinovăției islamiștilor, dar se dădeau peste cap să stabilească vinovăția mișcărilor care le ripostau acestora. Cea mai mare parte a mass-mediei a demonstrat o ierarhie a priorităților similară, cel mai frapant exemplu fiind obsesia de a dovedi antisemitismul oricărei mișcări de contestare, dar ignorând în același timp antisemitismul autentic al mișcării inițiale, față de care obiectau contestatarii. Mai exact, cu toate că s-a repezit să demonstreze că liderii sau membrii mișcării Pegida erau antisemiți, întreaga mass-media germană s-a dovedit la fel de lentă ca și guvernul german în privința identificării antisemitismului în rândurile salafiștilor și ale celorlalte grupări împotriva

cărora protesta Pegida. Numai după ce autoritățile au permis declanșarea afluxului de imigranți din 2015, reprezentanți ai guvernului și mass-mediei germane au început să admită că antisemitismul din rândurile imigranților, mai ales ale celor din Orientul Mijlociu, ar fi putut constitui o problemă.

Dar acesta nu e numai un eșec al clasei politice, este și unul al opiniei publice. Atunci când vine vorba despre antifascism, în cea mai mare parte a Europei Occidentale s-ar putea spune că este de-acum o problemă care ține de cerere și ofertă: cererea de fasciști depășește cu mult oferta propriu-zisă. Unul dintre puținele fundamente solide ale politicii postbelice a fost antifascismul, adică hotărârea de a nu mai permite niciodată reapariția fascismului. Și totuși, pe măsura trecerii timpului, această certitudine a rămas și singura. Cu cât s-a îndepărtat mai mult fascismul de prezentul istoric și cu cât mai puțini fasciști au rămas la vedere, cu atât mai multă nevoie au avut de fascism antifasciștii autoproclamați, pentru a-și păstra orice aparență de virtute sau finalitate politică. S-a dovedit folositor din punct de vedere politic să fie catalogați drept fasciști oameni care nu erau așa ceva, la fel cum s-a dovedit folositor din punct de vedere politic să fie acuzați de rasism oameni care nu erau câtuși de puțin rasiști. În ambele cazuri, termenii respectivi au fost aplicați unui spectru cât mai larg de persoane. În ambele cazuri, indiferent cine a fost acuzat de aceste rele a fost obligat să plătească un preț politic și social uriaș. În schimb, acuzarea pe nedrept a unei persoane de cele două rele nu a implicat niciun preț politic sau social pentru cel sau cea care a lansat acuzația. Era un exercițiu fără niciun cost, care nu aducea decât avantaje politice și personale.

Cu toate acestea, deși se poate observa și că în Europa Occidentală nu a existat vreodată un asemenea zel și în privința „anticomunismului" sau, în cazurile în care au apărut

bănuieli că ar fi existat, a fost respins ca „vânătoare de vrăjitoare", antifasciștii europeni n-au fost întotdeauna lipsiți de indicii – ceea ce adaugă încă un nivel de complexitate problemelor sociale din Europa. În Statele Unite, o mișcare populară de protest de orice fel, inclusiv una care ar avea de-a face cu imigrația sau cu islamul, este susceptibilă să atragă tot felul de inși excentrici, dacă nu chiar nebuni, cu sloganuri bizare. Însă rareori ar fi formată în primele etape, și cu atât mai puțin chiar de la bun început, din naziști autentici. Parlamentarul olandez Geert Wilders și-a format propriul partid în 2004, când a părăsit partidul liberal din Olanda (VVD), nemulțumit că acesta sprijinea intrarea Turciei în Uniunea Europeană. În 2006, la primul scrutin la care a participat, Partidul Libertății (PVV), a obținut nouă din cele 150 de locuri din parlamentul olandez. Sondajele de opinie din 2016 arătau că este partidul care se bucură de cea mai mare popularitate. În ciuda unui număr tot mai mare de parlamentari, Wilders a rămas, până astăzi, unicul membru propriu-zis al partidului său. Când partidul i-a fost înscris, inițial, în registrul partidelor politice, Wilders personal s-a asigurat că lucrurile așa stăteau și așa rămâneau. În PPV nu s-au putut înscrie nici persoane din public, nici măcar parlamentarii propriului partid. Procedând astfel, Wilders a renunțat la sume considerabile, reprezentând finanțare din partea statului (care în Olanda este cu atât mai mare, cu cât partidul are mai mulți membri). Unicul motiv pentru care Geert Wilders a preferat să-și organizeze astfel partidul a fost cel explicat de el însuși, la vremea respectivă: dacă ar fi fost vorba de un partid cu membri, primii care s-ar fi înscris ar fi putut fi puținii skinhead din Olanda și, din cauza lor, nu s-ar mai fi înscris și alte grupuri.[16] Iar el nu era dispus să permită unui grup marginal de neonaziști autentici să spulbere perspectivele politice ale unei țări întregi.

Acest lucru indică o problemă adânc înrădăcinată în Europa modernă și lansează o provocare serioasă oricărei mișcări care-și propune să atace frontal chestiunile aflate în prim-planul preocupărilor europene. Aceeași poveste se repetă în partidele parlamentare și în mișcările de stradă. La scurt timp după ce a înființat Liga Engleză pentru Apărare, Tommy Robinson a fost înștiințat că un nazist autentic, care locuia în străinătate, insista să se implice și să preia organizația. Robinson a refuzat, asumându-și un risc, după care și-a petrecut o mare parte a timpului cât a condus Liga încercând să țină la distanță de mișcarea sa astfel de oameni – lucru pentru care nu s-a bucurat de niciun fel de recunoștință, de altfel. După cum nu se spunea prea des nici că motivul pentru care fusese condamnat pentru agresiune în 2011 era că îi dăduse un cap în gură unui individ despre care susținea că era neonazist. Dacă mass-media și politicienii susțin că o mișcare se situează la extrema dreaptă, bineînțeles că aceasta va atrage oameni de extremă dreapta, chiar dacă promotorii ei se străduiesc sincer să scape mișcarea de asemenea oameni.[17] Dar este adevărat că există în țările europene și mișcări de mici dimensiuni formate din rasiști și fasciști autentici.

Toate acestea ridică semne de întrebare numeroase în legătură cu Europa. Răspunsul dat pe termen scurt celor care formulau obiecții față de consecințele imigrației în masă a fost ostracizarea lor din întreaga dezbatere, prin aplicarea etichetelor de rasiști, naziști și fasciști. Dacă se recunoștea că măcar unii dintre cei astfel etichetați nu meritau aceste etichete, acesta era în mod clar considerat un preț care merita plătit. Dar ce se fac toată clasa politică și mass-media când realizează că vederile pe care s-au străduit să le prezinte ca fiind în afara spectrului politic sunt, de fapt, ale majorității opiniei publice?

Capitolul 15

Cum se ține sub control reacția negativă

O cale spre găsirea unui răspuns la întrebarea de la finele capitolului precedent ar fi aceea de a lua în considerare ce anume ar putea – dacă ar putea – spune sau face oamenii „obișnuiți" care obiectează față de imigrația în proporții de masă către societățile lor și față de unele consecințe negative ale acesteia. Cum ar trebui să arate o mișcare decentă, care să exprime asemenea îngrijorări? Ar avea voie să includă și oameni din clasa muncitoare? S-ar cuveni ca toți cei implicați în mișcare să dețină diplome universitare sau li se permite și oamenilor care nu au studii superioare să aibă, în schimb, îngrijorări în privința direcției în care se îndreaptă țara lor, fără să fie neapărat „naziști"? În 2014, cancelarul federal german Angela Merkel ar fi putut declanșa ea însăși un asemenea proces. În loc să se folosească de mesajul de Anul Nou ca să acuze organizația Pegida că membrii ei sunt lipsiți de sentimente, ar fi putut să spună poporului german că salafiștii și alți radicali, față de care membrii mișcării Pegida se declarau adversari, sunt cu totul lipsiți de sentimente – o problemă pentru care germanii erau chemați să găsească o soluție, fără să-i respingă din principiu pe toți refugiații lumii. La fel s-a întâmplat și cu reacția lumii politice germane față de recent înființata Alternativă pentru Germania. Clasa politică a recurs la o politică pe termen foarte

scurt, concentrându-se asupra atacurilor împotriva punctelor de vedere și a susținătorilor AfD și, în același timp, sporind masiv cauzele preocupărilor exprimate de aceștia. În tot cazul, asaltul împotriva oricărei forme de exprimare a îngrijorării și lipsa oricărei acțiuni de rezolvare sau măcar de stopare a cauzelor care o produceau – altfel spus, abordarea problemei secundare, și nu a celei primare – au devenit cutumă la nivel european în acești ani și un semn al apariției iminente a unor noi și dificile probleme.

Mass-media europeană tradițională suferă de aceeași boală. După ce a asimilat, ca toată lumea, dacă nu chiar mai mult, *fatwa* împotriva lui Salman Rushdie și lecțiile *Charlie Hebdo* și ale caricaturilor daneze, media din Europa știe că investigarea unor aspecte legate de islam este unul dintre subiectele care implică printre cele mai mari riscuri fizice, dar și de distrugere a reputației. În timp ce se ascunde în spatele pavezei „bunului gust", există întotdeauna teme mai simple la care poate recurge. „Ascensiunea extremei dreapta", în mod special, are un asemenea sens figurat în domeniul jurnalismului, încât se spune că extrema dreaptă este în ascensiune chiar și atunci când ea, de fapt, se prăbușește, așa cum s-a întâmplat în Marea Britanie în ultimul deceniu. Oricum ar fi, un trop atât de puternic mai capătă, adesea, și un plus de culoare, de exemplu atunci când se spune că dreapta, sau extrema dreaptă, se află „pe val". Titlul „Extrema dreaptă se află pe val peste tot în Europa" a fost utilizat fără discernământ în ultimii ani, indiferent dacă persoanele cărora li se aplica erau de dreapta sau nu. După cum afirma scriitorul Mark Steyn, pe vremea când Pim Fortuyn era în plină ascensiune, în 2002, formularea „Profesorii homosexuali se află pe val" pur și simplu nu sună la fel de bine.[1]

În același timp, obsesia unei așa-zise prevalențe a rasismului la nivel european are efectul că știrile oricărei zile sunt dominate

de asemenea chestiuni. O zi oarecare, luată aleatoriu, indiferent în ce țară a Europei, va înregistra titluri precum cel de pe prima pagină a cotidianului olandez *de Volkskrant* din vara lui 2016: „Hoe racistisch is Nederland"[2]. Răspunsul la întrebarea „cât de rasistă e Olanda" este de obicei „foarte" și pune direct pe umerii europenilor povara responsabilității pentru orice eșec de integrare sau asimilare. Așa se face că europenii sunt de vină pentru ceea ce li se întâmplă, li se interzice orice cale legitimă de a obiecta, iar vederile majorității sunt făcute să pară nu doar periculoase, ci și marginale. Dintre toate țările din Europa care au încercat acest experiment, Suedia este cea mai interesantă, nu în ultimul rând pentru că acolo funcționează consensul politico-mediatic cel mai rigid din toate țările europene. Cu toate acestea, sau poate chiar din această cauză, în Suedia politica se modifică parcă mai repede ca oriunde altundeva.

La o primă vedere, situația din Suedia poate părea diferită de cea din oricare altă țară europeană. Deși a fost singura țară în care s-au înregistrat în 2015 niveluri ale imigrației comparabile cu ale Germaniei, Suedia, spre deosebire de Germania, nu pare încovoiată de povara propriei istorii. Dimpotrivă, ea se prezintă, în termenii clasei politice suedeze, ca fiind o „supraputere umanitară" binevoitoare și liberală. Având sub zece milioane de locuitori, acest cel mai nordic avanpost al Europei a devenit celebru pentru cheltuielile sale pentru asistență socială, impozitele mari și înalta calitate a vieții. Dar problemele cu care s-a confruntat când a venit vorba despre imigrație au fost și sunt aceleași ca peste tot.

Ca oricare altă țară din Europa, și Suedia s-a văzut nevoită să primească forță de muncă din străinătate după cel de-al Doilea Război Mondial. Valurile sporadice de refugiați din anii regimurilor comuniste din Europa de Est (în special în 1956 și 1968) i-au convins pe mulți suedezi că puteau nu numai să-i

primească pe acei oameni, dar să și reușească să-i vadă integrați în societate. În toată această perioadă, reputația Suediei de refugiu pentru solicitanții de azil din lumea întreagă a sporit și a contribuit la șlefuirea imaginii țării nu numai în ochii propriilor cetățeni, ci și în ochii omenirii în ansamblu.

Și totuși, dedesubtul acestei spoieli se află un adevăr diferit. Pentru că, deși la prima vedere Suedia poate pretinde că primește imigranți din motive de mărinimie, autentice și nefățărnicite, sentimentul european de vinovăție este prezent și în Suedia, însă într-un mod mai subtil decât în țările vecine dinspre sud. Având un istoric minimal în materie de colonialism, această țară nu suferă povara unei moșteniri serioase de vinovăție colonialistă.* Apoi, de vreme ce Suedia și-a păstrat neutralitatea în cel de-al Doilea Război Mondial, nici nu suferă de vinovăția vreunei acțiuni militare în acea conflagrație mondială. Și totuși, există o vinovăție colectivă legată de anii respectivi. Cu toate că Suedia își prezintă statutul de neutralitate ca pe un exemplu de altitudine morală, cu cât se îndepărtează mai mult anii 1940, cu atât devine mai rușinoasă acea neutralitate bine studiată. Și cu atât devine mai clar faptul că Suedia nu a rămas, de fapt, chiar așa de neutră cum pretinde. Nu numai fiindcă a permis trecerea pe teritoriul său a trenurilor cu soldați și provizii naziste în perioada ocupației Norvegiei vecine, ci și pentru că a furnizat Germaniei materii prime, care le-au permis naziștilor să poarte războiul în continuare.

Și perioada postbelică a provocat o serie de pete pe imaginea despre sine a țării. Extrădarea de pe teritoriul suedez a soldaților din țările baltice care luptaseră împotriva Uniunii Sovietice a constituit un episod mic la nivelul istoriei, dar semnificativ.

* Posesiunile coloniale suedeze au fost puține, vremelnice și de mică întindere. Cel mai mult a durat posesiunea asupra insulei Saint-Barthélémy (1784–1878), care a fost vândută Franței (n.tr.).

Lecția învățată de suedezi a fost că refugiații returnați pot deveni o pată pe reputația unei țări în aceeași măsură ca și refugiații respinși de la bun început, în timp ce refugiații care rămân în Suedia odată ajunși trebuie să fie considerați un bine nepătat. Sau cel puțin așa li s-a părut suedezilor o vreme.

Mândria lor în legătură cu capacitatea Suediei de a fi un port de refugiu pentru solicitanții de azil din lumea întreagă a început să se clatine în anii 1990, când în țară au ajuns zeci de mii de refugiați care fugeau din calea războaielor din Balcani. Pentru prima dată, acești refugiați au adus cu ei și probleme sociale deloc de neglijat. Bandele de bosniaci au devenit un subiect constant al știrilor din mass-media suedeză. În ciuda acestui semnal de avertizare, pe parcursul primului deceniu și jumătate al secolului XXI, afluxul de imigranți a sporit exponențial. Creșterea în ritm accelerat a populației suedeze – inclusiv un spor demografic adus numai de imigrație – a condus la obișnuitele presiuni asupra serviciilor publice. Statisticile oficiale prezintă o populație de 8 000 000 de locuitori în 1969 și o creștere prognozată a populației până la 10 000 000 în 2017, urmând să se ajungă la 11 000 000 până în 2024, la ritmul de creștere demografică din prezent. Această situație impune Suediei, la nivelurile normale de spor al populației, să construiască 71 000 de noi locuințe pe an până în 2020, pentru a satisface nevoile de cazare la nivel național, adică, în total, 426 000 de noi locuințe până atunci.[3]

Deși premisa de la care se pleacă este aceea că poporul suedez, la fel ca elitele sale politice, a fost întotdeauna favorabil unei asemenea imigrații, faptele sugerează că nu e chiar așa. În 1993, ziarul *Expressen* a spulberat unul dintre marile tabuuri ale politicii suedeze și a publicat un sondaj de opinie rarisim, despre adevăratele puncte de vedere ale națiunii. Sub titlul „Trimiteți-i înapoi!", ziarul a dezvăluit că 63% din populația

Suediei ar fi vrut ca imigranții să se întoarcă în țările lor de origine. Un articol însoțitor, semnat de redactorul-șef al publicației, Erik Månsson, afirma că: „Poporul suedez are opinii ferme în privința imigrației și a politicilor de primire a refugiaților. Cei de la putere întreține opinii contrare. Socoteala nu iese. Opinia publică este ca o bombă pe cale să explodeze. Iată de ce scriem despre aceste lucruri, începând de astăzi. Spunem lucrurilor pe nume. Negru pe alb. Înainte să explodeze bomba." De parcă ar fi vrut să confirme punctul de vedere pe care-l exprima redactorul-șef, unicul rezultat al sondajului de opinie a fost acela că patronii ziarului *Expressen* și-au concediat redactorul-șef.

Când imigrația către Suedia s-a intensificat considerabil, în primul deceniu al anilor 2000, dezbaterea publică a fost ținută în frâu, deopotrivă prin consensul de opinie al clasei politice și prin consensul politic al presei suedeze. Poate mai mult decât în oricare altă țară din Europa, mass-media suedeză a privit discuțiile pe marginea imigrației nu numai cu un sentiment de dispreț, dar și ca pe un potențial pericol. O cercetare pe tema simpatiilor politice ale jurnaliștilor suedezi a scos la iveală faptul că, în 2011, aproape jumătate dintre ei (41%) erau susținători ai Partidului Verzilor. Singurele partide care se mai apropiau de o asemenea susținere în rândurile jurnaliștilor erau Partidul de Stânga, socialist (15%), Partidul Social-Democrat (14%) și Partidul Moderat, liberal-conservator (14%). Abia în jur de un procent dintre jurnaliști și-au exprimat susținerea pentru partidul Democraților Suedezi – procent care intra în marja de eroare a sondajului de opinie.[4]

Și totuși, în 2016, acest partid, atât de criticat de clasa jurnalistică, era cel mai bine cotat în sondajele de opinie suedeze. Povestea felului în care ajunsese într-o asemenea poziție de frunte este un exemplu reprezentativ pentru dilemele Europei moderne. Când a fost înființat, în anii 1980, partidul Democraților

Suedezi (Sverigedemokraterna – SD) era, fără îndoială, o mișcare și rasistă, și naționalistă. Alianțele și politicile sale mergeau mână-n mână cu mișcările autentice de extremă dreapta din toată Europa, inclusiv cu cele care pledau pentru supremația rasei albe. Era văzut la fel cum este privit astăzi Partidul Național Britanic și nu avea niciodată vreun cuvânt semnificativ de spus în politică. În anii 1990, a existat un efort conștient de reformare a partidului, care a inclus îndepărtarea membrilor implicați în mișcări neonaziste. Apoi, în primul deceniu al anilor 2000, un grup de patru tineri, aproape toți născuți după 1970, a căutat o metodă prin care să destrame statu-quoul suedez.

Jimmie Åkesson și colegii săi au avut de ales între a forma un partid nou și a prelua unul deja existent. Au ales ultima variantă și, de-a lungul întregului prim deceniu din anii 2000, s-au ocupat de excluderea elementelor de extremă dreapta care mai rămăseseră printre Democrații Suedezi, transformând partidul într-o mișcare naționalistă, fără a fi și rasistă. Nimeni nu le-a recunoscut meritele. Mass-media și alți politicieni din Suedia au continuat să-i descrie pe Democrații Suedezi drept „extremiști de dreapta", „rasiști" și „xenofobi", neuitând nici să-i eticheteze drept neonaziști. În alegerile generale din 2010, partidul a obținut mai mult de 5% din voturi și a intrat pentru prima oară în Parlament. Celelalte partide parlamentare au fost înspăimântate și i-au tratat pe noii deputați ca pe niște paria, refuzând să aibă de-a face cu ei, să coopereze sau chiar să stea de vorbă cu ei.

Cu toate acestea, în anii de după acele alegeri, chestiunea imigrației și a identității, pe care le ridicau Democrații Suedezi, au ajuns în prim-plan. Până atunci, țara se confruntase cu aceleași simptome ca tot restul Europei, deși probabil că mai grave ca oriunde altundeva. Cultura negării de sine era deosebit de puternică. În 2006, prim-ministrul suedez Fredrik Reinfeldt, reprezentând Partidul Moderat, de orientare conservatoare,

a proclamat că: „Numai barbarismul este autentic suedez. Orice altă dezvoltare a fost adusă din afară." Bisericile din Suedia susțineau și ele toate vederile politice tradiționale. Antje Jackelén, de exemplu, arhiepiscop de Uppsala și întâi-stătătoare a Bisericii Suediei, a insistat, alături de alți clerici de frunte, că politicile țării în materie de imigrație trebuie să plece de la premisa că „însuși Isus a fost refugiat".

Cu o predictibilitate deja obositoare, această epocă a fost și martora unei creșteri exponențiale a numărului de atacuri antisemite în Suedia. Pe măsură ce sporea populația de imigranți musulmani de la Malmö, numărul evreilor din oraș (care fusese pentru ei, odinioară, un refugiu salvator) a început să se diminueze. Clădiri de interes pentru comunitatea evreiască – de exemplu, camera mortuară a cimitirului evreiesc de la Malmö – au fost atacate cu bombe incendiare, și, în 2010, când numărul evreilor din comunitate scăzuse la mai puțin de 1 000, anual sufereau hărțuiri unul din zece localnici evrei. Ceilalți locuitori au început să-i escorteze pe aceștia când se duceau sau se întorceau de la slujbe și alte evenimente comunitare purtând kipa.

În ciuda unor semnale de avertizare – aceleași ca peste tot –, începând cu anul 2010 ritmul imigrației către Suedia a fost accelerat. Imigranții potențiali din întreaga lume au văzut în această țară o destinație cu asupra de măsură dezirabilă, care le oferea nou-veniților nu numai un spațiu de locuit și asistență socială, ci și un program de reîntregire a familiilor deosebit de atrăgător. La alegerile din 2014, Democrații Suedezi au reușit să obțină un procent din sufragii mai mult decât dublu față de scrutinul anterior – aproape 13% din voturi –, devenind al treilea partid al țării ca pondere parlamentară. Și, cu toate că oricine vedea ce și cum se întâmpla, presa din Suedia și-a întețit eforturile de a ocoli toate știrile care ar fi putut alimenta narațiunea Democraților

Suedezi și le-ar fi putut consolida acestora susținerea populară. Cum era și previzibil, rezultatele au fost unele tragice.

În vara lui 2014, a fost organizat, ca de obicei, festivalul muzical „Noi suntem Stockholm". Doar că, de astă dată, zeci de fete participante la eveniment, unele neavând mai mult de 14 ani, au fost înconjurate de bande de imigranți originari mai cu seamă din Afganistan, molestate și violate. Poliția locală a mușamalizat cazul, nefăcând nicio referire la el în raportul privind festivalul care durase cinci zile. Nu au existat condamnări, iar presa a evitat orice menționare a violurilor. Situații similare, cu violuri organizate comise de grupuri de imigranți, s-au petrecut și la alte festivaluri care au avut loc în 2015, la Stockholm și Malmö, printre alte orașe. Cifrele s-au dovedit extraordinare. Dacă în 1975 fuseseră reclamate 421 de violuri, în 2014 numărul violurilor reclamate ajunsese la 6 620.[5] În 2015, Suedia era depășită doar de Lesotho în ceea ce privește numărul de violuri raportat la întreaga populație. Când mass-media suedeză relata totuși evenimentele, transmitea cu bună știință informații eronate. De exemplu, când o fată a fost victima unui viol în grup comis pe un feribot care mergea de la Stockholm până la Turku, în Finlanda, presa a relatat că făptașii erau „bărbați suedezi", când ei, de fapt, erau somalezi – aceeași poveste ca în toate țările vecine. O cercetare publicată în Danemarca în 2016 arăta că bărbații somalezi erau de circa 26 de ori mai susceptibili să comită violuri decât bărbații danezi, la categorii de vârstă similare.[6] Și totuși, în Suedia, ca oriunde altundeva, subiectul a rămas unul de neabordat.

Abia după atacurile din ajunul Anului Nou din 2015 de la Köln și dezvăluirea scandalului mușamalizării din Germania a început să relateze presa suedeză despre ceea ce se petrecuse timp de ani de zile la festivalurile de muzică și alte evenimente din Suedia. Datorită eforturilor unor reviste electronice și bloguri, au ieșit la lumină tentativele poliției și presei de a

trece sub tăcere aceste cazuri. Totul se întâmpla pe fundalul unui aflux cotidian de nou-veniți, chiar și în august 2014, când prim-ministrul suedez a recunoscut că, dacă solicitanții de azil continuau să vină în țara sa în același ritm, „nu vom mai reuși să mai facem și altceva". Dar același Reinfeldt a refuzat să modifice politicile guvernului său, spunând că „e vorba de oameni care fug, realmente, ca să scape cu viață". În Ajunul Crăciunului din acel an, deja fostul prim-ministru a dat un interviu la un post de televiziune, în care a spus că poporul suedez, în sine, este „neinteresant", că frontierele sunt niște constructe „ficționale" și că Suedia le aparține mai degrabă celor care au venit acolo în căutarea unei vieți mai bune, decât celor care locuiesc în ea de mai multe generații.

Chiar și după asemenea standarde, experiențele prin care a trecut Suedia în cursul anului 2015 au fost fără precedent în toată istoria țării. În septembrie 2015, după anunțul făcut de cancelarul german, au fost zile în care intrau în Suedia până la 10 000 de oameni, iar țara a fost practic paralizată o perioadă. Cu toate că 163 000 de persoane au cerut azil numai în acel an, este imposibil de știut câți alții au intrat și s-au făcut pierduți fără urmă pe teritoriul suedez. În Malmö, oameni care se duceau în spălătoria blocului găseau imigranți instalați acolo. Orașul avea deja cea mai redusă bază de impozitare din țară, cu cartiere ca Rosengård, unde deja nu mai rămăseseră decât câțiva locuitori care să nu fie imigranți, iar alte cartiere unde numai 15% dintre locuitori aveau locuri de muncă. Totuși, acestea nu sunt zone în care să nu fie plăcut să trăiești. Sunt mai bine întreținute decât cartierele muncitorești dintr-o mulțime de alte orașe europene și, până când au ajuns să aibă populație formată aproape exclusiv din imigranți, mulți suedezi economiseau pentru a-și cumpăra case aici. Însă orice perspective de integrare erau deja foarte slabe. Chiar și înainte de 2015, la școala locală din Rosengård nu

mai fusese înregistrat de 14 ani nici măcar un singur copil care să fi vorbit suedeza ca limbă maternă. Chiar și înainte de 2015, serviciile de urgență refuzau să intre în aceste zone fără escortă din partea poliției, pentru că localnicii atacau ambulanțele sau mașinile de pompieri.

Alarmate oarecum de marile concentrații de imigranți din anumite orașe, autoritățile suedeze au încercat, în 2015, să aplice o tactică diferită. Au decis ca nou-veniții cei mai recenți să fie repartizați în orașe mai mici și în sate îndepărtate, mai cu seamă în partea de nord a țării. Au plasat 200 de imigranți în satul Undrom (85 de locuitori), din regiunea Sollefteå. Pe urmă, 300 de imigranți au fost plasați în satul Trensum (106 locuitori), din regiunea Karlshamn. Și alte sate mai mult sau mai puțin izolate și-au triplat populația peste noapte. Sigur că imigranții nu veniseră în Suedia ca să trăiască în asemenea zone îndepărtate și străine lor, așa că polițiștii au fost obligați să-i coboare pe mulți dintre ei cu forța din autobuzele care-i transportaseră până acolo. Dar politicienii suedezi insistau că țara lor avea suficient spațiu ca să cazeze imigranți. Atâta doar că abia după ce și-au accelerat politicile de primire de imigranți au înțeles capcanele ascunse ale acestei idei. Bugetul anului următor anticipa un cost al imigrației de circa 50,4 miliarde de coroane suedeze, reprezentând exclusiv costuri directe – așadar, numai o fracțiune din costurile totale. Pentru a pune această cifră în context, bugetul pentru 2016 al Departamentului Justiției era de 42 de miliarde de coroane, iar cel al Apărării, de 48 de miliarde. Suedia constituie un exemplu rar de țară, în această privință. În vremuri de recesiune globală, a reușit să aibă surplus bugetar. Acum, într-o perioadă de creștere economică, se confruntă cu posibilitatea unui deficit economic.

În fața unor asemenea realități, chiar și cele mai clare justificări de ordin umanitar ale fenomenului au început să pălească.

Printre nou-veniții din 2015 se aflau remarcabil de mulți minori neînsoțiți și fără documente. Cu toate că erau și copii în rândurile lor, asistenții sociali au declarat că în jur de trei din cinci dintre acești „copii" pretindeau că ziua lor de naștere era pe 1 ianuarie. Și, bineînțeles, marea majoritate (92%) dintre ei erau de sex bărbătesc. Politica oficialităților suedeze era de a ignora aceste lucruri, chiar și când le aveau sub nas. Dar în august 2015, un solicitant de azil a cărui cerere fusese respinsă a omorât doi suedezi cu cuțitul, într-un magazin IKEA din Västerås. Pe măsură ce se scurgeau lunile, unii suedezi au ajuns la capătul răbdării.

În octombrie 2015, localnicii au incendiat centrele de azilanți de la Mundekal, Lund și dintr-alte cel puțin zece orașe din toată țara. Guvernul a luat măsura de a ține secrete, pe viitor, amplasamentele tuturor acestor unități. Însă în luna ianuarie a anului următor, un copil imigrant, care s-a dovedit ulterior a fi adult, a înjunghiat și ucis o tânără asistentă socială într-un adăpost pentru refugiați, iar opinia publică a devenit și mai iritată. Problema „zonelor inaccesibile" de pe teritoriul țării a devenit subiect de dezbatere intensă, oficialitățile negând că ar exista în Suedia zone unde autoritățile nu au acces, deși locuitorii și serviciile de intervenție, care erau atacate frecvent în aceste cartiere, știau foarte bine care este situația.

În luna august, un băiat în vârstă de opt ani din orașul englez Birmingham, a cărui familie provenea din Somalia și care se afla în vizită la rudele sale de la Göteborg, și-a pierdut viața într-un atac cu grenade între bande rivale. La fel cum se întâmplase cu explozia unei mașini-capcană, tot la Göteborg, din urmă cu un an, în care fusese ucisă o fetiță de trei ani, violențele de acest fel, comise de bande constituite pe criterii etnice, deveniseră obișnuință. În 2016, a apărut informația că până la 80% dintre polițiștii suedezi se gândeau să renunțe la slujbe din

cauza pericolului pe care-l implicau intervențiile în zonele dominate de imigranți, tot mai puțin controlate.

La fel ca în toate celelalte țări, acești imigranți fuseseră înfățișați de guvernul și de mass-media suedeze ca fiind, aproape toți, numai doctori și cadre universitare. În realitate, un număr uriaș de persoane fără calificare, care nu vorbeau suedeză, fuseseră importate într-o țară care nu avea aproape deloc nevoie de muncitori necalificați. Și, în timp ce guvernul, fie și contra voinței sale, înăsprea procedurile de la frontiere, liderii politici și comunitari insistau în continuare că n-ar trebui să existe frontiere și că imigrația n-ar trebui limitată. Arhiepiscopul Antje Jackelén insista și ea că Isus ar fi dezaprobat restricțiile guvernamentale impuse imigranților.

În vara lui 2016, aflându-mă în Suedia, m-am dus la Västerås, în centrul țării, să asist la o conferință regională a partidului Democraților Suedezi. La fel ca la o conferință universitară, câteva sute de membri de partid s-au adunat să asculte, o zi întreagă, discursuri. Liderii au socializat cu membrii partidului, și, cu toate că recunoșteau cu toții că erau naționaliști, nu dădeau nici cel mai mic semn de rasism ori extremism. Deopotrivă lideri și membri au vorbit mult despre cum ar fi putut pune capăt politicilor guvernului în materie de imigrație, dar conducerea, formată mai ales din oameni tineri, s-a dovedit izbitor de moderată și în declarațiile publice, și în cele private. În particular, au vrut să afle părerea musafirului lor despre Viktor Orbán și alți lideri europeni, care, ca și ei, obiectau față de politica imigrației în proporții de masă. Cât de frecventabili erau? Care le erau aliații și care dintre ei aparțineau, cu adevărat, „extremei"? Partidul acesta, pe care mass-media suedeză și din străinătate îl prezintă în continuare ca fiind „fascist" și de „extremă dreapta", părea la fel de îngrijorat ca toată lumea în privința extremiștilor de dreapta și a fasciștilor autentici.

Orice concepții ar promova, succesul recent al Democraților Suedezi nu e câtuși de puțin surprinzător. Politica țării s-a schimbat rapid, pentru că și demografia ei s-a schimbat într-un ritm alert. Potrivit economistului suedez dr. Sanandaji (el însuși de origine kurdo-iraniană), în 1990 imigranții ne-europeni constituiau numai 3% din populația Suediei. În 2016, procentajul crescuse la circa 13–14%, iar astăzi crește în continuare cu un punct procentual sau două pe an. La Malmö – al treilea oraș al Suediei, ca mărime –, aproape jumătate din populație nu mai este constituită din etnici suedezi. Potrivit lui Sanandaji, în decurs de o generație, și alte orașe vor ajunge în aceeași situație, iar etnicii suedezi vor deveni minoritari în toate orașele mari – în parte ca rezultat al imigrației, în parte ca rezultat al unei natalități mai mari în cazul imigranților și în parte ca rezultat al faptului că etnicii suedezi părăsesc zonele în care imigranții devin majoritari. Nu este lipsit de interes un aspect conținut în sondajele de opinie despre atitudinile suedezilor: chiar în timp ce are loc așa-numita „dezertare albă", suedezul mediu tot mai spune că este important pentru el să trăiască într-un cartier multicultural. Ba chiar, tocmai aceia care se mută din zonele „multiculturale" sunt cei mai susceptibili – într-o proporție cu totul ieșită din comun – să spună cât de important este pentru ei să trăiască într-o asemenea zonă.[7]

Și în Suedia, ca peste tot altundeva pe continent, există un decalaj clar între ceea ce gândesc oamenii și ce cred că se așteaptă de la ei să gândească. Și, în timp ce atitudinile europenilor continuă să evolueze în aceeași direcție, chiar dacă în ritmuri diferite, liderii lor politici tot mai iau decizii care vor determina o evoluție și mai rapidă a acestora. Suedia nu e decât o ilustrare la modul extrem a unei tendințe.

Pe tot parcursul anului 2016, în timp ce plăcile tectonice europene din politică și societate se mișcau, conducătorii Europei

au menținut același curs inexorabil. Până în vara din acel an, acordul cu Turcia stăvilise întrucâtva imigrația pe ruta grecească, rezultatul fiind că mișcarea pe ruta italiană cunoscuse o creștere bruscă. În august, într-o singură zi, garda de coastă italiană a recuperat din largul coastelor libiene 6 500 de imigranți. Navele de patrulare italiene au îndeplinit peste 40 de misiuni de salvare, ajungând până la o distanță de numai 12 mile marine – 22 de kilometri – de orașul de coastă libian Sabratha. Imigranții, majoritatea din Eritreea și Somalia, ovaționau când erau recuperați. De-acum, traficanții nu-și mai băteau capul să alimenteze ambarcațiunile cu suficient combustibil ca să ajungă nici măcar până la jumătatea drumului spre Lampedusa. Știind că bărcile aveau să fie interceptate înainte de navele europene, traficanții le umpleau rezervoarele doar cât să ajungă la vasele de salvare. De-acolo, se ocupau europenii.[8]

Politicienii au continuat să promoveze aceleași politici, importând tot mai mulți oameni, după un model despre care chiar ei recunoscuseră că era greșit. Dar peste tot în Europa opinia publică începuse deja să-și schimbe atitudinea. În iulie 2016, la mai puțin de un an după gestul de mărinimie al cancelarului federal german Angela Merkel, un sondaj de opinie a descoperit că nici măcar o treime dintre germanii autohtoni (32%) nu mai credeau în conceptul de *Willkommenkultur* și în imigrația în masă continuă către țara lor. O treime din totalul germanilor afirmau că viitorul însuși al țării era pus în primejdie de afluxul de imigranți, iar o altă treime considerau că marea majoritate a imigranților erau refugiați economici, nu solicitanți de azil autentici. Chiar înaintea primului atentat sinucigaș cu bombă din Germania și a altor atacuri teroriste din vara lui 2016, jumătate dintre germani se temeau din plin de terorism ca rezultat al afluxului de imigranți. Poate cea mai interesantă concluzie a sondajului a fost că, dintre germanii născuți în

străinătate, numai 41% își doreau să vadă continuând fenomenul imigrației în masă, în timp ce 28% ar fi vrut să-l vadă încetat definitiv. Cu alte cuvinte, Angela Merkel pierduse până și sprijinul imigranților pentru politica ei în privința imigrației.[9]

Până în luna următoare, rata de susținere a Angelei Merkel scăzuse de la 75% (cât fusese în aprilie 2015) la doar 47%.[10] O majoritate a germanilor ajunsese, de-acum, în dezacord cu politicile cancelarului lor federal. La alegerile regionale din Pomerania, desfășurate în septembrie, Alternativa pentru Germania, cu toate că nu apăruse pe scena politică decât de trei ani, a depășit partidul Angelei Merkel, care s-a clasat pe locul al treilea. Rezultatele de acest fel au fost prezentate ca niște cutremure metaforice, dar nu erau, în realitate, nimic altceva decât niște trepidații mărunte, care nu însemnau neapărat vreo schimbare majoră iminentă. Opinia publică din toate țările europene se opusese imigrației în proporții de masă încă din momentul în care aceasta începuse să se manifeste. Dar niciunul dintre liderii politici, indiferent de orientarea sa politică, nu-și bătuse capul vreodată să reflecteze măcar asupra faptului sau să-și modifice politicile în funcție de el. Merkel accelerase un proces, ce-i drept, dar acesta nu era decât parte a unui fenomen continuu, pe care continentul îl încerca deja de mai multe decenii. Efectele întregului fenomen deveneau câteodată uimitor de clare.

Pe 19 decembrie 2016, în ultimele zile de cumpărături dinaintea Crăciunului, Anis Amri, un tunisian în vârstă de 24 de ani, a deturnat un camion de marfă, l-a ucis pe șoferul polonez și a pătruns cu vehiculul de mare tonaj, în plină viteză, printr-un târg de Crăciun amenajat pe Kurfürstendamm, principala arteră comercială din Berlinul de Vest. Doisprezece oameni și-au pierdut viața în acel măcel și mult mai mulți au fost răniți. După ce a părăsit camionul în grabă, Amri a scăpat cu fuga prin Europa.

Deși era cel mai căutat om de pe întregul continent, a reușit să treacă mai întâi în Olanda, pe urmă să intre și să se deplaseze prin Franța, o țară care ar fi trebuit să se afle în stare de alertă maximă, în cel de-al doilea an al stării de urgență. Apoi Amri a trecut în Italia, unde a fost oprit, la Milano, de doi polițiști care i-au cerut actele de identitate. A scos pistolul și l-a împușcat pe unul dintre polițiști, înainte să fie împușcat mortal de colegul acestuia. S-a aflat ulterior că Amri – care jurase credință Statului Islamic înaintea atacului – debarcase pe țărmul insulei Lampedusa, ca imigrant, în 2011. După ce i se refuzase eliberarea unui permis de rezidență italian, ajunsese la închisoare în Sicilia, pentru că incendiase un adăpost amenajat de guvern. În 2015, după ce fusese eliberat, plecase în Germania și se înregistrase acolo ca solicitant de azil sub cel puțin nouă identități diferite. Incapacitatea autorităților locale germane de a comunica între ele, plus permeabilitatea frontierelor externe ale Europei și absența totală a celor interne serviseră de minune scopurilor lui Amri. Aceleași realități le serviseră mai puțin bine celor ieșiți la cumpărături la târgul de Crăciun de la Berlin.

În timp ce astfel de atrocități soldate cu numeroase victime țineau prima pagină a ziarelor și stimulau presa preț de câteva zile, faptele de pe teren schimbau permanent întregul continent. Numai în 2016, autoritățile germane au înregistrat un plus de 680 000 de nou-veniți în țara lor. O imigrație în proporții de masă la un asemenea nivel, o rată ridicată a natalității în rândurile imigranților și una scăzută în rândurile europenilor autohtoni garantau că schimbările aflate în curs nu vor face decât să se accelereze în anii următori. Poporul german demonstrase, la urne, că, din punct de vedere politic, chiar și Angela Merkel era muritoare. Dar ea a contribuit la modificarea unui continent și la schimbarea unei întregi societăți, cu consecințe care se vor manifesta timp de generații.

Capitolul 16

Sentimentul că povestea s-a consumat

E mai bine să recunoşti când inamicii tăi pun ceva la cale. Astăzi, adversarii culturii şi ai civilizaţiei europene aruncă spre continent cu o mulţime de acuzaţii. Spun că istoria noastră a fost nemiloasă peste măsură, când ea, de fapt, n-a fost deloc mai nemiloasă decât istoria unor alte civilizaţii, ba chiar a fost mai puţin nemiloasă în comparaţie cu multe altele. Pretind că nu acţionăm decât pentru noi înşine, cu toate că este îndoielnic că ar mai fi existat vreodată, în istorie, vreo civilizaţie care să devină atât de refractară în a-şi apăra fiinţa ori mai grăbită să-şi asume opiniile detractorilor săi. Şi rămânem printre singurele culturi de pe planetă care sunt într-atât de amatoare de autocritică şi de menţionarea propriilor noastre nedreptăţi, încât suntem în stare să-i îmbogăţim până şi pe cei mai mari detractori ai noştri. Dar într-o singură privinţă e posibil să aibă şi criticii noştri o brumă de dreptate. Ei n-o identifică bine, iar când o identifică totuşi, îi prescriu remediile cele mai rele cu putinţă. Dar rămâne o problemă care merită identificată – dacă nu din alt motiv, măcar pentru a ne oferi noi înşine răspunsuri.

Este o problemă care se dovedeşte mai uşor de resimţit decât de dovedit, dar sună cam aşa: în democraţiile moderne liberale, viaţa este, într-o oarecare măsură, superficială şi lipsită de profunzime, iar în special în Europa Occidentală viaţa şi-a

pierdut simțul finalității. Asta nu înseamnă că viețile noastre sunt lipsite de sens pe de-a întregul, nici că ocazia de a ne urma propriul drum spre fericire pe care ne-o oferă democrația liberală, ca nicio altă formă de organizare socială, este cumva nechibzuită. În viața lor cotidiană, cei mai mulți oameni găsesc o semnificație profundă și iubire la familiile lor, la prieteni și în multe alte lucruri. Dar persistă unele întrebări, care au avut un loc întotdeauna central în concepția fiecăruia dintre noi și la care democrația liberală nu numai că nu poate, dar nici nu și-a propus vreodată să răspundă singură.

Ce caut eu aici? La ce servește viața mea? Mai are vreun scop, în afară de ea însăși? Iată niște întrebări care au motivat întotdeauna ființele umane, întrebări pe care ni le-am pus întotdeauna și încă ni le mai punem. Și totuși, pentru vest-europeni, la întrebările acestea, de care ne cramponăm de secole, răspunsurile par să se fi consumat. Așa fericiți cum suntem să recunoaștem această realitate, mult mai puțin fericiți suntem să recunoaștem că, deși poveștile noastre despre noi înșine s-au consumat, am rămas cu aceleași vechi întrebări. Până și să pui asemenea întrebări a devenit în ziua de astăzi un fel de semn de proastă-creștere, iar spațiile în care ele pot fi măcar puse – că de răspuns la ele nici nu poate fi vorba – sunt și tot mai puține, și tot mai puțin ambițioase în căutarea răspunsurilor. Dacă oamenii nu mai caută răspunsurile în biserici, nu ne rămâne decât să sperăm că vor putea găsi un sens al existenței suficient în rarele ocazii când vizitează câte o galerie de artă sau câte un club de lectură.

Filosoful german Jürgen Habermas s-a oprit asupra unui aspect al acestei chestiuni în 2007, când a condus o dezbatere la Școala Iezuită de Filosofie de la München, intitulată „O conștientizare a lucrului care lipsește", încercând să identifice un gol în miezul „epocii noastre postseculare". A povestit cum,

în 1991, asistase la comemorarea unui prieten, la o biserică din Zürich. Prietenul lui lăsase instrucțiuni foarte precise pentru acea ocazie, care fuseseră urmate cu strictețe. Coșciugul se afla în biserică, iar doi prieteni rostiseră câte o alocuțiune. Dar lipsiseră preotul și binecuvântarea. Cenușa urma să-i fie „împrăștiată pe undeva" și nimeni nu avea voie să spună: „Amin!" Prietenul, care fusese agnostic, respinsese tradiția religioasă și, în același timp, demonstra public că și viziunea non-religioasă era un eșec la fel de mare. Habermas interpreta concepția prietenului său astfel: „Epoca modernă, luminată, nu a reușit să găsească un înlocuitor potrivit pentru modul religios de a face față ritualului de trecere final, care pune capăt unei vieți"[1].

Provocarea formulată de prietenul lui Habermas poate fi auzită, în surdină, de jur împrejurul nostru în Europa contemporană, la fel ca rezultatele întrebărilor care au rămas fără răspuns. Poate că suntem prudenți în privința acestei discuții pentru că nu mai credem în răspunsuri și ne-am hotărât să acceptăm o variantă oarecare a vechiului adagiu potrivit căruia, dacă nu ai nimic frumos de spus, mai bine să nu spui nimic. Sau este posibil să fim conștienți de nihilismul existențial care reprezintă baza societății noastre, dar să-l găsim stânjenitor. Oricare ar fi explicația, schimbările petrecute în Europa în ultimele decenii, care s-au accelerat exponențial în ultimii ani, înseamnă că asemenea întrebări nu mai pot rămâne ignorate. Sosirea unui mare număr de oameni cu atitudini complet diferite – ba chiar concurente – asupra vieții și scopului ei a introdus o nouă urgență legată de aceste întrebări. Iar urgența este motivată fie și numai de certitudinea că societățile, precum natura, detestă vidul.

Din când în când, câte un politician de prim-plan pare să recunoască unele dintre temerile care au început deja să clocotească sub suprafață, conferind acestor întrebări o anumită

urgență. Dar asemenea recunoașteri vin sub forma unui fatalism teribil și epuizat. De exemplu, pe 25 aprilie 2016, la o lună după atacurile teroriste de la Bruxelles, ministrul belgian al justiției, Koen Geens, le-a spus parlamentarilor europeni că musulmanii urmau să-i depășească numeric pe creștinii din Europa „foarte curând". „Europa nu e conștientă de acest lucru, dar asta-i realitatea", s-a pronunțat el în fața Comisiei speciale pentru Justiție și Afaceri Interne a Parlamentului European. Colegul său de cabinet, ministrul de interne Jan Jambon, a adăugat că, după estimările sale, deși „majoritatea covârșitoare" a celor 700 000 de membri ai comunității musulmane din Belgia împărtășeau valorile belgiene, „am spus de o mie de ori, cel mai rău lucru pe care l-am putea face ar fi să declarăm islamul dușmanul nostru. Absolut cel mai rău lucru pe care l-am putea face."

Undeva, sub acest nivel de suprafață, se află sentimentul că, spre deosebire de alte societăți – inclusiv în Statele Unite, pentru moment –, situația s-ar putea schimba foarte ușor în Europa. După ce au ajuns, de câțiva ani, în aval de creștinism, cum s-a exprimat filosoful englez Roger Scruton, există posibilitatea incontestabilă ca societățile noastre ori să scape de-a binelea din ancoră, ori să se trezească azvârlite pe un țărm cu totul diferit. În tot cazul, întrebări foarte neliniștitoare stăteau latente sub nivelul de suprafață al societăților noastre încă dinainte ca acestea să fi început să se schimbe atât de rapid.

Iată, de pildă, dilema formulată în anii 1960 de Ernst-Wolfgang Böckenförde: „Oare statul secularizat, liber, există pe baza unor presupoziții normative pe care el în sine nu le poate garanta?"[2] Se întâmplă foarte rar să auzi această întrebare fie și numai formulată în societățile noastre. Poate că trăim cu sentimentul că răspunsul este „da", numai că nu știm ce să facem dacă așa stau lucrurile. Dacă drepturile și libertățile noastre sunt neobișnuite și iau naștere, de fapt, din credințe pe care

le-am lăsat în urmă, ce e de făcut? Un răspuns – care a fost predominant în Europa în ultimii ani ai secolului trecut – a fost să negăm această istorie, să insistăm că, în realitate, ceea ce avem este normal și să uităm aspectele tragice ale civilizației și vieții. Oameni deștepți și cultivați au părut să considere de datoria lor să nu sprijine și să nu protejeze cultura în care ei înșiși crescuseră, ci, mai degrabă, s-o renege, s-o atace sau s-o submineze sub orice formă. În tot acest timp, în jurul nostru a înflorit un orientalism de tip nou: „Poate că ne desconsiderăm pe noi înșine, dar suntem dispuși să arătăm o considerație cu totul ieșită din comun față de oricine altcineva".

Pe urmă, la un moment dat în ultimul deceniu, curentul de opinie a început să se inverseze, inițial moderat. A început să se spună ceea ce sugeraseră disidenții și renegații în deceniile de după război și a început să fie recunoscut, printre dinți, că societățile occidentale cu concepții liberale poate chiar datorau câte ceva religiei din care se născuseră. O asemenea recunoaștere nu s-a datorat faptului că s-ar fi schimbat dovezile – nu, dovezile fuseseră la îndemână tot timpul. Ceea ce se schimbase, totuși, fusese conștiința din ce în ce mai clară a faptului că alte culturi, care-și sporeau prezența în mijlocul nostru, nu împărtășeau toate pasiunile, prejudecățile sau prezumțiile noastre. Tentativa de a pretinde că tot ce s-a crezut și s-a practicat în Europa modernă este și normal a primit lovituri repetate. Prin intermediul câtorva lecții oarecum surprinzătoare – un atac terorist aici, un omor „pentru onoare" dincolo, câteva caricaturi în altă parte –, am devenit tot mai conștienți că nu toți cei care veniseră și trăiau în societățile noastre, alături de noi, ne și împărtășeau vederile. Nu ne împărtășeau vederile în privința egalității între sexe. Nu ne împărtășeau vederile în privința primatului rațiunii în fața revelației. Și nu ne împărtășeau vederile în privința drepturilor și a libertăților. Cu alte cuvinte, aranjamentul european cu totul

aparte, izvorât din Antichitatea grecească și romană, catalizat de religia creștină și rafinat în focul purificator al Iluminismului, s-a dovedit a fi o moștenire absolut specială.

Chiar dacă mulți vest-europeni s-au opus ani de zile acestui adevăr sau implicațiilor sale, tot au ajuns până la urmă să-l înțeleagă. Și, cu toate că unii încă se mai țin tari pe pozițiile lor, în cele mai multe locuri a devenit posibilă recunoașterea faptului că, de pildă, cultura drepturilor omului datorează mai mult crezului propovăduit de Isus din Nazaret, decât, să zicem, celui al lui Mahomed. Un rezultat al acestei descoperiri a fost dorința de a ne cunoaște mai bine propriile tradiții. Dar, deși pune pe tapet o întrebare, acest lucru nu îi oferă și un răspuns. Pentru că întrebarea dacă această poziționare a societății poate fi susținută fără referire la credințele din care s-a născut rămâne profund relevantă și tulburătoare pentru Europa. Numai fiindcă aparții unei tradiții nu înseamnă automat că vei crede ceea ce au crezut cei aflați la originea tradiției, chiar dacă-ți plac rezultatele ei și le admiri. Lumea nu-și poate impune cu forța să creadă sincer în ceva, motiv pentru care, poate, nici nu ne punem aceste întrebări mai profunde. Nu numai fiindcă nu credem răspunsurile pe care le dădeam până acum, când le auzeam formulate, ci și fiindcă simțim că ne aflăm, într-un anume sens, într-o etapă intermediară a dezvoltării noastre și că răspunsurile noastre s-ar putea să fie pe punctul de a se schimba. La urma urmelor, cât de mult poate supraviețui o societate după ce s-a desprins de ancorele care o țineau conectată la sursele și energiile ei fondatoare? Poate că suntem în plin proces de lămurire.

Un studiu recent realizat de Pew Research Center arăta că numărul credincioșilor creștini scade în Marea Britanie mai repede ca în aproape oricare altă țară. Proiecția Pew sugerează că, până în 2050, apartenența religioasă la creștinism va

fi scăzut cu încă o treime în Marea Britanie, de la un nivel de circa două treimi din populația totală în 2010, devenind, astfel, o apartenență religioasă minoritară. Până la aceeași dată, potrivit studiului Pew, Marea Britanie va avea cea de-a treia populație musulmană din Europa, mai numeroasă decât cele din Franța, Germania sau Belgia. Expertul în demografie Eric Kaufmann, din tabăra stângii, scria, în 2010, că și în Elveția, până la sfârșitul secolului XXI, 40% dintre adolescenții de 14 ani din țară vor fi musulmani.[3] Sigur că asemenea predicții conțin tot felul de posibile variațiuni. De exemplu, ele pleacă de la premisa că, în timp ce creștinii vor continua să devină tot mai puțin religioși, nu la fel se va întâmpla și cu musulmanii, ceea ce poate foarte bine să fie chiar așa sau nu. În plus, asemenea statistici nu iau în considerare și o imigrație în masă la fel de susținută, iar o creștere a nivelurilor precum cea din ultimii ani – și mai puțin. În tot cazul, acestea sunt mișcări de populație – precum cele din toată Europa și din Statele Unite (unde musulmanii îi vor depăși numeric pe evrei, până în 2050, în totalul populației americane) –, care nu pot să nu aibă repercusiuni semnificative. Studiile demografice arată că etnicii suedezi vor deveni o minoritate în Suedia pe parcursul vieții celor mai mulți dintre cei ce sunt în viață acum, ceea ce ridică întrebarea fascinantă dacă identitatea suedeză mai are vreo șansă de a supraviețui generației prezente. Cu această problemă se vor confrunta una din două națiuni vest-europene. Continentul european se mândrea cu faptul că avea „orașe internaționale", dar cum va reacționa publicul în fața perspectivei de a trăi într-o „țară internațională"? Cum anume vom gândi despre noi înșine? Și pe cine va mai reprezenta pronumele acesta – „noi"?

Abordarea sau măcar recunoașterea existenței unor întrebări de reală semnificație a devenit atât de neobișnuită, încât absența acestora pare cel puțin parțial deliberată, ca și cum problemele

noastre au generat un fel de obișnuință de a ne menține într-o stare continuă de distragere ori de plictis. În ciuda ocaziei fără precedent care li se oferă, mass-media noastră și rețelele de socializare nu se pot abține să alimenteze nesfârșite cicluri de reacții și bârfe. Când ne cufundăm în cultura populară, oricât de mult sau de puțin, este ca și cum ne-am bălăci într-o superficialitate aproape insuportabilă. Să fi fost, cu adevărat, suma strădaniilor și a realizărilor europene menită să culmineze în acest fel? De jur împrejurul nostru vedem alte și alte ilustrări ale superficialității. Dacă strămoșii noștri au ridicat, odinioară, marile edificii de la Saint-Denis, Chartres, York, San Giorgio Maggiore, Sfântul Petru și Escorial, marile clădiri de astăzi nu se întrec decât în a fi mai înalte, mai lucioase ori mai noi. Clădirile municipale par proiectate să ofere nu inspirație, ci motive pentru deprimare. Zgârie-norii din metropolele europene deturnează privirile oamenilor de la contururile mai nobile profilate pe cer, care au ajuns acum să pară pitice. La Londra, marea structură înălțată pentru a comemora trecerea de la un mileniu la celălalt nici măcar nu a fost o clădire menită să dureze, ci un cort imens, gol pe dinăuntru. Dacă este adevărat că încercarea supremă a unei civilizații o reprezintă construcțiile pe care le lasă în urma ei, descendenții noștri își vor face o părere foarte vagă despre noi. Arătăm ca un popor care și-a pierdut dorința de a inspira, pentru că nu mai avem cu ce să inspirăm pe nimeni.

Totodată, cele mai înalte piscuri ale culturii noastre par mulțumite să afirme – în cel mai bun caz – că lumea este complexă și că nu ne rămâne, pur și simplu, decât să preluăm ca atare această complexitate și să nu mai căutăm răspunsuri. În cel mai rău caz, afirmă sus și tare că totul este cu desăvârșire lipsit de speranță. Bineînțeles, trăim într-o epocă de prosperitate fantastică, iar acest lucru ne permite să ne simțim confortabil, chiar dacă suntem cuprinși de disperare. Dar se prea poate să

nu fie mereu așa. Chiar și astăzi, când soarele avantajului economic tot mai strălucește deasupra noastră, există oameni care observă golul căscat în cultura noastră și găsesc mijloace proprii lor de a-l umple.

În ultimii câțiva ani, m-au surprins cu asupra de măsură numeroase relatări pe care le-am auzit la prima mână și altele, pe care doar le-am citit, ale unor oameni care au ales, la un moment dat, să se convertească la islam. În parte, aceste povești sunt uimitoare pentru că sunt atât de asemănătoare. Aproape de fiecare dată, e vorba de câte o variantă a unei narațiuni pe care aproape orice persoană relativ tânără ar putea s-o spună. În general, sună cam în felul următor: „Ajunsesem la o vârstă anume [de regulă, vreo 20 și ceva de ani sau poate imediat după 30] și mă aflam într-un club de noapte, și eram beat, și m-am gândit, brusc: «Viața trebuie să mai însemne și altceva, nu numai asta»". Evident că aproape nimic din cultura noastră nu-ți spune: „Păi, cum să nu însemne, bineînțeles că înseamnă". În absența unei asemenea voci, tinerii se uită în jur și descoperă islamul. Faptul că-și aleg islamul este o poveste în sine. De ce, oare, tinerii și tinerele acestea – foarte adesea, femeile – nu se uită în jur și nu descoperă creștinismul? În parte, nu se întâmplă pentru că mai toate ramurile creștinismului european și-au pierdut încrederea de a-și face prozeliți sau chiar credința în propriul lor mesaj. Pentru Biserica Suediei, Biserica Anglicană, Biserica Luterană germană și multe alte ramuri ale creștinismului european, mesajul religios a devenit o formă de politică de stânga, de acțiune în diversitate și de promovare a proiectelor de asistență socială. Asemenea biserici argumentează în favoarea „frontierelor deschise", dar abordează cu circumspecție citarea textelor pe care tot ele, odinioară, le predicau ca fiind revelate.

Mai există și o altă cauză. Rădăcinile islamului nu au fost încă supuse unei analize critice și cercetări academice similare

celor aplicate rădăcinilor creștinismului. O campanie globală de intimidare și omucidere s-a dovedit excepțional de utilă în a ține în șah orice asemenea evoluție. Chiar și astăzi, în Occident, foarte puținii oameni care studiază originile Coranului și se implică într-o cercetare serioasă pe marginea lui – precum Ibn Warraq și Christoph Luxenberg – își publică lucrările sub pseudonime. Și, exact la fel cum oricine este considerat blasfemator la adresa religiei islamice în lumea majoritar musulmană va constata că-și pune viața în pericol, și în țările europene cei care critică originile și pe întemeietorul religiei islamice vor constata că sunt într-atât de amenințați, încât fie se opresc, fie se ascund, fie – precum Hamed Abdel-Samad, în Germania – trăiesc sub protecția poliției. Acest lucru a fost de natură să apere islamul o vreme și să amâne valul de critici în privința originilor și a credințelor sale care se pregătea să-l ia cu asalt. Din 1989 încoace, textele, ideile și chiar imaginile care priveau islamul au fost în așa măsură controlate și autocontrolate până și în Europa Occidentală, încât e perfect de înțeles dacă un tânăr devenit conștient din punct de vedere politic și religios în ultimele câteva decenii a ajuns la concluzia că singurele lucruri care au rămas sacre și ferite de ridiculizare și critică în societățile noastre sunt afirmațiile și învățăturile profetului Mahomed.

Eforturile poliției blasfemiei nu vor putea însă opri pe vecie afluxul de critici. Apetitul pentru o cercetare critică a originilor islamului s-a accentuat, și, datorită internetului, printre alte instrumente, răspândirea și diseminarea acesteia a devenit mai simplă decât în orice altă perioadă istorică. Fostul extremist danez Morten Storm, de pildă, a renunțat la credința sa în islam, ca și la calitatea de membru al rețelei al-Qaeda când și-a deschis calculatorul într-o bună zi, furios peste măsură, și a introdus în motorul de căutare subiectul „contradicții în Coran", după care s-a pus pe citit. Mai târziu, a scris: „Întreaga

construcție a credinței mele era un castel din cărți de joc. Ajungea să scoți una și toate celelalte se prăbușeau."[4] Storm nu era câtuși de puțin musulmanul tipic, dar teama de a cerceta originile și semnificația islamului și nevoia de a-și satisface această curiozitate sunt resimțite de numeroși musulmani. Mulți se luptă cu această nevoie, și-o reprimă și caută să le-o reprime și altora, pentru că știu ce efect ar avea o asemenea cunoaștere asupra credinței lor. Această teamă s-a întrezărit și când șeicul Yusuf al-Qaradawi, cleric islamic de rang înalt, a declarat, într-un interviu acordat în 2013, că „islamul n-ar mai exista astăzi" dacă musulmanii ar fi renunțat la pedeapsa cu moartea pentru părăsirea religiei. Astfel de lideri știu către ce se îndreaptă și sunt dispuși să lupte din toate puterile pentru toate lucrurile în care cred. Dacă nu vor izbuti – și probabil că nu –, tot ce pot spera este ca islamul să fie adus, la un moment dat, la statutul celorlalte religii: să nu mai aibă un înțeles literal, să fie rănit și slăbit. Astfel s-ar rezolva o problemă, dar, cu toate c-ar ajuta Europa Occidentală să mai scape de greutăți, n-ar scăpa-o de ele pe de-a întregul.

Oameni ca acei convertiții vor resimți și în continuare dorința de schimbare radicală și sentimentul de deșertăciune. Dorința și căutarea certitudinilor ar exista în continuare. Și totuși, aceste dorințe care, în mod clar, sunt înnăscute contravin mai tuturor premiselor și aspirațiilor vremii noastre. Căutarea sensului nu e ceva nou. Este nou, însă, faptul că, din cultura modernă europeană, aproape nimic nu-și propune să ofere vreun răspuns. Nimic nu spune: „Iată o moștenire de cuget, și cultură, și filosofie, și religie, care i-a alimentat pe oameni timp de mii de ani și te-ar putea satisface și pe tine". În loc de asta, se aude în cel mai bun caz o voce care spune: „Găsește-ți unde vrei semnificația". În cel mai rău caz, se face auzit crezul nihilistului: „Existența ta este una lipsită de sens, într-o lume lipsită

de sens". Orice persoană care profesează un asemenea crez are toate şansele să nu realizeze absolut nimic. Societăţile care se confruntă cu o astfel de situaţie au şi ele, în egală măsură, toate şansele să nu realizeze nimic. Nihilismul poate fi oarecum de înţeles la unele persoane, dar, dacă devine crezul unei întregi societăţi, se dovedeşte fatal.

Şi căutăm răspunsurile unde nu trebuie. De exemplu, politicienii, care încearcă să ne răspundă cu propriile noastre gânduri şi să se adreseze unui public cât mai larg, vorbesc în termeni atât de generali şi spun asemenea banalităţi, încât vorbele lor ajung să nu mai însemne aproape nimic. Şi vorbesc şi de parcă n-ar mai fi rămas chestiuni semnificative de discutat şi se concentrează pe lucruri care ţin de organizare. Unele aspecte ale organizării sunt importante, cum ar fi educaţia. Dar puţini politicieni prezintă vreo viziune profundă a ceea ce este sau ar putea fi măcar o viaţă plină de sens. Şi poate că nici nu trebuie să vină ei cu aşa ceva. Totuşi, chiar dacă înţelepciunea vremii noastre sugerează că educaţia, ştiinţa şi chiar simplul acces la informaţie nu au cum să nu ne dezbare de orice chemări mai profunde pe care le-am putea resimţi, sigur nu ne-am dezbărat de aceste întrebări şi de nevoia de a le găsi răspunsuri – oricât de mult am pretinde noi că nu-i aşa.

Felul în care vorbeşte cu noi şi despre noi ştiinţa, vocea dominantă a vremii noastre, este în sine revelator. În deschiderea cărţii sale din 1986, *Ceasornicarul orb*, Richard Dawkins afirma că: „Am scris această carte încredinţat fiind că existenţa noastră reprezenta odinioară cel mai mare dintre mistere, dar ea a încetat să mai fie un mister. Darwin şi Wallace au găsit răspunsul*."

* Alfred Russel Wallace (1823–1913), naturalist, explorator, geograf, antropolog şi biolog britanic, autor al unei teorii a evoluţiei prin selecţie naturală, independent şi în paralel cu cercetările lui Charles Darwin (1809–1882) (n.tr.).

Exact acolo se află abisul căscat azi între viziunea secular-atee asupra lumii, general acceptată în cultura noastră, și modul în care oamenii își trăiesc și-și percep viața. Pentru că, deși Dawkins poate fi de părere că misterul nostru a fost rezolvat – și chiar dacă știința, într-adevăr, l-a rezolvat în parte –, cei mai mulți dintre noi încă nu simt că ar fi niște „ființe explicate". Nu ne trăim viețile și nu ne percepem existențele ca niște ființe pe deplin explicate. Dimpotrivă, încă ne mai resimțim pe noi înșine, la fel ca și strămoșii noștri pe ei înșiși, ca pe niște ființe sfâșiate și contradictorii, vulnerabile în fața unor aspecte legate de noi și de lumea noastră pe care nu le putem înțelege.

În același fel, cu toate că nicio persoană inteligentă nu poate respinge tot ceea ce știm astăzi despre înrudirea dintre noi și regnul animal, puțini se bucură atunci când sunt descriși ca niște simple animale. Scriitorul ateu Christopher Hitchens, astăzi decedat, adeseori se prezenta în fața publicului drept „mamifer" Totuși, chiar dacă s-ar putea nu numai să ne șocheze, dar să ne și stimuleze faptul de a ne reaminti propriile noastre origini și materia din care suntem făcuți, știm foarte bine că suntem ceva în plus față de niște simple animale și că, dacă ar fi să trăim doar ca niște animale, ar însemna să degradăm ceea ce suntem de fapt. Dacă avem dreptate sau greșim în această privință, singură intuiția noastră ne poate spune. În același fel, știm că suntem ceva mai mult decât simpli consumatori. Ni se pare insuportabil să vorbim despre noi înșine ca fiind niște dinți ai unei rotițe zimțate dintr-un mecanism economic și nimic altceva. Ne revoltăm nu pentru că nu suntem așa ceva, ci pentru că știm că nu suntem *numai* așa ceva. Știm că suntem altceva, chiar dacă nu știm ce anume este acest altceva.

Sigur că persoanele religioase consideră frustrante asemenea discuții, pentru că întrebarea credincioșilor autentici va fi întotdeauna: „De ce nu crezi, și-atât?" Dar această din urmă

întrebare ignoră, pe de-o parte, stricăciunea cel mai probabil ireversibilă produsă de știință și de critica istorică pretențiilor de adevăr absolut ale religiei și, pe de altă parte, faptul că oamenilor nu li se poate impune cu forța o credință. Totodată, cei ne-religioși din cultura noastră se tem foarte tare de orice dezbatere sau discuție despre care presupun ei c-ar putea face vreo concesie celor religioși și ar permite astfel discuției care pornește de la credință să inunde iar spațiul public.

Ar putea fi o eroare, nu în ultimul rând pentru că-i încurajează pe oameni să meargă la război cu alții, ale căror vieți și concepții – fie că le place, fie că nu – coboară din același arbore. Nu există niciun motiv pentru care moștenitorii unei Europe a civilizației iudeo-creștine și a Iluminismului și-ar consuma o parte prea mare din timp – dacă-și consumă –, războindu-se cu cei care încă mai profesează credința din care izvorăsc atât de multe dintre acele convingeri și drepturi. În egală măsură, prea puțin sens are ca persoane care aparțin unei Europe a civilizației iudeo-creștine și a Iluminismului, care între ei înșiși păstrează înțelegeri diferite, să decidă că alții, care nu cred literalmente în Dumnezeu, le sunt din acest motiv dușmani. Și asta, nu în ultimul rând, pentru că se poate foarte bine să ne confruntăm cu oponenți mult mai hotărâți nu doar ai culturii noastre, ci ai întregului nostru stil de viață. Poate că de aceea Benedetto Croce a spus, la jumătatea secolului trecut, și Marcello Pera a reiterat, mai recent, c-ar trebui să ne numim creștini.[5]

Dacă persoanele ne-religioase nu sunt în stare să conlucreze cu sursa din care izvorăște cultura lor, în loc s-o combată, e greu de întrevăzut vreo soluție. La urma urmelor, chiar dacă oamenii încearcă, e puțin probabil să și reușească să inventeze un întreg set nou de credințe. În afara cazului în care vine cineva – oricine – cu un sistem de credințe pe de-a întregul nou, nu-i vorba numai că ne pierdem capacitatea de a vorbi despre adevăruri și

semnificații. Ne pierdem până și metaforele. Cultura populară e saturată de referințe la „îngeri" și la iubirea care va dura „etern". Colcăie și de lumânări și alte rămășițe ale religiei. Dar ideile și limbajul sunt goale de semnificație. Avem niște metafore cărora le lipsesc lucrurile la care fac trimitere – simptome ale unei culturi care merge mai departe din inerție.

Și totuși, nu numai afluentul religios al culturii noastre a devenit un impas fără soluție. Timp de mulți ani, oameni care s-ar fi descris pe ei înșiși drept liberali de o formă oarecare au plecat de la premisa că lecțiile Iluminismului – marile prilejuri de mândrie care sunt gândirea, spiritul rațional și știința – erau atât de atrăgătoare, încât ei aveau să reușească, în cele din urmă, să convingă pe toată lumea de valorile în care credeau. Într-adevăr, pentru mulți oameni de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, cea mai apropiată formă de crez pe care o aveau era credința în „progresul" uman – în faptul că omenirea se află pe o traiectorie ascendentă, împinsă nu numai de progresul tehnologic, ci și de un progres al gândirii care-l dubla pe acesta. Astfel s-a răspândit încrederea în faptul că, de vreme ce suntem și mai „luminați" decât predecesorii noștri și știm mai multe despre cum am ajuns aici și despre alcătuirea universului din jurul nostru, putem să le și evităm greșelile. Despre atracțiile cunoașterii căpătate prin știință, gândire și raționalism se credea că sunt în așa măsură de la sine înțelese, încât s-a considerat că viața, precum liberalismul, nu avea cum să fie decât un drum cu sens unic. Odată ce porneau pe drumul acela și se bucurau ei înșiși de beneficiile lui, oamenilor nu le venea să creadă că oricine – și cu atât mai puțin cineva care îi cunoștea deja plăcerile din proprie experiență – mai putea să opteze pentru a o lua în direcția opusă.

Și totuși, în era imigrației în proporții de masă, oamenii care credeau în aceste lucruri au început să observe, chiar sub ochii

lor, mai întâi câte un individ, pe urmă câte doi, și ulterior în mișcări din ce în ce mai ample, că existau, într-adevăr, oameni care mergeau în direcția opusă. Un șuvoi întreg de oameni se revărsa în celălalt sens. Cei care credeau că bătălia pentru recunoașterea evoluției ca realitate se sfârșise în Europa s-au trezit că fuseseră aduse, pe continentul lor, populații întregi de alți oameni care nu numai că nu credeau în evoluție, dar mai erau și ferm hotărâți să demonstreze că evoluția nu e deloc un fapt real. Cei care credeau că sistemul „drepturilor" – între care numărau drepturile femeilor, drepturile homosexualilor, drepturile tuturor minorităților, inclusiv religioase – era deja „de la sine înțeles", s-au văzut brusc înconjurați de tot mai multe persoane care nu numai că nu considerau deloc de la sine înțelese acele drepturi, dar le considerau chiar fundamental greșite și nechibzuite. Așa încât adepții curentului liberal au început să fie tot mai conștienți că n-ar fi exclus ca într-o bună zi să se ajungă în situația ca numărul celor care merg împotriva curentului despre care presupuneau că aparține istoriei să fie mai mare decât al celor care-l urmează și, astfel, direcția mișcării s-ar putea să se schimbe cu timpul pentru toată lumea, iar liberalii să rămână în minoritate. Și-atunci?

Dacă s-a ivit vreodată o asemenea temere, ea nu le-a domolit aproape deloc instinctele multora dintre liberali. Și nu numai atât: în aceiași ani pe care și i-au petrecut discutând pe marginea unor aspecte din ce în ce mai de nișă, privitoare la mișcările pentru drepturile femeilor și drepturile homosexualilor, liberalii din țările democratice vest-europene au continuat să susțină venirea a milioane de persoane care considerau că asemenea mișcări n-ar fi avut dreptul să se constituie de la bun început. Iar în deceniul al doilea al acestui secol, în timp ce drepturile persoanelor cu orientare sexuală non-binară sau transsexuale îi preocupă tot mai mult pe cei care gândesc în

termenii progresului social, aceleași persoane militează pentru aducerea în țările lor a unor alte milioane de oameni care nu consideră că femeile ar trebui să se bucure de aceleași drepturi ca bărbații. Să fie asta o demonstrație a credinței în valorile iluministe? O credință în faptul că valorile liberalismului sunt atât de puternice și atât de convingătoare, încât nu se poate ca, în timp, să nu se lase convertiți la ele și eritreenii, și afganii, și nigerienii, și pakistanezii? Dacă așa cred acești oameni, atunci știrile cotidiene din Europa ultimilor ani ar trebui să se constituie cel puțin într-o formă de respingere a prezumției lor.

O asemenea recunoaștere trebuie că le provoacă o uriașă suferință celor puși în fața ei. Și faptul acesta, în sine, poate conduce în varii direcții. Ar putea să aibă ca rezultat o negare a realităților cu pricina (de exemplu, pretinzând că toate societățile, de fapt, sunt cel puțin la fel de „patriarhale" și despotice). Sau ar putea să aibă ca rezultat insistența pe *fiat iustitia ruat caelum** – un sentiment nobil, dar numai până când încep să cadă pe pământ primele bucăți desprinse din cer. Mai sunt, bineînțeles, și cei care detestă Europa – ce sunt ei și ce au fost – în așa măsură, încât sunt gata să accepte să vină și să preia ștafeta literalmente oricine. La Berlin, în toiul acestei crize, am stat de vorbă cu un intelectual care mi-a spus că poporul german este antisemit și plin de prejudecăți și că, fie și numai din acest motiv, merită să fie înlocuit. Nici nu voia să audă de posibilitatea ca unii dintre oamenii aduși pe post de înlocuitori ai poporului german să-i facă pe mulți dintre nemții de la jumătatea secolului XX – ca să nu mai vorbim de cei contemporani – să pară niște modele existențiale, prin comparație.

* „Să se facă dreptate, [și dacă ar fi] să se prăvale cerul [peste noi]", expresie juridică latină, al cărei sens este că dreptatea se cuvine aplicată, indiferent de consecințe (n.tr.).

Mai plauzibil este să se răspândească un sentiment de acceptare a ideii că oamenii sunt diferiți, că oameni diferiți cred în lucruri diferite și că valorile noastre ar putea să nu fie, de fapt, chiar niște valori universale. Dar o asemenea recunoaștere ar putea conduce la și mai multă suferință. Pentru că, dacă mișcările de apărare a drepturilor, care sunt rezultatele progresului social din secolul XX, și mișcarea în favoarea gândirii și a raționalismului, care s-a răspândit în toată Europa începând cu secolul al XVII-lea, nu sunt domeniul întregii omeniri, înseamnă că nu sunt sisteme universale, ci un sistem ca oricare altul. Iar asta înseamnă nu numai că un astfel de sistem s-ar putea să nu triumfe, ci și să fie, de fapt, măturat la rândul său, ca multe alte sisteme dinaintea lui.

Nu este o exagerare afirmația că, pentru mulți, prăbușirea acestui vis este, sau va fi, la fel de dureroasă cum este pierderea sentimentului religios pentru cei care au trecut prin așa ceva. Visul postiluminist liberal s-a înfățișat mereu având în jur o vagă aură de religie. Nu pentru c-ar fi venit cu aceleași pretenții, ci pentru că a adoptat unii dintre aceiași tropi ca și religia. A avut propriul său mit al creației asupra căruia insista – ca un fel de Big Bang al deșteptării intelectuale, opus apariției greoaie și confuze a diferitelor școli de gândire. Și, cel mai important, avea și propriul mit al aplicabilității universale. Mulți vest-europeni de astăzi au fost învățați aceste mituri alternative sau le-au adoptat ei înșiși pentru că erau niște mituri cu o atractivitate cvasi-religioasă. Ele îți oferă nu numai ceva în care să crezi și pentru care să militezi, dar și ceva pentru care să trăiești. Conferă vieții un scop și o structură. Iar dacă nu pot oferi viața de apoi promisă de toate religiile, măcar pot sugera – aproape întotdeauna în mod eronat – o iluzie a nemuririi ce rezidă în admirația semenilor.

Cu alte cuvinte, visul liberal se poate dovedi la fel de greu de smuls din brațele oamenilor cum a fost și religia, pentru că

împărtășește cu aceasta aceleași avantaje de neînlocuit. Într-o epocă de pace și seninătate, religia unor asemenea oameni poate fi considerată inofensivă, iar cei care nu cred în ea le pot îngădui adepților să și-o profeseze nestingheriți. Dar în momentul în care astfel de convingeri vor leza viețile tuturor celor din jur probabil că se va contura o atitudine mai puțin generoasă și ecumenică față de asemenea credincioși de stil nou. În tot cazul, marele hău deja lăsat în urmă de religie s-ar putea căsca și mai tare, din cauza golului rămas în urma celui mai recent vis nereligios al Europei. Și apoi, în lipsa oricărui alt vis, dar căutând în continuare răspunsuri, chemările și întrebările de tot felul se vor perpetua.

Arta din urmă

În ziua de astăzi, cel mai clar dintre toate răspunsurile în această privință – cel din secolul al XIX-lea – iese în evidență prin absență. De ce nu poate arta să preia ștafeta de acolo de unde au fost abandonate religiile, fără toate „obstacolele" religiei? Răspunsul rezidă în lucrările celor care încă mai aspiră la chemarea acestui domeniu. Aproape toată arta lor pare să poarte aura unei cetăți distruse. Predecesori învinși, cum a fost Wagner, par să fi făcut în așa fel, încât simpla idee a unor aspirații similare să se vădească inutilă, dacă nu chiar periculoasă.

Poate faptul că au înțeles acest lucru i-a convins pe mulți dintre artiștii contemporani să nu mai caute să se conecteze la vreun adevăr durabil, să abandoneze orice tentativă de a porni în căutarea frumuseții ori a adevărului, preferând să comunice publicului, scurt și la obiect: „Și eu mă tăvălesc în mocirlă, ca și voi". Cu siguranță că a existat un punct, în Europa secolului XX, când țelul artistului și așteptările publicului s-au modificat. Acest lucru a fost evident din felul în care s-a schimbat

abordarea artei de către public, admirația („Mi-aș dori să pot face și eu așa ceva") lăsând locul disprețului („Până și un copil ar putea face așa ceva"). Ambiția de ordin tehnic s-a diminuat semnificativ și adeseori a dispărut cu desăvârșire. Iar ambițiile de ordin moral ale artei s-au înscris și ele pe o traiectorie asemănătoare. S-ar putea da vina pe Marcel Duchamp și sculptura sa intitulată *Fântâna* – un pisoar –, însă o bună parte a culturii artistice a continentului l-a urmat, sugerând că el n-a făcut decât să deschidă o cale pe care își doreau să pășească și ceilalți. Astăzi, dacă iei la pas o galerie precum Tate Modern de la Londra, singurul lucru mai izbitor decât lipsa de competență tehnică este lipsa de ambiție. Lucrările mai curajoase pretind poate că ne spun câte ceva despre moarte, suferință, cruzime sau durere, dar puține sunt cele care au, într-adevăr, ceva de spus despre aceste subiecte, în afară de a indica faptul că ele însele există. Cu siguranță că nu oferă nicio soluție la problema pe care o prezintă. Orice adult știe că suferința și moartea există, iar cine nu știe, nici nu va putea fi convins de existența lor într-o galerie de artă. Dar arta zilelor noastre pare să fi renunțat la orice efort de a ne stârni vreun sentiment. Mai ales, a renunțat la dorința de a ne conecta la ceva precum spiritul religiei sau la fiorul dat de acea recunoaștere – ceea ce Aristotel numea *anagnorisis* – a senzației că tocmai ce te-ai pătruns de un adevăr care te aștepta dintotdeauna.

S-ar putea ca sentimentul acesta să te cuprindă numai dacă ajungi la un adevăr profund, iar dorința de a ajunge la acesta să fi devenit ceva față de care artiștii, ca și aproape tot restul lumii, să fi devenit suspicioși sau pe care chiar să nu o mai poată nutri. Dacă mergi la oricare dintre templele culturii moderne, vei vedea mase mari de oameni, fâțâindu-se colo-colo și căutând ceva, deși nu e deloc limpede ce anume

caută. Sunt unele manifestări ale artei care le pot reaminti oamenilor de ceva mai vast. Odată, fâțâindu-mă și eu, întru câtva fără scop și deloc impresionat, printr-o galerie de artă, am auzit acorduri din *Spem in Alium** și m-am îndreptat către locul din care se auzea muzica. Dintr-odată, mi-am dat seama de un alt motiv pentru care galeriile prin care trecusem până atunci fuseseră atât de pustii. Toată lumea din ele se îndreptase către aceeași „instalație de sunet" concepută de Janet Cardiff**, care consta din 40 de boxe aranjate în forma unui oval, fiecare dintre ele transmițând vocea câte unui membru al corurilor. Oamenii stăteau în centrul ovalului, sideranți. Cei veniți în cupluri se țineau de mâini, iar o pereche stătea îmbrățișată. Asta era înainte ca piesa lui Thomas Tallis să fie prezentată în romanele sadomasochiste ale lui E L James***, altfel cine știe ce s-ar mai fi putut întâmpla.

Era profund emoționant, deși oarecum surprinzător, să vezi că oamenii o considerau pe Janet Cardiff autoarea capodoperei artistice la care erau martori, și nu pe Thomas Tallis. Dar acela era un caz de *anagnorisis* care avea loc sub ochii noștri. Era imposibil de știut câți dintre oamenii aceia cunoșteau fie cuvintele, fie semnificația piesei din care era luat fragmentul difuzat de „instalația de sunet". Dar se petrecea ceva straniu și

* „Speranța în altul" (lat. în original), primele cuvinte dintr-un motet renascentist în 40 de părți (opt coruri a câte cinci voci fiecare, toate în limba latină), compus în jurul anului 1570 de britanicul Thomas Tallis (1505–1585). Primele două versuri erau: „Nu mi-am pus niciodată speranța în altul, decât în tine, Dumnezeul lui Israel" (n.tr.).

** Artistă canadiană (n. 1957), specializată în instalații de sunet. Cea descrisă aici face parte din colecția permanentă a Galeriei Naționale a Canadei, de la Ottawa (n.tr.).

*** Referire la seria de romane erotice a autoarei E L James, care a debutat în 2011 cu *Cincizeci de umbre ale lui Grey* (n.tr.).

atemporal. Una dintre puținele opere de artă contemporană care are un efect comparabil este sculptura lui Antony Gormley intitulată *Another Place** și care constă din 100 de întruchipări umane din fontă, în mărime naturală, amplasate pe plaja Crosby de lângă Liverpool, așezate cu fața către largul mării. Întreaga instalație – care a devenit permanentă, la cererea locuitorilor din zonă – este apreciată cel mai mult la reflux sau când statuile privesc înspre soarele care apune. Motivul, în parte, este același. Imaginea este una pe care o trăim zi de zi, care ne reamintește o poveste (în acest caz, a reînvierii) din miezul culturii noastre. Poate că nu oferă o soluție, dar ne-o readuce în minte.

Asemenea lucrări nu sunt, însă, decât flancul artistic al problemei pe care a ridicat-o Ernst-Wolfgang Böckenförde. Ceea ce produce reverberații se datorează unui lucru petrecut mai înainte, nu vreunei valori intrinseci. Când au succes, acesta se datorează faptului că sunt opere de artă parazite. Își capătă semnificația, câtă au, de la o tradiție pe care ele însele n-o pot nici profesa, nici susține. Totuși, lucrările de acest fel caută măcar să evoce marile teme pe care caută să le evoce și religia. Răspunsurile lor pot fi mai neclare, iar încrederea lor, mai șovăitoare decât ce a fost înainte, dar, cel puțin, încearcă să se adreseze acelorași nevoi și adevăruri. Temele mai originale din arta europeană sunt cele care abordează trauma latentă a continentului. Acest lucru este parte a unei tradiții neîntrerupte, dar este acea parte care reprezintă și un punct final.

---

* *Another Place* este o lucrare care include mai multe statui realizate după modelul trupului nud al sculptorului, care au 1,89 m înălțime și cântăresc, fiecare, în jur de 650 kg. Sunt presărate pe o porțiune de plajă de 3,2 km și se află pe amplasamentul actual din anul 2005. În funcție de flux și reflux, fiecare este mai mult sau mai puțin cufundată în apă (n.tr.).

Chiar și înaintea Primului Război Mondial, exista o temă în arta și muzica europene – în Germania, mai mult decât oriunde altundeva –, care se transforma din saturație în suprasaturație și apoi în altceva. Ultimele filoane din tradiția romantică austro-germană – ilustrate de Gustav Mahler, Richard Strauss și Gustav Klimt – păreau să se fi distrus aproape cu de la sine putere, ajungând la o asemenea profunzime a suprasaturației, încât nu mai putea urma decât o totală prăbușire. Nu era vorba doar de faptul că tematica lor era în așa măsură obsedată de moarte, ci și că aveau senzația că tradiția nu mai putea fi împinsă mai departe și că nu mai era loc nici de inovație fără riscul de a se rupe ceva. Drept care, s-a rupt ceva – au rezultat din ea modernismul și, după aceea, postmodernismul. Se consideră că, de atunci încolo, arta de succes europeană – și arta germană, în primul rând – a mai fost posibilă doar existând printre rămășițele care au rezultat din acea implozie. Nu a mai găsit nimeni vreo altă soluție.

Cei mai importanți artiști vizuali din Germania postbelică și-au consumat carierele lucrând în molozul rezultat după catastrofa culturii lor. Indiferent dacă sunt celebrați pentru că se inspiră din ea ori se inspiră din ea tocmai pentru a fi celebrați, e de remarcat că artiștii cei mai renumiți ai Germaniei rămân cufundați în acel dezastru. Gerhard Richter, de exemplu, s-a născut în 1932, dar cariera lui a început cu adevărat abia în anii 1960, cu o serie de uleiuri pe pânză pictate după fotografii. Unele se pretau mai ușor unei încercări de interpretare decât altele. Printre cele mai evidente și cunoscute este o pictură obsedantă, intitulată *Onkel Rudi* (1963), făcută după o fotografie înfățișând un bărbat în picioare, ușor înclinat, îmbrăcat cu o uniformă nazistă care nu-i vine bine. Altele aveau, în mod vizibil, o temă în egală măsură de rău augur, chiar dacă privitorul nu știa exact care era subiectul. *Herr Heyde* (1965) înfățișează

doar un bărbat mai bătrâior, care tocmai pătrunde într-o clădire, având alături un polițist. Chiar și dacă n-am ști nimic în privința numelor, nici nu-i nevoie să ni se spună că Werner Heyde a fost un doctor din serviciul SS, a fost prins după ce fusese fugar aproape 15 ani și s-a spânzurat în închisoare. Alte picturi, precum *Familie Liechti* (1966), sporesc și mai tare confuzia. Vedem o familie de făptuitori sau de victime? Au supraviețuit acelor ani. Trebuie să li se fi întâmplat ceva. Dincolo de abilitățile sale tehnice, realizarea lui Richter este că reușește să surprindă, prin aceste instantanee adesea marginale, faptul că tot ce e cuprins între epoca pe care o ilustrează fotografiile și epoca în care au fost create tablourile atârnă un lințoliu. Un strat de vinovăție și blam se întinde precum o negură peste o cultură întreagă.[6]

Același lucru se poate spune despre lucrările lui Anselm Kiefer. Născut la 30 de ani după Richter, în anul în care s-a sfârșit al Doilea Război Mondial, opera lui este încă și mai vizibil dedicată evocării unei mari culturi ajunse în ruinele autodistrugerii sale. Uriașul său *Innenraum* (1981), ca și lucrările lui Richter din anii 1960, înregistrează în mod evident oroarea. În acest caz, cel care vede tabloul pentru prima oară își poate imagina, probabil, după cât de grandioasă este încăperea și cât de avansată starea ei de degradare – cu aerul că plafonul de sticlă stă să cadă, cu aspectul uzat al pereților –, că este o sală nazistă. Din câteva lecturi, află că e vorba, într-adevăr, de unul dintre birourile din Cancelaria Noului Reich, proiectat pentru Hitler însuși de Albert Speer*. Dar sentimentul că ai în fața ochilor o per-

* Albert Speer (1905–1981), de profesie arhitect, a fost ministru pentru armament și producția de război în Germania nazistă. Condamnat la 20 de ani de închisoare în procesele de la Nürnberg, a fost eliberat în 1966 (n.tr.).

spectivă grandioasă – tabloul are aproape 9 metri pătrați – asupra unei săli în care s-a petrecut ceva cumplit este la fel de vizibil ca o persoană cu o expresie vinovată printre suspecții aliniați pentru identificare la poliție. Lucrările mai recente ale lui Kiefer, cum ar fi *Die Erdzeitalter* (2014), sunt și ele descrieri atent concepute ale unei societăți în ruine. În acest din urmă caz, pânze de pictură abandonate sunt clădite unele peste altele, înconjurate de moloz și tije de metal răsucite înfățișând tulpini de floarea-soarelui uscate. E ca și cum, după catastrofă, nu prea mai ai ce face, decât să cugeți la faptul că totul este efemer, totul poate fi distrus și aproape nimic nu mai poate fi salvat.[7]

Ce urmează după această blocare finală a tradiției nu știe nimeni. Unul dintre motivele pentru care artiștilor pare să le fie atât de greu să lase în urmă catastrofa nu este numai că există o conștiință a faptului că politica și arta continentului au apucat-o pe o cale greșită, ci și teama (care aproape cert exagerează importanța artei) că politica a luat-o pe o cale greșită în parte pentru că și arta o luase pe o cale greșită. Sigur că rezultatul ar fi o anumită reticență, dublată de teamă în privința subiectului cu care avem de-a face.

Deocamdată, lumea culturii înalte rămâne o parte a locului crimei european mai amplu. Artiștii și nu numai ei pot să adune resturile, încercând să realizeze ce anume s-a întâmplat. Dar ei știu că orice prelungire a acestei tradiții riscă să reaprindă tăciunii la un moment dat, provocând o reluare a crimei. Singurul răspuns posibil este să conchidem că lucrurile s-au petrecut în pofida artei și, cu alte cuvinte, că arta în sine n-a avut nicio influență asupra culturii. Dacă așa este, dacă, într-adevăr, arta nu declanșează nimic, atunci, în ultimă instanță, cultura nu are absolut nicio importanță. Avem aici o explicație măcar pentru faptul că lumea artei practică, în prezent, aceleași facile jocuri

ale deconstrucției în care s-a implicat și lumea academică. Și de ce arta zeflemelei, a nesincerității naive, ironice sau glumețe, parțial importată de la New York, umple atât de multe galerii și se vinde pe niște sume de bani uriașe.

Aceste trei mișcări din arta contemporană – cea parazitară, cea a finalului obsesiv și cea a nesincerității bine studiate – nu sunt niște aberații ale culturii. Reprezintă cultura din plin. Prima nu se poate menține de una singură; a doua vine cu o povară într-atât de apăsătoare, încât oricine poate ajunge, până la urmă, să-și dorească să scape de ea; și ultima n-are niciun sens. Putem observa rezultatele acestei stări de lucruri de jur împrejurul nostru. Cine merge în oricare dintre orașele mai mari sau mai mici menționate în cartea de față va da peste același act de renunțare. Cu toate că unele concerte se desfășoară, mai departe, în aceleași locuri ca de obicei, peste tot se manifestă încercarea de adaptare la schimbările care se petrec peste tot. La Malmö, într-o seară, singurul concert din oraș era unul de muzică *fusion*, care avea o legătură oarecare cu falafelul, ceea ce era și normal într-un fel. Cultura trebuie să reflecte societatea, iar societatea s-a schimbat. Programele din sălile de concert reflectă această schimbare, la fel cum o reflectă și golirea sinagogilor. Amândouă sunt demonstrații ale celor ce se petrec și sugerează în mod adecvat vremurile în care trăim.

Realitatea unei asemenea tranziții, de la o cultură către ceva diferit, reprezintă cea mai apăsată cu putință respingere a presupunerilor de la care au plecat generațiile recente. Contrar tuturor asigurărilor și așteptărilor, oamenii care au venit în Europa nu s-au cufundat în cultura noastră, ca să devină parte integrantă din ea. Și-au adus propriile culturi. Și au făcut asta exact în momentul în care culturii noastre îi lipsea încrederea în sine cu care să-și susțină propria cauză. Ba chiar, mulți

europeni au primit cu un sentiment de ușurare o astfel de eliberare de sine, s-au schimbat bucuros odată cu vremurile și și-au diluat atitudinea sau au schimbat-o cu totul.

Luciditatea deprimantă

Nu știe nimeni, bineînțeles, ce va urma. Se prea poate ca această etapă să continue vreme foarte îndelungată. La fel de bine se poate ca totul să se schimbe și ceva să ocupe, de-o manieră excepțional de rapidă, golul acesta spiritual și cultural. Unul dintre motivele pentru care Michel Houellebecq s-ar putea dovedi scriitorul emblematic al epocii noastre nu e numai acela că el, în sine, este un cronicar și model al celui mai dezvoltat nihilism, ci că a sugerat, cu forță și putere de convingere, ce ar putea urma după această epocă.

Pentru Houellebecq și personajele sale, viața este o trudă solitară și fără sens, lipsită de interes, bucurie sau consolare – cu excepția vreunei felații, când și când, primită, de obicei, de la câte o prostituată. Faptul că acestui cronicar al unei asemenea existențe i-a putut fi decernat, de către apropiații lui, premiul Goncourt, printre alte distincții, poate că este mai puțin surprinzător, decât acela că un scriitor ca el s-a putut dovedi atât de popular. De aproape două decenii, cărțile lui sunt niște succese comerciale și în limba lor franceză originală, și în diverse traduceri. Dacă niște cărți se vând atât de bine – mai ales atunci când sunt literatură de calitate, nu de duzină – înseamnă că vorbesc despre ceva ce ține de vremurile noastre. Poate fi vorba de o versiune dusă la extrem a existenței noastre actuale, dar nici măcar natura fortifiantă a nihilismului lui Houellebecq n-ar constitui o atracție suficientă, dacă cititorii lui nu ar întrezări în ea măcar o sclipire dezgustată a recunoașterii de sine.

Primul său roman important, *Particulele elementare** (1998), a inaugurat ceea ce a devenit ulterior o scenă tipică pentru el, prezentând o societate și o serie de vieți fără absolut niciun scop. Relațiile de familie sunt otrăvite, acolo unde nu lipsesc de tot. Moartea și teama de ea umplu spațiul odinioară dedicat celor ce țineau de Dumnezeu. La un moment dat, protagonistul Michel își impune să nu se dea jos din pat două săptămâni încheiate și se întreabă în repetate rânduri, holbându-se la un calorifer: „Cât de mult mai poate dura civilizația occidentală, în absența religiei?" Dar nu are parte, făcând asta, de nicio revelație, doar de încă și mai mult holbat la calorifer.

În contextul a ceea ce e descris ca fiind o „deprimantă luciditate", nu există momente de plăcere, în afara partidelor de sex. Christine, cu care Bruno poartă o conversație împletică, fără noimă, rupe o tăcere, sugerând să meargă împreună să se alăture unei orgii de pe o plajă de nudiști. Starea filosofică a culturii lor s-a revărsat peste ei și i-a cufundat în propria-i futilitate. La un moment dat, citim: „În plină sinucidere a Occidentului, era clar că nu aveau nicio șansă". Cu toate că bucuriile consumerismului cu siguranță nu sunt suficiente, ele pot distrage atenția. În timp ce ar trebui să facă aranjamentele necesare pentru înhumarea sau incinerarea cadavrului mamei sale, Bruno joacă Tetris pe consola GameBoy. „Sfârșit", îl anunță consola, după care cântă o „melodie zglobie".

Deși temele și personajele din *Particulele elementare* sunt reluate în *Platforma*** (2001), ele găsesc și ceva pe care să se

---

* *Particulele elementare* (Editura Polirom, Iași, 2012) este al doilea roman al lui Michel Houellebecq (n. 1956), primul fiind *Extinderea domeniului luptei* (Ed. Polirom, Iași, 2016) (n.tr.).

** *Platforma*, trad. Emanoil Marcu, Ed. Polirom, Iași, 2011. Cartea își trage titlul de la noțiunea de „formă plată", pe care autorul o teoretizează într-un alt roman ca fiind stilul său de proză (n.tr.).

axeze. Și aici, sexul explicit, repetițiile și variațiunile pe aceeași temă dau singura lumină care străpunge penumbra. Valerie, o femeie dispusă să îndeplinească orice dorință de ordin sexual a personajului principal, Michel, este o descoperire valoroasă și o sursă de speranță. Chiar și așa, se afirmă clar, organele genitale sunt o „meschină compensație" pentru nefericirea, scurtimea și futilitatea vieții. Și totuși, în *Platforma*, personajele lui Houellebecq capătă o nouă viziune asupra lumii.

După ce renunță la postul său de funcționar public, Michel o duce pe Valerie într-o vacanță în Thailanda. El are tot disprețul pentru decadența turismului și cei ce o practică, deși chiar el face același lucru. Într-o zi, un grup de teroriști islamiști – care detestă și ei decadența afișată, dar care au propria viziune despre ce e de făcut în privința ei – dau buzna pe plajă și masacrează o mulțime de turiști, inclusiv pe Valerie. După atacurile teroriste din Bali din 2002*, un asemenea scenariu a fost considerat profetic. În schimb, oricât respect va fi căpătat Houellebecq din acest motiv, acesta a fost ponderat de necazurile pe care i le-a provocat cartea în Franța. După masacrul din Bali, disprețul său față de islam a dat în clocot, într-un paragraf în care cugeta astfel:

> Cu siguranță, poți rămâne în viață însuflețit doar de o dorință de răzbunare; mulți oameni au trăit așa. Islamul îmi distrusese viața, deci aș fi putut urî islamul; în zilele următoare, am făcut eforturi ca să-i urăsc pe musulmani. Îmi reușea destul de bine, așa că am început să urmăresc din nou știrile

* Pe 12 octombrie 2002, un terorist sinucigaș a detonat o bombă în interiorul unui club de noapte dintr-o zonă frecventată de turiști de pe insula indoneziană Bali. Aproape imediat după aceea, în fața unui alt club, situat peste drum de primul, un alt terorist sinucigaș a detonat o mașină-capcană. Peste 200 de oameni au murit, cei mai mulți fiind turiști occidentali (n.tr.).

internaționale. De fiecare dată când aflam că un terorist palestinian, sau un copil palestinian, sau o femeie gravidă palestiniană au fost împușcați în fâșia Gaza, simțeam o tresărire de entuziasm la gândul că exista un musulman mai puțin. Da, se putea trăi în felul acesta.

Pentru acest pasaj, plus altele considerate ofensatoare, atât din interviuri, cât și din *Particulele elementare* (unde un personaj afirmă că islamul este „cea mai stupidă, falsă și obscură dintre toate religiile"), Houellebecq a devenit ținta unor proceduri legale în Franța. Indiferent dacă din acest motiv sau din dorința lui, adeseori citată, de a-și reduce la minimum impozitele, scriitorul și-a părăsit țara natală și s-a mutat în Irlanda.

Poate că prostia l-a gonit, de fapt. La urma urmei, oricine l-a citit pe Houellebecq în întregime – nu numai fragmentele pe care mulți își doreau să le găsească ofensatoare – a putut vedea că personajele romanelor lui sunt infinit mai aspre în criticile pe care le aduc și disprețul pe care-l resimt față de Occidentul modern decât față de preceptele și afirmațiile islamului sau ale musulmanilor. Disprețul lui Houellebecq lovește în toate direcțiile – inclusiv în homosexuali, heterosexuali, chinezi și majoritatea celorlalte naționalități. Să-l târăști pe Houellebecq prin tribunale pentru că este grosolan cu musulmanii nu numai că dovedea că se miza pe atuul sensibilității, dar demonstra și ignoranță din punct de vedere literar. Nu numai pentru că un autor era adus în fața instanței pentru ceea ce exprimase, ci pentru că bătaia de joc și disprețul lui Houellebecq merg foarte clar dincolo de plânsetele și văităturile grupurilor de interese: furia și disprețul sunt ațintite, la el, către propria epocă și propria specie, luate în întregime.

Și totuși, oricât de ample ar fi acrobațiile și focurile de artificii dintr-o literatură de acest soi, întotdeauna se ajunge, mai devreme sau mai târziu, la situația în care fie se maturizează,

fie se sfârșește. Dovada faptului că Houellebecq nu avea de gând să se sfârșească a venit odată cu *Harta și teritoriul** (2010), povestea unui artist care adună o bogăție fabuloasă din lucrări absolut ocazionale. Averea îi permite să se izoleze de o Franță condamnată să rămână, în viitorul apropiat, nu cu mult mai mult decât un parc tematic cultural, destinat noilor super-îmbogățiți chinezi și ruși. Romanul nu e numai o explorare a temelor tradiționale din scrierile lui Houellebecq (viața de familie dezorganizată, sexul de formă, solitudinea), ci și o profundă satiră a culturii moderne. El include un autoportret devastator și hilar – un memento al adevărului că până și cei mai feroce dintre critici ajung întotdeauna să-și întoarcă privirile și către ei înșiși. Artistul îi face o vizită scriitorului bețiv Michel Houellebecq, în refugiul irlandez al acestuia, izolat și neprimitor.

Autoportretul este de o remarcabilă acuratețe. Desfrânat, alcoolic, depresiv și complicat – imaginea lui Houellebecq din *Harta și teritoriul* ilustrează o viață secătuită de-o manieră aproape sfidătoare. Este o viață care-i produce inclusiv dușmani. Un detaliu curios este acela că în roman, la un moment dat, „Houellebecq" este găsit mort – decapitat, jupuit și mutilat. În 2015, respectiva scenă a căpătat nuanțe mai puțin amuzante.

Un alt roman, *Supunere***, urma să fie publicat pe 7 ianuarie. Încă dinaintea publicării, provocase controverse critice

* Romanul *Harta și teritoriul* (trad. Daniel Nicolescu, Ed. Polirom, Iași, 2017), a fost distins cu premiul Goncourt chiar în anul apariției sale (n.tr.).

** Al șaselea roman al autorului, *Soumission*, a fost publicat de Flammarion pe 7 ianuarie 2015, ziua în care a fost comis atentatul de la redacția săptămânalului *Charlie Hebdo*, numărul din acea zi prezentându-l chiar pe Michel Houellebecq. Romanul a fost publicat în română sub titlul *Supunere*, trad. Daniel Nicolescu, Ed. Humanitas, București, 2015 (n.tr.).

și politice. Intriga duce politica franceză către orizontul anilor 2020. François Hollande își încheie un al doilea mandat prezidențial dezastruos. Frontul Național, partidul Marinei Le Pen, conduce detașat în sondajele de opinie. Dreapta moderată reprezentată de Uniunea pentru o Mișcare Populară se prăbușește, la fel și socialiștii. Dar un alt partid s-a constituit de-a lungul anilor din urmă, un partid musulman, condus de un islamist moderat, care se bucură de sprijinul populației musulmane a Franței, aflată în continuă creștere. Pe măsură ce se apropie alegerile, celelalte partide tradiționale de pe scena politică franceză își dau seama că singura modalitate prin care Frontul Popular poate fi împiedicat să preia puterea este ca ele să se unească și să se alinieze în spatele partidului islamist. Procedează astfel, și partidul musulmanilor câștigă. Scoțând în față câțiva stângiști maleabili, islamiștii se apucă să modifice chipul Franței, nu în ultimul rând preluând controlul asupra educației și transformând – cu o substanțială finanțare din zona Golfului – toate universitățile publice, inclusiv Sorbona, în instituții de învățământ islamic. Treptat, până și personajul principal din roman – un istoric desfrânat, specializat în opera romancierului din secolul al XIX-lea Joris-Karl Huysmans – vede rațiunea convertirii la islam.

În puținele comentarii publice pe care le-a făcut despre cartea sa, Houellebecq s-a dat peste cap să-și sublinieze admirația față de islam – o altă demonstrație, poate, a faptului că intimidările și amenințările poliției gândirii* chiar funcționează.

* În romanul *1984*, de George Orwell (Eric Arthur Blair, 1903–1950), publicat în 1948, Poliția Gândirii este brațul cel mai puternic al statului represiv, care-i urmărește pe toți criminalii în gândire, adică pe cei care nu cred orbește în propaganda partidului (n.tr.).

Era de așteptat ca pledoariile de acest fel să rămână în fundal, chiar dacă nu pentru motivele aflate ulterior. Printre cei care l-au atacat și ridiculizat pe Houellebecq, pentru o intrigă despre care mulți au afirmat că era în mod voit provocatoare, s-a numărat și un hebdomadar satiric, intitulat *Charlie Hebdo*, pe atunci prea puțin cunoscut în afara Franței. Revista – cu o lungă tradiție de iconoclastie de stânga, seculară și anticlericală – căpătase o atenție internațională restrânsă în ultimii ani, după ce, în repetate rânduri, își arătase disponibilitatea de a-l înfățișa pe profetul islamului (rămânând aproape singura publicație care mai era dispusă la așa ceva după scandalul din 2005 privitor la caricaturile din ziarul danez). În ciuda ultrajelor, amenințărilor cu procese și a unui atac cu bombe incendiare asupra birourilor sale de la Paris, publicația s-a ținut tare pe poziții, la fel cum făcuse și înainte, când fusese criticată de papa de la Roma, de Marine Le Pen și de alții.

În așteptarea lansării noului roman, o caricatură de-o urâțenie tipică, înfățișându-l pe Houellebecq sub forma unui gnom hidos, trona pe coperta numărului din dimineața în care doi islamiști înarmați au intrat cu forța în sediul parizian al revistei *Charlie Hebdo* și au lichidat zece dintre membrii echipei redacționale și doi polițiști. Când au părăsit locul crimei, atacatorii, musulmani francezi antrenați în Yemen, au fost auziți răcnind: „L-am răzbunat pe profetul Mahomed!" și *Allahu akbar!* Printre victimele atacului comis în timpul ședinței de redacție de dimineață s-a numărat și economistul Bernard Maris, prieten apropiat al lui Michel Houellebecq.

Editorii au anunțat că turneul de promovare a romanului fusese anulat și că autorul se retrăsese într-o ascunzătoare. De atunci, este însoțit mereu de gărzi de corp. Și totuși, deși îl ajută

să se protejeze, statul francez nu l-a susținut absolut deloc. Imediat după atacurile de la redacția *Charlie Hebdo*, prim-ministrul socialist Manuel Valls a preferat să rostească o alocuțiune în care a spus că: „Franța nu este Michel Houellebecq... nu e totuna cu intoleranța, ura și frica". În mod evident – poate doar dacă obținuse el vreun exemplar de semnal –, premierul francez nu citise romanul. Cu toate că n-ar trebui să fie asta problema unui prim-ministru, chiar dacă romanul ar fi, într-adevăr, unul provocator, întâmplarea face ca *Supunere* să nu fie o simplă provocare. Și este o carte infinit mai subtilă și mai sofisticată decât era *Le Camp des saints* a lui Jean Raspail sau vreun alt roman distopic.

Viața personajului principal, un anume François, nu e numai seacă în maniera tipică a lui Houellebecq, dar are și o dureroasă nevoie de alinare. În timp ce cultura și societatea franceze se descompun de jur împrejurul său, două revelații aparte ies în evidență. Prima este dată de opțiunea prietenei evreice a lui François de a părăsi Franța și a se duce la familia ei din Israel. După o întâlnire de adio cu o partidă de sex atletică, fata îl întreabă ce are de gând să facă, mai ales acum, când se pare că universitatea se va închide odată cu venirea la putere a partidului musulman. „Am sărutat-o blând pe buze, după care i-am răspuns: «Pentru mine, nu există niciun Israel». Un gând sărăcuț, dar exact." Din contră, era, de fapt, o gândire foarte profundă.

Dar nucleul spiritual mai profund al romanului rezidă tocmai în meditațiile lui François pe marginea subiectului său de interes. Houellebecq (la fel ca mulți dintre criticii săi literari) pleacă de la premisa că majoritatea cititorilor nu sunt familiarizați cu scrierile lui Huysmans, dar o parte semnificativă a publicului va fi citit – sau măcar auzit vorbindu-se

despre – romanul acestuia *În răspăr**, unul dintre textele esențiale din secolul al XIX-lea decadent francez. La începutul romanului *Supunere*, François începe deja să-și piardă interesul față de Huysmans, așa cum li se întâmplă multor cadre universitare după ce prima lor iubire intelectuală este sufocată de ani întregi de conferințe și întrebări identice. Dar este importantă alegerea lui Huysmans ca prezență constantă în roman, pentru că, pe măsură ce acesta evoluează, François nu numai că-și redescoperă o parte din pasiunea față de autorul francez din secolul al XIX-lea, dar se și confruntă el însuși cu o provocare centrală din viața lui Huysmans. Ca mulți dintre contemporanii săi decadenți de peste tot din Europa, Huysmans a sfârșit prin a fi primit în rândurile Bisericii Romano-Catolice. Este o călătorie pe care François caută s-o imite, în timp ce totul se prăbușește în jurul său – în timp ce în întreaga Franță devin obișnuite intimidările și apoi răbufnirile de violență sporadice și șocante.

Personajul chiar se întoarce la mănăstirea în care și-a descoperit Huysmans credința și în care chiar François și-a petrecut o parte a tinereții în căutarea idolului său literar. Se așază în fața uneia și aceleiași Madone și-și îndreaptă meditațiile spre același țel. Dar nu reușește: cu toate că s-a întors la sursă și chiar dacă mintea lui se deschide în fața semnificației momentului, nu este capabil să facă saltul de credință. Așa încât se întoarce la Paris, unde autoritățile academice – de-acum, islamice – îi lămuresc lui François, pe care cu generozitate l-au pensionat, logica islamului. Nu numai logica potrivit căreia și-ar putea relua cariera la Sorbona, cu condiția să se convertească, ci și logica după care ar putea funcționa și alte aspecte

* Joris Karl Huysmans, *În răspăr*, trad. Iulia Bodnari, Irinel Antoniu, Editura Univers, București, 2008 (n.tr.).

ale vieții lui. Ar avea mai multe neveste (până la patru, și mai tinere – dacă-și dorește –, chiar și față de gusturile lui obișnuite). Și, bineînțeles, ar deveni, pentru prima oară în viață, parte a unei comunități de semnificație. Ar putea să se bucure în continuare de majoritatea puținelor plăceri pe care și le-a îngăduit și va câștiga mult mai mult decât își imagina că ar fi posibil în ceea ce privește confortul. Spre deosebire de nevoia de a crede în ceva intangibil necesar pentru a deveni catolic, logica islamului este una practică și devine imposibil de refuzat într-o societate pregătită pentru supunere.

Chiar înaintea publicării sale, în legătură cu *Supunere* se punea întrebarea dacă viziunea din roman era cât de cât plauzibilă sau nu. După ce a fost publicat, s-ar zice că o parte a întrebării și-a găsit răspunsul. Nenumărate mici detalii se potrivesc. De exemplu, în perioada premergătoare unor alegeri cruciale, mass-media și politicienii de prim-plan din Franța ascund cu bună știință povești de real interes. Cititorilor francezi li se reamintesc evenimentele din Franța din decembrie 2014, când extremiștii musulmani tot intrau cu vehicule în mulțimile de oameni, strigând *Allahu akbar!*, în schimb politicienii și mass-media minimalizau situația, considerând că este vorba despre niște banale și neînsemnate incidente rutiere. Pe urmă, sunt înfățișați liderii comunității evreiești, care se ațin prin jurul inamicilor și-i măgulesc, negociind pentru ei înșiși chiar dacă totul indică distrugerea comunității pe care o reprezintă. Și, bineînțeles, comparația mai autentică decât toate celelalte din roman este prezentarea unei clase de politicieni din toate zonele spectrului politic atât de dornici să fie considerați, mai presus de orice, „antirasiști", încât ajung să ridice în slăvi și, în cele din urmă, să predea țara pe mâna mișcării rasiste care se dezvoltă cel mai rapid și are cea mai agresivă atitudine.

Mai important însă decât analiza politică este diagnosticul pus acelei societăți. Dacă există vreun motiv pentru care Houellebecq se ridică deasupra celor mai mulți romancieri contemporani este că el recunoaște profunzimea și amploarea întrebărilor cu care se confruntă acum Europa Occidentală. Cea mai propice coincidență a carierei lui este aceea că scrisul i s-a maturizat, din punct de vedere artistic, tocmai la timp ca să prindă momentul în care o societate face trecerea din starea de declin în altceva. Dar în ce anume? Spre și mai multă decadență, și mai multă barbarie, ori spre mântuire? Și dacă e vorba de mântuire, ce fel de mântuire și a cui?

Capitolul 17

Finalul

Timp de un an după marea decizie a cancelarului federal german Angela Merkel, politicienii, starurile din mass-media, celebritățile și o mulțime de alții au tot insistat că Europa trebuia neapărat să-i primească în continuare pe toți imigranții lumii. Cei care au ridicat mai departe obiecții față de această politică – inclusiv marele public – au fost, în repetate rânduri, catalogați drept insensibili și, probabil, rasiști. Așa se face că, până și la un an după ce situația din Europa fusese declarată prin consens o catastrofă, patrulele navale din sudul Mediteranei culegeau în continuare oameni cu miile. Ba chiar, potrivit agențiilor specializate ale Uniunii Europene, numărul imigranților sosiți în Italia în iulie 2016 era cu 12% mai mare decât cel din iulie 2015. La un an după ceea ce ar fi trebuit să fie vârful valului de imigrație, în doar 48 de ore au fost recuperați din largul coastelor nord-africane peste 10 000 de imigranți. Ori de câte ori mass-media relata despre asemenea evenimente, imigranții erau descriși ca fiind „salvați" sau „recuperați" din apele Mediteranei. În cea mai mare parte a timpului, navele europene se apropiau, pur și simplu, din ce în ce mai mult de țărmurile Africii de Nord și culegeau refugiații din bărcile cu care fuseseră împinși către larg doar cu câteva minute mai devreme. Dar se subînțelegea, de fapt, că oamenii

din bărci fuseseră „salvați" sau „recuperați" din situații cumplite, care-i obligaseră să se îmbarce din capul locului. În plus, la fel ca înainte, niciun detaliu nu mai conta.

Printre detaliile care lipseau era și cel că afluxul de imigranți din Italia practic nu includea și sirieni care să fi fugit de războiul civil din țara lor. În schimb, aproape toți erau bărbați tineri din țările Africii subsahariene. Un alt punct care ar fi putut stârni un anumit interes era faptul că, indiferent de ce anume fugeau acei oameni, probabil că nu era cu nimic mai rău decât ceea ce ar fi putut determina alte câteva sute de milioane ca și ei să fugă în lunile și anii următori. După ce imigranții au fost „salvați", europenii cei mărinimoși care cereau ca o asemenea politică să continue și-au pierdut interesul față de nou-veniți. Când era în toi criza imigrației din 2015, multe figuri importante din Marea Britanie, de la șeful Partidului Naționalist Scoțian până la secretarul pentru afaceri interne al guvernului din umbră laburist și pe lângă ei numeroși actori și vedete rock, afirmaseră că erau gata să primească în casele lor câte o familie de refugiați. După mai mult de un an, niciunul dintre aceștia nu făcuse așa ceva, în mod concret. La fel cum s-a întâmplat, pe parcursul crizei, cu tot ce ținea de generozitate și bunăvoință, era ușor să te aștepți că alții aveau să fie binevoitori în locul tău, după ce tu te declaraseși de partea tuturor săracilor și oprimaților planetei. Consecințele bunăvoinței tale puteau fi lăsate pe seama altora.

Detaliile concrete s-au dovedit a fi mai tulburătoare și de mai rău augur ca niciodată. În septembrie 2016, la o lună după ce fusesem ultima oară pe insula grecească Lesbos, imigranții de la Moria au dat foc propriei tabere. Scânteia care declanșase revolta putea foarte bine să fi fost orice. Oamenii fuseseră lăsați acolo timp de aproape o jumătate de an, perioadă în care celelalte națiuni europene, chiar dacă insistau asupra importanței misiunilor de salvare, își închiseseră propriile frontiere și

lăsaseră Grecia să facă față singură consecințelor acelor misiuni. Printre ocupanții taberei se răspândiseră zvonuri despre o iminentă returnare a lor în Turcia. Unele voci spuneau că revoltele care duseseră la incendierea complexului se datoraseră unor certuri iscate la cozile de la distribuirea mâncării. Poate că acesta fusese motivul sau violența interetnică mocnită. Într-o înregistrare video făcută în timp ce complexul ardea se aud strigăte de *Allahu akbar!*

În săptămâna de după incendiul care distrusese tabăra de la Moria, mă aflam iar în Germania. Peste tot erau vizibile consecințele deciziei din anul precedent a cancelarului federal. Programele televiziunilor includeau numere de comedie cu public susținute de imigranți care încercau, în fața camerelor, să distreze un public german restrâns. Acești imigranți dădeau afluxului o față umană, iar publicul lor se străduia să se bucure de experiență. Însă pentru majoritatea copleșitoare a nou-veniților realitatea nu însemna statutul de star TV. În subsolul unei biserici evanghelice luterane din suburbiile Berlinului, am descoperit 14 refugiați, care dormeau pe paturi suprapuse. Toți bărbați abia trecuți de 20 de ani, în principal din Iran, veniseră în 2015. Unul dintre ei a recunoscut că plătise 1 200 de dolari pentru traversarea brațului de mare care despărțea Turcia de Grecia și că întâi ajunsese în Norvegia, dar că nu-i plăcuse acolo. Toți mi-au spus că se convertiseră la creștinism și că acela era motivul pentru care le oferea adăpost biserica. Chiar dacă erau sinceri în ceea ce declarau, treaba cu convertirea la creștinism devenise și ea o bine cunoscută păcăleală între timp. Dacă demonstrai că te convertiseși la creștinism, puteai fi aproape sigur că ți se aproba cererea de azil.

În Bundestag, am avut ocazia să stau de vorbă cu un membru al parlamentului, care fusese și un mare sprijinitor al cancelarului federal Angela Merkel și al poziției adoptate de ea pe

tot parcursul crizei. Mi-a prezentat problema ca fiind una exclusiv birocratică. Lipsa de spații de cazare, de pildă, era „nu o catastrofă, ci o sarcină de rezolvat". Cum ar fi putut Germania să le asigure nou-veniților o mai bună integrare? Imigranții urmau, în momentul respectiv, cursuri de 60 de ore despre valorile germane. Parlamentarul era de părere că numărul acestora poate c-ar fi trebuit sporit la 100. Lucrul cel mai de mirare – și ceva ce auzeam în Germania de mulți ani – era credința lui că de vină erau cetățenii germani. Cei preocupați de schimbările din zonele lor, spunea el, „își petrec prea mult timp pe bloguri, și nu suficient în realitate". Iar când a fost întrebat despre activitățile infracționale ale imigranților mi-a mărturisit părerea lui cum că: „Refugiații sunt mai puțin infractori decât locuitorul german mediu".

Cât despre acceptarea unui milion de oameni într-un singur an, parlamentarul a zis că „nu e cine știe ce". Imaginați-vă, mi-a spus la un moment dat, c-ar fi 81 de persoane în această încăpere și că s-ar auzi o bătaie în ușă. În fața ușii ar fi cineva care ne-ar spune că, dacă rămâne pe coridor, cu siguranță va fi ucis. Ce facem atunci? Evident, îi dăm drumul înăuntru. Dar ce faceți, l-am întrebat eu, dacă, după ce lăsați să intre a 82-a persoană, bătaia în ușă se repetă? Trebuie lăsată să intre și cea de-a 83-a persoană? Bineînțeles, mi-a spus parlamentarul german. După câte se părea, nu exista vreo limită dincolo de care ușa respectivă n-ar mai fi putut fi deschisă. Atunci am schimbat strategia. În 2015, Germania dăduse prioritate cererilor de azil formulate de sirieni. De ce să li se dea prioritate sirienilor? l-am întrebat, oferindu-i același argument pe care mi-l serviseră și mie afganii de pe Lesbos. De ce n-ar fi o prioritate pentru Germania să aducă pe teritoriul său și afgani? Și cu ceilalți cum rămânea? Nu încăpea îndoială că situația din Eritreea și din multe alte țări africane era proastă. Cum rămânea

cu oamenii pe care-i întâlnisem – din Orientul Îndepărtat, din Myanmar, din Bangladesh și din alte părți? De ce n-ar fi făcut Germania o prioritate și din primirea lor?

Parlamentarul și-a pierdut răbdarea, pentru că i se părea o chestiune pur teoretică. O asemenea situație, mi-a răspuns, nu era una reală, deci nu era nevoie ca el să exprime vreo părere în acest sens. Și apoi, în Germania nu mai ajungeau așa de mulți refugiați, deci nu era nevoie să fie luate în considerare scenarii de felul acesta. Acel moment a fost unul de străfulgerare, cum nu mai avusesem – trebuie să recunosc – în toate călătoriile mele. Pentru că parlamentarul german cu care stăteam de vorbă la sfârșitul anului 2016 trebuie să fi știut ceea ce știa oricine se oprea să citească un ziar, și anume că afluxul de imigranți nu se diminuase pentru că nevoia lor de a veni în Europa nu mai era ce fusese. Se diminuase pentru că, în Europa, guvernele – și mai ales guvernul Germaniei – modificaseră realitatea de pe teren. Dacă exista vreun motiv pentru care numărul nou-veniților scăzuse cu câteva sute de mii bune în 2016 față de anul precedent, acesta era, de fapt, unul dublu. În primul rând, datorită acordului pe care UE (cu guvernul german în frunte) îl încheiase în același an cu guvernul turc și care prevedea beneficii financiare pentru Turcia ca să-i țină pe imigranți în țară și să împiedice ambarcațiunile să plece spre Grecia. Iar în al doilea rând, fuseseră reinstituite frontierele din interiorul Uniunii Europene – în unele cazuri mai discret, în altele mai gălăgios. Și nu toate aceste decizii fuseseră descurajate de germani. Consolidarea frontierei macedonene se dovedise în mod special folositoare guvernului german, creând un blocaj pentru imigranții care sosiseră în Grecia, dar nelăsându-i pe aceștia să aibă ocazia, ca în anul precedent, să ajungă în număr atât de mare în Germania și mai departe.

Nemulțumit de argumentele înșelătoare ale partenerului meu de dialog, am insistat în continuare. Precis că știa, și colegii lui precis că știau, că afluxul de imigranți scăzuse din cauza acestor doi factori. Dacă Germaniei, într-adevăr, îi păsa chiar atât de mult de toți cei oprimați, cei hărțuiți și afectați de războaie din lumea întreagă, atunci existau soluții evidente pentru atenuarea suferinței lor. Germania nu avea nevoie să oblige întruna Grecia să plătească prețul salvării tuturor imigranților. De ce nu organiza Germania o flotă de avioane care să-i îmbarce pe imigranți de pe insulele grecești și să-i ducă direct la Berlin? Dacă țara care domina Europa chiar detesta reinstaurarea frontierelor – așa cum pretindea oficial –, atunci n-ar fi trebuit să îngăduie ca frontierele respective să devină o piedică în calea activismului său umanitar. Soluția, limpede ca lumina zilei, era organizarea unui mare număr de zboruri charter dinspre marginile Europei către centrul continentului.

Dar interlocutorul meu nu mi-a făcut această concesie și atunci am avut revelația că până și asemenea oameni, cei mai pro-Merkel și pro-imigrație dintre parlamentari, aveau limitele lor, peste care nu treceau. Iar cu mine ajunsese chiar până la limită. Era dispus să pledeze în favoarea tuturor imigranților, să condamne toate frontierele și, concomitent, se arăta gata să pretindă că afluxul de imigranți se redusese cu de la sine putere. Acesta era modul în care conștiința lui găsise un spațiu de coabitare cu instinctul său de supraviețuire politică. Pretinzând că imigranții, pur și simplu, nu mai veneau și susținând totodată o politică prin care erau împiedicați să mai vină, reușea și să-și păstreze principiile umanitare, și să rămână la putere. Făcuse un pact cu sine, pe care începeau să-l facă și mulți alți germani.

Veștile din Germania, curios lucru, nu mai ajung foarte departe. O explicație ar fi costurile pe care le presupun relatările

din străinătate – adică să menții fie și un singur corespondent permanent într-un alt oraș european. O alta – faptul că apetitul publicului pentru știri s-a diminuat, după toate aparențele, în favoarea bârfelor și a divertismentului. Sigur că relatări despre alegeri se fac în continuare, ca și despre inevitabilele evenimente majore. Dar, pe un continent căruia îi place să pretindă că este interconectat pe deplin, rar se întâmplă ca știrile adevărate să circule dintr-o țară într-alta. Chiar și așa, oricine cunoaște Germania știe că orice știre dintr-o zi normală, care nu ajunge prea des mai departe de presa de limbă germană, scoate la iveală o țară care se îndreaptă cu pași împleticiți, dar inexorabil, către dezastru.

Știrile dintr-o singură zi din septembrie 2016 ajung pentru a face demonstrația. Primele pagini – ca și televiziunile de știri cu actualizări permanente – relatau despre un atac cu bombe incendiare la o moschee din Dresda. Nu mai era un eveniment ieșit din comun, nu fusese rănită nicio persoană și clădirea moscheii nu suferise pagube majore. Chiar dacă sună destul de rău și atâta lucru, acesta e genul de știre cu care mass-media știe cum să procedeze. Ea rămâne sugestivă pentru consecințele oricărui fel de bigotism și ale bigotismului îndreptat împotriva imigranților în mod special. În interiorul publicațiilor sunt alte povești devenite acum și mai obișnuite, care primesc și mult mai puțină atenție. Într-un sătuc avuseseră loc ciocniri violente între o bandă de motocicliști germani și una de imigranți. Aceștia din urmă îi copleșiseră pe motocicliști înainte ca poliția să ajungă la fața locului. În ultima clipă, fuseseră evitate violențe realmente grave.

O altă știre avea ca subiect evenimentele de la un centru de azilanți, petrecute cu o zi în urmă. În seara de 27 septembrie, un imigrant sunase la poliție dintr-un centru aflat la Berlin, anunțând că a văzut cum un alt imigrant abuza de un copil

într-un tufăriș. La fața locului sosiseră trei polițiști, care găsiseră un bărbat pakistanez în vârstă de 27 de ani care tocmai viola o fetiță irakiană de șase ani. Unul dintre polițiști o luase pe fată de la locul faptei, în timp ce pakistanezul era încătușat de ceilalți doi, care l-au dus spre mașină. În timp ce-l urcau pe bancheta din spate, tatăl fetiței violate, un irakian de 29 de ani, ieșise în goana mare din clădirea centrului de azilanți și se apropiase de mașină, înarmat cu un cuțit. Polițiștii îi strigaseră „Stai!", dar el nu se oprise, având intenția clară de a se răzbuna. Oamenii legii l-au împușcat mortal pe tată. Articolele tratau acest subiect, punând niște întrebări cu iz birocratic – dacă nu cumva polițiștii acționaseră într-un mod necuvenit.[1] Dar niciunul nu remarca faptul că asemenea povești ale unor vieți afectate irevocabil și la întâmplare deveniseră ceva obișnuit în Germania cea nouă.

Problema nu era că noua Germanie se afla pe un continent radical schimbat față de cel vechi. În aceeași lună septembrie din 2016, înaintea sărbătorilor evreiești Rosh Hashanah și Iom Kipur, a fost publicat un nou sondaj privind diversele atitudini care se întâlneau la evreii europeni. Realizat de două organizații evreiești, sondajul avea în vedere atitudinile din comunitățile evreiești răspândite din Marea Britanie până în Ucraina. Concluzia era că, în ciuda măsurilor de siguranță sporită luate la sinagogile de pe continent, 70% dintre evreii europeni spuneau că ei se fereau să mai meargă la sinagogă. În 2016, frica de antisemitism și de atacurile teroriste îi împiedica pe cei mai mulți evrei din Europa să fie practicanți ai propriei credințe.[2]

În septembrie, publicului german i s-a oferit, în fine, prilejul să-și manifeste sentimentele în legătură cu ce făcuse țării cancelarul federal. Alegătorii din Berlin au acordat Uniunii Creștin-Democrate doar 17,5% din voturi, acesta fiind cel mai slab rezultat obținut de CDU în capitală. În același timp,

Alternativa pentru Germania (AfD) a intrat pentru prima oară în parlamentul landului Berlin, cu 14,1% din voturi. Asta însemna că noul partid avea reprezentare în majoritatea regiunilor țării. Performanța deosebită realizată de AfD în fosta Germanie de Est a fost atribuită condițiilor socio-economice comparativ mai scăzute din zonă. Alți factori – cum ar fi posibilitatea ca, și în rest, locuitorii est-germani să-și fi amintit lucruri de care compatrioții lor vest-germani să fi uitat – erau foarte rar discutați în mass-media, în genere. Ceea ce făcuse cancelarul federal era considerat corect, în principiu, și oricine gândea diferit – inclusiv opinia publică – trebuie să fi avut vreun motiv oarecare, straniu și vremelnic, de a nu vedea încă lucrurile la fel.

Totuși, rezultatele scrutinului au reușit să-i smulgă o rară concesie celei mai cunoscute fiice a fostei Germanii de Est.* În aceeași lună, Merkel și-a făcut ceea ce mass-media din lumea întreagă a salutat drept o mea culpa. De fapt, cuvintele pe care le-a folosit, după dezastrul înregistrat de partidul ei la Berlin, n-au fost chiar o asumare a vinovăției. „Dacă mi-ar sta în putere, aș da timpul înapoi cu mulți, mulți ani, ca să ne putem pregăti mai bine și eu, și întregul guvern, și toți cei aflați în poziții de răspundere pentru situația care ne-a găsit nepregătiți la sfârșitul verii anului 2015", a spus ea. Dar situația, bineînțeles, nu-i găsise deloc nepregătiți. Germania – la fel ca oricare altă țară europeană – trăia deja de ani buni experiența imigrației în proporții de masă. Trăia de câteva decenii experiența desființării controalelor la frontierele ei, a lipsei de fermitate în privința

* Angela Dorothea Merkel (Kasner, n. 1954) s-a născut la Hamburg, în Germania de Vest. În același an, tatăl ei, Horst Kasner, teolog, a primit o slujbă ecleziastică la o biserică luterană situată în Republica Democrată Germană și s-a mutat acolo cu familia. Ca studentă, Angela Merkel a urmat cursurile Universității „Karl Marx" din Leipzig (n.tr.).

repatrierii solicitanților de azil ale căror cereri erau respinse și a nereușitei în integrarea nou-veniților. În așa măsură, încât Angela Merkel însăși recunoscuse atâta lucru în 2010. Dacă discursul ei despre multiculturalismul care dăduse greș nu fusese cumva doar vorbărie goală, ar fi trebuit să ofere Germaniei un punct de plecare pentru valul tectonic al integrării, care avea să lovească după cinci ani. Dar nu s-a întâmplat așa, fiindcă discursul ei chiar asta fusese, vorbărie goală.

În septembrie 2016, Angela Merkel a făcut, într-adevăr, o concesie și a recunoscut că formula ei din anul anterior, *Wir schaffen das* („Putem face asta"), fusese „o lozincă și-atât, o expresie aproape goală de conținut", care subestimase semnificativ scara provocării. Dar și aici era vorba tot de o jonglerie cu vorbele, după cum a declarat în fața presei unul dintre colegii ei parlamentari din partea Uniunii Creștin-Democrate. Acesta a insistat că: „Guvernul se află pe calea cea bună cu politicile sale, de ceva timp. Însă comunicarea trebuie îmbunătățită. Doamna cancelar federal pare să fi acceptat, de-acum, acest fapt." Pretinsa „mea culpa" n-a fost decât un truc electoral, util pentru CDU. Dar nu au existat remușcări serioase pentru ceea ce-i fusese impus unei țări întregi. Pentru că Merkel a mai spus ceva, în aceeași conferință de presă, ce n-a mai fost la fel de amplu citat, și anume că primirea celor peste un milion de imigranți în anul precedent fusese „absolut corectă". Și totuși: „Am învățat din lecția istoriei. Nimeni – și aici mă includ și pe mine însămi – nu vrea să se repete vreodată o astfel de situație."[3]

S-ar fi zis, chiar și așa, că singurele lecții ale istoriei pe care le învățase Germania rămăseseră cele obișnuite și chiar și acelea erau vechi de opt decenii. În ajunul succesului repurtat de AfD în alegerile din landul Berlin, primarul social-democrat al Berlinului, Michael Müller, i-a prevenit pe alegători că un rezultat

de peste 10% pentru AfD avea „să fie văzut de restul lumii ca un semn al revenirii dreptei și a naziștilor în Germania". Peste tot în Europa, un avertisment identic era lansat din toate direcțiile, după fiecare eveniment.

În aceeași lună cu alegerile regionale din Germania, la un an după ce tot Germania își deschisese larg ușile, guvernul britanic a făcut cunoscut că era nevoit să mai construiască un zid de siguranță la Calais, în apropierea imensei tabere de imigranți de acolo. Zidul, în lungime de un kilometru, era menit să protejeze suplimentar punctul de intrare în Marea Britanie și, în mod special, să-i împiedice pe imigranți să încerce să se urce în camioanele aflate în trecere către Marea Britanie. Răspunzând acestei propuneri, senatoarea franceză Nathalie Goulet, vicepreședintă a Comisiei pentru afaceri externe a Senatului, a zis: „Îmi reamintește de zidul construit în jurul ghetoului de la Varșovia, în al Doilea Război Mondial". Iar în urma neobositului clișeu al frontierelor asociate cu naziștii a venit și prezumția, deja familiară tuturor, că granițele făceau parte integrantă din istorie: „Ridicarea zidurilor a fost un lucru comun de-a lungul întregii istorii", a explicat Goulet. „Dar oamenii găsesc, până la urmă, o cale de a le ocoli sau ele nu reușesc să-și îndeplinească menirea. Uitați-vă la Marele Zid al Chinei – acum se plimbă turiștii pe el și fac fotografii."[4]

În Marea Britanie, chestiunea taberei de la Calais a rămas principalul subiect de dezbatere. Dat fiind că, în cea mai mare parte a timpului, acolo erau mai puțin de 6 500 de oameni, o soluție pentru rezolvarea problemei Calais părea întotdeauna la îndemână. Nu era nevoie – încercau să argumenteze activiști și politicieni din toate taberele – decât de o singură ofertă generoasă și tabăra putea fi golită. Această era o ilustrare a marelui eșec al Europei în acest microcosmos. Dacă toți acei oameni ar fi putut fi primiți în Marea Britanie, problema s-ar

fi rezolvat, și gata – sau, cel puțin, așa se părea. Rareori s-a gândit cineva că, după ce tabăra ar fi fost evacuată, s-ar fi umplut pur și simplu la loc. Pentru că 6 500 de oameni intrau zilnic, în medie, numai în Italia. Între timp, cât guvernele britanic și francez se certau pe tema răspunderii pentru situația de la Calais, imigranții aruncau zi și noapte proiectile pe autostrăzi și în automobilele, camioanele și tirurile care se îndreptau către Marea Britanie, în speranța că vehiculele s-ar fi oprit, iar ei ar fi putut să se urce la bord ca pasageri clandestini și să traverseze astfel Canalul Mânecii.

Tot ce era legat de discuțiile despre situația de la Calais, ca orice altceva din ultimele decenii, era mărginit și pe termen scurt. Când guvernul britanic a fost de acord, într-un târziu, să primească un anumit număr de copii neînsoțiți din acea tabără, fotografiile tinerilor nou-veniți au fost publicate în ziare. Unii dintre „copii" arătau în mod clar a adulți. Unii erau trecuți de 30 de ani. David Davies, un parlamentar conservator de pe băncile din spate*, a punctat acest lucru și a sugerat utilizarea testelor dentare. Și mass-media, și clasa politică au tăbărât pe el. Realizatorii emisiunilor de televiziune s-au folosit de acest prilej pentru a-l invita pe Davies în platourile lor, ca să-l reducă la tăcere. Alți parlamentari s-au declarat dezgustați să fie colegi cu Davies. Brusc, dezbaterea s-a mutat la întrebarea dacă era sau nu „rasist" să-i cauți pe oameni la dinți. Un test folosit pe tot continentul pentru stabilirea vârstei s-a văzut, dintr-odată, condamnat ca fiind o barbarie de neimaginat. Consensul a rămas că era cel mai bine să fie invitați toți imigranții în Marea Britanie. Cel mai rău era să sugerezi vreo limitare a numărului lor. Sau chiar aplicarea unor legi aflate deja în vigoare. Ca de atâtea

* În Parlamentul britanic, deputații care nu dețin și funcții guvernamentale sau administrative ocupă băncile din rândurile cele mai din spate ale sălii (n.tr.).

alte ori în trecut, guvernul a cântărit argumentele pro și contra menținerii punctului de vedere și a decis că nu mai era cazul.

Pentru că, desigur, imigranții care ajunseseră la Calais, încercând să pătrundă fraudulos în Marea Britanie, încălcaseră deja până acolo toată legislația Uniunii Europene. Nu depuseseră cerere de azil în țara unde intraseră în Europa și nu respectaseră Acordurile de la Dublin, ci înaintaseră până în nordul Franței. Acceptându-i, guvernul britanic a crezut că făcea o faptă bună. De fapt, recompensa niște oameni care încălcaseră cele mai multe reguli și le-o luaseră înainte altor imigranți care ar fi avut poate mai multe drepturi decât ei. Era un precedent care fusese deja stabilit cu mulți ani înainte, dar care rămânea totuși un precedent nechibzuit. Peste tot se repeta aceeași poveste. Dacă erai de partea nou-veniților, făceai o faptă bună. Dacă vorbeai în numele popoarelor Europei, luai partea diavolului. Și tot timpul persista prezumția ciudată că Europa nu făcea nimic altceva decât să mai primească o singură persoană în cameră. Dacă persoana era într-adevăr pe punctul de a fi ucisă pe coridor devenea ceva lipsit de importanță. Dacă suferea de frig, era săracă sau numai într-o stare mai proastă decât cei aflați înăuntru, avea și ea dreptul să intre. Iar Europa nu-și mai bătea capul să refuze pe nimeni. Așa că ușa rămânea larg deschisă pentru oricine ar fi dorit să-i treacă pragul.

Capitolul 18

Ce-ar fi putut fi

Cu o conducere politică și morală corespunzătoare, toate acestea s-ar fi putut petrece altfel. Cancelarul federal german Angela Merkel și predecesorii ei n-ar fi rămas fără sprijin sau fără ajutor dacă ar fi luat o serie de alte măsuri de la bun început.

Ar fi putut începe punându-și întrebarea pe care Europa nu și-a pus-o niciodată: Europa chiar trebuie să fie un loc unde să se poată muta oricine din lume și s-o considere casa lui? Trebuie neapărat să devină refugiu pentru absolut oricine fuge din calea unui război? Oare e treaba europenilor să asigure un standard de viață mai bun pe continent pentru oricine din această lume care și-l dorește? La întrebările a doua și a treia, opinia publică europeană ar fi răspuns că „nu". În privința celei dintâi, aceeași opinie publică s-ar fi simțit divizată. Iată de ce susținătorilor fenomenului imigrației în masă – care ar fi răspuns „da" la toate întrebările – li s-a părut convenabil să eludeze diferențele dintre cei care fugeau de război și cei care fugeau de cine știe ce altceva. Care e marea diferență, la urma urmelor – s-au întrebat asemenea oameni –, între a-ți fi amenințată viața de bombe și a-ți fi amenințată de foamete?

Dacă s-ar fi gândit profund la toate acestea înainte să-și transforme continentul, Angela Merkel, contemporanii și predecesorii ei l-ar fi putut consulta, printre alți mari filosofi

europeni, pe Aristotel. De la el ar fi putut învăța de ce anume păreau atât de complexe întrebările respective: pentru că ele încercau să echilibreze balanța nu între bine și rău, ci între două virtuți concurente – în cazul de față, dreptate și compasiune. Când asemenea virtuți intră în conflict, afirmă Aristotel, înseamnă că una dintre ele este greșit înțeleasă. Pe tot parcursul acestei epoci de imigrație scăpate de sub control, cea care a părut să triumfe în mod constant a fost compasiunea. Este virtutea căreia este cel mai ușor să-i arăți respect, cea cu avantajele pe termen scurt cele mai rapide și cea care este admirată cel mai mult în societatea unde se manifestă aceste avantaje. Bineînțeles că rareori s-a pus întrebarea de câtă compasiune dai dovadă când încurajezi oamenii să străbată tot globul ca să ajungă pe un continent cu prea puține locuințe și prea puține slujbe, unde ar fi doriți din ce în ce mai puțin. Și totuși, dreptatea – care a stat mereu în planul al doilea, chiar și când toate legile continentului erau călcate în picioare – a avut și ea un cuvânt de spus. Și dacă recursul la justiție pentru aplicarea Acordurilor de la Dublin III sau legile privind repatrierea imigranților ale căror cereri de azil sunt respinse păreau să implice o birocrație excesivă, tot ar fi trebuit să existe un apel la o justiție superioară. Când a apărut în discuție, a fost vorba numai despre dreptatea cerută de sau pentru nou-veniți. Partea care a lipsit și pentru care nici nu a fost luată în calcul justiția au fost popoarele Europei. Au fost popoare care au avut de suferit rezultatele tuturor acestor măsuri și ale căror apeluri – chiar și când au putut fi exprimate – nu au fost ascultate.

În marile mișcări ale imigrației, deciziile Angelei Merkel și ale predecesorilor ei au ignorat orice drept la justiție al popoarelor europene. Liberalii europeni au avut motive să se simtă nedreptățiți de modul în care le-au fost călcate în picioare obiceiurile și legile și de schimbările parcă fără sfârșit aduse

societăților lor liberale, schimbări care au pus în pericol ecosistemele atent echilibrate care formau aceste societăți. Se puteau întreba, pe bună dreptate, dacă niște societăți care sunt produsul unor evoluții politice și culturale de durată pot fi susținute cu asemenea rate ale imigrației. Faptul că prima linie a erei imigrației de masă a implicat în mod constant amenințări la adresa minorităților sexuale, religioase și rasiale ar fi trebuit să alerteze mult mai mulți liberali în legătură cu posibilitatea ca, urmând o politică „liberală" de imigrație, să-și piardă chiar societățile lor liberale.

Un recurs la un alt fel de justiție ar fi putut veni foarte bine din partea celor cu o mentalitate mai conservatoare. Aceștia ar fi putut să adopte, de exemplu, atitudinea lui Edmund Burke, care a formulat, în secolul al XVIII-lea, perspectiva de bază a conservatorilor, potrivit căreia o cultură și o societate nu funcționează în beneficiul celor aflați întâmplător în viață în momentul prezent, ci reprezintă un pact mai profund între cei morți, cei vii și cei încă nenăscuți. Într-o asemenea viziune asupra societății, oricât de mult ți-ai dori să beneficiezi de un aport fără margini de forță de muncă ieftină, de o gastronomie mai variată sau de împăcarea conștiinței unei generații, tot nu ai dreptul să-ți transformi complet societatea. Motivul este că lucrurile bune pe care le-ai moștenit trebuie date mai departe. Chiar dacă ai ajunge să decizi că unele dintre vederile și stilurile de viață ale strămoșilor tăi se cer îmbunătățite, nu înseamnă că trebuie să lași moștenire generației următoare o societate haotică, fracturată și de nerecunoscut.

Până în 2015, Europa nu reușise să rezolve partea cea mai simplă a impasului imigrației. Din perioada postbelică până la mișcările de calibru seismic din secolul nostru, începuse deja să schimbe fundamental natura societății europene doar din cauza confortului personal, a lipsei de imaginație și a incompetenței

politice. Așa că nu e deloc surprinzător că a eșuat și la testul mai dificil, care era impasul imigrației cu care s-a confruntat cancelarul Merkel în discuția televizată cu o singură adolescentă din Liban și care a determinat-o să cedeze ulterior, când a fost vorba despre milioane de necunoscuți (o cedare în sens opus celui în care ar acționa majoritatea oamenilor, care detestă mulțimile, dar compătimesc o persoană). Merkel a interpretat greșit virtuțile. Ea ar fi putut arăta compasiune pentru cei aflați în nevoie, fără să fie nedreaptă cu popoarele europene. Cum s-ar fi putut ajunge într-o astfel de situație?

Prima cale ar fi fost aceea de a merge la datele inițiale ale problemei – în esență, la întrebarea pentru cine este Europa. Cei care cred că este pentru lumea întreagă nu au explicat niciodată de ce un asemenea proces ar fi cu sens unic: de ce atunci când europenii se duc oriunde altundeva în lume este vorba despre colonialism, în timp ce e corect și justificat ca restul lumii să vină în Europa. Nici n-au avansat vreodată ideea că fenomenul imigrației ar mai avea și alt scop decât transformarea Europei într-un loc care aparține întregii lumi, în timp ce alte țări rămân căminul popoarelor lor. Și n-au avut succesul pe care l-au avut decât mințind opinia publică și ascunzându-și obiectivele. Dacă liderii Europei Occidentale ar fi anunțat opinia publică din țările respective, în anii 1950 sau în oricare alt moment de atunci încoace, că scopul imigrației era să modifice fundamental conceptul de Europa și s-o transforme într-un cămin al lumii întregi, popoarele europene s-ar fi revoltat, mai mult ca sigur, și ar fi răsturnat acele guverne.

Chiar și înaintea crizei produse de imigrație în ultimii ani, cea mai mare provocare a fost tot timpul identificarea refugiaților autentici. La fel ca și opinia publică, liderii politici au vederi profund contradictorii în privința refugiaților – vederi contradictorii nu numai una în raport cu alta, ci și fiecare în sine. Nu

poți lăsa un copil să se înece în Mediterana, dar nu e o politică viabilă nici să permiți accesul întregii lumi dacă aceasta se află la țărmurile tale. În vara lui 2016, am stat de vorbă, în Grecia, cu doi bărbați din Bangladesh. Unul dintre ei, în vârstă de 26 de ani, străbătuse India, Pakistanul, Iranul și Turcia ca să ajungă în Lesbos. „Am văzut cadavre peste tot" în timpul călătoriei, mi-a spus el. Cheltuise 15 000 de euro pentru tot voiajul și fusese obligat să părăsească Bangladeshul pentru că avea legături cu opoziția politică. „Tatăl meu e director de bancă. Dar aici nu-i vorba de bani. E vorba de viață. Fiecare își iubește patria", dar „nouă din zece oameni sunt aici pentru că vor să trăiască", spunea el. Probele susțin altceva, și anume că avantajele de ordin economic sunt principalul factor de atracție. Și totuși, chiar dacă toți cei care vin în Europa se refugiază din fața unei amenințări iminente cu moartea în țara natală, Europa tot n-ar dispune de nicio modalitate practică de a primi nenumărate milioane de oameni. Așa încât până și tentativa de a corecta erorile imigrației europene se bazează, la rândul ei, pe o eroare.

Unii spun că această criză nu este în primul rând europeană, ci mondială – că până și simplul fapt de a vorbi despre ea reprezintă o manieră eurocentrică de a privi lucrurile. Dar nu există niciun motiv care să-i împiedice pe europeni ori să fie, ori să se simtă eurocentrici. Europa este căminul popoarelor europene, care au tot dreptul să acorde cel mai mare interes propriului cămin, așa cum îl au și americanii, indienii, pakistanezii, japonezii și orice alt popor. Premisa care derivă de aici, potrivit căreia ar trebui să ne concentrăm energiile asupra „rezolvării" problemelor lumii, este o diversiune. Nu stă în puterea Europei să „rezolve" situația din Siria. Cu atât mai puțin suntem noi cei meniți să ridicăm nivelul de trai din țările Africii subsahariene, să soluționăm toate conflictele din lume, să protejăm la nivel global drepturile liberale și să corectăm tot

ce ține de corupția politică peste tot în lume. Cei care prezintă toate acestea drept probleme pe care le poate rezolva Europa ar trebui să înceapă explicând planul lor detaliat pentru rezolvarea problemei Eritreei. Sau măcar s-o găsească pe hartă.

Toți cei aflați la putere și care sunt mânați de o dorință autentică de a-i ajuta pe imigranți ar putea aplica o serie de politici. De exemplu, o prioritate ar putea fi aceea de a-i ține pe emigranți în regiunea țării de unde provin. Experții în migrație, printre care se numără Paul Collier și David Goodhart, au explicat, încă dinaintea crizei actuale, importanța unei asemenea politici.[1] Aceasta ar evita dificultățile culturale care apar atunci când oamenii sunt încurajați să călătorească până la capătul unui alt continent. În plus, le îngăduie să se întoarcă mai ușor la casele lor după ce ia sfârșit dezastrul de care au fugit. Pe tot parcursul crizei siriene, Turcia, Iordania și Libanul au preluat mulțimi uriașe de refugiați. Marea Britanie și alte țări au contribuit cu sume uriașe de bani, care să ajute la îmbunătățirea situației din taberele de refugiați și din alte zone unde se află refugiați sirieni. Politici de tipul celor propuse de Collier, care prevăd ca țările europene să-i plătească pe imigranții potențiali să muncească în țări din Orientul Mijlociu (unde, din motive de resentimente locale, legislația muncii le interzice de multe ori refugiaților să se integreze în forța de muncă autohtonă), s-ar putea dovedi constructive. Asemenea idei ar putea fi susținute din perspectiva că e mai bine ca un sirian să poată munci în Iordania decât să nu aibă de lucru pe undeva prin Scandinavia.

Mai mult decât atât, banii pe care-i plătește acum o țară ca Suedia pentru a găzdui pe teritoriul său imigranți reprezintă o risipă, chiar dacă problemele actualilor și potențialilor imigranți ar fi unicele preocupări ale guvernanților suedezi. Deficitul de locuințe din Suedia – provocat în mare parte, ca și în Marea Britanie, tocmai de imigrație – creează dificultăți

uriașe guvernului suedez. Și nu în ultimul rând, și probleme financiare. În țările din Europa de Sud, cum ar fi Grecia sau Italia, o soluție temporară este cazarea imigranților în corturi. Din cauza climatului rece din Suedia, cazarea unui imigrant în cort costă de 50 până la 100 de ori mai mult decât în Orientul Mijlociu. Așa cum arăta dr. Tino Sanandaji, costă mai mult să asiguri cazare temporară în corturi pentru 3 000 de imigranți în Suedia decât să finanțezi integral cea mai mare tabără de refugiați din Iordania (unde se află circa 100 000 de refugiați sirieni)[2].

O altă politică la care ar fi putut recurge liderii europeni de la bun început era înregistrarea cererilor de azil în afara Europei. Din motive juridice și de organizare, nu are niciun sens ca procesul de identificare a solicitanților legitimi de azil să înceapă abia după ce aceștia se află deja în Europa. Aceasta a fost politica la care a recurs guvernul australian când s-a confruntat, în ultimii zece ani, cu un aflux de imigranți care veneau în principal dinspre Indonezia. Cum s-a întâmplat și pe Marea Mediterană, unele dintre bărcile cu care veneau aceștia s-au scufundat, iar simpatia publicului pentru imigranți a fost covârșitoare. Dar centrele pentru azilanți din Australia erau ocupate, iar înregistrarea devenea un coșmar juridic în momentul în care imigranții ajungeau în țară. Cu toate că distanța pe ocean era mult mai mare decât cea din Mediterana și că numărul imigranților nu a fost niciodată comparabil cu cel înregistrat în Europa, guvernul australian a instituit o politică de urgență care a dus rapid la scăderea numărului de ambarcațiuni care se îndreptau spre Australia. Insulele Nauru și Manus, situate în apropiere de Papua-Noua Guinee, au devenit centre de găzduire temporară, unde erau înregistrate cererile de azil. Navele guvernamentale australiene au început să și localizeze și să întoarcă din drum ambarcațiunile care se îndreptau ilegal către Australia.

Situația nu este chiar similară, însă după declanșarea actualei crize din Europa oficialități australiene au apreciat, în discuții particulare, că Europa va trebui oricum să recurgă la această variantă la un moment dat. Cu voință politică și stimulente financiare, nu există motive ca autoritățile europene să nu poată încheia acorduri cu diverse guverne nord-africane pentru a amenaja astfel de centre pe teritoriul acestor țări. Un proces de „concesionare" de teritoriu în Libia nu este imposibil de conceput, într-o anumită fază. Cu siguranță că soluția este fezabilă în Tunisia și Maroc, iar guvernul francez ar putea fi de ajutor în privința cooperării Algeriei. Și Egiptul ar putea primi stimulente, ca parte a pachetelor sale de cooperare cu Europa. Înregistrarea solicitanților de azil în Africa de Nord nu numai c-ar avea un efect de descurajare, cum s-a întâmplat în cazul Australiei, ci ar și oferi sistemului european de azil șansa de a-și mai trage sufletul.

O altă soluție ar fi un efort concertat, la nivel european, pentru organizarea deportării tuturor celor care nu au motive legitime să solicite azil. E mai ușor de spus decât de făcut: milioane de persoane aflate în prezent în Europa nu au niciun drept legal să fie aici. Unii ar putea aprecia ajutorul acordat pentru a se întoarce în țările lor, după ce vor fi ajuns să lucreze pentru tot felul de bande ori să li se pară viața în Europa mai puțin atrăgătoare decât se așteptaseră ei. Chiar și așa, misiunea s-ar dovedi una colosală. Însă ar fi mai bine decât să te prefaci – așa cum au făcut în ultimii ani membri ai guvernelor german și suedez – că o aplici, când de fapt nu ai de gând așa ceva. „Includerea" unor oameni într-o societate presupune, în mod necesar, „excluderea" altora. Guvernelor li s-a părut foarte simplu să insiste asupra limbajului „incluziunii", care are darul de a stârni simpatie, dar opinia publică din țările lor – inclusiv solicitanții de azil autentici – trebuie să audă și limbajul „excluziunii".

O altă metodă care ar putea contribui la stabilirea unei politici de imigrație raționale, dar și la refacerea încrederii opiniei publice ar fi crearea unui sistem de azil temporar. Dacă în lunile acelea cruciale din 2015 cancelarul Merkel ar fi cerut țărilor europene să preia, până la restabilirea ordinii în Siria, un anumit număr de refugiați sirieni legitimi și atent verificați, poate c-ar fi obținut un sprijin public și politic substanțial mai mare. Motivul pentru care nu a existat un asemenea sprijin – iar opinia publică și guvernele s-au menținut într-o asemenea opoziție față de sistemul de cote propus de Merkel – a fost acela că țările respective știau că azilul se acordă pentru totdeauna. E greu să convingi opinia publică suedeză că imigranții sirieni vor rămâne doar până la stabilizarea Siriei, când Suedia încă mai are zeci de mii de solicitanți de azil din Balcani, zonă în care pacea domnește deja de două decenii.

Bineînțeles că azilul temporar vine la pachet cu propriile sale probleme. Oamenii își continuă viețile și după ce au emigrat. Copiii lor intră în sistemul de învățământ și mai apar și alte aspecte ale normalizării vieții, care îngreunează și mai mult revenirea unor familii întregi în țările lor de origine. Dar acesta e motivul pentru care guvernele europene ar trebui să dea dovadă de inflexibilitate în aplicarea unei asemenea politici. Dacă oamenii solicită azil și îl primesc, trebuie să înțeleagă că este un aranjament bazat pe bunăvoință, dar nu definitiv. În cazul în care o asemenea politică ar fi și pusă în practică, ar putea fi recâștigată o mare parte a încrederii în sistemul acordării de azil și în chestiunea imigrației în ansamblu.

Pentru a pune capăt problemei curente a imigrației și a rezolva provocarea deja existentă, ar mai trebui și ca liderii politici europeni să-și recunoască propriile greșeli din trecut. De exemplu, ar putea să admită că, dacă Europa este preocupată de îmbătrânirea populației, există și politici mai rezonabile

decât aducerea următoarei generații de europeni din Africa. Ar putea recunoaște că diversitatea poate aduce avantaje când este vorba despre numere limitate, dar când acestea cresc, diversitatea va pune capăt în mod irevocabil societății pe care o cunoaștem. Și apoi ar putea sublinia că de fapt nu-și doresc să ne modifice fundamental societățile. Ar fi o concesie dureroasă pentru clasa politică, dar s-ar bucura de un sprijin copleșitor din partea opiniei publice.

În ultimii ani, populația s-a arătat excepțional de tolerantă față de imigranții luați individual, opunându-se în același timp imigrației în proporții de masă. A știut că era acceptabil să fie îngrijorată de imigrație încă dinainte să-i spună liderii politici. A știut că imigrația slăbea orice sentiment de „încredere" la nivelul societății încă dinainte să dovedească sociologii acest lucru. Și, înainte ca politicienii să recunoască, oamenii aveau deja probleme să-și înscrie copiii la școli locale suprapopulate. Era vorba de aceiași oameni cărora li se spusese că turismul pentru sănătate nu constituia vreo problemă, dar care se treziseră stând la coadă pentru programări, în săli de așteptare ticsite cu alți oameni, veniți din alte țări.

Opinia publică știa deja, cu mult înainte să știe și liderii ei politici, că beneficiile aduse, fără îndoială, de imigranți nu erau fără sfârșit și simțise deja, cu mult înainte să fie acceptabil să spui așa ceva, că o imigrație de asemenea proporții nu avea cum să nu le modifice fundamental țara. Oamenii remarcaseră că unele dintre bătăliile majore pentru drepturi din secolul XX aveau să fie readuse în actualitate în secolul XXI, din cauza existenței unui număr tot mai mare de adversari. Erau deja conștienți de faptul că, la lecția despre liberalismul social, islamul era elevul care învăța cel mai lent din toată clasa. Un rezultat al acestei constatări a fost acela că, la începutul secolului XXI, când Europa nutrea speranța că multe dintre aceste

chestiuni fuseseră deja bine învățate – nu în ultimul rând, că religia era separată de politică și de lege –, întreaga societate era nevoită să avanseze în ritmul elevului care învăța cel mai lent din toată clasa. De aici, tot mai multe discuții dacă femeile trebuie să-și acopere fața în public sau dacă trebuie aduse de soții lor dinaintea unor tribunale speciale în cazul în care erau, întâmplător, de o anumită religie.

Primii nou-veniți s-au dovedit un câștig pentru Europa, pentru că aduceau cu ei o cultură diferită, o energie proprie și o gastronomie aparte. Dar al zecelea nou-venit ce a adus diferit de cei de dinainte? Opinia publică europeană i-a devansat cu mult pe politicieni, înțelegând că beneficiile nu erau nesfârșite. Cu mult înainte să fi observat politicienii, oamenii știau deja că un continent care aduce oameni din toată lumea aduce și problemele întregii lumi. Și, spre deosebire de cum se întâmpla în industria relațiilor interrasiale, s-a dovedit că imigranții care veneau în Europa prezentau de multe ori infinit mai multe diferențe decât similitudini cu populațiile autohtone, că existau diferențe importante între diversele grupuri de imigranți și că diferențele erau cu atât mai mari, cu cât era mai mare numărul imigranților.

Pentru că problemele nu se manifestă numai între diferitele minorități și țările lor de adopție, ci și între diversele minorități în țările lor de adopție. Cu toată groaza ostentativă de „islamofobie" afișată de „antirasiști" și alții în Marea Britanie, în realitate cei care au ucis musulmani în Marea Britanie au fost, în majoritatea lor covârșitoare, tot musulmani, care au comis crimele din motive de doctrină. A existat un caz în care un neonazist ucrainean a venit în Marea Britanie cu doar câteva ore înainte să-și omoare victima, un musulman. Altminteri, cele mai grave atacuri împotriva unor musulmani au fost comise de alți musulmani. Numeroși membri ai sectei minoritare Ahmadiyya

s-au refugiat în Marea Britanie pentru că sunt aspru persecutați în Pakistan. Însă un musulman sunnit din Bradford a fost cel care s-a dus până la Glasgow în 2016, înaintea Paștelui, și l-a înjunghiat în cap pe Asad Shah, musulman din Ahmadiyya care deținea și un magazin și pe care ucigașul îl acuza de apostazie și erezie. Și nu niște brute rasiste albe, ci alți membri ai comunităților musulmane din Scoția au determinat familia victimei să plece din țară după crimă. Astăzi, în Marea Britanie, rareori se întâmplă ca rasiștii să predice pe față uciderea membrilor unor minorități; în schimb, clerici veniți din Pakistan organizează turnee prin Marea Britanie, predicând în fața unor mii de cetățeni britanici necesitatea de a omorî musulmani care sunt de alte păreri decât ei. Asemenea probleme din interiorul minorităților nu sunt decât prevestiri ale intoleranței care urmează.

Și mai îngrijorătoare pentru cei mai mulți este observația că o bună parte dintre cei care vin în Europa – chiar dacă nu sunt mânați de vreo dorință de a ucide sau răni pe cineva – par încântați că pot să transforme societățile europene. Politicienii nu pot aborda subiectul, pentru că fie au fost complici, fie au contribuit la mușamalizarea situației. Dar acest lucru nu poate trece neobservat când o musulmană de origine siriană ca Lamya Kaddor se duce la televiziunea germană în plină criză a imigranților și spune lumii că, pe viitor, să fii german n-o să mai însemne să ai „ochii albaștri și părul blond", ci să provii „din rândurile imigrației". Numai în Germania se mai poate ca o asemenea poziție să primească aplauze în continuare. Dar cei mai mulți europeni încă nu apreciază această încântare larg răspândită în privința schimbărilor radicale ale societății și ar fi înțelept ca principalele personalități politice să accepte acest fapt și să admită că temerile care rezultă de aici nu sunt întru totul nefondate.

Ca parte a unei asemenea concesii, ar fi înțelept să fie lărgită și plaja lucrurilor acceptabile în politica tradițională. Partidelor de centru-dreapta și centru-stânga li s-a părut excepțional de util, în ultimele decenii, să-i prezinte pe cei care nu se alăturau consensului lor îngust ca fiind rasiști, fasciști sau naziști, chiar dacă știau foarte bine că nu era vorba despre așa ceva. S-au dovedit în stare să se poziționeze ele însele drept forțe centriste și antifasciste, împroșcându-i în același timp pe toți adversarii politici cu noroiul crimelor din secolul precedent. Situația complexă din Europa face, desigur, să existe partide care au origini fasciste sau rasiste. Vlaams Belang în Belgia, Frontul Național în Franța și Democrații Suedezi au avut toate un trecut care a inclus și elemente de rasism. În moduri diferite, toate s-au schimbat într-o oarecare măsură în ultimele decenii. Curentul politic general consideră util să pretindă că astfel de partide sunt singurele de pe continent care nu se schimbă, sau care sunt incapabile de schimbare, sau care mint și-și ascund adevărata fire, chiar și după ani întregi în care s-au schimbat.

Trecerea de la Jean-Marie Le Pen la fiica lui, Marine Le Pen, de exemplu, este în mod evident o mișcare semnificativă. Unui adept autentic al politicii naționaliste rasiste i-ar veni mai greu să se alăture Frontului Național de astăzi decât partidului condus de tatăl Marinei. Există, bineînțeles, probleme serioase, din orice direcție ai privi. Aceste partide întâmpină dificultăți cu cei care caută să li se alăture, dar care susțin o poziție negaționistă despre Holocaust și alte asemenea vederi extreme. În parte, acest lucru se întâmplă – cum s-a întâmplat și cu Liga Engleză pentru Apărare și cu Pegida în Germania – pentru că mass-media și clasa politică au explicat lumii că acestea sunt obiectivele unor asemenea organizații, trimițându-i practic pe toți extremiștii către ele. Ce-i drept, acestea includ și oameni cu vederi politice neplăcute. Dar trebuie amintit că la fel

se întâmplă și în cazul partidelor tradiționale, de stânga și de dreapta deopotrivă. Nu e posibil ca partidele care se situează, în sondajele de opinie, înaintea unor alte partide mai importante să fie considerate pe de-a întregul naziste, fasciste sau rasiste, pentru că oricărui politician experimentat în raporturile cu opinia publică din oricare țară europeană ar trebui să-i fie clar că nu poate fi vorba de partide nici măcar în mare măsură naziste, fasciste sau rasiste.

Cu alte cuvinte, va trebui să fie lărgit consensul politic și acceptate la masa tratativelor politice partidele serioase și evident ne-fasciste, mai demult etichetate ca situându-se în zona „extremei drepte". Nu numai că n-ar fi înțelept să fie marginalizați în continuare oameni care au avertizat, ani de zile, în legătură cu niște evenimente chiar în momentul în care avertismentele lor se adeveresc; la fel de lipsită de înțelepciune s-ar dovedi și perpetuarea unei situații în care orice partid cu adevărat fascist care apare în anii următori (cum sunt Jobbik* în Ungaria, Ataka** în Bulgaria și Zorii Aurii*** în Grecia) poate fi identificat ca atare și fără acuzația că eticheta a fost deja folosită pentru aproape toată lumea. Europenii au golit de sens limbajul antifascismului, înaintea unei perioade când ar fi avut nevoie de el. Avertismentele în privința fascismului trebuie folosite cu o fantastică precauție în Europa. În ultimii ani, ele au fost demonetizate și au devenit în așa măsură banale, încât nu mai au

---

* Jobbik Magyarországért Mozgalom (Mișcarea pentru o Ungarie mai bună), partid radical și naționalist, înființat în Ungaria în 2003 (n.tr.).

** Partid naționalist, înființat în Bulgaria în 2005 de realizatorul de televiziune Volen Nikolov Siderov (n. 1956), care avea o emisiune cu același titlu (n.tr.).

*** Asociația populară „Zori aurii", partid ultranaționalist de extremă dreapta din Grecia, ale cărui începuturi se situează la începutul anilor 1980 (n.tr.).

nicio substanță. În cele din urmă, pentru elitele din politică și media nu ar fi viabil să pretindă în continuare că punctul de vedere al majorității opiniei publice este inacceptabil, în timp ce punctul de vedere privind imigrația în masă al unui grup marginal relativ mic și dus la extrem este legitim în curentul general al politicii europene.

Ar putea fi adevărat că problema rasismului trebuie să se adapteze în alte moduri. O cale de a tempera permanenta utilizare superficială a termenului ar fi ca prețul social pentru formularea unei acuzații false pe această temă să devină echivalent cu prețul plătit de cel în cazul căruia se adevereşte acuzația. Sau poate că în anii următori europenii se vor împotmoli atât de mult în acuzații și contraacuzații venite și lansate în toate direcțiile, încât va apărea un acord tacit că, oricât de neplăcut ar fi, rasismul reprezintă una dintre multele manifestări către care sunt înclinați oamenii, și nu baza întregii poziționări politice și culturale.

Orice soluție a actualei crize ar presupune nu numai o atitudine nouă față de viitor, ci și una mai echilibrată în privința trecutului nostru. O societate nu poate supraviețui dacă își suprimă și combate în mod curent propriile origini. După cum nicio națiune nu poate prospera dacă interzice orice critici în legătură cu trecutul ei, tot așa nu poate supraviețui nici dacă elimină toate aspectele pozitive din trecutul ei. Europa are motive să fie obosită și sleită de propriul trecut, dar își poate aborda trecutul și cu o atitudine de iertare de sine, în aceeași măsură cu cea de autoacuzare. Europa trebuie, în cel mai rău caz, să încerce să abordeze și realizările, pe lângă suferințele din trecutul său. Nu putem da aici un răspuns cuprinzător pentru această problemă dificilă, însă eu nu pot să nu consider că mare parte din viitorul Europei va fi decis de atitudinea noastră față de clădirile bisericilor și de alte mari edificii

culturale care fac parte din moștenirea noastră și care se înalță chiar sub ochii noștri. De răspunsurile date la întrebările dacă le detestăm, le ignorăm, le băgăm în seamă sau le venerăm vor depinde o mulțime de lucruri.

Iarăși, merită să meditățm la întrebarea ce s-ar întâmpla dacă această bulă s-ar sparge și următoarele generații de europeni ar trăi brusc experiența unui declin al nivelului de trai, fie pentru că restul lumii le-ar ajunge din urmă, fie pentru că datoriile acumulate în virtutea expectativelor europene privitoare la niște standarde „normale" de viață ar depăși cu mult limitele acceptabile. Oricât de plăcută s-ar dovedi atâta timp cât durează, probabil că se înțelege de la sine că viața consumatorului mediu este lipsită de orice scop și semnificație reale. În schimb, scoate la iveală un gol în experiența umană, cu care a căutat să se lupte fiecare societate din istoria omenirii și pe care va încerca să-l umple altceva dacă propriile noastre societăți nu se apleacă asupra lui. O societate care se vinde numai și numai pentru plăcerile pe care le oferă își poate pierde rapid atractivitatea. Cel care s-a convertit în urma unei beții la club de noapte a avut parte de plăceri, dar apoi și-a dat seama că nu erau suficiente pentru el. Despre o societate care afirmă că suntem definiți exclusiv de baruri și cluburi de noapte, de cât de îngăduitori suntem cu noi înșine și cât de mult considerăm că ni se cuvine, practic nu se poate spune că are rădăcini adânci și o probabilitate prea mare de supraviețuire. Dar o societate care afirmă că are o cultură formată din catedrală, teatru și teren de sport, mall și Shakespeare încă mai are o șansă.

Rămâne, totuși, lipsa de voință de a trata direct aceste chestiuni mai profunde. Și, de fiecare dată, s-ar zice că totul se rezumă la un sentiment de fatalism – mai ales sentimentul că le-am mai încercat pe toate și înainte. Ce rost ar avea s-o luăm de la capăt? Acesta trebuie să fie unul dintre motivele pentru

care atunci când europenilor li se cere – chiar și de către capii bisericilor – să-și recâștige credința, apelurile nu mai sunt făcute pe tonul mustrător din trecut, ci într-un spirit de punere sub semnul întrebării a validității acesteia sau chiar de înfrângere parțială. Când papa Benedict al XVI-lea i-a implorat pe europeni să se comporte „ca și cum Dumnezeu există", el recunoștea, practic, un lucru pe care predecesorii săi rareori au fost în stare să-l accepte: că unii oameni din ziua de astăzi nu sunt capabili să creadă și că Biserica s-ar cuveni totuși să se apropie cumva și de ei. De fapt, în primul rând acest apel a determinat-o pe Oriana Fallaci, aflată pe moarte, să creadă în papa Benedict, chiar dacă nu credea în Dumnezeu. Cu altă ocazie, papa a făcut un apel la crearea unei punți de legătură între religie și filosofie, sugerând în mod concret ca, în loc să fie adversare, acestea să poarte cel puțin un dialog între ele.[3]

La baza unor asemenea pledoarii stă convingerea că e puțin probabil ca europenii să descopere sau să inventeze, pur și simplu, o cultură nouă sau o cultură mai bună. Și este și o recunoaștere a faptului că europenii moderni, de la vârsta școlară în sus, nu reușesc să-și exprime admirația față de o cultură care i-a crescut pe credincioșii și pe scepticii generațiilor dinainte și i-ar putea crește și pe credincioșii și scepticii acestei generații. Un număr tot mai mare atât de credincioși, cât și de necredincioși au început să-și dea seama că, pe parcursul transformărilor potențial uriașe din anii următori, nu va fi suficient dacă vom încerca să le facem față despuindu-ne până rămânem cu desăvârșire goi. Această practică, desigur, reprezintă o anumită parte din tradiția franceză și motivul pentru care, atunci când încearcă să limiteze afișarea vălului islamic sau a veșmintelor tradiționale islamice, cum este *burka*, Franța simte nevoia să justifice o asemenea măsură limitând și afișarea simbolurilor evreiești și creștine deopotrivă. Deși mulți văd

rațiunea unei asemenea măsuri, există riscul declanșării unui fel de poker pe dezbrăcate, la care unul dinte jucători vine deja despuiat, în timp ce adversarul este îmbrăcat din cap până în picioare. Este posibil ca radicalii islamiști să rămână în Franța cu toată interdicția de a purta vălul în anumite clădiri publice, după cum este posibil și ca evreii – prinși la mijloc între islamiști și secularizarea mai strictă pe care au determinat-o aceștia – să plece din Franța. Niciuna dintre aceste variante nu este de dorit.

Dacă în viitorul Europei Occidentale nu există loc pentru cultura care i-a dat acesteia forma de astăzi, cu siguranță că se vor găsi alte culturi și tradiții care vor interveni și o vor înlocui. Insuflarea în propria noastră cultură a unei noi doze de sentiment mai profund al finalității nu trebuie să fie o misiune de convertire, ci doar o aspirație de care trebuie să fim conștienți. Bineînțeles că este oricând posibil să se întoarcă valul credinței, a cărui retragere lentă și zgomotoasă a început în secolul al XIX-lea. Dar, indiferent dacă revine sau nu, însănătoșirea culturii va fi imposibilă dacă adepții religiei vor considera că problema lor cea mai mare sunt cei care s-au desprins din același trunchi, în timp ce adepții secularismului încearcă să se desprindă cu totul de acest trunchi. Mulți oameni resimt durerea pe care o presupune această separare și nevoia de semnificație care rezultă din aceste ape prea puțin adânci. În cultura noastră a avut loc o scindare și va fi nevoie de eforturile unei întregi generații pentru a fi vindecată.

Capitolul 19

Ce va fi

Merită luat în considerare – pe baza prestației actuale a politicienilor europeni și a atitudinii populației – care sunt scenariile cu probabilitate mai mare decât cel descris în capitolul precedent. De exemplu, ar părea mult mai probabil ca, în loc să se producă întoarceri radicale la 180 de grade, politica din toată Europa să continue și în următoarele decenii cam ca până acum. Clasa politică a exprimat prea puțin o recunoaștere semnificativă a faptului că măsurile luate în deceniile imigrației în masă ar fi fost regretabile în vreun fel. Nu există dovezi că politicienii ar vrea să inverseze direcția acestei politici. În schimb, există o mulțime de dovezi care sugerează că, și dacă ar vrea, n-ar putea s-o schimbe. Evenimentele petrecute începând cu anul 2015 n-au făcut decât să grăbească un proces care se afla deja de multă vreme în plină desfășurare.

Fiecare nou imigrant ajuns în Europa Occidentală devine cu atât mai greu de expulzat cu cât stă mai mult aici, iar cei mai mulți dintre noi nu ne dorim să-i expulzăm pe cei mai mulți sau pe mulți dintre ei. Dar, cu fiecare nou-venit, se modifică echilibrul viitoarelor atitudini europene. Cei care vin acum în Europa au copii care-și vor aminti de rădăcinile lor și vor fi mai înclinați decât restul populației să se opună unor noi restricții în privința imigrației. Din ce în ce mai mulți oameni care

provin ei înșiși din fosta imigrație vor fi din ce în ce mai puțin înclinați să sprijine orice partid politic care propune limitarea imigrației. Se vor arăta suspicioși față de asemenea partide, chiar și atunci când programul acestora ar fi relativ modest. Cu excepția situației când este îngrijorat pentru propria soartă, e greu de așteptat de la cineva care a venit în Europa de oriunde altundeva să înțeleagă de ce n-ar trebui să vină în urma lui și alții ca el. Limita dintre imigrația legală și cea ilegală va continua să se estompeze și mai mult. Cu fiecare zi care trece, va deveni din ce în ce mai dificil de găsit un segment suficient de mare de populație care să se opună imigrației în masă și care să poată insista pentru inversarea cursului sau măcar împiedicarea continuării imigrației. Și astfel, încă din acest secol, mai întâi în marile orașe, iar apoi la nivelul unor țări întregi, societățile noastre vor deveni cu adevărat acele „națiuni de imigranți" care am pretins o vreme c-am fi fost dintotdeauna.

Politicienii care se vor arăta dispuși să argumenteze împotriva unei asemenea poziții tot mai șubrede vor fi descurajați în continuare de prețul unic pe care-l vor avea de plătit pentru a-și susține poziția. În Olanda, în Danemarca și în alte țări europene, oamenii politici care se opun imigrației în masă – și afluxului membrilor unor comunități anume, în mod special – își duc existența sub o permanentă protecție din partea poliției, își schimbă locul de dormit aproape în fiecare noapte și, uneori, locuiesc în interiorul unor baze militare. Chiar dacă ar fi cineva dispus să-și asume riscul de a fi insultat într-un mod care i-ar afecta cariera, câți s-ar oferi să susțină cauza popoarelor din Europa când consecința inevitabilă este deja un astfel de mod de viață? Dar într-o situație care se va înrăutăți și mai mult? Așa cum se văd lucrurile acum, cei mai mulți politicieni vor găsi, în continuare, preferabile beneficiile pe termen scurt ale unor poziții de „compasiune", „generozitate" și „deschidere",

chiar dacă, pe termen lung, acestea vor crea probleme la nivel național. Vor considera și mai departe, cum procedează deja de zeci de ani, că e mai bine să amâne soluționarea unor asemenea chestiuni dificile, ca să le rămână celor ce vin după ei sarcina de a face față consecințelor.

Așa încât vor depune în continuare eforturi ca să se asigure că Europa este singurul loc din lume care aparține întregii lumi. Este clar de pe acum ce fel de societate va rezulta de aici. Până la mijlocul acestui secol, în timp ce China va continua, probabil, să arate precum China, India va continua, probabil, să arate ca India, Rusia ca Rusia și Europa de Est ca Europa de Est, Europei Occidentale nu-i va rămâne, în cel mai bun caz, decât să semene cu o versiune la scară a Națiunilor Unite. Mulți oameni vor saluta lucrul acesta, care va comporta și anumite avantaje, bineînțeles. Cu siguranță că nu va fi totul o catastrofă. Multora le va plăcea să trăiască într-o asemenea Europă. Se vor bucura în continuare de servicii ieftine – cel puțin o vreme, cât va mai exista o concurență pentru locuri de muncă plătite tot mai puțin între ultimii nou-veniți și cei aflați deja aici. Va exista un aflux practic nesfârșit de noi vecini și colegi de muncă și vor putea fi purtate o mulțime de discuții foarte interesante. Locul acesta, unde orașele internaționale se transformă în ceva asemănător unor țări internaționale, va putea fi descris în multe feluri. Dar nu va mai fi Europa.

Poate că stilul de viață, cultura și perspectiva europeană vor supraviețui în mici enclave. Un model care se manifestă de pe acum presupune că vor exista unele zone rurale unde comunitățile de imigranți vor prefera să nu locuiască, dar unde își vor căuta refugiu non-imigranții. Cei care vor deține resursele necesare vor putea – cum se întâmplă deja – să își mai mențină, o vreme, un stil de viață similar și recognoscibil. Cei mai puțin avuți, însă, vor fi nevoiți să accepte că nu mai trăiesc

într-o casă a lor, ci într-o casă care e, de fapt, a lumii întregi. Și, în timp ce nou-veniții vor fi încurajați să-și urmeze tradițiile și stilurile de viață, europenilor ale căror familii trăiesc aici de generații întregi li se va spune în continuare, cel mai probabil, că tradiția lor este una despotică și depășită, chiar dacă ei vor constitui o minoritate din ce în ce mai restrânsă în cadrul populației. Nu este science-fiction. Este, pur și simplu, felul în care arată lucrurile într-o mare parte din Europa Occidentală și felul în care arată viitorul continentului pe baza proiecțiilor demografice actuale.

Pentru că, deși societățile noastre i-au integrat pe oameni mai bine decât s-au temut unii că s-ar putea întâmpla, nu suntem, totuși, niște creuzete chiar așa eficiente încât să poată fi turnat acolo la nesfârșit oricine și orice, iar rezultatele să fie întotdeauna aceleași. Reluând analogia cu corabia lui Tezeu, nu se poate spune că a rămas aceeași corabie decât dacă rămâne recognoscibilă. Pentru aceasta, reparațiile trebuie făcute, atunci când sunt necesare, folosind elemente care pot fi recunoscute și care se potrivesc cu întregul. Dar societatea europeană de astăzi e din ce în ce mai puțin recognoscibilă, iar șansele pe care le mai avea de a menține întregul s-au pierdut când a hotărât să pornească un război împotriva propriului concept. Elementele de corabie adăugate nu au fost alese cu grijă și nu s-au potrivit cu formele vechi. Mai degrabă, prin proiectul și incompetența guvernelor, corabia a fost desfăcută în bucăți și tot ce a fost pus în locul ei a fost implântat cu forța și i s-a spus în continuare Europa.

Oricum, conducerea politică a Europei va relua iar și iar aceleași idei greșite și contradictorii și va repeta aceleași greșeli. De aceea mi s-a părut importantă analogia care mi-a fost prezentată în Bundestag. Interlocutorul meu german a comparat Europa cu o cameră unde trebuie lăsată să intre o persoană

aflată în pericol de moarte pe coridor. Politicienilor din Marea Britanie și Suedia le place uneori să proclame că această cameră este un teritoriu vast, pe care l-am putea foarte ușor betona în întregime ca să-i găzduim acolo pe toți nevoiașii lumii. Dar societățile noastre nu sunt deloc așa. Orice politică rațională în privința imigrației și a integrării ar fi avut în vedere faptul că, deși această corabie a Europei poate salva, din când în când, oameni aflați în primejdie pe mările care ne înconjoară, există un punct în care – dacă luăm la bord prea mulți asemenea oameni, dacă îi luăm la bord prea repede sau dacă îi luăm la bord pe cei care au intenții rele – vom răsturna singurul vas pe care-l au popoarele Europei.

În timpul crizei imigrației, nu numai activiștii „frontierelor deschise" credeau că aducerea la bord a întregii omeniri era o politică rațională. Așa credeau și membri ai guvernului grec și ai partidelor aflate la guvernare peste tot în Europa. Unii făcuseră din asta o ideologie. Alții pur și simplu n-au reușit să găsească o cale moralmente rezonabilă de a le refuza intrarea în Europa tuturor locuitorilor lumii. Alții au dat din colț în colț în căutarea unei scuze. După votul britanicilor pentru ieșirea din Uniunea Europeană, Daniel Korski, fost director-adjunct al Unității de Politică a lui David Cameron, își amintea cum, chiar înaintea referendumului, omologii europeni încercau să convingă Marea Britanie să accepte mai mulți imigranți, invocând – printre altele – argumentul că imigranții plăteau mai mult sub formă de impozite decât consumau sub formă de servicii publice. Chiar și în acel moment – în toiul crizei –, continentul se baza pe niște minciuni vechi, dovedite ca atare. Încă și mai rău sunau scuzele lui Korski: „N-am reușit niciodată să combatem aceste argumente", spunea el, pretinzând că, deși căutaseră, „nu existau dovezi concrete".[1] Dovezile erau peste tot în jurul lor – dacă le-ar fi căutat așa cum se cuvenea. S-ar fi

putut duce la școlile din zonele lor sau la secțiile de urgență ale oricărui spital local și să se întrebe cum de putuseră toți acei nou-veniți să-și fi plătit deja accesul. Asta se întrebau britanicii. Numai că reprezentanții lor au rămas netulburați, câtuși de puțin curioși ori refuzând de-a dreptul să știe.

Și astfel politicile care duseseră deja la transformarea populației britanice autohtone într-o minoritate în propria sa capitală au accelerat, în mod inevitabil, o schimbare la nivelul demografiei întregului continent. „Sumbra specializare" a francezilor s-a dovedit a fi sumbra descoperire a Europei. După ce li se promisese toată viața că schimbările erau temporare, că schimbările nu erau reale sau că schimbările nu însemnau nimic, europenii au descoperit că aveau să devină minoritari în propriile lor țări – și asta, în cursul existenței celor aflați în viață chiar atunci. Nu conta foarte mult dacă țara respectivă se bucura de reputația de a fi una liberală sau de reputația unui conservatorism aprig – direcția urmată era una și aceeași. Când Institutul Demografic de la Viena a confirmat că, până la jumătatea secolului, majoritatea austriecilor sub 15 ani vor fi musulmani, autoritățile se așteptau ca austriecii, ca toată lumea din Europa, să nu ia în seamă sau să spere pur și simplu că problema sfârșitului propriei culturi o să dispară de la sine. Gluma sumbră a lui Brecht s-a dovedit dintr-odată adevărată: elitele politice au descoperit lipsurile poporului și au rezolvat problema dizolvând poporul și numind un alt popor în locul lui.

Mai mult decât atât, toate acestea au fost făcute plecând de la premisa de tot râsul că, deși toate culturile sunt egale, culturile europene sunt mai puțin egale decât altele.* Și că persoana care prefera cultura germană în locul celei eritreene, de

* Aluzie la principiul fondator al societății utopice din romanul *Ferma Animalelor* (1945), de George Orwell: „Toate animalele sunt egale; dar unele animale sunt mai egale decât altele" (n.tr.).

exemplu, avea, în interpretarea cea mai politicoasă, o părere depășită sau era prost informată, iar în interpretarea obișnuită era rasistă sută la sută. Faptul că toate acestea se făceau în numele unei diversități care devenea, cu fiecare an, din ce în ce mai puțin diversă ar fi trebuit să constituie semnalul de alarmă cel mai clar cu putință.

Pentru că, dacă exista vreo șansă ca acest sistem să funcționeze, noii europeni proveniți din Africa sau de oriunde altundeva ar fi învățat rapid să fie la fel de europeni ca orice alți europeni din trecut. Poate că s-a manifestat o anumită nervozitate la nivel oficial în acest sens. Timp de câțiva ani, în Marea Britanie, lista întocmită anual de Oficiul Național de Statistică cu cele mai des întâlnite nume date copiilor a stârnit controverse. De fiecare dată, diferitele variante ale numelui „Mahomed" se regăseau din ce în ce mai sus pe listă. Oficialitățile au tot găsit justificări pentru practica de a înregistra separat diversele grafii ale numelui, diferențiind „Mohammed" de „Muhammad" și de alte variante. Abia în 2016 s-a văzut clar că această diferențiere nu avea niciun rost, pentru că numele, în toate variantele sale, devenise realmente cel mai răspândit nume de băiat în Anglia și Țara Galilor. Drept care poziția oficială s-a schimbat și a fost adoptată atitudinea: „Și ce dacă?". Se subînțelegea că orice Mohammed de mâine avea să fie la fel de englez ori de galez ca orice Harry sau Dafydd* al generațiilor anterioare. Cu alte cuvinte, Marea Britanie avea să rămână britanică chiar și când majoritatea bărbaților vor purta numele Mahommed, la fel cum avea să rămână austriacă și Austria, chiar dacă cei mai mulți bărbați se numesc Mohammed. Nici nu mai trebuie spus că așa ceva este foarte puțin probabil.

Ba chiar, aproape toate probele par să indice că lucrurile vor sta exact pe dos. Oricine se îndoiește poate, foarte simplu,

* Varianta galeză a numelui David (n.tr.).

să se uite mai atent la minoritățile din sânul minorităților. De exemplu, cine sunt musulmanii din Europa care se confruntă cu cele mai serioase amenințări. Radicalii? Oare salafiștii, sau khomeiniștii, sau liderii Frăției Musulmane sau ai organizației Hamas sunt amenințați de ceva sau au motive să se teamă fie și pentru reputația lor? Nu există dovezi care să sugereze c-ar avea. Chiar și grupările ai căror membri ajung să decapiteze europeni sunt considerate a fi, după cum se prezintă în Europa, grupări care luptă pentru „drepturile omului", preocupate numai de corectarea nedreptăților endemice din societățile noastre patriarhale și rasiste. Din acest motiv, în 2015, erau mai numeroși musulmanii britanici care luptau pentru Statul Islamic decât pentru forțele armate regale britanice.

Cei care se află în cel mai mare pericol și cei care sunt criticați cel mai mult atât de comunitățile musulmane din Europa, cât și de restul populației sunt de fapt cei care au crezut cel mai tare în promisiunile de integrare ale Europei liberale. Nu prigonitorii musulmani și ne-musulmani ai activistei Ayaan Hirsi Ali au fost obligați să părăsească Țările de Jos, ci ea însăși. În Olanda secolului XXI, ea credea în principiile Iluminismului mai mult decât mai credeau olandezii. În Germania, nu salafiștii trăiesc sub protecția poliției, ci criticii lor, precum Hamed Abdel-Samad, a cărui viață este pusă în primejdie pentru simplul motiv că și-a exercitat drepturile democratice într-o societate liberă și seculară. Iar în Marea Britanie nu cei care predică în moschei ticsite din toată țara uciderea apostaților stârnesc mânia musulmanilor britanici și nu ei trebuie să aibă mare grijă pentru propria siguranță. În schimb, trebuie să aibă un musulman britanic progresist, de origine pakistaneză, precum Maajid Nawaz, activist social și publicist, a cărui singură greșeală a fost să creadă în Marea Britanie când aceasta i s-a prezentat drept o societate care încă își mai dorea

egalitate juridică și o singură lege pentru toți. În Franța, scriitorul de origine algeriană Kamel Daoud publica un articol în *Le Monde*[2], în care vorbea deschis despre agresiunile sexuale de la Köln, petrecute cu exact o lună în urmă, și era criticat apoi de o cohortă de sociologi, istorici, plus tot felul de alții, care-l acuzau de „islamofobie" și pretindeau că vorbea „la fel ca extrema dreaptă europeană". În toate țările vest-europene, musulmanii care au venit aici ori s-au născut aici, pentru ca mai apoi să se ridice în apărarea propriilor noastre idealuri – inclusiv a idealurilor noastre de liberă exprimare –, sunt cei care au fost aspru criticați de coreligionarii lor și cu grijă lăsați baltă de ceea ce fusese odată societatea europeană „bine-crescută". Este un eufemism să spui că, pe termen lung, așa ceva vestește o catastrofă la nivelul societății.

Nimic nu poate fi prezis aici. Dar, peste tot în Europa, au început deja să se întâmple lucruri noi, care indică o anumită direcție. În materie de politică externă, Europa se dovedește de ani de zile incapabilă să formuleze o viziune strategică armonizată. Iar acum, grație politicilor noastre în materie de imigrație, politica internațională a devenit și politică internă, Europa ajungând să fie incapabilă de o acțiune diferențiată pe scena globală, indiferent dacă e vorba de putere bazată pe diplomație sau putere bazată pe folosirea forței*. În iunie 2016, când Organizația Națiunilor Unite a acuzat guvernul Eritreei de crime împotriva umanității, mii de eritreeni au protestat în fața sediului ONU de la Geneva.[3] Elvețienilor li se spusese, ca tuturor celorlalți europeni, că aceștia veniseră în Elveția pentru

* Puterea bazată pe diplomație (*soft power*) se referă la capacitatea de persuasiune, în relațiile internaționale, prin acționarea unor pârghii economice sau culturale; puterea bazată pe folosirea forței (*hard power*) se referă la utilizarea coerciției prin argumente mai ales de ordin militar (n.tr.).

că fugeau de o guvernare sub care nu mai puteau trăi. Și totuși, ieșiseră cu miile să sprijine aceeași guvernare, când cineva din Europa o criticase. În 2014, un raport al Ministerului Apărării din Marea Britanie, ajuns în presă, dezvăluia convingerea strategilor militari că „un Regat Unit din ce în ce mai multicultural" și „o națiune din ce în ce mai diversificată" urmau să facă imposibilă orice intervenție militară britanică în străinătate. Guvernul ar fi obținut din ce în ce mai puțin sprijin public pentru desfășurarea de trupe britanice în țări „din care provin cetățeni ai Marii Britanii sau familiile lor".[4]

Pe plan intern, situația are potențial pentru a deveni infinit mai rea. O consecință a stabilirii ca obiective „diversitatea" și „deosebirea", în loc de „indiferență la culoarea pielii" și o integrare propriu-zisă este că Europa secolului XXI este obsedată de noțiunea de rasă. În loc să se disipeze, subiectul se amplifică pe zi ce trece. Aceeași poveste se repetă în politică, sport și chiar televiziune, unde niciun singur program pe teme din realitatea imediată nu pare să fie imun la obsesia fără sfârșit legată de rasă. Dacă vreo persoană care nu e nici albă, nici europeană, reușește într-un domeniu oarecare, este ridicată în slăvi ca fiind un exemplu de integrare de succes. Dacă aceeași persoană pierde la vot, urmează o nouă dezbatere națională, dacă nu a fost vorba cumva de rasism și dacă nu a pierdut din cauza originii etnice. Punând problema ceva mai serios, nimeni nu are habar unde vor duce toate aceste lucruri pe termen lung.

În principiu, poate că în Marea Britanie s-ar fi zis, cel puțin de prin anii 1980 încoace, că diferențierile pe criterii rasiale s-au diminuat considerabil. Totuși, în condițiile în care societățile se internaționalizează, nu poate prezice nimeni consecințele unor evenimente care se petrec oriunde în lume și efectele lor asupra politicilor interne. De pildă, mișcarea Black Lives Matter (BLM), inițiată în Statele Unite în 2012 ca urmare a câtorva cazuri în

care poliția a împușcat și ucis bărbați de culoare neînarmați, s-a răspândit, în cele din urmă, și în Marea Britanie și alte țări europene. Indiferent care ar fi fost argumentele pro și contra în legătură cu această mișcare în America, se poate spune că în Marea Britanie nu există aproape niciuna dintre condițiile care au determinat declanșarea acesteia. În 2016, am urmărit câteva mii de susținători ai mișcării, care au participat la un marș prin centrul Londrei, făcând semne caracteristice „puterii negre"* și scandând, printre altele, „Mâinile sus, nu trageți!". Pe tot parcursul marșului, au fost escortați de ofițeri de poliție britanici, bineînțeles neînarmați. Orice urmă de accent de comedie s-a evaporat după câteva săptămâni, într-una dintre cele mai fierbinți nopți ale anului, când în Hyde Park s-a adunat o mulțime care scanda sloganuri ale BLM. Până la sfârșitul acelui eveniment, un polițist fusese înjunghiat și alți patru, răniți. În altă parte, protestatarii au ieșit pe una dintre străzile cele mai aglomerate ale Londrei, unde un bărbat a fost atacat de trei persoane înarmate cu o macetă. Era cel mai violent episod petrecut în capitală, de ani buni.

Nimeni nu știe de unde ar putea proveni în viitor astfel de mișcări. Dar, dacă un număr mare de persoane venite din diverse părți ale lumii ajung să trăiască foarte aproape unele de altele și să nutrească resentimente cu diverse intensități, există probabilitatea ca asupra acestor comunități să se abată la un moment dat și diversele probleme ale lumii. Iar lumea nu va duce lipsă de probleme niciodată. Între timp, nu e deloc sigur că opinia publică europeană va rămâne pe vecie surdă la subiectele

* *Black Power*, slogan și denumire generică dată mai multor mișcări și organizații care au promovat autodeterminarea populației de culoare, mai ales din Statele Unite, începând cu anii 1960. Cea mai veche utilizare a formulei provine din cartea intitulată *Black Power* (1954), de Richard Nathaniel Wright (1908–1960) (n.tr.).

legate de rasă. Dacă oricare altă grupare sau mișcare din societate este capabilă să identifice chestiuni legate de rasă și să le discute în mod explicit, de ce n-ar fi și europenii? La fel cum nu este inevitabil ca europenii să se lase pe veci convinși de inechitatea istorică și ereditară, tot așa este posibil ca, până la urmă, să spunem și noi că nu se poate ca politica rasială să fie la îndemâna oricui altcuiva, numai a noastră, nu.

Deocamdată, se pare că lucrurile vor continua ca în prezent. Chiar și acum, rămâne în sarcina europenilor să rezolve problemele lumii aducând pe continent oameni din multe părți ale globului. Când spunem: „Ajunge!", numai noi suntem criticați și apoi tulburați de criticile primite – reacție pe care multe alte națiuni și regimuri despotice se bucură din plin s-o încurajeze. Nicio țară din Europa Occidentală nu a jucat un rol major în destabilizarea regimului din Siria sau prelungirea războiului civil care a urmat. În schimb, țările care au făcut aceste lucruri – de exemplu, Qatarul și Emiratele Arabe Unite – nu plătesc niciun preț umanitar. Iranul – a cărui organizație Hezbollah, printre alte miliții, luptă pentru interesele iraniene din Siria încă din 2011 – chiar a condamnat Europa că nu face mai mult pentru a-i ajuta pe refugiați. În septembrie 2015, președintele Iranului, Hassan Rouhani, a avut insolența de a-i ține lecții ambasadorului ungar la Teheran în legătură cu așa-zisele „carențe" ale țării sale în privința crizei refugiaților. La fel și Arabia Saudită, care, de la începutul războiului civil din Siria, nu a făcut practic altceva decât să sprijine taberele ei preferate din acel conflict. Nu numai că nu a acordat cetățenie saudită nici măcar unui singur sirian, dar a și refuzat să le pună la dispoziție refugiaților cele 100 000 de corturi dotate cu aer condiționat, folosite numai timp de cinci zile pe an pentru pelerinii care vin în hagialâc. În toiul crizei din 2015, singurul lucru pe care s-a oferit să-l facă

Arabia Saudită a fost să construiască două sute de moschei noi pentru imigranții nou-veniți în Germania.

Pe lângă faptul că bunăvoința Europei va fi exploatată în continuare, se mai poate prezice cu o oarecare certitudine și altceva: sentimentul general al europenilor se va degrada în continuare. Deși istoria recentă arată că politicienii sunt cu certitudine capabili să ignore opinia publică majoritară decenii la rând, nu este inevitabil ca o asemenea situație să se prelungească la infinit. Un sondaj de opinie tipic realizat în 2014 a arătat că numai 11% dintre britanici își doreau o creștere a populației în țara lor.[5] Și totuși, în următorii doi ani, populația a crescut enorm. Începând din 2010, numărul persoanelor născute în străinătate care trăiesc în Marea Britanie a crescut cu 1,4 milioane. În aceeași perioadă, s-au născut în Marea Britanie 940 000 de copii ale căror mame erau născute în străinătate. Iar aici e vorba despre o țară care a evitat cele mai grave consecințe ale crizei din 2015.

Pot guvernele să evite și în continuare consecințele propriilor acțiuni și inacțiuni? În unele țări, probabil că vor putea. Unii ar putea schimba pe loc macazul, cu cinism. În timpul crizei, am stat de vorbă cu un politician francez de centru-dreapta, care aproape că nu mai putea identifica diferențele rămase între politicile cu privire la imigrație ale propriului său partid și cele ale Frontului Național. Întrebat cum ar proceda în cazul unui anumit tip de dificultăți legate de persoane care aveau deja cetățenie, a răspuns cu o degajare remarcabilă că „probabil că ar fi necesară modificarea câtorva părți din constituție". Poate că niște rechiziționări cinice de terenuri, pe temeiuri politice, vor deveni monedă curentă. În locul unor politici mai pline de substanță, unii politicieni germani au sugerat deja ca persoanele cu dublă cetățenie care luptă alături de grupările teroriste străine să-și piardă cetățenia germană. Danemarca a adoptat o lege care permite autorităților să confiște bunurile de valoare

ale imigranților ca să acopere costurile prezenței acestora în țară. Și, peste tot, întrebarea ce e de făcut cu persoanele care subminează statul trece prin diverse faze ale dezbaterii. În prezent, toate țările refuză să încalce legislația internațională și să creeze apatrizi, dar sentimentul predominant este că Europa nu mai are nevoie decât de un singur atac terorist pentru ca regulile jocului să se schimbe radical. Moment în care europenii ar putea opta pentru numirea practic oricui pe post de arbitru.

Poate că, în viitorul apropiat, într-o țară europeană va veni la putere un partid care a fost până acum considerat „de extremă dreaptă". Poate că vreun alt partid, și mai de dreapta, va veni la putere într-un viitor mai îndepărtat. Un lucru e cert: dacă politica se va degrada, motivul va fi că ideile se degradează tot mai mult. Iar dacă ideile se degradează, motivul va fi acela că retorica se degradează tot mai mult. În urma evenimentelor de la Köln și a altor atacuri similare, degradarea limbajului a devenit vizibilă în zonele periferice. Mișcările de stradă au început să se refere la toți nou-veniții ca fiind „viol-refugiați". La Paris, am cunoscut o persoană aleasă într-o funcție oficială, care-i numea pe toți imigranții „jihado-refugiați". Erau niște formule pe cât de neamuzante, pe atât de insultătoare pentru oricine știa din surse directe că măcar unii dintre cei veniți în Europa fugeau tocmai ca să nu fie violați ori ca să scape de jihad. O asemenea deteriorare a limbajului pare inevitabilă însă, după o perioadă în care cealaltă tabără a dat dovadă de lipsă de onestitate. Dacă, în ciuda unor dovezi clare, pretinzi suficient de mult timp că toți nou-veniții pe continent sunt solicitanți de azil autentici, vei ajunge în cele din urmă să dai naștere unei mișcări care va crede că niciunul dintre ei nu este de fapt solicitant de azil.

Din anumite puncte de vedere, este uimitor că o asemenea mișcare nu s-a constituit deja, la modul concret. Deocamdată, opinia publică se îndreaptă, inexorabil, într-o singură direcție.

În 2010, clasa politică germană își exprimase cât se poate de zgomotos îngrijorarea legată de sondajele de opinie care arătau că 47% dintre germani considerau că islamul nu avea ce să caute în Germania. Până în 2015, numărul musulmanilor din Germania crescuse din nou, dar și procentajul celor care considerau că islamul nu avea ce să caute în țara lor crescuse. În 2015, procentajul respectiv ajunsese la 60%. În anul următor, aproape două treimi dintre germani spuneau că islamul nu avea ce căuta în Germania, în timp ce numai 22% din populație afirmau că religia musulmană făcea parte integrantă din societatea germană.[6] În februarie 2017, după ce noul președinte american a încercat să impună restricții de călătorie temporare cetățenilor care proveneau din șapte țări majoritar musulmane considerate instabile, Chatham House a dat publicității un sondaj de opinie realizat la nivel european. Grupul de reflecție întrebase 10 000 de persoane din zece țări europene dacă erau de acord sau nu cu afirmația: „Orice viitoare imigrație, mai ales din țările musulmane, ar trebui oprită". Cea mai mare parte a opiniei publice din opt dintre cele zece țări în care a fost realizat sondajul – inclusiv din Germania – a fost de acord cu afirmația. Marea Britanie a fost una dintre cele numai două țări europene unde aceasta rămăsese o opinie minoritară, susținută de 47% dintre cei chestionați.[7]

Europenii rămân în situația de a nu crede suficient în propria poveste și de a nu avea încredere în trecutul lor, știind în același timp că vin noi scenarii pe care nu și le doresc. Peste tot se amplifică din ce în ce mai mult sentimentul că toate opțiunile sunt blocate. Orice cale de ieșire pare să mai fi fost încercată și înainte și pare imposibil de abordat din nou. Poate că singura țară din Europa care ar fi capabilă să scoată întregul continent din această stagnare ar fi Germania. Totuși, încă dinaintea secolului trecut, europenii aveau toate motivele să se teamă de

noțiunea de conducere asumată de Germania. În ziua de astăzi, tinerii germani par să se teamă de aceeași noțiune încă și mai mult decât părinții lor. Drept care persistă sentimentul de derivă generală și lipsă de conducere.

Între timp, oficialitățile alese și birocrații continuă să facă tot ce le stă în putință pentru a înrăutăți cât de mult se poate situația într-un ritm cât mai rapid cu putință. În octombrie 2015, în municipalitatea Kassel din landul german Hesse a fost organizată o întâlnire publică. În zilele următoare era așteptată sosirea a 800 de imigranți, iar locuitorii îngrijorați s-au adunat pentru a le pune întrebări reprezentaților lor. Așa cum demonstrează o înregistrare video a întâlnirii, cetățenii erau liniștiți și politicoși, dar preocupați. La un moment dat, liderul lor districtual, un anume Walter Lübcke, i-a informat, cu calm, că oricine era în dezacord cu politica respectivă era „liber să plece din Germania". În înregistrarea video se vede și se aude cu oamenii trag brusc aer în piept, cum râd uluiți, huiduie și, în final, strigă mânioși.[8] Adică în țara lor sunt aduse întregi populații, iar lor li se spune că, dacă nu le place, sunt liberi să plece oricând? Oare niciun politician din Europa nu-și dă seama ce se poate întâmpla dacă tratează în continuare așa populația europeană?

Se pare că nu. După cum nici toți nou-veniții nu-și dau seama. În octombrie 2016, ziarele *Der Freitag* și *Huffington Post Deutschland* au publicat simultan un articol scris de Aras Bacho, un imigrant sirian în vârstă de 18 ani. Tânărul se plângea că imigranții din Germania „se săturaseră" de germanii „mânioși", care „insultau și făceau propagandă" și care erau niște „rasiști fără slujbe". Printre alte imprecații, el scria: „Noi, refugiații (...), nu vrem să trăim în aceeași țară ca și voi. Puteți foarte bine – și cred c-ar trebui – să părăsiți Germania. Germania nu vi se mai potrivește, ce mai căutați să trăiți aici? (...) Căutați-vă un alt cămin."[9]

În ajunul Anului Nou din 2016, când se împlinea un an de la agresiunile sexuale și violurile de la Köln, au avut loc în mai multe orașe europene, inclusiv la Innsbruck și Augsburg alte atacuri sexuale similare. Parlamentari social-democrați și Verzi, printre alții, au criticat dur poliția din Köln, care ar fi recurs la identificări pe bază de trăsături rasiale în cazul celor care voiau să intre în piața principală din oraș, încercând astfel să prevină repetarea atrocităților din urmă cu un an. La un an după ce toată Germania devenise conștientă de o parte a noii sale realități, cenzorii reveniseră și preluaseră controlul. În aceeași noapte, în Franța, au fost incendiate aproape 1 000 de mașini – cu 17% mai multe decât cu un an în urmă. Ministrul francez de interne a afirmat că noaptea trecuse „fără vreun incident major".

Continentul nu numai că se schimbă zi de zi, dar și pierde orice posibilitate de a găsi o soluție simplă în fața unor asemenea schimbări. O întreagă clasă politică nu a reușit să priceapă că mulți dintre noi, cei care locuim în Europa, iubim Europa care a fost a noastră. Nu vrem ca politicienii noștri, din slăbiciune, dispreț de sine, rele intenții, saturație ori abandon, să ne transforme căminul în ceva radical diferit. Și, chiar dacă europenii pot arăta o compasiune aproape fără margini, se poate la fel de bine să n-o arate chiar la nesfârșit. Opinia publică își poate dori multe lucruri contradictorii, dar nu-i va ierta pe politicieni dacă, fie din întâmplare, fie cu bună știință, ne vor schimba continentul cu desăvârșire. Dacă vor face, totuși, așa ceva, mulți dintre noi vom regreta în tăcere ce-am pierdut. Alții vor regreta însă mai puțin liniștit. Pentru europeni, care sunt prizonierii trecutului și ai prezentului, pare-se că nu există, până la urmă, răspunsuri rezonabile cu privire la viitor. Așa le va fi aplicată, în ultimă instanță, lovitura fatală.

Postfață

Strania sinucidere a Europei a fost publicată în Marea Britanie pe 4 mai 2017. Cu o lună și jumătate înainte, pe 22 martie, Khalid Masood, un britanic în vârstă de 52 de ani, convertit la islam, a intrat cu mașina în trecătorii de pe Podul Westminster, omorând un turist american, o turistă românca* și doi cetățeni britanici. Alte câteva zeci de persoane au fost rănite în timp ce fugeau din calea mașinii, unele dintre victime căzând în Tamisa. După ce a lovit gardul de fier al Parlamentului, Masood a coborât din mașina închiriată și a pătruns pe porțile din față ale Palatului Westminster. În curtea Parlamentului, l-a înjunghiat mortal pe unul dintre polițiștii aflați la datorie, Keith Palmer, după care a fost împușcat mortal de forțele de ordine. Ultimele mesaje telefonice trimise de Masood au arătat că acesta era convins că „poartă un jihad".

Imediat după acest eveniment, presa britanică și-a reluat clișeele obișnuite. Într-un articol distribuit intens, un bine cunoscut jurnalist britanic a ajuns până în paginile cotidianului

* Pe numele ei Andreea Cristea, fata și iubitul acesteia se opriseră pe pod, ca să-și facă o fotografie. Lovită de mașina atacatorului, care a intrat în mulțime cu viteza de 120 km pe oră, ea a căzut peste parapet, în apele Tamisei, de unde a fost recuperată, dar a murit mai târziu, la spital, din cauza rănilor suferite (n.tr.).

The New York Times ca să insiste că, în dimineața de după atac, „Chiar dacă nu era complet revenită la normal, Londra era din nou în stare de funcționare. Când treceam prin sudul orașului, până în Chelsea și apoi în King's Cross, londonezii chiar își vedeau de viața lor ca în orice altă zi". Mai departe, spunea: „Comportamentul acesta reflectă ceva mai profund, cred eu, decât o sfidare conștientă. Pur și simplu, celor 8,6 milioane de cetățeni ai acestui megalopolis nu le trece prin minte să-i îngăduie unui singur om să-i facă să se ascundă. Cum se zice în East End: cred că glumești, nu?"[1] Și stai și te-ntrebi când a fost ultima oară autorul articolului în East End și a găsit o cârciumă ticsită cu vorbitori de *cockney** care să rostească vreo asemenea expresie? Te pomenești că mai cântau chiar și *Roll out the barrel***.

La două săptămâni după atacul de la Westminster și înaintea funeraliilor lui Keith Palmer, a avut loc o „slujbă a speranței" la Catedrala Westminster, exact peste drum de locul unde fusese înjunghiat mortal polițistul. În predica susținută la slujba interconfesională, vicarul de la Westminster, Înalt-Preasfințitul John Hall, a vorbit în numele unei națiuni pe care a descris-o ca fiind „perplexă". „Ce motiv ar putea să aibă un om să închirieze o mașină și să vină cu ea de la Birmingham la Brighton și apoi la Londra, iar acolo să dea cu mașina, în plină viteză, peste niște oameni pe care nu-i mai văzuse niciodată, pe care n-avea cum și de unde să-i cunoască, oameni împotriva cărora nu-l mâna vreo dușmănie personală, pe care n-avea niciun motiv

* Accent sau dialect specific londonezilor din partea de est a capitalei (East End) (n.tr.).

** Cântec compus în 1927 de compozitorul ceh Jaromir Vejvoda (1902–1988) și devenit celebru în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în țările din Europa Occidentală, preluat de mulți alți muzicieni și tradus în multe limbi (n.tr.).

să-i urască, iar apoi să fugă până la porțile Palatului Westminster, ca să provoace încă o moarte și acolo? Cel mai probabil nu vom afla niciodată", a spus el. Evenimente și mai uluitoare aveau să urmeze foarte curând.

Luni, 22 mai, mii de tinere plecau de la un concert al interpretei pop americane Ariana Grande, desfășurat la Manchester Arena. La ieșire le aștepta Salman Abedi, un tânăr în vârstă de 22 de ani, ai cărui părinți ajunseseră în Marea Britanie în anii 1990, după ce fugiseră de regimul Gaddafi. În foaierul Arenei, Abedi a detonat o bombă burdușită cu piulițe, șuruburi și alte obiecte utilizate pe post de șrapnel. Douăzeci și două de persoane – copii și părinți – au fost ucise pe loc. Alte câteva sute au fost rănite și multe au suferit leziuni în urma cărora au rămas cu diferite grade de handicap. Statul Islamic a anunțat că Abedi era unul dintre soldații săi.

În urma atacului de la Manchester, s-a manifestat o variațiune pe tema noii tradiții europene de a interpreta piesa *Imagine* a lui John Lennon după orice atac terorist („Imaginează-ți că n-ar mai fi țări, / Nu-i chiar atât de greu, / Nimic pentru care să omori sau să mori, / Că nici religii n-ar mai fi"). O abordare proprie celor de la Manchester s-a văzut când participanții la un eveniment de comemorare organizat la scurt timp după atac au cântat hitul din anii 1990 al formației Oasis, *Don't look back in anger*. Părea să se potrivească perfect cu atitudinea pe care doreau s-o încurajeze politicienii și mass-media din Marea Britanie. Curând, relatările despre morți și mutilați au încetat. Posturile de televiziune parcă nu mai voiau să insiste asupra tinerelor cărora li se scoteau fragmentele de cuie și piulițe din cap și din coloana vertebrală. În schimb, la puțin mai mult de 24 de ore după atac, principala temă a reacției față de atacul de la Manchester era „să nu privești înapoi cu mânie".

Aproape nimeni nu s-a întrebat: „Dar de ce nu? De ce n-ar trebui să privească oamenii înapoi cu mânie, când fiicele lor au fost sfârtecate de-o bombă numai pentru că se duseseră s-o vadă pe cântăreața lor pop preferată cântând într-o luni seară?" De ce n-ar fi trebuit oamenii să fie mânioși că tânărul Abedi omorâse 22 de persoane, câte una pentru fiecare an de viață pe care i-l oferise țara lor? La două săptămâni după atacul terorist, Ariana Grande s-a întors la Manchester și a susținut un alt concert, intitulat *One Love*, împreună cu o serie întreagă de alte staruri ale muzicii pop, inclusiv Justin Bieber. A fost rememorată tragedia, după care a început petrecerea, și lumea a început iarăși să se distreze. Unii observatori au ridicat în slăvi evenimentul, considerând că este o demonstrație a rezistenței în fața terorii. Puțini au fost cei care au subliniat că, la fel ca la „slujba speranței" din luna precedentă, și acum se „trecuse mai departe" înainte să fi fost îngropați morții.

În ceea ce părea să devină o serie nemiloasă de evenimente, în seara de dinaintea concertului *One Love* de la Manchester, a fost iarăși rândul Londrei. Sâmbătă seara, pe 3 iunie, trei bărbați au intrat cu microbuzul într-un grup de pietoni care treceau pe London Bridge. După aceea, au coborât din microbuz și au început să atace trecătorii, înjunghiindu-i în gât sau în corp și părând să vizeze în special femeile. Apoi au luat-o la fugă, atacând mulțimile de turiști și londonezi de-a valma, prin pubu-rile și pe străduțele din Borough Market. Printre altele, strigau „Asta-i pentru Allah!". Opt oameni au fost uciși și mulți alții au fost grav răniți înainte ca polițiștii înarmați să-i ucidă pe cei trei. Ulterior, atacatorii au fost identificați drept Youssef Zaghba (22 de ani), Khuram Butt (27 de ani) și Rashid Redouane (30 de ani). Zaghba și Redouane erau născuți în Maroc. În cursul anchetei care a urmat s-a dovedit că Redouane pătrunsese

în Marea Britanie sub un nume fals, susținând că este libian și că avea, de fapt, cu cinci ani mai mult decât susținea. I se respinsese cererea de azil sub identitatea libiană falsă, epuizase toate căile de apel, se ascunsese și trăise mai departe sub identitatea sa marocană. Khuram Butt, în schimb, era născut în Pakistan și intrase în țară cu statut de „copil refugiat" în 1998, când familia sa se mutase în Marea Britanie și ceruse azil din motive de „persecuție politică".[2]

După dezlănțuirea ucigașă a celor trei, când poliția asigura locul faptei, londonezii care ieșiseră în oraș în acea seară au primit ordinul să-și țină mâinile pe cap și să părăsească zona încolonați pe un singur rând, în timp ce polițiștii stăteau cu armele îndreptate spre ei, pregătiți pentru cazul că ar mai fi existat și alți atacatori. Cu toate că tema Londrei care nu ceda era reamintită întruna, reprezentanții publicului din acea seară semănau mai mult cu niște oameni înfrânți, mânați în prizonierat, decât cu orice altceva. În zilele următoare au fost instalate în toată Marea Britanie bariere de protecție, ziduri și opritoare suplimentare în jurul obiectivelor de referință și al punctelor de infrastructură vulnerabile. O chemare tradițională a adepților „frontierelor deschise" fusese, ani în șir, „Construiți punți, nu ziduri!". Aceștia ar trebui să meargă și astăzi la Londra. Până la sfârșitul anului 2017, toate podurile londoneze fuseseră umplute de ziduri.

Chiar și așa, tema „rezistenței" în fața terorii a fost subliniată de premierul britanic Theresa May, ca și de alți lideri politici. Fiindcă se petrecuseră în ajunul unor alegeri generale, opoziția laburistă a reușit să smulgă puțin capital politic din acele atacuri, afirmând că fuseseră, măcar în parte, consecința reducerilor de personal care afectaseră poliția. Prim-ministrul a anunțat, pe treptele reședinței din Downing Street, că Marea

Britanie dăduse dovadă de prea multă toleranță față de extremism și că, după acest al treilea atac, „e prea mult". Nu a dat alte detalii, mulțumindu-se doar să promită că avea să fie numit un împuternicit care să analizeze subiectul extremismului.

Altminteri, accentul a fost pus pe sloganul „stați liniștiți și vedeți-vă de treburi", „spiritul Blitz-ului"* și multe altele. Toate s-au dovedit chiar și mai găunoase în septembrie, când (pe data de 15), Ahmed Hassan a luat metroul pe linia District din Londra și, la ora de vârf, a lăsat o bombă într-un vagon. S-a dovedit apoi că irakianul în vârstă de 18 ani ajunsese ilegal în Marea Britanie în 2015 și de atunci locuia într-o familie de asistenți maternali. De fapt, construise chiar în casa acestora bomba pe care o amplasase în vagonul de tren, la ora de vârf de dimineață. Din fericire pentru nenumărații elevi de școală și ceilalți navetiști, detonatorul se declanșase fără să acționeze și dispozitivul propriu-zis. Rezultatul a fost că s-a produs îmbulzeală la coborârea din vagon și câteva zeci de persoane au suferit arsuri și alte răni ușoare, însă de la locul faptei nu au fost luate zeci de trupuri neînsuflețite în saci de plastic.

Bineînțeles, nu există niciun motiv pentru care londonezilor le-ar mai fi rămas prea mult din „spiritul Blitz-ului". După cum a demonstrat recensământul din 2011, familiile majorității locuitorilor de astăzi ai Londrei nici măcar nu se aflau în Marea Britanie pe vremea Blitz-ului. Oamenii nu au de ce să păstreze amintirile unor generații anterioare numai pentru că, întâmplător, locuiesc același teritoriu.

Ca o ilustrare suplimentară a faptului că „spiritul Blitz-ului" nu se asimilează în apa din Londra, în luna noiembrie a anului

* Referire la modul în care au făcut față londonezii atacurilor aeriene germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (n.tr.).

în care au avut loc toate aceste atacuri teroriste – și multe altele au fost contracarate –, în Marea Britanie s-a produs un eveniment asupra căruia s-a concentrat și mai puțin atenția publicului decât asupra morților din atentatele teroriste. Nici nu se întunecase bine, în seara de vineri, 24 noiembrie, când au apărut informații despre focuri de armă trase la stația de metrou de la Oxford Circus. S-a produs panică, sute de oameni luând-o la fugă, terorizați, pe unele dintre cele mai aglomerate străzi din Londra. Pietoni îngroziți s-au baricadat în marile magazine. Cântărețul Olly Murs le-a comunicat celor aproape 8 000 000 de persoane care-l urmăresc pe Twitter că se afla în interiorul centrului comercial Selfridges: „F...tu-i, toată lumea dă să iasă de la Selfridges chiar acum, focuri de armă!! Sunt înăuntru." Încă și mai puțin înțelept, acest mesaj a fost urmat de un altul: „Zău că nu știu ce s-a întâmplat! Sunt în birourile din spate... dar oamenii țipă și fug spre ieșiri!" Poliția britanică a anunțat că trata evenimentul ca pe un incident terorist, iar pe rețelele de socializare și în edițiile internet ale marilor ziare au apărut relatări despre un vehicul care ar fi intrat în pietonii de pe strada Oxford, despre sânge și cadavre aflate pretutindeni.

În mai puțin de o oră, toate acestea s-au dovedit a fi fost niște aberații. Nu avusese loc niciun atac cu vreun vehicul, nu apăruseră nici persoane înarmate, nici cadavre și nici sânge. E adevărat că fuseseră rănite 16 persoane – una dintre ele era în stare gravă –, dar acest lucru se întâmplase în îmbulzeala de la ieșirea din stația de la Oxford Circus și din apropierea acesteia. Au apărut și relatări potrivit cărora incidentul pornise de la o bătaie între bande. Nici asta nu s-a dovedit adevărat. A doua zi după incident, doi bărbați, care se temeau să nu fi fost ei răspunzători, fără să vrea, de producerea panicii, s-au predat la o secție de poliție, dar au fost lăsați să plece în scurt timp fără să

fi fost acuzați de ceva. Pe 26 decembrie, s-a petrecut un incident asemănător. Pe Oxford Street s-a produs o nouă îmbulzeală, după ce informațiile false privind un schimb de focuri i-au făcut pe trecătorii ieșiți la cumpărături a doua zi de Crăciun să fugă țipând panicați în magazine și pe străzile secundare.

Sigur că incidentele de acest fel – momente de panică similare celor înregistrate și după atentatele de la Paris din noiembrie 2015 – dispar imediat din fluxurile de știri și nu mai scrie nimeni despre ele. Sunt trecute cu vederea cu o anumită stinghereală. Și totuși, sugerează că publicul nu are o atitudine chiar atât de stoică pe cât le place să pretindă formatorilor de opinie și politicienilor. Mai degrabă, este în așa măsură de sperios, încât o neînțelegere măruntă poate să provoace o îmbulzeală în masă, iar celebritățile îngrozite, la fel ca și oamenii simpli, pot ajunge să fugă în toate direcțiile de niște orori absolut imaginare.

Singurul eveniment produs cam în aceeași perioadă care a sfidat tendința a avut loc în urma unui atac comis pe 19 iunie lângă moscheea din Finsbury Park. În seara aceea, Darren Osborne din Cardiff, în vârstă de 47 de ani, tatăl a patru copii, a intrat cu o furgonetă în mulțimea adunată în zona moscheii și a Casei de Ajutorare a Musulmanilor. Un bărbat, care se prăbușise la pământ mai devreme, a murit chiar la locul faptei și alți cel puțin zece au fost răniți. Au existat mai multe aspecte izbitoare ale acestui atac. Absolut evidentă a fost teama că s-ar putea ca „repercusiunea" mult-anunțată să fi devenit realitate. Însă cel mai izbitor aspect a fost că a lipsit cu totul genul de condamnare cât se poate de precisă și de strict limitată pe care era toată lumea foarte dornică s-o lanseze după absolut orice atac islamist. Imediat după atacul de lângă moscheea din Finsbury Park, organizațiile islamice și o parte din media au putut

să arunce vina pentru acest atac asupra unor zone cât se poate de largi – asupra unor întregi comunități, asupra unor persoane care n-avuseseră nicio legătură cu atacul și nici nu susținuseră vreodată așa ceva și asupra oricui cu care aveau ceva de împărțit. Tema „nu privi înapoi cu mânie" nu a mai fost adoptată pe scară foarte largă după atacul din Finsbury Park.

Deși putem fi de acord cu toții că majoritatea musulmanilor sunt oameni de treabă, cu frica legii, prezumția nu pare să poată fi extinsă și la restul populației, care este în continuare considerată ca fiind la un pas de a declanșa cine știe ce pogrom. Poate că situația se datorează standardelor atât de diferite pentru prezumția de nevinovăție pe care au început să le definească în Europa mișcări cum sunt așa-numiții „Identarieni". E prea devreme să ne putem da seama în ce anume constau asemenea mișcări, și, cu atât mai puțin, încotro se îndreaptă ele. În mintea tuturor persistă o temere că ideile și acțiunile acestora ar putea justifica, în timp, exact o reacție de tipul celor pe care deocamdată le condamnă fățiș.

Întâmplător, când a avut loc primul dintre atacurile din 2017 din Marea Britanie, îmi croiam drum de-a lungul unuia dintre noile garduri ridicate la frontiere în Europa Centrală. Afluxul de imigranți se redusese, în schimb nivelul de pregătire al autorităților se situa la un cu totul alt nivel decât în 2015. Grănicerii de la frontiera dintre Ungaria și Serbia au făcut demonstrații cu noile camere instalate pe drone pe care le foloseau și au descris eforturile depuse 24 de ore din 24 pentru menținerea securității țării. Bineînțeles că nicio frontieră nu l-ar fi putut împiedica să intre pe Khalid Masood, fiindcă atacatorul de la Westminster se născuse în Marea Britanie. Dar nevoia de frontiere – sau măcar de o politică funcțională și eficientă de acordare de azil – era, în continuare, un câmp de

luptă politică. La fel cum erau și străzile tot mai multora dintre orașele europene.

Pe 7 aprilie, a venit rândul Stockholmului. În după-amiaza aceea, un solicitant de azil din Uzbekistan, a cărui cerere fusese respinsă, a furat un camion și a intrat cu el în grupurile de oameni care se aflau la cumpărături pe una dintre cele mai aglomerate străzi din Suedia. Relatările de la fața locului afirmau că șoferul părea să îndrepte camionul înadins către familii. Cinci persoane au fost ucise și multe altele au fost rănite. Făptașul ajunsese în Suedia în 2014 și solicitase azil, deși autoritățile suedeze descoperiseră în scurt timp că nu avea motive legitime pentru a primi azil. Primise ordin de părăsire a țării la sfârșitul lui 2016, dar el rămăsese în Suedia.

Pe 17 august, iar a venit rândul Spaniei. Paisprezece oameni au fost omorâți și alți peste o sută au fost răniți, după ce Younes Abouyaaqoub, un marocan în vârstă de 22 de ani, a intrat în plin, cu o furgonetă, în mulțimile de oameni care se plimbau pe trotuarul cunoscutului bulevard La Rambla din Barcelona. A mai ucis încă o persoană când a încercat să-i fure mașina ca să fugă din zonă. S-a dovedit că atacatorul era membru al unei celule teroriste ai cărei membri au intrat mai târziu cu o mașină în pietonii din orășelul Cambrils, situat nu departe de Barcelona, omorând o femeie și rănind alte șase. Alți membri ai aceleiași celule muriseră cu o seară înainte, în timp ce pregăteau o bombă într-o casă din Alcanar, un alt orășel de coastă catalan. Ulterior, s-a aflat că membrii celulei planificaseră atacuri mult mai spectaculoase, inclusiv asupra catedralei Sagrada Familia, capodopera lui Antoni Gaudi. O lună mai târziu, într-un incident separat, poliția antiteroristă a pătruns în catedrală, a evacuat-o și a blocat accesul în zonă, pe baza unor informații privind prezența unei camionete „suspecte".

A doua zi după atacul de la Barcelona, două finlandeze au fost înjunghiate mortal, iar alte opt, rănite, în orașul Turku din Finlanda, de un atacator care striga *Allahu akbar!* S-a dovedit din nou că atacatorul – care vizase în mod deliberat femei – făcea parte din cel mai mare contingent de imigranți ajunși recent în Europa: o persoană care nu avea cu nimic mai mult dreptul de a se afla pe continentul european decât oricine altcineva din lumea largă. Abderrahman Bouanane sosise în Finlanda în 2016, sub un nume fals, susținând că este refugiat-copil. A rezultat apoi că avea 22 de ani și provenea dintr-o țară absolut pașnică – din Maroc. Deși cererea de azil fusese respinsă, iar el își asumase mai multe identități false, nu fusese deportat. Și astfel încă o serie de familii își văzuseră viețile schimbate pentru totdeauna.

Și totuși, s-ar fi zis că nu se putea face decât foarte puțin sau chiar nimic pentru a preveni astfel de atacuri. Nu se putea recurge decât la măsuri polițienești, activitate de informații și ridicarea tot mai multor bariere de protecție în toate orașele europene. Cât privește chestiunile majore, nu părea nimeni dornic să fie primul care să încalce consensul politic agresiv.

În decembrie 2017, Dimitris Avramopoulos, comisarul european pentru imigrație, afaceri interne și cetățenie, a rezumat cursul politicii duse de principalele forțe politice, într-un articol intitulat „Imigranții din Europa sunt și rămân aici", în care afirma: „E momentul să recunoaștem adevărul. Nu putem și nu vom fi niciodată în stare să stopăm imigrația." Mai departe, autorul se lăuda că „UE a asigurat protecție pentru mai mult de 700 000 de oameni anul trecut", ceea ce, argumenta el, era nu numai un „imperativ moral", ci și, în egală măsură, „un imperativ economic și social, pentru continentul nostru în curs de îmbătrânire". În concluzie, scria: „Până la urmă, cu

toții trebuie să fim gata să acceptăm că imigrația, mobilitatea și diversitatea constituie noua normă și să ne adaptăm politicile în consecință. Singura cale de a ne asigura că politicile noastre de azil și imigrație vor rezista pe viitor este să ne schimbăm întâi modul de gândire la nivel colectiv." Avramopoulos recunoștea totuși erorile, admițând: „Bineînțeles, mai rămân multe de făcut în Uniunea Europeană. Trebuie să ne respectăm promisiunile de a evacua mii de imigranți din Libia în lunile următoare, fie prin strămutare, fie prin acordarea de asistență pentru revenirea voluntară."[3]

Imediat după aceea, guvernul italian a promis că avea să rectifice neajunsul acesta din politica UE în privința imigrației. În aceeași lună, pentru întâia oară, a început să aducă imigranți din Libia la Roma cu avioanele, ministrul de interne italian promițând că alte 10 000 de persoane aveau să fie aduse pe calea aerului, în anul următor, pentru a fi salvate din mâinile traficanților de persoane. Marco Minniti a mers chiar să întâmpine personal primul contingent de imigranți aduși cu avionul din Libia, declarând că „este un moment istoric, pentru că am creat primul coridor umanitar pentru a-i salva din ghearele criminalilor pe imigranții cărora ONU le recunoaște statutul de refugiați". Pentru a-i ajuta pe imigranți să scape de traversările primejdioase ale apelor Mediteranei, noua politică era ocolirea bandelor de traficanți, în timp ce UE făcea treaba acestora, dar folosind avioane în locul ambarcațiunilor. În anul anterior acestui anunț, autoritățile italiene obținuseră dovezi (cu ajutorul unor agenți sub acoperire) că anumite organizații neguvernamentale cooperau activ cu rețelele de trafic, stabilind locuri și ore de întâlnire, ba chiar și înapoindu-le bărcile traficanților. Opinia publică italiană a reacționat cu furie, dar nu și surprindere, la aceste dezvăluiri.

Sigur că Minniti și alți reprezentanți ai autorităților italiene au pretins că planul lor nu le-ar mai fi permis decât refugiaților autentici să ajungă în Italia. Dar experiența tuturor țărilor europene sugera că și acesta – ca și multe altele – avea să se dovedească o fantezie. Minniti s-a lăudat că imigranții care nu aveau de ce să se afle în Italia urmau să fie deportați într-un ritm ceva mai susținut. Dar și aceasta este o afirmație în privința căreia opinia publică europeană are toate motivele să se arate sceptică. Ba chiar, cifrele făcute publice în Marea Britanie concomitent cu declarația lui Minniti arătau că numai unul din cinci copii neînsoțiți care mint în legătură cu vârsta lor, în tentativa de a rămâne în țara de destinație, ajunge să fie deportat. Un studiu al agenției naționale de medicină legală din Suedia (Rättsmedicinalverket) a căutat să stabilească vârstele reale în cazul a circa 8 000 de persoane recent sosite în Suedia care pretindeau c-ar fi fost „refugiați-copii". Verificările – întreprinse acolo unde au existat dubii în privința vârstei – au arătat că 6 600 din cele 8 000 de persoane supuse testelor aveau, de fapt, peste 18 ani. Adică peste 82%.[4] Ce se va întâmpla cu ei? Același lucru care se întâmplă cu aproape oricine altcineva care se află în aceeași situație: rămân unde sunt.

Dacă autoritățile europene se arătaseră permisive în privința celor pe care-i lăsaseră să intre în Europa, momentul și urmările acestei permisivități – și ale faptului că au acordat atât de puțină atenție consecințelor pe termen lung – s-au făcut simțite în cele mai neplăcute moduri. Mai presus de toate, s-a tot manifestat un aspect ireversibil: dacă aduci popoarele lumii, aduci și problemele lumii – plus, eventual, câteva noi. Evenimente care aveau loc oriunde altundeva în lume aveau acum un impact și în Europa.

În decembrie 2017, președintele american a declarat că intenționa să mute ambasada Statelor Unite din Israel de la Tel

Aviv la Ierusalim. Experții și adversarii săi l-au avertizat imediat că o asemenea mișcare ar fi condus la revolta „străzii arabe". În realitate, lumea arabă s-a menținut surprinzător de liniștită. La Poarta Damascului, în vinerea de după anunțul președintelui american, un reporter dezamăgit de la BBC recunoștea că se adunaseră mai mulți ziariști decât protestatari palestinieni. Dar, în măsura în care legendara „stradă arabă" s-a revoltat, acest lucru s-a întâmplat în Europa.

După anunțul președintelui american, în fața ambasadei SUA la Londra s-au adunat grupuri de musulmani care au scandat, printre altele, *Khaybar Khaybar, ya yahud, Jaish Muhammad, sa yahud* (în traducere liberă: „Evrei, aduceți-vă aminte de [bătălia de la] Khaybar, oastea lui Mahomed se întoarce"). Scandare care reamintește masacrarea comunității evreiești de lângă Medina de către oștile profetului Mahomed, în secolul al VII-lea. La Amsterdam, un bărbat cu un steag palestinian și purtând *keffiyah* a făcut țăndări vitrinele unui restaurant cușer dintr-un cartier evreiesc al orașului. În Suedia, lucrurile au fost și mai grave. La Malmö, grupuri de musulmani au scandat: „O să-i împușcăm pe evrei", în timp ce, la Göteborg, un grup de circa 20 de bărbați mascați a atacat sinagoga locală, aruncând cu cocteiluri Molotov. Cei 20–30 de tineri evrei aflați în centrul comunitar alăturat au reușit să scape nevătămați. Două zile mai târziu, în fața camerei funerare evreiești de la Malmö au fost găsite două bombe incendiare. La Stockholm, ca și la Berlin, mulțimea de protestatari a dat foc Stelei lui David, iar un vorbitor i-a numit pe evrei „maimuțoi și porci". Au fost făcute promisiuni de martiriu. O purtătoare de cuvânt a comunității evreiești rămase la Malmö a spus răspicat: „Nici nu mai vrei să-ți afișezi Steaua lui David la gât. Este o bătălie permanentă să duci o viață normală."[5]

În anul care a trecut de la publicarea cărții de față, au ieșit la lumină noi detalii despre deciziile fatidice. Un jurnalist de la *Die Welt* a făcut cunoscute câteva dintre gândurile Angelei Merkel din august 2015, nu în ultimul rând temerile ei că fotografiile cu grăniceri germani care îi resping pe imigranți vor face înconjurul lumii.[6] Între timp, un fost oficial guvernamental european a descris discuția de la reuniunea de urgență din octombrie 2015 de la Bruxelles. El a citat-o pe Angela Merkel, care a spus oftând: „*Wir saufen ab* (Ne scufundăm)", după care a continuat: „Primim astăzi atâția refugiați din Austria. Imaginați-vă numai cum o să fie mâine." Pe urmă, se pare, a punctat că ea însăși provenea dintr-o țară în care oamenii fuseseră obligați să trăiască în spatele unor ziduri și a spus că nu voia ca în biografia ei să scrie că a ridicat noi ziduri.[7]

La nivel politic, inițiativele celei mai recente generații de politicieni europeni au început să aibă unele consecințe previzibile. La alegerile din martie din Olanda, VVD (liberal) a reușit să obțină cele mai multe voturi, infirmând astfel sondajele preelectorale, care preconizau victoria partidului lui Geert Wilders și clasarea VVD pe locul al doilea. Un partid nou – Forumul pentru Democrație – a reușit să atragă o parte din sprijinul de care se bucura Wilders. Dar cel mai interesant a fost că, pe măsură ce se apropia ziua scrutinului, retorica de campanie a VVD-ului a devenit din ce în ce mai greu de distins de cea a lui Wilders. Într-un mesaj electoral publicat de ziarele olandeze, prim-ministrul Mark Rutte, aflat în campanie pentru realegere, îi avertiza pe imigranți: „Purtați-vă normal sau plecați". Apoi, în zilele premergătoare alegerilor, a survenit un blocaj remarcabil între guvernele turc și olandez. Mai mulți politicieni turci, inclusiv miniștri, erau așteptați să sosească în Țările de Jos pentru a face campanie în favoarea unui răspuns

afirmativ la referendumul din Turcia pentru acordarea de puteri sporite președintelui Recep Tayyip Erdoğan. Autoritățile olandeze nu au fost de acord cu activitățile de campanie ale oamenilor politici turci pe teritoriul țării, interzicând până și aterizarea avionului la bordul căruia se afla ministrul turc de externe și expulzând un alt membru al guvernului. Momentul de fermitate perceptibilă s-a dovedit benefic, așa încât partidul lui Geert Wilders a devenit numai al doilea ca reprezentare în parlamentul olandez.

În Franța, în luna aprilie, Marine Le Pen a reușit să se califice în turul al doilea al alegerilor prezidențiale. După încă o lună, în mai, a pierdut în fața lui Emmanuel Macron, care trecuse printr-o campanie electorală neobișnuită, fără să beneficieze nici măcar de sprijinul sau logistica vreunuia dintre partidele tradiționale. Poate că șansele adversarilor săi fuseseră tot timpul supralicitate. Poate că avusese el noroc să se confrunte cu un membru al familiei Le Pen, într-un vot popular. În tot cazul, alegerea lui Macron le-a sugerat unora că întregul tablou al politicii europene putea să rămână totuși într-un statu-quo. În mijlocul celebrărilor, puțini au fost cei care au părut să-și amintească de traiectoria pe termen lung a Frontului Național. Dacă tatăl Marinei Le Pen reușise să obțină, în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2002 doar 17,8% din voturi, în 2017 fiica lui a reușit să obțină 33,9%.

Alegerile din septembrie din Germania au redus la tăcere pe oricine mai credea că politica europeană centristă putea continua ca de obicei. Înaintea scrutinului, până și un centrist ca ministrul de interne al Angelei Merkel, Thomas de Maizière, s-a folosit de paginile ziarului *Bild* încercând să aplice strategia folosită de VVD în Olanda pentru a rămâne la putere. „Nu suntem *burka*", a spus el, printre altele, într-o tentativă

disperată de a copia tactica și reușita prim-ministrului olandez Rutte. În ciuda acestor eforturi, în septembrie 2017 – la doi ani după decizia fatidică privitoare la frontiere –, alegătorii germani și-au umilit cancelarul. A fost cel mai slab rezultat obținut de partidul Angelei Merkel după 1949. Și deși Uniunea Creștin-Democrată a rămas cel mai puternic partid, electoratul german a schimbat peisajul politic, acordând 94 de mandate parlamentare Alternativei pentru Germania, o formațiune înființată cu numai patru ani înainte și care a devenit astfel a treia forță politică din Bundestag. Copreședintele acestui partid, Alexander Gauland, a declarat, la numai o oră după ce au fost comunicate rezultatele, că avea de gând „să se țină de capul guvernului, doamnă Merkel, ca să ne luăm înapoi țara și poporul". CSU (Christlich-Soziale Union in Bayern – Uniunea Creștin-Socială din Bavaria), omologul bavarez al CDU, nu a reușit s-o convingă pe șefa guvernului federal să accepte linia sa mai dură în privința imigrației. Iar social-democrații de la SPD, care suferiseră propria catastrofă electorală, au refuzat să intre într-o nouă coaliție cu Merkel. În noiembrie, când au eșuat negocierile pentru formarea unei coaliții, s-a vorbit despre convocarea de noi alegeri, însă nu vedea nimeni cum ar fi putut fi obținute rezultate substanțial diferite. În cele din urmă, în februarie 2018, după aproape o jumătate de an de la vot, partidele vechii „Mari Coaliții" (GroKo, în limba germană) au căzut de acord să colaboreze din nou. În urma deciziei, AfD a devenit principalul partid de opoziție.

Deși s-a vorbit mult despre „umilirea" suferită de Angela Merkel, s-au văzut puține dovezi de retractare reală. Cuvintele au fost rostite adesea, bineînțeles, așa cum mai fuseseră rostite de multe ori până atunci. La un an de la atacul asupra târgului de Crăciun de la Berlin, Angela Merkel a promis că „va

garanta securitatea" poporului german. Dar erau numai vorbe goale. Autorul atacului fusese un solicitant de azil tunisian. Nici Merkel, nici vreun alt politician european nu instituiseră vreo politică sau vreun sistem care să asigure faptul că o asemenea persoană fie nu mai putea intra, fie nu mai putea rămâne în Europa. Nu făcuseră decât să creeze în continuare oportunități pentru industria producătoare de bariere de siguranță și să transforme orice târg de Crăciun din Europa din viitorul previzibil într-un coșmar de securitate, cu polițiști înarmați și garduri de protecție. Mark Steyn a rezumat curiozitatea întregului fenomen, punând întrebarea: „Dacă țările libere trebuie să aibă atâtea puncte de control oribile, atunci de ce nu le pun în jurul frontierelor naționale, în loc să le instaleze în jurul absolut oricărui lucru din interiorul lor?"[8]

Într-un fel chiar și mai izbitor decât alegerile din Germania a fost schimbarea survenită în Austria vecină, în lunile de după acel scrutin. Tânărul fost ministru de externe Sebastian Kurz a reușit să asigure victoria Partidului Poporului Austriac, adoptând înaintea alegerilor o poziție fermă în chestiunea imigrației și a integrării. Partidul său a câștigat 62 de locuri în parlament, iar după o scurtă perioadă de negocieri a format un guvern cu Partidul Libertății din Austria, care obținuse 51 de mandate de parlamentari. Acceptarea din nou la guvernare a unui partid considerat în general „de extremă dreaptă" a atras o atenție semnificativă din partea comunității internaționale. Dar alegerile din Austria au demonstrat două lucruri. În primul rând, că opinia publică austriacă își dorea o guvernare mai dură în privința imigrației și a chestiunilor identitare. În al doilea rând, că, din punct de vedere politic, era posibil ca un partid tradițional să coopteze la guvernare un partid marginal. Se prea poate ca, pentru viitorul politicii europene, alegerile și coaliția din Austria să fie

cele mai importante din epoca post-2015. Dacă acest nou aranjament funcționează, el poate oferi un exemplu pentru partidele tradiționale din tot restul Europei. Dacă face fie și cea mai mică greșeală, se poate dovedi un semnal puternic de alarmă.

De partea lor, statele central- și est-europene și-au menținut poziția față de Berlin și Bruxelles. „Grupul de la Vișegrad" (Republica Cehă, Ungaria, Polonia și Slovacia) s-a bucurat de o anumită forță numerică. Pentru că refuzau în continuare să accepte cotele-parte de imigranți sau să permită, retrospectiv sau pentru viitor, politicile care au dus la catastrofa din 2015, Bruxellesul a început să lanseze tot mai multe amenințări. În decembrie 2017, Comisia Europeană a anunțat că urma să sesizeze Curtea Europeană de Justiție în privința refuzului Poloniei, Ungariei și Republicii Cehe de a primi imigranții invitați de Bruxelles și Berlin. Pentru viitor, existau și amenințări cu sancțiuni și amenzi usturătoare. Chiar și așa, la vremea scrierii acestor pagini, țările respective încă rezistau în fața amenințărilor Comisiei Europene.

În discuții pe care le-am purtat în aceste țări de când a fost publicată *Strania sinucidere a Europei*, am rămas uimit de numărul mare de oficialități care mi-au atras atenția asupra momentului critic care avea să apară. Majorități solide ale opiniei publice din aceste țări sunt favorabile apartenenței la UE. Dar tot majorități solide sunt favorabile, în mod consecvent, și atitudinii de ostilitate a guvernelor lor față de cererile venite de la Bruxelles în legătură cu imigranții. Și obiectează față de tacticile de intimidare. Nu este adevărat că „cineva trebuie să cedeze până la urmă". Adesea, lucrurile merg prost multă vreme. Dar o Comisie Europeană care a căutat să unifice, și nu să dezbine Europa n-ar căuta să șantajeze statele membre care nu vor să achite nota de plată pentru greșelile Berlinului. Mai ales

în condițiile în care Berlinul nu a arătat în niciun fel că ar avea remușcări serioase și a dat toate semnele că nici măcar nu-și va recunoaște greșelile. În esență, statele din Europa Centrală și de Est privesc la ce se întâmplă în țările din Europa Occidentală și nu vor să devină ca acestea. Văd cum demonstrează locuitorii din Malmö, cerând guvernului suedez să depună mai multe eforturi pentru cercetarea penală a numărului tot mai mare de violuri înregistrate în acest oraș.[9] Văd că, pentru Revelionul din 2017, autoritățile din Berlin au fost nevoite să amenajeze o „zonă de siguranță" pentru femei, lângă Poarta Brandenburg, astfel încât acestea să poată sărbători Anul Nou fără teama că vor fi violate. Și mai văd că rapoartele confirmă ceea ce toată lumea știa, dar nimeni nu voia să recunoască. În ianuarie 2018, au fost date publicității statistici care arătau că recentul val de criminalitate violentă avea o anumită cauză. Era, așa cum numai birocrația germană ar fi putut fi în stare să nege, recentul aflux de imigranți. Într-adevăr, pe baza datelor colectate din Saxonia Inferioară, studiul arăta că sporul infracționalității cu violență putea fi atribuit, în proporție de peste 90%, bărbaților tineri imigranți.[10] Cine și-ar putea dori aceste probleme sau cine le-ar tolera dacă nu le-ar avea deja?

Din momentul în care a fost publicată în Marea Britanie, *Strania sinucidere a Europei* s-a înscris imediat pe listele de bestselleruri. A rămas timp de aproape 20 de săptămâni în Top 10 al bestsellerurilor de non-ficțiune al publicației *The Sunday Times* și a devenit una dintre cărțile care s-au vândut cel mai bine în anul lansării. Celor mai mulți autori un asemenea succes le-ar produce o bucurie nețărmurită. Nu a fost cazul și în această situație. Eram în Franța când am aflat că ajunsese

pe primul loc pe listele de bestselleruri din *Sunday Times*. Imediat, am început să primesc telefoane de la prieteni și colegi îngrijorați de la Londra, care avuseseră de suferit în atacurile teroriste de pe London Bridge și din Borough Market.

Cartea a fost bine primită și de critică, și de marele public. Dar cel mai surprinzător a fost numărul de politicieni și de actuali și foști lideri politici care au recunoscut nu numai că-mi citiseră cartea, ci și mai mult decât atât – că erau întru totul de acord cu ea. Ba chiar, primirea ei de către liderii politici de rang înalt a fost atât de bună, încât m-a făcut să mă întreb, de mai multe ori: dacă exista un asemenea acord, cum de mersese totul atât de prost, de la bun început? Toate au ajuns să demonstreze ceea ce bănuiam de mult, și anume că e pur și simplu mai ușor să menții un statu-quo și apoi să te plângi de el, decât să încasezi o lovitură politică pe termen scurt, pentru bunăstarea pe termen lung a propriei tale societăți. Cartea a fost bine primită și de publicul din alte țări, mai ales din Statele Unite și Australia. În ambele țări, cititori și politicieni deopotrivă mi-au spus adeseori: „Despre noi e vorba, nu-i așa?". La care răspunsul este „Da, bineînțeles".

Presupun că este inevitabil, într-o carte de asemenea dimensiuni, să fie găsite și unele erori. După ce a ieșit de la tipar ediția cartonată, m-am așteptat ca diverse persoane să pretindă că statisticile și cifrele incluse (chiar dacă reale și corecte) sunt în vreun fel eronate. M-am așteptat ca lumea să conteste numărul de imigranți primiți în Europa, numărul persoanelor afectate de decizii sau numerele estimate pentru anii următori. M-am așteptat că unii să pretindă că „spicuisem" numai ce-mi convenise din discursurile lor sau chiar că-i „citasem în afara contextului".

Totuși, nimic dintre multele realități incluse în această carte nu a putut fi contestat și nicio personalitate nu a încercat

măcar să le conteste sau să le dezmintă. Singurul personaj minor menționat în carte despre care știu că a avut obiecții față de modul în care a fost descris a fost Jonathan Portes, una dintre figurile evocate episodic, pentru rolul jucat în facilitarea politicii ușilor deschise a guvernului laburist britanic de după 1997 – o politică pentru care superiorii lui și-au exprimat de mult regretul. Prin intermediul postărilor sale pe rețelele de socializare, din poziția pe care o deține la Colegiul Regal din Londra, Portes a făcut cunoscut că descrierea sa și a implicării sale în acea politică profund nocivă gemea de erori. Nici nu a contestat faptele, nici nu a negat că a fost o catastrofă politică. A obiectat, în schimb, față de alăturarea lui de Sarah Spencer din postura de „universitar", afirmând că, deși se aflase în mediul universitar înainte să ocupe postul și cu toate că se afla în mediul universitar de atunci și până acum, în acel moment anume nu făcea parte din mediul universitar. În al doilea rând, a obiectat față de afirmația că ar fi fost „cunoscut" pentru vederile sale asupra imigrației, la fel ca Sarah Spencer, când, în realitate, „nu lucrase niciodată în domeniul imigrației" până când a fost invitat de guvernul britanic să contribuie la formularea poziției oficiale în această chestiune. Prin urmare, îmi retrag afirmația că Portes ar fi fost cadru universitar sau expert de orice fel în aceste domenii. Dovezile rezultate din activitatea lui ar fi trebuit să fie suficiente.

Mai există încă persoane care încearcă să pretindă că situația prin care trecem – și cea prin care vom trece în anii următori – ar fi ceva normal. Sau că aceste lucruri nu se petrec, de fapt. Numai din când în când se întâmplă ca factorii care persevereză în această minciună să facă vreo concesie realității pe care oamenii din Europa o văd manifestându-se de jur împrejurul lor. În luna noiembrie, Pew Research Center

a publicat un studiu nou și surprinzător, care a dat dreptate afirmațiilor conținute în această carte și a adăugat noi semnale de alarmă, pentru cine mai putea face față. Studiul arăta în ce măsură urma să crească populația musulmană din Europa, chiar și fără un spor masiv datorat imigrației, similar celui din ultimii ani. Arăta situația creșterii populației musulmane potrivit mai multor scenarii: de exemplu, Suedia (cu o populație musulmană de 8% din total în 2016) ar urma să ajungă în 2050 la un procentaj de 11% populație musulmană dacă nu mai primește niciun imigrant, la 21% populație musulmană dacă afluxul de imigranți este unul „regulat" și la 31% populație musulmană dacă ritmul imigrației recente continuă să crească.[11] Chiar și ziarul britanic *The Guardian* a tratat subiectul, sub titlul „Populația musulmană s-ar putea tripla în unele țări UE, potrivit unui raport", care trebuie să li se fi părut șocant cititorilor.[12] Asta, înainte să se întrebe de ce ziarul lor favorit de stânga devenise (după propriile criterii) atât de rasist.

Așa cum sugerează această carte, există un efort susținut de a convinge opinia publică din țările europene să nu creadă dovezile prezente în propriile vieți. Ideea cărții este în parte să arate că o astfel intenție nu are niciun sens – că n-are rost să pretinzi că tot ce se întâmplă nu constituie cea mai semnificativă schimbare cu putință la nivelul unei culturi. În 1950, Suedia avea o societate omogenă din punct de vedere etnic, lipsită aproape total de imigrație. La un secol distanță, ea se va prezenta ca un loc totalmente diferit. Și nu e deloc exagerat să spunem că, în cursul vieții celor mai mulți dintre noi, o asemenea țară – ca mai toate țările din Europa Occidentală – va deveni de nerecunoscut chiar și pentru locuitorii ei cei mai recenți. Poate că totul va fi bine și frumos. Poate că oamenii

care mai țin minte ce erau Suedia, sau Franța, sau Marea Britanie, sau țările din restul Europei vor dispărea, pur și simplu, pe cale naturală. Poate că toate problemele, și mai ales problema identificării problemei, se vor stinge atunci. Poate. Sau poate că abia se naște o întreagă lume nouă de probleme.

Douglas Murray
Aprilie 2018

Note

Introducere

1. Stefan Zweig, *Lumea de ieri. Amintirile unui european*, traducere din germană de Ioan Nastasia, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, pag. 347.
2. „Merkel confronts Facebook's Zuckerberg over policing hate-posts", Bloomberg, 26 septembrie 2015.
3. Papa Ioan-Paul al II-lea, în predica *Ecclesia in Europa*, 28 iunie 2003.
4. Discursul cancelarului german Helmut Kohl la Universitatea Catolică din Louvain (Belgia), 5 februarie 1996.
5. Pentru o discuţie interesantă pe marginea multora dintre aceste subiecte, vezi Samuel Moyn, *The Last Utopia: Human Rights in History*, Harvard University Press, 2012.

CAPITOLUL 1 – *Începutul*

1. Hansard, 2 decembrie 2002. Blunkett se referea la jurnalistul Anthony Browne de la *The Times*. [Hansard este publicaţia oficială care conţine transcrierile dezbaterilor din Parlamentul de la Londra şi din parlamentele altor ţări membre ale Commonwealthului. Denumirea provine de la numele lui Thomas Curson Hansard (1776–1833), tipograf londonez, primul editor oficial pentru Parlamentul britanic (n.tr.).]
2. Office for National Statistics (în continuare, ONS), 2011 Census. Rezultate disponibile online la adresa: https://www.ons.gov.uk/census/2011census.

3. Guy Goodwin (ONS), citat de BBC News în „Census shows rise in foreign-born", 11 decembrie 2012.
4. Kenneth Robert Livingstone în conferința „World civilisation or clash of civilisations?", Londra, 20 ianuarie 2007.
5. Vezi David Miles, *The Tribes of Britain*, Weidenfeld & Nicolson, 2005, p. 236.
6. Simon Heffer, *Like the Roman: The Life of Enoch Powell*, Weidenfeld & Nicolson, 1998, pp. 467–468.
7. Textul integral în *Reflections of a Statesman: The Writings and Speeches of Enoch Powell*, Bellew Publishing, 1991, pp. 373–379.
8. *Ibidem.*
9. Vezi documentarul BBC din 2008 intitulat „Rivers of blood".
10. Cum ar fi în Legea Imigranților din Commonwealth, din 1962.
11. În urma Raportului Franks, din 1977.
12. Vezi documentarul „Racist or right?", BBC, 10 februarie 2012.
13. Andrew Neather, „Don't listen to the whingers – London needs immigrants", *Evening Standard*, 22 octombrie 2009.
14. Tom Bower, *Broken Vows: Tony Blair and the Tragedy of Power*, Faber & Faber, 2016, pp. 171–178.
15. Hugh Muir, „Hideously diverse Britain: The immigration «conspiracy»", în *The Guardian*, 2 martie 2011.
16. Bower, *Broken Vows...*, pp. 175–176.
17. Cifre furnizate de ONS.
18. Ibidem, *Migration Statistics Quarterly Report*, noiembrie 2015.

CAPITOLUL 2 – *Cum am ajuns dependenți de imigrație*

1. Această conversație din martie 1959 a fost evocată de colegul și confidentul său, Alain Peyrefitte, în *C'était De Gaulle* (1994) și face obiectul anumitor controverse.
2. Boris Johnson, „Let's not dwell on immigration but sow the seeds of integration", *The Telegraph*, 17 decembrie 2012.
3. Sunder Katwala, citat în „Census shows rise in foreign-born", BBC News, 11 decembrie 2012.
4. Sondaj de opinie YouGov realizat pentru *The Sunday Times*. Cercetare de teren din zilele de 13–14 decembrie 2012. Disponibil

la adresa: http://cdn.yougov.com/cumulus_uploads/document/wohvkihpjg/YG-Archive-Pol-Sunday-Times-results-14-161212.pdf.
5. *Newsnight*, BBC, 11 decembrie 2012.
6. Raportul prezentat de Louise Casey în consiliul din oraşul Rotherham, 4 februarie 2015.
7. Robert Winder, *Bloody Foreigners: The Story of Immigration to Britain,* Little Brown, 2004, pp. x, 2.
8. Barbara Roche, vorbind la colocviile TEDxEastEnd. Discuţie postată pe 3 octombrie 2011 – „The British story of migration" (https://you.tube.com/watch?v=_fMpxkHJRtk).
9. BBC, *Question Time*, 13 decembrie 2012.
10. ONS, Principal Projections (PP), bazate pe cifrele din anul 2014.
11. Vezi David Coleman, „Uncontrolled migration means Finis Britannia", *Standpoint*, nr. 83, iunie 2016.

CAPITOLUL 3 – *Scuzele pe care ni le-am spus singuri*

1. „Migration: an economic and social analysis", Home Office Economics and Resource Analysis Unit and the Cabinet Office Performance and Innovation Unit, noiembrie 2000 (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61131/migrationreportnov2000.pdf).
2. Peter Sutherland şi Cecilia Malmström, „Europe's migration challenge", Project Syndicate, 20 iulie 2012.
3. Vezi, de exemplu, „Recent immigrants to UK «make net contribution»", BBC News, 5 noiembrie 2013.
4. Prof. Christian Dustmann şi dr. Tommaso Frattini, „The fiscal effects of immigration to the UK", University College London, Centre for Research and Analysis of Migration, 27 noiembrie 2013.
5. Dustmann şi Frattini, „The fiscal effects of immigration to the UK", *The Economic Journal*, vol. 124, issue 580, noiembrie 2014. Vezi în special Tabelul 5.
6. Sutherland şi Malmström, „Europe's migration challenge".
7. Pentru această informaţie şi altele asemănătoare în privinţa nivelurilor de fertilitate, vezi Eurostat, „Total fertility rate, 1960–2014 (live births per woman)", date disponibile la adresa: http://ec.europa.eu/

eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_fertility_rate,_1960%E2%80%932014_(live_births_per_woman)_YB16.png.

8. Conform Eurostat.
9. Population Trends, vara 2002, ONS.
10. ONS, „Average age of retirement rises as people work longer", 16 februarie 2012.
11. „Merkel warns on cost of welfare", *The Financial Times*, 16 decembrie 2012.
12. Richard Reed, în dezbaterea din *The Daily Express*, 3 iunie 2016.
13. Sarah Spencer (ed.), *Strangers & Citizens: A Positive Approach to Migrants and Refugees,* Paul and Company, 1994, p. 340.
14. *Ibidem*, p. 109.
15. Sarah Spencer, *Migrants, Refugees, and the Boundaries of Citizenship,* broşură IPPR, 1995.
16. Sarah Spencer (ed.), *The Politics of Migration*, Blackwell, 2003, p. 6.
17. „Muslims in Britain have zero tolerance of homosexuality, says poll", *The Guardian*, 7 mai 2009.
18. Sondaj de opinie realizat de ICM Research, citat în „Half of all British Muslims think homosexuality should be illegal, poll finds", *The Guardian*, 11 aprilie 2016.
19. Sondaj de opinie YouGov, cercetare de teren din zilele de 23–24 februarie 2015.
20. Prof. Alexis Jay, „Independent Inquiry into Child Sexual Exploitation in Rotherham (1997–2013)".
21. De exemplu, în faţa tribunalului Old Bailey din Londra, după judecarea procesului Operaţiunii Bullfinch.
22. Mohammed Shafiq, de la Fundaţia Ramadhan.
23. „Innvandrere bak alle anmeldte overfallsvoldtekter i Oslo", *Dagbladet*, 15 aprilie 2009.
24. „Norway offers migrants a lesson in how to treat women", *The New York Times*, 19 decembrie 2015.
25. Bower, *Broken Vows: Tony Blair and the Tragedy of Power,* Faber & Faber., p. 175.

CAPITOLUL 4 – *„Bun venit în Europa"*

1. „IOM applauds Italy's life-saving Mare Nostrum operation: «Not a migrant pull factor»", comunicat de presă OIM, 31 octombrie 2014.
2. „Aliens find a European gateway at Spain's coast", *The New York Times*, relatare de Alan Riding, 18 octombrie 1992.
3. *Ibidem.*
4. Cazul a fost deferit justiției, în Spania, după doi ani. Vezi articolul „Muslim migrant boat captain faces murder charges for pushing Christians overboard", *Daily Telegraph*, 19 septembrie 2016.

CAPITOLUL 5 – *„Am văzut de toate"*

1. Neujahrsansprache von Bundeskanzlerin Angela Merkel, Die Bundesregierung, 31 December 2014.
2. Sommerpressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel, Die Bundesregierung, 31 August 2015.
3. *The Economist*, 5 septembrie 2015.

CAPITOLUL 6 – *Multiculturalismul*

1. Vezi Paul Scheffer, *Het Land van Aankomst*, De Bezige Bij, 2007.
2. „Merkel says German multicultural society has failed", BBC News, 17 octombrie 2010.
3. Studiu al Fundației „Friedrich Ebert", octombrie 2010.
4. David Cameron, discurs la Conferința pentru Securitate de la München, 5 februarie 2011.
5. „Sarkozy: le multiculturalisme, «un échec»", *Le Figaro*, 10 februarie 2011.
6. Pentru o discuție dintre cele mai bune asupra ideii de multiculturalism ca ideologie, vezi Rumy Hasan, *Multiculturalism: Some Inconvenient Truths*, Methuen, 2010.
7. „Sharia law in UK is unavoidable", BBC News, 7 februarie 2008.
8. Samuel P. Huntington, *Who Are We?*, Free Press, 2004, p. 171.
9. Într-un eseu din 1996, intitulat *Multikultureller Werte-Relativismus und Werte-Verlust.*
10. Citată într-un articol de opinie semnat de Karen Jespersen în cotidianul danez *Berlingske Tidende*, 19 februarie 2005.

11. Hege Storhaug, *But the Greatest of These Is Freedom: The Consequences of Immigration in Europe* (volum publicat inițial în limba norvegiană de Kagge Forlag, în 2006), 2011, pp. 282–283.
12. Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, John Murray, 1855, vol. VI, cap. 52, p. 387. (*Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman. O antologie: de la apogeul Imperiului până la sfârșitul domniei lui Iustinian*, trad. și note Dan Hurmuzescu, Ed. Humanitas, București, 2018).
13. Nicolas Sarkozy, de exemplu, în cartea sa, *Tout pour la France*, Plon, 2016.
14. Bernard Henri-Lévy, într-o discuție cu autorul acestei cărți, din data de 12 iulie 2016.
15. Jean Raspail, în „Postfața" din 1982 la ediția în engleză a cărții *The Camp of Saints*.
16. *Ibidem*, pp. 9–13.
17. Citat după versiunea în limba engleză, *The Camp of Saints*, traducere Norman Shapiro, The Social Contract Press, 1995, p. 34.
18. Matthew Connelly și Paul Kennedy, „Must it be the West against the Rest?", *The Atlantic*, decembrie 1994.
19. *Le Figaro Magazine*, 26 octombrie 1985.
20. „French article sets off furor on immigrants", *The New York Times*, 3 noiembrie 1985.
21. OFPRA (Office français de protection des réfugiés et apatrides).
22. INSEE (Institut national de la statistique et des études économiques).
23. Jean Raspail, *The Camp of the Saints*, *ed.cit.*, 1995 („Author's Introduction to the 1985 French Edition"), p. xiii.
24. „Le tabou des statistiques ethniques", *Le Point*, 18 februarie 2016.
25. Sondaj de opinie Ipsos, întreprins pentru Centre National de la Recherche Scientifique și Sciences Po Grenoble.

CAPITOLUL 7 – *Au ajuns deja*

1. *Aktuelle Zahlen zu Asyl*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Oficiul Federal pentru Imigrație *și* Refugiați), decembrie 2013.
2. ONS. *Migration Statistics Quarterly Report*, noiembrie 2015.

3. „«Get rid of the immigrants? No, we can't get enough of them», says German Mayor", *The Guardian*, 6 august 2015.
4. Eugenio Ambrosi, „Europe can cope with the influx of migrants", *The Wall Street Journal*, 25 august 2015.
5. Înregistrarea video a conferinței poate fi urmărită pe internet la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=YNXECcltt9U.
6. Citat în Kenan Malik, *From Fatwa to Jihad*, Atlantic Books, 2009, p. 8.
7. Salman Rushdie, *Joseph Anton: A Memoir*, Jonathan Cape, 2012, p. 143. (*Joseph Anton: Memorii*, trad. Dana Crăciun, Ed. Polirom, Iași, 2012).
8. Comentariile au fost făcute în emisiunea *Hypotheticals* de la BBC, difuzată în mai 1989 și moderată de Geoffrey Robertson QC. Fragmente din emisiune apar și dispar periodic de pe internet, dar fragmentul relevant încă mai poate fi urmărit pe YouTube.
9. Hugh Trevor-Roper (Lord Dacre), citat în *The Independent*, 10 iunie 1989.
10. Rushdie, *Joseph Anton: A Memoir*, *ed.cit.*, p. 252
11. *Ibidem*, p. 152.
12. *Ibidem*, p. 186.
13. Corespondență dintre Salman Rushdie, John le Carré și alții, *The Guardian*, 18–22 noiembrie 1997.
14. Tony Benn, *The Benn Diaries*, ed. Ruth Winstone, Arrow Books, 1996, intrarea din 15 februarie 1989, pp. 616–617.
15. Rushdie, *Joseph Anton: A Memoir*, p. 147.
16. Fay Weldon, *Sacred Cows: A Portrait of Britain, post-Rushdie, pre-Utopia*, Chatto & Windus, seria CounterBlasts, no. 4, 1989, p. 7.
17. Ziauddin Sardar, *Desperately Seeking Paradise: Journeys of a Sceptical*, Granta Books, 2004, p. 285.
18. Citată de Christopher Hitchens, în *Hitch-22: A Memoir*, Atlantic Books, 2010, p. 271.
19. Malik, *From Fatwa to Jihad*, *ed.cit.*, p. 197.
20. O discuție interesantă despre acest episod în Malise Ruthven, în *A Satanic Affair: Salman Rushdie and the Rage of Islam*, Chatto & Windus, 1990, mai ales pp. 68 *sqq.* și p. 107.
21. Shikha Dalmia, „The Iconoclast", interviu cu Salman Rushdie, în *Reason*, 1 august 2005.

CAPITOLUL 8 – *Profeți lipsiți de onoare*

1. Vezi Frits Bolkestein, „On the collapse of the Soviet Union", discurs la Conferința Liberală Internațională de la Lucerna (Elveția), din 6 octombrie 1991; și Frits Bolkestein, „De integratie von minderheden", în *De Volkskrant*, 12 octombrie 1991.
2. Vezi Frits Bolkestein, *Breakthrough: From Innovation to Impact*, ed. Henk van den Breemen), Owls Foundation, 2014, p. 221.
3. Paul Scheffer, „Het multiculturele drama", în *NRC Handelsblad*, 29 ianuarie 2000.
4. Acest sondaj, efectuat în 1998 de Paul M. Sniderman și Louk Hagendoorn, a fost inclus în cartea celor doi, *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and Its Discontents in the Netherlands*, Princeton University Press, 2007, p. 22.
5. Pim Fortuyn, *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*, Karakter Uitgevers BV, 2001 edn.
6. Această dezbatere devenită celebră poate fi urmărită pe YouTube, la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=tMxS_xSKujU.
7. Replică auzită de Jort Kelder și relatată de Ian Buruma în cartea *Murder in Amsterdam*, Atlantic, 2006, p. 100.
8. Conversație dintre autor și Hans Teeuwen, Amsterdam, 12 martie 2016.
9. Ayaan Hirsi Ali, *The Caged Virgin: A Muslim Woman's Cry for Reason*, The Free Press, 2006, p. ix.
10. *Ibidem*, p. 76.
11. Ayaan Hirsi Ali, *Infidel. My Life*, The Free Press, 2007, p. 32.
12. *Ibidem*, p. 287.
13. *Ibidem*, p. xii.
14. „Germany investigating Imam who urged God to «destroy the Zionist Jews»", *Haaretz*, 23 iulie 2014.
15. Vezi Oriana Fallaci, *Interviews with History and Conversations with Power*, Rizzoli, 2011 (apărută postum).
16. Vezi, de exemplu, Riccardo Nencini, *Oriana Fallaci: Morirò in piedi*, Edizioni Polistampa, 2008, pp. 18 și 28.
17. Pentru o discuție despre această tendință dintr-o fază mai timpurie a vieții autoarei, instructiv de parcurs este volumul viitorului ei

biograf, Santo L. Aricò, *Oriana Fallaci: The Woman and the Myth*, Southern Illinois University Press, 1998.

18. Oriana Fallaci, *The Rage and the Pride*, Rizzoli, 2002, p. 22 [Oriana Fallaci, *Mânia și orgoliul* (*La rabbia e l'orgoglio*), traducere de Mariana Adameșteanu; cuvânt înainte de Emil Hurezeanu, Editura Corint, București, 2011].
19. *Ibidem*, p. 57.
20. *Ibidem*, p. 85.
21. Vezi, de exemplu, *ibidem*, p. 116.
22. *Ibidem*, p. 129.
23. *Ibidem*, p. 98.
24. *Ibidem*, pp. 137–138.
25. Vezi modul deloc apologetic în care abordează autoarea chestiunea respectivă, în *La Forza della Ragione* (2004).
26. „Brigitte Bardot unleashes colourful diatribe against Muslims and modern France", *Agence France Presse*, 12 mai 2003.
27. „Calling Islam stupid lands author in court", în *The Guardian*, 18 septembrie 2002.
28. Vezi Oriana Fallaci, *The Force of Reason*, 2004, p. 287 (*La forza della ragione*, Rizzoli International, 2004).
29. *Ibidem*, p. 56.
30. *Oriana Fallaci intervista Oriana Fallaci*, Rizzoli, 2004.
31. Alocuțiunea papei Benedict al XVI-lea, rostită la Universitatea din Regensburg, 12 septembrie 2006.

CAPITOLUL 9 – *Sirenele care au sunat din vreme*

1. Vezi, în principal, Bruce Bawer, *While Europe Slept: How Radical Islam Is Destroying the West from Within*, Doubleday, 2006, și *Surrender: Appeasing Islam, Sacrificing Freedom*, Doubleday, 2009.
2. Jeffrey Goldberg, „Is it time for the Jews to leave Europe?", *The Atlantic*, aprilie 2015.
3. „Tories attack Islamic terrorism «rebranding»", *The Daily Telegraph*, 18 ianuarie 2008, http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1575925/Tories-attack-Islamic-terrorism-rebranding.html.

4. David Cameron, „Statement on Woolwich incident", 23 mai 2013, https://www.gov.uk/government/speeches/statement-on-woolwich-incident.
5. David Cameron, „Statement on the killing of David Haines", 14 septembrie 2014, http://www.bbc.co.uk/news/uk-29198128.
6. Fraser Nelson, „Woolwich was a case study in the banality – and the idiocy – of evil", *The Daily Telegraph*, 23 mai 2013.
7. Dan Hodges, „Woolwich attack: confusing, horrific, bizarre – the horror that made literally no sense", *The Daily Telegraph*, secțiunea bloguri, 23 mai 2013.
8. Simon Jenkins, „Woolwich attack: This echo chamber of mass hysteria only aids terrorists", *The Guardian*, 23 mai 2013.
9. Salman Rushdie, Sam Harris, „Abandoned to fanatics", *The Los Angeles Times*, 9 octombrie 2007.
10. „Turkish Prime Minister says «assimilation is a crime against humanity»", *The Local*, 11 februarie 2008.

CAPITOLUL 10 – *Tirania sentimentului de vinovăție*

1. Postul de televiziune France24 în limba arabă, 17 martie 2015.
2. „Swedes will compare this to the Holocaust", articol nesemnat în *The Local*, 20 aprilie 2015.
3. „Migrant crisis: British student drives Syrians to Munich", BBC News, 6 septembrie 2015.
4. „Refugee crisis: Danish yachtswoman smuggles refugee on her boat from Copenhagen to Malmo", *The Independent*, 8 septembrie 2015.
5. Pentru o contraargumentație riguroasă la opinia prevalentă legată de „generația furată", vezi cartea lui Keith Windschuttle, *The Fabrication of Aboriginal History, Volume 3: The Stolen Generations, 1881–2008*, Macleay Pres, 2009.
6. Vezi, de exemplu, discursul ținut de prim-ministrul Kevin Rudd în Parlamentul australian, intitulat „Apology to Australia's indigenous peoples", în data de 13 februarie 2008.
7. Ashraf H.A. Rushdy, *A Guilted Age: Apologies for the Past*, Temple University Press, 2015, p. xi.

8. Stephen Harper, „Apology on behalf of Canadians for the Indian Residential Schools system", 11 iunie 2008.
9. Chantal Delsol scrie un articol deosebit de interesant în această privinţă. Vezi în principal „Historical forgiveness in question", *Hungarian Review*, vol. 3, nr. 3, pp. 72–80.
10. Vezi, de exemplu, cartea lui Roger Sandall, *The Culture Cult*, Westview Press, 2001.
11. Cum ar fi statuia din centrul sensului giratoriu aflat în Columbus Circle din New York.
12. David Stannard, *American Holocaust: Columbus and the Conquest of the New World*, Oxford University Press, 1992, p. 246.
13. Kirkpatrick Sale, *The Conquest of Paradise: Christopher Columbus and the Columbian Legacy*, Alfred A. Knopf, 1991, p. 369.
14. „More cities celebrating «Indigenous Peoples Day» amid effort to abolish Columbus Day", *The Washington Post*, 12 octombrie 2015.
15. Vezi Ta-Nehisi Coates, „The case for reparations", *The Atlantic*, iunie 2014.
16. Vezi, de exemplu, dezbaterea organizată la Londra, în data de 9 octombrie 2007, de compania media Intelligence Squared, sub titlul „We should not be reluctant to assert the superiority of Western values". Această afirmaţie a fost făcută de participanţii Charles Glass şi William Dalrymple (material video disponibil pe YouTube).
17. Vezi răspunsul prim-ministrului David Cameron la întrebarea lui Kenneth Clarke, House of Commons Hansard, 19 octombrie 2015.
18. „Iar tot poporul a răspuns şi a zis: Sângele Lui asupra noastră şi asupra copiilor noştri!" (*Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993, Sfânta Evanghelie după Matei, 27, 25)
19. Papa Paul al VI-lea, „Nostra aetate".
20. Vezi Pascal Bruckner, *Tirania penitenţei. Eseu despre masochismul occidental*, Editura Trei, Bucureşti, 2007.
21. Andy Beckett, „Heirs to the slavers", în *The Guardian*, 2 decembrie 2006.

22. Vezi „My ancestor traded in human misery", BBC News, 23 iunie 2006.
23. Karsten Nordal Hauken, „Jeg ble voldtatt av en. mann", în *NRK*, 6 aprilie 2016.

CAPITOLUL 11 – *Amăgirea repatrierii*

1. Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Essay* (1795), George Allen & Unwin, 1903, pp. 155–156 (Immanuel Kant, *Spre pacea eternă: un proiect filosofic*, traducere de Rodica Croitoru, Editura All, Bucureşti, 2008).
2. „Orbán accuses Soros of stoking refugee wave to weaken Europe", Bloomberg, 30 octombrie 2015.
3. *The Atlantic*, decembrie 1994.

CAPITOLUL 12 – *Cum te înveţi că asta e, şi gata*

1. „Swallow fears and shop, Parisians told", *The Times* (Londra), 21 noiembrie 2015.
2. „Norway offers migrants a lesson in how to treat women", *The New York Times*, 19 decembrie 2015.
3. „Polizei fühlt sich bei Migranten-Kriminalität gegängelt", *Die Welt*, 24 ianuarie 2016.
4. Vezi adresa: https://linksjugendbhvcux.wordpress.com/2016/02/24/kein-pegidashit-in-bremerhaven-2-0.
5. „Attivista stuprata da un migrante «Gli altri mi chiesero di tacere»", *Il Corriere della sera*, 25 septembrie 2015.
6. Vezi adresa: https://www.facebook.com/ob.boris.palmer/posts/1223835707655959.
7. Sondaj de opinie Ipsos-MORI privind imigraţia şi refugiaţii, 11 august 2016, https://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/3771/Global-study-shows-many-around-the-world-uncomfortable-withlevels-of-immigration.aspx.
8. „Aliens find a European gateway at Spain's coast", *The New York Times*, 18 octombrie 1992.
9. Tom Bower, *Broken Vows: Tony Blair and the Tragedy of Power*, ed.cit., p. 173.

10. „Terror suspect protected", *The Sun*, 8 august 2016.
11. „Müssen wir Angst vor dem Islam haben, Frau Merkel", în *Bild*, 10 septembrie 2015. Clipul original poate fi urmărit, prin intermediul televiziunii elveţiene, la adresa: http://www.srf.ch/play/tv/news-clip/video/merkel-ueber-die-angst-vor-einer-islamisierung?id=18886c54-51e4-469b-8a98-45f1a817219b.

CAPITOLUL 13 – *Saturaţie*

1. Printre multe alte lucrări, vezi Byung-Chul Han, *Müdigkeitsgesellschaft*, 2010.
2. Friedrich Nietzsche, *Writings from the Late Notebooks*, în Rudiger Bittner (ed.), *Cambridge Texts in the History of Philosophy* ,traducere de Kate Sturge, Cambridge University Press, 2003, p. 267.
3. H.P. Liddon, *The Life of Edward Bouverie Pusey*, Longmans, 1893, vol. I, pp. 73–77.
4. Richard Dawkins, „Why Darwin Matters", *The Guardian*, 9 februarie 2008.
5. Don Cupitt, *The Meaning of the West: An Apologia for Secular Christianity*, SCM, 2008, p. 67.
6. *Ibidem.*
7. Vezi, de exemplu, John Locke, *O scrisoare cu privire la toleranţă*, în *Al doilea tratat despre cârmuire. Scrisoare despre toleranţă*, trad. Silviu Culea, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999, pag. 214.
8. Stephen Spender, 8 septembrie 1939, în *New Selected Journals 1939–1995*, ed. Lara Feigel şi John Sutherland, împreună cu Natasha Spender, Faber & Faber, 2012, p. 13.
9. Corurile din „The Rock", VI [*The Rock* (1934) este o piesă muzicală de Martin Shaw (1875–1958), ale cărei versuri au fost scrise de T.S. Eliot (1888–1965) (n.tr.)].
10. Jean-François Revel, *Without Marx or Jesus*, MacGibbon & Kee, 1972, p. 17.
11. Chantal Delsol, trad. Robin Dick, *Icarus Fallen: The Search for Meaning in an Uncertain World*, ISI Books, 2003, p. 46.
12. Interviu cu Ayaan Hirsi Ali, de Giulio Meotti, *Il Foglio*, 31 ianuarie 2016.

13. „Fico: EU's migration policy is «ritual suicide»", EurActiv, 26 ianuarie 2016.
14. Chantal Delsol, prefață la varianta engleză a cărții ei, *Icarus Fallen*, *ed.cit.*, 2003, p. xx.
15. „Fico sieht keinen Platz für Islam in der Slowakei", *Der Standard*, 27 mai 2016.
16. „Refugees and migrants stuck in Italy open up new route", *The Daily Telegraph*, 22 iulie 2016.

CAPITOLUL 14 – *A rămas pe capul nostru*

1. „Blaming policy, not Islam, for Belgium's radicalised youth", *The New York Times*, 7 aprilie 2016.
2. Sondaj de opinie național, comandat de postul de televiziune Channel 4, august 2006.
3. Sondaj de opinie ComRes, pentru emisiunea *Today* a postului BBC Radio 4, 25 februarie 2015.
4. „Young People and Prejudice", sondaj de opinie ComRes pentru BBC, publicat la 24 septembrie 2013. http://comres.co.uk/wp-content/themes/comres/poll/BBC_Radio_1_Newsbeat_Discrimination_Poll_September_2013.pdf.
5. Scrisoarea originală este disponibilă la adresa: http://www.bbc.co.uk/news/uk-25298580.
6. „Muslim project aims to break down barriers and educate youngsters on the human side of Islam", în *Daily Record*, 27 noiembrie 2013, disponibil la adresa: http://www.dailyrecord.co.uk/news/real-life/muslim-projectaims-break-down-2856192.
7. Sondajul de opinie a fost comandat de partidul PVV și realizat de biroul de cercetare al lui Maurice de Hond, în iunie 2013, http://www.geertwilders.nl./images/Reactie_op_Islam_in_Nederland.pdf.
8. Harris Interactive, „Le Regard des Français sur la religion musulmane", aprilie 2013, http://www.harrisinteractive.fr/news/2013/Results_HIFR_PAI_16042013.pdf.
9. „Les crispations alarmantes de la société française", *Le Monde*, 24 ianuarie 2013, http://www.lemonde.fr/politique/article/2013/01/24/lescrispations-alarmantes-de-la-societe-francaise_1821655_823448.html.

10. Harris Interactive, „Le Regard des Français".
11. Sondaj de opinie Survation (cu cercetarea de teren desfășurată în aprilie 2015), http://survation.com/british-muslims-is-the-divide-increasing.
12. Sondaj de opinie YouGov Cambridge (cu cercetarea de teren desfășurată în martie 2015), http://cdn.yougov.com/cumulus_uploads/document/ogqzisd2xq/Islam%20and%20British%20values.pdf.
13. Institut fur Demoskopie Allensbach, noiembrie 2012, http://www.ifd-allensbach.de/uploads/tx_reportsndocs/November12_Islam_01.pdf.
14. „Für fast zwei Drittel der Bürger gehört der Islam nicht zu Deutschland", *WDR*, Köln, 12 mai 2016.
15. Vezi interviul acordat autorului cărții de față de Tommy Robinson, în *The Spectator*, 19 octombrie 2013.
16. Vezi interviul acordat autorului de Geert Wilders, în martie 2008.
17. Din interviul acordat autorului de Tommy Robinson, în *The Spectator*, 19 octombrie 2013. Vezi și cartea lui Tommy Robinson, *Enemy of the State*. The Press News, 2015.

CAPITOLUL 15 – *Cum se ține sub control reacția negativă*

1. Mark Steyn, „Gay professors on the march", *The Daily Telegraph*, 11 mai 2002.
2. *de Volksrant*, 4 iunie 2016.
3. Eva Jacobsson, „Boverket: Bristen ännu värre än väntat", *Hem & Hyra*, 1 aprilie 2015.
4. Studiu al Facultății de Jurnalism, Comunicare și Mass-media de la Universitatea din Göteborg, 2011.
5. Cifre furnizate de Consiliul Național Suedez pentru Prevenirea Crimelor (Brottsförebyggande rådet – Brå).
6. Fredric Morenius, „Valdtakt och forovarens nationella bakgrund", 12 august 2016, la adresa: https://fredricmorenius.wordpress.com/2016/08/12/valdtakt-och-forovarens-nationella-bakgrund.
7. Erico Matias Tavares, „Sweden on the brink? – An Interview with Dr. Tino Sanandaji", 21 februarie 2016, disponibil la adresa:

https://www.linkedin.com/pulse/sweden-brink-interview-dr-tino-sanandaji-erico-matias-tavares.

8. „Thousands of migrants rescued off Libya", BBC News, 30 august 2016.
9. „Bye bye, Willkommenkultur", *Die Zeit*, 7 iulie 2016.
10. Sondaj de opinie comandat de postul german de radio-televiziune ARD.

CAPITOLUL 16 – *Sentimentul că povestea s-a consumat*

1. Jürgen Habermas *et al.*, *An Awareness of What Is Missing: Faith and Reason in a Post-Secular Age*, trad. Ciaran Cronin, Polity Press, 2010, p. 15.
2. E.-W. Böckenförde, „Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation" (1967), în *Recht, Staat, Freiheit*, Frankfurt am Main, 1991, p. 112.
3. Eric Kaufmann, *Shall the Religious Inherit the Earth?*, Profile Books, 2010, p. 182.
4. Morten Storm, împreună cu Paul Cruickshank și Tim Lister, *Agent Storm: My Life Inside Al-Qaeda*, Viking, 2014, pp. 117-119. (*Agentul Storm. Spion în al-Qaeda*, trad. Mihai Dan Pavelescu, Editura Meteor, București, 2015).
5. Benedetto Croce, „Why we cannot help calling ourselves Christians", în *My Philosophy*, George Allen & Unwin, 1949; Marcello Pera, *Why We Should Call Ourselves Christians*, Encounter Books, 2011.
6. Vezi Dietmar Eger, *Gerhard Richter, Catalogue raisonné, Vol. I, 1962–1968*, Hatje Cantz, 2011: *Onkel Rudi*, p. 208; *Herr Heyde*, p. 233; *Familie Liechti*, p. 249.
7. Vezi Richard Davey, Kathleen Soriano și Christian Weikop, *Anselm Kiefer*, Royal Academy, 2014: *Interior*, p. 144; *Ages of the World*, pp. 172–173.

CAPITOLUL 17 – *Finalul*

1. „Tödliche Schüsse in Berliner Flüchtlingsheim", *Die Welt*, 29 septembrie 2016.

2. „European Jews are too afraid to go to synagogue on religious holidays due to fears of anti-Semitic attacks", *The Daily Mail*, 20 septembrie 2016.
3. „Merkel admits she would turn back the clock on refugee policy", *The Financial Times*, 19 septembrie 2016.
4. „Trump wants border wall, but Britain is building one in France", NBC News, 12 septembrie 2016.

CAPITOLUL 18 – *Ce ar fi putut fi*

1. Paul Collier, *Exodus: Immigration and Multiculturalism in the 21st Century*, Allen Lane, 2013; David Goodhart, *The British Dream: Successes and Failures in Postwar Migration*, Atlantic Books, 2013.
2. Erico Matias Tavares, „Sweden on the brink? – An Interview with Dr. Tino Sanandaji", 21 februarie 2016, disponibil la adresa: https://www.linkedin.com/pulse/sweden-brink-interview-dr-tino-sanandaji-erico-matias-tavares.
3. Vezi, în special, Joseph Ratzinger şi Marcello Pera, *Without Roots: The West, Relativism, Christianity, and Islam*, Basic Books, 2006; Jürgen Habermas şi Joseph Ratzinger, *The Dialectics of Secularization: On Reason and Religion*, Ignatius Press, 2006.

CAPITOLUL 19 – *Ce va fi*

1. Daniel Korski, „Why we lost the Brexit vote", *Politico*, 20 octombrie 2016.
2. *Le Monde*, 31 ianuarie 2016.
3. „It's bad in Eritrea, but not that bad", *The New York Times*, 23 iunie 2016.
4. „Multicultural Britain rejecting foreign conflict, MoD admits", *The Guardian*, 23 ianuarie 2014.
5. Sondaj de opinie YouGov, pentru Population Matters.
6. „Umfrage zeigt: Das denken die Deutschen wirklich über den Islam", *Focus*, 5 mai 2016.
7. „What do Europeans think about Muslim immigration?", Chatham House, 7 februarie 2017.

8. Înregistrarea video e disponibilă pe YouTube, sub titlul „Erstaufnahme Asyl RP Lübke Kassel Lohfelden 14.10.2015".
9. „Die Wutbürger sollten Deutschland verlassen", *Der Freitag*, 12 octombrie 2016.

Postfață

1. Matthew d'Ancona, „London Pride, Undaunted", *The New York Times*, 23 martie 2017.
2. „Attacks in London and Manchester, March-June 2017", Evaluare independentă a serviciului MI5 și rapoarte interne ale poliției (neclasificate), de David Anderson, QC, decembrie 2017.
3. Dimitris Avramopoulos, „Europe's migrants are here to stay", *Politico*, 18 decembrie 2017.
4. „Impact of Sweden's asylum age assessment tests revealed", *The Local*, 4 decembrie 2017.
5. Paulina Neuding, „The uncomfortable truth about Swedish anti-Semitism", *The New York Times*, 14 decembrie 2017.
6. Vezi Robin Alexander, *Die Getriebenen*, Siedler Verlag, 2017.
7. Bruno Maçães, *The Dawn of Eurasia: On the Trail of the New World Order*, Allen Lane, 2018, pp. 247–248.
8. Mark Steyn, „Market Forces", www.steynonline.com, 19 decembrie 2016.
9. „Demonstrators call for Swedish government to do more to combat Rape", *The Local*, 20 decembrie 2017.
10. „Germany: migrants «may have fuelled violent crime rise»", site-ul BBC News, 3 ianuarie 2018.
11. „Europe's growing Muslim population", Pew Research Center, 29 noiembrie 2017.
12. „Muslim population in some EU countries could triple, report says", *The Guardian*, 29 noiembrie 2017.

Mulțumiri

Aș vrea să le adresez mulțumiri lui Robin Baird-Smith și Jamie Birkett, de la Bloomsbury. La fel, agentului meu literar, Matthew Hamilton, de la Aitken Alexander Associates. Această carte mi-a fost comandată de Gillon Aitken, predecesorul lui Matthew, și a fost una dintre ultimele cărți pe care le-a negociat. Gillon a fost nu numai un agent literar de legendă, ci și un prieten minunat și înțelept, căruia toată lumea îi simte lipsa.

Mulți oameni s-au arătat excepțional de amabili și îndatoritori pe parcursul anilor în care am cercetat temele abordate în această carte. Îmi este imposibil să-i numesc pe toți, pentru că se află pe câteva continente. Dar aș dori să le mulțumesc în mod special editorilor tuturor acelor publicații care mi-au îngăduit să explorez subiectele cuprinse în carte, precum și tuturor prietenilor, membrilor familiei, adversarilor și colegilor care s-au arătat dispuși să stea de vorbă cu mine pe marginea ei.

Cartea este dedicată unui îndrumător și prieten cu totul aparte – lui Stanley.

Index

Abdel-Samad, Hamed, 363, 429
Abdeslam, Salah, 284, 320
Abedi, Salman, 459, 460
Abouyaaqoub, Younes, 466
Adebolajo, Michael, 324
Adebowale, Michael, 324
Åkesson, Jimmie, 343
al-Qaradawi, Yusuf, 364
al-Shalami, Fahad, 223
Alfano, Angelino, 251
Ambrosi, Eugenio, 177, 178, 445
Amin, Idi, 49
Amri, Anis, 352, 353
Arafat, Yasser, 245
Aristotel, 373, 405
Avramopoulos, Dimitris, 456, 467, 468
Aznar, José María, 139

Bacho, Aras, 437
Baksh, Abdul Qadeer, 333
Bardot, Brigitte, 207, 447
Bawer, Bruce, 210, 211, 447
Belloc, Hilaire, 185
Benedict al XVI-lea, papa, 208, 209, 287, 420, 447
Bergh, Lise, 153
bin Laden, Osama, 322
bin Zayad, Tariq, 157
Blair, Tony, 32, 33, 47, 49, 60, 279
Böckenförde, Ernst-Wölfgang, 357, 375, 454
Bolkestein, Frits, 190, 191, 446
Bouanane, Abderrahman, 467
Boufarkouch, Mohamed, 267
Boumedienne, Houari, 208
Bouyeri, Mohammed, 196, 220
Brecht, Bertolt, 10, 427
Bruckner, Pascal, 224, 449
Burke, Edmund, 406
Butt, Khuram, 460, 461

Cameron, David, 139, 141, 143, 176, 216, 217, 426, 443, 447, 449
Camus, Renaud, 155
Cardiff, Janet, 374
Carol al II-lea al Marii Britanii, rege, 48
Chirac, Jacques, 262, 265
Clinton, Bill, 236
Cliteur, Paul, 196

Coleman, David, 54, 55, 441
Collier, Paul, 409, 455
Cooper, Yvette, 279
Croce, Benedetto, 367, 454
Cryer, Ann, 81
Cupitt, Don, 295, 451

Dacre, Lord, 183, 445
Daleel, Mohammad, 268, 280, 281
Daoud, Kamel, 430
Darwin, Charles, 292, 293, 365
Davies, David, 402
Dawkins, Richard, 293, 365, 366, 451
de Haas, Hein, 87
de Maizière, Thomas, 115, 255, 282, 473
de Gaulle, Charles, 40, 440
de Unamuno, Miguel, 12
Delsol, Chantal, 306, 307, 316, 448, 451
Donner, Piet Hein, 142
Duchamp, Marcel, 373
Dufoix, Georgina, 169
Dumont, Gérard François, 169, 170, 173

Eichhorn, Johann Gottfried, 291
el-Barkaoui, Ibrahim, 320
el-Barkaoui, Khalid, 320
Eliot, T. S., 300
Ellian, Afshin, 196
Erdoğan, Recep Tayyip, 220, 312, 472

Fabius, Laurent, 169, 314
Fallaci, Oriana, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 420, 446, 447
Fico, Robert, 315, 318, 451, 452
Fortuyn, Pim, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 210, 338, 446
Francisc, papa, 99
Francken, Theo, 281

Gaddafi, Muammar, colonel, 94, 107, 202, 459
Gauland, Alexander, 473
Geens, Koen, 357
Gibbon, Edward, 157, 444
Goldstein, Yves, 321, 322
Gormley, Antony, 375
Gouguenheim, Sylvain, 152
Goulet, Nathalie, 401
Grande, Ariana, 459, 460
Grant, Bernie, 183
Grayling, A. C., 43

Habermas, Jurgen, 355, 356, 454, 455
Haddaoui, Ghofrane, 199
Halimi, Ilan, 201
Hall, John, reverend, 458
Hamel, Jacques, preot, 268
Hanif, Tiger, 283
Harper, Stephen, 221, 231, 448
Hasan, Rumy, 143, 144, 148
Hassan, Ahmed, 462
Hauken, Karsten Nordal, 246, 449
Hawkins, Andrew, 244, 245
Heath, Edward, 28
Hedegaard, Lars, 213

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 297
Heidegger, Martin, 298
Henri-Lévy, Bernard, 164, 444
Heseltine, Michael, 29
Hirsi Ali, Ayaan, 147, 196–199, 202, 219, 314, 429, 446, 451
Hitchens, Christopher, 366, 445
Hollande, François, 73, 256, 258, 260, 385
Honeyford, Ray, 30, 31, 46
Houellebecq, Michel, 207, 380, 382–387, 390
Howard, John, 139
Howard, Michael, 187, 278
Howe, Geoffrey, 183
Huntington, Samuel, 146, 443

Ignatios, episcop, 120
Ilyas, Nosheen, 200
Ioan Paul al II-lea, papă, 15, 439
Islam, Yusuf (Cat Stevens), 182

Jackelén, Antje, 344, 349
Jahjah, Dyab Abou, 195
Jakobovits, Immanuel, 183
Jambon, Jan, 321, 322, 357
Janmaat, Hans, 189
Johnson, Boris, 41, 42, 44, 440
Juncker, Jean-Claude, 249, 259, 315
Junk, Oliver, 177

Kaddor, Lamya, 415
Kant, Immanuel, 16, 249, 450
Katwala, Sunder, 42, 440
Kaufmann, Eric, 360, 454
Kermiche, Adel, 268
Khomeini, ayatollah, 182, 183, 184, 202
Kiefer, Anselm, 377, 378, 454
Ki-moon, Ban, 99
Kohl, Helmut, 17, 439
Korski, Daniel, 426, 455
Kouchner, Bernard, 86
Künast, Renate, 267
Kurdi, Aylan, 118, 221, 223
Kurz, Sebastian, 474

Laachraoui, Najim, 320
Lahouaiej-Bouhlel, Mohamed, 266
Le Bras, Hervé, 172
le Carré, John, 183, 445
Le Pen, Jean-Marie, 263, 416
Le Pen, Marine, 385, 386, 416, 472
Livingstone, Ken, 24, 440
Lomfors, Ingrid, 180
Lubbers, Ruud, 191
Lübcke, Walter, 437
Lyberaki, Antigone, 86

Maas, Heiko, 274
Macron, Emmanuel, 472
Malik, Kenan, 185, 445
Malmström, Cecilia, 62, 67, 441
Månsson, Erik, 342
Manuel al II-lea Paleologul, împărat, 208
Martel, Carol, 156, 157
Masood, Khalid, 457, 466
May, Theresa, 86, 218, 280, 461
Mazeh, Mustafa Mahmoud, 184

Merkel, Angela, 13, 74, 114–120, 133, 134, 135–141, 143, 175, 176, 177, 218, 224, 225, 249, 253, 257, 261, 285, 286, 315, 316, 331, 337, 351, 352, 353, 391, 393, 396, 399, 400, 404, 405, 407, 412, 439, 442, 443, 450, 454, 471, 473, 474
Minniti, Marco, 468, 469
Mitterand, François, 262
Mosley, Oswald, 26
Müller, Michael, 400

Nawaz, Maajid, 429
Neather, Andrew, 32, 33, 440
Netanyahu, Benjamin, 176
Nielsen, Annika Holm, 227
Nietzsche, Friedrich, 288, 290, 451
Njie-Saidy, Isatou, 245

Orbán, Viktor, 257, 258, 316, 349, 450
Osborne, Darren, 464

Palmer, Keith, PC, 457, 458
Pasqua, Charles, 264
Petitjean, Abdel Malik, 268
Phillips, Trevor, 147
Pipes, Daniel, 326
Portes, Jonathan, 65, 66, 71, 478
Powell, Enoch, 27–30, 440
Pusey, Edward, 291, 292, 451

Rajoy, Mariano, 223
Raspail, Jean, 165–171, 173, 174, 262, 387, 444
Ratzinger, Joseph, cardinal, 208, 455
Redouane, Rachid, 460, 461
Reinfeldt, Fredrik, 10, 343, 346
Revel, Jean-François, 301, 451
Richter, Gerhard, 376, 377, 454
Rigby, Lee, 216, 217, 324, 329
Riyad, Mohammed, 267
Robinson, Tom, 328, 329, 333, 336, 453
Rocard, Michel, 262, 278
Roche, Barbara, 33, 34, 48, 65, 66, 441
Rohde, Hanne Kristin, 84
Romson, Åsa, 260
Rouhani, Hassan, 433
Rousseau, Jean-Jacques, 235
Rudd, Kevin, 231, 448
Runcie, Robert, 183
Rushdie, Salman, 182–188, 198, 202, 211, 214, 215, 219, 338, 445, 448
Rutte, Mark, 472, 473

Sacranie, Iqbal, 182
Sahlin, Mona, 153
Sanandaji, Tino, dr., 350, 410, 453, 455
Sardar, Ziauddin, 184, 445
Sarkozy, Nicolas, 73, 139, 141, 143, 187, 265, 278, 443, 444
Sarrazin, Thilo, 136, 137, 143
Schäuble, Wolfgang, 219
Scheffer, Paul, 135, 191, 443
Schnabel, Paul, 191
Schopenhauer, Arthur , 296

Selbekk, Vebjørn, 213
Self, Will, 51, 55
Sfântul Therapon, 120
Sonboly, Ali David, 267
Sontag, Susan, 185
Soros, George, 257, 258, 450
Spencer, Sarah, 65, 66, 71, 78, 79, 90, 442, 478
Spender, Stephen, 299, 451
Spengler, Oswald, 290
Stevens, Cat, 182, 184
Steyn, Mark, 338, 453, 456, 474
Stoltenberg, Jens, 213,
Storm, Morten, 363, 364, 454
Strauss, David Friedrich, 292
Straw, Jack, 33,
Sutherland, Peter, 62, 67, 441, 451

Tebbit, Norman, 51
Thathaal, Deepika, 200
Tibi, Bassam, 149, 150
Timmermans, Frans, 281, 282, 283
Tribalat, Michèle, 172
Trump, Donald, 455
Valls, Manuel, 261, 387
van Dam, Marcel, 193

van Gogh, Theo, 195, 196, 199, 220
Varela, Santiago, 108
Vilks, Lars, 213, 214

Wagner, Richard, 296, 297, 372
Walton, Izaak, 309
Westergaard, Kurt, 212
Wilders, Geert, 194, 335, 453, 471, 472
Wilkstrom, Cecilia, 224
Williams, Rowan, episcop, 142
Winder, Robert, 47, 441
Wulff, Christian, 143, 151

Ygeman, Anders, 282

Zaghba, Youssef, 460
Zuckerberg, Mark, 13, 439
Zweig, Stefan, 9, 10, 12, 19, 439

Cuprins

Prefață de Ion M. Ioniță 5
Introducere 9
Capitolul 1 – *Începutul* 21
Capitolul 2 – *Cum am ajuns dependenți de imigrație* ... 38
Capitolul 3 – *Scuzele pe care ni le-am spus singuri* 57
Capitolul 4 – *„Bun venit în Europa"* 91
Capitolul 5 – *„Am văzut de toate"* 110
Capitolul 6 – *Multiculturalismul* 135
Capitolul 7 – *Au ajuns deja* 175
Capitolul 8 – *Profeți lipsiți de onoare* 189
Capitolul 9 – *Sirenele care au sunat din vreme*..... 210
Capitolul 10 – *Tirania sentimentului de vinovăție*..... 221
Capitolul 11 – *Amăgirea repatrierii*..... 249
Capitolul 12 – *Cum te înveți că asta e, și gata* 267
Capitolul 13 – *Saturație* 287
Capitolul 14 – *A rămas pe capul nostru* 320
Capitolul 15 – *Cum se ține sub control reacția negativă* . 337
Capitolul 16 – *Sentimentul că povestea s-a consumat* ... 354
Capitolul 17 – *Finalul* 391

Capitolul 18 – *Ce-ar fi putut fi* 404
Capitolul 19 – *Ce va fi* 422
Postfață 439
Note 463
Mulțumiri 481
Index 483

Strania sinucidere a Europei este povestea unui continent și a unei culturi surprinse într-un moment de cumpănă. Natalitatea scăzută, imigrația masivă și cultivarea lipsei de încredere și a urii de sine i-au făcut pe europeni neputincioși să se susțină pe ei înșiși și să se opună propriei lor schimbări ca societate.

Scrisă dintr-o perspectivă directă și sprijinită pe cercetări și dovezi impresionante, cartea abordează eșecul dezamăgitor al multiculturalismului, răsturnarea politicii inițiate de Angela Merkel în domeniul migrației, lipsa unor soluții în problema repatrierii și obsesia occidentală privind sentimentul de vinovăție. Murray călătorește la Berlin, Paris, în Lampedusa, în Scandinavia și Grecia pentru a dezvălui răul din inima culturii europene și a asculta poveștile celor care au ajuns aici de foarte departe.

Autorul încheie cu două viziuni asupra Europei, una plină de speranță și una pesimistă, care zugrăvesc un continent în criză și oferă o alegere în privința a ceea ce putem face pe viitor.

„De actualitate… Murray adoptă o poziție pe care puțini au curajul să și-o asume… Pe fondul violenței care pune stăpânire pe Europa și al noilor politici americane referitoare la antimigrație, această carte îndrăzneață îi va cuceri pe cititorii săi."

Kirkus Reviews

„Puternică și antrenantă... Murray reușește o satiră excelentă a sentimentului de vinovăție aparținând elitei liberale occidentale... Puteți să-l contraziceți cu înflăcărare dacă doriți, însă nu veți regreta dacă veți citi cartea."

Literary Review

Carte recomandată de

Historia

ISBN: 978-606-793-693-3

www.edituracorint.ro